

BALTHASARIS
CASTILIONIS CO-
MITIS, DE CVRIALI
SIVE AVLICO

Syn. 7. 61. 247.
~~XVII. 12. 55.~~

Libri quatuor, ex Italico sermone in
Latinum conuersi:

BARTHOLOMÆO CLERKE *Anglo. Acad.*
Cantabrigiensi, Interprete.

Quibus additus est in fine *Aula Dialogus*, cum
Indice locupletissimo.

*Editio postrema nunc denuo verò reuisa, emendata & à
multis mendis repurgata.*

CAMBRIDGE
UNIVERSITY
LIBRARY

LONDINI,

Ex officina THOMÆ ADAMS. 1612.

PLANTAS

DE

LA

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

DE

544:12

ILLVSTRISSI-
MÆ SERENISSI-
MÆQVE ANGLORVM
PRINCIPI ELIZABETHÆ,

Dei gratia Angliæ, Franciæ, & Hi-
berniæ Regina, fidei defensori, &c.

summa salus cum perpe-
tua felicitate.

* *

Git mecum non ita pri-
dem (illustrissima Prin-
ceps) heros nobilissimus
Dominus Buckhurstius
vt de Aula Regia tua,
& quod multò diffici-
lius est, de tua Maiestate
historiolam scriberem.
Cui ego etsi tantum de-
beam quantum homi-

nem homini fas est tribuere, tamen cū incredi-
biles tuas tum animi, tum corporis virtutes per-
spicerem, cū diuinum illud ingenij lumen recor-

darer, cùm te supra hunc sexum, supra istam mortalitatem sapere meminissem: deniquè cùm nulla vox, nullum, vt audio, verbum, ita casu tibi possit excidere, quin sempiternis literis monumentisque decorandum videatur: timebam vehementer, ne, dum tuæ Excellentie inseruire, clarissimo viro & de me optimè merito satisfacere desiderarem, onus *Ætna* grauius temerè & inconsultò subirem. Atque hîc (quod in prouerbio est) lupum auribus tenebam. Nam, & nimium diffidere, insulsi timidiq̃ue putabam esse: & plus æquo in tam magnis rebus audere, hominis parum considerati. Ista me tam seria deliberatio, cùm per aliquantum temporis spatium, anxium & sollicitum tenuisset, tandem mihi venit in mentem, Italum quendam Castilionem, persimili in re egregiam nauasse operam. Quæ si à me in Latinum sermonem non inconcinnè transferri posset, & stylo meo tanquam coticulam aliquam fore putauî, & ex ea, indicia atque argumenta certissima posse desumi, num tantis conatibus quoquo modo possem satisfacere? Nam, si ego minùs Latinè quàm ille Italicè scripserim (quod valdè metuo ne fiat) inanis omnis noster labor, stultumquè studium est futurum, cùm nec Anglorum Aula Vrbinatum vlla in re inferior fuerit, & tua Serenitas omnibus *Æmilijs* & *Gonzagis* multis gradibus antecellat. Atque hîc vicissim in labyrinthum nescio quem incidi. E quo vt me honestiùs expediam, istuc qualecunque opusculum, diuinæ indoli tuæ acutissimòq; iudicio subieci, vt vel satis in me neruorum ad tantam historiam non dubites, vel contrà (si liber) decernas. Quid enim cuiusquã censuram vel magis
me-

metuam, vel magis expectem, quàm illius principis, qua ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas? Quid est quod cuiusquã sententiam vel de mea ieiunitate, vel de tua præstantia certiozem quàm tuã existimem? Nullum meherculè firmitus est quàm ipsius virtutis de se ipsa testimonium. Quocircà si tuæ maiestati (quo es cándore & clementia) facultas nostra tantis inceptis non indigna videatur (quæ mihi quidem multò indignissima videri solet) & ego me illis addicam laboribus qui omnium sunt difficillimi, & tua amplitudo, utcumque res ceciderit, sui semper similima erit. Quæ cum ab Apelle solo pingi debuerit, Zeuxim aut Protogenem, vel aliquem utroquè longè inferiore non dedignatur. Istæ sanè qualiacunque sunt, si læta fronte aspexeris, facileque & in optimam partem interpreteris: nō dubito quin languentes iam diu & elingues literulas nostras, ipso vultus tui splendore mirificè recreaueris. Quibus ne nimium diffidere videaris, illud ausim polliceri, multò pleniorẽ puriorẽque orationem Latinam deinceps fore, cum meam ipse Mineruam verbis aptis & conuenientibus insequar, quàm nunc, cum alienis inuentis meas sententias accommodẽ: istis præsertim in rebus, quæ nobis serè inusitatæ, Latinis tẽporibus prorsus ignotæ fuerunt: ut sunt illæ in rebus amatorijs facetiæ & sales, tripudia noua, ludicra inaudita, propositiones auriculares, circulares quæstiuculæ & imperata: in re verò militari, iocosæ Pugilum concertationes, ars insultoria, equorum per incertã spãtia excursus, eorundem in gyrum reductio, ludus arundineus; denique pompæ, spectacula, triumphi, & eius generis alia infinita, quæ in hoc libro nusquã

non occurrunt. Ea antiquis scriptoribus insueta aut
 potius peregrina, si à me aptè (aut saltem non inep-
 tè) exprimantur, non dubito quin hæc Celsitudo tua
 approbet: de reliquis bene, aut certè mediocriter
 confidat, Deus interim optimus maximus nostram
 te nobis Plurimam quàm diutissimè
 seruet incolumem.

Maiestati tuæ humilimus

Bartholomæus Clerke.

Amplif.

Amplissimo viro D. THOMÆ
Sackuillo Equiti aurato, Domi-
no de Buckhurst.

Onuerti aliquando tan-
dem (beros nobilissime) te
hortante, quatuor illos
Castilipnis libros ex Ita-
lico sermone in Latinum,
& ut interpretes, & ut O-
rator, sententijs eisdem,
vocibus ad nostram con-
suetudinem accommoda-
tis. In quibus non verbum

verbo reddidi, sed genus verborum vimque reseruavi.
Hac etsi Idibus Nouembris inceperam, tamen & ea lega-
tione qua tu in Gallijs honorificentissime functus es, &
Parlamento nostro (in quo ascriptitius eram) anocatus,
istac omnia intra sex menses, non tam voluntate mea quàm
necessitate impulsus exegi. Qua quò minori spatio sunt
conclusa, eò maiorem mihi opus est vel autoritate tua, vel
gratia, vel patrocinio. Multa enim hîc vel celeritate ob-
ortiuia esse possunt, vel incuriâ prætermissa. Sed ita sit nec-
ne, à multis hominibus (sed iisdem fortasse non prudentis-
simis) maledicti mihi conuictiq; periculum imminet. Nam
etsi doctorum semper prudentiumq; iudicium candidum
atque amicum sit: alij tamen morosi & difficiles (ut ali-
quid scire videantur) Hac, inquiunt, olent Senecam, illa
Cæsarem

Cesarem, ista Linium; cum interim nec Senecam unquam viderint, nec Cesarem aut Linium primis labris degustauerint: alij iuueniles & temerarij cum suis Nizolijs occurrent, & quicquid in illis non reppererint, minime Ciceronianum dicent, cum ipse Cicero si nunc viueret, & Castilionis libros transferendos susciperet, nonam verborum sententiarumque vim adhiberet, quod ipse de se ingenuè confitetur, cum Demosthenis atque Aeschini orationes conuerteret. Male igitur & periniquè faciunt qui regula Lesbica Ciceronem Nizolij statèris semper librant, cum Ciceronis imitatio non tam in verborum aucupio, quam iusto quodam sententiarum pondere atque numero consistat. Nec ego illum Ciceronianum existimo, qui ad Nizolium quotidie tanquam indicem recurrat, sed qui sua Minerva eundem reficere posset, si illius liber omnino exstiteret. Neque tamen Nizolium non approbare videri me velim, (usquam enim reicio quem nondum scio) sed cum illius librum suo melle multos fucos alere videam, non tam ipsi Nizolio (cuius industriam & memoriam reuereor) quam Nizolistis inuideo. Ipsi interim Ciceroni (cui aliquid fortasse debere videor) tantum meo iudicio non attribuiam, ut aut illum solum aut illum semper imitandum putem. Nam aut ita tragica narratio incidere aliquando potest, ut illius verbum languidius appareat; aut ita humili genere ludicra describantur, ut illius oratio grauior, & voces grandiores videantur. In altero itaque (quod ille quoque precipit) historicos confector, in altero Comicos. Huius sanè sum sententia: Cesarem amo, Linium admiro, pro Cicerone (si nunc spiritum duceret) emori possem: horum tamen nemini ita obligatus esse volo, ut aliquid Senecæ aliquando non attribuiam. Concisas illius scio & praefractiores sententias esse, sensus tamen

tamen inest longè omnium acutissimus, qui si ab homine
 sciente Ciceronis viribus & lacertis torqueatur, diuinum
 in se aliquid habere videbitur. Ininriam itaque faciet, &
 penè mihi lorarius erit quisquis me Ciceroni relegauerit,
 cum ego relegatus esse uolim, ijs præcipuè in rebus, quæ
 perinde Ciceroni ac mihi sunt peregrina: quarum in istis
 libris permagna copia est. Vides hic (amplissime vir) quàm
 multa de veterum scriptorum imitatione adiecerim, quod
 eò feci. faciliùs ut intelligeres, quàm in me iniuriosi essent,
 qui nihil hic nisi Ciceronis verba expectarent. Qui si in
 me liberiùs maledictis & conuitijs insultent, ego nò hono-
 rificum solum patrociniùm, sed opem etiam subsidiariam à
 te efflagitabo. Quæ si mihi præstiteris (quod vehementer
 spero, cum ad istos me labores impuleris) & de mox soles
 honorificè promereberis, & tute tibi nonnihil proderis,
 dum eas literas quas olim in Academia umbraculis
 imbibisti, commentando, scribendæque renouaueris.

Vale, & Deus te omni in re felicem quàm diutis-
 simè beatum esse velit. Londini ex adi-
 bus tuis Sackuillensibus 12.

Calend. Octobris.

An. Salutis

1571.

Honori tuo deuinctissimus

Bartholomæus Clerke.

*Thomas Sackuillus D. Buck-
hurst. Bartholomæo Clerke.*

NEMINE VLLA causa est (optime Clerke) cur
vel hominum difficilium inscitiam,
vel iuuenilium temeritatem vereare:
quod si te forè conuitijs insectetur,
verba dū sint, sibi ipsis magis quàm
tibi nocebunt. Sin verba ad rem per-
uenerint, oratione tua satis vapulabunt. Illis si meum
iudicium (quod sentio quàm nihil sit) præiudicium
esse possit, faciliè intelligent, me non illa solùm admi-
rari quæ tantillo tempore diuinissimè scripseris, sed
omnibus etiam neruis pro tenui facultate mea de-
fensurum. Sed quid est quod tu vel meis subsidijs
indigeas, vel aliorū impetus metuas? Tunc literarios
homunculos maledicere audere putas, cū illustris-
sima princeps, summo iudicio, summa literarum sci-
entia, primum illum librum quem ego eius Maiesta-
ti, mense Ianuario detuleram, tam apertis testimo-
nijs approbauerit? hinc tu securus esto, nam & in illius
patrocinio acquiesces, qua sol nihil vnquam clarius,
aut excellentius vidit: & tute æternam gloriam con-
sequere, qui opus tam egregium & facundum, Prin-
cipi tam augustæ & literatæ dicaueris. Vale, & me vt
soles ama. E domo mea Lewisenfi. 3. Ca-
lend. Octobris.

*Tui amantissimus
Tho. Buckhurstius.*

Iohannes Caius Bartholomæo

CLERKE.

VM te sepe numero (optime Clerke)
Cantabrigia nunc differentem philosophicè, nunc de iure civili disputantem, nunc legentem rhetoricè audirem, suavis pronuntiatione, actione decenti, dignitate propè singulari, venit mihi in mentem quod de Antonio dici solet, qui melius locutus quam scripsisse putabatur. Non enim (quod memini) vel apud exterarum nationes, vel apud nostros homines quencquam audiui, qui sine premeditatione vel tam solide & neruose diceret, vel alios differentes tam numerosa oratione ex tempore refutaret. Iam verò cum Castilionis libros quatuor viderim, quos tu ex Italico sermone in Latinum transtulisti, utrumque, & eloquentiam, & stylum singularem, in te egregium & excellentem esse obseruauerim. Ex qua re tanta admiratione commoueor, ut diuinum illud ingenium tuum, & incredibilem facultatem tam diu latuisse, & in communem Reipub. lucem antea non prodisse, vehementer doleam. Quòd si apud exterarum nationes natus fuisses, nos te suspiceremus, multis scriptoribus anteponeremus, conferremus cum optimis. Nunc verò quoniam nostras es, vel te negligimus, vel iusto premio, iustaque laude priuamus: verè ut dici possit, Nemo propheta in patria sua. Quanquam in eo doctorum apud nos hominum nonnulla est reprehensio, qui adeò rare scribere solent, ut reliqui eisdem etiam optimè scribentibus præiudicio quodā obesse soleant. Vtrumque in vitio est, & illorum incuria, & horum temeritas. Ab utraque tu liber es, & propter gloriā iam pridem uitæ partem apud nos, & quia Academiæ

Pavi-

Parisiensis viri primarij cū in Gallijs esses, tuam (ut audio) eloquentiam valde sunt admirati. Ita fama in Academia totius orbis concursu celeberrima propagata nemo reclamare audebit, exclusus & hominum praestantissimorum iudicio, & re ipsius veritate: imò augebit potius. Quid enim difficilius, quàm librum aliquem ex aliena lingua pari vi & gratia transferre? quid laudabilius, quàm illud ipsum ornatè & elegantex facere? quid verò amabilius, quàm hominem disertissimae lingua, id est, Italica scribentem sic interpretari, ut vita lumenque nunc demum illi accessisse videatur? Castilio vero tuus (mihi crede) si viueret, ingentes tibi gratias ageret, qui etsi ante Italica praclarè, nunc tamen Latinis suauissimè loquitur: quod ego hercule non facile putarem fore, nisi factum iam vidissem. Etenim cum in illius libro infinita sint quae Latinis hominibus inusitata sunt, eadem tamen non Latine solum, sed eloquentissimè expressare peries. Quod de re & tibi gaudeo, & Anglia nostrae gratulor, in qua ille natus est, quem in ipsa Romana lingua & eloquentia paucissimis Romanis scriptoribus non temerè postponerem.

Vale.

Londini, pridie Calend. Octobris.
 An. à Christo incarnato 1571.

Edouardus

*Edouardus Verus, Comes Oxoniæ,
Vicecomes Bulbecke, Dominus de
Scales & Badlismer, D. Magnus Angliæ
Camerarius, Lectori S. D.*

Astilionis Itali conuersionem, à Clerke meo iampridem susceptam: ornare mne scriptis, & literis meis: an grato tantum animi studio prosequeretur: cum sæpe diuque deliberassem, in ancipites cogitationes distrahebar. Alterum enim facultatis, & artificij maioris videbatur: voluntatis alterum, & studij non minoris, utrunque autem, cum exquisitæ industriæ, tum beneuolentiæ singularis. Feci tandem, & feci certè non inuitus: ut ad id studium, quo librum hunc complexus sum, laureolam hanc nostram qualemcunque adiungerem: ne aut voluntas nostra, quæ summa fuit, sine literis obscura fuisset: aut facultas illa, quæ exigua est, lucem oculisq; hominum formidare videretur. Ac in istam quidem Aulici descriptionem multiplices mihi disseminandæ laudes sunt. Nam & Authorem: & Interpretem: & tanti, ac potius tantam operis patronam, cuius nomine ipso augustum planè atque honorificum opus apparet: ut summis maximisque laudibus exornem, dignum planè, ac propè etiam necessarium videtur. Quid enim primùm difficilius quisquam, quid præclarior in se suscepit aliquando, quàm artifex ille Castilio: qui eam Aulici formam effigiemq; expressit, cui nihil addi possit, in quo nihil redundet: quem summum hominem & perfectissimum iudicemus? Atque ita, ubi natura ipsa nihil omni ex parte perfectum expoliuit: hominum autem mores eam, quam tribuit natura, dignitatem peruertunt: & seipsum Castilio vicit, qui reliquos vincit: & naturam superauit, quæ à nemine vnquam superata est. Huc accedit, quàm accurata res sit, quemadmodum

in tanta Aulæ magnificentia, tanto splendore hominum, tanto exterorum concursu, in ipsis etiam oculis vultuque principis videntur sit, præcepta dare. Quibus plura enim, atque maiora Castilio expressit. Quis enim de principibus viris maiori gravitate? Quis de illustribus scæminis dignitate ampliori? Quis de re militari ornatus, de equorum concursibus aptius, de conferendis in præcinctu manibus præclarius aut admirabilius? Non scribam, in summis personis, quanta cum concinnitate & præstantia, virtutum ornamenta depinxerit: nec in ijs, qui Aulici esse non possunt, quemadmodum aut vitium aliquod insigne, aut ridiculum ingenium, aut mores agrestes & iurbanos, aut speciem deformem delinearit. Quicquid est in sermonibus hominum, in congressu & societate civili, aut decorum atque ingenium: aut deformis & turpe: id eo habitu illustravit, ut etiam oculis cerni posse videatur.

Huic tantarum rerum Authori, oratori etiam non indiffero, novum lumen orationis accessit. Latinus enim iam Aulicus, tanquam ex veteri illa vrbe Romana, in qua eloquentiæ studia viguerunt, in curiam nostram vultum retulit, egregio habitu, summo apparatu, admiranda dignitate. Idque factum est Clerki mei, cum incredibili ingenio, tum eloquentia singulari: postquam sopitam illam suam excitaret dicendi suavitatem: & ornamenta ac lumina, quæ seposuit, ad res dignissimas renocaret. Ergo maiori laude afficiendus cumulandusque est: qui rebus tantis, cum essent magnæ: ut maiores essent, maxima lumina & ornamenta adiecit. Equis enim aut verborum vim plenius expressit? aut sententiarum dignitatem illustravit ornatus? aut rerum varietatem artificiosius subsequitur? Equis rem gravem, cum in sermonem incidit, verbis amplioribus & gravioribus explicat: si familiaris & faceta, festiuis magis atque argutis? Cum igitur & verbis purè atque ornatè, & prudenter dilucidèque sententijs, & toto elocutionis genere cum dignitate scribat: egregium quoddam ex his opus profluat atque promanet, necesse est. Mihi quidem tale videtur, ut, Aulicum hunc Latinum cum lego, Crassum, & Antonium, atque Hortensium audire videar ijdem de rebus differentes. Atque hæc tanta cum sint, fecit tamen homo non imprudens, ut conuersionem suam vno omnium maximo ornamento illustraret. Quid enim potuit aut ad subsidium firmius, aut ad gloriam illustrius, aut ad fructum fieri uberius: quam quod Aulicum suum illustrissimæ amplissimæque Principi dicauerit? in quam non modò Aulicæ omnes virtutes transfusæ sunt, sed diuiniore quædam & planè cœlestes

celestes infusæ. Sed huius præstantiam si oratione complecti me
 posse existimarem, imprudens essem. Nulla est enim tanta scri-
 bendi vis, tantæque copia, nullum tam apparatus orationis genus,
 quod illius virtus non superet. Persapienter igitur interpret iste ta-
 lem quæsiuit operis patronam, virtute præstantissimam, ingenio
 sapientissimam, Religione optimam; doctrina verò cum ipsam
 excultissimam, tum in alijs etiam literarum studia exornantem.
 Quæ si sapientissimorum Principum clarissima insignia, si flo-
 tentis reip. certissima præsidia, si optimorum ciuium ornamenta
 maxima, & suo merito, & omnium iudicio, semper sunt habita-
 ea & autoritate tueri, & præmijs amplificare, & nominis sui
 titulo insignire: res profectò, cum omni Principe
 digna, tum nostra videtur Principe dignis-
 sima, cui omnis omnium Mula-
 rum laus, & literarum
 gloria tribuen-
 da est.

Dat. ex Aula regia tertio
Nonas Ianuarij. 1571.

BARTHOLOMÆVS CLERKE
Lectori S. D.

DAbis mihi veniam (erudite lector) si verbis utar nunc planè fictitijs: idem tute faceres, si de istis scriberes: idem Marcus Cicero faciendum putaret, si nunc viueret. Noui siquidem rebus noua nomina sunt imponenda. Quid enim appellem id quod Angli **Courtiership**, Itali Cortegianiam nominant? *Aulicam* dicere non placet, & quia vox inaudita est, & absona. *Curialitatem* cogor appellare: quod verbum etsi minùs purè Latinum sit, *latinitati* tamen propius accedit. Virum etiam *Aulicum* sapius Curialem appello, & quia apud Ciceronem reperio eodem prope sensu, & quia vocis concinnitas auribus valdè placet, & quia in tertio istius opusculi libro, ad eò frequens incidit viri Curialis atque *Aulicae* faminae comparatio, ut *Aulicum* & *Aulicam* toties eisdem sententijs repetere, absurda cuiusdam *Kacophonias* esset. Idem de illis iocis dicendum, quos Angli **merie pranks**, Itali **Burlas** vocant. Eos ego ludicra appello, & quia ludo quodam consistunt, & quia vocabulum aptius non occurrit. Quia cum principibus viris Latina lingua, aut inusitata fuerint, aut prorsus incognita, ignosci mihi spero, si eadem utcumque expressero: Doctorum hominum iudicium nihil metuo, scriptorum praesertim, qui satis sciunt, Interpretes in quãtas angustias saepenumero detrudantur. Noli itaque illam tibi ipsi iniuriam facere (lector optime) aut id aliquando committere, ut Zoili nomine à quoquam designeris. Latine scribere perfacile esse scio, & id si tu non diceres, ego tamen concederem. Verum ea concinnè literis mandare quae optimè Latina lingua authoribus peregrina viderentur, difficilior est quam facile credideris. Sic est natura nostra, ut infecta plerumque admiremur, facta pro nihilo putemus: & cum ipsi inuenire fortasse non possemus, inuentis statim alienis tanquam tritis & vulgaribus acquiescimus. Quod si nullius momenti iste labor videatur, sepositis nostris, quid in eo tute possis, periculum facito, & si probe quicquam aptèque feceris (quod tamen cuiusvis non est) planè persenties, orationem puram non esse *Delplicum* gladium, meliusque cum alieno coherere. Quod cum ita sit, ego te amicum, tu me amicißimum reperies. Vale.

De Curiali siue Aulico

Liber primus.

Nāncipitem cogitandi cōfati, iam pridem
 incidi (Alfonse charissime) ē duobus vtrum
 esset difficilior: aut tibi negare quod ā me
 vehementer contendisti; aut id quod nollem
 tandem aliquando suscipere: Nam honesta in
 re tibi quicquam non concedere, cui tantum
 deberem, & ā quo me plurimi fieri semper
 intellexi, durum planē videbatur: & id tamen inconsultiūs aggredi,
 quod exequi, & ad extremum perficere non possum, indecorum
 putavi: illi præsertim, qui iustæ reprehensiones quanti momenti
 essent non ignoraret. Hæc posteaquam apud me vtrūq; citroque
 diu egissem: omnino decere p̄tentare, quantum adiuventi, hoc
 tam graue alijs satisfaciendi desiderium, diligentia mea possit ad-
 iungere. Perē enim alijs in rebus labores hominum atque studia non
 mediocriter excitare solet. Tū igitur ā me valde cōtendis vt scri-
 bam quæ sit hominum Curialium in Aulis Regijs agentium præ-
 cipua viuendi ratio atque forma, qua freti & Regibus possint tan-
 quam ex præscripto ritu inferuire; & aliorum omnium beneuo-
 lentiam, laudes, atque amicitias facilius conciliare: denique qui
 vir siet, quem ita absolute Curialem appellari volumus, nihil vt
 desit illi ad tantum nominis titulum tantamque verbi dignitatem.
 Huic tam arduæ petitioni tuæ hoc vnum dico: nisi mihi grauius
 videretur, ā te frigida cuiusdam & propē languentis amicitia in-
 simulari, quā ab alijs mediocris aut potius exilis scientiæ, excu-
 teretur iam pridem ē manibus meis iste labor & anceps studium,
 ne temeritatis cuiusdam me reum faciant omnes, qui quā lubri-
 cum & difficile sit latiscium, inter tam varias Aularum Christia-
 narum consuetudines, perfectissimam viam atque methodum, &
 tanquam florem quendam Curialitatis elicere atque exprimere.
 Ea enim consuetudinis vis est, vt eadem res nobis nunc iucundas,
 nunc exolas faciat: adeo vt mores hominum, ritus, vestimenta,
 habitus, quæ paulo antea magni pretij fuerunt, non ita multo post
 abiecta & contempta iaceant: quæ verò nullius ponderis vide-
 bantur, ea contra magnas amoris sui faces animis nostris repente

*Magna vis
 consuetudi-
 nis in vtrā-
 que partem.*

commoueant. Luce itaque clarius existit, vltum quàm rationem maioris esse momenti, vel ad res nouas aggrediendas, vel ad veteres antiquandas: cuius si quis exquisitam & perfectam rationem indagare velit, facile profectò fuerit, labi, errare, decipi. Quæ cum mihi valde difficilia circa rem propositâ vndique occurrere videâ, excusatione quadam uti cogor, & istum apertè errorem (si tamen error dici debeat) virisque nobis communem profiteri: vt si ego culpæ alicuius nota atque labe respersus videar, tute ab eadem minimè liber aut immunis videare. Non enim minori tibi vitio vertetur, quòd onere grauiore amicum depresseris, quàm mihi quòd viribus meis rem planè imparem & iniquam susceperim. Veniamus igitur aliquando tandem ad propositam metam, & ad eò expressam Curialis viri effigiem formemus, vt Princeps, quicumque dignus fuerit, cui iste noster inseruiat, licet alioqui non ita magni nominis sit, huius tamen gratia magnificus atque illustris habeatur. Neque tamen in his libris, certis quibusdam & destinatis præceptis curiosè innitemur, quæ plerumque in huiusmodi re instituta obseruari solent; sed senum more, grata quadam recordatione vtemur earum rerum, quæ ab hominibus tali in re peritis, vltro, citroque agitatae sunt. Quibus etsi tum non interfuerim (fortè fortuna profectus in Angliam) eadem tamen summa fide, summaque veritate, familiaris mihi meus recitauit. Ea ego vicissim omnia (quantum mea memoria patietur) referam, faciliùs vt intelligatur, quid magnæ authoritatis & iudicii homines hac ipsa de re statuerint. Neque illud à proposito alienum erit (sic enim quò omnia tendant apertiùs videbimus) si causas disceptationum insequentium primùm exposuerimus.

Urbini descriptio.

Urbiniatum parua ciuitas (vt omnes ferè norunt) in Apennini lateret tanquam in medio Italiæ, versus mare Adriaticum sita est. Quæ, etsi montium vicinitate minùs amœna videri possit, si cum alijs conferatur, adeò tamen propitia cœlum atque elementa semper habuit, vt præter admirandam aëris temperiem, fertiliores agros, & fructus humanis vltibus magis necessarios, vix vsquam reperiatur. Ea vt in istis rebus scèlix, sic, nulla in re scèlicior, quàm quòd Principes iam diu optimos habuerint; nisi tum fortasse ipsi dem obata fuerit, cum tota Italia communi quadam bellorum calamitate deflagraret. Huius rei testimonia ne longius petantur, nobilissimi Ducis Frederici recentissima memoria sufficiet, cuius sapientiz, humanitatis, iustitiz, liberalitatis, denique stratagematum, & rerum egregiè gestarum etiamnum trophæa luce clariora existunt. Quarum rerum argumento esse possunt, variz illius in lo-

*Frederici
Ducis laus.*

eis propè inexpugnabilibus victoriæ,expedita in præliis ineundis
 industria, in conficiendis audacia: ipse semper paucissimis vincere
 assuetus,nunquam à multis vinci,aut superari potuit:adeò vt inter
 primos antiquorum temporum heroes iure optimo reponi,& di-
 numerari possit.Intèr reliqua nonnulla ab eo præclarè acta, vnum
 illud singularis fuit industriæ, an scientiæ, dicam nescio,quòd in
 arduo & præcipiti Urbini situ, palatium adeò magnificum ædifi-
 cauerit,vt urbis potius amplissimæ speciem, quàm Regiæ præ se
 ferre videretur. Non solum enim argenteus atque aureus omnis
 intus forisq; apparatus fuit,tapetes serici, stragula textilia, mar-
 morea torrensata, picturæ & imagines eximix, verumetiam
 omnis generis instrumenta musica, libri Græci, Latini, Hebraici,
 quæ ille præcipua totius supellestilis ornamenta putauit. Vnam
 illi immortalitatem negasse deos crederes. Nam cum quintum
 & sexagesimum annum ætatis honorificè egisset, summa cum
 laude aut potius gloria, extremum diem clausit, vnicum post se
 sine matre filium decem annorum, nomine Guidubaldum relin- *Guidu-*
 quens, Is non tam hæreditati aut patrimonio, quàm paternis vir- *baldus.*
 tutibus succedens, tantam omnibus quàm citissimè ingenij &
 indolis spem atque opinionem attulit, quæ totam humanæ naturæ
 angustix haud ferè capiunt: nunquam vt facinus magis egregium
 facere dux Fredericus visus fuerit, quàm tum, cum prolem adeò
 omni ex parte nobilem procreauerit Verùm fortuna (quæ mag-
 nis in rebus inuidiam plerumque suam perfundit) tam angustis
 principijs tanta virulentia restitit,vt Guidubaldus, cum vicesimum *Guidubal-*
 ætatis annum vix iam attigisset, in podagram adeò vehementem *das podagra*
 inciderit,vt membris morbi crudelitate vndique rigescensibus,ne- *laborans.*
 que manus neque pedes satis officium suum facerent. Ita eximia
 forma, & præclaro ingenio iuuenis, virente adhuc ætate in extre-
 mum discrimen,aut summas potius miseras adductus.Neque hîc
 tamen fortuna acerbioris suæ virus euomere destitit. Nam in eo
 etsi sapientissîma consilia, inuictusq; animus esset,si quid tamen
 in rebus vel bellicis vel domesticis suscepisset,ea semper teterrimè
 ceciderunt, quæ erant cogitata & acta diligentissimè. Quod etsi
 exitus calamitosus rerum ab eo gestarum nimium verè ostenderit,
 tanta tamen animi magnitudine perpeffus est omnia, vt virtus in
 eo nusquam fortunæ concesserit: ea siquidem fortitudine omnes
 difficultates exorbuît, vt summa cum dignitate totius vitæ curri-
 culum transegerit: in summa inualetudine tanquam omninò sa-
 nus,minimeq; valetudinarius,in aduersis rebus,tanquam vnus ex
 fortunatis hominibus,minimeq; concussus. Non enim illi tanto

impedimento corpus malè affectū esse potuit, quin sub Alfonso, & Ferdinando, nobilissimis Neapolitanorum regibus honorificentissimè meruerit: & postea sub Alexandro Papa illius nominis sexto, cum nonnullis aliis regulis Venetianis & Florentinis. Cum verò Iulius secundus pontifex inauguratus esset, imperator totius Ecclesiæ summus & primarius designatus est. Quod cum munus sollicitè obiret, Aulam tamen suam nobilibus viris, strenuisq; refertissimam habebat: quibus ille non minore voluptate fretus est, quàm illi eodem vti sunt iucundissimè. Nam vtraq; lingua peritissimus, tanta humanitate, tanto præterea sale & lepore cõditus, tã infinitam diuersarum rerum scientiam cum incredibili animi magnitudine coniunxit, vt cum per inualetudinem nihil ipse per se nunc denique præstare poterat, in aliis tamen, nunc aspiciendo, nunc cohortando, nunc corrigendo, facilè declarauit quanto artificio, quantaq; virtute fuerit. In omni verò armorum exercitio, & hastis equo conferendis (de Musicis iocisque vt taceam) obnitè vnusquisque contendebat, vt & tanti viri laudibus, & illo hominum commercio non indignus videretur. Distributus itaque dies in laudabilia tum animi tum corporis oblectamenta. Sed morbo iam indies ingrauescente, & duce idcirco exacta statim cœna quiescente, vnusquisque ad nobilissimam Ducissam ELIZABETHAM Gonzagam, hora assueta tanquam ex compromisso se contulit. Cum ea vnà aderat selectissima scœmina Æmilia Pia, quæ cum singulari ingenii acumine reliquis præstaret omnibus, reliquorum omnium in istis dulcissimis exercitiis magistra, aut potius princeps non immeritò videbatur. Hac duce & his militibus ad placidissimum istud militiæ genus omni ex parte compositis & instructis amœnissimos vndique sermones, sales, & facetias non vulgares aut insulas audires: denique in vniuscuiusque vultu, & oculorum obtutu, hilaritas ipsa atque adeò suauitas spontanea residebat, nihil vt veriùs appellari posset tam benè ornatum domicilium, quàm lætitiæ & iucunditatis cuiusdam inauditæ diuersorium. Neque vquam aliàs credo plenè pertentatum & cognitum, quanta & quàm vera esset delectatio societatis & communionis sese adeò inuicem sine fūco & fraude amantis. Nam præterquam quòd vnusquisq; nostrum, in tanti ducis familia atque clientela versari, summo sibi ornamento putauit, in ipso nobilissimæ Ducissæ aspectu, tanquam omnium honestarum voluptatum portu acquieuit. Quæ vtraque perinde quasi catena aliqua, omnium mentes atque voluntates fraterno quodam amore firmissimè deuinxerunt. Non multum huic absimilis per omnium mulierum animos beneuolentiæ

*Ducissa Elizabetha
Gonzaga.
Æmilia
Pia.*

*Curialium
Vrbinatū
amor.*

lentia coniunctio peruasit, quibus cum (vt cuique libuit) libere conferre, sedere, iocari licuit: is tamen honos clarissimæ Gonzagæ semper est habitus, vt idem plerunque libertati nostræ quantumcunque liberæ, frænos iniiceret. In hanc vnâ ita semper propensæ omnium voluntates erant, vt eidem placere, magno emolumento, displicere verò summo dispendio haberetur. Vnde multæ honestissimæ consuetudines, cum summa licentia connexæ, multa exercitia non mediocri modestia temperata, multi sales & facetiæ tanta grauitate permixta (de vocis gestûsque admirando concentu vt sileam) vt nonnulli, qui Ducissam ne de facie quidem prius cognouissent, Dominam continuò omnium longè magnificentissimam iudicarent. Cuius præsentia diuturna, astantium ad se animos ita allexit, vt vnusquisque ad eius nutum & exemplar semetipsum prorsus effingeret & componeret. Verùm incredibilium virtutum (quæ in ea admirandæ semper extiterunt) non est hic narrandi locus, neque opus est si possem, neque si possem, velim, cum vbiuis gentium ipsæ per se luce clariores existant. Et si quid in illa fuerit, quod casu aliquo celari potuerat, id fortuna (quasi re tanta & tam inaudita admiraretur) aduersis ictibus & procellis consulto propalauit: in promptu vt sit, tantum venustatis, sapientiæ, fortitudinis, in vna aliquando muliercula delituisse, quantum in hominibus ipsis perrarè, aut certè non sæpè deprehenditur.

Sed istis paulùm ommissis, ad generosam virorum cohortem, in illa Aula degentium redeamus: quibus in more positum fuerat, exacta cœna, confestim coram Ducissa tanquam Iudice convenire. Vbi inter musicæ tripudia, reliquasque animi relaxationes, subtiles nonnunquam quæstiones, & alia ingenij certamina proposita erant: quorum prætextu, alij alijs (vt cuique videbatur) occultas persæpè cogitationes, & rationis suæ consilia clanculùm (ne dicam callide) communicabant. Non ita multò post, in serias disputationes sublapsi, mox ad apophthegmata, & non inciuile iocandi genus redeunt. Nec hic consistunt, quin statim Laconicas propositiones in aurem insulurrent: quæ eo maiore omnes voluptate offuderunt, quia acutissimis ingenijs totum vndique palatium refertissimum fuerat. Inter quos (vi nosti) primi fuerant Octauianus Fregolus, & eius

*Nomina eorum qui
disputationi
interfuerant.*

Vnicus Aretinus, Ioannes Christophorus Romanus, Petrus Montanus, Therpander, Nicolaus Phrius : quibus accesserunt Poetz, Musici, & totius Italiz in vnaquaque arte & scientia peritissimi & primarij viri.

Julius pontifex.

Cum verò Julius Papa illius nominis secundus, Gallorum ope Bononiam ad Apostolicæ sedis imperium reduxisset, anno salutis M.D. vj cum Romam reuenteretur, per Vrbium iter arripuit: vbi tam ingenti rerum omnium apparatu, hospitio exceptus est, vt cæteras Italiz ciuitates, vix tantæ magnificentiz sufficere putares. In quo quidem non ipsi solum Pontifici, & Cardinalibus, reliquisque eorum satellitibus abundè satisfactum erat, verum etiam quibusdam tanta subito incescit admiratio, vt totum quod superfuit ætatis curriculum, eò loci conficerent, vbi & vilitatis iam antea voluptatibus fruebantur, & aliquid etiam incrementi eisdem vtendo fiuendoque adiecerunt. Quod dum noctes diesque facerent, illud diligenter obseruatum est, vt tota in circulum & procinctum multitudinem redacta, scæminis viri singulis singuli commiscerentur, nisi sorte virorum (quod sæpè contigerat) maior numerus extitisset. Horum omnium conatibus, & ingeniosissimis inuentis, Ducissa semper pro arbitrio moderari consuevit, nisi sicubi Æmiliz sagacissimæ illud muneris delegaret.

Æmilia ipsius noctis iocis præficitur.

Cum igitur Papa Iulius Vrbino discessisset, omnibus in locum assuetum coactis, imperauit Æmiliz Gonzaga, vt illius noctis iocis & delicijs, non grauè principium daret. Quod illa cum aliquandiu reculasset, tandem, Cum tibi (inquit) selectissima Princeps in votis fuerit, vt ego his nostris iucundissimis studijs, quasi clausum canam: quoniam tibi mos gerendus est, illud equidem libentissimè propositum & excogitatum velim, quod hætenus inauditum, parum in se reprehensionis, minus laboris habeat: tu itaque Gaspare Pallauicine (qui nosti optime) istuc in te negotij suscipito. Quibus ille: Tibi (inquit) primum incumbit, vt tute hoc te onere expedias. Illa, iam pridem hoc ab ea factitatū affirmans, Ducissam exorat, vt suas imperandi partes interponeret. Quod quia facile facere non solebat, subridens, Æmiliam sibi substituit, & ius suum in illam vniuersum transtulit. Magna meherculè res (inquit Pallauicinus) aut magnum potius priuilegium, mulieribus in eo concessum, quòd adeò semper à laboribus immunes sunt: & istius rei quæ tandem ratio est? Sed ego ne & exemplo peccem, & non obtemperando, illud aggrediar quod nunc in manibus est. Animus certè humanus (vt ego conijcere soleo) vti in reliquis rebus, ita etiam in amore varius est & multiplex: adeò vt quod vni gratum &

iucundum

iucundum, id alteri inuisum & exosum sit: in eo tamen summa consensio est, quod vnusquisque id quod amat, charum & longè acceptissimum habeat. Vnde vehementiores amantium affectus, tantas nebulas eorum mentibus solent offundere, vt quoscunque beneuolentia atque amore complectantur, in illis omnes virtutes conspirasse, nihil vitij, nihil deformitatis inesse existiment. Sed cum hanc tam perfectam fabricam humana natura non admittat, nemoque omnium sit in quo aliquid aut non desit, aut non reddet: fieri non potest, quin amantium animi, tanquam cecutientium oculi conniueant & decipiantur. In eo igitur, si me audiat, istius noctis deliciae & festiuitates erunt positae, vt eas quisque animi doctes recenseat, quas in eo esse desiderat, quem valde & ante alios amat. Et quoniam nemo homo est, cui aliqua turpitudinis nota, aut manifestius non imprimatur, aut occulte non insideat, illud etiam disputetur, quod tandem vitium (quoniam ita est propè fatale & necessarium) omnium maxime ferendum & tolerabile vel admittat, vel in eo grauiter non incuset. Hæc ubi primùm Gasparus prætatus esset, Emilia Constantiæ Fregolæ (cuius vices proximæ erant) pro imperio, præfandi signum dedit. Quod cum illa vicissim exequi instituisset, præripuit orationis cursum Ducissa, & quoniam (inquit) Emilia nihil ioci, aut facetiæ (cum optime possit) excogitare voluerit, sed omnem hanc industriam abiecerit, cur non ceteræ etiam Domini istius quoque commodi participes sint, tot præsertim astantibus ingenuissimis viris, quibus nullum iocandi genus, nisi de industria refugientibus, desse potest? Placet hercè sententia (inquit Emilia) & tibi Constantiæ, illo tempore silentium imperamus; tibi verò Cæsar, qui proximus es, vt quicquid velis liberè eloquere. Tum ille, Actiones (inquit) humanas si quis diligenter trutina librabit, nihil non mancum & imperfectum reperiet: illis enim non minus, aut multò etiam magis quàm in cæteris rebus, dilcors & varia naturæ vis est: vni enim vna in re lumen ipsum rationis & perspicientiæ attribuit, alij verò in altera: vnde persæpe fit, vt cum sciat quispiam quod alius nesciat, id tamen ignoret quod alius probè teneat, alterius è vestigio errorem non suum deprehendat: & id quod omnium deterrimum est, in eo nos sapere aliquando putamus, in quo fortasse grauiter desipimus. Huius rei testes sunt parietes isti, intra quos nonnullos ipsi vidimus, qui primo congressu videbantur aliqui, non ita multò post, sese prodiderunt, quim essent nulli. Sed harum rerum diligentia nostra præcipua indagatrix esse solet, & quemadmodum in Pulia si quem Tarraculæ momorderit, fidibus & vario Musicæ sono, morbi atque adeo

Prima disputatio iocosa à Gasparata.

Cæsari inuentum.

In nostris talpa, in alijs linceus sumus.

Tarraculæ muscæ genus.

Varia stultitiae genera.

humoris harmoniam & quasi sympathiam exquirunt, nec omnino desistunt, donec agitatio & frequens motus ægritudinem dispulerit: ita cum aliquod insipientiæ vestigium in aliquo suspicamur, aded argutè & subtiliter omnes illius venas tenemus, ut quò tendat facile conijciamus: postquam verò humorem ipsum cognitum & perspectum habemus, eundem nunquam commouere languentem desistimus, donec ex stulto prorsus insanum faciamus. Quæ tam latè patet inscitia, ut in carminibus, in musicis, in tripudijs, in mimicis, in amore, in equitando, in re gladiatoria, denique in vnoquoque nostrum (ut est animo in rem aliquam maxime propenso) manifestissimè se explicet: aded ut nobis risum iocumque (ut no-
stis) valdè nonnunquam commoueat: & (ut semel dicam) in vnoquoque nostrum stultitiæ seminarium aliquod existimo, quod si aliquando excitetur, in infinitum facilè excrescit. Optarem itaque eam esse istius noctis, non seriam sed iucundam disceptationem, liberum cuique ut sit de me sententiam ferre (quoniam libet insanire) qua potissimum in re ipse desipere & delirare soleam: & ipsas insaniæ nostræ flammæ ex quotidianis eiusdem scintillis diiudicet. Idè etiam in reliquis obseruari vellem: ita tamen, ut certa argumèta & signa vnusquisque ostendat coniecturæ atque opinionis suæ: vnde ex iocosa contentione, seriò quiuis hoc capiet cõmodi, ut quo criminis genere potissimum deliret, & tanquam fascinetur, minimo negotio intelligat: deinde si volet, facilius hoc ipsum caueat & declinet. Quòd si in illum stultitiæ riuulum fortè inciderimus, cuius fontes exhaurire difficile videatur, quantum in nobis erit, feremus opem, & (ut Marrianus frater solitus est dicere) animam Deo lucrifaciamus, qui quæstus omnium est multò vberimus. Hic arisum est vehementer, neque quisquam diutiùs continere poterat, quin se diceret, vel affectando, vel oculorum obtutu, vel amando, vel alia in re aliqua ineptias suas quotidie expressisse.

Seraphini fratris inuentio.

Tum frater Seraphinus, more suo subridens; Nimis (inquit) prolixum hoc esset: quin potius (quoniam facetum & elegans est) liceat omnibus nobis orinari: quid tandem causæ sit, cur omnes mulieres ut plurimum sorices detestantur, serpentes verò plurimi faciant. Quod dum promiscuè fecerimus, planè perspicietis, neminem ad viuum rem ipsam resecare posse, præter me vnum, qui istuc mysterij mirifica quadam ratione intellexi. Plura in hanc futilem de lana caprina questionem dicturus erat, nisi illi verborum flumen Æmilia præcidisset, & Vnicum Aretinum ad dicendum inuitalset. Ego (inquit ille) iudicem me & magistratum esse optarem, ut exquisito aliquo supplicij genere ingratis mulieris fallacias

Aretini locus.

fallacias extorquerem, aut potius plecterem, quæ oculis instar Deæ submissis, & viperino tamen corde nunquam id loquitur, quod tacite apud se cogitat: sed adumbrata quadam misericordia nihil tam sollicitè molitur, quàm ut cordis humani conuulsione, miseræ eiusdem Anatomias faciat: neque verò in tota Libia Vipera adeò virulenta reperiri potest, humani cruoris tam valde sitiens, quàm istud fallax & astutum animal: cuius non tantum vocis suauitas, & verborum lenocinia, sed frons etiam, oculi, vultus gestulque tanquam Sirenes mouent & alliciunt. Proinde etsi mihi non liceat (ut vellem) catenas, funes & flammæ iniicere, quibus ista quæ cupio intelligam: optarem tamen ut istius noctis ludus ioculque hæc nobis commentando exprimant. Pulchrum huius rei principium dabitur, si omnes seorsum excutiant, quid sibi velit istud stigma atque effigies literæ, S. quod in ducissæ nobilissimæ fronte imprimi-
tur. Nam etsi humaniorem fortasse interpretationem recipere possit, facilius ut decipiat, longè tamen alius idemque occultus & nondum in lucem prolatus sensus esse potest. Quis enim nostrum est qui certò sciat, num fortuna humanæ infelicitatis tandem misertæ, hanc exiguam illi notam inussit, quò (velit nolit) in publicum proferat intestinum animi desiderium: nimirum quàm vehementer cupiat, eos aut occidere, aut viuos calamitatibus sepelire, qui eam omnibus honoribus prolequuntur? Arrisit verecundè Gonzaga, & cum excusatione aliqua tam seueræ interpretationis uti vellet, quin tacendum clarissima (inquit Aretinus) nondum tibi hoc negotij incumbit.

Tum Æmilia ad Vnicum conuersa, in hæc verba effata dicitur: Nemo certè quidem est nostrum Aretine, qui tibi omni in re non cedat, præsertim in affectionibus illustrissimæ Gonzagæ discernendis. Quam quidem ut tu diuino fretus ingenio præter cæteros nouisti optimè, ita plus cæteris (nisi fallor) eandem amas intimè. Reliquorum igitur oculi tanquam volucrum aduerso Sole cæcutiunt, tuum vnus iudicium istuc expedire & potest optimè, & sufficiet.

Ille postquam paululum respirasset, instabant omnes, ut quid illius literæ character significaret explicare non aboueret: tandem metrum quoddam amatorium ad rem præsentem appositè accommodatum protulit, aut potius recitauit. Multi extempore inuentum & excogitatum putabant, sed quia argutius atque elegantius fuerat quàm illæ temporis angustiz patiebantur, plurimis iam antea præmeditatum videbatur. Vtuncque fuit, omnes in eo omnia summis laudibus efferebant: quod ubi promiscuè fecissent,

*Octavianus
inuentum.*

*Miseram
mentium
vita.*

Octavianus Fregosus qui proximus erat, subridens, in hunc modum est exorsus: Si ego me amatorium Cupidinis telum vnquam tenuisse negem, (viri nobilissimi) Gonzaga atque Emilia etsi non crederent, credidisse tamen (sat scio) simularent, huiusque rei hanc causam dicerent, quod ego scilicet modestus ille & verecundus omnino diffiderem, foeminam me posse aliquam ad amandum allicere, & persuadere. Cuius equidem adhuc non ita serio periculum feci, ut desperandum mihi existimem, si forte pertentarem. Neque sane id non feci, quia tanti me facio, nullam ut putem mulierem dignam esse, cui ego amando inferuiam: sed consulto potius abstinco, perpetuis amantium lamentis, squallore, & lethali facie attonitus: in quorum oculis ipsius miseriae effigies depingitur. Quod si aliquando colloquantur (quod raro euenit) nihil nisi de lachrimis & luctibus fabulantur, totque suspirijs & mororibus permixta sunt omnia, ut mortem, quam nunquam non exoptant, in limine & foribus esse putantes. Propterea ubi primum vel minutissima amoris scintilla animus incallescere coeperit, ego eandem omni vi restringere & suffocare soleo: non quod mulieres odi (quod istae Dominae suspicantur) sed quia mihi charissima salus mea esse debeat. Huic hominum generi (de quo modo diximus), aliud est omnino contrarium & repugnans. Quidam enim non tantum aspectu miti & affabili, dulcissimis vocibus, gestu suavi earum quas amant, sese satisfaciunt, valdeque in eo se venditant: sed omnem iracundiae, & doloris etiam iusti acerbiter, in iucunditatem voluptatemque convertunt. Isti mihi plusquam felices videri solent; nam cum illi in amoris indignitate & contemptu, tantum dulcedinis percipiant (quod alijs morte acerbius videtur) in vero amore qui sine furo est, ea credo felicitate fruerentur, quae nescio an cuiquam mortali in hac via contigerit. Optarem itaque istius noctis iucundissimas contentiones hanc nobis controuersiam dirimere: quatenam istius fastidij & dignitatis causa sit: quoniam id fere fit, ut nos aspernentur illae praecipue mulieres, quas nos multo plus quam ceteras omnes diligimus. Nam si quis iam adit, qui istas tam dulces muliercularum contumelias degustare, rationem credo tantae suauitatis etiam atque etiam desideret. Quae si ostendi possit, ego fortasse longiores in amando progressus taceam, ut tantum mellis inueniam, quantum alij sellis reperiunt: ne ferreum in amando & pectus inconcussum, istae posthac Dominae mihi objiciant. Arrisit omnibus facetum hoc inuentum, & huc vnusquisque animum aduertit, cum in hunc modum Petrus Bembus praefari coeperat: Ludas ioculique nobis ab Octauiano propositus, animum mihi varijs iudicijs

iudicijs labantem in contrarias partes trahit : nam contemptus & fastidia, quæ in amore sunt, etsi propè infinita sint, mihi tamen semper amarissima sunt visa, neque vllò condimento dulcescere posse auguror : minùs tamen magisue acerba existimo, pro modo & proportione illius causæ vnde initio orta sunt. Memini enim probè, cum illa in quam commotus sum, subirasce mihi cœpisset (vel quia fides mea in dubium illi veniret, vel quia leues sunt in amore suspiciones) permagnos me doloris aculeos perferensisse : qui eò maiores videbantur, quoniam non tam meo merito, quàm illius remissa & propè nulla in me beneuolentia atque amore hæc omnia contigerant. Cum verò per inscitiam, aut incuriam meam, iustas eidè irarum facès admouissem, anteriores dolorum cruciatu præ illis posterioribus, parui aut prorsus nihili faciebam. Quid enim, nō dico iniucundius, sed omnino funestius esse potest, quàm illis stomachum atque bilem commouere, quos malis quàm omnia benè in te affectos & placatos esse? Hoc itaque (si me audiat) istius noctis studium, hæc animorum exercitatio erit, quibus ut disputet, nūm fastidia (quoniam ita sunt in amore communia) à seipso ne oriri velit, an ab ea, à qua se amari desiderat. Vnde facilè perspicietur, inhumaniusne sit amatas contemnere, an ab iisdem contemni & fastidiri.

Bembi inuentum.

Hæc cum dixisset, expectabant omnes quid istis Emilia antereret. At illa Bembi orationi supersedens, Frederico Fregolo annuit : qui isto modo exorsus est. Vellem herelè, nobilissima Domina, si mihi liceret (quod sæpe fieri solet) in aliorum sententijs acquiescere : satis mihi placeat, satisque auditu digna sunt, quæ iam pridem dicta sunt. Ego tamen ne receptam consuetudinem meæ voluntati postposuisse videar, istuc pronuociare non dubito, operæ pretium factorum, quisquis fuerit, qui Aulæ istius nostræ instillissimas laudes descripserit : ut nihil interim de serenissimæ Gonzagæ virtutibus adjiciat, cuius diuinum animi lumen obusli crassique hominis ingenium, supra ipsam cælum leuare atque effluere pollet. Nam seposita omni assentandisuspensione, vir adducor ut credam, adeò multos in tota Italia nobiles viros ioueniri posse, qui præter militaris scientiæ laudem (quæ summa est) in reliquis facultatibus & exercitijs tantum præstent & emineant. Quocirca si vsquam gentium homines verè Curiales existant, verisimile mihi videtur, hic demum eosdem esse. Proinde ut quibusdam insulsis fraxos injiciamus, qui sola audacia Curialitatis nomen aucupantur, (cùm tamen sint ridiculi) optarem vnum è nobis aliquem, hominem verè Curialem verbis adeò aptis & conuenientibus depingere,

Frederici inuentum.

nihil vt desit illi, qui tam magnificam appellationem suo quasi iure vendicare posset. Sin verò aliquid inciderit quod huic minùs necessariò attributum appareat, liceat vnicuique (tanquam in scholis Philosophorum) totis viribus contradicere.

Plura in hanc causam dicturus erat Fredericus, nisi obstitisset Æmilia, quæ in sententiam pedibus ibat, si itidem Ducissæ lectissimæ videretur. Illa huic negotio assensu est libentissimè; idem reliqui omnes factitabant, vel tacitis susuris, vel apertis suffragiis, Æmiliam obnixè orantes, vt huic operi quempiam quàm citissimè præficeret. Quæ in Gonzagam conuersa, tu (inquit) clarissima Ducissa pro imperio iube atque impera: meæ conditionis aut modestiæ non erit, dum quenquam huic labori addicam, eundem meo iudicio cæteris omnibus peritiorem statuere. Immò verò (inquit Gonzaga) penès te istæ erit electio, tute videris, ne non obtemperando perniciosum reliquis exemplum relinquas. Æmilia ne tempus se velociùs subduceret, tu (inquit) Ludouice Canossa, istuc in te oneris primū suscipies, quod Fredericus proposuit: non quòd ipse ita exactè Aulicus sis, vt omnia illius officia atq; munera perfectissimè teneas, quia illa præposterè & crassa Minerua recensendo, tu nos faciliùs delectabis; nos tibi meliùs respondebimus. Quæ in te, si artifex fortasse aliquis se interponeret, nihil contrà opponi posset tam vera dicenti; nostra interim disputatio omni ex parte frigeret. Ad hæc Comes ex improviso respondit: Nunquam dubitavi fore, vt vera loquenti non contradiceretur, dum tu hic adesses, Arrisum est vehementer. Deinde Ludouicus pergit dicere: Vellem profectò hoc me labore expedire, quod viribus meis quàm sit impar non ignoro; neque verò illud à veritate alienum est quod tu in me iocosè dixeras, nihil me scilicet eorum sapere quæ sunt hominis verè Curialis propria. Facile fides sit, vbi quicquam tam apertum est: nam cùm nihil eorum facere soleam, probabile est, me nihil intelligere: quod ego minore reprehensione dignum existimo. Peius enim illud est, non fecisse bene, quàm quomodo facias non intelligere. Cum tamen vobis ita placuerit, me tam grauem personam sustinere, neque possum, neque libet recusare, ne vestrìs iudicijs obstitam, quæ meo longè soleo antepondere. His Cæsar se interpoluit, & quoniam (ait) in multam noctem sermonem protraximus, & alia hic nos oblectamenta præstolantur, oportunius fortasse fuerit, in crastinum differre: vt commentandi, ruminandi quæ idoneum tempus Comes habeat. Nam in te tam seria, sine præmeditatione dicere, difficile meherculè atque operosum est. Tum Ludouicus, pollem (inquit) magna de me expectari

Ludouico
Comiti im-
peratur, vt
si primum
de Curiali
differat.

expectari, quemadmodum de eo, qui cum omnibus se vestimentis exuisset, minus saltando profecit, quam cum esset indutus: immò bene cecidisse videtur, quod temporis angustia breuitatem efflagitent: ut etiamsi quicquid in buccam venerit repente effutiam, iusta excusatione carere non possim. Sed ne isto officij onere diutius premi videar, hoc ausim vobis confirmare, adeò varium & multiplex esse hominum iudicium, difficile aut potius impossibile ut sit, perfectam alicuius rei rationem inuestigando pertingere. Nonnulli enim sunt; qui eum admirantur, qui inani verborum sonitu, & linguæ volubilitate vitur, eumque facetum & elegantem non dubitant appellare: alij modesta quadam taciturnitate delectantur: quidam agiles & factiosos desiderant: plurimi quietos, & omni in re consideratos: denique laudē & vituperium vnusquisque ex animi affectionibus metiri solet, vitia omnia virtutum proximarum nominibus designat, virtutes verò vitiis coloribus inficit. Nam & impudentes, audaces: & verecundos, ieiunos: & insulos, honestos: & præcipites, prudentes nominamus. Neque tamen istius sententiæ sum, ut omni in re perfecti aliquid inesse non existimem, quod ab hominibus in illo genere peritis, ratiocinando, disputandoque erui & demonstrari non possit. Veritatis verò natura, cum eiusmodi sit, ut sæpius lateat, neque mihi in hoc tempore familiaris sit, eos tantummodo viros Aulicos & Curiales vobis proponere possum, qui mihi præ cæteris hætenus maximè placuerunt. Cui ego vos opinioni (nisi vobis pariter videbitur) addictos atque religatos esse non optarem. Neque sanè ipse meæ consecratus eo sententiæ, non enim vobiscum tantum, sed mecum fortasse ipse nonnunquam dissidere potero.

*Recondita
veritatis
natura.*

Curialem itaque hunc nostrum, nobili aut saltem honesto loco natum volumus. Multò enim minoris notæ est, in terræ filio, quam in generoso, de virtutis actionibus atque officiis desciscere. Hic enim sicubi maiorum dissimilis fuerit, familiaris labes atque dedecus sit: nec tantum eorum partem iam pridem gloriæ quicquam non adiicit, sed multum etiam eidem detrahit. Verè igitur quicumque dixit, generis nobilitatem tanquam lumen & speculum esse aliquod, tum boni, tum etiam mali, quæ ad virtutis studia solet incitare, cum vituperij & dedecoris metu, tum honoris quoque spe atque desiderio. Iste nobilitatis splendor, cum in ignobili stemmate nunquam eluceat, nec ad virtutem valde instigantur, nec à turpitudine magnopere deterrentur: satis superque existimant, si in obscuris parentum vestigijs insistant: cum nobilibus nihil prius aut potius sit, quam maiorum laudes superare, aut sal-

*Familia
splendor in
Curiali pri-
mum.*

tem

tem rebus præclarè gestis exæquare. Vnde illud plerunque evenit, vt & rebus bellicis, & alijs quibuscunque siue corporis, siue animi contentionibus, generosi reliquorum facillè principes existant. Inseuit enim rebus omnibus occultam naturam potentiam, & quasi seminarium aliquod: cuius ea vis est, vt omnia ab eo prouenientia principijs suis efficiat quàm similima. Id non tantùm in equis, reliquitque brutis animalibus licet videre, sed etiam in plantis & arboribus, quarum surculi semper truncorũ similes sunt, nisi cultoris incuria aut ignorantia peccetur. Idem in hominibus iudicare licet, qui si bene nutriti atque educati fuerint, eorum mores imitantur qui eos procreauerunt, aut sæpè etiam meliores: sin minus, feroces vt plurimum, & præcipientes, nunquam maturi aut sapientes euadunt. Illud sanè sæpè numero animaduerti (quod vtrum cœli & astorum clementia fiat ignoro) quosdam omnibus bonis adeò cumulatose esse, vt non tam nati, quàm ab aliquo Deo effecti videantur:

Natura alijs alios verò ita ineptos, hebetes, & incompressos, vt natura indig-
mater, alijs nante ad ludum iocumque factos iurato fas sit dicere. Quos vt
mouetia. solertissima diligentia nunquam poteris meliores effingere, sic illi alteri minimo negotio, aut potius labore nullo, summa omnia

Hippolitus consequuntur. Proponite vobis ante oculos Hippolitum Esten-
Estensis sem, Cardinalem Ferraræ, qui adeò scælici sydere natus est, vt cor-
Cardinalis. poris habitudine, vultus suauitate, verborum concentu, gestus moderatione, cum admiranda ingenij maturitate conspirantibus, grauissimis ecclesiæ patribus (cùm tamen iuuenis sit) videatur conferendus. Eodem accedit, cum omni virorum & scæminarum genere dulcis quidam in omni sermone lepos, nunquam vt illum non amet, quisquis cum illo aliquando congressus fuerit.

Sed vt eò reuertamur vnde digressi sumus, illud affirmare non dubito, inter illam tam excellentem fabricam, & istam naturalem impotentiam, & (vt ita dicam) ineptitudinem, medium aliquid inueniri, & quos Minerva minis vndique ornauerit, diligentia atque indutria perfectiores reddunt, vt si naturæ tales non sint, sedulitate esse cogantur. Aulicum itaque & Curialem nostrum, præter familiæ & stirpis honorem, non solum acuto ingenio, & apta membrorum compositione, reliquis præstare volumus: sed ea etiam oris figura atque dignitate, vt quicunque in eum oculos coniecerint, bene erga se affectos (non dicam amantes) dimittat. Hoc tam singulari ornamento omnes suas actiones illustrabit, vt ex ipsa fronte (quæ animi index est) maximorum hominum societate, & fauore, non indignus existimetur.

Honesta fa-
ces Curiali
necessaria.

Hic illi orationis seriem amputauit Gasparus Pallauicinus, & præscriptam illius iocose disputationis formam religiose obseruans: Ne (inquit) authoritatem in contradicendo concessam nihili pendere videamur, sic tibi in hoc occurrere liceat. Minime mihi necessarium videtur Curiali nostro generis nobilitatem tam curiose attribuere. Id si ego cuiquam vestrum, nouum aut inauditum putarem, nonnullos recensendo enumerare possem, qui clarissimis orti familijs, in omnium vitiorum cœno volutarunt: multi verò ex paruis & ignobilibus initijs, ad summum dignitatis fastigium euecti, laudis & gloriæ titulum hæreditarium posteris reliquerunt. Quod si verum sit illud quod à te positum est, nimirum in omni rerum semine primario eam virtutem inesse, omnium herclè nostrum vnus idemque status fuisset: nam ipsi dem orti principijs, qui tandem alius alio præstantior & excellentior est? Sed in hac tanta humanæ conditionis varietate, infinita ferè alia consideranda sunt, vtpote fortuna, quæ nostrarum actionum omnium *Fortuna* Princeps atque Domina non immeritò appellatur: quippe quæ *humane vite domina.* (perinde quasi ad ludibrium istius vitæ) & eos erigit, in quibus nihil dignum apparet, & eos pessundat, qui omnibus honoribus dignissimi videbantur. De illis hominibus qui ab ipsis incunabulis omnibus tum animi tum corporis dotibus excellunt, iuxta tecum sentio, (sunt illi quidem cum primis fortunati) sed hæc perinde in obscura, ac in clara familia eueniunt: de istis non nouit natura tam subtili ratione distinguere, immò infima nonnunquã stirpe, summa naturæ dona & præcipua liberalitatis indicia perspiciuntur. Quandoquidem igitur splendor iste natalitius, neque ingenio, neque vi, neque arte acquiritur, nec tam nostra, quàm maiorum in eo laus sit, iniquè mihi videtur comparatum, vt in Curiali nostro, parentum ignobilitas, illius virtutibus tenebras & caliginem offundat, adeo vt neque indoles eximia, neque honesta facies, neque corporis habitudo singularis, neque cætera quæcunque à te modò recitata, illi ad istam quam quærimus perfectionem suffragari possint, Flis Ludouicus sic contrà nititur. Negare sanè non possum, quin in humillimæ sortis viro, eadem pleræque virtutes esse possint, quæ generosis insunt: sed ne illa vicissim omnia cum fastidio repetantur, quæ à te allata sunt, quæque ad nobilitatis encomium adduci poterunt (quæ proinde præcipuè laudari solet, quia bona bonis prognata sunt) quoniam huiusmodi virum describere constituesim, cui nihil vlla ex parte deficit, generosam illi propagioem detrabere non potui, & propter rationes superius enumeratas, & propter communem omnium opinionem, quæ ferè est ad nobilitatem

propensior. Quod si duo fortè adolescentuli in vna aliqua familia per annos aliquot commorati fuerint, qui nullius adhuc neque boni neque mali specimen præbuerunt, vbi primum de vnius generosa prosapia, de alterius ignobilitate constiterit, multò hic minoris erit quàm ille. Magno enim intervallo posteriori huic opus erit, priùsquam in hominum animos possit influere: quod alteri facillimū erit hoc vno nomine quòd generosus existat. Quæ quidē opinio, aut potius mentis impressio, quanti momenti sit, quivis experiundo faciliè iudicabit. Et vt propius ad nos veniamus, in hoc ipso quo nunc consistimus loco, nonnullos ipsi vidimus, qui etiam si hebetes & insulsi essent, per omnem tamen Italiam Curiales atque Aulici insignes habebantur. Quos etsi dies (quod aiunt) detexit, diu tamen delituerunt, & eam in animis nostris opinionem confirmarunt, quam primo congressu impressam reppererunt, nullo tamen

*Principes
quàm facil-
limè fallun-
tur.*

freti artificio aut versutia. Alios verò animaduertimus, qui cū initio nullo numero apud nos essent, tandem effecerunt, vt aliquo loco haberentur. Huius erroris causæ sunt propè innumerabiles, sed imprimis perversus, & deprauatus Principum animus: qui vt altum sapere videantur, & illis sapenumero fauent, quos potius odisse debent, & ipsi se plerūque credendo decipiunt. Qui quoniam multos alunt parasitos, vbiuis gentium eorum fama peruagatur, quos illi magni faciunt, adeò vt in illos populare iudicium sit procliuus. Tamen si deinde in ijs aliquid reperiatur communi opinioni contrarium, hærent, timētque ne circumueniantur: nunquam non occultum aliquid expectantes, quia censuram tam vulgarem veritate aliqua & ratione niti arbitrantur. Sunt sanè mentes nostræ ad amorem atque odium mirificè procliuës, vt in monomachia, reliquisque spectaculis & contentionibus faciliè deprehenditur. Nam erga vnum è duobus sine aliqua iusta causa benè nos animatos persenscimus, huic victoriam, illi verò repulsam seriò exoptantes. Eadem est in moribus hominum dijudicandis

*Prima opi-
nio quanti
momenti.*

opinionis nostræ ratio. Nam quæcunque primum siue boni siue mali fama ad aures nostras percrebuit, ad eandem ita nos componimus, vt aut cum odio, aut cum amore prorsus decernamus. Videtis igitur quanti momenti sit, quicquid mentes nostras primum perculerit: quantique illius interest primæ existimationis suæ fundamenta bene posita esse apud Principum animos, quicumque verè se Aulicum præstare desiderat.

*Arma in
Curiali præ-
cipua sunt.*

Verum (vt ad particularia tandem aliquando descendamus) primæ & præcipuæ Curialitatis partes (vtego existimo) in armis & rebus præclare gestis consistunt, & in summa erga Principem fide,

fide, in quibus talem se virum ostendat, vt omnes illius fortitudi-
 nem, omni in loco, atque omni etiam tempore admirentur. Nam
 cedere aliquando aut labascere, sine magna ignominia non po-
 test. Quenadmodum enim in mulieribus si semel verecundiae li-
 mites adeo transierint, vt labe aliqua notentur, ad anteriorem
 existimationem nulla reditio est: ita si quando Aulicus oppro-
 brium aut repulsam patitur, aut id commiserit, vt in timiditatis
 suspicionem veniat, pristinam virtutis opinionem haud facile re-
 cuperabit. Quanto igitur in illis rebus excellentior, tanto meo iu-
 dicio fuerit laudabilior. Quod tamen ita non loquor, quasi cum
 summis belli Ducibus æquatum vellem, (nimis hoc curiosum ef-
 fet) satis erit, si integritatem, fidem, inuictum animum, vbiun-
 que feret occasio, vtiliter præstiterit. Magnus equidem animus
 in parvis sæpè rebus facilius, quam in magnis deprehenditur. Nam
 in procinctu, corona, & spectaculis, in quibus multorum defixi
 sunt oculi, etiam si graue periculum sit, ignaui & vecordes, vel
 infamiae metu, vel circumstantium fiducia, præcipites cæciq; pro-
 ruunt: in alijs verò rebus, si doloris aculeos sentiant seseque è me-
 dio sine manifesta nota clanculum possunt subducere, remittunt
 spiritus, sese comprimunt, & sibi loco cauent. At vbi neque videri
 se qui quam, neque cognosci, neque notari putat, & fortis viri ni-
 hilo secius manus & officium exequitur, nihilque prætermitit, *Magnifica
magnis vi-
ris non oc-
cultantur.*
 quod ipsi laborem & negotium facessere possit, eam habet mag-
 nanimitatem quam ego in Curiali nostro vehementer requiro, hanc
 tamen cum Thraſonico verborum strepitu coniunctam non desi-
 dero, vt in illo qui arma in uxorem se duisse gloriari solet, & ad
 vocis inanem ostentationem, vultus etiam austeritatem, & mina-
 ces oculorum obtutus adiunxit, vt Berrus ille noster familiaris. Itis
 certè hæc miribus id concinne potest dici, quod à nobili quadam
 fœmina cuidam glorioſo militi (quem prudens prætereo) respon-
 sum fertur. Qui cum ab ea perhumaniter ad saltationem, & cho-
 ream inuitatus esset, ille tripudia renuere, musicam aspernari, cæ-
 tera humanitatis officia nibili pendere, denique, ludici hæc non
 esse, iudolis aut facultatis suæ affirmat. Rogatus igitur quid
 tandem (si Dijs placet) profiteretur? Proteruo vultu, pugnare
 (inquit) & hostem ferire. Tunc illa quoniam (inquit) nunc nemo
 classicum cecinit, nec pugnandi occasio datur, tergi te atque vngi
 cum armis reliquisque bellicis instrumentis optarem, deinde in
 repositorium aliquod suspendi donec ministerio tuo opus sit, ne te
 etiam subigo iudicat. Ille continuo cum magna audientium irri-
 sione secessit. Noster idcirco Curialis, vbi cum hoste congregien-

*Glorioso
militi argu-
te responsū.*

dum est, cum primis ferox & acerbus erit, vbiuis præterea mitis, modestus, sagax, inanem sui ipsius laudem & ostentationem tanquam pestem terribilissimam fugiens: quæ adeo plerumque insuavis est, ut etiam eos qui nos amant, odisse faciat. Ad hæc Gasparus: Perpaucos equidem (inquit) in re aliqua eximios & præstantes cognoui, quin ista philantia laborarent. Et hoc meo iudicio in illis tolerabile: nam cum aliquis in arte aliqua excellens ab inscijs & imperitis artificium suum ignorari videt, non mirum si ægrè ferat latere suam & quasi sepeliri scientiam, quam cum à tanta caligine vindicare conatur, aliqua saltem ratione in publicum proferat necesse est, ne iustissimam virtuti mercedem detrabere videatur. Proinde apud antiquissimos scriptores, qui reliquorum omnium facile princeps est, perrarò se continet, quin se ipse laudet: sin verò eiusmodi quispiam fuerit, qui cum parum in se ingenij, minus virtutis habeat, & profusè tamen de se prædicet; omninò mihi non ferendus videtur: sed istiusmodi virum Curialem nostrum minimè constituimus. Minimè sanè (inquit Comes) & si me probè intellexeris, eos ridiculos asserui, & reprehensione dignos, qui nullo merito, nulla ratione freti, impudenter gloriari consueverunt. Humanius enim & in optimam partem interpretari debemus, si prudens aliquis moderatè se laudet: certius enim suum est de se ipso, quam alterius testimonium. Facile equidem assentior non delirare aut desipere eum, qui ingenuè se laudando, nec in errorem incidit, nec audientibus fastidiosus fit: quod quia arduum est & difficile, præter eam quam ipse sibi attribuit, aliorum etiam commendationem promeretur. Hic Gasparus: A te (inquit) de eo planius instruendi sumus. Tum Comes: Inter veteres scriptores non defuerunt qui de istis præcepta traderent. Sed istuc omne meo iudicio in hoc potissimum consistit, nimirum si eo modo obiter res agatur, ut ad alium finem tota tendat oratio, quasi de laudibus omninò silentium esset, si aliter veritas ceteri & ostendi posset. Non ut illi homines grandiloqui, quibus in more positum est, quicquid in buccam venerit temerè, sine cura, sine sensu effutire: uti ex nostris vnus non ita pridem, cui cum telo femur Pitæ traiectum esset, muscæ alicuius morsum se sensisse dicebat. Alius verò non multùm huic absumilis, speculum se intueri non ausum esse affirmabat, ne horrendo ac terribili aspectu, ipse sibi terrori esset. Ridebant promiscuè omnes dū Cæsar sic præfari cœpisset. Quid est quod ridetur? An non accepistis magnam Alexandrum ingentem lachrimarum vim profudisse, cum illi

Philo-

Philosophus quidam infinitos esse mundos affirmaret? roganti
 cur id faceret, respondisse fertur, Quia ne vnus quidem adhuc mi- *Magnifica*
 hi subditus est, quasi omnes subigere in animum induxisset: nonne *rex Alex-*
 hoc muscarum morfu gloriosius atque maius? Et Alexander (in- *andri.*
 quit Comes) illo Thrasone maior. Sed homines in quacunque
 re praestantes excusandi sunt, cum magna luscipiant: audaci e-
 nim & confidenti opus est animo, non timido, non imbecillo,
 verbis etiam paucissimis, quasi minus quam res est, molian-
 tur; ita tamen ut conatus egregius in temeritatem non re-
 cidat.

Cum paulum Comes respiraret, faceret Bernardus Bibiena, Me-
 mini (inquit) in Curiali nostro egregiam te formam & aptam
 membrorum compositionem, cum gestu quodam & actione sin-
 gulari desiderasse: formae quidem dignitatem in me esse non dis-
 fido (quid enim causae reat quod tot me mulieres amant?) de cor-
 poris verò habitudine dubitare mihi videor, nam de tibijs malè
 persuasum est. Quocirca ad particularem magis istarum rerum
 demonstrationem descende, ut ego nihil posthac haesitans, mihi
 de me ipso abundè satisfaciám. Postquam arrisum esset, Sanè qui-
 dem (inquit Comes) iniuriam faciemus, nisi tibi vultus dignitatem
 concedamus, & commodè me herclè se obtulit ad istius de quo
 agitur explicationem. Nam etsi iucundus grauique aspectus tuus
 sit, partes tamen seorsim consideratæ, adeò delicatam in se fabri-
 cam non habent: virilis tamen obtutus & satis approbata harmo-
 nia est. Quod uti in multis animaduerti potest, ita prorsus Curiali
 nostro inesseolumus, non ut in quibusdam, qui non solum molli-
 ter & effeminatè, comis crispatis, cõpositis supercilijs, leuissima-
 rum muliercularum delicias superant, verum etiam stantes, ince-
 dentes, accubantes, gestu adeò meretricio vtuntur, ut dissolutos
 articulos, & membrorum compagines putares: in verbis etiam
 ita curiosi, aut potius ita lugubres & tragici sunt, vt iamiam
 extremum halitum atque diem adesse dubitares: & quo maiores
 hi sunt, quibuscum illis res est, eo in istis ineptijs frequentiores &
 magis ridiculi sunt. Isti homunciones quandoquidem (quod illi
 vehementer expetunt) in foeminas degenerare natura non possunt,
 ne honestarum quidem mulierum loco æstimandi sunt: sed tan-
 quam meretrices impuræ, non tantum ex aulis Principum, sed ex
 omni generosorum hominum commercio exterminandi. Verum *Humiles*
 ut ad illius de quo agitur membrorum cõpositionem redeamus, *proceris ta-*
 bene cum illo agi existimo, si neque in imo gradu humilis, neque *lerabiliores.*
 in summo procerus sit: horum enim vtrunq; cum contemptu

*Diffus cor-
poribus ob-
tusum inge-
nium.*

omnes tanquam portentum admirari solent. Quod si in alterutro peccare sit necesse, minus in exiguo quam in magno malum est. Nam præterquam quod vastis corporibus obtusum plerumque ingenium inest, in nullo prorsus exercitio prompta atque agilia sunt: quod nostro Aulico vitium nusquam permittimus. In eo enim & illa corporis habitudo atque forma erit, quæ ad fortia & robustissima certamina valeat, & quæ celeris, agilis, prompta, atque viuida appareat, quibus accedere debet exacta quædam eorum omnium notitia, quæ in milite strenuo & bellicolo viro requiruntur. Quarum rerum hoc meo iudicio primum ac præcipuum est, si omnibus armamentis ut aptè & artificiosè poterit, quæ equiti peditique necessaria ducuntur: ijs præsertim quæ generosis hominibus indies in manibus atque usu sunt. Nam præterquam quod in præliis inuare poterunt (in quibus tamen minimum est artificium) opus præterea tum fortè ijs erit, cum domesticæ contentiones inciderint, è quibus Monomachia orti possit: quod etiam si non contigerit, proderit tamen in ijs armis non esse imperitos, quæ quotidie gestamus. Neque illius sum iudicij, omnem nobis peritiam gladiatoriam tum ex animo excuti, cum ad pugnam peruentum fuerit: nam quisquis tum præ stupore inscius sit, omnem prius fortitudinem necesse est exuisse. Huic etiam accedit luctandi & supplantandi notitia, quia cum armis pedestribus ferè semper concurrat: & quod omnium longè maximum est, diligens cautio & sibi & suis adhibenda est, ne aut inanes controuersias suscipiat, aut hostes eius consilia præripiant: denique & se fortem virum præbeat & sapientem. Neque verò temerè manus cum aliquo conferat, nisi aut incolumitas illi, aut honos in discrimen vocetur. Nam præterquam quod pugnae exitus, & fortuna semper anceps & incerta est, magnopere reprehendendus videtur, qui præceps & inconsideratus ad pugnam irruit, etiam si insanis conatibus cæca & insana fortuna aliquando faueat. Si tamen eò progressum sit, ut receptui canere sine summa ignominia non possit, & ante contentionem, & in ipso actu cum se præstet virum, ut spiritus non minus præsentis, quam altos gerere videatur. Non ut illi qui verbis & altercationibus transigunt: quibus cum armorum electio proponitur, ea sortiuntur, quibus neque cuspis neque acies est, ipsi interim omnibus non minus armati quam si pila plumbea æneo tormento emissa ferenda esset. Quibus hominibus cum non esse victos, instar victoriarum sit: vel se tantum defendunt, vel turpiter cedunt, Ex quo & suam timiditatem produnt, & ipsi pueris ludibrio nonnunquam sunt. Vt illi

duo qui nuper in Ancona propè Perugiam eò vsque ignauiter depugnarunt, dum omnibus risum vehementer commouerent. Qui isti obsecro fuerunt (inquit Galparus?) Duos fuisse consobrinos, respondit Cæsar. Immo verò duo frares in illa pugna videbantur, ait Comes. Verùm ad rem redeamus. Armorum etiam in pace aliquis vsus est, vtpote in pompis, triumphis, & ludis, spectante populo, sceminis illustribus, & ipso etiam nonnunquam Principe. Omnium itaque horarum hominem, Curialeni nostrum oportet esse, ad eò vt non solum in armis, equis, & quibuscunque eodem spectantibus exquisitam quandam scientiam præseferat, sed in reliquis præterea rebus plus vulgo sapere atque intelligere videatur. Quà in re Alcibiadem illum imitabitur, qui *Alcibiadis in omni re peritia.* qualicunque regiones peragrauit (vt est memoriæ proditum) vni cuique in sua facultate longè præluxit. Sic ille noster vbicunque spiritum duxerit, vnoquoque in suo artificio præstantior & excellentior erit. Et quoniam Italorum hæc ferè propria & peculiaris laus est, hastis ad circulum decurrere, easdem conterere, equos ferociores mansuefacere, peritè equitare, inter primos Italix duces annumeretur: & quia lanceis & gladijs equo concurrere, stadia artificiosè tenere, cestibus & ferro cominus contundere, Gallorum *Gallorum laus.* ferè proprium est, inter Gallix principes reponatur. In ludo verò arundineo seu ioco de canna, in tauro spiculis vel ensibus transfigendo, in telis tragulisque eminè iaciendis inter primos Hispanos erit. Quæ quidem vniuersa tam conueniente motu, & actione decente exequetur & perficiet, vt omnium oculos atque beneuolentiam alliciat. Nonnulla præterea sunt oblectamenta, quæ etiam cum armis vt plurimum nihil commercij habeant, magnoperè tamen cum viro forti atque strenuo conueniunt: quorum primas partes venandi consuetudo & feras insectandi iure suo vendicare potest: quæ vt aliquam cum bello similitudinem habet, ita *Venatio bel. ls simulima.* magnis clarisque viris non indigna mihi videri solet: antiquitati certe vix dici potest quàm valde placuerit. Huc accedat natandi, proiliendi, currendi, saxi etiam proijciendi facilitas, quæ & in rebus bellicis præsepe profunt, & in summa tranquillitate popularum *Populares vena sapius tenenda.* applausum habent: cui nos sæpenumero oportet accommodare. Neque verò pila palmaria scitè ludere indecorum est homini in aulis Principum agenti, in eo enim & mira membrorum agilitas exercetur, & totius corporis dispositio non minus in eo quàm in cæteris quibuscunque exercitijs perspicitur. De arte verò in equum insultoria, idem existimare licebit, quæ etsi operosa & difficilis fuerit, leuiore tamen plerunque nos &

*Invidia de-
clinanda.*

agiliores reddit, quàm cæteræ omnes: cui si actio non indecora accesserit, præter utilitatem admirandam, voluptatem etiam in spectando affert singularem. In istis igitur exercitijs si Curialis iste noster plusquam mediocriter instructus fuerit, volutandi, & per funes decurrendi ludicra, & his similia (quæ præstigiantis & circulatoris artem sapiunt) prorsus abijciat, & exterminabit. Sed quoniam tam arduis & laboriosis rebus omnibus horis superesse non possumus, & omnium præterea rerum satietas est (quæ admirationem imminuere solet) optimum sanè erit pro rerum diuersitate, vitæ quoque nostræ studia variare, & ad faciliora nonnunquam descendere. Nam ad inuidiæ tela declinanda plurimum valet, si omni hominum generi & consuetudini facere & iucunde se accommodet: dum tamen rationis & modestiæ fines non transeat, ne cum facetus esse velit, ridiculus appareat. Risum itaque, ludum, iocumque illi permittimus istis conditionibus, vt in verbis acutus & ingeniosus, in rebus aptus & decorus habeatur. Tum Cæsar: Istius orationis cursus etsi interpellatione aliqua impediendus non erat, tamen nec tacere libet, propter concessam loquendi potestatem, & loqui iuuat, quia summo vnus rei pernoscendæ desiderio teneor. In quo, si interrogare aliquid iniuriose videar, cum obijcere debuerim, eam mihi veniam concedi optarem, quæ Bernardo Bibienæ modò concessa est. Qui cum nimium contenderet vt formosus haberetur, in nostras leges vehementer deliquit, quæstionibus potiùs quàm argumentis vlus. Videte (inquit Ducissa) aliud ex alio malum: vno inconueniente dato multa sequuntur. Quisquis igitur vt Bibiena noster deliquerit, & erroris, & (quod maius est) exempli nomine puniendus erit. Tum Cæsar: Proinde (inquit) Bernardus & suæ culpæ, & meæ quoque pœnas luet, mihi verò nihil ferendum supplicij. Immo verò (inquit Gonzaga) vtrique geminum malum imminet: illi, & quia ipse peccauit, & tibi peccandi ansam dedit: tibi vicissim, & quia tute deliqueris, & quia tam citò delinquendi ocaſiones arripueris. Salua adhuc res est (inquit Cæsar) nihil dum à me commissum criminis, quod ne deinceps fiat, & vt solus Bibiena plectatur, ego prorsus silebo. His Amilia ingenue occurrens, Dicit (inquit) quoad voles: nam (pace clarissimæ Ducissæ quod fiat) ego huic ignosco errori, reliquisque omnibus, si qui istius generis posthac fuerint. Caue (ait Gonzaga) ne tute te decipias, plus laudis misericordiæ quàm iustitiæ attribuendo: nam fontibus nimis ignoscendo, in fontibus fit iniuria.

Neque

*Periculosa
misericor-
dia.*

Neque tamen severitatem in accusando meam tuæ clementiæ tantum detrudere velim, ut Cæsar prorsus non audiat, nec de eius quæstiuscula quicquam dijudicetur. Vbi primum igitur Ducissæ cum Æmilia convenisset, Cæsari utrinque signum præfandi datur. Tum ille, Sæpius Ludovice (nisi male memini) illud à te nobis inculcatum est, omnes viri Curialis mores, omnes gestus, omnes denique motus, nutusque, ea actionis dignitate fingi & componi, ut sine ea reliqua omnia tanquam sine iusto condimento atque sale nullius momenti aut ponderis existant. Facilis mehercule ad persuadendum oratio: nam ea vis & *enargeia* verbi *Apta Ciceronis imitatio,* est, ut qui dignitatem habeat, is omni in re dignus & decorus videatur. Cum tamen eam felicitatem aliàs naturæ, aliàs cæli beneficio dicas contingere, studiisque & industria nostra excoli & absolui, sicubi inchoata fuerit: mihi quidem frustra alios magistratos atque auxiliaria videtur implorare, quisquis tanto & tam insperato bono sati aliorumque ope fruatur, quæ (velit nolit) eundem faciunt omnibus gratum & acceptum, nonnullis vero admirabilem. De isto nihil nunc dicam, (quoniam potestatis aut voluntatis nostræ illius fortuna non est) de illis loquor, quibus cum tantulum natura dedit, ut prorsus inepti aut indociles non sint, id quæro, quibus tandem rationibus, quo artificio, quæue diligentia hanc tam optatam beatitudinem consequi poterunt, non tantum in corporis exercitijs, verum etiam in ijs omnibus quæ aut faciunt, aut loquuntur? In hac tantopere collaudanda, cum tantam sitim, tantumque cognoscendi desiderium, Æmilix iussu, nobis omnibus attuleris, in eodem sedando & restringendo, necesse est aliquid operæ & laboris impendas. Immo verò minimè necessarium (inquit Comes) me eam vobis præstantiam dicendo exprimere: satis erit si qualis iste Curialis esse debet, utique exposuero. Neque exactam quandam cuiusque rei demonstrationem à me expectabitis: nam in eo cum luctandi artem & in equum insultandi requisierim, quomodo ego vos in eo erudiam, cum (ut omnes scitis) ipse non didicerim? Militem (nisi fallor) bonum dicimus qui fabro armario animi sensum probe possit exponere, qua forma, quo etiam temperamento arma desideret, licet operam, & malleos non addat: sic ego de Curiali absoluto differere fortasse possum, & tamen quo pacto tales sitis docere non possum. Nihilominus ut vobis quoad potero, satisfaciam, etsi tritum ferè sit sermone pro- *Actionis formæque dignitas do-* uerbi-um, Dignitatem doceri non posse: id tamen confirmare *ceri non pos-* ausim, citò illi & maturè, bonisque præceptoribus ediscenda esse *test.*

*Philippus
Aristotelem
Alexandro
præfecit in
ipsis elemē-
tis literarū.
Galeatius
equestris
magister.*

*Petri Mon-
sani laus.*

*Ridicula
vitiis
imitatio.*

principia sua, quisquis ea in re præstare desiderat, nisi fortè inuita (quod aiunt) Minerva insudauerit. Quæ res quanti momenti sit, Philippus Macedonum rex argumento esse potest: qui filium Alexandrum prima literarum elementa ab Aristotele maximo omnium Philosopho doceri atque institui curauit. Et ut ad recentioris memoriæ viros deueniamus, ponite vobis ante oculos Galeatium Sanseuerinum Gallici Regis equestris magistrum: videre quàm eum deceant, quæ facit omnia: cuius rei nulla alia ratio est, nisi quod ad eximiam corporis constitutionem, huc semper animum aduertit, ut ex hominibus peritissimis quasi flores quosdam in vnaquaque scientia optimos seligeret, & exciperet. Nam ut in palæstra, in arte insultoria, in gladiatoria Petrum Montanum nostrum peritum in omni artificio magistrum habuit: ita in equitando, in hastis conferendis, & id genus contentionibus, totius Europæ viri primarij semper illi ante oculos versabantur. Quisquis igitur discipuli probi officio fungi velit, is non solum omnes suas cogitationes huc referre debet, ut præceptoris similis fiat: verumetiam ut in eundem (si fieri possit) penitus transmutetur. Cum verò aliquos progressus fecerit, permagni intererit, nonnullos eiusdem facultatis sciolos, & pragmaticos intueri: è quibus duce ratione & iudicio quod in vnoquoque optimum & præstantissimum est, assumere atque deliberare poterit: non secus ac apes solertissimæ, quæ cum per omnia præaagriusque peruolitarint, selectissimos flosculos deligunt & exquirunt. Non ut familiaris quidam noster (qui nemini vestrum est ignotus) qui cum Ferdinando minoris Aragoniæ Regi similis esse vellet, nulla re alia imitatus est, nisi quod capite altius prominente, os sibi aliquantulum distorqueret, in quam Rex inuitè consuetudinem inuoluntate aliqua sublapsus dicitur. Huius generis alij nonnulli sunt, qui viros magnos quacunque in re imitari operæ precium existimant: id tamen plerumque arripiunt quod in illis teterrimum putabatur. Ego verò sæpius apud me agens, planèque disputans, vnde hæc tanta dignitas acquiri ac derivari possit, (de ea non loquor quæ virgula quasi diuina tribuitur) huius hæc vnā rationem ac normam reperio, nimirum ut tanquam saxa & scopulos curiosam affectationem diligenter euitemus: vtpote si nouum fortè vocabulum aliquod se nobis offerat, negligenter & (ut vulgò dicitur) dissolutè proferatur: deuique in omni tum dicto, tum facto artem (quoad fieri poterit) occultare, nihil ut sollicitè, nihil præmeditatè facere videamur. Ex ista tam diligenti animaduersione, conuenientem

hanc

hanc actionem & (vt aiunt) dexteritatem profluere existimo. Nam difficillimis in rebus felix & facilis effectus, admirationem (nec iniuria) commouere solet: & contrā, vim adhibere, & tanquam capillis violenter quicquam pertrahere, vniuscuiusque rei (quantulacunque sit) maiestatem violat & imminuit. Illud itaque *Artis est.* artis præcipuum est, dissimulare artificium: & nescio an in re *artem dissimulare.* quis occultanda, diligentia maior ponenda sit, quam in ea, quæ supateat, nonnihil existimationis & laudis amittit. Memini eundem de summis me oratoribus legisse, qui in eo multum operæ solebant imponere, populo persuaderent, nihil se soliteratum degustasse, orationes suas simplice veritate niti, nihil artis, nihil scientiæ inesse: tantum habere, quantum natura & suis cuique genius præstare possit. Quod nisi fecissent sapienter, plebs (vt est in summa incertitia suspiciosa) circumueniri se & decipi credidisset. Vnde illud existit, profusam artificij ostentationem, & contentionem intensam, multum nostræ præstantiæ detrabere. Quis vestrum est qui risum contineat, cum Petropaulus noster suo more tripudiat, nunc saltibus plusquam mimicis, nunc summis pedibus, nunc erecto supra modum capite, denique quasi totus ligneus, ita nimium ad eam rem attentus est, vt motus omnes & gressus enumerando, in digitos distribuere videatur? Quis adeo occæatus esse potest, vt istæ curiosæ ineptiæ quantum dedeçant non animaduertat? in alijs verò qui hic intersunt hominibus quàm concionum & decorum sit, istam agilitatis & artificiosi motus venustatem dissimulare, vel interloquendo, vel subridendo, vel gestu aliquo alio, minimè vt facere putentur quod solertissimè faciunt, opinionem astantibus vt afferant, perperam se facere non posse? Hic se Bibiena immiscuit: & bene (inquit) res cessit quòd Robertus noster, saltem aliquem reperit, qui suam in saltando consuetudinem approbet, cum reliqui tamen omnes nihili pendant: nam si lentitudini, & negligentia, tantum tribuatur, paucos ille & quales habet, superiorem verò neminem. Quod vt in eo quisque perspiciat, vestes sæpenumero de humeris decidunt, nonnunquam sandalia de pedibus: progreditur tamen, nihil istorum recipiens, & (si libet credere) de istis nihil cogitans. Tum Comes: Quoniam de hisce perorare me vultis, de vitijs etiam nostris pauca adijciam. Nempe quod tu in Roberto nostro negligentiam appellas, valde curiosum est. Nam cum ille vehementer se componat vt nolle videatur, magis noperè velle putandus est: & quoniam mediocritatis limitibus egreditur, illius incuria rectius curiosius nominari potest; nam

*Afflata
incuria cu-
riositas vi-
detur.*

dum insipienter artis præcepta inuolucris obtegit, inertiam suam apertè prodit. Verùm ut ista sint per se laudabilia, & affectare quantum decet, & cum mediocritate negligere: tamen si vel ita crassa sit negligentia, ut vestimentis nos exui non intelligamus: vel ita curiola affectatio, ut elato capite, crinibus plusquam muliebriter compositis incedamus, vel in imo Bereti speculum, vel in manica pectinem circumferamus, vel mancipijs præcipiamus, ut spongijs, verriculo, & tersorijs, nobis semper à tergo sint: vtrumque meherculè in extremo est, & illi dignitati contrarium, quæ sine fūco est, quæque adeo iucundè in animos nostros solet influere. Reuocate in memorias vestras, quàm malè Equitem deceat, qui consulto erectiùs quàm par est, equo sedere solet, præsertim si cum eo conferatur, qui tale nihil cogitans, ea facilitate sellæ infidet, qua pedibus iter faceret. Eadem planè inter armatos milites differentia est: multò enim plus in eo voluptatis perspicitur, qui modestus est, minimeque se venditat, quàm in eo, qui cum pugnas narrat, & cicatrices suas ostentat, dijs hominibusque minitari videtur. Istuc quid aliud est, quàm affectare ut siccarius gloriosus habeatur? Idem in reliquis rebus ferè omnibus contingit, quæ aut dici aut fieri solent. Ad hæc Magnificus in Musicis (inquit) eadem ratio est, in quibus duos immediatè concentus combinare, & vitium est non mediocre, & sensus nostros minùs suauiter afficit, qui secundo aut septimo tono magis delectantur, etsi in ijs (ex se ipsis) summa dissonantia sit. Cuius ista ratio esse potest, quòd cum alia ex alia crebriùs concentio repetatur, fastidium nobis ingenerat, & harmoniam nimis exquisitam & delicatam significat, cui si tonus imperfectior insertus esset, arrectis auribus auidi & suspensi consisteremus, dum ad perfectiora peruentum esset: imperfectis tamen veluti minùs elaboratis suam delectationis vicissitudinem concedentes. Pulchrè meherculè dictum & sapienter (inquit Comes.) Nam ista in re, non minùs quàm cæteris mirum in modum affectando peccatur: antiquitùs enim in prouerbio fuisse dicitur, Nimiam diligentiam in vitio esse. Vnde Apelles Protogeni crimini vertebat, quòd manum de tabula contere non posset. Tum Cæsar: Eadem inquit in fratre Seraphino culpa est, qui (dum est quòd comedat) manum de mensa nunquàm leuare solet. Hic cum Comes paulùm arrisisset, pèrgit dicere.

*Apelles
Protogenis
curiositate
reprehendit.*

*Incuria
nunc primū
virtutis.*

Apelles cūm Protogenem taxaret, illud inuere videbatur, quòd cum bene res esset, desistere non posset. In quo nimis accuratam illius sedulitatem reprehendit. Incuria itaque illa (quæ affectationi contraria, nunc primū virtutis nomine honestanda est,)

non

non solum omnis dignitatis fons & origo est: sed alijs etiam ornamentis actiones nostras illustrat: quantulumcunque enim est quod facimus (etiā si exiguum sit) tamen & maiora sperari facit, & id quod sit, multo pluri aestimari. Nam ea vestigia in animis inuentum relinquit, facile ut existiment, qui difficillima quæque tam nullo labore agit, eundem multo grauiora posse facere, si eadem aliquando accesserit industria. Nam ut eisdem exemplis etiam atque etiam utamur, intuemini illos, qui apte & decore, quasi naturæ potius instinctu, quam consilio aliquo sese componunt in gladijs vibrandis, in telis alijsque armis manu contrectandis: qui cū nihil aliud agant, omnibus tamen opinionem confestim afferunt, in illis se exercitijs esse quā peritissimos. In saltatione itidem & tripudijs, qui vel vnicum tantum numerum aut motum decore expresserit, totam in eo facultatem inesse demonstrat. In musicis, si vnā solummodò vocem suauiter quis decantarit, ita ut in tremulum & duplicatum tonum desinat, idque casu aliquo potius quam de industria fiat, vni quisque maiorem ei quā re ipsa inest peritiam suo iudicio ascribit. In picturis, vna linea minimè elaborata, eam nobis admirationem excitat, ut pictoris manum sine arte, sine studio, propositam metam pertingere existimemus: adeo ut ex illis minutijs illius præstantiam censuris nostris confitemur. Similis profectò & eadem ratio est reliquorum omnium. Curialem itaque nostrum cæterorum facile principem existimari volumus, cuius hæc prima lex erit, dignitatem omni in re conseruare, affectandi vitium religiosè propellere, præsertim in sermone & colloquijs, in quibus non raro offenditur: præsertim verò à Longobardis, qui postquam vnum aut alterū annum peregrinati fuerint, nunc Romana lingua, nunc Gallica, nunc Hispanica garrire occipiunt, dum nimium sapere videri volunt, quo nihil tetius, nihil odiosius esse potest. Quod si ego in hoc tempore antiquas & obsoletas Hætruscorum voces huic sermoni interererem, & magnum mihi negotium facefferem, & vobis risum commouerem. Tum Fredericus: In hoc tibi assentior, (inquit) dissonum, & planè ineptum esse, si in loquendo istuc facias; iam ut dicis, tibi iniucundæ, nobis vel odiosæ vel non intellectæ essent: sin verò in scribendo eas prætermiseris, errorem non leuam existimo: quoniam auctoritatem orationi & maiestatem multo grauiorem afferunt. Ad hæc Comes: Ego meherculè non video, quid scriptis nostris illa verba dignitatis possunt attribuere, quæ non tantum in hoc quo nunc utimur sermone vitanda sunt (quod tute fateris) sed in alio etiam quocunque dicendi genere. Quod si viro cuiquam

*Ex vngui-
bus leonem.*

*Vocum dis-
signatum
75m.*

*Scriptum
sermonis
vita.*

*Oratio pro-
nunciata eo
melior, quò
scripta se-
miior.*

sapienti, in Senatu Florentino, tanquam ipso Hetruriæ capite habenda esset oratio, aut si priuatim de rebus serijs cum magistratu aliquo contrahat, aut cum amico iucundè colloquatur, aut cum foeminis de amore, de facetijs, de ludis, epulis, & horum similibus disserat, accuratè (ut scio) verba Hetruscorum inueterata declinaret. Mirum proinde esset, si illis vocibus tanquam bonis uteremur & approbatis, quas in omni rationis genere quasi vitiosas repudiamus, & quod in omni sermone absurdum est, id in scribendo congruum & aptum statuere: cum tamen (sententia nostra) scriptum nihil aliud sit, quàm quædam sermonis species, quæ etiam tum remanet, cum nos loqui desistimus, tanquam expressa effigies & verissima verborum nostrorum vita. Et quoniam emissa semel voce, sonus confestim euanescit, multa in sermone tolerabilia esse possunt, in scriptis non item. Hæc enim tanquam in repositorio aliquo vocabula nostra seuerissimis hominum iudicijs subijciunt, & omni posteritati subtiliùs discutienda referunt: & propterea maiorem in illis perpoliendis industriam collocari rationi valdè consentaneum videtur; non ita tamen, ut scripta sermoni vsitato sint longè dissimilia: sed ut in his maximè apposita & approbata vocabula vsurpentur. Quòd si in scribendo id liceret quod in loquendo non conceditur, malè profectò comparatum videretur, ut in quo maxima diligentia requiritur, in eo licentia (unum vteremur: ex quo illud sequeretur, maiori damno, quàm emolumento, studia nostra pensitari. Certum itaque illud est, in sermone hoc totum licere, quod in scribendo decorum est, eoque meliorem esse orationem pronunciatam, quòd propius ad scriptam accesserit. Immo verò planior & apertior meo iudicio in scribendo verborum contextus, & significatio requiritur: quia scriptores semper ferè absunt, loquentes & perorantes propius & ante oculos consistunt. Hunc itaque virum spectatu dignum arbitror, qui ommissis Hetruriæ obsoletis vocibus, vsuatis illius & hodiernis verbis utatur: in quibus pronuntiandis suus splendor & maiestas inest: alias si quis sibi leges imposuerit, haud facile illius affectationis reprehensionem vitauerit, quam paulò ante tantopere vitandam duximus. Tum Fredericus: Negare sanè non possum orationem scriptam, formam quandam illius pronuntiatæ esse: id tamen interesse video, ut inter loquendum si verbum fortè obscurius emanarit, mentem sensumq; audientis minimè feriat: quin potius in nihilum recidat: idem in scribendo non opinor contingere: nisi si voces aliquid tum in se habeant (non dico difficile) sed subtile & reconditum, auctoritatem præ se ferunt, nū mediocrem: lectorem

rem verò ipsum respirare faciunt, & grauioris iudicij trutina librare vniuersa. Quod cum fecerit diligenter, post aliquantum laboris voluptatem percipi multò vberiore: planèque illud intelligit, Difficilia quæ pulchra. Quòd si ea fuerit legis ignorantia, ut abstrusam subtilitatem eruere non possit, propterea neque auctoris culpa aliqua est, neque ea lingua minùs approbata, quia minùs est cuius obuia. Ego itaque istius me esse sententiæ faciliè patior, antiquum Hetruscorum idioma, in scribendo & solum esse, & maximè necessarium: non tantum quòd idem vsus iam pridem confirmauerit, verum etiam, quia illam in se maiestatem & pondus habeat, quæ temporis diuturnitas, non verbis solum, sed ædificijs, imaginibus, picturis & alijs rebus infinitis solet attribuire. Tanto enim splendore sententias alioqui ieiunas plerumque illustrat, ut res subiecta etiam si exigua sit, hæc tamen elegantia perpolita non indigna videatur, quæ in publicum prodeat. Illa verò lex aut potius consuetudo à te modò recitata, & iniqua est, & periculo vacare non potest. Nam si in dicendo vitium fortasse aliquod imperitorum hominum inscitia longius propagetur, absurdum planè esset, eidem tanquam normæ aut regulæ nimium religiose adhaerescere. Ad hæc infinitæ hominum consuetudines sunt, neque vrbem aliquam in Italia claram existimo, quæ loquendi formulam non habeat propriam & suam. Quamobrem nisi illud etiam decernas, quæ omnium optima fuerit, non minùs in Bargamascum quàm Florentinum incidere possumus, & (sic bi credamus) parum in eo erroris esset. Mihi quidem certè, illis qui hætere aut ambigere nolunt, necessarium videtur, certis quibusdam initiatis & deuotos esse, qui omnium consensu approbatæ authoritatis sunt: quos cum duces semper insequantur, ipsi dem tanquam clypeo, contra omnes Zoilos, vti poterunt. Horum faciliè principes in lingua vltatissima Petrarcham & Boccacium existimo, à quibus si latum vnguem discedamus, tanquam caligine obfatos, necesse est toto cælo errare. Sed eò nunc demùm audaciæ peruentum est, ut imitationem, quæ magni ponderis iam olim fuit, nos nibili prorsus æstimemus, cum tamen sine illa, oratio scripta sine succo & sanguine ioanem verborum volubilitatem in se contineat. Testis hac in re Virgilio nemo locupletior est, qui etiam si diuino ingenio id effecerit, ut eius incredibile iudicium posterì laudare magis quàm imitari possint, eundem tamen Homeri æmulum fuisse luce clarius existit. Tum Gasparus: Non indigna meherculè de scribendi artificio disputatio, tamen ad propositam metam aptius mihi videtur, si quo pacto aptè & elegan-

*Magna vel
tustatis ma-
iestas.*

*Petrarcha
& Boccaci-
us de lingua
vltata op-
timè meriti.*

*Virgilius
Homeri i-
mitator.*

ter loqui possit Curialem nostrum institueris : eo enim sæpius frui poterit. Hic Iulianus : Dubitari non potest (inquit) quin Aulico tam egregio & exquisito utraque expediant, quæ si absuerint, reliquæ fortasse illius facultates obscuriores erunt. Proinde si honeste Comes isto se munere exonerare velit, non loqui solum, sed etiam scribere Curialem instituet. Dabitis mihi veniam (inquit Comes) non enim in me suscipiam id docere, quod ipse nunquam didici. In quo si fortè aliquis essem, non video quomodo istas ferat verborum angustias, quod post tantas lucubrationes hominibus eruditis vix conceditur: quorum libris ego nostrum nunc Aulicum religarem, si mihi necessitate aliqua instituendus esset: quomodo loquendum scribendumque foret. Tum Cæsar, De vulgari oratione sensisse Iulianum opinor, non autem de Latina, & proinde magnorum virorum autoritate non erit opus. Tu tamen si quantum ipse intelligis nobis explicueris, de reliquis excusatione iusta vtrīs. Iamdudum id actum est (inquit Comes) quamquam de Tuscana lingua differentibus Iuliani inprimis sententia expectanda erat. Hic Iulianus: Huic contra dicere neque possum, neque debeo, qui linguam Hetruscam reliquis omnibus multò clariorem existimat: & verum tamen est, multas esse voces obsoletas apud Petrarcham & Boccacium, quas mihi nec scribenti, nedum peroranti vsu venire velim: quippe quæ illis ipsis (si nunc viverent) valdè fortasse familiares non essent. His Fredericus sic occurrit: Non dubito quin illi si viverent, etiànum libentissimè vterentur. Vnde mirari magnooperè soleo, cur vos Hetruscorum Reguli, vestram linguam cum primis insignem, sensim deficere & corrumpi sinatis, verè ut liceat dicere, minus iam cognitionis Florentiæ quàm in reliqua Italia esse. Istis Bibiena se interposuit: Et inueterata (inquit) Florentinorum vocabula inter rusticos & agrestiores adhuc persistunt, & tanquàm temporis longinquitate antiquata ab hominibus illustrioribus repudiantur. Istos non tulit excursus clarissima Ducissa: Quin tu (inquit) Ludouice Curialem nostrum & in dicendo & in scribendo institue, siue Hetrusco more, siue alio quocunque, modò scitè & fagenuè fiat. Tum Comes Ego (lectissima Gonzaga) quicquid poteram iampridem exposui, & de vtrisque eadem præcepta sufficere opinor: sed tu quoniam imperas, ego non abnuo. Frederico tamen, quod primum probabilitate aliqua animum meum perculerit, respondendo, cum alieno prorsus sim ab eo iudicio, obscurius fortasse id à me fiet: quoniam ex improviso dicendum est. Sed satis erit quicquid fuerit, aut si minus sit, id erit quod ego præstare possum. Primum

itaque id dico, linguam hanc nostram quam vulgarem appellamus, etsi vsu iam pridem confirmata sit, nouam tamen esse & quasi pullulantem. Cum enim Italia tota Barbarorum non tantum *Barbarorum* spolijs & rapinis exposita fuerit, sed iisdem quasi patria & commo- *in Italiam* randi iam pridem locus, pura latinorum phrasis illorum hominum commercio, in corruptum & impurum sermonem indies *incurfus latinam linguam* degenerauit: ex eaque communi impuritate & corruptela, alia- *quam in Italica manu* atque alia linguæ quasi nouitæ exorta sunt. Et quemadmodum flumen quod Apennini vertice descendit, hæc atque illæ in varias pelagi partes distribuitur, ita linguarum nostrarum alia, latino idiomate paulum intermixta, per alias regiones peragrauit: quæ verò barbarie quadam præ cæteris inficitur, ea certam in Italia sedem retinuit: Eadem iam diu apud nos varia & incompressa restitit, quia eandem nemo, neque verborum lumine, neque alio quocunque splendore illustrauit. In Hetruria verò eidem paulatim reficiendæ, magis quàm in cæteris Italiæ partibus diligentia est adhibita: proinde in ea regione illius florem ex illis temporibus remansisse verisimile est: nam & vocum accentus suauior, & grammatices obseruatio multò diligentior. Quæ quidem vtraque trium authorum singulari industria, & in phrasis suauitate, & in verborum apta & genuina dispositione, magnum incrementum habuerunt: quorum facile primum (in rebus præsertim amatorijs) Petrarcham existimare soleo. Progrediente deinde tempore, cum iam non in Hetruria solum, sed totius Italiæ sinibus, nobiles promiscuè & plebei elegantioris orationis studio incenderentur, restitutam tandem nuperrimæ calamitatis flamma, pro rerum humanarum varietate, voces quoque & in Florentia & in reliqua Italia immutatæ: quam ego fatalem vicissitudinem non nostræ linguæ propriam, sed cæteris omnibus communem existimo. Quod si ad nostram vsque memoriam antiquissimorum scriptorum monumenta restitissent, planè perspiceremus, alio modo Turnum & Euandrum, & illius ætatis latinos loqui solitos, alio verò vltimos Reges primòque Consules. Videmus enim Saliorum versiculos, à posteris vix aut ne vix quidem fuisse intellectos. *Saliorum versu.* Sed quoniam primis ita videbatur authoribus, is honos religioni est habitus, nihil prorsus vt sit innouatum aut imminutum. De Poetis & Oratoribus idem affirmari poterit, qui multas voces antiquarunt à maioribus vsitatas: nam Antonius, Crassus, Hortensius, Cicero, multa Catonis verba repudiarunt, & idem de Ennio Virgilius fecit. Antiquitatem siquidem etiam si plurimi facerent, eidem tamen ita se constrictos esse noluerunt, quomodo in

nos esse desideras. Immo verò in eandem nonnunquam acerbis inuehi consueuerunt, vt Horatius qui & Plautum sine iusta aliqua ratione à maioribus laudatum asserit, & nobis etiam nouarum vocum effingendarum potestatem suo iudicio attribuit. Idem in Cicerone varijs in locis animaduerti potest, qui cùm Galbam seuerius reprehendere molitur, inueteratam illius antiquitate orationem esse dicit: & Ennium quoque ea in re à maioribus desciscere consueuisse: proinde si vetustati nimium consecrati fuerimus, istos omninò non imitabimur viros præstantissimos. Virgilium verò illum, quem Homeri fuisse imitatore[m] fingis, illius in lingua esse æmulum non concedo. Quocirca antiquitas istas voces quoad possem euitarem, nisi fortè leuissimis quibusdam in locis, idque perraro aut certè non sæpè. Nam ipsi dem nimis sollicitè addici, non minus in se erroris habet, quàm si quis (vt antiquorum similis videretur) in magna frumenti copia, glandibus vesci desideret. Cùm verò verborum vetustatem, rei subiectæ pondus atque maiestatem dicas attribuire: ego non antiqua solùm & inueterata, sed alia etiam quantumcunque apposita & approbata tam nihili facio, vt sine sententiarum succo & sensu quodam solido, inutilem verborum sonitum existimem. Sententias enim à verbis diuidere, nihil aliud est quàm animum à corpore seiuungere: quorum quidem neutrum sine totius interitu potest fieri. Illud itaque quod Aulico nostro, & ad loquendum, & ad scribendum maximum momentum habet, cognitio & scientia est. Nam qui ipsi dem vacauerit, nec in se habet, quod intellectu dignum dijudicetur: mirum non erit, si hic nec dicere poterit, nec literarum beneficio uti. Sin verò sapiat, primùm iusto aptoque ordine scitè collocanda sunt omnia, deinde verbis ad rem apposisis exprimenda, quæ (nisi fallor) selecta, aperta, conuenienterque disposita esse debent: & (quod omnium maximum est) populo nota atque familiaria. Nam in eo splendor & maiestas orationis potissimum consistunt, si is qui eadem utitur, tantum iudicio valeat, vt vocem vnamquamque iuxta propriam & genuinam significationem disponere, & tanquàm ceram quoquò volet, effingere possit, idque ita argutè & perspicuè, vt ubi primùm circumstantium aures perculerint, non minus ex illis splendorè & apparatus sermonis omnes percipere possint, quàm in tabulis pictis expressas subtiliter imagines, cùm in lucem clarissimam deferantur. Idem in scribendo dici potest: sed & in loquendo permulta præterea necessaria, vtpote vocis moderatio nec nimium mollis & effœminata, nec nimium horrida aut rustica, sed dulcis, sonora, clara, pronuntiatio[n]e facili temperata, gestu actione-

Sententiarum non minus quam verborum apparatus esse debet.

que decenti. Quæ vniuersi corporis non curioso motu, sed apto & accommodato perficitur: cui accedant vultus, oculi, supercilia, ea conuenientia atque modo disposita, vt ipsa actio si fieri possit loquentis affectionem exprimat. Verùm nullius hæc omnia ponderis erunt, nisi sententiæ ex istis verbis compositæ, pulchræ, elegantes, argutæ, & (si ita res ferat) graues & leuiores sunt. Hic Morellus, Non dubito (inquit) quin noster Curialis, si adeò grandis, pudentiosus, & exquisitus fuerit, minimè à nobis intellectus aliquando discedat. Immo facilis intellectus erit (respondit Comes) nam facilitatem nusquam impedit aut excludet elegantia: neque istam illi semper tam grauem personam imponimus: sale enim & lepore sæpenumero si tempus patietur conditus erit, acutè tamen & cum aliqua vrbanitatis varietate expedite, non pueriliter, non insolentè. Cum verò in rem aliquam obscuram & reconditam casu incidit: verbis, sententijs, punctis, interuallis, respirationibus, tam lucidè ad viuum resecabit omnia, vt nihil dubij, nihil molesti sit, omnia aperta, clara, perspicua fiant. Sicubi verò cum dignitate & vehementia dicendum fuerit, si affectus nostri commouendi sint, si excitandi adeoque inflammandi fuerint animi: tanto candore, tantaque orationis dulcedine demulcere oportet, vt suas ipsa natura partes agere, & mentes nostras suauitate quadam inebriare videatur: tanta nihilo secius facilitate, vt qui audiat, idem se posse putet dicendo consequi, cū verò pertentauerit, multis se gradibus ab eo abesse intelligat. Hic aulici nostri scribendi loquendique modus esto, nō solum vt verborum sonantium & splendorum, per omne Italiam delectum habeat, sed Gallicas etiam & Hispanicæ rerum appellationes amplectetur, si quas patria nostra vsu & consuetudine approbauerit, ita tamen semper vt perspicue intelligantur. Quod si aliquando vsu veniat, vt extra suum & proprium sensum, quicquam sumendum sit, quàm fieri potest aptissimè ad præsentem causam accommodetur, & tanquam sarmentum felicio-ri arbori interfertum, pulchrius semper & vberius res agatur, vt audientes videntesque non oculis solum intueri, sed manibus etiam contrectare videantur. Neque verò nouis effingendis non aliquā nauabit operam, nouisque easdem figuris ornabit, & eo iure easdem à latinis hominibus mutuabitur, quo illi à Græcis antiquissimis. Quod si homines literati & ingeniosi (qui indies apud nos frequentissimi sunt) ad istam scribendi formulam curas suas cogitationesque conuerterent, adeò copiosam & florentem linguam haberemus, vt cum alia quacunque iure comparari posset: & licet omni ex parte cum antiquissima Tuscanæ eadem non esset, Italica

*Græuis.
Facetus.
Florens.*

*Nouas vo-
ces libet
effingere.*

*Communis
Græcorum
lingua è
quadruplici
idiomate.*

*Liuius Pa-
tauinus
attributa.*

tamen esset, communis, varia, peruagata, & tanquam hortulus deliciofus, florum & fructuum vbertate refertissimus. Neque verò nouum istuc aut inauditum est, nam è quadruplici idiomate, Græci vnā linguam efformarunt, quam communem appellabant: & non ita multò pòst vnũuersas, quæ numero quinq; fuerint, Græci sermonis appellatione complectebantur: & quanquam reliquarum omnium Atheniensis maximè pura & sacroda fuerat: tamen scriptores approbati, qui alijs regionibus nati erant, Atticam ita vehementer non affectabant, quin ex ipso stylo præfagire & tubodorari posses, quibus oriundi essent: neque id illis vitio datum est, sed alijs potius qui nimium Attici esse voluerunt. Inter Latinos permagni præcij erant nonnulli Historici, qui Romani ciues non fuerant, nec purè loquerentur: quod illis perrarò contingit qui aliunde prognati sunt. Neque verò Titus Liuius apud seculum prius proinde minoris fuerat, quia eundem merè Patavinum quidam asseruit, nec Virgilius, quia totus in sermone Romanus non videbatur: Immo multi oratione rudes, natione barbari Romæ legebantur. Nos verò multò scilicet quàm illi seueriores, inauditas nobis ipsis leges imponimus, & verum trātem ante oculos positum habentes, diuorticula & angiportus quærimus. Nam cum nostræ linguæ plus quàm cæterarum omnium munus & officium sit, animi sensum lucidè clareque expri- mere, obscuritate nescio qua delectamur, eamque linguam vulgarem appellamus, quæ nec vulgo hominum, nec ipsis literatis & nobilibus, satis cognita & perspecta est: omnino immemores à grauissimis quibusque authoribus, obsoletas voces iam olim repudiatas, & explosas esse. In quo tu mihi valde hallucinari & ipse tecum dissentire videris: nam & consuetudinem imperitorum inscitia initam & confirmatam, nullius ponderis existimas, & sæpius tamen pro Capitolio *Campidolio*, pro Hieronymo *Girolamo*, pro Patrono *Padrone*, vtendum affirmasti, quia nunc in Hetruria ille loquendi mos est: cum certo certius sit, ab ignorante aliquo & insipiente Hetrusco ita corruptè & inscienter chartis mandata esse. Optimam itaque loquendi formulam ab hominibus ingeniosis, quiq; vsu & literis instructissimi sunt, propagari existimo: quorum iudicio & consensu (perinde quasi instinctu quodam naturali) selectissima vocabula excernuntur, non regula aliqua, aut artificio. An nescis dictionis figuras, quæ sermoni tantum ornatum solent adferre, nihil esse aliud quàm grammatices abusum, vsu tamè confirmatas esse, quia aliam earum rationem nemo reddere possit, nisi quoddam auribus nostris voluptate & delectatione quadam circum-

sonare

sonare solent? Et istam ego quidem consuetudinem omnium maximè laudabilem censeo, cuius Romani, Neapolitani, Longobardi non minùs capaces sunt, quàm ipsi Hetrusci. In omni sanè lingua quædam sunt omnium iudicio valdè approbata, nimirum facilitas, apta elocutio, sententiæ numerozæ, iusta dispositio: affectatio verò & his contraria in vitio sunt. Verborum itidem quædam sunt, quæ per aliquantum temporis spacium, pulchra, atque vñtata sunt, non ita multò post deformia, & inueterata fiunt; quædam verò paulatim in vñum veniunt, quæ nullius antea precij fuerunt. Et quemadmodum annus in diuerfas partes distributus, nunc fructibus & flosculis terram vbiuis spoliât, nunc nobis eandem vicissim exornat: ita tempus rerum omnium edax, iam voces vñtatas antiquare solet, iam alias recentiores earum loco sufficere & substituere, donec easdem vicissim tempus corruperit, iuxta illud Poëtæ, Indies morimur, nos, nostraquè morti debentur omnia. Inueniunt linguam Oscam, cuius nullum hodie vestigium existit. Prouincialem etiam, quæ etiam si clarissimorum virorum testimonio recentissimè & quasi postridiè, celebretur: ab incolis tamen iam nunc minimè intelligitur. Vnde illud mihi cum primis probabile videtur, quod à Iuliano dictum est: Petrarcham & Boccacium si nunc spiritum ducerent, permultis verbis non vsuros, quæ illorum scriptis commendantur, & proinde in illis intælix est & ridicula eorum imitatio. Qui verò laudabilia suis studiis insectantur, laude dignos esse assentior: & tamen in hac nostra lingua, sine aliqua imitatione, vel ipsam consuetudinem sufficere exultimo: quod de latino sermone dictum nòlim. Hic Fredericus, Cur (inquit) maioris momenti in vulgari oratione consuetudo est, quàm in latina, aut quid hic paradoxi latet? Immò consuetudinem (inquit Comes) in vtraque magistram esse volo, sed quoniam in rerum natura illi homines non existunt, quibus peræque familiaris latinus sermo fuit, atque noster nobis est, id nos ex illorum scriptis imitando haurire oportet, quod illi vñu atque exercitatione didicerunt: nec verò oratio antiqua aliud quicquam significat, nisi antiquam loquendi consuetudinem: quam quidem curiosè appetere, potius vt illorum hominum more loquaris, quàm eorum qui nunc viuunt, omino fùtile & inane videtur. Tum Fredericus: Num igitur antiqui illi antiquiores non sunt imitati? Multos credo imitatos (inquit Comes) sed non omni in re. Nam si Virgilius Hesiodum iisdem passibus nimirum religiose insecutus esset, aut Cicero Crassum, aut Ennius suos maiores, iisdem nunquam præstipissent, Homerum animaduertisse, qui heroicorum poetarum &

*Verba suam
atatem ha-
bent & in-
uentum.*

tempore & excellentia primus putatur : quem tandem illum imitatum fuisse creditis? Alium quempiam (inquit Fredericus) eo priorem, cuius fama propter nimiam vetustatem ad aures nostras non percrebuit . Quos igitur Petrarcham & Boccacium imitatos opinaris (inquit Comes) qui quasi solo triduo à nobis abfuisse videntur? Exactè non scio (ait Fredericus) sed verisimile est aliquibus addictos & deuotos fuisse , etfi eos digito demonstrare non possimus. Tum Comes, si par est (inquit) credere primæuos illos auctores suis æmulis & sequacibus fuisse meliores : mirum certè est, adeo citò eorum gloriam penitus deletam & extinctam fuisse. Sed ego ingenij potius acumen horum magistrum reor extitisse, & naturæ instinctu atque beneficio tam singulare iudicium, eisdem esse concessum. Quod eo minùs admirari debemus, quoniam ad illud omne quod in suo genere perfectum & excellens est, liberalis & benefica natura, multas eadèmq; non difficiles vias rationesque fundauit. Præterea, nihil ferè est, quod in se non habeat permultas res, genere eadè, specie diuersas, omnes tamen vnā eandèmq; laudis mercedem promerentur. In Musicis (vt videtis) multiplex harmonia est; nam alia grauis & tarda, alia concitata & velox, vtraque tamen delectat propter diuersam omnino rationem. Bidonem nostrum si quis cantantem audierit, cum adeo artificiosum, promptum, vehementem, celebrem, & varium in cantu percipiet, vt omnino illi spiritus atque animos non modò commouere & incendere crediderit, sed ad cælum etiam efferre. Neque minus voluptatis in illa cantandi forma inest, quā vtitur Marchetus Cara, licet multò facilioris soni sit : nam mitiori quodam modo & quasi lugubri suauitate mentes nostras penetrando, iucundissimas nobis affectiones excitat. Diuersæ præterea res oculis nostris ex æquo placere solent, difficile vt sit decernere, quā potissimum delecteris. In pingendi artificio Leonardus Vinciùs, Mantegna, Raphael, Michael Angelo, Georgius Castelfrancus, omnes per æquè excellentes sunt, non sine aliquo in operando discrimine : ita tamen vt horum nemini quicquam deesse putes, cum vnusquisque perfectissimus habeatur. In arte Poetica permulti tum Græci tum Latini præstantes sunt, quorum etfi in scribendo magna dissimilitudo erat, eadem tamen laus est attributa vniuersis. Oratorum etiam tam diuersa semper fuit in perorando flamma, atque facultas, vt vnaquæque ferè ætas suos proprios & peculiare habuerit : non solum vt maioribus posteriores, sed ipsi etiam inter se contemporanei & æquales dissiderent; id quod apud Græcos de Illograte, Lissia, Æschine scribitur,

*Bidonis
Musica vehementis.*

*Marcheti
Cara Musica
lenior.*

scribitur, multisque alijs, qui sui tantum similes fuerunt, præterea nullius. Eadem Latinorum ratio fuit, nam Carbo, Lælius, Scipio *Ciceronem imitatur.* Africanus, Galba, Sulpitius, Cotta, Gracchus, Marcus Antonius, Crassus, & innumerabiles alij, omnes gloria pares, facultate diuersi: adeo ut qui omnes in arte oratoria excellentes à primis rerum initijs enumerare posset, totidem orationis genera quot oratores egregios reperiret. Illud (nisi male memini) apud Ciceronem Antonius Sulpitio obiicit, plerosque esse qui cum nullius sequaces essent, tamen ad magnæ cuiusdam excellentiæ fastigium euecti fuerunt: quosdam verò nouam quandam dicendi formulam, & à nemine in illo seculo vsitaram adinuenisse: quo in genere nullum nisi suam indolem ducem sequebantur: & proinde præceptoris probi officium esse, discipulorum ingenium plenè perteritare, ut quò natura vnuquemque vocat, eò omne suum studium & industriam conferat. Propter hanc ego rationem (mi Frederice) existimo, perperam illum & iniquè facere, qui adolescentem aliquem ad cuiusquam authoris imitationem adigat, nisi ita natura comparatus sit, ut eò propendere videatur. Instinctus enim in eo naturalis impeditur, & quasi suffocatur, cum violentè ex suo cursu detrudatur: in quo si perstitisset, nonnihil (ut par est credere) proficere potuisset. Quocirca videre nequeo, quomodo ex eo lingua nostra locuples fiat, quomodòue maiestas quicquam & ornamenti habeat: quin illud potius planè perspicio, inopem, exilem, humilem, obscuram fore, si illis nos angustijs circumscribamus, ut solis Petrarchæ & Boccacio nos ipsos addicamus, omnemque fidem & authoritatem Laurentio de Medicis, Francisco Diaceto, & alijs nonnullis detrahamus, qui Tuscani etiam sunt, illis fortasse hominibus nulla in re inferiores. Miserum herculè foret in primis scriptorum initijs semper consistere, planeque sine argumento aliquo diffidere, inter præclarissima multorum ingenia, vnā tantummodo loquendi formulam inueniri posse, in ea etiam lingua, quæ eorum propria & naturalis est. Verum hodie nonnulli sunt, qui quasi religione quadam & Tuscanæ linguæ mysterijs hominum mentes sic imbuunt, ex eo *Tuscanæ linguæ abusu.* quæ tantum illis terrorem inferunt, ut etiam disertis & homines periti effari vix audeant, ridiculè concedentes, in eo se esse sermone imperitos, quem à cunabulis & nutricibus didicerunt. Sed hac de re plus satis dixisse mihi videor, ad Curialem commodè reuertamur. Tum Fredericus: Hoc primum vnicum liceat adijcere: nunquam herculè negaui varia esse hominum ingenia & dissidentes inter sese opiniones, neque vnquam decorum pu-

taui, ut qui natura præceptis & concitatus est, res graves & seueras tractet; neque qui aufterus & tardus esse solet, in subtiles & acutas facietas incidat. Nam in eo necesse est genium quisque suum (quantum potest) obnoxie insequatur: atque id quidem est quod innuere nobis Marcus Cicero videbatur, cum magistris præciperet ut discipulorum naturam cognitam & perlustratam haberent, ne tanquam agricolæ imperiti, illi solo fruges committerent, quod inferendis vineis tantummodò aptum & ferax esset. Neque mihi facile persuaderi potest, eam linguam quæ vnius regionis propria est, quæque ita latè patère non solet, uti historiæ, sales, facietæ, & alia eius generis nonnulla, sed certis potiùs limitibus & terminis circumscribitur, optimam imitandi formulam, magis quàm fortuitam in loquendo rationem non admittere. Et ut apud Latinos, Virgilium & Ciceronem vsitatus quàm Silium, & Cornelium Tacitum imitari solemus, ita in sermone vulgari cur Petrarcham & Boccacium inprimis sequi non liceat, omnino non video: quorum adiumenta, cum suis quisque inuentis adhibuerit, tum quocunque propria Minerua incitauerit (ut ait Cicero) eodem animo atque industria propendeat: eoque modo discrepantia inter oratores à te modò constituta, non in verbis sed in sensu apparebit. Tum Comes: Etsi verear (inquit) ne in immensum aliquod verborum flumen & tanquam pelagus prolabamur, & institutam de viro Curiali orationem prorsus relinquamus, id tamen à te scire nimium vellem, quæ potissimum in re istius linguae præstantia consistit. In illis diligenter obseruandis (inquit Fredericus) quæ illius sunt maxime propria: nam nec latum vnguem de stylo vsitato discedere debemus, nec aliam quampiam verborum significationem effingere & extorquere, quàm quicunque in eadem scripserunt exactissime. Id igitur sciscitari libet (ait Comes) num stylus ille iustusque numerus ex verbis an è sententijs oriatur? Ex verbis, respondit Fredericus. Num igitur (inquit Comes) Silij & Cornelij Taciti vocabula cum Virgilij & Ciceronis eadem non esse existimas? Prorsus eadem (ait Fredericus) sed quædam malè obseruata, quædam supèrflue exposita. Tum Comes: Quòd si quis ex Cornelij & Silij libris omnia curiosè vocabula seligeret, & extricaret, quæ alio modo quàm à Virgilio & Cicerone vsurpantur (quorum exilis numerus est) tu ne Cornelium cum Cicerone, Silium cum Virgilio conferendum putares? Hic Æmilia, istius (inquit) disputationis seriem nimis mihi protraxisse videmini: satis hoc cum nostro fastidio saxum iam voluistis: in aliud tempus ista differantur. Pluribus Fredericus responsurus erat, nisi ei orationis

Silium & Tacitum in quo à Virgilio & Cicerone differant.

orationis curriculum iterum atque iterum Æmilia amputasset. Tandem Comes, Multi (inquit) de stylo, de numero, de imitatione fabulantur, sed in quo ista præcipue consistant, nunquam ex illis edificare potui: nec quamobrem illa quæ ex Homero, aut quouis alio desumpta & delibata sunt, adeo scite & artificiose apud Virgillum sunt disposita, ut ille augere potius & illustrare quam eadem imitari videatur: cuius rationem ego ipse fortasse cognitam & perspectam non habeo. Sed quoniam illud maximo cuique indicio & argumento est, nos tum demum quicquam probe intelligere, cum docere hoc ipsum & alijs demonstrare possimus, vereor ne ipsi qui ista inculcant, omnino non intelligant: sed propterea Virgilium & Ciceronem laudent, quia ab alijs laudatos animaduertunt, non quia aliquid inter eos cæterosque discriminis possunt statuere: quod in vno atque altero verbo non consistit, ne in decem quidem vocabulis, alio modo in his, alio vero apud illos visitatis. In Salustio, Cæsare, Varione, & alijs probatissimis authoribus, phrasæ aliquot fortasse sunt, alia ratione apud Ciceronem applicatæ & dispositæ, & bene tamen cum vniuersis conueniunt. Proinde in re tam friuola & inani, pura atque elegans oratio non consistit: uti Æschini ingenue respondit Demosthenes. Qui cum voces quasdam nimis antiquas proferret, reprehendit eum Æschines, quænam isthæc monstra & portenta essent sciscitatus: cui ille non sine risu respondit, non esse in eo positas Græciæ fortunas: Ita ego Tuscanum aliquem vobis deridendum proponerem, qui me idem reprehenderet, quod pro satisfacio *sodisfacio*, pro honore uole *horreuale*, pro causa *cagione*, pro populo *popolo*, & horum similibus vteret. Insurgit hic animose Fredericus, omnesque valde precatur, ut eum non grauate audiant, dum pauca adijciat. Verum subridens Æmilia, de hoc negotio ultra quicquam differere, non huic solum sed omnibus etiam interdixit: hortando ut in aliam noctem differrent. Et tu (inquit) Comes de tuo Curiali perge quoad voles dicere, memoriz tuæ periculum faciemus. Nam ubi postremo interrupisti, si telam possis retexere, virum te præstiteris. Præfractum ut ais (inquit Comes) orationis filum est: tamen nisi fallor, affectionis turpitudinem malè cum dignitate coherere nouissime dixeram: incuriam verò simplicem illam minimè spontaneam, homini libero & ingenuo dignam & conuenientem esse. De quibus utrisque etsi multò plura dici possent, vnum tantum adijciam.

Mulieribus promiscuè omnibus, hoc intinè in votis est, formosæ ut sint: aut si reipsa non fuerint, videantur tamen esse: & si quæ parte natura defuerit, artis suppetias & auxilium adiungunt.

Multi aliorum iudicio frati laudant atque vituperant.

*Curiosus
mulierum
ornatus.*

Vnde, illæ tam crebræ faciei vñctiones, tantum frontis depingen-
dæ studium, nonnunquam fortasse dolor & cruciatus, tanta in ca-
pillis & supercilijs ordinandis sollicitudo, denique tot vnguenta,
pharmaca, pigmenta, vt cum illis graue fastidium semper adsit, ho-
rum tamen omnium notitiam & suspicionem ab hominibus lo-
ge abesse sperant. Arrisit hic Constantia Fregosa, & humaniter (in-
quit) Ludouice fœceris, si institutam de viro Curiali eiulque digni-
tate disputationem diligentius insequaris: nec à proposita meta
temerè excurras, dum muliercularum errores nimium curiosè
patefacias. Immo ad præsentem causam (inquit Comes) commo-
dè vestra sese vitia offerunt: nam istam vobis venustatem omnino
præripiunt & imminuunt: nam dum nimium accuratam formæ
datis operam, vnicuique palam facitis, quàm præter modum formo-
sas vos esse desideretis. An non planè animaduertitis, quàm dece-
at fœminam ita inuestitè ornatam esse, vt ornetur, nec ne, facilè
non intelligatur? atque vicissim quàm indecorum sit, tot vnguentis,
oleis, & emplastris oblitam esse, vt tegumento aliquo faciem ob-
uelatam putares? quæ ridere non audet, ne sulcus in vultu appa-
reat, mutare colorem non potest, nisi ipsa noua mulier videri velit,
mouere dubitat quia statux similis est, diem vt glis odit, noctem
& tedarum lucem (vt adulterini mercatorum panni) quàm omnia
mauult. Quanto quæso magis ijs delectamur, quæ cum non sint
deformes, nulla re tamen faciem oblinire solent ipsæ interim neo
valdè rubicundæ nec albæ, sed naturali colore aliquantum pallidæ,
verecundia accedente, ingenuo quodam rubore nonnunquam
perfusæ: capillis negligenter incompósitos, simplice & naturali
gestu, nunquam cultui, nunquam formæ deseruientes. Hæc est illa
pura & sincera incuria quæ oculis atque animis hominum maxi-
mè placet: qui semper timere solent, ne subtili aliqua fallacia cir-
cumueniantur. Dentium (vti nostis) albedo fœminas magnopere
deceat, quia cum illi oculis nostris minus, quàm facies obijciantur,
verisimile est, minus in illis perpoliendis, quàm in facie laborari:
quisquis tamen idcirco vehementius rideret, vt eosdam ostende-
ret, & occultatum artificium propalaret, & omnium iudicio inde-
corè vultuosus esset, vt Egnatius ille Catullianus. Idem de mani-
bus dici potest, quæ cum pulchræ & delicatæ sint, si oblata occa-
sione, non consulto, demonstrètur, magnum sui desiderium in no-
bis relinquunt, etiam tum cum chirothecis coopertæ fuerint.
Dum enim verecundè occultantur, illud apparet, nec de industria
ostentatas esse, & natura potius tales, quàm artificio aliquo fuisse.
Quod si fœminæ cuiquam conspigerit, tantum vestimenti sui elo-
uare,

*Fucatus
mulierum
color suspe-
ctus & ex-
osus.*

*Catullianus
vultuosus.*

mare, vt pedum, aut tibiærum pars aliqua fortè conspiciatur, dum vel templum, vel alium quemcunque locum adierit, vel ludis iocisque se immiscuerit: si (inquam) fortuito id fecerit, nonne pulchrum valdeque decorum putatis? Eoque magis si ad muliebrem modestiam & munditiem singularem, calceamentorum & caligarum ornatus accesserit? mihi quidem certè valde arridet, & vobis credo omnibus. Eam siquidem tam exquisitam venustatem in loco tam recondito & ab omnium oculis remoto, vnusquisque naturalem potius quàm elaboratam existimat: nimirum ex qua nihil laudis sperari poterit. Ista omni ratione affectatio vitanda est, quæ faciliè perspicitur quantum distat, quantumque detrahit, tum corporis tum etiam animi dignitati: de qua etiam si adhuc pauca dixerim, omittenda tamen non est: nam vt corpore mens nostra multis gradibus excellentior est, ita cumulatius ornata & perfecta esse debet. Quod in Curiali nostro quomodo fiat (vt de Philosophis taceam qui de virtutibus animi præcepta tradunt, subtiliterque disserunt) paucissimis absoluiam. Satis enim est (quod vulgo dicitur) honestum virum & omni in re bene affectum esse: in istis enim prudentia, integritas, fortitudo, temperantia, & reliqua tam honorato convenientia comprehenduntur. Morali sanè Philosopho sufficere existimo bene velle: neque alijs præter voluntatem præceptis opus est. Præclare itaq; Socrates, qui se multum erudiendo profecisse putabat, si cuiusquam voluntatem ad virtutis cognitionem impellere potuisset. Nam qui cò cupiditatis & desiderij perducuntur, nihil vt melius quàm se esse bonos, eorum omnium quæ cò deducunt scientiam faciliè consequuntur. Et de eo propterea nihil vltra adijciemus. Proximum honestati in vnoquoque locum meo iudicio habent literæ: tametsi armorum splendor apud Gallos tanti æstimeretur, non modò vt literis nihil tetius existiment, sed literatorum etiam nomen inuisum & exosum sit. Verè tu quidem prædicas (inquit Iulianus) per omnes Galliz oras iste iam pridem error peruasit: verùm si Regulus Engolismi (vti omnes sperant) feliciter in regno successerit, non erit armorum maior, quàm literarum gloria. Cum enim non ita pridem in Gallia peregrinatus, istum in aula principem viderem, præter eximiam vultus corporisque habitudinem, tanta in eo magnificentia eminuit, vt Gallicum imperium vix tantæ spei atque expectationi sufficere putarem. Ex alijs deinde tum Gallis, tum Italis, de illius nobili ingenio, de magnanimitate, liberalitate, certior factus sum, & (quod omnium primum est) de summo illius in bonas literas omnèque literatos

*Socrates
præter vo-
luntatem
nihil pene
desiderabat*

*Monsigneur
de Augu-
lesme, id est,
Franciscus
primus.*

candore & clementia: quibus tantum inter cæteros eminebat, ut ipsos Gallos: sæpenumero increparet, quod tam alieno essent animo à Musis & scientijs, cum adeo propinquam haberent Parisiorum Academiam, omnium gentium concursu nobilissimam. Mira narras (inquit Comes) in tam tenera & iuuenili ætate, solius naturæ beneficio, contra communem illius regionis consuetudinem, tam præclaram exortam esse indolem. Et quoniam Principis exemplo populus plerumque in vtramque partem flexilis est, fieri potest, ut literis Galli tantum breui tribuant, quantum eisdem iure optimo debetur. Quod quidem in promptu erit, si illis persuaderi possit, homini libero nihil esse cognitione melius, nihil utilius: Quod si quisque non agnoscat, implicita mehercule cum imprudentia incitior erit. De eo si mihi cum illis conuocare & colloqui liceret, aut cum alio quouis qui alterius sententiæ est, darem operam, et me ut intelligerent, literæ quàm essent humanæ vitæ necessariæ, quas à Dijs immortalibus hominum generi tributas esse æquum est existimare. Neque mihi peruetera clarissimorum imperatorum exempla decissent, qui ad bellicam virtutem literarum etiam subsidia adiunxerunt. Nam apud Alexandrum tanta semper Homeri veneratio fuit, ut dormientis capiti illius perpetuò Iliades subiacerent: philosophiæ verò tanto studio idem incendebatur, ut Aristotelem acatissimum aliquando legentem, nonnunquam disputantem audierit. Alcibiades etiam aliarum virtutum opinionem & literarum incremento, & Socratis præceptis adauxit. Cæsar verò quanto earundem desiderio exarserit, vel ex eo colligitur, quod ea quæ interdum gessit, noctu diuinissimè scripserat. Scipio denique Africanus illos Xenophontis libros semper in manibus habuisse dicitur, in quibus Cyri appellatione atque nomine perfectissimum Regis munus & officium describit. Possum equidem Lucullum, Syllam, Pompeium, Brutum, multosq; alios Romanos, & Græcos vobis commemorare, verum vno Hannibale erimus contenti. Qui etsi truci animo, labili fide, natura feroci, perfido Dijs hominibusque ingenio esset, tamen ut dux belli egregius fieret, literarum Græcæque linguæ imperitus esse noluit: adeo ut librum (nisi fallor) sua manu Græcis characteribus conscriptum, post se moriens reliquerit. Verum in re minimè dubia testibus vtor non necessarijs. Nemo enim vestrum, opinor, est, qui non intelligat, quàm valde in eo Galli cœcutiant, si literarum cognitionem armorum nobilitati obesse putent. In rebus magnis & scientia militari, verum virtutis calcar & stimulus (ut probè nostis) gloria solet existere. Nam qui lucri cupiditate aut cuiusvis præ-

*Cæsaris
scriptæ æ-
gægiæ.
Scipioni,
Xenophontis
libri fa-
miliæres.*

*Hannibal
græcè scrip-
sit.*

terea
digni
rem
cipue
sum
nissim
cati,
anim
laris,
vehe
(qua
præcl
claris
nunc
ope
liqu
hebe
test.
tant
calig
scien
lem
curr
mis
iam
mer
niur
ceru
nost
con
min
lore
lem
stru
pell
exo
rate
bus
ceat
cum
cum

terea rei prætextu, ad eandem impellitur: is nec quicquam laude dignum efficiet, nec cum virum fortem & strenuum, sed mercatorem subturpem dicere solemus. Quod quàm sit verum, illi præcipue dijudicare possunt, qui in literarum cognitione, tanquam in summo rerum omnium thesauro acquiescunt, à quo illi sunt alienissimi, qui infœliciter nati, in summis inscitæ umbraculis educati, tam incredibilem iucunditatem nunquam degustarunt. Quis animus adeò demissus, humilis, abiectus, ut cum Alexandri, Cæsaris, Scipionis, Hannibalis res gestas legerit, eorum similes foro vehementissimè non desideret, eamque immortalitatem huic vitæ (quæ toto fortasse triduo vix permanebit) longè non anteponat, præsertim cum nec morte deleri possit, & multo post interitum clarior existat? Verùm qui admirabilem literarum voluptatem nunquam persensit, laudis & gloriæ magnitudinem, quæ illarum ope atque ministerio conseruatur, cognoscere non potest. Illam siquidem vnus atque alterius hominis ætate metiri solet, quia habetern atque obtusam mentis aciem vltèriùs intendere non potest. Neque proinde momentaneo isto & adumbrato encomio tantum delectabitur, quantum iustissimo illo delectaretur, si tanta caligine ingenium illi non esset obtusum: neq; illis se periculis insciens obijciat, quæ sciens prudensque aliquis nihili æstimat. Nollem equidem propositi defensorem quempiam in hoc mihi occurrere, qui contrariam sententiam quò probabilius defenderet, nimis verum Italorum exemplum poserat, qui per aliquantulum iam temporis, sepositis armorum negotijs, literarum otio vehementer incubuerunt. Paucorum lanè hic potius error quàm omnium fuit, qui reliquos non minori damno quàm ignominia affecterunt. Nam eorum desidia, sprete & neglectæ virtus in animis nostris aut prorsus interiit, aut propè excessit. Verùm id publicè confiteri maiori nobis dedecori futurum est, quàm Gallicis hominibus literas nescire: proinde tacere magis iuuat quàm cum dolore eloqui. Istis itaque intermissis in quæ iuuitus incidi, ad Curialem nostrum reuertamur, quem plus quàm mediocriter literis instructum esse volumus: in illis saltè scientijs quas humaniores appellamus, non latinè solùm, sed etiam græcè, propter illarum rerum excellentiâ quæ in vtrisque illis præclarissimè scriptæ reperiuntur. Oratores legat, poetas euoluat, historicos percurrat, deniq; carminibus & oratione prosa (præsertim in lingua vulgari) multum se exerceat. Nam præterquàm quòd ipse sibi mirum in modum satisfaciât, cum mulieribus etiâ (quæ istarum rerum voluptate capiuntur) iucundissimè versabitur. Quòd si vel ita magnis negotijs implicatus

*Itali tantum
literis dedi-
ti, ut arma-
rum sine
obliti,*

*Literæ Cu-
riales neces-
sariæ.*

fuerit, vel ita parum studendo profecerit, vt perfectam quandam & absolutam in scribendo rationem assequi non possit, prudentiam saltem in scriptis occultandis adhibeat, ne eisdem propalandis, alijs ludibrio fiat. Soli amico tali in re credendum est, ei que cum primis fidelis: ex quo hoc capiet commodi, vt de rebus alienis exactius diiudicare possit. Raro n. euenire solet (etiamsi probe literatus quis fuerit) vt sine summa scribendi exercitatione, vel scriptorum labores & lucubrationes cognoscat, vel styli suauitatem persentiat, vel subtilissimas antiquorum obseruationes discernat. Hæc enim illa sunt, quæ copiosum & luculentum faciunt, & (vt Tyranno Aristippus respondebat) de quouis themate, cum quocunque aduersario, in disputando promptum & audacem. Vnum tamen hoc præceptum Curiali nostro altè mente repositum esse optamus: omni in re diligenter vt caueat: ne id quod nescit scire videatur: in eo enim timere præstat quàm considerare: quoniam natura laudis audiores sumus quàm par est, & in illis aures nostræ plusquam musico concentu delectantur: facile vt sit, earum lenocinijs immergi, nisi contra eas, tanquam contra Sirenum voces, aures vadique obturatas habuerimus. Quod cum antiquis scriptoribus obscurum & incognitum non esset, libris quibuldam ea de re compositis instituerunt, quomodo ab assentatore veros amicos discerni possit? Verùm quid illi ista profuerint? cum tam multi immo infiniti sint, qui cum auribus eorum aliquid dari manifestè intelligant, tamen & eos amant qui crassè adulantur, & eos oderunt, qui simplicis veritatis cultores sunt, & eos parcè prædicare putant, qui illos moderatè laudant, & aliorum laudibus tantum nonnunquam de se accumulunt, vt impudentissimum parasitum suæ in assentando parsimonix sæpenumero pœniteat? Occurrat istos stupidosque cum suis tenebrosissimis erroribus, omittamus, eo que iudicio & perspicientia Curialem nostrum confirmemus, vt nec pro rebus albis nigra aliquando intelligat, nec quicquam certò affirmet, quod exploratum non habeat: illis præsertim in rebus quæ modò à Cæsare (si fortè memineritis) in suo inuento argutè & subtiliter recitatæ sunt: quibus vsque ad infantiam quorundam stultitia abuti solemus.

Ab isto erroris genere facilius liber & immunis vt sit, vel iustissimis laudibus apertè non consentiat, nec eas non contradicendo agnoscat, quin potius moderatione quadam adhibita prorsus inficietur. Arma verò vbicunque fuerit plusquam omnia profiteatur, reliqua tanquam horum ornamenta excolat, præsertim inter milites virosque strenuos: nec eorum similis esse velit, qui inter

literatos

Suauis laudis nostrarum sonus.

O singulare philantia descriptio nem.

litteratos bellicosi, inter bellicosos literati esse volunt. Istarum rerum si diligentem rationem curamque adhibuerit, & affectationem illam curiosam summa industria declinauerit: quæ in eo mediocritas existunt, videbuntur esse maxima. Hic Petrus Bembus, non video (inquit) Ludouice quomodo Curialis tuus literis cæterisque virtutibus ita instructus sit, ut arma potius literis ornamento non sint, quàm armis literæ: quæ sine aliarum rerum ope atque adminiculo tantum armis præstant, quantum mens corpori: huius enim sunt arma, illius verò scientiæ. Immo verò (ait Comes) armatum ad corpus tum etiam ad animum spectant: sed ego te Bembe, iudicem hac in causa non admittio, nam in alterutram partem iniquè lat scio propenderes: & quoniam apud viros sapientes agitata iam pridem hæc quæstio est, eadem nobis de integro repetenda non erit. Verùm pro armis stare meliores affirmare non dubito, eiusque sententiæ nostrum Aulicum (quoniam arbitrio nostro fingendus est) omnino volumus existere. Quòd si tu diuerso iudicio fueris, illam expectato disceptationem in qua armis arma æquè defendere liceat, atque in scientiarum controuersijs literas literis propugnare erit licitum. Hem, Non ita pridem est (inquit Bembus) ex quo Gallis valde vitio verteris, quòd bonas literas tam nihili facerent: easque verum gloriæ lumen, verum immortalitatis trophæum nominaueris: & aded nunc subito immutatæ voluntatis argumenta ostendis? Nonne illud Petrarchæ tibi venit in mentem?

Cum prope reliquias immitis flaret Achillis

Magnus Alexander, suspirans talia fatur:

Felix o tanto felix celebrate Poeta.

Quòd si Alexander non tam virtutis nomine Achilli inuideret, quàm etiam fortunæ, quæ Homerum illi luculentissimum rerum ab eo gestarum commentatorem præstitisset: in promptu illud est, pluri illum Homeri literas, quàm Achillis arma æstimasse. Quem quæso alium iudicem, quamue aliam sententiam expectatis præter illam, quæ à summo omnium imperatore, de vtriusque & armis & literis æquabiliter lata est. Respondit Comes: Tantum absum ab eo, ut Gallos vebementer non reprehendam, qui scientias virtuti militari inimicas existiment, ut nulli hominum magis putem necessarias quàm militi: quæ vtræque quoniam vnita meliora sunt, Curiali nostro simul inesse desideramus. Neque propterea de sententia discedere videri velim (nam de earum comparatione, & præstantia disputare non institui) satis est, quòd docti & eruditi homines nunquam non egregios viros, & fortia eorum

facta, suis monumentis decorandos existiment, quæ sua quisque vi laude esse dignissima confiterur. Hæc nisi ita essent, nec tanta foret scriptorum gloria, nec tam perpetua historiarum series, nec tanta cum voluptate atque desiderio legerentur: quippe quæ nihil solidi in se haberent, nullo fundamento, nulla subiecta materia atque pondere niterentur. Quod si æmulatione aliqua proinde commotus est Alexander, quod ab illo potissimum homine laudatus est Achilles, proinde non sequetur bellicam virtutem literis eundem postposuisse. In quo si ille tantum ab Achille abfuisse, quantum reliqui omnes ab Homero qui de eo scripturi erant: non dubito quin ipse præclare facere maluisset, quàm alios bene loqui. Verùm in eo sui ipsius tacita laus inerat, & occultum ejus rei desiderium, quam ipse non videtur habuisse, (nimirum admiranda in scribendo excellentiæ) non autem illius qua se iam pridem abundè præditum pensensit (id est, virtutis militaris) in qua Achillem nusquam se putauit imparem aut inæqualem. Fœlicem itaque appellauit, quod eum antea subobscura illius gloria fuisset, diuino poetæ ingenio, multò clarissima est effecta. In quo non tantum suis meritis, quantum fortunæ bonitati tribuisse videtur: quæ illius famæ tam sonoram tubam insperatò adinuenisset. Fieri etiam potest, ut præclarissima hominum ingenia ad scribendum in eo excitare conatus fuerit, clanculum illis verbis significans, quàm omnino gratum & acceptum esset (pro suo in bonas literas candore) si quis rerum à se gestarum historiam sempiternæ memoriæ commendaret. Verùm de istis satis: Imò satis superq; (inquit Ludouicus Pius) nam in toto terrarum orbe vas aliquod tantæ magnitudinis non esse auguror, ut omnia in tuo Curiali posita atque inæarentia capiat & contineat. Expecta paululum, ait Comes: nam etiam adhuc alia nonnulla restant. Hoc si ita sit (inquit Petrus Neapolitanus) tum Crassus de Medices de Petro Bembo valde triumphare poterit. Arrisum est non mediocriter, dum Comes quasi de integro repetitis alijs inijt, Audite (inquit) audite viri optimi Curialem nostrum perplacere mihi non posse, nisi etiam musicus fuerit, & præter literatarum musices item, fidibus etiam, alijsque instrumentis sciat. Nam nec vlla molestiarum & perturbati animi relaxatio melior, aut honestior: nec vlla in aulis Principum relaxatio magis necessaria. Nam præterquàm quod vulneratæ & exulceratæ mentis refrigerium & fastidiorum medicina est: mulieribus generosis mirum in modum satisfacit: quarum molles & teneriæ affectiones, vel harmoniæ impetu huc illuc impelluntur, vel ejus suauitate iucundissime saturantur. Quo minùs admior, &

Musica Curiali necessaria.

hodie

hodie, & apud seculum prius tantam illius scientiæ venerationem fuisse, cum planè videam animorū nostrorum tanquam pabulum aliquod & fomentum esse. Hic Gasparus, credo (inquit) per deos, Musicam cum alijs inuicissimis exercitijs mulierculis congruam esse & conuenientem, alijsque nonnullis qui facie tantum non re ipsa viri sunt: qui istis delicijs animos vimium effeminatos ita emollire & enervare non debent, vt ex ijs mortem aliquando extimescant. Caue dicas respondit Comes, nam mihi in istius artis laudes amplissimas, tanquam in Oceanum aliquem descendendum est, si quomodo antiquitis, tanquam sacrum & diuinum aliquid celebratum fuerit, fusiùs commemorem. Ipsi sanè Philosophi, seuerissimi rerum æstimatores, totius mundi fabricam musica proportionem putant consistere, cælorum motus concertum efficere, animam nostram harmoniam esse, & proinde sese erigere & vim suam recognoscere, quoties musicam tanquam naturam sui similem persenserit. Et proinde memoriæ proditum est Alexandrum istius scientiæ vehementia percultum, & quasi cæstris percitum, è medijs epulis ad arma nonnunquam proruissè: non ita multò post, molliori sono, & mitiori cithararum ictu delinitum, ab armis ad epulas reuertisse. Socratem etiam cum in summa seueritate consensceret, lyrae ediscendæ nauasse operam. Ab Aristotele & Platone (vñ memini) præcipitur, vt vnusquisque liberaliter educatus Musicam ab ipsa pueritia addiscat: cui sententiæ infinitas prope rationes adiungunt. Nam præter momentaneam quam ex ea percipiunt voluptatem, habitus etiam eorū animis sensim ad virtutes & felicitatem tendentes inferuntur: non multò secus quàm in corporis exercitijs fit: quæ non modò civilibus actionibus rebusque bellicis non efficiunt, sed multò nos in ijs meliores & paratiores reddunt. Lycurgus inter multa ab eo seuerissime decreta & sancita, Musices vñum approbauit. Lacedæmonij & Cretenles viri cum primis bellicosi, citharas atque alia instrumenta mitioris soni suis pugnis immiscuerunt. Idem factitarunt nonnulli imperatores clarissimi, vt Epaminondis, multiq̃ue alij: qui verò fidibus vti nesciebant (vt Themistocles) indoctiores & multò minoris momenti videbantur. An non illud de Chyrope sene legistis, qui Achillem cum eruditum in tenera ætate accepisset, musicis eum ante omnia instruendum curauit? Voluit magister disertus, eas manus quæ Troiano sanguine multoties imbuendæ erant, citharas pulsando nonnunquam detineri. Num igitur miles quispiam est (de reliquis bellū ducibus illustrissimis vt accam) quem Achillem imitari pigeat? Nolite igitur ea Curialem

*Alexander
& musica
incensius &
placatus.*

*Musica Ly-
curgi legi-
tus appro-
bata.*

*Epaminon-
das musicā
adamanit.*

*Chyro A-
chilli musi-
cā permisit.*

*Musices
sus omni-
bus iucun-
das.*

nostrum arte & peritia spoliare, quæ non solum homines, sed ferissimas etiam belluas solet mansuoscere. Huius qui nullum habet sensum, aut gustum, eundem vel insensatum esse, vel spiritus discordes, & invicem repugnantes habere licebit affirmare. O incredibilem Musicæ suavitatem, quæ piscem natura terum, sensu stupidum, & propè sordidum cò pellexit, ut hominem sibi tanquam equo insidentem, per mare turbulentum eueherit! In templis præterea & delobris dijs honorem illius concentu tribuimus, quod & illis gratum esse, & nobis ad laborum solatium concedi, non iniquum est existimare. Nam (ut ad minora accedamus) agricola: rudes & callosi, æstiuo sole intolerabiles alioqui labores agrestissimis cantibus transigunt; & anus rustica (quæ antelucanis temporibus nere, & lanas terere non desinit) omnia cantillando iucundiora efficit. Hæc post imbres & turbulentissimas tempestates, miserrimis nautis tanquam portus est; peregrinantibus & lassatis quasi viarum finis atque meta, vinculis & carceribus inclusis instar cuiusdam libertatis. Verùm quanta & quàm incredibilis Musicæ etiam minùs artificiosæ delectatio sit, vel ex eo colligi potest, quòd illius usus in pueris educandis ipsa natura nutricibus infuderit. Quæ (quoties in vagitum & clamorem infantes inciderint) silcotium eisdem atque somnum cantando (tanquam Caduceo Mercuriali) inducunt: eisque lachrymis finem imponunt, quæ nobis in illa ætate tanquam ad certum totius vitæ prælagium à natura tribuuntur. Respiravit hîc paulùm Comes. Tum Iulianus non sum (inquit) eâdem cum Gasparo sententia, quin potius iuxta tecum sentio, Musicamque credo cuius Aulico non solum ornamento, sed etiam adiumento esse; quo tamen modo, qua ratione, quo etiam tempore, & illa & alijs virtutibus uti debeat, libenter ex te audirem: multa enim quæ per se laudabilia sunt, cùm intempestiua sint, iure vituperantur. Quæ verò nullius momenti ducimus, si appositè & sapienter utamur, permagni pretij nonnunquam videri possunt.

*Pictura
Curiali ne-
cessaria.*

Præulquam istuc ingrediamur (inquit Comes) de alio quodam pauca adiciemus: quod quoniam alicuius ponderis est, Curiali nostro minimè deesse volumus: idque (ne diutiùs expectet) pingendi artificium est. Neque tibi valdè mirum videri debet, me eam illi artem attribuere, quæ hodiè inter Mechanicas & obscuriores enumeratur. Memini enim iam pridem legisse me, apud maiores nostros, Græcos præsertim, adolescentes nobiliores eandem accuratè didicisse, tanquam rem honestam & imprimis necessariam. Quæ ut aliquansò illustrior esset, in primum libe-
ralium

ralium artium gradum cooptata est, non ita multò post seruis & mancipijs interdicta. Apud Romanos etiam summa illius veneratio fuit: cuius præstantia antiquissimæ Fabiorum familiæ cognomentum addidit: primus enim Fabius pictor appellatus est. Cuius ea in pingendo peritia fuit, ut cum salutis templum artificiosè depinxisset, nomen suum propria manu inscripsit: & quamquam tam clara prolapsa prognatus esset, tot Consulatus titulis, tot triumphis, & honoribus decorata, ipse etiam ad eò doctus prudensque, ut nunc Orator, nunc Iureconsultus haberetur: omnia tamen clariora fore putauit, si istis facultatibus tam exquisitum picturæ trophæum accessisset. Nonnullæ præterea familiæ fuerunt, in ista arte præstantissimæ: quæ præter insitam quandam excellentiam, incredibilem habet in rebus bellicis utilitatem. Nam regionum situs, flumina, pontes, rupes, planitiem, arces, etsi quis memoria tenere possit, (quod est difficile) alteri tamen sine hac quasi ad oculum demonstrare non potest. Et ut multum in pauca conferam, quisquis istius scientiæ amicus non est, à ratione valdè alienus est. Quid enim aliud totius mundi & vniuersitatis huius machina est? quid cælum tot stellis atque syderibus rutilans? quid in horum medio terra, mari vndique circumsecta, misceque in partes distributa, montibus, fluuijs, vallibus, arboribus, herbis, floribus, ornata? quid (inquam) hæc alia sunt, quàm immenta aliqua & nobilis pictura, vel naturæ, vel Dei aliquius manu efformata? Ad quam quò quisque propius imitando accedit, eò mihi laude dignior videri solet: propè verò accedere non potest, sine summa aliarum rerum cognitione: uti illi norunt optimè, qui ea in re periculum aliquando fecerunt. Atque id reor esse causæ, quòd tanti iam olim & artem & artifices æstimarint, vti ad summum dignitatis fastigium tandem peruenirent. Huic rei argumento esse possunt statux marmoreæ, & zoea toreumata in hunc vsque diem conspicienda. Et quamuis Sculptura, id est fingendi celandique artificium, aliquantulum à pingendo differat, tamen ex eodem fonte utrunque profluit, nimirum ex apta quadam descriptione. Et quemadmodum ipsæ antiquæ statux diuinum in se aliquid habere videntur: ita procul dubio Pictura diuina est, eoque magis id verum est, quòd illa est magis artificiosa. Hic Ænolia in Ioannem Christophorum Romanum conuersa, qui vni cum cæteris assidebat, quid tibi (inquit) de ista videtur sententia? tunc pingendi maius quàm celandi sculpendique artificium arbitraris? Tum Romanus: quin potius in arte statuaria plus laboris, plus scientiæ, plus dignitatis quàm in

Fabius cognomēto pictor.

*Statuaria
an pictura
sit excellen-
tior.*

pictura, ego quidem existimare soleo. His Comes: quoniam (inquit) statuar permanentiores sunt, maioris fortasse pretij videri possunt. Cum enim ad memoriar diuturnitatem utraque fiant, in eo finem propositum statuar ia magis pertingit. Verum præter æternitatem cum ad ornatum etiam fiant picturæ, statuis multo sunt in eo superiores: & quantum temporis diuturnitate cedunt, tantum splendore & pulchritudine excellunt. Tum Romanus, aliud credo tibi in oratione ista, aliud in animo esse: & hæc omnia in gratiam Raphaelis tui, cuius eam fortasse præstantiam esse putas, ut marmoream Sculpturam nullo modo cum ea sentias conferendam. Verum meminisse debes, istam non artis illius, sed artificis potius esse laudem: mihi quidem certe viraque artificiosa naturæ imitatio videtur. Neque verò satis perspicere possum, qua ratione id dicas, naturæ proprium verumque opificium, marmores aut ænea materia minus exprimi (in qua membrorum rotunditas, longitudo, crassities, exilitas, omnes denique dimensiones sunt) quam tabula picta, in qua tantummodò superficies, lineamenta, & subtilis colorum fucus atque fallacia inest: nisi fortè id dicas, apparere, quam esse, propius ad ipsam veritatem accedere. Deinde statuariam multo esse difficiliorem quivis propterea iudicare solet, quoniam in ea si fortè erratum sit, reuocari aut corrigi non potest: refarciri enim & conglutinari haud facillè insculpta consueverunt, sed omnia de integro reficienda sunt. Quod in picturis non contingit, quæ plus millies addendo, detrahendo, stilinendo, tingendo, innouari, & in melius commutari possunt. Subridens hic Comes, in gratiam (inquit) Raphaelis mei non loquor, neque me tam inscium & ignarum existimare debes: ut Michaelis Angeli, ut ipsius tui, ut aliorum in fingendo, cælandoque præstantiam non norim: verum de arte, non autem de artifice loquor: & in eo tu quidem probè, cum utranque naturæ æmulam & imitatricem dixeris: id tamen omnino non concedo, scilicet esse statuariam, videri Picturam. Nam statuar etiam si rei viuensis effigiem, in hoc præ se ferant, quòd rotundiores sint, Picturæ verò tantum superficialiæ appareant: in illis tamen permulta desunt, quæ in istis insunt. Nā lumen, umbras, serenum, spissum, rarum densumque Pictor magis minùque (pro ut res feret) naturaliter exprimit: quod statuarius non conceditur. Et quanquam rotundæ figuræ Pictura capax non sit, musculos tamen atque membra adeò curiosè circiuducit, ut cum reliquis partibus quas non videmus mirum in modum consentiant, pictorem in illis rebus valdè peritum iudicare liceat. Et ut maiore

artificio

Raphael pi-
ctor exi-
m.iss.

Michael
Angelus
statuarius
egregius.

artificio membra vel magis concila, vel iusta proportionē aliquantō longiora, cum velit efficiat, alia quadam eaque grauiore scientia opus erit, nimirum Prospectiua: quæ lineis, mensuris, luminibus, umbraculis, vel erectissimī muri planam superficiem, distantiam, altitudinem, verissimē ostendit. Num parui negotij putat colore viuidum, carnem, pannum, vestem, cæteraque omnia colorata ad viuū exprimere, & distinguere? Id statuarius facere non potest: neque enim aspectum gratiosum, nec oculos nigros nec cæruleos cum amabili quodam splendore, & radijs scintillantibus poterit effingere: non flauos rubeosue capillos, non armorum nitorem, non obscuram noctem, non tempestatem marinam, non lampades aëreas, aut cœlestes sagittas, non ciuitatis incendium, non roseam aut purpuream auroræ lucem, non denique cœlum, mare, tellurem, montes, syluas, flumina, hortos, prata, domos, tuguria: quæ omnia cum Pictori videantur facilissima, illius ego scientiam nobiliorem esse, & plura suo ambitu comprehendere existimo. Cuius sententiæ antiquos fuisse credo, idque ex reliquijs quibuldam subterraneis Romæ deprehendi potest, præcipuè verò veterum authorum scriptis & annalibus, in quibus tam frequens, tamque honorifica & artis & artificum mētio incidit, ut quanti apud omnes gentes momenti fuerint, latissimē cuique pateat. Vnde illud memoriæ proditum est, apud Alexandrum magnum, Apellem Ephesium tanto in honore fuisse, ut cum mulierculæ cuiusdam vehementer ab eo amatæ effigiem depinxisset, ipsæque Pictor eandem, non ita multo post, perditæ amare occiperet, postquam cum Alexander deperire vidisset, eandem illi liberalissimē concessit. Digna meherclè tanto viro munificentia: qui non solum diuitias & dignitates, sed suum etiam squarium & capitulum lepidissimum alij donauerit. In quo quanta charitate beneuolentiæque Apellem complexus fuerit, liquidò sanè constat, cum illi magis placere desiderauerit, quam dilectæ iam diu locumina, quæ Regis delicias cum Pictoris squallore (procul dubio) nunquam commutasset. Nonnulla præterea illius in Apellem amoris certissima indicia recensere possem, verum hoc vnū satis erit, quod publico edicto vetuerit, ne illius effigiem quisquam nisi Apelles pingendo exprimeret. Liceret etiam insignes Pictorum contentiones repetere, quas totus ferè terrarum orbis in hodiernum vsque diem summa admiratione summisque laudibus prosequitur. Quibus multorum imperatorum triumphos adicere possumus, picturis vndique propterea reuerentissimos, ut ex illis & solenniores essent, & multo etiam magnificentiores. Quid,

*Prospectiua
pictura per
dissequa,*

*Alexander
Apelli ami-
cam concessit.*

Pictura res quòd nonnullorum Pictorum ea fuerit animi magnitudo, vt per-
inestimabi- inde opificium suum gratis semper donare conluerint, quasi
lis. nullas pecunias, nullum præmium, tantæ excellentiæ sufficere
Protogenis putarent? Protogenis tabula tanti precij fuisse dicitur, vt cùm Rho-
tabula De- dom Demetrius obsideret, eamque iamiam in potestatem redä-
metrius pe- cturus videretur, si ferrum flammamque eo loci adinouislet, vbi
percit. posita hæc tabula fuerat: vincendæ potius ciuitatis occasionem
Aletrodorus amittebat, quàm opus tam egregium inuitus incenderet. Metro-
L. Paulo dorus Philosophus, idemque Pictor eximius, ab Atheniensibus
missus. Lucio Paulo ad filios illius erudiendos, & triumphos exornandos
 magnificè fertur emissus: & vt multum paucis perstringam, om-
 nes oninium libri istius artis laudibus plenissimi sunt. Sed hæc
 hætenus. Satis est Curialem nostrum proinde ad pingendum
 animum adijcere, quoniam illis temporibus permagni ars ista fu-
 erat, cùm multò maioris virtutis (quàm nunc sunt) homines fue-
 runt. Cuius si nulla alia vtilitas atque voluptas esset, tamè de ima-
 ginibus antiquis & hodiernis, de vasis, de ædificijs, de nummo-
 rum vetustate, de cælatis, & huiusmodi rebus infinitis, iudicijs no-
 stris opitulatur: & (quod multò maius est) de corporibus viuis &
 spirantibus, de vultus venustate, de membrorum compositione,
 tam in hominibus ipsis quàm reliquis animantibus, melius cum
 ratione facit decernere. Cumulus hic mehercule voluptatum est:
 quod illi norant optimè, quos eoult: sceminæ cuiuspiam formam
 contemplari inuat, vt pari cum Dijs scelicitate se frui credant.
 Qui si id quod tam seriò atque auidè intuentur pingendo quo-
 que efformare possent, geminata voluptas esset. Facilius enim
 peripicerent, quid illud tandem esset, quod tantas eorum animis
 flammis atque faces inferret. Arrisit hic Cæsar: & quamuis pin-
 gere (inquit) non possim sceminam, tamen in quam communis
 sum, tanta delectatione nonnunquam conspicio, quanta ipse (sc-
 scio) non posset peritissimus Apelles, si nunc spiritum duceret. Vo-
 luptas hæc tua (inquit Comes) non tam ex forma fortasse mu-
 lieris, quàm ex tua in mulierem affectione profluit: et si vera fa-
 teri libeat, cùm primùm in eam oculos conieceras, vix illam
 (ausim dicere) illius incunditatis partem leuisti, quam postea re-
 cognita, & perspecta fide, percepisti. Vnde in tuo ipsius animo
 plus voluptatis inesse, quàm illius venustate, facillimè licet col-
 ligere. Illud equidem non nego (respondit Cæsar), verùm quem-
 admodum ex affectionibus voluptas oritur, ita prorsus ex forma
 affectio: vnde ipsum fontem primamque causam soli formæ
 æquum est ascribere. Tum Comes; Multa præterea sunt,
 etiam

etiamſi pulchritudo abſit, quæ mirum in modum animos ad ſe noſtros ſolent allicere, morum nimirum probitas, in geſtu moderatio, in congreſſu verecundia, in ſermone prudentia, & alia nonnulla (quæ quodammodo forſan cum venuſtate coincidunt) & quod omnium maximum eſt, ſi nos amari perſuaſum habeamus: nam ſine forma nonnunquam vehementer amare contingit. Illi tamen amores, qui ex pulchritudine quadam & quaſi delicata vultus ſuperficie oriuntur, multò maiore ſine dubio voluptate eos afficere ſolent, qui exactiore iudicio decernunt, quàm eos, qui cùm minùs artiſcioſi ſint, faciliùs delirant & cæcutiunt. Quam quidem ob cauſam Apellem credo multò maiore cum voluptate Campaſpem intueri ſolitum, quàm Alexandrum. Vtriuſque credo amorem à forma dimanare: Alexandrum tamen Pictori (ſuo quaſi merito) propterea eandem conceſſiſſe, quòd illam meliùs atque exactiùs, & (quod aiunt) intus & in cute, ille cognoscere videbatur. Nonne de quinque illis Crotonis filiabus legiſtis, quas cùm vna omnes imagine Zeuxes pingendas delegiſſet, ad eò cuius formolæ videbantur, vt à poetis & alijs egregijs formarum ſpectatoribus omni æternitate dignæ dijudicatz ſint? Hic Cæſar, quaſi ſibi abundè ſatiſfactum non eſſet, negauit cuiquam mortalium eam poſſe voluptatem contingere, quam ille mulierculæ cuiuſdam aſpectu ſolebat perſentire: atque in hanc ſententiam reſutantis more plura dicturus videbatur: cùm ecce, ſubito multarum vocum atque pedum ſtrepitus totam compleret domum. Vnde omnes retrò in oſtium atque limen conuerſi, ingentem tedarum lumen conſpiciunt, cui Præfectus à pontifice maximo cum magna hominum multitudine reuerſus, ſucceſſit. Qui cùm humaniter quid ageret Ducilla nobiliſſima, percontaretur: omnia illius noctis oblectamenta repetita ſunt, præcipue verò, quomodo Ludouico Comiti imperatum erat, vt hominis aulici, atque ipſius ad eò curialitatis formam atque eſſigiem exprimeret. Huius rei ille conſeſtim tanto deſiderio exarſit, vt properanti illi omnis mora longa videretur. Cùm primùm igitur Ducillam ſalutaſſet, ipſe cum primarijs comitatus ſui viris, reliquiſq; qui paulò antè ſeſe in pedes erexerunt, in procinctu conſedit. Inter eos erant Marchio Phœbus, & illius frater Girardinus Ceua, Hector Romanus, Vincentius Calmeta, Horatius Floridus, & alij nonnulli, qui cùm aliquandiu conticuſſent, Præfectus in hunc modum præſari cœpit. Magnum mehercule malum pulcherrimæ huic ſocietati aduentu meo attuliſſe mihi videbor (viri nobiliſſimi) ſi illi ſermoni qui modò vobis interceſſit, impedimēto

*Amor ſæpe
ſine forma.*

*Præfectus
ingreditur.*

essem. Quare nolite & mihi, & vobis eam facere iniuriam, ut quod ego vehementer desidero, eo nos promiscue omnes careamus. Credo equidem, inquit Comes (illustrissime vir) tacere quam loqui, multo vniuersis acceptius atque optabilius fore. Nam cum mihi id muneris hae nocte casu delegatum sit, ego sane loquendo mihi molestus tui, illi audiendo sunt defessi. Cum enim oratio nostra nec isto hominum consortio, nec ipsius rei dignitati respondeat, ceteris me non satisfacisse valde dubito: mihi quidem minime latitesci. Tibi proinde bene res cessit, quod exacta re redieris, aut si quid restat, optime feceris, si tanto oneri alium quempiam substitueris, qui multo melius quod reliquum est pertexet, quam ego, qui exantlatis vix laboribus fessus & fatigatus, iam pridem anhelor. Non ita me patiar (inquit Iulianus) promissis tuis circumueniri, neque dubito, quin Praefecto clarissimo, incepta controversia satis placuerit. Quenam istae si dijs placet, promissa sunt (inquit Comes)? Pollicitus tu quid es (ait Iulianus) Curialem nostrum perfecte instituere, quibus potissimum modis ijs virtutibus & scientijs vri debeat, quibus est à te modò cumulate instructus. Praefectus, etsi aetate iuuenis esset, sapere tamen non modicoeriter videbatur, & in omni illius actione ingenij acumen cum incredibili animi magnitudine coniunctum, tanquam verissimum virtutis & honoris argumentum ostendit. Quocirca in haec verba irrupit. Quod si ista adhuc dicenda supersint, satis mihi citò venisse videor: nam si illud intelligam, qua ratione amico viro virtutis officia exercenda sunt, quanam illae virtutes sint, facillime assequar: ita illud omne quod iam antea dictum erat, cogitatione comprehendam. Quocirca noli (honorate Comes) quod reliquum est aeris alieni grauare praestare, cum tantum iamdudum humanissime praestiteris. Tantum profecto obstratus non essem (inquit Comes) si ex arquo negotium istud distributum esset, verum iste error Dominae cuiusdam est, quae in me iudex iniqua fuit. Haec cum diceret, subridens, oculos in Aemiliam contorsit. Illa continuo: Nihil est (inquit) cur me iniquam appelles: sed quoniam nulla ratione fretus, id facis, iste honos, quem tu onus appellas, in alterum aliquem transferetur. Tu itaque Frederice Fregose, quoniam istam de viro Curiali facetam disceprationem primus proposuisti, personam in ea aliquam te sustinere consentaneum videtur: quod optime tu quidem feceris, si Iuliani quaestiuiculis satisfacies: nimirum si qua ratione, quoue tempore officium suum Curialis praestare debeat, nos edocueris. Tum Fredericus: Si tempus, locum, occasiones, modum ab illius virtutibus actionibusque seiungas, id conaris distrahere quod diuelli

*Frederico
de circum-
stantijs di-
cendum.*

diuelli non poterit: hæc enim sunt quæ suum nomen atque essentiam virtuti tribuunt. Proinde cum tanta tam bene iam pridem Comes disseruerit, de circumstantijs etiam aliquantum adiecerit, & ad reliqua mentem composuerit, æquum est eundem ad extremum absolueret, quod est ingressus liberè & ingenuè. Ad hæc Emilia, Finge (inquit) te esse Comitem, & quæcunque voles, tanquam Comes dicere. Nos multum tibi debebimus, tu nobis satisfacies. Tum Calmeta, Quoniam (inquit) viri optimi in multam nossem sermonem protraxistis, metuendum est, ne ea excusationis oportunitate Fredericus vtatur. Rectius itaque meo iudicio fuerit, sine omni ambage, quod reliquum est temporis, alij cuiquam ludo impartire. Huic sententiæ, cum à nemine reclamatum esset, Margaretam & Constantiam Fregosam dominas lectissimas ad musicam saltationem Ducissa hortabatur. Quo facto, Barletta quidam, egregius musicus, idemque saltator peritux (qui omnium in illa Regia iamdiu animos delectauerat) instrumenta musica suauiter pullare cœpit; multiq; iunctis simul manibus decenti numero passuque non sine magna astantium voluptate, saltabant. Quod cum solenniter exegissent, quia iam intempesta nox erat, erexit se Ducissa, cui cum omnes honorificè valedixissent, quieti sese sine mora dederunt.

Calmeta.

Barletta
musicus.

De Curiali siue Aulico Liber secundus.

NON sine summa admiratione altius apud me agere soleo, vnde hæc tam crassa senum hallucinatio: quæ quoniam per omniū animos ingrauescente iam ætate propagatur: propria & illorum hominum ferè naturalis videri potest. Nam cum illis ubi primum sermonem inieris, elapsa iam olim tempora summis laudibus prosequuntur, præsentia verò omnibus diris deuouent. Nihil nostrarum actionum aut morum, nihil quod ipsi iuuenes non egerint, alicuius morienti æstimant: denique omnes omnium consuetudines, omnes viuendi rationes, nunc demum inclinare, & in deterius vergere. Res meherculè non indigna admiratione, prouectam iam ætatem, quæ reliquis in rebus vsu atque experientia animi

Senum errores de præteritis temporibus.

*Experientia
iudicij ma-
ter.*

iudicium confirmare solet, hæc vna in re adeò sibi iudificari, planè vt non perspiciat, in peius homines quotidie necne labantur. Quòd si ea nunc esset rerum conditio, si patres filijs meliores semper extitissent, adeò in extremo iam tandem res sita esset, vt deterius ne cogitari quidem posset. Verùm hoc quasi peculiare quoddam in senio vitium, non nostra solum ætas, sed antiquissimi etiam autores apud sæculum prius deprehenderunt: Comici præsertim illi, qui humanam vitam cæteris omnibus aptius & acutius expresserunt. Istius igitur tam inanis sententiæ, hanc ego causam existimo: Annos nimirum sensim, & pedetentim labentes, vitales secum spiritus, & naturalem sanguinis calorem verisimile est subducere: quod cum vniuersam corporis constitutionem paulatim immutauerit, arteriæ, nervi, reliquaque animi organa, atque instrumenta, fatali hoc morbo languent atque debilitantur. Vnde in illis demum temporibus suauissimi deliciarum nostrarum stolculi haud aliter quàm arboribus autumnò folia decidunt: & dulcissimarum cogitationum vice, frontis rugæ, ac nubeculæ, mentis tristitia, ac mærores, vitæ calamitates, & miseriæ subeunt: adeò vt non corpus solum, verùm etiam animus (qui ferè sequitur dispositionem corporis) malè ac molestè se habeat: nec quicquam præteritarum voluptatum retinet, præter vnâ eamque tenacem iuuentutis memoriam. Quæ quàm diu superfuit, cœlestia terrenaque omnia iuuenilibus oculis aridese videbantur, iucundissimæ quæque affectiones ex animis nostris, tanquam ex hortulo amenissimo verè iam tum existente indies excreuerunt. Quocirca cum vitæ nostræ sol atque lumen versus occasum voluere occiperit, operæ precium fortasse fuerit, nihil eorum quæ præterita sunt, reminisci: quin potius (vt inquit Themistocles) obliuionis artem ediscere. Ita enim sensus nostri fallaces sunt, vt animi quoque iudicium nonnunquam fallant. Senes itaque illis hominibus persimiles mihi videri solent, qui cum è portu in altum soluerint, retrò in terram oculos contorquent: quam dum seridò intuentur, litus illis secedere, nauis verò consistere videtur: cum re ipsa, nec portus, nec terra, nedum anteriores nostræ voluptates aut deliciæ moueantur, sed nos huic mortalitatis puppi insidentes, alij alios per mare turbulentum eousque insequimur, dum vel scopolis iisdem illis naufragium patiamur, vel vndarum gurgitibus oppressi, ad portum denuò redire frustra & incassum contendamus. Animus proinde senilis, cum nulla subiecti proportionem, nulla apta harmonia voluptates haurire ac percipere

Themistocles ait.

*Similitudo
aptissima.*

tipere possit, febricitantium similis sit, quibus cùm palatum, gustandi-
 que organa, crassissimis vaporibus obstitentur: suauissima tantum
 quæque acerbæ, atque insipida existimare solent. Ita hominibus se-
 nio confectis, cùm voluptatum desiderio aliquo teneantur, ad eas-
 dem tamen male dispositi & penitus inepti sunt, omnes iucundi-
 tates superiorum temporum delicijs peiores multò & frigidiore
 putant: cùm istæ tamen eadem sint, ipsi verò à seipsis longè
 alienissimi. Quibus oblectamentis, cùm iam sese orbatos in-
 telligant: præterita tempora tanquam omnium iniquissima de-
 testantur, nullum in seipsis rerum vicissitudinem agnoscen-
 tes. Cùm verò præteritas iam pridem voluptates in memoriam re-
 uocent, illius quoque ætatis meminerunt, in qua illæ conti-
 gerant: eamque propterea summis laudibus afficiunt, quia illa-
 rum delectationum quasi quendam odorem illius recordatio enā
 adferre solet. Denique sic sunt affectiones nostræ, ut illa omnia
 quæ dolores nostros comitantur, cum odio quodam repeta-
 mus: quæ verò simul cum voluptatibus nostris communicata
 sunt, eadem summa beneuolentia complectamur. Vnde illud e-
 uenire solet, ut amanti oculis fenestra sepe numero aliqua (etiā si
 occlusa fuerit) mirum in modum grata sit, quoniam in illa ama-
 tam mulierculam iam antea conspexerint. Nonnunquam etiam
 annulum, epistolam, hortos, cæterosque locos, tanquam amœ-
 nissimarum delectationum conscios amplexamur. Contrà verò
 cubiculum omnibus ornamentis refertissimum, exosum semper
 esse solet, sicubi in eo vel vincti & religati fuerimus, vel cuiusvis
 præterea doloris acerbicatem perpessi. Nostra certè memoria,
 nonnullos ipsi vidimus, qui non solum ab ijs scyphis, sed eorum
 etiam similibus abhorrebant, in quibus ægroti medicamentum
 imbiberant. Quemadmodum enim superioribus illis fenestra,
 annulus, atque literæ, grata quadam recordatione in voluptatis
 parte habebantur: ita omnino istis posterioribus cubiculum alte-
 ra custodia, cyathus verò nouus morbus videbatur. Idem est in
 hominibus ætate prouectis, dum elapsa vel laudant, vel instantia
 vituperant. Et quemadmodum de reliquis ferè rebus, ita etiam de
 Principum Aulis fabulantur. Quasunque enim illi meminisse
 poterunt, eas hodiernis, multis gradibus aneponunt, & prop-
 ter loci amplitudinem, & propter hominum in ijs agentium
 singularem in omni re præstantiam. in eo sermone si fortè lon-
 giùs expatiantur, ducis Philippi aut Borſi Regias (plusquam cre-
 dibile est) efferunt. Nicolai Piccini apophthegmata, & argu-
 tè dicta commemorant: eam illorum temporum virtutem fuisse

Philippi &
 Borſi Regie
 Nicolas
 Piccini a.
 pophtheg-
 mata.

*Vestitum se-
nes hodie-
rum repre-
hendunt.*

venditant, vt nec aperta pugna, nec occultum homicidium, non
dolus, non insidia, sed apud omnes summa fides, summa aequitas,
summa beneuolentia, vbiuis extiterint: denique eam fuisse vniuer-
sorum integritatem, vt Curiales singuli, tanquam viri religiosi ha-
berentur: neminem alteri sine summo discrimine detrahere, nulli
mulieri vocem inhonestam, nulli impuræ libidinis signum dare,
ausum aliquando fuisse. Nostis contra temporibus, omnia sic esse
conuersa, non solum vt amor ille fraternus funditus deperiret, om-
nèque bene viuendi consuetudines: sed eorum loco inuidiam,
dissimulationem, scommatum, scurrilitatem, libidinofam vitam,
vitia prope incredibilia successisse: postremo fœminas audacia
inuerecundas, viros turpitudine effœminatos. De vestibus quo-
que omnino non silent, quas nouitias, inhonestas, molles, mere-
tricias appellant: & vt vno verbo dicam, in nobis infinita repre-
hendunt, quæ re ipsa reprehensione dignissima videntur. Negari
enim non potest quin homines inter nos scelerati & flagitiosi ex-
istant, quin ætas nostra multò plures vitiorum sentinas habeat,
quam ea, quam illi tantopere admirantur. Iniquè tamen & futili-
ter istius dissimilitudinis rationem rimantur & exquirunt: in eo-
que grauius delirant, quòd nihi mali in toto terrarum orbe (quod
fieri non potest) extitisse fateantur. Cum enim bonum malo
ex aduerso repugnet, necessum est ex ista oppositione, & con-
trarietatis statéra atque libramento, alterum alteri quodammo-
do adsit atque suffragetur, vt vno vel deficiente, vel exuperante,
alterum continuò iusta proportionem deficiat aut redundet, iuxta
illud Dialecticorum axioma: Posito vno contrariorū, ponitur &
alterum. Quis ab omni ratione adeò est alienus, vt illud non intel-
ligat, iustitiam esse non posse, nisi etiam esset iniuria? quæ vero fer-
tudo nisi foret ignauia & timiditas? quæ continentia nisi plurimi
incontinentes & intemperati? quæ salus sine ægritudine? quæ veri-
tas sine vanitate? quæ denique fœlicitas sine infortunio & misere-
rijs? Socrates itaque apud Platonem (nec iniuria) videtur admi-
rari Æsopum fabulam non finxisse aliquam, in qua Deus siue
natura (quoniam vnire & commiscere non potuit) contrarietates
extremis saltem punctis atque terminis non colligarit: ex qua
illud manifestè ostendisset, vnus corruptionem, generationem
esse alterius. Vix enim voluptas aliqua nostris sensibus iucunda
videri solet, nisi dolor aut ægritudo aliqua nostris præcesserit. Cui enim
nostrum quies grata est, nisi tædium & defatigationem iam an-
tea tenuerit? Quis esculentis, poculentis, aut somno delectaretur,
nisi in ediam, sitim atque vigilias perpeffus esset? Credo equidem
animi

*Inius con-
trarij cor-
ruptio alte-
rius gene-
ratio.*

animipassionēs & impotentias hominum generi à natura tribu-
 tas, non in eum finem vt ijs omnino tanquam furijs excrucietur,
 (iniquè enim comparatum esset vt omnis bonitatis parens, in hoc
 vno nouerca esset) quin potius, cum illius beneficio sanitas, valetu-
 do, voluptas, cæteraque bona omnia concedantur, ægritudines,
 morbi, calamitates, videntur quoque permissa, vt ijs quandoque in-
 teruenientibus, alia illa clariora existerent. Cum itaque virtutes
 omnes naturæ liberalitate atque beneficentia contingant, sicubi
 eadem minùs benefica fuerit, necesse est continuò vitia tanquam
 catena aliqua connexa succedant. Ita alterum alterius siue incre-
 mentum, siue diminutionem fataliter insequitur. Quoties itaque
 senes superiorum temporum Aulas proinde laudant, quòd in illis
 homines adeò improbi & flagitiosi non fuerint, vt nostro sæculo
 sunt: illud interim obliuiscuntur, viros adeò probos & in omni re
 præstantes iam tum non fuisse, vt nunc sunt. Nihil enim tam
 in extremo malum est, quàm id quod ex corrupto atque putres-
 cente bonitatis semine exoritur. Quocirca cum ingenia multò
 hodie quàm olim acutiora natura procreauerit: & illi qui dul-
 cissimos virtutum fontes insectantur, vberius eosdem imbibunt,
 & illi, qui sese vitijstradunt, in illorum voragineque procliuùs ir-
 ruunt. Neque verò propterea laudem aliquam promerentur ma-
 iores nostri, quòd malum non fecerint cum id nescirent: nam etsi
 minus egerint fortasse quàm nos, id tamen commiserunt quod il-
 lis teterimum videbatur. Eorum verò ingenia nostrorum homi-
 num acumine longè inferiora fuisse, ex literis, picturis, statuis, æ-
 dificijs, reliquisque eorum monumentis facillimè perspicitur.
 Multa præterea in nobis senes reprehendunt, quæ in seipsis nec
 bona sunt nec mala, nulla alia ratione freti, nisi quòd illi eadem
 ipsa in more non habuerint. luconis (inquiunt illi) per urbem non
 equitator: mulos in plateis non ascendito, pellibus non induto:
 togis talaribus longisue in hyeme non vtitur, pileum cæu galerum
 (donec annum vicesimum octauum attigerit) capite non gestato.
 Denique alias leges innumeras istis non dissimiles nobis impo-
 nunt, in quibus valde profectò hallucinantur. Nam præterquam
 quod isti ritus atque habitus magnam in se vtilitatem habeant,
 consuetudine etiam, & communi quadam delectione confirman-
 tur. Non secus ac in illis temporibus more approbatum fuit,
 cum iter facerent, tunicis concisis & manicatis, cum domi
 essent, crepidis patulis & fibulis coriaceis vti: & (vt magis
 delicati viderentur) Nisum compresso pugno nulli vsui determi-
 natam indies gestare. Quoties verò vnà cum formidis saltarent,

*Serum
Regula.*

earum manus contingere piaculum putabant. Quæ quidem omnia vii nostris temporibus inueterata atque absurda, ita in illa ætate præclara videbantur. Nobis itaque pari ratione nostræ memoriæ consuetudines sequi liceat, eorūque hominum calumnias prorsus contemnamus, qui dum se laudare moliantur, ad viceſimum vsque ætatis annum cum matre & sororibus se concubuisse venditant, nec multis post annis sceminarum vsu & congressus muliebres percontatos habuisse. Nunc verò pueros ab ovo vix dum emerſos, plus sceleris & flagitij cognoscere, quàm olim confirmatæ ætatis viros. Quod dum illi incautè confitentur, illud non meminerunt, plus eos nostris infantibus ingenij, quàm illorum senibus attribuerè. Desinant igitur aliquando tandem in nostra tempora ita acerbè inuehi, tanquam vitiorum omnium fœce & colluvie contaminata, quæ si è medio sustulerunt (quod fieri non potest) virtutum etiam rivulos necesse est exhaurire. Meminerint etiam inter antiquos illos Heroes (quorū virtutes atque ingenia plusquam humana fuerunt) infandos quosdam & sceleratissimos homunciones fuisse. Qui si etiamnum vivere potuissent, tantum istius ætatis homines impurissimos flagitijs anteverterent, quantum illi alij bonorū huius sæculi viros probitate præstarent: quod omnium ferè historicoꝝ testimonio probari existimo. Verū hominibus senio confectis satis superque responsū opinor. Huic itaque sermoni finem imponam, qui etsi longior videri possit, à proposito tamen alienus non est. Nam cū aulas hodiè nostras non minore gloria atque æstimatione dignas, quàm antiquas illas ostenderim, & aptè ad propositam de viro Curiali disputationem reuertemur, & qualis Vrbinatium aula fuerit, facile colligetur: & quàm eximia princeps illa extiterit, quæ tot indies præclarissimis ingenijs circumſtipata erat: postremò quàm verè scelix tantūque illorum hominum commercium & societas appellari posset.

Cū igitur viri fœminæque nobiliores inſequentē die convenissent, permulta de superioris noctis disputatione vitrò citròque agitata sunt. Istas commentandi & quasi ruminandi occasiones Præfectus dabat: qui dum avidè ab omnibus ſciſcitaretur, eisdem summa varietate (viri tali in re fieri solet) responſum erat. Nam homines (vt sunt multiplici ingenio) alij alia magnopere laudabant, iamque eò ratiocinando peruentum erat, vt quid ipſe Comes ſentiret, valde dubitaretur. Alios intellectus, alios memoria ſeſellit: totus itaque in eo ferè dies conſumptus est. Cū verò

verò aduersperasceret, Præfectus generosis comitatus, ocius adferri, & mensæ imponi dapēs iussit: exacta cœna, ne tempus intercideret, Ducissam adiit, quæ cū tantam cohortem citius quàm fieri solet, aduenisse videret: magnum (inquit) opus, ut mihi videtur (Frederice) humeris tuis impendat, gravis tibi aduersaria constituta est, scilicet expectatio. Hic subito Aretinus: Quodnam (inquit) istud opus est? An quenquam existimas ad id hebetem & insulsum esse, ut cū optunè possit, differre id malit, quàm oportunè & maturè facere? Tum Fredericus in Aretinum conuersus: Numnon iniquo me pondere grauitum existimas, cū mihi modus, ratio, tempus Curiali nostro præscribenda sint, quibus omnia iam antea eidem attributa quodammodo condire atque temperare debeat? Hæccine parua sunt? Non sunt herculè magna (inquit Aretinus:) nam ad ista vniuersa (ut heri Comes ingenuè) satis est rationis & iudicij statèram adhibuisse: quod si tempestiud & decorè fecerit, alijs præceptis non erit opus. Quis enim tam mentis expertus est, ut cum alijs musicis incubuerit, arma ferrumque capiat? aut per plateas (etiā si optimè sciat) saltare delectet? aut matri cuiuspiam filiorum funera & exequias flebiliter obeunti, argutijs & ridiculis obstrepat? Hic Fredericus, nimis (inquit) Aretine in extremis versaris: nam, nec semper ad decorum æquabiliter dispositi sumus, nec quid sit plane perspicimus, nec omnia peccata paria existimo. Fieri sanè potest, ut qui communes errores declinauerit (ut est illud, in foro nimicè saltare) vix tamen se contineat, quin ineptè se laudet, & ridiculum aliquod tam imprudenter effutiat, ut cū minùs opportunum sit, frigere videatur. Ista quasi velo aliquo peritè cooperta esse debent, nusquam ut homines obliuiscantur, quis istorum author fuerit: & quanquam permulta sint, quæ oculis nostris tenebras offundunt, præcipuè tamen ambitionis caligine occæcantur. Nam quod quisque nostrum profiteri solet, in eo se putat esse peritissimum: sed verè nec ne, id cogitet, nihil credit interesse. Probè itaque in istis rebus versari (ut mihi videtur) in electionis iudicio consistit, id est, si quid magis minùsve deceat, quid tem-

*Quisque
sibi placet
in eo quod
fecit.*

pori, locoque congruum sit animaduerti. Quæ quidem prudentia, etsi Curiali nostro abundè insit, in rerum differentijs inuestigandis melius tamen hoc fiet, si destinatis præceptis quibusdam & quasi fundatis principijs innitatur, quàm si generalibus & incertis metis collimauerit. Cū itaque superiori nocte Comes tam luculentam & copiosam de Curialitate orationem habuerit, magnoperè vereor, ne ego huic nobilissimæ societati,

in eo quod mihi impositum est, petaque non satisfaciam. Tamen ut illius mecum aliqua ex parte laudes communicentur, & ut errori nihil loci relinquatur, nusquam illi occurrām aut contradicam. Nam quod ad generis nobilitatem attinet, ad corporis constitutionem, ad indolem eximiam, ad honestam faciem, omnino mihi cum illo conuenit: illud etiam adiicio, eo modo vitam atque actiones omnes componere Curialem oportere, ut siue alij inseruiat, ab eo non immerito diligatur, siue cum suis viuatur, odium atque inuidiam virtute autueuertat. Quod quidem, quā in se difficile sit, quiuis colligere potest, si quā pauci eō peruenierint, considerauerit: quia natura sic propensi sumus, potius ut reprehendamus si quid erratum sit, quā laudemus: si quid bene factum videatur. Quorundam verō ea nequitia atque inuidia est ut etiamsi cū probē quid fiat ignorare non possint, id tamen sollicitē agunt, ut in nobis vel reprehendant vitiosa, vel aliquid vitiorum simile effingant. Diligens itaque cautio Curiali nostro adhibenda est in omni tum dicto, tum facto, non solum, ut parte aliqua excellat, verū etiam ut totius vitæ curriculum huic parti respondeat, ne quando ipse sibi dissidere videatur, sed vna eademque quasi fabrica, omnium illius consuetudinum sit, omnesque illius actiones (quod Stoici in sapiente requirunt) ab omnium simul virtutum fontibus, deriuentur. In quibus etsi vna fortasse aliqua reliquis præstat & emineat: ita tamen connexæ & vnitæ sunt, ut ad vnum omnino finem tendant & inseruiant. Quocirca in eo diligenter elaborandum est, ut istas corporis animique dotes disertē cum ratione ostendat, nunc comparatione adhibita, nunc contrariorum adiunctione, id quod à pictoribus peritis fieri solet, qui rerum sublimium vertices lucidiores faciunt, ut valles obscuriores appareant, & ima quæque loca umbris spissioribus obducunt, ut altiora magis eluceant: denique & colores contrarios confundunt, & figuras diuersissimas ex aduerso collocant, ut quod sapientius variare desiderant facilius ex animi sententia conficiant. Hinc in hominibus strenuis & bellicosis mansuetudinem admirari solemus: & in illis vix fortitudo cum morum suauitate coniuncta, illustrior solet existere: ita modestia fortitudinis accessu atque splendore mirificè augetur. Proinde pauca demissè loqui, multa magnificè agere, nusquam de se prædicare, dissimulare prudenter quod suo iure vindicare quis possit, omnes animi virtutes, omnes corporis actiones illustrat. Noster itaque Curialis regulis quibusdam vniuersalibus addictus esto, quæ si à me breuiter pertractentur, huic muneri satisfecisse mihi videbor. Harum prima est

*Qui vnam
habet virtutē, omnes
habet.*

*In viro
fortis mansue-
tudinē ad-
miramur.*

(vi) præclarè Comes hesterno die) vt omni in re curiosam attentionem tanquam lata & scopulos effugiat. Deinde accuratè viderit, quid sit quod vel dicere vel facere moliarur, quo loco, quo tempore, quibus astantibus, quæ causa, cuius ætatis ipse fuerit, quid profiteatur, quo propendeat, quis finis erit, quæ media, quæ destinata. Quod cum attentè fecerit, suo hæc omnia ordine, cum vel dicere, vel facere quid velit, obseruet Hic cum paulum Fredericus consisteret, parum (inquit Morellus Hortanensis) istis tuis regulis profecisse mihi videor, tantundem iam sapere me sentio quantum antea quàm vocem aliquam emiseras: eisdem tamen sæpius mihi à fratribus religiosis inter confitendum inculcatis memini, quas, nisi fallor circumstantias appellant. Arsit hic Fredericus, Et si bene (inquit) memineris, istam legem superiori vespere Curiali nostro Comes imposuit, vt summam armorum curam haberet. De quibus quoniam est ab eo amplissimè dictum, nihil est cur ego istis valde immorer. Hoc vnum tamen non tam diuersi præceptoris quàm monitoris non improbi præceptum teneat, vt sicubi vel leui certamine, vel aperto prælio cum hoste congregiendum sit, prudenter sibi prospiciat, vt & loco à multitudine disuncto, & quàm minimo stipatus comitatu, vel coram ipso Principe vel spectantibus totius exercitus præcipuis & primarijs ducibus, res magnas aggrediatur. Iniquum enim esset egregia facinora non propalari, & quasi in lucem clarissimam non deferri. Nam & leues auras, & inanes tumusculos consuetari futilissimum est: & veram tamen gloriam, tanquam iustissimam virtutis mercedem renuere, longè est iniquissimum. Illud sane sæpius animaduerti, quosdam cum fortes robustique essent, adeò quandoque delirasse, vt maioribus se periculis obijcerent, dum prædam pecuniam abigerent, quàm dum vrbis nobilissimæ muros conscenderent. Quod noster Aulicus nusquam faciet, si propositum bellorum finem ante oculos retineat, nimirum victoriam & immortalitatem. Præterea si publicis spectaculis se immiscuerit, dum vel hostis concurnitur, vel gladijs decertetur, vel ludus arundineus exerceatur: meminerit vbi nam gentium sit quibus spectatoribus res agatur, vt eorum oculos armorum splendore, equorum phaleris, ephippijs diuersicoloribus, symbolis vocalibus, tanquam adamas

*Symbola
vocalia
(sunt senten-
tia inferi-
pre.*

verò paulò diutius in vna re aliqua immorati fuerint, non satietate solum, sed etiam tædio aficiuntur. Vnde egregius apud Romanos iam olim histrio fuit: qui illud curiosè obseruabat, vt primus semper in scenam atque theatrum se proriperet. Quòd si igitur noster Aulicus de armis fortè disseruerit, eorum vitæ morumque rationem habebit, quibuscum agit, vt alio modo cum viris, alio cum fœminis colloquatur: & si propriæ laudes casu aliquo sibi se offerant, dissimulet prudenter, quod valde desiderat, & (quasi forte fortuna, & per transitum in eum sermonem inciderit) illam cautionem & sapientiam adhibeat, quæ à Ludouico Corneio heri ingenue descripta est. Tunc nunc nostras leges atque normas (optime Morelle) nihil proficere existimas? Num non familiare illum nostrum de quo postridie sermonem habuimus, oblitum prorsus consistebere, quocum illi res esset, & quorum illa tenderet oratio? Qui vbi cum fœmina quadam ignota gratiam inire vellet, in ipso congressus exordio, & quasi vestibulo, pugnas narrauit, quot homines sua manus occidisset, recitat, quam semper impavidus atque audax fuisset, fulminat: nec hinc desistit, quin eam Romphæis ludere, securibus armatam atque inermem te defendere, pugionum ictus declinare (si Dijs placet) edocere vellet. Quibus cum eam obtunderet, ita obstupescita est, vt se libentissimè ab eo subduceret, ne eam quoque sicuti superiores illos trucidaret. In illos omnino errores facilè illi incidunt, qui eas circumstantias diligenter non animaduertunt, quas tu te ab hominibus religiosis audisse confiteris. In corporis igitur exercitijs, quædam ad publica tantummodò spectacula pertinent, vt hastis concurrere, gladijs ludere, armadinibus iocari, reliqua omnia armorum propria sunt: quæ si cubi inciderint, adeò equis, armamentis, reliquisque utensilibus instructum esse oportet, nihil vt illi deesse, nihil incongruum videatur. Sin verò aliquid in eo inchoatum, aut minùs egregium appareat, prorsus desistere præstat, quàm se turpiter interponere. Nam si minùs strenuè quid tegerit, excusari non potest, cum hoc illius sententiæ atque artis fuerit, benè instructum esse, & res præclaras gerere. Huic proxima deliberatio est accuratè vt videat: non modò in quo procinctu & corona res magnas suscipiat, sed etiam cum quo hominum genere contendat. Minimè enim conuenit, vt qui generoso animo esse debeat, rusticis certaminibus, aduersarijs agrestibus, socijs squalidis & pannosis se committat. Tum Gasparus Pallauicinus, in nostra (inquit) Longobardorum patria nulla est istarum rerum cura. Nam adolescen-

*Nihil in
Curiali dis-
sonum.*

tes ferè generosiores profectis diebus rapidissimo sole cum rusticis, vel saltando, vel currendo, vel luctando, vel pectus & vestibus proijciendis gnauiter contendunt: & in eo quidem minimè mihi reprehendendi videntur. Nam in illis nulla est de nobilitate controuersia, sed fortitudinis cuiusdam & quasi dextentatis, in quibus nonnunquam vulgaris quispiam nobilissimis viris nusquam est inferior. Atque hæc quidem popularis consuetudo & affabilitas, ingeniuam in se quandam & amabilem liberalitatem continet. Illæc in summa ætate saltatio (inquit Fredericus) minimè mihi arridet, neque satis perspicere possum, quid in se utilitatis aut emolumenti habeat. Qui verò cum rusticis saltare, concurrere, luctari volet, ea omnino agat, potius ut sui ipsius periculum faciat, & (ut dici solet) humanitatis magis impulsu, quàm contentionis desiderio. Inter quos nisi certam habeat quasi in manu victoriam, nunquam se casus incertitudini committat. Turpe enim valdeque indecorum est, hominem liberè natum, à terræ filio (necio quo) præsertim luctando superari. Præstat itaque (mea sententia) nihil cum illis contendere, circumfusa præsertim multitudine: nam & parui momenti lucrum est si vicerit, (quod est incertum) & magnæ infelicitatis dispendium, si victus fuerit, quod est fortuitum. Et quoniam pila palmaria spectante populo plerumque luditur, in ea (vti cæteris omnibus) Curialem nostrum scitè & decore suas partes agere volumus: non ita tamen quasi eam proficeretur, aut quicquam ex ea laudis aucupetur. Nam arma solummodo tanquam facultatis suæ propria, eidem permittimus. Eorū itaque similis non erit, qui ita musicæ studio trahuntur, ut scibi cum aliquo colloquantur, si paulum respirauerint, statim cantilare incipiunt. Alij cum in templis, atque plateis sint, nunquam saltare desistunt. Nonnulli si amicis in foro aut vbiuis præterea obuiam dederint, vel ludum gladiatorium simulant, vel palestram imitantur, vel aliud quippiam apertè ostentant, in quo illi insigniter d. bacchantur. Tum Cæsar: Multò mehercule melius Cardinalis quidam noster Romæ facere solitus est, qui cum valde iuuenis sit, seque viribus & corpore valere sentiat, si qui ad eum iosterdiu accesserint, etiamsi antea nunquam eos viderit, in hortum tamen secretiorem deducere solet, & seridè eisdem persuadere, ut exutis vestibus vni cum eo profiliendo decerent. Risit hinc Fredericus. Deinde progreditur. Alia quædam exercitia sunt, quibus & publicè & priuatè uti licebit, ut tripudia & choreæ, in quibus Curiali nostro magna animaduersiono adhibenda est. Nam si aspiciente populo saltandam fuerit,

*Curiali cum
terra filijs
non est cer-
tandum.*

*Saltatio
curiosa Cu-
riale non
debet.*

dignitatem conseruare meminerit, motu decoro, gestulque suauitate temperatam. Et quanquam membrorum apulitate præstiterit, tamen in illam pedum velocitatem, numerumque geminatum non incurrat, qui Barlettam nostrum etsi deceat, generoso tamen minimè conueniet, nisi fortè in cubiculo priuatim (ut nos iam sumus) id fecerit, in quo Tlymelicos, mimicos & moriscos saltanto imitari licet: in locis publicis non item, nisi personatus fuerit. Tum enim haud magni intererit, etsi omnes, quis ille fuerit, coniecturis consequantur. Neque enim vlla est honestior ratio, qua se ostendat qui vir fiet, siue armatus, siue inermis sit. Illud ipsum enim personatum esse, mirificam quandam licentiam vnà secum adferre solet: qua adeò liberè iam tum ut quis poterit, ut eam ipsam personam, quam affectat maximè, facillimè possit induere: reliqua verò quæ minoris momenti sunt, cum contemptu rejicere. Quæ actionis varietas, actus nostros non mediocriter illustrat. Nam & adolescentem senili vestitu ita ornari, ut illius agilitati nihil obstat, & militem strenuum, agresti pastoris habitu sic vestiri, ut equo tamen eximio insideat, nescio quid habet in se reconditum & excellens. Nam ubi primum aspicientium in eos oculi conijciuntur, illud animo concipiunt, quod sensus primum detulit: cum verò maiora præstari vident, quàm vestitus pollicebantur, vix dici potest, quàm cumulatam voluptatem perferant. In istis itaque oblectamentis, in quibus noua oris figura effingitur, Laruatus vnusquisque à seipso dissentiat. Principi enim consentaneum non est, principis personam induere. Nam & spectatores qui nouitatis ea in re auidissimi sunt, nihil noui percipient, & qui tum seriò, tum simulatè, princeps esse intelligitur, earum rerum gerendarum libertatem amittit, quæ Principi minùs conuenientes videbantur. In quibus exerentis, si fortè armorum exercitatio inciderit, opinionem afferet populo, magis id ab eo fieri, ut aliorum vires effugiat, quàm ut regium se virum præstet: & regalem maiestatem sæpius loco euentus, vix eandem retinebit, cum seriò res illud ipsum efflagitet. Verùm si ita usu venerit, ut regia dignitate seposita, inferioribus sui copiam faciat, ita se ad tempus tantillo honore exuat, ut maior illi ab vnoquoque suo merito attribuat, planèque perspiciatur, eundem non tam autoritate, quàm virtute principem esse. Eadem omnino Curiali nostro in publicis armorum exercitijs diligenter obseruanda sunt: ita tamen ut suæ conditionis atque sortis prudenter semper meminerit. Verùm in lutatione, in arte insultoria, in cursu, in proiliendo, vel plebis aspe-

*Sua perso-
na Laruato
non est te-
nenda.*

Qua

Cum effugiat, vel eidem se rarissime obijciat. Nihil enim in
 rerum natura adeo egregium & excellens est, quo vulgus iners ci-
 tissime non satietur: eoque minus aestimet, quò sæpius videat. In
 musicis idem præceptum teneatur, in quibus nostrum Curialem.
 nolumus eorum esse similem, qui vbiunque fuerint (etiam claris-
 simis viris præsentibus quos antea nunquam conspexerint) nec ab
 alijs exorati, nec ipsi valde periti, quicquid sciunt (aut multò
 etiam magis) inuerecundè profudunt. Vnde & consultò vi-
 dentur accessisse vt id faciant, & nihil præterea profiteri existi-
 mantur. Ad musicam itaque tanquam inuitus & coactus accé-
 dat, magisque vt tempus fallere, quàm peritiā suā ostendere
 videatur: nec astantibus primarijs viris, nec multitudine circum-
 fusa. Et quanquā summum in ea illius artificium sit, studium
 tamen & industriam dissimulet: ita illud ipsum, quod in se nihili
 pendere videtur, in alijs efficiet egregium atque admirabile.
 Tum Gasparus Pallauicinus, Quoniam musicæ (inquit) multa
 sunt genera (aliud enim viua voce, aliud instrumentis exprimi-
 tur) illud libenter intelligerem, & quod istorum præstantissi-
 mum sit, & quæ tempora huic tanquam maximè opportuna in-
 seruiant. Præclarum musicæ genus (inquit Fredericus) mihi vi-
 detur, cum iuxta proportionem notarum libris inscriptarum scitè
 & eleganter canimus: sed illud meo iudicio longè præstantissi-
 mum est, flexiones molliores & falsas voculas vna cum violarum
 ista exprimere. Nam & tota suauitatis ratio, in vno aliquo con-
 sistit, & sensus nulla diuersarum partium varietate distracti, vbe-
 rius voluptatem percipiunt, errores etiam leuissimi facilius &
 percipiuntur, & nonnunquam etiam euitantur. Verùm omnium
 multò suauissimum illud est, rythmo aliquo fidibus succinere: il-
 lam siquidem vim atque emphasim harmoniæ proportionē v-
 numquodque verbum sortitur, vt mirificas nobis passionēs, non-
 nunquam admirationem excitet. Nonnulla præterea Musicæ
 genera sunt, quæ suam delectationem atque suauitatem habent.
 Nam & illa instrumenta, quæ nervis sibilisque tanquam repa-
 gulis distincta sunt, perfectam in se consonantiam elicere so-
 lent, & multiplici faciliq̃ue dulcedine audientium animos af-
 ficiunt. Et ille quadruplex violarum concentus vix dici po-
 test, quàm iucundam artificiosamq̃ue harmoniam in se contri-
 neat. Istis omnibus humana vox non adiumento solum, sed
 etiam ornamento est. Quo in genere Curiali nostro satis erit
 mediocriter instructum esse, quò tamen peritior erit, eò meliori
 numero apud omnes fuerit: dum illis tamen instrumentis nimium

*Musica
 Varietas.*

*Quadruplex viola-
 rum con-
 centus.
 Vox hu-
 mana.*

se non iunmifceat, quæ quoniam à Minerua & Alcibiade repudiata sunt, fastidiosa & indigna homine libero videri debent. Verum ad istarum relaxationum tempus maximè idoneum venianus. Quod meo iudicio tum semper peropportunum est, cum nec quicquam aliud occurrat, quod agi debeat, & domestici nostri atque familiares vndique circumfusi sunt, affidente præsertim muliercularum corona: quarum aspectu, astantium affectiones facilius excitantur, & musicæ voluptate suavius delinuntur, & ipsi etiam actores, viuidi magis atque animosi fiunt. Multitudini tamen (igit obilium saltem virorum) tanquam monstro aliquo aut piaculo abstinendum est. In quo quemadmodum in reliquis, ratio atque iudicium actionum omnium gubernaculum atque clauum tenere debent, Nam de rebus singulis dari præcepta non possunt. Equum itaque iudicem in se ipsum Curialem nostrum oportet esse; quod si sapienter præstiterit, & tempori sagaciter inserviet, & in quam partem astantium animi propendeant, nullo negotio perscuet. In primis verò ætatis suæ rationem habebit.

*Salutatio &
Musica scenam non
decent.*

Id est, Cupidini.

Indecorum enim (ne dicam ridiculum) esset, hominem videre ætate confectum, capillis niueis, dentibus aut putridis, aut omnino nullis, plenum rugis & sulcis, citharam in magna sceminarum frequentia pulsare, fidibus occinere; cantare usque ad lachrymas, saltare ad insaniam. Immo ne tum quidem ista decerent, si hæc mediocriter facere posset. Nam ista cantandi consuetudo, nescio quid in se amabile habet: cum amor in illa ætate planè ridiculus existat. Nonnunquam tamen præposito illi deo operæ precium esse solet, tanquam ad odium & ludibrium senilis ætatis, inueteratos animos, & corda senum prorsus congelata, suis flammis serò tepefacere. Tum Iulianus: Noli (inquit) miseros senes ista voluptate priuare. Nam mea memoria nonnullos confirmata iam ætate, vocem magis sonoram & digitos agiliore, quam multos iuuenes habuisse recordor. Noli (inquit Fredericus) senibus interdiceret, sed tibi istisque mulierculis interdicens censeo, ne istas illorum ineptias derideant. Sin verò senex quispiam fuerit, qui vel fidicinis desiderio, vel cantandi voluptate capiatur, id cautè faciat & occultè, tum cum grauius molestijs, serijsque rebus satisfecerit, quibus vita nostra, animique omnium sunt expositi: in quo eam musicæ suauitatem degustabit, quam Socrates atque Pythagoras iam olim persenserunt. Verum etiamsi nihil illi in ea ætate cum musica commiscere concedamus, tamen cum illius animo habitus vsu iam antea confirmatus insideat, vberiore multò pleniorique voluptatem

tatem percipiet, quàm illi, in quibus nihil cognitionis aut artis inest. Quemadmodum enim faber ferrarius aliqui debilis & inualidus, lacertis tamen robusto homine fortior est, quoniam in illis est exercitatio: ita musicorum aures, citius arque iucundius vel minima sentiunt, quàm hominum imperitorum, qui in illa scientia parum sunt versati. Nam nec subtilis soni varietas, eorum animos penetrat, nec vestigium aliquod post se relinquit: sed præsentem tantummodò voluptatem hauriunt: quod illis cum brutis quibusdam animantibus commune est. Hæc itaque illa senum animi relaxatio sit, quam illi ætati, non tam ad actionem, quàm potius ad contemplationem permitimus. Idem de chorea dicendum opinor. Ista enim prius nobis exuenda sunt oblectamenta, quàm id nobis ætas, & necessitas imponat. Hic penè commotus iracundia Morellus, *Quin potius (inquit) senes omnes ex Aulico commercio exterminandos esse, & solos iuvenes Curiales instituendos dicendum erat.* Tum ridens Fredericus, videt inquit obsecro diligenter, num non illi, qui istis rebus profusius delectantur, iuvenes semper videri velint, num capillos adulterino colore non inficiant, num quouis triduo barbas inuenaliter non effingant. In quo quid aliud innuunt, quàm id quod illis tacite natura suadet, istam nimirum vultus viuendique rationem solis adolescentibus esse conuenientem? Ridebant hinc liberè mulieres vniuersæ, quoniam isthæc mordere clanculùm Morellum putabant, qui istis paulùm disterijs subirasce videbatur. Verùm nihil loci relinquens iracundiæ Fredericus, Aliæ (inquit) sunt nonnullæ senum cum foeminis delectationes, illi ætati multò conuenientiores. Et quæ istæ sunt, (si dijs placet) inquit Morellus? Num commentitia dicere? num fabulas amiles fingere? Id ipsum etiam placet (inquit Fredericus.) Verùm vnaquæque ætas (ut scitis) suas habet proprias & peculiares animi cogitationes. suas virtutes, sua etiam vitia. Et senes ut sunt ferè iuuenibus magis *Senum cum prudentes, temperati, & sagaces (quod illis dies deducit) ita adolescentibus compa-* quoque sunt magis loquaces, auribus difficiles, morosi, timidi, *bus compa-* inera recta semper rixosi, extra suspiciosi, liberis duri, consanguineis austeri, nemini permittentes, quod ipsi aut non amant, aut non agunt. Adolescentes contrà animosi sunt, liberales, ingenui, exorabiles; ad discordiam fortasse præcipites, in amore flexiles, volubiles, inconstantes, eodem spiritu & amant & oderunt, libidinibus profusi, luxuria defluentes, bene monentibus asperi, *Virilis a-* amicis inimicissimi. Reliquarum verò ætatum omnium, status *tas, id est, status, longæ* virilis, id est, constans & media ætas perfectissima est: quippe *optima.*

quæ & iuuenili furori præteruecta est, & seniles impotentias nondum contigit. Quæ utraque cum in extremo sita sint, necesse sanè est huc curas cogitationesque conferre, ut eos errores diligentia reuocemus, quos natura unicuique liberalius profudit. Senes itaque omnium diligentissimè excubent, ne quando in suas laudes incidant, aut aliud quodcumque illius ætatis vitium: tantumque prudentiæ & cognitioni tribuant, ut eos quicumque consulant, oracula audire se putent, tanta verborum sententiarumque gravitate temperata, tam apta cum proposito coherentiâ, ut nec maiestas humanitatem, nec vultus vocisque seueritas vrbaniæ festiuitatem excludat. Quod si accuratè fecerint, Curiales probi habebuntur, viris grati, feminis iucundi, nusquam intempestiui, semper accepiiores, quàm si vel saltent mimicè, vel cantent ridiculè. Illorum enim virtus in rebus magni momenti non in ludiciis ostentanda est. In iuuenili equidem ætate iudicij rationem desidero, non ut senum ritus & consuetudines infœliciter imitentur, (adèò enim ista malè coherent ut vulgo reprehendi soleat nimia adolescentiæ seueritas) sed ut naturalibus illorum annorum impotentijs gnauiter obsistant. Vnde per placere mihi solet iuuenis ille (militaris præsertim vir) qui moderatam quandam cum taciturnitate gravitatem retinet, qui nec gestus illos gloriosos, nec actionem illam turbulentam, & fastidiosam habet, quam illa ætas solet affectare. Maius enim aliquid (nescio quo modo) & diuinius reliquis adolescentibus spirare mihi videri solet. Ista præterea modestia occultam quandam & heroicam in se magnanimitatem habet, quæ non ira elicitur sed iudicio, nec appetitum aliquando sed rationem admittit. Quod ut cuique fortissimò viro proprium est, ita in brutis animantibus illis, qui reliquis natura nobiliores sunt, perspicui potest, ut in leone atque aquila. Neque sanè à ratione alienum videri debet. Impetus enim repentinus ille qui sine vocis aut alterius cuiuscunque passionis argumento, subito tanquam tonitrus aut tormenti ictus erumpit, multò violentior illo est, qui sensim & quasi gradibus quibusdam incalcescit. Hi igitur qui cum aliquid moliantur, adèò multis verbis vruntur, adèò seorsum deorsum saltant, ac resulant, ut nec consistere possint, & in extasim quandam incidisse videantur (ut præclarè Petrus Montanus noster solius est dicere) puerorum similes sunt, qui dum noctu circumuagantur præ timore voriferari & cantare solent, ut vel ille cantus animos addat, vel alij eosdem animosos esse credant. Quemadmodum itaque modesta atque matura iuuentutis ratio, in iuvene laudatur, quoniam in ea morum leuitas & fe-

roci

ferocia (peculiaria illius ætatis vitia) constantia temperantur & corriguntur: ita in senæ vegetiores & virentes adhuc artus, permagni æstimare solemus: quoniam illa vis virtutisq; animi videtur, vt frigescenti iam nunc natura corpori, vegetantem quendam & admirabilem vigorem attribuat, in eaque mediocritate vitam conseruet, quæ ab vtrisque extremis disiuncta, omnium longè optima & præstantissima iudicatur. Verùm nihil hæc Curiali nostro ad magnatum, generosorum, forminarumque nobilium benevolentiam conciliandam proficiant, nisi dulcis illius natura, & amica-biles, humanæque omnes vitæ consuetudines fuerint. Harum rerum definitas aliquas regulas præscribere operosum esset: cùm & inter se diuersæ & numero infinitæ sint. Vix enim in toto terrarum orbe, duos reperire poteris qui omni in re similiter sunt affecti. Quocirca qui cum tanta hominum varietate vitam acturus est (& quod magis est) qui se vniuscuiusque moribus accommodare solet; singulari & exquisito iudicio esse debet, omnium differentias studiosè exquirere, suas indies actiones pro illorum affectionibus quibuscum versatur, mutabit. De quibus alia à me præcepta non expectabitis, quàm quæ iam pridem tradita sunt: quæque iam olim à puero Morellus noster (dum religiosè confessus esset) didicisse se dicit. Subridens hîc Æmilia, Siccine (inquit) Frederice, putas euadere? Siccine istos iucundissimos labores effugere sperasti? Non fiet, mihi credo: tibi siquidem eousque dicendum est, dum somnus oculos nostros, nos ipsos lectulus habeat. Itane verò (inquit Fredericus?) quid si nihil habuero, quod dicam? quid tum demum fiet? Ingenij certè tui (inquit Æmilia) periculum faciemus. Audiui hercule viros adeò ingeniosos fuisse quosdam & eloquentes, iustum volumen de musca vt scriberent, de febris quartanæ encomio, de laude caluitici, & tibi nihil restat quo vnam noctem de Curialitate dicendo conteras? Iam dudum (inquit Fredericus) tantum à me dictum est, quantum duobus voluminibus opinor sufficere. Sed quoniam excusatione vt non licet, eousque disseram dum tu me iudices, si non officium præstipisse, at saltem quantum possum, absoluisse. Illa itaq; viuendi ratio atque communio, cui se potissimum accom-

*Curialis
cum prin-
cipe com-
munio.*

modare debet Curialis noster ad animos omnium conciliandos, eadè ipsa est, quàm illi cum suo Principe intercedere oportet: quæ quidem communionis appellatio, etsi illam vitæ æqualitatem præ se ferat, quæ Domino cum seruis vix potest contingere: ita tamen in hoc tempore nominare liceat. Curialis itaq; cùm illud sortis magnique animi specimen omnibus horis præbuerit (quod

in eo iam antea necessariò desiderauimus) huc curas denique cogitationesque omnes conuertat, vt principem non minùs amore, quàm honore prosequatur: eiusque voluntari, moribus, desiderijs vniuersam industriam omnesque spiritus deuoueat. Hic Petrus Neapolitanus ex improviso inquit: Istorum hodiè Curialium (vt nouum neminem singas) satis magna copia est. Egregium enim parasitum verbis quàm paucissimis expressisse mihi videre. Vide ne tute te decipias (inquit Fredericus:) assentatores enim nec dominos amant, nec amicos: id quod ego Curiali nostro præcipuè tribuendum putauì. Placere siquidem principi, eidem obtemperare, omnes illius actiones sedulò obseruare, fieri quidem omnia sine assentatione possunt. Illam enim in eo voluntatem, illas actiones intelligo, quæ cum honestate rationeque conueniunt, aut salutem quæ in se nec bona sunt, nec mala: cuius generis sunt illa exercitijs atque oblectamenta, quibus magis quàm cæteris princeps delectari solet. Ijs Curialis noster (etsi natura propensus non sit) sæpe tamen se componet & effinget sic, vt quoties in eum oculos princeps coniecerit, de grata re aliqua atque utili, sermonem cum eo habiturus videatur. Quod facile quidem fiet, primùm si ea sagacitate sit, vt subolere & prælagire possit. quo princeps animo propendat: deinde si eo iudicio, vt ipse eodem se accommodet & insinuet: denique si ea industria atque sollicitudine, vt si quid inuicundius fortè intercederit, illud ipsum arte atque diligentia iucundum possit efficere. Istis principijs mediocriter fundatis, videat ne præfente principe, subtristis aliquando, multò minùs proteruus aut melancholicus appareat: ne eorum similis sit qui eam fronti nubes inducunt, vt iurgia rixasque (quod valde odiosum est) cum dominis exercere videantur. Neminem linguæ virulentia, aut verborum aculeis configet, in magnates præsertim nusquam contumeliosus erit. Illud enim in aulis regum perpetuum & propè fatale malum est, vt quicumque summis beneficijs affectus, ex humillima conditione, ad summum dignitatis fastigium euectus fuerit, idem semper querelis & conuitijs plenissimus sit. Indecora istæ, & exosa seruilis natura est, etiam in illis, qui aliquantò iniuriosius sunt tractati. Non erit igitur Curialis noster inuerecundè audax, inanes rumulculos in vulgus non effunder, non id inconsultiùs effutiet, quod animos audientium exulcerare possit, cum eosdem delinire & placare putauerat: non erit in gestu procax, non in verbis contentiosus, vt illi homines turbulenti, quibus nihil magis cordi est, quàm apum & cæstrorum more, verborum aculeis quoscunq; exagitare. Nec multa loqui desideret: nec mentiri aliquando sine scelere se posse

*Maledicus
non erit
Curialis.*

posse putabit: non erit ostentator impudens, non assentator ineptus, sed modestus, temperatus, rationis limitibus semper circumscriptus, nec priuatè nec publicè illius officij atque humanitatis immemor quæ maioribus iure optimo debetur, ne illis hominibus propè accedere videatur, qui si principi fortè aut magnati cuiuspiam dent obuiam (quis cum vix semel iam antea sermonè habuerint) ridiculè illis obganniant, tanquàm cum æqualibus aut potius inferioribus congressuri. Rarissimè verò aliquid à Principe rogare aut emendicare meminerit, ne ille iustissimis de causis aut prorsus neget, aut (quod est multò deterius) cū indignitate & odio concedat. Quòd si ipse pro alijs intercesserit, diligentissimam semper temporis rationem habebit: tum vt id quod petitur, sit honestum. Si verò aliquid in eo sit in quo offendi possit, idem ea prudentia anteuertet, vt princeps nunquam non consentiat, aut si non consenserit, minimè irritatus aut commotus videatur. Hoc enim viris illustribus sæpenumero in more positum est, vt eum qui contumaciòsè & seriò petierit (si repulsam patiatur) valde offensum & exacerbatum discedere suspicentur. Vnde ipsi quoque in odium paulatim sublapfi, nec aliquando illi in posterum fauent, nec æquis eundem oculis aspiciunt. In locum itaque solitarium quempiam, in quem sese princeps solus recipere consuevit, nusquam se ingerat, etiam si magnæ autoritatis fuerit: magnis siquidem viris cum seorsim priuati esse velint, libertas quædam in dictis factisque placere solet: & proinde iam tum nec audiri se, nec videri libenter volunt, ab his præsertim quorum leue iudicium, & inanes opinionones extimescunt. Valde idcirco errare mihi videntur, qui clarissimis hominibus id vitio vertunt, qui secretiori cubiculo eos tantummodò viros solent asciscere, in quibus præter vnum ministerium nihil inest. Cùm enim eadem illis animi relaxatio, quæ nobis, non conceditur? Sin verò Curtialis ille, qui de grauibus seriisque rebus cū principe semper ferè conuenire solet, solus iam tandem cum eo in conclauis interiore fuerit, in quam ille animi causa secedere consuevit: personam è vestigio commutet, serias disceptationes in alium diem differat, sales & facetias eas excogitet, quibus libentissimè princeps auscultet, ne & illum oblectationis eursum interpelleret, & eidem fastidiosus fiat. Quòd si beneficium aut honores expectet, eadem potius cum oblata sint, non respuat, quàm sollicitè aucupetur: nec illos imitetur qui adedò auidè ambitioni inhiant, vt non obtinere, ipsa morte acerbius videatur. Hi cū se vel remissius præteritos videant, vel alios sibi prælatos persenserint, in eos animi dolores incidunt, vt inuidiam tumidi dissi-

*Sollicita
ambitio est,
inquit So-
crates.*

mulare non possint: ex quo & ipsi cum omnium irrisione se produnt, & magnates eò nonnunquam impellunt, vt alios non ita magni momenti homunculos ad eorum ludibrium permagni faciant. Idem si fortè fortuna in gratiam deinde cum Principe redierint, perinde quasi temulentis sic gestiunt, vt quid faciant, quid cogitent, ipsi prorsus ignorent: ita neque manus neque pedes suum officium faciunt, vt parum absit, quin omnes ad se spectandos alliciant: denique istis rebus minus assueti, sibi ipsis admirandi, alijs ridiculi videntur. In istam insaniam Curialem nostrum incidere nolumus, gratiæ quidem atque honoris existimationem illi permittimus, non vt illa ita perditè amet, vt sine eisdem deperire credatur. Quæ si quando consecutus fuerit, nec sibi ipsi alienus, nec alijs nouus videatur: si inexpectatò eueniant, immoderatè non admiretur: si ab alijs oblata sint, insulse non respuat: quod illi facere solent, qui cum rusticè talia repudauerint, faciliè cuique persuadent, & esse se, & videri sibi ipsis indignissimos. Præstat tamen in humaniore parte peccare, nec oblati dignitatibus nimia facilitate consentire: sed ea vultus modestia renuere, vt & satum magis facere videatur, & eidem semel atque iterum, maiore cum contentione & gloria deferantur. Nam qui isto modo cum prudentia recusat, & maiorem principi de se opinionem affert, & beneficium eò excellentius efficit, quòd & propter magnitudinem antea renuere, & nunc cum illius honore accipere videatur. Hæc est illa vera dignitatis & gratiæ formula, quæ quoniam contentiosè non emendicantur, vnusquisque à virtute profectus arbitrat, eòque magis, quoniam cum modestia sunt coniunctæ. Hic Cæsar, ex sacris (inquit) literis istuc consilium mutuatus aut suffragatus potius videris: in quibus præcipitur: vt ad nuptias inuitatus, infimum capeffas locum. Quod si facies, cum ille venerit qui te inuitauerit, orabit vt altius ascendas, quod omnes qui ad sunt conuiuæ, magno tibi honori esse putabunt. Artisit hinc vehementer Fredericus. Et magnum (inquit) sacrilegium esset ex Euangelio sacro quicquam subducere: verùm tu in verbo diuino multò hercule es quàm suspicabar, peritior. Sed ad nos quàm primùm vt redeamus, videte obsecro in quàm multa pericula prolabantur, qui minimè desiderati, cum magnis viris vel sermonem ineunt, vel inconsultiùs ratiocinantur. Nam magnates illi aut auerso vultu omninò tacebunt, ad eorum opprobrium: aut cum indignitate respondebunt, ad eorum reprehensionem. Quisquis igitur nobilium virorum beneuolentiam aucupetur, ad eandem nulla ratione faciliùs accedet, quàm bene

*Honores
non repudiandi.*

benè meritis rebusque præclarè gestis. Et si in quempiam Principis animum aliquantò propensiorè deprehenderit, non erit necesse in eundem quoque ita animatum esse, etiamsi eisdem vestigijs alterum illum insequatur. Omnia enim (vt dici solet) omnibus non conueniunt. Alios enim videmus ad facetias & leporem ita procliuēs esse, vt quoties loqui velint, toties risum commoueant: ferè vt liceat dicere, ad iocum & sales à natura in lucem fuisse æditos. Quos si alius quispiam gravitate naturali imbuus, imitari conetur, etiamsi magno ingenio sit, frigescet illius sine fucco & sanguine urbanitas, audientibus fastidiosa erit, denique ipse Asino simillimus fiet, qui vt Canem imitari videretur, obduris calcibus in herum insultabat. Illud itaque sapientiæ primum est, quod præcepit Apollo Pythius, Te ipsum noscere: quæ conuenientia sunt, omni studio consecrari, contraria verò declinare. Priusquam longius expatiare (inquit Vincentius Calmeta) nisi me fetellerit memoria, illud modò à te positum est, optimam scilicet gratiæ atque beneuolentiæ incundæ rationem esse, benè mereri: beneficia verò & honores, non emendicanda esse audacijs, sed dum offerantur, expectanda. Vereor equidem ne inane hoc præceptum manifesta nimis experientia excludatur. Pauci enim hodie principibus grati aut familiares sunt, nisi iidem in summa audacia inuerecundi fuerint. Te ipsum testem appello, si multos non cognoueris, qui cum vel minimi momenti apud præceres fuerint, sola impudentia, per multos honorum gradus conscenderint. Neminem verò comminisci possum, cui aliquando suffragata est verecundia: nec iure (credo) aliquem recensere poteris etiamsi tibi permagnum commentandi spacium tribuerem. Ponito ante oculos Aulam Gallicam totius Christianæ reipub. propè florentissimam: vide num primarij in ea viri longè non absint à modestia: non solum tum cum secum vnà versantur (quod esset tolerabilius) sed cum ipso etiam Rege. Caue dicas, inquit Fredericus. Nam in Gallijs modesti & humani generosi sunt: nec inficior tamen, quin libera quadam familiaritate sine caeremonijs vtantur: quæ cum eorum hominum propria fuerit, inuerecundia dici non debet. Nam etsi cum illis liberè iocari, ridere, colludere solent, qui reliquis paulò audaciores sunt, eos tamen maioris faciunt, in quibus coniuncta est cum virtute modestia. Tum Calmeta, Hispanos etiam intueri, qui veræ Curialitatis magistri videri volunt. Quotusquisque ex illis, cum viris minimisque nobilibus, audaciùs non versatur? In quo Galis eò peiores sunt, quòd aspectu primo admirabilem præ se ferunt seueri-

*Non omnia
possumus
omnes.*

*Galli mihi
mæ caeremo-
niae.*

tatem. Næ illi tamen in eo sapiunt, quoniam huius ætatis Dynastæ eos solos amplectuntur, qui ista natura atque ingenio sunt. Tum Fredericus: *Ægrè herculè (Vincenti) patior, ut nostri sæculi nobilibus istam turpitudinis notam incuras. Quoniam etiamnum permulti sunt, qui ingenua quadam modestia delectantur: quam tamen non concedo istam ex seipsa vim habere, quenquam ut gratum & acceptum faciat: verùm alijs comitata virtutibus, mirificum quendam splendorem pulchritudinemque asferre solet. Nam illa etiam si contigerit, egregiæ tamen animi dotes aperitissimè loquuntur, multoque maiorem admirationem sui excitant, quàm si cum inuerecundia coniunctæ essent. Negare facere non possum Hispanos nonnullos, aliquantò quàm par est, audaciores esse: eos tamen plurimi fieri sat scio, qui plurimum habent verecundiæ,*

Alij contrà sunt adeò frigidi sterilesque ingenij, ut humanam societatem, plus æquo fugiant: ex quo vel nimis timidi, vel nimis superbi videri solent. Ne id quidem laudare licet: non enim adeò ieiuna atque arida modestia esse debet, ut cum rusticitate coincidat. Sic itaque Curialis noster, cum ita res ferat, facundus atque luculentus, in rerum publicarum monumentis, in diuersarum nationum ritibus cum primis peritus: denique ubicunque spiritum duxerit, omne illi solum patria existat. In illis verò rebus, quæ minoris ponderis sunt, facetus sit & florens, probabiliter de omni re in omnes partes disserat, ita tamen ut honestum propositum bonus finis consequatur. Inuidiam tanquam angustii animi labem declinet: cuiquam maledicere minus honorificum putet, nihil versutè ambiat, nihil iniquis rationibus aggrediatur. Tum Calmeta: O difficilem lubricamque Curialitatis rationem! cæteræ omnes longè faciliores sunt, vnica illa à te laudata ardua & scopulosa est: quoniam (ut antè diximus) illi soli nobilibus grati sunt, quos tu modò repudiare videbaris. Noli id dicere (inquit Fredericus:) id enim argumento esset omnes nostræ memoriæ viros primarios vitiosos esse: quod est à veritate absolum. Absit enim quin aliqui boni viri sint. Verùm si ita res ceciderit, ut flagitioso cuiuspiam Curialis iste noster inseruiat, illam quàm citissimè seruitutem excutiat ne illis pœnis excrucietur, quas quisque probus solet persentiscere, dum iniquis obtemperet. Immò Deus exorandus est (inquit Calmeta) ut bonos nobis principes non grauati concedat: qui si non fuerint, utcunque sunt, nobis tolerandi sunt, adeò ut magis seruire pœniteat, quàm liceat desistere. Tota enim istius infortunij ratio in ipsis principijs posita est. Sunt enim istiusmodi

istiusmodi Curiales infelicitissimis illis auibus non absimiles, quæ in vallibus parum faustis, & aucupio semper obnoxii procreantur sunt. At mihi quidem videtur (inquit Fredericus) boni viri officium (quosunque casus fortuna inuenerit) maximi momenti esse debere: & proinde si nec Dominos ad iustum bellum profecturos, nec resistente fortuna eosdem quis deserat, nullius in eo ambitionis, aut utilitatis illecebris pelliciat: quid ni illud seruitutis iugum exuat, quod bonorum hominum sententia, plus in se dedecoris & ignominie, quam laudis aut commoditatis habeat? Sic enim vulgò existimari solet, bonos plerumque bonis, malos malis inferuire. Vellem hercle (inquit Ludouicus Pius) hunc vnum mihi ex animo scrupulum eijcias, num scilicet generosus iste principi inhonestæ & turpæ imperanti obtemperare debeat? In rebus inhonestis (respondit Fredericus) nemini deuincti aut obligati sumus. Quid igitur faciam (inquit Ludouicus) si illi regi inferuiam, cui adeò iam diu charus fuerim, nihil ut illi denegandum putet? Si idem me hominem occidere iusserit, aut quiduis eius generis: num inficias ibo? num fas erit reuere? In honestis & licitis (inquit Fredericus) dominis obtemperandum, non in illis, quæ cum eorum dispendio & turpitudine fiunt. Quòd si tibi præcipiant ut congressus tacitos & coniurationes flagitiosas in eas, non modò non assentiendum, sed toris viribus contrà relutandum, ne & tute scelere te obstringas, & alienæ libidinis minister existas. Multa profectò sunt, quæ primo aspectu boni speciem præ se ferunt, cum tamen mala sint: & contrà. Possunt itaque tempora incidere, cum domino præcipiente, non vnum tantum modò virum, sed decem mille licet interficere, & alia nonnulla his similia facere. Quæ si iusta statim examinentur, mala non sunt, cum esse videantur. Tum Gasparus Palluicinus: Planius obsecro, nos hac in re fac erudias: nimirum quomodo ea quæ re ipsa sunt bona, ab his secernamus, quæ faciet tantum atque effigie talia sunt. Dabis mihi veniam (inquit Fredericus) si in eam disputationem non incidero, quæ nimis latè patet, eadem prudentiæ vestræ penitus relinquenda est. At vnum hoc saltem (inquit Gasparus) ne graueris explicare. Si determinatis quibusdam & certis mandatis, fidei meæ princeps quicquam commiserit, quod ego multò felicior ratione me posse putem conficere: num præscriptis ab eo limitibus excedere licebit? num mandati fines relinquere? Hac equidem in re (inquit Fredericus) seuerissimum illud Manlij Torquati exemplum tibi obijcerem, qui tali in causa (nimia scilicet pietate vsus)

Num mandati finibus liceat excedere.

filium occidit, si eum (id quod ego nunquam scnsi) magnopere laudandum putarem. Eundem tamen vix audeo reprehendere, ne confirmata tot annorum opinioni reclamare viderer. Periculosum enim est, præscriptas à magistratibus formulas relinquere. maioremque in nostris actionibus fiduciam habere. quàm eorum inuentis, quibus est diuino humanoque iure obtemperandum. Nam si mandatarium opinio fefellerit, si consilium (quod ferè ex euentu ponderamus) malè successerit, nec excusatio iusta erit, nec expectatio misericordiæ: sin ex voto atque sententia res cedat, soli fortunæ referenda gratia, nihil sperandum vterius. Eò siquidem alioqui res tandem redit, vt superiorum præcepta nullius momenti haberentur. Illius enim exemplo, qui negotium grauitè confecit, qui rationis atque fortunæ subsidij suffultus erat, nonnulli alij non minùs imprudentes, quàm temerarij & præcipites, res magnas & periculosas confidentius aggrediuntur, & mandati fines prætergressi, vt sapientia & auctoritate insignes videantur: mille pertentant rerum discrimina, varias difficultates exoribent, denique alium ex alio errorem accumulunt. Istis profectò hominibus, deliberandum potius fuit, & quasi diligenti trutina considerandum, commoda atque inconmoda omnia cuiusmodi sint, quid futurum esset, si res teterrimè ceciderit & si mali euentus maiora momenta fuerint quàm sceleris & successus boni: præscriptam mandati formulam religiosissimè obseruent. Et contrà, si rebus ex animi nostri sententia compositis, vberiore Respub. vtilitatem persentiat, quàm detrimentum, si constitutæ à Magistratibus rationi insisteremus, non dubito quin reclamanti iudicio parère liceat, & stricti iuris frangere paululum relaxare: vt mercatores illi sagaces, qui parum periclitantur, vt multum lucrentur, nunquàm libere profundunt vt exiguus quaestus oriatur. Illud equidem non inficior, singularem quandam illius naturæ atque indolis rationem habendam, cui quisque inservit. Huic enim totum se effingat & componat. Qui si paulò seuerior sit (vt sunt nonnulli) amicis (si me consulerent) persuaderem, ne latum vnguem ab expresso mandato discederent, ne id illis vlti veniret, quod Athenis cuidam machinarum fabro contigerat. Cùm enim Crassus Mutianus urbem in Asia quandam oppugnaret, nuntios quosdam ad istum fabrum misit, qui iuberent, vt è duobus malis nauicularibus, quos ille Athenis habebat, maiorem Mutiano mitteret, vt arietem ex eo ad muros deiiciendos conficeret. Ille satis peritus artifex qui minorem & illis vsibus meliùs deferuire, & faciliùs vehi posse cognouerat

Crassi Mutiani sententia.

cognouerat, eundem Mutiano præmittit. Quod cum is intelligeret, fabrum continuo miserum accersit, rogat cur illi morem non gesserit, denique nec rationes aliquas audit, nec excusationibus commouetur: sed hominem infœlicem, vestibus misere spoliatum, virgis eoque cædit, dum cruciatus acerbitates mortem inferrent. Hoc ille tulit infœitiæ præmium, dum consilium potius dare, quàm obtemperare maluerit. Ex eo tamen hoc commodi licet capere, vt cum hominibus tam leuiter & atrocis ingenij, quàm cautè agenda sunt omnia, non ignoremus. Verùm istuc paulum omitamus cum superioribus commercium: ad eamque societatem accedamus, quæ nobis cum æqualibus, aut inferioribus intercedit: quoniam illius in communi omnium vita vsus est frequentior. Multorum sanè adeò mobile est ingenium, vt etiam si cum amicis intimis vnà versentur, si quisquam forte vestitu splendidiore occurrat, eidem protinus adhærescant: si alius, deinde etiam alius elegantiore cultu appareat, in eundem quoque præcipientes ruunt. Sin ipse princeps per forum, per aliquod templum, aut locum quemcunq; publicum præterierit, quemuis obtrudunt, cuique se anteponunt, imprudenterque ingerunt, donec vel ei ad latus sint, vel illius calcibus insistant: & quamuis nihil dignum sit quod dicant, alloquuntur tamen, & dum eundem futilissimis verbis detinent, ineptè ridet, manus collidunt, capite gestiunt, spectatores vt credant rem esse seriam, & Getam aut Dauum aliquem Agamemnoni in consilijs capiendis tanquam Nestorem esse. Sed isti homunciones, quoniam nisi cum regibus non loquuntur, de illis itidem nihil hic loqui operæ precium est. Tuus Iulianus: Quoniam inquit, de eorum contubernio mentio iam incidit, qui vestibus adeò lauti sunt, & delicati, narra obsecro, quis habitus, quodue genus vestimenti Curialem nostrum inprimis deceat. Immensam siquidem in eo varietatem cernimus. Alios enim Gallicè, alios Hispanicè, alios Teutonicè, ornatos videmus: denique sic trahit sua quemque voluptas, vt aliquos barbatos, aliquos imberbes, Turcarum ritu delectet incedere. Quocirca in tam diuersis istis tantarum gentium consuetudinibus exquisitam quandam, & perfectissimam formulam excogitare, præclarum neherculè foret & tua prudentia non indignum. De vestibus equidem (inquit Fredericus) normas aliquas curiosas, & præcepta alia tradere non possum, nisi vt maiori hominum multitudini non dissentiant. Et quoniam (vti dicis) adeò varix & multiplices sunt, quoniam Italos ipsos omnium hominum æmulos videmus: quod cuique ea in re libuerit, id per me licebit. Italia enim (nescio quo fato) illam vestitus

Quod genus vestimenti Curialem deceat.

formam penitus amisit, qua semper intra cæteras nationes insignis iam antea, satique cognita eminuit.

Istæ nouitiæ, etiam si antiquas illas quasi crassiores apparere faciant, illæ tamen libertatis fortasse trophæa extiterunt, istæ sunt seruitutis indicia. Quæ quàm nimis vera diuinationo fuerit, plus iam pridem videmur experti. Darius Persarum rex vno aut altero anno priusquàm cum Alexandro confingeret, gladium (quem indies gestabat) Persicum, in Macedonici ensis formam commutauit: quod cùm ad augures relatum esset, illi eos Persiæ rectores fore dicebant, quorum mores Darius in gladio imitatus esset. Eadem omninò ratione, cùm antiquissimos Italiæ ritus in exterarum nationum consuetudines transtulerimus: ab his omnibus, quorum mores imitati sumus, pestis belli, & commune malum aliquod portendi videtur. Quod quàm certum sit augurium, omnes propè totius orbis nationes testantur, quorum iam pridem spolijs expositi fuimus: & quamuis nihil ferè supersit, quod eis prædæ esse possit, depopulari tamen non desistunt. Verùm in hanc funestam & luctuosam rationem non descendemus. Curiali quidem nostro (quod ad vestes cultumq; attinet) satis erit, si nec obloleta sint, nec illius conditioni dissidentia, & ipse sibi in illis satisfaciat. Mihi quidem certè, nihil in illis extremum affectare, magnoperè placet. Nam & Galli distentis & copiosioribus vtuntur: Teutones trigonosis & exilibus: ab Italis mediocritate quadam vtrumque temperatur. Quod si grauitatis potius speciem, quàm leuitatis præfereant, maiores etiam in eo laudes promereri videntur. Vnde nigres ego quidem colores maximi facere soleo, aut saltem fuscos & subobscuros. Sed ista de quotidianis & vsitatis vestibus dicta sint. Armatum enim, non dubium est, quin illustriores deceant colores: cùm vestis aut ad voluptatem conscissa est, aut ad ostentationem ornata: vt in triumphis, ludis, spectaculis, in quibus expressa quædam alacritas istorum exercitiorum quasi vita quædam & lumen aliquod est. In reliquis verò rebus, eam velim grauitatis speciem ostendant, quæ ferè est Hispanorum propria. Ita enim si rerum externarum comparatione, interiores nonnunquam affectus haud absurdè dijudicemus. Tum Cæsar: In hoc (inquit) magnoperè tibi non dissentio. Dum enim de viri generosi virtute constiterit, vestitus existimationi nec prosunt multum, nec valde obfunt. Verè tu quidem (inquit Fredericus:) quis tamen nostrum, si quenquam viderit tunicis diuersicoloribus, fibulis varij colligatis, serico multiplici contextum, eundem aut stultum, aut scurram non iudicet? Nec morionem (inquit Bembus) nec ganeonem existima-

*Colorum
splendor
in triumphis
aptior.*

gent, qui in Longobardia paulisper vixissent. Ibi n. id in more pos-
 situm est vniuersis. Suzuiter hîc subridens Ducissa, si omnium (in-
 quit) ea consuetudo est, non magis id illis vitio erit, quàm Veneti-
 anis longas amplasque habere manicas, aut Florentiis Capucij
 suis vi. De Longobardis (inquit Fredericus) magis quàm alijs qui-
 bu carque hominibus non loquor. Nam vnaquæq; regio suos &
 fultos alit, & sapientes. Sed vt de Curialis nostri vestitu planè di-
 cam quod sentio: politum eundem & concinnè ornatum esse vo-
 lo, curiositatem illi modestam permitto, non leuem tamen aut ef-
 feminatam. In vna re aliqua immoderatè exquisitus non sit, in
 alijs crassus & supinus, vt multi, qui capillis plutquàm muliebrem
 dant operam: cætera omnia præter modum negligunt. Alij den-
 tibus fricandis insudant, alij barbas molliter disponunt, quosdam
 cothurni sollicitos tenent, alios galeri, nonnullos fascia ceu peplû
 portant. In quibus dum sese nimis exquisitos ostendant, facile
 fides sit aliunde mutuata esse: reliqua omnia (quæ viliora sunt)
 sua esse atque propria. Istas tam absonas & discordes in vestitu cul-
 tique consuetudines Curialis effugiat, & quicumque vir alijs videri
 volet, ita vestiendo se comparet, vt talis videatur, etiam illis homi-
 nibus, qui eundem nec loquentem audierint, nec quicquam iam
 antea factitantem conspexerint. Tum Pallauicinus: Nec hone-
 stum decet, nec solet quisquam ingenium cuiusquam ex veste iu-
 dicare, non verbis factisque discernere. Facile enim esset labi &
 errare, vt illud est tritum sermone prouerbum: Cucullus non fa-
 cit monachum. Non sum equidem istius sententiæ (inquit Frede-
 ricus) exactum aliquod & determinatum iudicium in vestitu
 esse, aut potius multo certius ex rebus gestis, & cuiusque viri ora-
 tione non colligit id dico, non minimum vniuscuiusque animi ar-
 tumentum ex vestibus deprehendi, quantumvis aliquando leuius
 conijciendo circumleniamur. Nec in hijs solùm coniectura veri-
 similis est, verùm etiam in gestu, in obtutu, in moribus, & alijs
 præterea nonnullis. Et quæ tandem sunt illa (inquit Gasparus)
 si nec dicta sunt nec facta? In Sophistam me video incidisse (inquit
 Fredericus) verùm ne minis intelligere videaris, reuocato in
 memoriam, operationes quasdam esse, quæ exacto opere etiam
 iam perficiunt, vt ædificia, scripta, & illius generis infinita: alia
 iam ipso statim actu intereunt, cuiusmodi sunt illa de quibus iam
 loquimur. Nequè enim gressum, incessum, risum, aspectum,
 operationes appello, & tamen cum exterius eminant, il-
 luds quod intrâ nos est, nonnunquàm sunt indicia. Num tu fami-
 liarem illum nostrum (de quo hodie collocuti sumus) euitatis &

*Vestis virû
 indicat.*

*Amicorum
electio Au-
lico confi-
deranda.*

ineptiarum tacite non infimulasti, cum eundem videres caput cotorquere, corpus stultius demittere, quasi omnes ad se salutandum, & pileos exuendos inuitaret? cum alios videris intentis oculis tanquam stupidos & insentatos circumspectare, cum eisdem etiam profusius ridere, tanquam Montanos Bergamascos (vt nihil dicant præterea aut faciant:) nonne stultos & ridiculos putabis? Facillime itaque perspicitur potest, habitus illos, mores, actus, consuetudines, (quæ ego in hoc tempore operationes non appellare) permagni interesse, ad cuiusque naturam & ingenium cognoscendum. Sed & aliud quiddam est quod Aulici nostri existimationem, vel magnopere augere, vel multum minuere posset: electio nimirum amicorum quibuscum intime familiariterque versatur. Id enim rationis leges efflagitant, vt qui firmissimis amicitiae vinculis indiuidua vitæ consuetudine deuinciuntur, eiusdem animi, ingenij, iudicij, denique voluntatis & spiritus existant. Adeo vt qui cum inscijs & improbis viuat, eundem malum & ignorantem existimemus: & contra qui cum bonis viris & sapientibus versetur, talis ipse quoque habetur. Ita enim natura comparatum est, vt pares cum paribus facillime congregentur. Diligens itaque cautio in ipsis amicitiarum initijs adhibenda est. Quisquis enim alterum amicorum cognouerit, alterum continuo ex eodem diiudicat. Tum Petrus Bembus: Exquisita mehercule ratio, vt dicis, in amicitijs conglutinandis habenda est: non solum quoniam in eo famæ atque existimationis vis magna posita est, sed quoniam perpauci hodie vere amici nominandi sunt. Neque enim plures Pylades & Orestes, Theseos & Peritheos, Scipiones & Lælios puto luperesse. Sed nescio quo malo fato, etiam illi homines, qui per multos annos amicitiam beneuolentiamque inter se sanctissime coluerunt, tandem aut æmulatione, aut cupiditate, aut leuitate permoti, ad fraudem sese & insidias recipiunt, & quisque id socio imponit, in quo uterque fortasse reus existit. Mihi verò cum id semel atque iterum infelicititer contingerit, vt ab eo circumuenerem quem vnicè diligebam, & à quo me plurimi fieri putabam, in eam sepe nuntij cogitationem incidi, nunquam me totum cuiquam sic tradere, aut omnia mea consilia in cuiusquam sinum sic prorsus effundere, vt illi prædæ loco expositus esse possem: quoniam in animis nostris adeo multi sunt recessus & Meandri, impossibile vt sit, latentes & occultas dissimulationes perspicere. Et proinde vnum quicquid credo eo maiore beneuolentia afficiendum, quo maius illius in nos benemerita existunt. Ex quo illud sequitur, amicitia specie ita nos circumscribi non posse, sed vt pæneat. Certe qui

dem (inquit Fredericus) multò plus in eo dispen-lij, quàm lucri esset, si summus ille perfectæ amicitiae gradus è medio tolleretur, quæ omnes totius humanæ vitæ commoditates mea sententia adferre solet. Ea si abfuerit, Sol mihi è mundo videtur cecidisse, & humanum genus reliquis omnibus animantibus multò infœlicius existere. Et quanquam sacro illo amicitiae nomine nonnulli homines nefarij abutantur, tamen ex animis nostris radicibus eruenda non est illius opinio, nec sceleratorum impietati tantum tribuendum, ut ea fœlicitate viri quoque boni priuentur. Neque verò dubitare mihi videor, quin etiam hîc apud nos plura sint amicorum paria, quorum sine fuso & fraude voluntates adeò certis amoris vinculis colligantur, ut sola morte distrabi aut diuelli possint: nec minori animorum consensione vivant, quàm illi antiquissimæ memoriæ amici, à te modò recitati. Quod tum semper euenit, cum præter cœlestem illam superiorum corporum inclinationem, similitudo quoque morum amicitias coniungat. De bonis & studiosis hominibus loquor: quoniam iniquorum nulla sancta societas aut fides est. Nec bonis tamen viris, ita laxas ciuium habenas concedimus, ut plures aliquândo quàm duos in istuc tam religiosum fœdus asciscant. In musicis enim duo facilius, quàm tres aut plures consentiunt. Curialem itaque nostrum in deligendis amicis cautum & accuratum esse volumus, nullos nisi fideles & sinceros admittat & (si fieri possit) omnino tales habeat, quales à nobis modò sunt descripti. Reliquos omnes ut quisque optimè meritis fuerit, amore atque adeò honore prosequatur. Cum optimis semper versetur, ita tamen ut suam cum infimo hominum genere dignitatem conseruet. Quod facile quidem fiet, si humanus, liberalis, affabilis, cum æqualibus suavis & iucundus, cum superioribus gratus atque officiosus fuerit, si præsentis absentisque amici vtilitati non defuerit, si illius erroribus, quos natura dedit, humaniter ignoscat, si proprijs vitijs non indulgeat, si nec cæteris se ambitiosè prætulerit, nec eos homines vultus vocisque acerbitate imitetur, qui istam quasi vitam exosi, in aliorum morestanta virulentia inuehuntur, ut minimis in rebus contentiosi, in verbis semper intempestiui, in amicitia querelis atque odio plenissimi videantur.

Hic cum paulùm respiraret Fredericus: Vellem herculè (inquit Gasparus) particularem magis istius societatis rationem à te nobis demonstrari. Nimium tu quidem generalibus insistis: & dum obiter multa percurris, nos vix te intelligimus. Num obiter & concisè, tibi videor dicere, inquit Fredericus: Num ipsa me eorum verba

*Ciceronem
imitatur.*

*Vn cœlestis
amicitias
congluti-
nat.*

recitare vis? Num minùs sufficere putas quæ iamdudum dixerim? Assentior quidem sufficere (inquit Gasparus:) vehementer tamen cupio ad propria te, & minùs vniuersalia descendere: nimirum quæ quisque humanitate excipiendus, quomodo cum viris scèntisque ineunda familiaritas. Cùm enim in Aulis Principum omnes ferè diei partes in ea consumantur, si vniùsmodi semper esset hominum excipiendorum ratio, non dubitò quin breui spacijs, satietas illius aut potius fastidium foret. Ad hæc Fredericus: Curiali inquit (nisi fallor) tantam diuersarum rerum varietatem iam antea attribauimus, vt pro hominum ingenijs, & studijs, ipse quoque se quàm ciuissimè effingat, nisi iudicium illi (quod nolimus defuerit. Nunc enim grauib. seriisque rebus satisfaciet, nunc viciissim ludis iocisque incumbet. Quos quæso illi ludos permittis, inquit Gasparus? A fratre Seraphino (inquit Fredericus) id sciscitemur, qui nouities indies excogitat. At seriò inquit Gasparus, dicto. Num in Curiali nostro Tessleris, & Chartis pictis ludere vitiosum non existimas? Non existimo (inquit Fredericus) nisi senè illius tantum temporis atque operæ impendat, vt maiora negligat, aut sordidum ex illis quæstum speret, aut contubernales dolo malo fallat, aut ita pecunias profundat, vt os iracundia distorqueat, & execrationibus periurisque omnia diris deuoueat. Ex quo facillimè colligitur, eum non tam societate delinitum ludere, quàm auaritia occæcatum, furere & insanire. Quid igitur tibi de Schachio ludo videtur (inquit Gasparus?) Honesta meherculè (inquit Fredericus) & ingeniola ludendi ratio est. In qua hoc vnum fugiendum est, ne nimium in ea scire videamur. Quisquis enim in illa reliquis præstare studet, tantum in eadem studij atque temporis necesse est imponere, quantum scientiæ cuiquam eximie sufficeret: & cùm omnia curiosè cognouerit, ludere tantummodò didicit. In eo itaque id vñ venit, quod rariissimè perspicitur: nimirum mediocriter scire melius esse, quàm valdè præstare. Tum Gasparus: Permulti certè Hispani sunt & in isto, & in alijs ludis peritissimi: multum tamen in ijs operæ non ponunt, nec grauiora prætermittunt. Noli putare (inquit Fredericus) multum illos temporis istis rebus non tribuere. Peritè enim id faciunt artificiosè dissimulantes. Alios verò ludos quos commemoras, præter Schachium non video, quem in finem accuratè insectemur (nisi fortè vt plebi admirationem commoueamus) cùm ijs nulla neq; alia laus, neque præmiũ aliud debetur, quàm quod ab Alexandro Magno cuidam tributum est, qui procul consistens, minutissima pila acu filoque transfixit. Verùm fortuna humanæ vitæ domina, vt in reliqua

* *Quibus ludis uti liceat.*

Mediocritas optima.

reliquis rebus, ita quoque in opinionibus nostris, permagni momenti est. Hominem siquidem liberum & ingenuum læpenderò videmus, omnia tum animi tum corporis ornamentis perpolitum: principi tamen aut domino nunquam gratum, nunquam acceptum esse: nec ullam tamen istius rei vel probabilem causam reddi posse. Quòd si igitur nunc primum in principis aspectum Curialis prodeat, nec cuiquam nobilium se prius insinauerit, etsi ingenio acuto, actione decenti, moribus suauissimis fuerit, denique etsi omnia in eo laudabilia sint, princeps tamen vel eundem parui pendet, vel cum indignitate intuebitur. Ex quo alij nonnulli, ut principem imitari videantur, eundem contemnendum putabunt, facetias illius, & sales, insulas dicent, dictis eundem configent ipsi denique assecræ & scutigeruli in eundem intolerabili petulantia ita consultabunt, ut homini cuique optimo & humanissimo pudorem, & penè mentem discutiant. Contrà verò si aliqua animi permotione princeps in alium propendeat, qui in summa ignorantia inuerecundus est, qui nihil neque facere neque dicere potest, cuius omnes vitæ consuetudines aut ridendæ, aut miserandæ sunt, easdem tamen summa omnes laude prosequuntur, in hunc solum omnium oculi sunt coniecti, hunc suspiciunt, hunc admirantur vnum. Si loquatur profusius, pulchrè dictum aiunt, & si illis iocis utatur, quæ currum potius quàm curiam decent, quæque vomitum citius quàm risum moueant, summus tamen omnium consensus & applausus erit. Ita semper Nobilium iudicium, reliquis præiudicium esse solet. Curialis itaque noster suas virtutes (quantum poterit) arte atque ingenio iuuabit: Et sicubi in locis ignotis peregrinandum fuerit, famam atque opinionem aliquam, tanquam nuntius præmittat, quanti apud viros scæminalesque nobiliores aibi fiat, artificiosè significet. Ea siquidem gloria, quæ multorum iudicio nititur, certam quandam, iustamque existimationem indicat. Quæ etiam si in animis hominum iam antea resederit, faciè tamen confirmatur atque augetur. Illis enim molestijs immunis erit, quibus ego nonnunquam impediòr, cum me obtundant, atque enecent, rogando qui sum, vnde veniam, quo nomine appeller. Non video herculè (inquit Bernardus Bibiena) quid istuc proderit. Mihi siquidem (& multis credo alijs) id sæpè vsu venit, ut cum alijs referentibus de eo quod ipse nunquam videram, magnum aliquod animo concepissem, posteaquàm forte fortuna in illud ipsum incidissem, multum certè de ipsius magnitudine diminutum putarem; meque ipsum mente & cogitatione iam diu lapsum

*Apud nobi-
les insinua-
tio.*

*Quanti in-
teresi prima
opinio.*

arbitraret. Cuius nullam aliam rationem effingere poteram, nisi quod famæ nimium credidissem: quæ cum tantas animo facies adinouisset, res ipsa etſi grandiffima fuerat, parua tamen proinde est viſa, quia multo maxima fuerat illius iam pridē opinio. Quod ne nostro Curiali contingat, valdē extimeſco. Quocirca non video quid tandem profuerit, tantam in animis hominum expectationem commouere, tantamque famam præmittere, præſertim cum eo plerunque ingenio ſimus, vt res nobis rumoribus oblatas, ſic cogitatione efformemus, vt eaſdē adæquare ſit planē impoſſibile: vnde plus ſæpenumerò diſpendij quàm lucri proficiſcitur. Tum Fredericus: Res illæ (inquit) quæ & tibi & alijs nonnullis, opinione minores videntur, huiusmodi ferē ſunt, quæ oculorum iudicio ſubijciuntur. Vtpotē ſi Romæ aut Neapoli nunquam fueris, cum de eiſdem homines inter ſe diſputantes audieris, maior fortasſe vtriuſque maietas animo primū occurret quàm oculis poſtea diſcerni poſſit. Verū in hominum ingenijs diſcriminandis idem non interueniet. Minimum enim in vnoquoque eſt, quod aspectui obijcitur. Vnde cum generoſum fortē aliquem de re aliqua diſferentem audieris, etſi primo fortasſe congreſſu conceptæ iamdudum opinioni vix ſatisfaciat, eundem tamen ē veſtigio ſic non reiſcies, quemadmodum illa in quibus oculi iudicium iam primū ſufficiet. Verū indies potiūs expectandum putabis, dum latens aliqua virtus ſe proripiat, impreſſamque iam antea tot hominum vocibus opinionē mordicū retinebis. Quā ille, cum ea prudentia ſit qua noſtrum Curialem eſſe volumus, ſic confirmabit, de rumuſculis etiam leuiſſimis, non modò vt non dubites, verū maiora ſemper in eo aut ſperes aut certē ſuſpicere. Negari herculē non poteſt, illud permagis momenti eſſe quod mentes noſtras affectione aliqua primū perculerit: in eoque cautio diligens adhibenda erit. Huius rei quanta viſ ſit faciliūs vt intelligatis, illud vobis confirmare audeo, nobilem me quendam cognouiſſe, qui etiam ſi aspectu dulci, & modoſto ingenio eſſet, armis & ſcientia militari valeret: in iſtis tamen haud ita præſtitit, multos vt pares non haberet, aut potiūs ſuperiores. Huius ita fortuna ferebar, vt in eundē iſcimina quædam illuſtris vehementer deperiret, eaquē cum aliis quotidie affectio in mulierculæ animo radices ageret (quoniam quibuſdam quaſi mutui conſenſus indicij a viro ſouebatur) nihil magis in votis habuit, quàm cum eodem colloqui, & conuenire. Cui deſiderio cum omnes aditus intercluſos videret, perturbationis magnitudine occæcata, iſtum tam grauem animi morbum & cruciatum, in alterius ſceminæ ſinum effudit,

aliquam

aliquam ex ea opem sperans, aut saltem oportunitatem. Hæc neque nobilitate alteri, nec forma inferior, cum & illam orationis vehementiam de iuvene ignoto audiret, eumque à Domina (quam sapienti & singulari iudicio cognouerat) tam vehementer amari intelligeret: eundem protinus omnium pulcherrimum, sagacissimum, ornatissimum, denique omni amore dignissimum putauit. Neque hic restitit, quin eundem quem nondum viderat, amare occiperet, omnesque rationes iniret, quibus eo frui aut potiri posset: non tam amicæ gratia cuius erat oblita, quam sui ipsius causa, cuius nimis meminerat. Minimè sanè difficile negotium suscepit: quippe quæ digna potius exoratu videbatur, quam quæ alij exorando operam daret. Sed rem festiuam & dignam animaduertite. Non ita multo post vlu venit, vt posterior illæ muliercula, cum literas amoris & suauitatis plenissimas adolescenti illi cōscriberet, in tertiz cuiusdam Dominæ manus literæ inciderent: quæ vt venustate, ingenio, prudentia, cum reliquis comparari posset, ita in eo verè mulier, quod in aliorum omnium (præsertim sceminarum) secretis & consilijs inuestigâdis nimium curiosa erat. Literas enim aperuit, quas cum sedulo perlegerit, animaduertit sincerissimum amoris affectum, suauissima verborum lenocinia, incredibiles amoris flammæ, mirificis animi passionibus coniunctas. Quæ cum omnia diligenter euolueret, primùm miserrimæ sceminæ cœpit commisereri; deinde secum etiam atque etiam cogitans, qualem necesse virum esse oporteat, qui tam egregiam mulierem ad amandum allicere poterat, ipsa quoque subito illius amoris exarsit: adeo vt maiores illi hæc ipsa litera faces admouere videretur, quàm si consulto ad eandem conscripta esset. Et vt venenum cibus insidiosè immistum in eum finem, vt magnos viros è medio tollat, eum, qui primò degustarit plerunque enecat: ita infelix muliercula, alienarum rerum auida, dum philtum alij instructum appetentiùs hauriret, nescia & inconsulta deperijt. Quid plura adijciam? vsq; adeo breui cognita & peruagata res est, vt aliæ nonnullæ mulieres, vel tanquam istarū riuales, vel tanquam istarum imitatrices, omne hûc industriam contulerint, vt isto iuvene potiri possent, non secus quàm pueri, dum cerasis ludunt aperto ore certatim inbiantes. Atque hæc quidem omnia ex prima illa opinione, quæ illius sceminæ animo insedit, quæ illum ab alia tam vehementer laudari audierat. Subridens hic Gasparus, tu (inquit) vt sententiam nobis tuam ratione confirmes, mulierum actiones & exempla adducis, quæ ab omni ratione sunt longè alienissimæ: & si vera fateri velles, hunc iuuenem à tam multis amatum mulieribus, stultum aliquè & ineptū

*Mulieris
in amando
facilitas.*

Credo fuisse; vel quia earum ingenia ad deteriores sunt propensa; vel quia pecudum more aliarum alias in omni re sine sensu insequuntur; vel quia adeo sunt natura inuidiosae, ut altera alteri benevolentiam, amorem, atque consilium, praecipere desideraret, etiam si valde monstrosus homo fuisset. Hic omnes serè qui adtuerunt in Gasparum iouehi coeperunt: verum vniuersis Ducissa silentium imposuit, & subridens in hæc verba satur: Si istuc tuum in mulieres conuitium non esset adeo à veritate alienum, ut tibi potius ipsi, quam scemini obesse videretur, facile tibi responderi pateretur: nunc verò ista maledicendi consuetudo tua, non rationibus, sed mala audientium opinione plectetur. Tum Fredericus: Noli Gaspare, grauius de mulieribus statuere, quod aliorum in amando iudicio magis nonnunquam moueantur, quam suo. Hoc idem magnis sæpenumerò viris sapientibus contigit, & (si verè liceat dicere) tute & nos qui adsumus omnes aliorum magis iudicij quam nostris insistimus. Non ita pridem hoc ipso in loco carmina quædam prolata sunt, Sanazari nomine, eaque tam diu præstantissima sunt habita, quam illius esse putabantur. Postea verò quam ab alio composita esse perspectum est, nullius omnino momenti habebantur. Ad hæc, coram Ducissa seuerissima Rythmus quidam nuperrimè decantatus est, qui nemini nūquam placuerat, donec à loquino Priso compositus dicebatur. Adeo ne citò oblitus es cum ipse vnum idemque vini genus sæpius ebiberes, & tamen aliàs laudares, aliàs insipidum diceres: quoniam futo tibi persuasum est, duas vini species fuisse, vnam Genuensem, alteram nostratam? Quam adeo mordicus sententiam ex alienis verbis tenebas, ut eandem ne comperito quidem errore postea deleceres. Curialis itaque noster in hoc potissimum incumbat, ut prima existimationis suæ fundamenta benè prudenterque sint posita, valdeque animaduertat, quantum in contrario discriminis atque incommodi existat. Istis præcipuè periculis illi sunt obnoxij, qui se facetos homines, lepidoſque profitentur: quique suis facetijs & lepore id sunt assecuti, ut libere sine præmeditatione quicquid occurrit, effutire se possent arbitrentur. Facile enim nonnullis in rebus eò prolabuntur, ut incautè illaqueati, cum honestè se expedire non possint, rem omnem risu conficere putent: quod adeo indecorè nonnunquam faciunt, ut summo audientium fastidio exclusi, ipsi interim in tota causa frigescere videantur. Alij dum se acutos & florentes esse velint, in magna nobilium sceminarum corona, voces adeo turpes & inhonestas emittunt, quales earum verecundia non potest audire, quantoque illis magis offundunt pudorem verborum obscenitatis,

*Opinio quæ
si momenti.*

rate, tanto se Curiales meliores esse existimant: nec hinc desistunt quin profusè rideant, valdeque se venditent, tanquam perfectum moralis cuiusquam virtutis habitum consecuti: eaque omnia huc demum referunt, ut facundi comites & festiui habeantur. Vnicum *Scripturam* hoc nomen illi nepotes laude dignum arbitrantur: quod ut quo- *mores.* quo modo obtineat, à teterrimis conuiuijs & vocibus impurissimis nusquam desistunt. Nunc alius alium de gradu præcipitat, nunc lignis & lapidibus se inuicem feriunt, nunc pulueres oculis præter- euntium iniiciunt, nunc equos hominèque vel collibus detrudunt, vel in foueas immittunt. Cùm verò mensæ discubuerint, ius, condimenta, dapes, ceteraque omnia alter in alterius faciem conijcit, istasque ineptias profuso risu proinde prosequuntur, quasi optimus ille demùm Curialis sit, & maximè gloriosus, qui ista petulantia inuerecundiùs vtatur. Quòd si quem fortè nacti fuerint, qui in istam illorum insaniam pariter incidere noluerit, eundem protinus sapientis nomine & consiliarij ludificantur. Istis tamen aliud hominum genus est multò tetrius & dementius. Nonnulli enim sunt, qui de perio decertare solent, quis eorum magis impuris & fœtidis rebus vescatur, & ab humana natura adeò abhorrentibus, ut sine summo fastidio, atque nausea, recensere non liceat. Quæ obsecro, sunt illa, inquit Ludouicus Pius? Respondeat Marchio Phœbus (inquit Fredericus.) Ille hæc omnia in Gallijs sæpe- numerò vidit, fortasse etiam persensit. Nunquam equidem (inquit Phœbus) id in Gallijs fieri perspexi, quod etiam in Italia non fiat. Immo verò quæcunque apud Italos laudabilia sunt, siue in vestitu, siue epulis, siue armis, siue alijs quibuscunque rebus ad Au- licum virum spectantibus, eadem à Gallicis hominibus mutuati sunt omnia. Non nego (inquit Fredericus) humanos modestosque viros apud Gallos reperiri (ipse certè omni laude dignissimos comperi) multi tamen sunt parùm ciuiles; & ut planè dicam quod sentio, Italogum credo mores & ingenia, magis cum Hispanis *Itali Hi-* quàm cum Gallis conuenire. Naturalis enim illa grauitas quæ *spanis* ferè Hispanis propria est, nobiscum meliùs concideret, quàm viu- *quàm Gal-* da illa & prompta agilitas, quam in omni corporis motu gestû- *lis similito-* que ostendunt Galli. Neque id tamen in illis dissonum aut inde- *res.* corum est. Suam enim dignitatem habet: quippe quæ & natura ipsa adiuuatur, & sine affectatione quacunque vbicuius ostenditur. Istam illorum consuetudinem permulti Itali inuita Minerua imi- tantur. Nam cùm loquuntur, caput ineptissimè agitant, & concu- tiunt: cùm genu demittere conantur, tibiam malè contorquent: cùm in publicum prodeunt, adeò gressu veloces sunt, ut ab ipsis

cursoribus anteuerti non possint. Hac tamen infœlici imitatione, peritos se Gallos existimant, eamque libertatem affecutos, quæ rarò cuiquam solet contingere, nisi homini ab ipsis primis vagitibus in Gallijs educato. Eadem omninò ratio est, in diuersarum linguarum cognitione, in quibus si Curialis noster fortè excellat, laude dignum arbitramur: in Hispanica præsertim atque Gallica, & propter frequentissimum illarum nationum cum Italis commercium, & quia summa earum cum nostro idiomate consensio est, & quia vtriusque gentis Principes pace belloque potentissimi, aulas semper habent fortissimis viris plenissimas. Qui cum per vniuersum terrarum orbem longè lateque peruagentur, necesse est cum illis sæpenumerò conuenire & colloqui. Non erit opus hoc in loco ad minora & particularia præcepta descendere. Quid enim attinet edendi, illi, bibendi que voluptatem immodicam, tanquam Heiluo ni interdicere? quid turpes & impudicas libidines? quid rusticas & agrestes consuetudines, quæ currum & aratrum olent? In quas si quis inciderit, non modò Aulicum egregium aliquando fore desperandum est, sed dignus etiam videtur, qui pecudibus armentisque præficiatur. Verùm ut multum in pauca conferam, Curialem oportet in illis omnibus, quæ talem virum decet, perfectam quandam scientiam retinere: ut & illi facilia videantur, quæ cæteris videntur difficillima, & illum omnes valde suspiciant, ille neminem admiretur. Quod ita tamen intelligi volumus, ut in eo inhumana quædam superbia non insideat: quæ eorum propria est, qui alios admirari non solent, quia melius ipsi se putant rem omnem conficere potuisse: summoque silentio aliorum acta inuoluunt, gestuque fastidioso id innuunt, non modò eorum æqualem quenquam omnium non esse, sed nec suæ cognitionis mysteria quoquo modo intelligi posse. Odiosas istas in vita consuetudines tanquam scopulos Curialis noster effugiat, aliorum res gestas summa humanitate efferat, & quanquam reliquis omnibus multò superior fuerit, ita tamen eundem de seipso iudicare nemo deprehendat. Sed quoniam in rebus humanis vix aut ne vix quidem tam perfecta ratio est, non debet proinde cui aliquid abest, de reliquis diffidere, aut desperare de medijs, qui longè discessit à supremis. Nam in omni arte, laudabilia sunt ea quæ sunt optimis proxima: & ad summum quisquis contenderit, haud ferè sit quin medium præterierit. Curialis itaque noster, præter illam armorum virtutem, si alijs quoque in rebus præstet & excellat, in his laudi atque gloriæ modeste inferuiat, tanta moderatione tantoque iudicio, facile ut ad se omnium aures atque oculos alliciat in

*Contenden-
dum ad sum-
ma cum ta-
men medio-
cria sunt
laudabilia.*

his agendis, in quibus se putat excellere: neque illa tamen consultò ad ostentationem, sed aut fortuito aut oratus facere videatur. Quoties verò aliquid dicendum agendumue meminerit, præmeditatione aliqua (si fieri possit) vtatur: ita tamen vt ex tempore dictum factumque appareat. Quod si res aliqua occurrat, in qua vix mediocriter instructus fuerit: in ea diutius non insistas, sed ita quasi per transitum per eandem discurras, vt multò plus scire, quàm eloqui videatur: vt Poetæ nonnulli, qui Philosophiæ mysteria subtiliter nonnunquam explicaturi putantur, cum interim nihil fortasse illorum intelligant. Denique si quicquam fuerit in quo parùm versutus sit, in eo nihil profiteatur, nihil laudis aut exultationis speret: verùm si ita res ferat, incitiam suam liberè & ingenuè recognoscat. Tum Calmetæ: Istuc Nicholettus egregius Philosophus nunquam fecisset: cui cum magistratus Patavinus, publicam iuris civilis lectionem obtulisset, et si leges interpretari magis quàm velare non poterat, nunquam tamen illi ab Academicis hominibus persuaderi potuit, vel cedendum esse cuiquam, vel magistratus de se opinionem quoquo modo imminuendam: immò tantum aberrat à Socratis sententia, vt homini Philosopho indecorum putaret, quicquam se nescire confiteri. Non sum equidem eo animo (inquit Fredericus) vt Curialem velim nemine impellente, sua sponte edicere, se aliquid nescire, nisi hoc ab illo tanquam sciente & professio requiratur. Satis enim ineptum esset, vt se quicquam vel accuset, vel (quod tetrius est) condemnet. Vnde non sine risu illos recordari soleo, qui illas res vltro commemorare solent, quæ etiam si absque illorum vitio euenerint, tamen ignominiam quasi vmbra quandam vnà adferunt: vt eques quidam nemini vestrum incognitus, qui quoties in rerum contra regem Carolum Parmæ gestarum, mentionem incidisset: ita è vestigio sollicitè quomodo ipse profigatus esset, ostendit, vt illius itineris nihil aliud recordari crederetur. Deinde cum de viris quibusdam egregijs meminerat, qui non ita pridem hastis honorificè concurrerunt, illud semper inculcabat, quomodo ipse de equo deiectus erat: nec hinc desistit, quin curiosè demonstraret, quoties vnà nocte baculo vapulauit, dum mulierculam quandam convenire festinaret. Fuit istas & inanes sine ratione orationes, Curialem nostrum aucupari nolumus. Si detur occasio de re ignota disserendi, eandè prudentia declinet, Si necessitas aliqua ad dicendum urgeat, fateatur potius verecundè imperitiā, quàm incurrat temeritatis periculum atque notam. Vnde ab illis malis immunis erit, quibus hodiè multi sunt obnoxij, qui insania nescio qua exagitati, id semper in se suscipiunt

*Nicholettus
philantia.*

*Socratis
modestia.*

scire, quod nesciunt: ea verò postponunt, in quibus aliquo numero putantur esse. De Musico quodam perito iam nunc mihi venit in mentem, qui omisissis musicis, totum se carminibus componendis dicauit, in eoque adeò mirificè sibi placuit, vt dum omnibus ludibrio fieret, musicę quoque penitus obliuisceretur. Idem de pictore eximio fertur, qui illa tam egregia arte spreta & deposita, infelicem Philosophiæ nauauit operam: in qua adeò sibi nouas & monstrolas conclusiones effloxit, vt eas toto pingendi artificio exprimere non potuerit. Istius generis alij sunt infiniti. Quidam tamen cum in vno aliquo se præstare animaduertant, aliud planè profitentur: in quo fortasse sunt etiam aliqui: & cum ita res ceciderit, vt id ostendant, in quo maximè excellunt, id adeò exactè & grauiter faciunt, vt astantes cū eos viderint tam perfectè id agere, quod nusquam profitentur, minimè dubitant, quin in eo, quod ex professione suscipiunt, sint longè perfectissimi. Istuc herclè artificium, si cum recto iudicio sit coniunctum, sapienti displicere non potest. Tum Gasparus Pallaucinus: Ista mihi non ars, sed versutia potius videtur, neque hominis probi existimo aliquando dissimulare. Immo verò (inquit Fredericus) non tam fraus istæ, quàm illius quod agitur ornamentum aliquod putandum est. Et si fallacia esset, minimè tamen in hoc genere vituperanda. Nisi fortè eam fallaciam reprehensione dignam dixeris, cum quis in arte gladiatoria peritus ludens, aduersarium sæpius feriendo circumueniat: quod artis potius quàm fraudis est. Quòd si gemmam quis habeat, quæ priusquam annulo infixæ sit, perpulchra existimetur: eadem ipsa, cum postea aurificis opera, pulchrior appareat, num nō oculis fallacias struxisse gemmarium dices? Et eundem tamè laudandum putabis qui recta ratione fretus, nunc ebori, nunc argento, nunc etiam lapidibus, splendorem atque ornamentum addit, dum eisdem aurum artificiosè circumducit. Istam itaque artem aut etiam (si ita vultis) fallaciam minimè reprehendendam ducimus. Non erit itaque à ratione alienum, si is qui se in re aliqua præstare cognouit, iustas occasiones inuestiget, quibus eandem explicet, & ostendat, cæteraquę omnia honestè occulter, si quæ minus laudanda existimantur. Reuocate in memoriam peracutum illud Regis Ferdinandi, qui cum sibi conscius esset, quàm pulchram corporis fabricam natura illi tribuisset, non tã sollicitè rationes iniecit, quàm occasiones potius arripuit, togæ aut tunicæ sæpenumerò exuendæ, chirothecis verò nusquam propterea carere voluit, quia manus parum formosas habuit. Quam illius tam diligentem cautionem pauci animaduertunt. Illud etiam (nisi malè memini) iam pridem

*Ferdinandi
prudencia.*

dem legi, Iulium illum Cæsarem laurea de industria capite redimurum fuisse, facilius caluitiem vt occultaret. Verùm istis in rebus prudenter versari oportet, ne quando rationis limitibus egrediamur. Ita enim nonnunquam fieri solet, vt dum vnum errorem vitare conemur, in alium incidamus: & dum laudi studiosius seruire putemus, in ignominiam cæci prolabamur. Quocirca ea demùm maximè secuta viuendi ratio est, omni in re mediocritatem conseruare, in qua firmissimum inest præsidium contra inuidiam, quam sapientissimus quisque, quantum poterit, declinabit. Quod cum ita sit, diligenter noster Aulicus animaduertat, ne mendacis aut hominis vani nomine designetur: quod etiam illis aliquando contigit, qui tale nihil sunt commeriti. In sermone igitur & congressu acuratè viderit, ne probabilitatis vestigia relinquat. Immo illi nonnunquam veritati consultò parcat, quæ aliquam vanitatis effigiem habet: nec eorum imprudentiam imitetur, qui semper mira narrant, atque prodigiosa: tantumque sibi ipsis auctoritatem vendicant, vt omnia etiam incredibilia affirmantes, continuo credi velint. Alij in ipsius amicitia initio, & quasi vestibulo, nouitio amiculo iuramentis confirmant, neminem se omnium chariorem habere, vitam sese fortunaque omnes illius causa paratos profundere, multa que præter fidem alia. Cum verò ab eodem recessuri sint, lachrymas fingunt, & merorem mentiuntur sic, quasi vocem emittere non possent. Hi dum vniuium amantes esse volunt, mendaces atque assentatores fiunt. Nihil esset longum, ea omnia commemorare, quæ in vitæ nostræ consuetudine vitiosa existunt. Curiali itaque nostro satis erit, si præter ea quæ iam dicta sunt, illam orationis suppellectilem habeat, nunquam vt illi desit quod dicat, quodque sit eorum quibuscum versatur, auribus accommodatum, quos nunc facetiarum suauitate, nunc sententiarum subtilitate adeò deliniet, vt & risum moueat sine scurrilitate, & eisdem delectet sine satietate. Iam tandem Æmiliam letissimam spero mihi veniam daturam, si hæc orationi finem imposuero: quam si mihi fortè denegauerit, ego meis me verbis turpiter planè dabo, non illum me esse Curialem, de quo sermonem instituerim: non tantum enim exulta oratio, (quam in me nec esse, nec vnquam fuisse agnosco) sed istæ etiam qualiscunque est, hoc ipso temporis articulo deficit. Interposuit hic se Præfectus, & Non paitar (inquit) istum errorem cuiusquam animo altius insidere, scilicet non esse te egregium Curialem. Nam vt verè dicam quod sentio, istuc tantum silendi desiderium, non ab aliqua sermonis inopia, sed exiguo potius laboris

*Ficta cum
vanitate
amicitia.*

fastidio profluxit. In tanto igitur nobilium virorum atque sceminarum concursu, & in causa tam excellenti, ne quicquam desuisse videatur, noli istuc tam gratum opus subterfugere, quin nos obsecro instituas, quomodo ijs facetijs uti oporteat, quarum non ita pridem commemoreris. Illa siquidem ars, quæ istam urbanitatem suo ambitu complectitur, magnum habere momentum in omni Anlico videtur. Facetiarum profectò atque apophthegmata (vir illustrissime) naturæ potius quàm artis, videri mihi solent, ad eaque ipsa, aliæ gentes sunt alijs longè propensiores: vtpote Hetruscis, quorum ingenij acies est longè subtilissima. Idem de Hispanis licebit affirmare. Verùm & in ista, & in alijs nonnullis regionibus permulti reperiuntur, qui dum nimium loquaces esse contendunt, mediocritatem deserunt, prorsusque inepti & insulsi fiunt: nec enim hominum, nec temporum, nec locorum, nec gravitatis, nec modestiæ, denique nec sui ipsius rationem habent. Tum Præfectus: In sale & lepore artem esse vllam negas, & tamen cum eos reprehendas, qui nullius neque gravitatis, neque modestiæ, neque temporis, neque personæ decorum obleruant, tantundem mihi videris concedere, ac si disciplinam aliquam eisdem attribuisse. Adedò herclè sunt ista vniuersalia & peruagata (inquit Fredericus) ut de quacunque præterea re affirmari possint. Verùm facetiarum proinde artem non esse confirmavi, quia duobus generibus continentur omnes: vnum genus in oratione continua positum est. Nonnulli enim tanta dignitate, tantaque voluptate rem explicant, ea gestus & vocis consonantia, ut non solum ante oculos positam videre, sed manibus etiam contrectare videamur: quod festiuitatem aut urbanitatem licet appellare. Alterum genus breue & concisum in verborum tantummodò acumine, & subtilitate consistit: cuius vsus apud nos frequentissimus est: in quo nihil dignitatis apparet, nisi verbi aculeus, & (ut ita dicam) morsus aliquis accedat. Hac apud antiquos, dictæ; hodiè argutiæ, aut scommota occultiora nominantur. In superiori itaque iocandi genere, quod in iucunda quadam & festiua narratione consistit, nihil opus est arte, quoniam ipsa natura orationis suauitatem hominibus ingenerat, vultus præterea, gestus, voces, & vocabula sic conuenientia indidit, ut quicquid velint, nullo negotio effingere possint. In altero verò argutiarum genere, quid profuerit artem aliquam adhibere, cum verbi aculeo antea confingendus sit aduersarius, quàm tale aliquid cogitasse videamur? Quod nisi fiat, frigide & inconcinne nobis cecidisse putabitur. Et proinde totum illud naturæ atque ingenio soleo attribuire. Interposuit hic se Petrus Bemus. Et non

*Hetrusci &
Hispani fa-
cetissimi.*

*Cicero dicta,
Erasmus dicta-
ria appellat.*

negat (inquit) Præfectus quod dicis, primas esse in eo naturæ atque ingenij partes, præsertim in re aliqua excogitanda & inuenienda. Verùm in vniuscuiusque animo quantumcunque perspicax & acutus fuerit, multa simul occurrunt, quæ & bona sunt, & mala, in alijs plura, in alijs pauciora: eadem rectè disponere, limare, corrigere, iudicij atque artis est, quæ meliora seligere, deteriora verò refutare consueverunt. Illis itaque intermissis, quæ ingenij sunt atque acuminis, id tantùm quod in arte consistit explicato, earum scilicet facetiarum, quæ risum commouere, quæque homini Curiali atque libero non indigna existimantur. Idem etiam quo tempore, qua ratione uti liceat: illud enim est quod Præfectus videtur efflagitare. Subridens hinc Fredericus: Nemo (inquit) vestrum est, cui ego omni in re facillimè non concesserim: præsertim in isto iocandi genere, nisi fortè ineptiæ (quæ risum magis nonnunquam mouent, quàm argutiæ) pro facetijs sumantur. Deinde in Ludouicum Comitem, & Bernardum Bibienam conuersus: Isti (inquit) istius facultatis magistri sunt: in ea si mihi quicquam dicendum fuerit, ab illis prius ediscendum erit. Tum Comes: Eam profectò artem exercere mihi videris, in qua adeò te rudem & imperitum dissimulas: dum me & Bibienam istis omnibus deridendos proponas, cum illi non nesciant, id in te cumulatum esse, quod tu in nobis per ludibrium laudasti. Quocirca si istius negotij peractum fuerit, præstat serenissimam Ducissam apertè exorare, ut te isto dicendi onere in crastinum subleuet, quàm rectè & simulatè munus impositum subterfugere. Cæpit respondere Fredericus: verùm illi orationem interrupit Æmilia. Et fas non est (inquit) in vestris laudibus, id quod restat temporis infumi, satis iam pridem peruagata est fama vestra. Sed quoniam id mihi hesternæ nocte te ipsum Ludouice obieciſſe memini, non esse ex quo distributos labores istos, non iniquum fuerit, istam de facetijs differendi prouinciam Bernardo Bibienæ delegare. Quem in isto continuo dicendi genere, non solum florentem & luculentum cognouimus, sed de eodem etiam scripturum se aliquando promississe meminimus. In eo nobis facilius satisfaciет, quoniam idem diu multumque animo euoluerit. Cum verò de sale & facetijs abundè dictum cuique videbitur, Fredericus ea vicissim omnia proſequetur, quæ de viro Curiali dicenda restiterint. Tum Fred. Nescio equidem lectissima quid reliquum esse possit: Et proinde peregrinantium more fessus & fatigatus, media luce in Bernardi sermone, ipsoque adeò verborum illius sonitu conqueſcam inquam sub arboris alicuius umbraculo, fontis cuiuspiam amoen-

nitare & leni murmure delectatus. Postea verò cum me recollegero, aliud fortasse quippiam mihi in mentem venire poterit. Rident hic Bernardus, si tibi (inquit) arboris nostræ tam exilis, supremas partes ostendero, faciliè senties ex aridis illius folijs, quæ in nihil vmbre sperari poterit. Quod verò de fonticuli præterlabentis suauitate tibi polliceris, id fortasse tibi iuxta mecum poterit contingere. Non enim ita pridem est, ex quo in fontem præcipitatus sum, non ab aliquo deorum de quibus fabulatur antiquitas, sed à fratre Marriano, cuius tanta vis erat, ut ex eo tempore, aquæ copia nūquam mihi defuerit. Ridebant promiscuè omnes quoniam festiua res istæ Romæ gesta, nemini horum incognita, præsentia Galeotti Cardinalis Sancti Petri ad vincula multò celebrior est effecta. Postquam satis esset arrisum, noli (inquit Æmilia) saltè iocando risum nobis ampliùs commouere, quin potius nos institue, quo pacto id fieri debeat, vnde ducantur facetiæ: denique ea omnia nobis ante oculos proponito, quæ tali in causa præcipienda putaueris. Et ne tempus se velociùs subducatur, iam nunc incipito. Vereor me hercule (inquit Bibiena) ne serò incipiam: nec de rebus iucundissimis instituta oratio, proinde fiat iniucunda, quoniam sera est, præstat fortasse in alium diem differre. Respondebant confertim multi, nondum instare illam horam, quæ istiusmodi disputationibus finem imponere consuevit.

Tum Bibiena in Ducissam Æmiliamque conuersus: Non recusabo (inquit) istuc quicquid est laboris, et si eorum persæpe audaciam admirari soleam, qui astante Iacobo Sanssecundo fidibus canere non reformidant. Horum exemplo id à me committendum non erat, ut dum viri doctiores adessent, ego de toto iocandi artificio disserere confidentiùs in me susceperem. Tamen ne quisquam istorum nobilium, à me videatur didicisse onus posthac impositum renuere, dicam quam potero breuissimè, quicquid occurrerit de illis rebus, quæ risum commouere solent: qui aded nobis proprius & naturalis videtur, ut cum hominem describendo velimus exprimere, animal confestim Risibile nuncupemus. Risus enim solius hominis est, qui quouesque nobis eruperit, voluptatis cuiusdam reconditæ, animique tranquillæ & quieti argumentum est. Cui ne quando diutius iusta relaxatio deesset, ludi, spectacula, & alia eius generis infinita antiquitus excogitata videntur. Et quoniam eos permagni solemus facere, qui istis voluptatibus amicos nostros delinunt, antiquissimi Romanorum atque Atheniensium reges, multiq; alij, faciliùs ut populi beneuolentiam conciliarent, theatra in-

ingentia, aliq̃: ædificia publica extruxerunt, in quibus nunc equis concurrebant, nunc curribus dimicabant, nunc pedibus congredebantur, nunc belluas inusitatas ostentabant, nunc comædias tragædiasque egerunt: denique nec choreis mimicis, nec ulli præterea voluptati pepercerunt, ut eorum oculos, mentisque delectatione aliqua afficerent. Neque verò adeò fuerunt inorosi, & difficiles, grauiissimi illius ætatis philosophi, ut istas voluptates resugerent, quin istis potius epulis & spectaculis religatos suauissima cõtemplatione animos paululum relaxarent. Eadem in omni hominum conditione voluntas inest. Non tantum enim agricoltæ atque nautæ reliquique qui duris asperisque exercitijs sunt deuoti, sed homines etiam religiosi, captiui & custodia inclusi, qui mortem nunquam non expectant, solatium tamen aliquod tanquàm malorum omnium medicinam exoptant. Quocirca illud omne quod risum mouet, animum etiam recreat, nec illarum calamitatum meminisse patitur, quibus vita nostra omni ex parte est refertissima. Risus igitur (ut videtis) unicuique gratissimus est, quem ut quisque rectissima ratione acque tempore concitare potest, ita eodem laude dignissimum arbitramur. Quid verò risus sit, quo loco consistat, qua ratione venas, oculos, os, latera occupet, unde tanta illius vis, ut ventriculum potius diuidere, & perfringere, quàm contineri posse videatur, Democrito alicui discutiendum relinquam, qui si id polliceri velit, minimè tamen fortasse præstuerit. Locus autem & quasi fons ipse ridiculi in turpitudine & deformitate quadam positus videtur. Ea enim ridentur vel sola vel maximè, quæ turpitudinem aliquam designant, non turpiter: alia ratione haud facile erit exprimere. Verùm si aliùs tecum egeris, facillimè deprehendes in eo quod videtur, esse semper aliquid quod bene non conueniat, nec valde tamen dissonum aut absurdum esse. Quis itaque modus in risu concitando Curiali nostro adhibendus erit, & quatenus id illi liceat, quantum exilis scientia nostra patietur, ostendam. Semper enim ridicula non decent: præsertim si temulentorum, debacchantium Gæconum, & scurrarum more detur occasio. Et quamquam istis homunculis carere Aula non possit, non sunt perinde tamen Aulici: suum quemque nomen, sua existimatio, suum præmium manet. In illis verò iocis, in quibus aculeus aliquis inest, diligens etiam cautio adhibenda est, nimirum qui sit quem taxare volumus. Nam nec viri calamitosi miseria deridenda est, nec impuri hominis flagitium ridiculis satis pensatur, sed alio

*Potentibus,
charis, mi-
serisq; in
iocando
parcendum.*

quodam supplicij genere plectendum videtur. Miseros verò verborum acerbitate vulnerari humanus animus non patitur, nisi in summa infelicitate procaces & superbi fuerint. Parcendum est etiam illis, qui vel charitate aliqua, vel gratia, vel potentia ciuium præstant: quos sitemerè perculeris, periculum est, ne immortales inimiciæ consequantur. Cum illis itaque hominibus iocari conuenit, qui nec adeò infortunati sunt, vt miserandi videantur, nec adeò scelerati, vt hac luce indigni existimentur, nec adeo potètes & gratiosi, vt ex parua frontis nubecula, tempestas aliquàdo maxima oriat. Neque verò est adeò ieiunium istud iocandi genus, vt ex iisdem locis grauiores sententiæ in laudem & vetuperium non deducantur, iisdem etiam sæpenuerò verbis. Cum enim virum liberalem, qui suas cum alijs facultates communicet, significamus, eum nihil habere proprium, aut suum dicimus. Idem de eo cum conuitio dici potest, qui nihil habet, nisi id quod rapinis & iniurijs congeslerit. Mulierem etiam non parui pretij dicimus eam, quam virtutis & sapientiæ nomine laudamus: adem in illam contumeliosè retorquemus, quæ nisi magnis sumptibus alii non potest. Sed in istis ferè fit, vt iisdem loci sæpius nobis, quàm eadem vocabula inseruiant. Id quòd nuper fortè fortuna tribus nobilibus, ac vni Dominiæ, dum officio diuino interessent, visu venit. Horum vnus cum eam valde amaret, & proinde adeò non esset rei diuinæ intentus, quin sæpius in eandem oculos conijceret, inopem quendam casu animaduertit elemosynam ab eadem seriò emendicantem, & dum multis suspirijs, lamentis, precibusq; obstreperet, illa nec quicquam dat, nec prorsus negat, ne dum capite innuit vt discederet, sed quasi aliud moliretur, in acerrima cogitatione defixa est. Quod cum ille perspiceret, qui illius amore deflagrauit, Videte (inquit) quid mihi de ista muliercula sperandum sit, cuius ea immanitas est, vt nec miserum inedia propècunctum iuare velit, nec eidem abeundi veniam concedere: adeò illa aliorum miserijs delectatur, præsertim illorum, qui eam frustra rogant atque implorant. Respondebat è duobus alter, non est herclè immanitas, sed in eo tacitè tibi videtur significare: neminem illi placere posse, qui cum contentione rogauerit. Immo verò (inquit tertius) satis hoc argumenti est, orat illam velle, etiamsi exorari nolit. Videte obsecro quomodo ex ista tam exigua causa (scilicet quia mendicum nec subleuauit nec repulit) primò conuitium, deinde modestiæ laus, postremò argutè dictum, aut potius salis acerbitas emerierit. Redeamus igitur aliquando tandem, ad eas facetas, quas pertractandas suscepimus, quæ

quæ mea sententia tribus generibus continentur: et si à Frederico in duo tantum modò sunt distributæ. Prima est urbana quædam & festiua narratio, quæ in vnus rei effectu posita est. Secunda subitum est, & argutum aliquod inuentum, aut responsum in vna tantum voce consistens. Tertia (nam eam libet apponere) est iocosa quædam demonstratio, in qua ambages nonnunquam longæ, dicta breuia & concisa, nonnullæ etiam descriptiones & actiones interueniunt. Ea quam narrationem festiuam & continuatam appellauimus, fabulæ mihi persimilis videri solet, ut est illud Antonij Angelij Mantuani: qui cum Romæ esset moriente Pontifice Alexandro sexto, & Pio tertio in eius locum inaugurato, in eum sermonem incidit vnâ cum familiaribus, ut de alterius morte multa, de alterius in Papatum electione nonnihil diceret. In quibus cum aliquantulum versatus esset, audite (inquit subito) vini optimi: Incipiebant Catulli temporibus portæ absque linguis eloqui, & sine auribus audire, eaque ratione adulteria omnia prodiderunt. Et quanquam homines multo nunc sunt obscuriores, quàm illa ferebat ætas, portæ tamen fortassis (præsertim in hac nostra Roma) antiquissimis marmoribus extructæ, pristinauiam illam virtutem retinent: neque dubito, quin omnem nobis scrupulum (si fortè sciscitemur) ex animo eijciant. Anxij omnes & solliciti constiterunt, non sine aliqua admiratione, quorum ista tenderet oratio. Antonius interim sursum deorsum obambulans, ex improviso oculos in vnus portæ fastigium eleuat, cumque paululum respirasset, digito socijs commonstrat nomen Alexandri inscriptum, iuxtaque literas V, & I, quoniam (ut nostis) illius nominis sextus fuerat. Quod cum illi etiam intuerentur, ô rem admirandam (inquit,) porta istæc affirmat Alexandrum, Papam vi factum: quasi vi magis profuerit, quàm iure aut ratione. Videamus obsecro num de nouo isto Pontifice quicquam intelligere possimus, subitoque in alteram portam conuersus, notauit istas literas, N. P. P. V. id est. Nicholaus Papa quintus. Quod ille aliter interpretatus, ô Dij boni (inquit) videte omen triste. Istæc porta dicit, nihil Papa valet. Animaduertite quæso istuc iocandi genus, quàm facetum sit & elegans, quàmque Aulico viro aptum & conueniens, siue verum sit quod narrat, siue fictitium. Cuique enim in istis facetijs licet, quoad volet fingere, ipsamque veritatem nonnunquam mendaciunculis aspergere, ut id quod agitur oratione melius illustretur. Ipsius verò rei splendor atque dignitas in hoc potissimum consistit, non solum in verbis facilitatem sine contentione adhibere, sed gestum etiam adeo

conuenientem, vt qui audiant, rem non iam narrari, sed fieri puteor. In eaque ipsa actione tanta nonnunquam vis est, vt rem alioqui minimè festiuam aut suauem, longè faciat iucundissimam. Et quanquam in illis narrationibus, viua vox, gestusque moderatio, vt plurimum requiritur, scriptis tamen nonnunquam laudinconcinne exprimuntur. Quis nostrum non arriserit quoties Iohannem Boccacium legerit, octauo GIORNATA centum fabulatum facetè describentem, quomodo sacerdos ille Varlonganus omnes neruos intendebat, vt KIRIE, SANCTVSQUE curiosè cantaret, cum Suauium Bellocoloratam in templo conspexisset. Illæ etiam illius de Calandrino historiæ facetissimæ sunt, & aliæ innumerabiles. Quibus illa non sunt valdè dissimilia, cum vt risum moueamus, mores alicuius, atque consuetudines imitemur: quo in genere, neminem vquam vidi, qui cum Roberto Barrensi nostro conferri posset. Non parui momenti laus istæ esset (inquit Barrensis) si vera esset: optimos enim mihi proponerem imitandos, quibus si proximè possem accedere, nax ego me scilicet ex-istimarem. Sed vereor meherculè ne sola ridicula imitari possim, quæ tute modò in vitio esse posita confirmasti. In vitio certè fateor (inquit Bibiena) minimè tamen vitiosè. Neque verò ista de qua loquimur imitatio, sine ingenio & acumine potest esse. Nam præter vocis gestusque consonantiam, positaq; ante oculos audientium actiones, vultus, morèque illius de quo agitur, prudentia etià singularis accedere debet, nihil vt loco, nihil tempori, nihil hominibus incongruè effutiat. In quæ vitia cum scurriles istos homunculos temper incurrere videam, te verò prudenter & religiosè eadem declinare, adducor facilè vt credam, in reliquis etiam te esse peritissimum. Nam nec generosum, virumque nobilem, risu, lachrymisque imitandis vultuosum esse decet, nec voces sonosque inanes emitte, secumque luctari & cōtendere, quod facit Bertus aut vestes rusticas induere, vt Stralcinus; aliæque nonnulla quæ illos fortasse decent, quoniam eadem profitentur. Nobis verò si quando istæ occurrant, clanculum & quasi furtim attingenda sunt. dignitas semper retinenda, non obscœnitas verborum, non actionum turpitude, non vultus distortus, nō gestus indecorus, quoquo modo affectandus: vt quisquis nos audiat, aut intuetur, multò plura mente atque animo concipiat, quàm id quod à nobis exprimitur, ex eoque cum voluptate risum communicet. In ista tam decora, imitatione videndum diligenter ne scurrilis nimium iocus exeat, præsertim in vultus aut corporis aliqua deformitate reprehendenda. Nam etsi latissimè pateant ridicula, quæ à corporis orisque

prauitate

*Vultuosus
aut histrio
non eris
Curialis.*

prauitate desumuntur, in eadem tamen acerbius inuehi, non
 scurrarum tantummodò, aut mimorum videtur, sed inimici etiam
 infestissimi. Obseruandum itaque diligenter (etiam si difficile
 videatur) quod à nostro Barrensi solet fieri: qui etiam fròtnes
 imitetur, omnesq; ea in re vrat, in qua illi peccare solent, nec quif-
 quam tamen illi succenset, nec quamobrem succenset, facile
 ioueniri potest. Exemplis hac in re pluribus uti non est opus, cum
 plurima in illo quotidie perficiamus. Risus præterea non inde-
 core commouetur (id quod festiuz quoque narrationis est) cum
 vel aliorum vitia commemorantur, nec omnino infanda, nec ma-
 iori supplicio digna: vel ineptiæ, ceu omnino simplices, ceu ali-
 quantulum acerbæ, vel curiosum aliquid & affectatum, vel ingenuè
 fictum & monstruosum mendacium. Cuius generis est illud à
 Cæsare nostro, non ita pridem commemoratum: qui cum vni
 nuper cum istius vrbs Præfecto fuisset, venit forrè ad eum rusticus
 quidam, & postquam sæpius ingemuisset, Asinam sibi furto ablata
 ait, quod et si eius inopiæ videbatur importunum, multò tamen ideò
 intolerabilius, quòd adeò formosus & pulcher Asellus esset, vt
 sarcina onustus, ipsum Tullum præ se ferre videretur. Quidam
 etiam è nostris homuncio cum caprarum gregi iret obuiam,
 & ante reliquas Caprum magnitudine insignem conspiceret,
 subito constitit, & quasi rei nouitate percussus, ecce hunc Ca-
 prum (inquit) diuo Paulo quàm simillimum. De alio quoque istis
 non longè absimili Gasparus meminisse solet, qui cum Herculi
 Ferrariæ Duci iam diu interuisset, duos eidem filios obtulit, vt il-
 lius Asellæ essent: ita tamen res cecidit, vt horum vterque ante
 moreretur, quàm in illius familiam venirent. Cuius rei cum Du-
 cem pater certiore faceret, eorum orbitatem vna cum eo ami-
 cè desleuit, eoq; magis quoniam illi (cum eos semel vidisset) in-
 genui & formosi viderentur. Immo (inquit pater) nihil vidit
 amplitudo vestra; multò nuper pulchriores sunt effecti, cumq; si-
 mul essent, tanquam bini accipitres cantabant. Vix aliquot dies e-
 lapsi sunt, ex quo Doctorum nostrorum vnus, miserum quendam
 flagellis in foro cæsum conspiciens, misereri illius cœpit, quòd a-
 deò ille multas & sanguinarias plagas acciperet, & tamen ita tardè
 lenteq; incederet, quasi voluptatis causa deambulasset. Quocirca
 hortatus est, vt eò magis festinaret, quò citius tantis cruciatibus
 liberaretur. Ad hæc respirans paulum misellus iste constitit, &
 cum paulisper quasi attonitus conticuisset, subito in hæc verba re-
 spondit: Tu cum itidem per plateas virgis cædaris, vade vt voles:
 ego nunc vt mihi videbitur ibo. Nondum vobis (audeo dicere)

*Iocum ipsa
 stultitia
 ridiculum.*

è memoria excidit crassum illud Abbatis cuiusdam duci Frederico responsum. Qui cùm insignis cuiusdam palatii fundamēta locaret, valdè sollicitus videbatur, de rudere reliquisque eiectionibus quid fieret, cui Abbas in promptu esse dixit quid ageret: Putem (inquit) magnum effodias, & in illum hæc omnia iniicias. Subridens leuiter Fredericus, Quid igitur (inquit) de eo fiet, quod è puteo eijcitur? Adeò magnus fiat (inquit Abbas) vt vtrunq; contineat. Et quamuis sæpius dux inculcasset, maiorem fore terræ molem, quo maior cauerna esset vnde erueretur, persuadere mēti non potuit, quin tantæ magnitudinis esse posset, vt vtrumque contineret: adeò ille frustra sagaci, aut potius turdo Abbati canebat. Tum Petrus Bembus: Et quorsum obsecro, de illo imperatore vestro Florentino tantum silentium? Qui cùm intra Castellinam à Calabria duce obsideretur, & spicula quædam venenata è campo in urbem emissa reperisset, summa cum indignitate duci scripsit, ne tanta crudelitate bellum gereret: quod si faceret, se quoque plumbeas tormentorum pilas velle inficere, & tum denique videret, cui res deterius cederet. Arrisit leuiter Bibiena, & Nili taceas (inquit) aperte pronuntiabo, quid ipse oculatus, & auritus testis de Venetianis vestris cognouerim: nec parua (mibi crede) dicam, quoniam illi magni viri sunt, præsertim quoties equites periti velint fieri. Noli dicere (inquit Bembus:) nam ego duas alias historiolas, quas de Florentinis audiui in tuam gratiam celabo. Immo verò de Sienensibus (inquit Bibiena) narratur ista: nam in eo senatu, cùm literæ non ita pridem legerentur, ne vnum idemq; nomen sæpius iteraretur, pro viri cuiusdam nomine, PRAELIBATO, id est, prædictus recitabatur: quod cùm vnus ex Senatoribus audiisset, Respirate quæso (inquit) & in isto mihi satisfacite, PRAELIBATO ille, num est amicus Reipublicæ? Subrisit paulum hinc Bembus, & Ego (inquit) de Florentinis, non de Sienensibus loquor. Immo verò libere in eo perstiste (inquit Emilia) nec vereare vicissim dicere. Tum Bembus: Florentini cùm nuper bellum cum Pisanis gererent, omnesque illorum operi propè exhaustas animaduertent, diu multumque deliberarunt, qua ratione huic malo occurrerent: tandem vnus reliquis ætate prouectior, Excogitavi (inquit) geminum huic malo remedium. Nulla (vt scitis) adeò sunt nobis in promptu vestigalia, quàm ea quæ apud istius ciuitatis portas perstulantur, quas cùm tantum nunc vndecim habeamus, totidem præterea alias quàm citissime ædificemus: ita nobis thesaurus duplò augebitur. Deinde in PISTOLA, & PRATO ætaria faciamus, in quibus dies noctesque

nummi

*Predictus,
Italicè Præ-
libato.*

nummi fiant, atque ij omnino ducati aurei. Hanc ego rationem maximè expeditam existimo. Ridebant omnes grandævi ciuis tam subtile consilium. Deinde Æmilia: Tūne (inquit) Bibiena Florentinos tuos adeò à Bembo illudi sine vindicta pateris? Arrisit Bibiena, Et illi (inquit) vnā hanc noxam dimitto: nam etsi mihi stomachum commouerit, cū Florentinis istam notam inureret, tamen in eo valdè mihi placuit, quòd tux voluntati sit obsecutus. Quod ego quoque facerem, si ita necesse esset. Tum Cæsar: Rem non minùs lepidam, sed satistamen crassam & leuidentem à Bresciano quodam audiui: qui cū Venetijs in Alcenfionis celebritate esset, sodalibus quibusdam suis me præsentē ostendit, quanta illic & quā insignia conspexisset, quos illic mercatores, quæ aromata, quantum panni, quid serici aurei, atq; argentei, tum quanto apparatu Senatū in Triremi vidisset, sponsalia cum Mari contrahentem, tanta hominū nobilium corona, tanta fœminarū multitudine, tam inaudita musicæ suauitate, vt iam illa non ciuitas sed cœlum videretur. Rogatus igitur quo musices genere potissimū delectaretur, Omnes (inquit) valdè placebant, præcipue verò tuba quædam noua & inusitata, qua dum Buccinator luderet, adeò sæpè eandem in imam gulam detrescit, vt nihil magis admirer, quā eum non esse suffocatum. Ridebant omnes vehementer delirantis inscitiam, qui eam tubæ partem quæ in seipsam intus replicata est, in gulam persantis detrusam putauit. Pergit deinde Bibiena: Affectationes etiam illæ, quæ mediocritatem non excedunt, fastidium nobis quoddam ingenerant: cū verò in extremo curiosæ sint, valdè ridentur. Vt in hominibus illis, qui de sua virtute, de antiquissima familia, de nobilitate loquuntur: in mulieribus etiam quibusdam quæ formam propriam, ingenium, vitam denique delicatam laudant. Sedebat non ita pridem fœmina quædam nobilis inter epulas, vultu adeò tristi, ac demisso, vt omnes illius tristitiam admirarentur. Rogata cur id faceret, respondit, venisse illi in animum rem tanti momenti, vt quoties (inquit) illius meminerim, non possim non sæpius ingemiscere. Nimirum cū omnia corpora mortalia coram tribunali summi Iudicis nuda in extremo die peruentura sint, vix possum dicere, quā mihi doleat, meum quoque corpusculum, nudum iam tum futurum. Huiusmodi affectationes, cū nullum in se modum habeant, ridiculæ potius quā fastidiosæ fiunt. Illa verò iocosa mendacia quæ à re proposita minimè aliena sunt, quiuis intelligit, quā facili rīsum concitent. Et ille noster familiaris, qui istis nos fabulis nunquā carere patitur, vix potest dici, quā mihi lepidum & facetum in-

*Signoriam
in Barente
ro Itali as
pellant.*

tra paucos hos dies commemorauerit. Quantumcunque lepidum & festiuum fuerit, (inquit Iulianus) nec acutius nec excellentius esse potest, quàm quod Hetruscus quidam nostras, idemque mercator Lucanus mihi quoque nuper recitauit. Id tu nobis (inquit Ducissa) vicissim recitato. Tum Iulianus: Mercator iste cum in Polonia ageret, pelles quasdam Zibellinas emere constituit, ut ex ijs vberior illi in Italia nundinatio esset: & quoniam in Moscouiam vbi illæ venales erant, liberè transire non posset (quoniam iam inter regem Poloniensem, & ducem Moscouitam, bellum infestissimis animis gerebatur) ita egit cum quibusdam vtriusque regionis ciuibus, ut mercatores Moscouitæ suas pelliculas ad Poloniæ limites adducerent, tutius vtrique ut illis contraherent. Lucanus igitur Polonienfibus quibusdam comitatus, cum eò versum contenderet, tandem ad Boristhenis fluij ripam peruenit, eumque frigore adeò gelatum reperit, ut marmore duriores putaret.

*Facetum
mendacium,*

In altera fluminis parte Moscouitas conspexit, qui exulceratos Polonienfium animos suspicati, propius accedere non audebant. Deinde cum ex indicijs quibusdam vtrinque cogniti essent, ceperunt primum eloqui, & quantum poterant voce contendere Moscouitæ, quanti pelles venderent indicantes. Verùm tanta & tam incredibilis frigiditatis vis erat, ut intelligi non possent: quoniam verba priusquam ad alteram ripam penetrarent, vbi Lucanus cum interprete stabat, in medio quasi curtu concreta erant. Polonienfes quibus satis perspecta res ista fuerat, ingentem in medio flumine ignem construunt (nam in eo ipso limite atque termino consistere voces videbantur) & non ita multò postea, verba quæ per vnius horæ spatium in aëre congelata fuerant, resoluta & liquefacta descendunt, eumque propè sonum arxiderunt, quem niues solent, cum mense Maio summis montibus decidunt. Ea cum omnino degelassent, facillimè intellecta erant, etiamsi illi iam antea discessissent, qui eadem emiserunt. Sed quoniam nimium pro pellibus efflagitare videbantur, noluit pacisci mercator, sed re infecta domum rediit. Ridebant promiscuè omnes. Deinde Bibiena, non ita subtile (inquit) & acutum, sed non minus fortasse iucundum, atque elegans vobis poponam. Vix aliquot dies elapsi sunt, ex quo de regione quadam à Lusitanis mercatoribus nuperrimè inuenta, de mirificis quibusdam animalibus, alijsque rebus infinitis, familiaris quidam noster permulta commentatus est. Idem inter cetera egregia, vnum illud admiratione longè dignissimum retulit: nimirum Simiam se vidisse inusitatæ formæ, quæ Scacchium ludum

*Simia
Scacchio ludum
perita.*

peritissimè

peritissimè callebat. Cum ea fortè coram rege Lusitano ludebat generosus quidam, qui eandem eò perduxerat: quem cum illa semel atque iterum subtilissimè ludèdo fefellisset, tandem omnino superauit. Quod ille indignè ferens (vt solent omnes qui eo ludo delectantur) Scacchium regem apprehendit qui apud Lusitanos satis magnus est, & cum eo Simiam capite percussit. Illa contritus tanquam iniuriam perpeffa, in regem Lusitanum insultat, & supplici gestu ab eo iustitiam implorare videbatur. Non ita multò post, idem generosus, cum illius ira deferbuisset, eandem rursus ad ludendum prouocat. Quod illa etsi aliquandiù signis quibusdam recularet, tandem nihilominus assensu est: & quemadmodum superiori tempore, ita nunc quoque ludendo superior euasit. Cumque eò peruentum esset, vt aduersarium prorsus euincere posset, excogitauit quomodo id sine periculo faceret: tandem dextra manu turtim puluinar sericum apprehendit, cui generosus innixus erat, cumque idem capiti suo obduxisset, eodem momento sinistra generoso monstrat, quo ille loco delirans ludum amississet: denique coram rege sursum deorsum saltat, quasi victoriam sibi ipsi sine discrimine gratulata. Nonne istam Simiam sagacem, prouidam, prudentem dixeris? Necesse huiusmodi est (inquit Cæsar) hanc ipsam inter reliquas doctorem, & perimagnæ auctoritatis fuisse. Et (nisi me animus fallit) Indiana Simiarum Respublica, hanc unam in Lusitaniam emisit, vt apud exterarum Nationes, magnam nominis gloriam consequeretur. Ridebant profusè hæc omnes non solum mendacij causa quod erat facetium, quàm etiam eplogi, quod erat facetissimum. Pergit deinde Bibiena: Et quoniam (inquit) de facetijs diuimus, quæ in affectu quodâ, & continua oratione sunt positæ, restat, vt de illis pauca adijciamus, quæ vel vnius sententiæ breuitate, vel vnius verbi acuminis consistunt. Et quemadmodum in superioribus illis animaduersio diligens adhibenda est, ne quicquam Scutarum aut Ganeonum more faciamus, aut eorum qui stultitia risum solent commouere: ita in isto conciso genere Curiali nostro cauendum erit, ne inuidus aut virulentus appareat: neue dum ingeniosè loqui debeat, vim atque acerbicatem adhibeat. Tales enim dum sola lingua peccant, toto nunquam corpore plectuntur. Earum itaque facetiarum quæ in dictorum breuitate consistunt, illæ sunt acutissimæ, quæ ambiguitate quadam continentur, etsi risum semper non commoueant: quippe quæ subtilitatis potius & acuminis nomine quàm festiuitatis laudantur. Vt est illud Hannibalis Paleotti nostri. Cui cum familiaris quidam pædagogum adduceret, vt illius filios in Gram-

matica erudiret, eiusque doctrinam singulari quadam laude efficeret, pro stipendio rogauit, ut præter pecunias annuas cubiculum satis instructum, & lectum etiam concederet, quoniam nihil istorum habebat. Cui subito respondit Hannibal: & quomodo quæso adeò (ut dicis) doctus esse potest, nisi multa lecta, atque adeò intellecta habeat. Videtis lecti vocabulum vario vtriusque intellectui quàm benè diseruierit. Sed quoniam istæ voces ambiguz, acutum in se aliquid habent, cum eas præter communem opinionem atque sensum interpretemur, admirationem magis, quàm risum inouent, nisi quando cum alia quadam vrbantate coniunguntur. Eorum itaque apophthegmatum, quæ ridiculum continent, tum denique præcipua vis est cum aliud respondeatur, aliud expectetur. In quo si dubium etiam aliquid insit, implicitum cum volupate acumen videtur. Earum verò rerum quæ ambiguz sunt, multa sunt genera: & proinde in eisdem deligendis summa deliberatio erit, & ut aptis, artificiosisque utamur, & ea declinemus, quæ inepta, & quasi vi quadam contorta videantur. Vt illud familiaris cuiusdam nostri, qui cum à monoculo quodam vnâ cum alijs ad prandium inuitatus esset, ceterisque eam humanitatem recusassent, Ego (inquit) propterea manebo, quia vni alicui sedem rectam video, locum digito commonstrans, in quo alter oculus extiterat. Quid isto sale potuit esse acerbius aut inhumanius, cum sine causa minime laceffitur dixerit, nec grauius eundem configere poterat, si omnino cæcus esset? Ista cum adeò generalia sint, ut in quæmvis retorqueri possint, minime sanè delectant, quoniam præmeditata putantur.

Eiusdem omnino generis fuit illud, quod homini cui dam cui nasus præcisus erat, dicebatur. Vbi obsecro perspicilla vitrea figes? aut qua tandem parte rosas olfacies? Verum inter reliqua argutè dicta, nihil est, quod maiorem in sermone venustatē obtinet, quàm eodem sensu, atque eisdem vocibus reseruatū, eisdem aculeos in aduersarium retorquere, quos ille in nos ridiculè contorsit. Vt leguleius quidam cum ab aduersario (iudice pro tribunali sedente) interrogaretur, quorsum latraret: quoniam (inquit) furem video. Huic non omnino dissimile fuit illud Galeotti Narniensis, qui cum per Siennam iter faceret, rogauit vbi commodè diuersari posset: Siennensis quidam cum eum obesum & prominentiore ventre conspiceret, Alij (inquit) à tergo sarcinas portare solent, hic à fronte, & ante oculos habet. Necessè est (inquit Galeottus) quoties inter latrones peregrinamur. Est & aliud non inciuile iocandi genus ab Italis

Bilchizzi

*Que vna
voce confi-
sunt, inge-
niosa magis
quàm face-
ta sunt.*

Schizzi nominatum, quod in parua quadam literæ vel syllabæ immutatione consistit: vt in eo quicumque dixit, necessarium flet in Latina lingua, quàm in Græca peritiorem esse oportere. Et tibi quoque, Æmilia Pia, literas isto modo inscriptas meminimus: **AMPLISSIMAE DOMINAE ÆMILIAE PIAE.** Carmina etiam sæpenumero & adagia non inscribere coniunguntur, aut in alium sensum distrahuntur, nonnunquam vero sensu eodem etiam remanente, sed inuerso paulùm vocabulo. Vt ille qui proteruam & superciliosam vxorem habebat, rogatus cuiusmodi esset, Virgiliano illi allusit: **FVRIARVM MAXIMA IYXTA ME CVBAT.** Hieronymus etiam Donatus cùm quadragesimali ieiunio Romanas stationes cum alijs generosis iouleret, in magnam nobilium sceminarum turmam fortè incidit, quarum venustate, cùm vnus præter ceteros electaretur, è vestigio exclamat: **QVOT COELVM STELLAS, TOT HABET TVA ROMA PVELLAS.** Neque hic restitit, quin statim adderet: **PASCVA QVOTQVE HÆDOS, TOT HABET TVA ROMA CYNÆDOS:** Magis scilicet iuuenum cohortem monstrans, quæ ex altera parte consisteret. Marci quoq; Antonij Episcopo Patauino persimile responsum videbatur. Cùm enim Patauij monacharum cœnobium esset, præfectus est eo loci religiosus quidam, doctrinæ atque præstantia insignis. Neque tamen ea luerat illius integritas, vt quicquam humani ab eo alienum esset. Nam cùm eisdem parum confitendo, partim instituendo familiarissimè vteretur, cùm tantum decem numero essent, earum quinque imprægnauit. Quod cùm tama (vt est velox & loquax dea) multorum auribus infudisset, coepit religiosius de fuga cogitare. Episcopus contra manus iniecit, & post multas quæstiunculas, arque minas eò redegit, vt rem omnem confiteretur: adeò vt iam seuerus Episcopus, nihil nisi de supplicio & carcere cogitaret. Verùm reus iste, quoniam homo doctus & perurbanus erat, multos habebat patronos & intercessores, & inter aliquos Marcum Antonium. Verùm Episcopi tanta seueritas erat, vt non animum solum auersum, sed aures etiam obturatas habere videretur. Illi nihilominus instabant, orantes vt meminerit, quid locus, quid oportunitas, quid imbecillitas humana, denique quid amor muliebris valeret. Tum Episcopus: At quid obiecto dicturus sum, cùm coram summo Rege consistens, is mihi dicat: *Redderationem villificationis tuæ?* Id nimirum respondebis (inquit Marcus Antonius) quod docet Euangelium: *Domine quinque talepta tradidisti mihi,*

*Latrina pro
Latina.*

*Taceo Hi-
spanicè Ca-
leo.*

*Antonio
Porcaro
Camillus*

Galeottus.

ecce alia quinque superlucratus sum. Non potuit in summa austeritate risum continere Episcopus: immò multum, & de illius iracundia, & de rei poena ista vrbanitate diminutum est. Factum quoque & elegans illud est, cum nominibus verbisque allusio aliqua ingeniosa accedit, fictione etiam quandoque adhibita. Quod tùm quidem vsu venerat, cum Protus Lucanus, homo (vix notus) facetus, Episcopatum de Calio petijisset: qui cum paulò vehementior esset, respondit Papa: Satis tu quidem scis Caleo Hispanicè, idem esse quòd taceo, & tu tamen non modò non taces, sed etiam loquax es. Absurdum herclè atque absonum esset, Episcoporum aliquem esse, & tamen Episcopatus sui titulum non agnoscere. Posthàc ergo discere quid sit CALIO, id est, tacere. Interposuit hìc Protus responsum, quod etsi omninò huius generis non esset, erat tamen non minùs ridiculum. Ille si quidem, cum nullius momenti suas petitiones esse videret, nisi alia ratione Pontificij animum pertentaret: Reuerende pater (inquit) si mihi Episcopatum istum concesseris, senties in rem tuam fore. Relinquam enim ex eo duo tibi officia. Et quæ tandem officia (inquit Papa?) Vnum (inquit Protus) principale, alterum Beatæ Mariæ. Non poterat hic pontifex risui frænum injicere, etsi grauissimus pater esset. Illud quoque Pataviensis cuiusdam (etsi perexiguum sit) obliuisci non possum, qui Calurnium ex eo appellatum dixit, quia fornaces calidas reddere consuevit. Ego verò cum nuper à Phædra quærerem, quo pacto illud eueniret, vt cum die Veneris (qui Christi passioni sanctus est) Ecclesia mater pro Christianis omnibus, pro kthnicis etiam, & Iudæis orare non dedignetur, pro Cardinalibus quoque quemadmodum pro Episcopis, reliquæque non oraret: ille mihi continuò respondit, Cardinales omnes in illa oratiuncula contineri, scilicet: *Oremus pro schismaticis & hereticis.* Ludouicus quoque noster, illud meum ridiculum commemorare solet: me nimirum sceminam nobilem reprehendere solitum, quòd latice atque oleo adeò splendescente vultum oblineret, vt eam quoties apfexissem, faciem in eo meam conspicerè: quod ego ferre non possem, cum adeò informis essem. Huius fere generis erat illud Camilli Paleotti, Antonio Porcaro: cuius cum familiaris quidam sacerdoti confiteretur, ieiunia se, reliquaquæ diuina officia ex animo exequi solere, tu (inquit) dū te accusare debebas, profusè laudas. Immo verò (inquit Camillus) hæc propterea confiteretur, quia eadem flagitiosa existimat. Nōne illud præfecti nobilissimi argutè dictum meministis? Cum postridiè Galeottus illum admiratus esset, qui ducentos aureos pro equo postularet, cumque

cumque adderet nihil eundem valere, quia armorum neque splendorem, neque strepitum ferre poterat: si ea sit illius natura (inquit perfectus) mirum ni ille mille aureos petat. Quis enim nocebit equitanti? Iisdem etiam aliquando verbis non inconcinne vtitur, sed in alium propè finem quàm vltus communis feret. Vt cum duci euidam per fluium rapidissimum transcundem esset, buccinatori praecepit, vt ille praeiret: cui ille nudato capite non sine summa reuerentia respondit: Immò verò non decet, honoris vestri est reliquos omnes praecedere. Illa quoque iocandi formula non iniucunda est, cum proferentis voces non reiicimus, alieno tamen sensu interpretemur: vt illud Philippi Beroaldi nostri, cui cum Teuthonicus quidam illius discipulus obuiam daret, Domine (inquit) Deus det tibi bonum serò. Ille vicissim respondit: Et tibi malum citò. Idem Beroaldus cum diceret, se Bononiam profecturum, ab eodè qua fuit Sadoletus, quomodo adduci posset, vt Romam relinqueret, vbi tot, tantæque voluptates essent, & eò proficisceretur, vbi nihil nisi fastidium, & defagationem reperiret. Eundem est certè (inquit Beroaldus) *Per tre Conti*: id est, propter tres causas, eaquæ statim cœpit in digitos distribuere: sed interpellauit eum Sadoletus: & satis (inquit) scio, de quibus sentias, nimirum, de Conte Ludouico de Sancto Bonifacio, de Conte Hercule Ragoneschi, & Conte de Pepoli. Ridebant iam satis vniuersi, quia tres istos nobiles & iuueniles Comites Beroaldi auditores Bononiæ studuisse cognouerant. Faceta istæ & perturbata iocandi ratio est, quia cum aliud expectemus, aliud semper respondetur: nostrique nos errores in re tam parui ponderis, & valdè delectant, & ad ridendum sæpenumero impellunt. Ipsa verò loquendi ratio, iisdem loci atque figuræ, quæ grauibus, scijsquæ rebus interuire solent, eundem in facetijs vltum, eandemque dignitatem obtinent. Et quemadmodum clausulæ atque vocabula, contraria contrarijs applicata, multum in sermone venustatis habent: ita quoque fit, sicubi, eadem sententiæ, cum eisdem digladiantur. Vt in illo Genuesi qui cum profusior esset quàm illius opes ferebant, reprehendit eū scenerator insignis, rogans quando tandè cessaret facultates suas exhaurire & profundere. Quando tu (inquit alter) cessabis furari aliena. Et quoniam ex eisdem locis ridicula, & grauiore etiam sententiæ desumuntur, in neutro genere quicquam festiuus & ornatus fieri potest, quàm ea omnia, quæ prolata sunt, quodammodo confirmare, & eadem tamen ipsa, præter opinionem proferentis interpretari. Vt cum diuino nuper officio rusticus quidam sacerdos interesset, & ad generalem confessionem gradum

Bononiam.

Acute responsim.

peruenisset, vnus omnium nomine cœpit essari peccasse se, cogitando, loquendo, faciendo: deniq; nullum esse tam infandum aut mortale crimen, quo ille non esset contaminatus. Quod cum illius quædam amicula, & popularis audiret, astantes rogat, vt istius rei testes essent: nam ego (inquit) illum aptid episcopum reum faciã. Eadem urbanitate vsus est Salezza de Pedræda, qui cum mulierem nobilem vehementer laudaret, tam propter virtutes, quàm etiam formę venustatem corporisq; habitudinem, illa modestè respondit, indignam se istis laudibus esse, cum adeò ætate prouecta esset. Tum ille, Cum te senio confectam proficere, quid hoc aliud est, quàm angeliste similem dicere, qui primi omnium sunt, atq; antiquissimi? Non minùs igitur argutè dicta, ad risum iocumq; conferunt, quàm grauiores sententiæ ad laudem & encomium, præsertim si metaphoris consistant aptis & conuenientibus, isq; qui responderet, in eadem verborum translatione persistat. Vt Cosmus de Medices non ita pridem argutissimè, cui cum Palla Strozzius Florentia exul internūcium misisset, & Cosmo his verbis interminatus esset, nimirum iamiam Gallinam parere: Respondit è vestigio Cosmus: Tu Pallæ meo nomine vicissim dicito, malè Gallinæ parere, cum è nido sint exterminatæ. Illud etiam Camilli Porciani egregium fuit: qui cum oratione quadam nonnullos Italiæ Heroës, & inter ceteros Marcantonium Colonnæ summis laudibus exornasset: Marcantonius ingentes gratias retulit, nihil horum ignouit: Quin tu (inquit) Camille, id amicis tuis facis, quod solent mercatores versuti, cum adulterinum fortè nummum habent, quo vt se honestiùs expediant, eundem solent optimis quibuscumq; pecunijs interponere. Idem tu mihi facere videre, qui dum me viris istis nobilissimis adiungis, fieri casu potest, vt ego quoque eorum similis videar. Tum Camillus, Certè qui nummos adulterare solent, eosdem auto ita sæpè oblinunt, vt multò splendidiores appareant, quàm illi, quibus nihil fucatum inest. Quòd si igitur aliqui hominum Alcumistæ essent, vt sunt nummorum, ego quoque te fictitium & adulterinum suspicaret, cum multò reliquis pulchrior & lucidior appareas. Videtis itaque vtrique iocandi formulæ istum locum esse communem, multosq; alios, quorum infinita sunt exempla, præsertim in sententiarum gravitate atque pondere. Vt illud egregij cuiusdam belli ducis, qui cum moritur, cum tanta hominum caterua discumberet, nihil vt loci relinquere retur, duosq; Italos astantes vidisset, qui eidem egregiè in prælio inuenerunt. Surgite (inquit) obsecro, & paululum cedite, sinite nos aliquantisper edere, quorum virtute effectum est, vt nos iam

*Cosmus de
Medices
Palla Stroz-
zio.*

*Camillus
Marcanto-
nio Colon-
ia.*

nunc edamus. Idem Diego Garziz monenti, vt è loco periculoso
secederet, quo torrentorum ictus facilius declinaret, fertur sic re-
spondisse: Cum tibi nihil terroris Deus iniecerit, tu mihi ne injici-
as. Ludouico quoque Gallorum regi, cum primum diademate in-
signitus esset, suggessit quidam nunc esse, cum posset eas vlceri in-
iurias, quas tum perpeffus erat, cum Aureliæ dux esset: cui ille
magnificè respondit, nihil esse cur Gallorum rex, Aurelianensis in-
iurias vlceretur. Leporis quoque acerbitas, nonnunquam in
verborum tantummodò grauitate, sine aliqua risus incitatione
consistit. Vt Ottamanus magni Turcæ frater, cùm in Roma cap-
tiuus esset, Italosque hastis equo concurrentes videret, nugæ pue-
riles dicebat esse. Cumque eidem relatum esset, Regem Ferdi-
nandum iuniorem cum primis agilem, currendo, saltando, insult-
tandoque præstitisse, respondit isthæc in sua patria seruorum atque
mancipiorum fuisse: nobilium verò filios liberalitatem, magnifi-
centiam, reliquasque virtutes à primis annis didicisse Huius ferè
generis (nisi tortè aliquantò facetius videatur) fuit illud Archiepis-
copi Florentini, Alexandro Cardinali responsum. Qui cùm nihil
habere homines diceret præter fortunas, corpus, atque animum:
immò (inquit antistes) omnino nihil habent. Nam de fortunis dis-
ponunt rapaces iurisperiti, de corpore hallucinâtes medici, de ani-
mo theologi inconstantes. Huic certè illud potest adiungi, quod
solet Nicolettus dicere; nempe iurisperitos pertrahere in iure con-
tendere, medicos raritis medicæ viuere, Theologos verè Christi-
anos esse rarissimè. Subiit hinc Bibiena, deinde susceptum iam an-
teâ sermonem insequitur. Infinita sunt istius rei exempla, eaque
ipsa, à magnis & primarijs viris delibata. Verùm nihil est, quod
magis ridetur, quàm apèta, & faceta comparatio; vt Pistoia noster,
quum Seraphino rescriberet: Manticam inquit, tibi remitto, quæ
tui ipsius est multò simillima: neque sanè dissimilis erat, si probè
Seraphinum meminertis. Nonnulli sanè sunt quibus illud per-
magnæ voluptati solet esse, viros scæminasque canibus, equis, au-
ibus, cistulis, scabellis, curriculis, lucernis assimilare: quæ omnia
suam aliquando dignitatem habent, nonnunquam verò frigent.
Ita in illis omnibus, loci, temporis, personæ, reliquarumque re-
rum iusta consideratio est. Tum Gasparus Pallauicinus: cùm
non ita pridem Iohannes Gonzaga Alexandrum filium cum
magno Alexandro conferret, iucunda mihi videbatur illa com-
paratio. At illam nos ignoramus, inquit Bibiena. Iohannes
Gonzaga (inquit Gasparus) cùm tesseri luderet (vt fortè solet)
magnamque pecuniæ vim profudisset, astitit fortè Alexander

*Magnifica
Ludouici
rex.*

*Omnia no-
stra penes
alios esse.*

*Iohannes
Gonzaga
de Alexan-
dro filio.*

*Comes Pa-
niella Gon-
zaga.*

filius, qui etiam si tenera ætate sit, verè tamen in eo patrizat, quòd
tesseras amet. Is cum patris infortunium diù contemplatus esset,
quali tantas impensas doleret, grauitèr suspirauit. Quod cum
Comes Paniella deprehenderet, Vide (inquit) Gonzaga, pius
filius profusi patris iacturas deplorat, valdeque inhiat vt fauente
aliquando tibi fortuna, ipse aliquid lucri reportet: isto illum do-
lore subleuato, & priusquam omnes aureos ludendo profuderis,
vnicum illi saltèm tribuito, vt ille quoque cum suis amiculis col-
ludat. Tum Iohannes Gonzaga: Falleris meherculè, si sic sentias
res tam parui momenti non curat Alexander. Verùm non secus
quàm ille Magus, cum patrem Philippum audisset ingentem
exercitum profligasse, regnumque amplissimum iam propè deu-
cisse, quantumuis iam puer esset, in acerbissimè os luctus incidit:
cumq; ab eo quæreretur, cur tantam lacrymarum vim profunderet,
respondit, vereri se ne ita multas gentes nationesque pater sub iu-
gum mitteret, vt illi nihil restaret, quod superare posset. Ita meus
quoque Alexander, in meis proinde iacturis subristior est, ne ego
forsitan adeò multum exauriam, nihil vt illi relinquam quod pos-
sit perdere. Hic cum paulum esset attritus, superiorem sic oratio-
nem prosequitur Bibiena: Videndum præterea diligenter ne im-
pia sit iocandi ratio, neudum nouo modo ingeniosi videri veli-
mus, diuinam maiestatem conuictijs lædamus. Inique sanè com-
paratum esset, nos ea in re laudem atque gloriam consecrari, cuius
nomine non tantum vituperium, sed supplicium etiam com-
meremur. Quisquis igitur ingenij sui acuminè adeò occæcatus
est, vt suæ in deum pietatis obliuiscatur, dignus sanè videtur, qui ex
ingenua illa & liberali nobilium societate exulat. His affines sunt
illi, qui in omni sermone turpes, & obsceni sunt, nullaque in re
magis delectantur, quàm verborum turpitudine, & feminis pудо-
rem, atque verecundiam commouere: quod vt liberiùs faciant,
impuris argutisque vocibus inuestigandis mirificam nauant ope-
ram. Id quod nuper Ferraræ inter epulas multis audientibus con-
tigit. Vbi cum Florentinus, & Sienensis fortè conuenissent (qui
scire, vt scitis, inimici solent esse) Sienensis vt Florentinum vreret,
Sienam (inquit) imperatori in vxorem concessimus, & Florenti-
am eidem in dotem dedimus. Sic enim iam tum fama erat, per-
magnam pecuniæ vim, à Sienensibus imperatori concessam, vt
eorum in se patrociniū susceperet. Quibus commotus Floren-
tinus subito respondit: Si dos sit Florentia, si vxor Siena, Sienam
tamen primò obequitabit imperator (Gallico more locutus, sed
verbo vsus Italico,) postea de dote cum primùm vacauerit,
litigabimus.

*Impia iocan-
di ratio.*

lingabimus. Videtis satis acutè iocatum esse, sed quoniam sceminiis præsentibus, turpius & iouecundè. Tum Gasparus Pallauicius: Tunc ista voluptate mulieres priuabis, cum nihil magis quam illiberalem huiusmodi orationem desiderent? nunquam equidem reminisci possum, toties me virilis sermonis puduisse, quoties muliebris impudentiæ. Ego verò (inquit Bibiena) de istis tuis mulierculis non loquor, sed de illis quarum ea virtus est, ut eas generosus vniquisque suspiciat atque admiretur. Equum herclè esset (inquit Gasparus) si cum aliquod, & quasi regulas nobis tradi, quibus eas liceat facilius internoscere: quoniam ita plerumque fit, ut quæ aspectu primo videantur optimæ, eas si intus & in cute cognoueris, putabis esse pessimas. Subridens hæc Bibiena, Nisi (inquit) Iulianus adesset sceminarum omnium patronus atque propugnator, ego tibi responderem. Verùm illi tam gratum officium nusquam intercipiam. Arrisit leuiter Æmilia, & mulieribus (inquit) nullo defensore opus est, contra aduersarium tam parum, aut tam nullius potius authoritatis. Gasparum itaque in sua tam præpostera sententia consensescere potiamur, quam ille propterea mordicus tenere solet, non quia in sceminis mancum & imperfectum aliquid sit, sed quia inter innumerabiles, vix aliquam reperire possit, quæ illius aspectu delectetur. Desacetis igitur quod reliquum est audiamus. Per multos equidem locos (inquit Bibiena) iam pridem mihi videor commemorasse, è quibus tales & argutiæ sunt eruendæ, quarum omnium dignitas & excellentia in narrationis iucunditate consistit. Alios etiam fortasse aliquos liceret adijcere: utpotè cum ut aliquid iucundius explicemus incredibile quippiam affragamus, cuius generis fuit illud Marij Volaterrani, qui sacerdotem se quendam cognouisse aiebat, qui se adeò procerum putauit, ut quoties diui Petri templum ingrederetur, se consultò demitteret, ne trabes, quæ in fastigio erat, caput illi comminueret. Iulianus etiam noster Golpinum seruum adeò macilentum, atque aridum fuisse dixit, ut cum inanè fasciculis ignem subijceret, gnavitéq; perfleret, usq; ad camini verticem à fumo eleuatus esset, ubi nisi casu transuersè hæsisset, periculum erat, ne in aërem enauisset. Augustinus quoque Bezzauanus multa facere de auaro quodam narrare solebat, qui cum in summa annonæ caritate frumentum vendere recusasset, idè inque non ita multò post dimidio minoris esset, desperatione examinatus laqueo se clanculum in cubiculo suspendit; cumque doloris magnitudo, singultus aliquos sonosque eliceret, accessit summa celeritate seruus, & licet rei nouitate attonitus esset, funem nihilo-

Marij Vo-
laterrani.

Golpinum.

*Auari ex-
emplum,
dispendium
pluris quàm
suspendium
pendentis.*

*Marchio
Fredericus,
Ducisse pa-
ter.*

minùs ocyùs præcidit, mortemq; iam in limine atque fonibus ad-
uentantem anteuertit. Auarus tanto discrimine liberatus cùm se
recolligeret, fremere cœpit & indignari, conscissum esse laqueum
tam nouitium, & quasi dispendij pœniteret, de pretio cum famulo
seriò expostulabat. Istis non multùm dissimile est illud Laurentij
de Medices, qui cùm mimum quendam frigide iocantem videret,
non riderem (inquit) etiamsi me titillares. Deinde cùm alter quo-
que insulsus homunculus, eundem in lecto valde serò reperisset,
eique vitio verteret, quòd ille somniaret, dum ipse nouum vetùsq;
forum obiret, dum Sancti Galli portam peteret, dum ciuitatis mu-
ros circumiret, dum infinita negotia cõficeret: respondit Laurentius,
Vnicum meum in otio infortium, omnibus tuis negotijs ante-
cellit. Illud quoque non minùs ingeniosum est, cùm id reprehē-
damus, quod non erat credibile nos aliquando reprehensuros: vt
Marchio Fredericus Mantuanus Ducissæ nostræ pater, qui cùm
mentis vnâ cum alijs nobilibus discumberet, vnus ex his cùm ius
appositum exorbisset, pace vestra (inquit) nobilissime Marchio,
rursùsq; deglutire cœpit: cui Marchio, quin tu (malùm inquit)
porcorum pace dicito, mihi nulla sit iniuria. Nicholaus etiam Leo-
nicus, cùm tyranno cuidam liberalitatem iniuste attributam au-
dieret, videte (inquit) per deos quàm egregie liberalis sit, qui non sua
solum, sed aliena etiam largiatur. Illa quoque non inciuilis iocan-
di ratio est, cùm aliud dicimus, aliud dissimulantes cogitamus. De
his rebus non loquar quæ in extremo contraria sunt, vt cùm bo-
munculum gigantem, deformem formosum, nigrum denique al-
bum appellamus; (hæc enim apertiora sunt, & risum tamen ali-
quando non inconcinne mouent) sed cùm seueris grauibùsq;
lententijs, illud lepidè exprimamus, quod tacite apud nos vix vno
verbo dignum ducimus. Vt erat illud Augustini Folieta: cui cùm
generosus quidam insigniter mentitus esset, valdeque desideraret,
vt sibi crederetur; supercilioso vultu respondit Folieta: Si vn-
quam mihi gratum acceptumque facturus es (vir optime) ne æ-
gre feras, si tibi non crediderim. Cùm verò instaret alter, multū-
que iuramentis mendacium confirmasset: Quoniam ita vis (in-
quit Folieta) credam in tuam gratiam: nam (vt ingenuè fatear)
multò difficilius tua causa facturus essem. Eodem ferè modo Io-
hannes Cardonensis in ciuem quendam locutus dicitur, qui Ro-
ma discessurus erat. Nam malè illi persuasum dixit, vt eam urbem
relinqueret, cùm illius vita adedò omni scelere genere conta-
minata esset, vt Cardinalis tandem aliquando fieri posset. Huius
quoque generis fuit illud Alphonsi de sancta Croce, qui cùm
multas

multas iniurias à Cardinali Pauienti illatas perpeſſus eſſet, obam- *Bononi. an.*
 bulans fortè prope Boloniam in loco cruciatibus deſtinato, miſe-
 rum conſpexit ſuſpendio recentiffimè ſuffocatum, in quem con-
 uerſus alta voce clamans, ò te fœlicem (inquit) cui nihil eſt com-
 mercii Cardinali Pauienti. Illæ verò facietæ, quæ aliquantulum
 ſunt ironice, magnis hominibus ſunt accommodatæ. Nam & gra-
 ues ſunt & fallæ, ſeriusque rebus interſiunt, & feſtiuis, & proinde *Ironica*
 antiquis, iſſdémque ſummis viris vſitatiffimæ, vt Catoni, Scipioni *ſales.*
 Affricano minori. Verùm inter omnes longè præſtantiffimus eſt
 habitus Socrates Philoſophus, & noſtris temporibus Alphonſus
 primus Rex Aragoniæ. Ille cùm aliquando manus lauaret, annu-
 los magni pretij de digitis exiit, eodémque ei cuſtodiendos de-
 dit, qui proximus aſſicit, quaſi nihil cogitans cui commiſiſſet.
 Seruus interim, Regem minimè obſeruafſe exiſtimans, apud
 quem depoſuiſſet, & quia multi aderant, & quia grauiora cogi-
 tabat, tanquam opimam prædam lucratus, valdè triumphauit:
 eoque magis, quia Rex nec repetiturus, nec inmemiſſe videbatur.
 Cùm itaque dies aliquot, meſesque elapſi eſſent, & de illa re ver-
 bum nullum, omnia tuta atque integra putabat, adeò vt exacto
 iam ſerè illius anni curriculo, cùm iterum Rex annulos detraheret,
 ille ſe audaçter ingerit, manumque porrigit recepturus. Quod
 cùm Alphonſus animaduertit, tacitè illi in aurem hæc verba
 inſuſſurat: *Satis tibi fuerit ſuperiores annulos habuiſſe, iſti alij cuiuspiam*
percommodi erunt. Argutè meherculè dictum & ſapienter, &
 Alexandro aliquo non indignè. Huic Ironiæ perſimilis eſt illa ioc-
 andi formula, cùm verbis honeſtis & concionis, rem turpem &
 vinoſam circumſcribimus. Cuiusmodi erat illud ducis cuiuſdam
 egregij, qui cùm bellum Cirignolæ maximum ſtrenuè confeſciſ-
 ſet, omniæque iam ſecura ac pacata eſſent, venit fortè illi obuiam
 iuuenis, qui ſub eo meruerat, tanto armorum ſplendore, tanto ap-
 paratu, quaſi prælium iam primùm ineundū eſſet; quem cùm ille
 ſerio intueretur, in Hugonem Cardonensem conuerſus: Maris *Hugo Car-*
 poſthac (inquit) tempeſtatem ne vereare, Sanctus Hermes appa- *donensis.*
 ruit. Hic ille honeſto vſus vocabulo, alterius ſegnitiem tacitè nota-
 uit. Sanctus enim Hermes (vt Nautæ fabulantur) poſt ſummam
 maris intemperiem ſolet apparere, & ſummæ tranquillitatis ſig-
 num dare: Ita iſte quoque miles egregius confeſtum iam bellum, &
 omnia tranſacta portendebat. Octauianus quoque Vbalдинus cùm *Vbalдинus.*
 Florentiæ vnà cum nonnullis illius vrbs primarijs ciuibz eſſet,
 ſermonemque de præſtantiffimis illius ætatis militibus haberet,
 ſollicitabatur ex illis vnus, nūm Antonellum Forlium (qui paulò

anteâ Florētia aufugerat) cognouisset: respondit Octavius mag-
nopere se illum non scire, sed virum manu promptum atq; expe-
ditum esse habitum. Probè meherculè expeditum dixeris (inquit
Flotentius) nam adeò erat in discedendo præceps & expeditus,
vt nemini nostrum (vale) diceret. Illæ quoque argutiæ non inui-
cundæ sunt, cum alterius orationem ita præposterè inuertimus, vt
contra illius voluntatem sensumqum omninò significet: vt erat il-
lud Ducis nostri, cum Præfecto cuidam responderet, qui sanctum
Leonem bello amiserat. Ea ciuitas cum à Papa Alexandro capta
esset, & duci Valentino concessa, dux ipse Venetijs forte fortuna
fuerat: cui cum multi multa de Reipublicæ statu secretissimè re-
ferrent, venit tandem Præfectus ille, & cum aduersam fortunam
multis verbis inculcasset, dixit se non dubitare, quin rationem ex-
cogitare atq; inire posset, qua sanctum Leonem facilè recupe-
rarent. Cui dux faceret, ne te torqueas (inquit) in ea causa: iamdu-
rum id à te dictum est: nam tu nisi perdidisses, nulla nobis re-
cuperandæ occasio esse posset. Alia istius generis dicta laudantur,
cum homines ingeniosi & peracuti, ineptum aliquod crassumque
de industria loquuntur: vt Camillus Paleottus de quodam qui re-
pentè vita functus est. Stultum meherculè hominem (inquit) & in-
telligum, qui simul atque ditescere ceceperat, mortuus est. Salsū
etiam & perurbana est illa dissimulatio, cum viri prudentes & sa-
gaces id se fingunt non intelligere, quod satis intelligunt: vt erat il-
lud Frederici Marchionis Mantuani, quem cum homo loquax (&
valde tamen intellus) querelis obtunderet, quòd illius vicini co-
lumbas pedicis & tendiculis è columbario turtim surriperent,
tacuit diu Fredericus quasi hæsitans, quid in tantis rebus respon-
dendum esset: instat præterea calumniator, ne tantam injuriam
inultam pateretur, & vt vehementius persuaderet, columbam o-
stendit pedibus illaqueatā. Respondit Marchio, tantis se malis velle
breui prospicere. Non destitit tamen ille garrulus, quin etiam atq;
etiam Columbam ostentaret, cumq; Marchionem satis incitatum
putaret, quid obsecro (inquit) tali in re faciendum putas? Profectò
(inquit Fredericus) columba istæ inter Ecclesiæ limites sepelien-
da non est: nam cum se suspenderit, credibile est, desperatione
debilitatam mortem sibi consciuisse. Eiusdem propè generis fuit
illud Scipionis Naficæ. Is cum Ennii domum adisset, vt eundem
conueniret, eumque pro foribus astans nomine compellaret,
respondit ancilla eum non esse intus, quoniam ita præcepit he-
rus: quod etiam si planè audiret Scipio, tacitus tamen discedit.
Non ita multò post, cum Ennius Scipionem domi suæ quæreret,
cumque

*Locosa dis-
simulatio.*

*Cic. de Orat.
lib. 2.*

cumque pariter in platea consistens euocaret, respondet Scipio: Non sum domi. Tum Ennius: Quid? an ego vocem tuam non agnosco? Deinde Scipio: ô hominem planè inhumanum, ego puellæ tuæ de te postridiè credidi, tu mihi de me non credis? Illud quoque cum primis argutum videtur, cum iisdem aculeis quisquam configitur, quos in alium vibravit: cuiusmodi fuit illud Alonfi Carilli, qui cum in aula Hispanica ageret, adeò fortè iuueniliter in rebus quibuldam non ita magni ponderis versatus est, ut regio iussu carceri committeretur. In quo cum per totam noctem restitisset, sequenti die liberatus, in aulam redijt viris scæminisque nobilibus refertissimam: vbi cum omnes de illius custodia multa hilariter loquerentur, tandem Boadilla: Verebar equidem (inquit) Alonse, idque non mediocriter, ne suspendium patereris. Ego quoque id dubitabam (inquit Alonfus) sed hæc vna me spes *Alonfi in* recreauit, te in maritum me fuisse emendicaturam. Quid isto tale *Boadillam* ponit esse acerbius? cum in Hispania (quemadmodum etiam *Salis acer-* alibi) ille mos fuerit, ut cum crucis supplicio quisquam destinatus *ibias*, sit, si meretrix aliqua triuialis & prostituta, eidem nubere velit: vitæ dispendium minimè patietur. Eadem ferè ratione, Raphael homo facetus, idemque pictor eximius, duobus Cardinalibus (qui eo sunt vsù familiariter) respondit. Illi ut eundem in liberiorum quendam sermonem perducerent, tabulam illius quandam, in qua ille D. Petrum, Paulumque depinxisset, consultò vituperabant, eosque nimium robicundè depictos affirmabant. Quibus ille, Nolite viri amplissimi istuc admirari, sciens prudentique feci: Ego Petrum, Paulumque in cælo præ pudore non minus rubicundos quam hîc sunt, existimo, quum eorum Ecclesiarii talibus viris, quales vos estis, regi gubernarique videant. In illis itaque argutis nonnihil salis inest, in quibus subobscura ridendi occasio continetur. Cuius generis illud erat, qui cum miserò lachrymis & squalore confectus esset, quod illius, uxor de sicu se ipsam suspendisset, venit ad eum familiaris, & quasi esset, quod cum eo ferè communicaret. Obsecro (inquit) si me tibi deuinctum velis, ut *Cic. de Orato* ex ista arbore habeam quos feram surculos. Aliæ nonnullæ sunt haud istis longè dissimiles, quæ lenitatem in se quandam, & temperantiam grauitatem habent, ut illud quod de Catone scribitur, cui cum baiulus arca quam humeris ferebat, iniurè offecisset, posteaque (cum integrum non esset) caue tibi exclamaret, Quid (inquit Cato) an aliquid aliud habes, quo mihi noceat? Ridetur quoque (nec iniuriâ) cum in errorem loquentes incidimus, eum-

*Altouitij
& Alaman-
nij diffensio.*

quæ ineptiore aliqua ratione consultò corrigimus, nec omnino à proposito deflexi, nec verecundia (quod fere fit) præpediti. In Concilio Florentino non ita pridem duo confederunt aduersarij, quorum alter Altouitius erat, alter Alamannius. Altouitius à crapula fortasse recens in somnum incidit. Quod cum ille satis perspicere, qui proximus sedit, eundem subito excitauit, rogans num audiret quid aduersarius diceret, patres illius iam diu responsum expectasse. Ille se confectum somniculosus erigit, & minime deliberandum ratus: Ego (inquit) viri grauissimi ea omnia nego, quæ dixit vobis Alamannius. Ille contra cum se nihil dixisse obtestaretur, nego igitur (inquit Altouitius) quæcunque dicturus es. Huius generis fuit illud Seraphini vestri medici Vrbinate: à quo cum homo rusticus oculorum medicinam imploraret, cum oculus illi iam antea prorsus excussus esset, Seraphinus etiam malum insanabile cognosceret, sperabat tamen aliquas illi non minus arte pecunias elicere, quam oculus iam antea vi esset elusus. Quocirca multa promittit vt aliquid reciperet, & rusticum minime dubitare iubet, quin intra sex dies, rursus conualeceret. Ille tam inperata audiens, & valde lætatur, & dat quod habet liberè. Verum cum ita tus sanitati dies excessisset, & nihilo sanior esset, medicum incusare cepit. Seraphinus nihil iam illi nummorum superesse perspicies, hortatur, ne ægrè ferat oculum sanari non posse, cum oculum non haberet, quin Deum populus exoraret, ne altero quoque oculo priuaretur. Quæ cum rusticus audiret, in summos luctus atque mærores incidit, medicòq; minitari cepit, Duci se quam primum significare velle quomodo pecunijs spoliatus, atque exilatus esset. Tum Seraphinus ira commotus, vt se facilius purgaret, abi malum (inquit) impurissime nebulo, tunc duos oculos habiturus es, cum homines honesti, iidemque ciues egregij plures non habeant? Hæc illæ tanta vocis vultusque acerbitate fulminauit, vt miser ille tacitus & exanimatus discederet, nonnihil veritus ne potius fecisse iniuriam, quam tulisse putaretur. Verum in toto iocandi artificio, nihil laudabilius est quam (vtcunque res ceciderit) festiua eiusdem interpretatione vti. Venit non ita pridem in aulam Hispaniarum eques, aspectu horridus; & informis, & cum eo vnâ illius vxor, formosa longè venustissima, vtrique eo fœnici genere amictus, quem Hispanicè Damasum appellant: quos cum regina curiosè intueretur, Alfonso rogauit de vtrisque quid illi videretur. Mihi quidem (inquit) optimè videntur cum vestibus conuenire. Nam & illa Dama formosa est, & ille Ascus videtur, id est, deformis, turpicalus, monstrosus. Raphael etiam

*Seraphini
medici re-
sponsum.*

Damasus.

etiam Pazzensis cum literas videret à Priore Messinæ, amicu-
 læ cuidam suæ isto modo inscriptas: *Istæ literæ dentur illi, quif-
 quic causa est doloris mei.* Procul dubio (inquit) istæ literæ Pau-
 lo Tholossensi tradendæ sunt. Quod cum primum dixisset, ride-
 bant qui aderant vniuersi, quia Paulum cognouerant decem mille
 aureos Priori præstitisse, qui quoniam profusior aliquantò fuit,
 iam tum soluendo non erat, Huic affine est illud, cum prætextu
 consilij familiariter quempiam admonemus, nihil minus interim
 cogitantes. Quod à Cosmo de Medices sæpenumerò factitatum
 audiuius. Is cum in amicum haberet magis fortunatum quàm sapi-
 entem, qui illius ope publicum munus extra Florentiam obtinu-
 isset, Cosmum rogauit, vt illi indicaret quomodo honestè tanto
 munere deuogeretur. Cui Cosmus, Vestes (inquit) graues indulto,
 demissæ & seuerè aspicio, denique multum sileto. Eadem ferè vox
 Ludouici Comitissæ fuit, à quo cum homo curiosus percontaretur,
 qua potissimum ratione per locos quosdam periculosos permeare
 posset, & quomodo personatus latronum excursus effugeret. Do-
 ctoris (inquit) alicuius aut Senatoris vestibus vtere, lanottus etiam
 Pazzensis cuidam qui succinctorum diversissimis coloribus in-
 terferere parabat, allumito inquit omnia facta dictaque Cardina-
 lis Pauenfis. Ridetur etiam sæpenumerò quoties ea, quæ valdè
 inter se dissident, tanquam necessariò coniuncta proferuntur: vt il-
 lud Antonij Rizzi de Forliuensi quodam. Quid est (inquit) cur
 eum stultum dubitetis, cum Bartholomæus nominetur? facete eti-
 am quicūque dixit: tu equitem quæris cum equum non habeas, &
 ille noster nihil nisi fortunis & equis caret. Ea etiam interdum ri-
 sum commouet, quæ valde sunt consentanea, vt cum de familiari
 quodam nostro non ita pridem dubitaretur, num falsam ecclesiæ
 aduocationem effinxisset, & alter fortè sacerdos, eodem ferè mo-
 ræto in grauem morbum incidisset? Antonius Torellus in hæc ver-
 ba subito erupit. Quid (inquit) cessas? cur tabellioneum illum tuum
 non accer sis, vt isto quoque sacerdotio fruarè? Verùm frequentius
 ea ridemus, quæ non sunt consentanea. Vt nuper cum Papa Iohan-
 nem Lucam de Ponte tremulo, & Dominicum Della Porta (vtrum-
 que vt sciris humeris incuruum) accersiuisset, eosque Rotæ iudices
 consultò admisisset, dixit se conuexâ istam Rotâ breui spatio dire-
 ctâ facturum. Quod cum Latinus Iuuenalis audiret, fallitur (inquit)
 sanctissimus Pater, si cum hominibus distortis Rotam aliquando
 directam se posse putet efficere. Risus etiam non inconcinne mo-
 uetur, cum ea omnia, quæ recitantur & plura etiam (si opus fiet)
 concesseris, sed aliatamen ratione consultò intelligas. Vt Pe-

*Dissentan-
nea.*

Consentanea.

*Rota locus
ecclesiasticus
iudicij Ro-
mae.*

ralta egregius belli dux, cum in procinctum veniret ut Monomachia cum Aldana concertaret, Molartus Aldanæ patronus Peraltam iurare iubet, num prestigiū aliquod, aut incantamentum occulte gestaret, quo tutior à vulneribus esset. Iuravit è vestigio Peralta, nec veneficium se, neque characterem, nec reliquias, nec religiosum præterea quicquam habere, in quo consideret. Tum Molartus

**Id est, In-
fidei.*

*Botton: sibi-
la cen reti-
naculum.*

ut eundem videret quasi omnino * Marranum, Quid multis inquit vtare, non est opus iuramento, ego te vix ipsi Christo puto confidere. Huic facetiarum formulæ non indecorè metaphoras aliquando connectimus, ut Marcantonius noster, cum à Bottono quodam Cæsensi verborum multitudine obrueretur, age (inquit) per deos Bottonæ, verè tu quidem breui Bottonus (id est, tunicæ retinaculum) eris, capistrum verò aliquod illius retinaculi foramen erit. Idem Marcantonius cum comediam valde prolixam scriberet, in qua permulti actus essent, ab eodem Bottono, sic per ludibrium taxatur: Quid paras? quid moliris? ut tuam agas Comediam totius Sclauoniz lignis opus est. Cui Marcantonius, Attu (inquit) ut tuam perficias tragediam, tribus tantummodò arboribus indiges. In verbis ita quandoque occulta significatio est, à communi omnium sensu longè alienissima. Cuius generis fuit illud præfecti nostri clarissimi, cui cum nuper quidam multa de infelici quodam belli duce narraret, qui post multas clades, et si vnica tandem victoria potitus esset, tamen de illius triumpho, de magnifico apparatu non nihil addidit, ne illud quidem omisit, quod cum in urbem ingrederetur, vel luto punico amictus esset. Quod cum præfectus audiret, Egregiè meherculè factum (inquit) sed sagum illud punicum necesse est esse valdè nouitium. Ridiculum quoque illud est, cum ei respondemus, quod dictum non est, aut id factum esse fingimus quod est infectum, fieri tamen oportuit. Ut erat illud Andree Cosiæ, qui cum nobilem quendam videret, qui speris humanitatis officijs, eundem diu pedibus stare sineret, cum ipse interim sederet: gratiam (inquit Cosia) habeo, quoniam ita vis morem geram, deinde ipse vnà consedit. Ridendi quoque nonnunquam occasio datur, cum se quisquam erroris cuiusquam insimulet: Ut cum ego non ita pridem ducis Capellano dicerem, me alterum cognouisse Sacerdotem, qui multo quàm ille expeditius missam celebraret: fieri non potest, inquit ille, nam ego ne tertiam quidem Secretorum partem soleo recitare. Biaginus quoque Criuellus presbyterum quendam Mediolani occisum audiens, illius à duce Sacerdotium emendicauit. Negauit dux, quoniam in alterum aliquem istuc beneficij conferre decreuerat. Biaginus cum alia rati-

one persuadere non posset, quid (inquit) obsecro, si ego illius in-
rimendi causa fuerim, an non est æquum me illius frui sacerdotio,
quod alioqui non vacaret? Illud etiam non paruam habet in orati-
one venustatem cum ea optemus, quæ obtinere non possumus.
Cuius generis erat illud generosi cuiusdam nostratis, qui cum
multos gladiatores vnâ de victoria decertantes aspiceret, & ipse in-
terim in lecto molliter discumberet: ô egregiam (inquit) volupta-
tem! vtinam istuc viri fortis atque militis strenui munus esset. Salsa
etiam & peracuta iocandi ratio est, cum hi quos propter authori-
tatem, grauitatemque suspicimus, contrâ quàm expectamus res-
pondeant, idque lentè, quasi suspensi, & hæsitantes. Alphonsus pri-
mus Aragoniæ Rex, famulo cuidam arma, equos atque vestimenta
dedit, quoniam se diceret somniasse, hæc illi omnia ab eo tributa.
Non ita multo post, cum idem seruus multos etiam aureos, à rege
sibi donatos per insomnium vidisse affirmaret, præclare Alphonsus:
Noli (inquit) insomnijs nimium credere, quæ falsa plerumque,
atque inania sunt. Pontificis quoque Romani, & piscopo Ceruensi
per simile responsum erat: qui vt illius animum facilius perentaret,
Sanctissime pater, (inquit) per totam Romam, immò in ipso Pala-
tio fama percrebuit, me à vestra celsitudine præfectum esse desig-
natum. Tum Papa: Homines (inquit) impuri quicquid velint ef-
fugiant, tu securus esto: ego tibi meam astringo fidem, istos ru-
mculos esse falsissimos. Possum hîc fortasse alios nonnullos fa-
cietiarum locos enumerare: vt sunt illa quæ per timorem, per ad-
miracionem, per minas, denique per iracundiam proferuntur. His
accedunt illa, quæ propterea sæpenumerò ridentur, quia nouita-
tem in se quandam habent: eadem aliquando silentij vis est, cum
stupore quodam coniuncti: nonnunquam verò ipse risus salis in se
aliquid habet, præsertim si nulla oblata occasione exciteur. Verùm
de illo iocandi genere quod in verbis positum est, satis mihi iam-
dudum dixisse videor. Ferè n. his terminis continetur, qui à nobis
vtcumque sunt præscripti. Illa verò vtbanitas, quæ operatione qua-
dam actioneque consistit, etsi partes habeat infinitas, certis tamen
principijs circumscribi possunt: verùm in vtroque illud præcipuum
est, audientis semper opinionem fallere atque anteuertere, idque
ferè respondere, quod ille minimè expectat. Quod eò maiorem
plerumque in se venustatem habet, si vel fraude aliqua, vel dissimu-
latione vel scommate, vel reprehensione, vel comparatione exor-
nerur. Et quanquam omnium facietiarum ea vis est, vt risum mo-
ueant, idem tamen effectus non est in omnibus. Aliæ enim in se
puram iucundamque modestiâ habent: aliæ nunc occulam, nunc

*Alphonsi
responsum.*

*Ioci in actione
prestiti.*

*Non incan-
dum cum
arummosis.*

*Faceti na-
tura.*

*Ciceronis
imitati o.*

*Ioci in affi-
one consiſte-
tes, ludicra
appellantur*

apertam acerbiteriam: in quibusdam lasciuia quædam apparet: in multis permagna ad risum, eadẽque repentina incitatio: in nonnullis, quo magis tecũ euolueris, eò profusiùs riseris: in multis pudor inest, in plerisque iracundia. Verũ in omni sermone etiã argutiã præuidendũ, quò altantium animi propendeant. Arummosi siquide in hominibus, iocis atque ludicris, erumnarum incrementa sunt. Quarundam enim ægritudinum ea natura est, vt quo plura ipsi medicamenta adhibeantur, eò deteriores fiant. Cerialis itaque quoties in urbanitatem inciderit, vt comes & facetus habeatur, meminerit quid tempori, quid loco, quid illis qui adsunt, quid sui ipsius dignitati conueniat: in ea semper non insistat, ne scurrilis dicacitas habeatur, nedũ frequentius, quã par est, affectet, ne fastidiosus fiat: virus atque acerbiteriam euitet, ne aut occultẽ inuidere, aut aperte oſſe putetur. Denique nec gratiosos potentẽsque impetat, quod esset stultitiæ; nec afflictoſ miserõsque, quod esset crudelitatis; nec flagitiosa commemoret, quod vanitatis: nec in eos inuehatur quos urgere nõ debet, quod esset imprudentiæ. Quorundam n. ea est inscitia, vt se putent toties dicere atque mordere debuisse, quoties id quoquo modo possunt facere. Quo in genere sunt illi, qui vt ingeniose loqui videantur, nobilissimæ cuiusque mulieris famæ parcedum non putant: quod & flagitiosum est, & grauissimo supplicio dignum. Fœminarum siquidem hac in re, ea ratio est, vt miserendæ potiùs, quã irritendæ videantur, cum arma non habeant, quibus ipsæ se defendant. Verũ in istam tam diligentem cautionem, illud adiungi debet, vt is qui se facetum esse velit, aptam quandam à natura fabricam ad omnem urbanitatem habeat, vt talis ipso vultu, fronte, gestuque appareat: qui quo constantior, atque moderatior est, eò omnia argutiora & iucundiora putantur. Verũ ad te (Frederice) reuertor, qui cum in hoc tam arido meo arbutulo, rationibùsque ieiunis, a quiescere sperasti, adeò te illius iam diu credo præmituit, vt in illud vile diuersorium Montefiorensẽ intrasse videre. Probẽ itaque meo iudicio feceris, id quod est viatoris experti, si ex isto te tam ignobili hospitio quã primũ expedieris, paulòque ante horam consuetam surrexeris, quo meliùs incepto iam itineri consulas. Immo verò (inquit Fredericus) in hospitium adeò commodum & peropportunum delatus mihi videor, vt diutiùs hic quã constitueram persistendum existimem. Acquiescam equidem donec ista tam grata oratio, expectatum finem pertigerit. Restat adhuc aliquid, de quo in initio commemoraras, nimirum de illis iocis dicere, qui faceta quadam actione, seu operatione consistunt: quos in ista Latini sermonis inopia ludicra

licet

liceat appellare. Quibus si nos priuatos esse patieris, iniuriam facies vniuersis. Verùm cum multa nobis egregia de facetijs retuleris, in ijsque nobis principum, imperatorum, pontificum exemplo confirmaueris, non dubito, quin etiam in ludicris tantum nobis animi atque audaciæ addideris, vt eandem in te ipsum cōtorquere non pertimescamus. Subridens hoc loco Bibiena, nā tu quidem (inquit) in eo primus eris, sed nec aliquid fortasse proficies: adeo enim sæpè iisdem iam antea ludificatus sum, vt valde mihi cauere toleam, non secus quàm canes, qui vbi aquæ calidas per se senserunt, frigidas etiam exhorrescunt. Sed quoniam de istis pariter me aliquid vis dicere, paucissimis mihi videor istuc negotij posse absol- uere. Ludicrum siquidem (mea sententia) nihil aliud est, quàm facilis quædam, & amica fallacia, quæ aut omnino displicere non potest, aut certè perexiguè. Et quemadmodum in facetijs ridetur si præter spem respondeatur, ita quoque in ludicris, si quicquam præter opinionem agatur. Quisquis enim illa sine diligenti quadam ratione aggreditur, eundem sæpè numero offensæ, aliquando rixæ, nonnunquam inimiciæ cōsequuntur. Ex eisdem ferè locis, illa deriuantur, quibus sales & facetiæ qui ne sæpius repetantur, hoc vnum dico, ludicri duo esse genera, quorum vtrunque in plures deinceps species distribuere licebit. Horum vnum tum demum perspicitur, cum iocunda quadam & subtili arte quisquam decipitur. Alterum cum positis quasi tendiculis homines sic inescamus, vt vltro ipsi sese circumueniant. Primum illud eius omnino generis est, cuius illud fuit, quo Castilio quidam Hispanus vsus est, vt duabus fœminis illustribus (quas nominare non libet) fucum faceret. Et quorsum obsecro (inquit Ducissa) non libet nominare? Nollem equidem (inquit Bibiena) grauiter & eas iniquo animo ferre, quæ dicam. Tum arridens suauiter Ducissa, non est herculè (inquit) vt reor inciuile, ei iam apud magnos viros ludicra versari. Sæpè id duci Frederico, Alphonso Aragoniæ Regi, Isabellæ Hispaniarum Reginæ fastiditum audiui, & tamen non modò non ægrè eos tulisse, sed summis etiam beneficijs eosdem affecisse, qui id facerent. Hic Bibiena, ne ista quidem spe adducor, vt eas nominem. Perge igitur vt voles (inquit Ducissa.) Tum ille: nō ita multi dies elapsi sunt ex quo in eam Aulam (de qua nunc agitur) Bergamalcus quidā peruenit, vt nobili cuidam Aulico inferuiret, ita concinnè omni ex parte

*Bergamalcus
bubui-
cus.*

Castilionem, hominem peracutum, musicum, saltatorem egregiū eò loci peruenisse, quem cum propter nominis celebritatem vehementer conuenire desiderarent, emiserunt qui eundem inuestigarent: cumque illum honorificentissimè excessissent sedere iubent, imperare quid velit, denique cautè eundem & curiosè alloquuntur, cum pauci interim qui interfuerunt bubulcum esse Bergamalcum satis cognoscerent. Quam cum ab istis mulieribus tanti fieri vidissent, rident hominicionis rusticitatem, eoque magis, quia ille semper natiuo, id est, horrido, incultoque sermone utebatur. Verum isthæc proinde omnia iucundiora fuerunt, quia nobiliū quorundā astu sceminis hisce persuasum erat, fuisse hunc veteratorē callidissimum, omnesq; linguas percalluisse, præsertim verò Mediolanensem. Vnde illum omnia consulto euentitura putabant, & sapienter se inuicem cum admiratione intuentes, dii boni (inquiunt) iste homo barbaram illam & rudem linguam, quam præclare imitatur. In isto errore, cum aliquantulum persistissent, lateribus omnes tendendo doluerunt, denique & ille quam nobili loco natus esset, satis certis indicijs ostendit, & sceminæ tandem aliquando non sine magna molestia qui vir fieri, planè persentiunt. Istius generis ludicra indiēs videre licet, sed ea omnino sunt longè iucundissima, quæ primū terrorem nobis aliquem iniiciunt, deinde tutos & securos reddunt. Ridemus enim profusè, cum ita nos deceptos intelligimus, ut cum nihil timendum esset, valdè tamen timeremus. Cum in Paglia aliquando peregrinarer, ita casus ferebat, ut eodem tempore tres facundi comites eo ipso in ioco vnà essent, quorum duo Pistoienfes, tertius Pratenfis erat: hi cum primū cœnassent (ut plerunque fit) tessleris charisq; pictis ludunt, in eoque ludo ita profusè diūque restiterunt, ut vni Pistoienfium nihil omnino pecuniæ restaret, aded ut post innumerabiles execrationes & perisuria eum se cæteraque omnia diris Stygibūque deuouisset, lecto se, somnūque committit. Alij cum aliquandiu lusissent, in eum qui dormitum inisset, ludicro aliquo uti constituunt, cumque cum aliè dormire perspicerent, candelas omnes ignemque extinguunt, strepitū deinde magnū edunt, eaq; voces serio emittunt, quas illi solè qui chartis audissimè contendunt. Quibus ille paulū expectectus, cum eos colloquentes, ludentēque audiret, oculos sensim aperit, cumque nihil luminis persentisceret: Quid malum (inquit) sic tota nocte vociferaris: quod ubi primū dixisset, quieti rursum se dedit. Illi nihil respondent, sed in eo quod sunt exorsi sollicitè eodēque persistūt, dum ille magis expectectus mirari cœpit, & planè obstupescere: cumque nihil aut lucis, aut ignis perciperet, quomodo ob-

*Ludicrum
facetum.*

seco(inquit)chartulas vestras sine lumine videtis? Tum ex his alter, credo hercle (inquit) oculos tibi pariter cum nummis esse exhau-
stos. An non binas hinc lucernas vides? Ille qui lecto attonitus de-
cumbabat, cubito se erigit, & quasi ira permotus, aur ego(inquit)
cæcus aut temulentus sum, aut tu e mentitus es. Illi statim se eri-
gunt, eisq; persuadent iocari se, eisq; prorsus eludere At ille, me-
hercule (inquit) nihil video. Illi contra admirari incipiunt, & alter
alteri susurrando, vereor profecto (inquit)ne nimis verum sit quod
dicit. Lucernam mihi obsecro porrigito, ne aliquid forte mali in
oculis lateat. Nunc denique miserrimus iste se cassum luminibus
certissimè putauit, & in luctus acerbissimos incidens, ô me infelici-
tem(inquit) qui ita subito occæcatus sum: diuamque virginem de
Loretto precari cœpit, vt nuperrimis illius execrationibus & in-
fandis iuramentis ignosceret. Non destiterunt duo comites, illam
quoquo modo cōsolari, affirmantes fieri non posse, quin eos vide-
ret, illamque fortem tantummodò imaginationem & phantasma
esse. At ille, ô dij boni (inquit) non est istæ hallucinatio: nihilo me-
lius video, quàm si omnino nullos habere m oculos. Verùm ipse vi-
sus(inquiunt illi) satis clarus est: deinde alter alteri, vide quæso quàm
facile oculos aperiat, eo'dem quàm leuiter replicet, quanquam as-
pectu primo sani pulchriq; videantur. Tum ille perditis mæro-
rem lachrymâsq; ingeminat, & à Deo vindice misericordiam
implorauit. Illi contra hortantur vt sanctam peregrinationem nu-
dis tibijs pedibûsq; Diuæ virginis de Loretto solenniter deuoue-
at: seque interim pollicentur Aquapendentem, aliâq; villas adi-
turos, vt medicorum ope atq; ministerio vterentur. Hic ille homo
lugubris inflexis miserè genibus, non sine magna lacrymarum vi,
summâq; pœnitentia, sanctissimè vouet, nudum se & humilem
Sanctam Mariam de Loretto visurum, obla'urum porò eidem bi-
nor oculos argenteos, nihil carnis diebus Mercurij, ouorû die Ve-
neris velle comedere, denique in honorem beatae Virginis diebus
quibusque Sabbathi, pane & aqua solenne ieiunium per totam æ-
tatem velle obseruare, modò illa visum eidem non dedignetur re-
tribuere. Duo interim illi comites in alterum cubiculum ingressi
candelam accendunt, & ad istum denuò miserum non sine summo
risu redeunt, qui etsi illos statim dolores (quibus credibile est fuisse
confectû) exuere posset, anteriore tamen terrore ita percollus est,
vt non modò non ridere, sed ne eloqui quidem posset. Illi interim
eundem quasi in extasin delapsum agitare & conuellere non desti-
tunt, iubentque meminisse omnia illi vota proinde præstanda,
quæ imploratam tam sincerè gratiam, atque opem obtinuisset.

*Votum diuæ
Virginis de
Loretto.*

*Vicus mer-
catorius, l.
Bancus.*

De altero illo ludicri genere, id est, cum se ipsum quis decipit, aliud vobis exemplum non proponam quam id, quod mihi ipsi nuper contigit. In nouissimis enim Lupercalibus seu carnispruiuo Cardinalis Sancti Petri ad vincula (qui satis nouit quam amem cum religiosis hominibus iocari quoties personatus fuerim) Aragonensi alijque Cardinalibus comitatus (vix Romæ mos est) ad vici Mercatorij fenestras accedit, vt laruos praterentes videat. Cumque rem omnem ex animi sententia disposuisset, ego quoque illæ personatus prateriens, Franciscanum quasi animo valdè suspensum, atque hæsitantè conspexi. Prædam ineherculè opimam nactus videbar, ad eamque non secus quam miluus rapax aduolo. Primum illius nomen sciscitor, & hominem satis agnoscere simulo: deinde illi persuadeo, Censorem iam ciuitatem obire, cumque querelis instigatum sursum deorsum quærere, nihil vt reliquum sit, nisi vt mecum Cancellariam adeat, in qua tutus delitescat. Ille tremulus & exanimatus, nescit quid faciat, idque vnum dubitare visus est, nesci procul à Celsi sano secederet, manus illi inijceretur. Ego illum valdè consolor & adeò se sibi restituo, vt mihi à tergo equum ascenderet, tum demum gnauius rem gestam putabam. Equum continuo per vicum mercatorium præcipitem ago, nunc frenis itumultuantem, nunc expatiantem calcibus. Vos interim apud vos perpendite, quam operæ pretium fuerit Franciscanum videre, equo vnicum personato insidentem, nunc vestibis displois, nunc capite vacillante, semper quasi in terram occisurus. Istuc adeò vniuersos spectaculum commouebat, vt è fenestris oua putidiuscula projicere quisque occiperet, tanta multitudine, vt grandinem vix credam è nubibus crebrius densiusque decidere. Ea etiamsi me omnia contaminarent, nihili tamén faciebam, quia personatus eram, omnemque hunc risum & cachinnum non in me, sed in illum concitatum putabam, adeò vt sæpius per plateam obequitarer, illo malo genio mihi à dorso & quasi humeris inhaerente. Et quanquam ille me obnix èrogaret, vt ei discedere per me liceret, ne illius habitui tam grauem notam inurerem, surtim tamen ab assecis quibusdam oua mutuatus est, & me quasi vehementer complexus ne caderet, eadē mihi nunc in sinum, nunc in collum, nonnunquam in frontem compressit: denique cum omnes, & me impetendo, & deridendo defessi essent, desiliit iste nepos, & capite nudato magnam ostentat comam. Et quod multò deterribus erat: quid agitur (inquit) domine Bibiēna, me ne ignoras, qui in Equili S. Petri ad vincula equis sum, idēque qui mula tuæ custodiendæ intersuio? Hic ego grauiore ne dolore, an iracundia, an pudore commouerer, non intelligebam.

gebam. Vtæque res erāt, domum demissē fugi: nec insequente die in publicum prodire audebam. Nam non solū in id tempus, sed in hodiernum ferē diem, ille risus protraheretur: quem cū iam iterum istis repetendis renouassent, pergit in hunc modum Bibiena. Est illa etiam non iniucunda ludicri ratio (quemadmodum in facetijs) cū aliquem credimus id velle facere, quod re ipsa non est facturus. Ego cū vespere quodam in fam Leonis ponte vnā cum Cæsare Boecadello essem: quoniam neminem adesse videbamus, quasi ad palæstram accingeremur, alter lacertis alterum comprehendimus: id dum ioco facimus, prætereunt forte fortuna duo Galli, nosque seriō contententes suspicari, pugnam conantur dirimere, & quæ res sit sollicitē exposulare. Tum ego, ferre (inquam) obsecro opem: infœlix iste homo, certis quibusdam temporibus ludæicus est, iamque mirificē obnoitur, vt se de ponte in flumen præcipitet. Illi continuō accurrunt, mecūque comprehendunt fortiter. Ille me sæpius stultum & dementem appellans, valdē contendit ē manibus se nostris proripere. Quoque id faciat seriū, hoc illi eum constringunt durius. Populus interim (vt est audis contentionum spectator) vndique se circumtulit, & vt quisque robustior erat, ita Cæsari manum velocius iniecit. Ille cū iam ira efferbuisse, pugnis, pedibusque proximos quosque obrudit, & quātō maiori impetu hoc facit, tantō certiora illius insanix argumenta colligunt: adeoque fortiter comprimunt ne in flumen feratur, vt distractum, contortum, iracundia pallidum, furentem, paleæ vestibique spoliatum, ad diuersorium per vim deportarent: ita nihil profecit contradicendo, & quia Galli miminē intelligebant, & quia ego, qui illos adiuuabam, semper hominis stulti, miserique insaniam deplorabam. Ludicra igitur (vt iam dudum diximus) latissime patent, eosdem tamen locos habent, quos facetiæ. Infinita etiam eorundem quotidie exempla videmus, sed ea sunt omnium iucundissima quæ à Boecacio in suis nouellis recitantur: vt ea quibus Bruno & Buffalmacco in Calandrinum, & Simonem sunt vsi. Aliæ sunt etiam sceminarum fabulæ, quæ & facetiæ sunt, & peracutæ. Multos quidem noui in isto genere præstantes viros, sed vnum inter ceteros egregium, PONTIVM SICILIENSEM, qui Patavij iam diū studuit. Is cū rusticum quendam vidisset, qui capos duos altiles venales habebat, eosdem emere simulauit, cumque de pretio consentum esset, eundem orat, vt cum eo vnā ad cubiculum eosdem deferret, quod si faceret, præter constitutas pecunias, aliquid quod ederet daturum. Annuit rusticus: Pontius deinde illum ad Pyra-

Boecadellus.

*Nouellus.
fabulis.*

*Pontius
Patavensis.*

midem deducit campanariam, circulem, rotundam, ab ecclesia omni ex parte diuisam, prope quam Angiportus erat. Vbi cum paulum constitissent, ego (inquit Pontius) istos capos cum focio quodam meo deposui, istius Pyramidis circuitum non esse quadraginta pedum, & ut hoc prius experiar, quam domum venerimus, crassius istuc filum comparauit. Quod cum è manica depromeret, vnum ipsius finem rustico dat, eumque iubet consistere, ipse reliquum tenet: quo cum Pyramidem dimetiri cerneretur, ex opposita parte vbi diueticulum erat, filum clauiculo parieti affigit, ipse interim cum capis per angiportum discurret. Rusticus cum aliquandiu stetisset, mensuræ exitum præstolatus, quid (inquit) agis? quid tantisper moraris? Quod cum crebrius iterasset, quid rei erat videre constituit: cumque eò peruenisset, vidit filum non à Pontio, sed à clauo teneri. Exiguam meherculè duorum corporum pretium. Multa istius generis alia de Pontio commemorantur, & apud maiores nostros de Gonella Meliolo, aliisque nonnullis. Hodie verò Seraphinus, & Marianus, & alij quos cognoscitis innumerabiles, cum primis celebres existunt. Ista meherculè iocandi ratio, in his laudatur, qui nihil aliud profitentur. Verum Curialis nostri ludicra immoderata quadam & illiberali licentia vacare debent. Cauere sanè oportet, ne dum iocosus esse velit, iracem aliquando putent. Ut multi circulatores & circumforanei, qui vulpina quadam astutia freti, nusquam non excurrunt, variamque personam induunt, ut quiduis sordidè lucrentur. Nihil itaque acerbe, nihil violenter faciat: mulierum in iocando, quemadmodum reliquis in rebus, præcipuam quandam rationem habeat, præsertim si quid sit, quod earum honestati, pudicitiaque possit officere. Tum Gasparus: nimium sanè propenso in mulieres animo es. Cur obsecro virorum in feminas maior, quam sceminarum in viros respectus, cautioque adhibetur? Nonne tanti nobis honor noster esse debet, quanti illarum illis esse solet? Num mulieribus liberum erit homines dictis, sententiisque configere, illi verò vel proisus obtumescant, vel gratias agent? Non negarem equidem (inquit Bibiena) eisdem legibus teneri mulieres ioco ludicisque quibus viri addicuntur; maiore tamen libertate homines illæ notare possunt, si quid in vita erratum sit, quam illas viri. Quoniam ipsi nos quasi iure quodam stabilitum esse volumus, ne nobis fraudi sit, aut ignominia, liberiùs aliquantò viuere. In sceminis verò tanti momenti est infamia, ut siue vera, siue falsa, haud facile deleri poterit. De illarum itaque pudicitia, quoniam adeò anceps, atque periculosus sermo est, alijs in rebus vigeant, illam

*In iocando
mulierum
pudicitia
parcendum.*

illam nefas sit contingere. Cùm enim ridiculi ea vis sit, tam gra-
uiter vt irat: ijs limitibus egreditur, qui generoso iam antea sunt
præscripti. Hic cùm paulùm respiraret Bibiena, Huic libertatis
nostræ scrupulo (inquit Fregosus) sic potest Gasparus satisfacere:
nimirum tæminis (quoniam viris imperfectiores indigniorésque
sunt, nulliùque ex se ipsis virtutis participes) frænos quosdam
esse iniiciendos, vt quod sua sponte non facerent, ignominiz &
turpitudinis metu aggredierentur. Continentia verò in illis maxi-
mè necessaria putatur, vt certius nobis de liberis nostris constet.
Necessitas itaque hominibus videtur imposuisse, vt omni artificio
atque industria mulieres ad eandem impellant: in reliquis verò
rebus, quàm laxissimas habenas concedunt, nihilque existi-
mare solent, illæ quantumcunque intèliciter & præposterè fa-
ciant. Cùm itaque mulierculis à directæ rationis cursu atque tra-
mite in cæteris omnibus recedere liceat, si illis in rebus eas mor-
dere conemur, quas iudicio nostro eis concessimus, illæ minimè
commotæ, nos minimè faceti videbimur. Rîsus enim (vt à te
præclarè dictum est) rebus commouetur inter se dissidentibus.
Tum Ducissa: Siccinè Fregosæ de mulieribus disputas, & quere-
ris tamen quòd te non amèr? Non queror herclè (inquit Fregosus)
quin grates potius ago. Nam me cùm minimè diligant, nec ego
vicissim deuinctus sum, vt illas amem. Neque ego meam nunc
sententiam interpono (tantùm eas rationes ostendo, quas Gas-
parus iam antea proferre potuisset) Operæ presium certè mulie-
res facerent (inquit Bibiena) si te & Gasparum tam graues
inimicos reconciliare possent. Non sum equidem inimicus (in-
quit Gasparus:) sed tute videas, ne cum viris inimicitias exercere
videare. Nam si mulierum verecundiam vsque adeò intactam
esse velis, istam illis quoque legem imposuisses, ne ea in re viros
aliquando taxarent, quæ nobis non minùs chara est, quàm sua tæ-
minis pudicitia. Cur enim Alfonso Carillo non æquè licuit dicere:
Sperabam te ma in maritum velle emendicare, quàm Roadillæ: Pu- *Superius est*
tabant omnes fore te laqueo suspensum? Cur Richardo Minutolo mi- *is luc respõ-*
nus licebat Philippelli vxorem ad illas Baias pellicere, quàm Bea- *sum.*
trici fas erat, Eganum maritum de lecto euocare, vt idem ab Ani-
chino vspularet, cum quo paulò antea concubuiisset? Quid de alte-
ra illa, quæ cùm filum digito alligasset, maritum dubitare coëgit,
num apud se esset? Istæ tu mulierum ludicra apud Boccacium
dicis esse facitissima. Subridens hîc Bibiena, Cùm (inquit) mi-
hi id solum oneris imposueritis (viri optimi) de iocis vt disleram,
ego constitutos mihi fines non prætereo. Iustas equidem

mibi videor iam pridem rationes adhibuisse, cui mulierum veracundia parceretur, eisque itidem interdixi, ne viros aliquando exulcerarent. Verùm illa ludicra quæ à te Gaspare recitata sunt, etsi aliquam in se notam habeant, omnino tamen mihi non displicent; præsertim illud Alonsi, quoniam vel ita longè petittum est, vel ita ingenuè reconditum, rectè vt possit affirmari, in alium omnino finem protulisse. Aliud illius in eandem audiui multò mea sententia acerbius & inhumanius. Cùm enim regina per Boadillæ domum præteruecta esset, animaduertit casu Alonsus per parietes omnes atque portas huiusmodi turpia & infanda animalcula, qualia in diuersorij obliuionibus depingi solent: quocirca ad Comitissam Castagnetensem accedens, Vide quæso (inquit) immanium ferarum capita, quas Boadilla insectando venandoque enecat. Hæc etsi apta & peracuta metaphora esset, & à venatoribus deriuata, qui laudi sibi gloriæque ducunt, multarum belluarum capita foribus affingere, inhonesta tamen iocandi ratio est, eoque inuisior, & infestior, quia nemini respondebatur. Maiorem siquidem veniam responsum habet, & quia prouocati, & quia ex improposito dicimus. Verùm vt ad mulierum ludicra redeamus, ego equidem illas non hortor maritos vt fallant: quasdam tamen earum fallacias à Boccacio descriptas, à teque ipso modò commemoratas, satis concinnas puto & ingeniosas. Illud tamen Richardi Minutoli, multò acerbius est quàm illud Beatricis: minùsque illa Egano marito, quàm ille Philippelli vxori incommodaui. Ille enim astu eam pellexit, vt id faceret quod nollet: illa maritum non fefellit, nisi vt id faceret quod vellet. Tum Gasparus: Nulla Beatricis iusta excusatio est nisi amoris, quam viris sceminisque ex æquo concedi puto. Amoris sanè affectiones (inquit Bibiena) magnam in se habent cuiusque erroris excusationem: id tamen cuique amantium religiose obseruandum puto, vt quemadmodum cæteris in rebus, ita quoque in amore, simplice veritate sine fūco vtatur. Nam si adeò horrenda sit, etiam in hostem proditio, quid erit in eos quos intimè amamus? Ego equidem amatores sinceros, cui pœnas, vigilias, pericula, lachrymas, molestias puto perpetui: omnes illas placendi rationes inire, omnes impetrandi illecebras excogitare, non vt amatæ mulierculæ corpusculo libidinose fruatur, sed vt menti purissimæ dominetur, eamque glaciem plusquàm adamantinam resoluant, quæ tenerrimis sceminarum pectoribus læpetu merò delitescit. Hanc ego solidam voluptatem, sinceram affectionem, finem denique illum opinor, quò animus verè generosus, omnes suas actiones dirigit. Quòd si ego mulieris cuiusquam

amoris

amore deflagrarem, maiori mihi emolumento atque voluptati putarem, si eam me ex animo amare cognoscerem, quàm si eadem inuita ad satietatem usque fruerer: dominum siquidem me tum putarem spirantis mortuæ. Quicumque igitur istis ludicris (quæ verius fortasse insidiæ nominari possint) id quod volunt consequuntur, cæteris iniuriam inferunt, nec eam tamen suauitatem percipiunt, quæ amori debetur, cum solo corpore sine voluntate potiantur. Idem de illis statuendum existimo, qui carminibus, philtris, surreis somniferis, vi etiã aperta quandoque in amore vtuntur. Munera etiam atque dona amantium voluptatibus nonnihil detrahunt: cum iure dubitari possit, suorum ne ipsorum, an munerum gratia diligantur. Fœminarum itaque illustrium amores permagni æstimantur, quoniam ex alia causa, quàm sincerissimo quodam affectu emanare non possunt. Fœdè enim non fit vt se inferioribus insinuent, nisi valdè diligerent. Non nego (inquit Gasparus) omnem amantium industriam, lucubrationes, molestias, animi potius victoriam, quàm corporis spectare debere: id tamen dico, istas fallacias (quas tu in viris insidias, in fœminis ludicra appellas) optima esse media, atque destinata quibus ad finem perueniatur. Quisquis enim corporis dominus est, idem quoque animum possidere videtur. Nam Philippelli vxor (si probe memineras) etsi illam Minutoli fraudem multis lachrimis prosecuta esset, tamen cum paulò postea in memoriam reuocasset, amantis oscula, mariti sui quàm multò suauiora essent, omnem istam acerbicatem in amorem conuertit, & Minutoli ex eo semper summo desiderio tenebatur. Vides igitur, quod diuturna consuetudine, infinitis muneribus, multisque precibus, obtineri non potuit, id hilari vnius noctis iofania effectū esse: adeò istud siue ludicrum, siue insidiæ ad animi istius tam inexpugnabilem arcem obtinendam valuerunt. Falsa meherculè conclusio (inquit Bibiena) animos semper muliebres ab eis possideri, à quibus corpora. Tum enim omnes ex æquo fœminæ maritos diligerent, quod falsum esse cognoscimus. Verùm Boccacius ille (cui tu tantum tribuis) mulieribus absque ratione (quemadmodum tute videris) ex professo hostis fuit.

Non sum certè hostis, (inquit Gasparus) illud tamen verè ausim affirmare, perpaucos viros quorum spectata virtus est, fœminas vel tantuli æstimare, etsi id nonnunquam simulent, cum ita ferat occasio, vñs, atque necessitas. Tum Bibiena, istæ (inquit) oratio non mulierculis solum iniuriosa est, sed illis etiam hominibus, qui eadem suspiciunt, & reuerentur. Sed ego de ludicris pergam dicere, nec vnquam tam difficilem mulierum defensionem contra aduer-

*Corporis sine
animo nulla
possessio.*

sarium tam grauem suscipiam. Huic itaque sermoni finem imponam, qui longior fortasse videtur quàm par erat, aliquantò etiam iniucundior, quàm expectabatur. Et quoniam istas ego dominus adeò modeste video consistere, omnèsq; iniurias ita equo animo sustinere, non dubitabo posthac in Octauiani sententia acquiescere: nimirum dum earum pudicitiam verbis non violemus, reliquis in rebus ignominiosam dicacitatem eas nihili pendere. Magna hinc mulierum pars in pedes sese erigunt: & quoniam Ducilla signum dedit, in Galparum continuo ridentes feruntur: & ut Ophiæum quondam debacchantes illæ, ita quoque Galparum istæ conuellere simulantes. Nunc (inquiunt) videris, num nostra nobis fama parui momenti fuerit. Ita insurgendo, ridendoque, somnus, qui omnium iam serè oculos oppresserat, omnino excussus videbatur. Tum Gasparus, Videte obsecro (inquit) quàm egregia rationum momenta habeant, quæ rationum vice, vini atque mînas adhibent: quod quoniam ita est, relinquamus verba, & cum verberibus liceat discedere. Non licebit (inquit Ænilius) nam tu cùm Bibienam longa oratione anhelantem, atque fessum videris, in mulieres gnauiter inuehi cœpisti, neminem putas superesse aduersarium. Verùm in aciem istam, militem recentem, eumque strenuum mittemus, qui tecum in ista quam speras impunitate, digladiabitur. Deinde in Iulianum conuersa qui hætenus serè conticuit: Tu (inquit) honoris muliebris vbuius gentium patronus exillimar. Nunc est cùm illo te nomine dignum ostendas, & quanquam vix satis præmij iam antea tuleris, id tamen nunc cogita, cùm inimicum tam infestum profigaueris, omnestibi mulieres deuincies: quæ si quando parem tibi gratiam non retulerint, in omnem tamen æternitatem, istius beneficij obligatio propagabitur. Tum Iulianus, Multum certè honoris inimico videris tribuere, amico parum: cùm in mulieres à Gasparo nihil dictū sit, quod à Bibiena non sit abundè refutatum. Istius profectò rei vnusquisque credo nostrum satis sibi conscius est, hominem verè Curialem quàm probè deceat, mulieres plerasque reuereri. Vix enim humanum vel prudentem iudicamus, qui earum vitæ atque moribus notam aliquam inurat, siue seriò id fiat, siue simulate. De rebus itaque tam apertis & peruagatis disputare, nihil esset aliud, quàm de manifestis dubitare. Octavianum equidem rationis metas præterisse puto, cùm mulieres diceret natura esse imperfectas, nec virtutis cuiusquam ex se capaces, nec alicuius momenti, si cum hominibus conferantur. Et quoniam quorundam auctoritati tantum tribuimus ut eisdem credamus, siue minus verè,

verè, siue minùs seriò loquantur: adducor herclè vt credam Gasparum in Octauiani verbis facile nimiùm acquieuisse, cùm viros sapientes diceret, scēminas nihili facere; quod est à veritate alienissimum. Vix enim egregium virum reminisci possum, qui mulieres permagni non æstimauerit: quarum ego virtutes, atque dignitatem, hominum rebus gestis nuquam postponerem. Tamen si in controuersiam atque dubium ista mulierum causa veniret, vereor ne ea apud nos minùs valeret quia Curialis ad eò omni ex parte absolutus à nobis descriptus est, vt quisquis diuinum illius ingenium virtutemque contempletur, mirum ni mulierum actiones ab eo longè abesse existimet. Verùm si æqua lance librare ista velimus, homines non minùs acuti, atque eloquentes quàm Ludouicus Comes atque Fredericus, optandi essent, qui scēminam perinde aulicam omnibus tum animi, tum corporis dotibus ornata nobis proponerent, vti ille noster Curialis, ab illis hominibus est honorificentissimè expositus. Quod si fieri posset, non dubito (veritate præsertim suffragante) quin illud planè perspiciatur, non esse minores mulierum, quàm hominum virtutes. Immo verò multò maiores (inquit Æmilia) idque vel ex eo liceat iudicare, quòd virtutes omnes scēminini generis sunt; errores verò vitiosi, masculini. Arrisit hìc Gasparus, & in Nicholaum Phrisium conuersus, Quid tibi (inquit) Phrisi de istis videtur? Doleo equidem (inquit Phrisius) Iulianum cùm sapiens sit, Æmilie blanditijs ad eò delinitum, & euictum esse, vt id proferre non dubitet, cuius me ipsius gratia vehementer pudet. Subridens hìc Æmilia, immò tu à te ipsius causâ pudebit (inquit) cùm Gasparum videris rationum momentis superatum, & tuum, & sui ipsius errorem confiteri, eamque veniam efflagitare, quam illi nos non concedemus. Tum Ducissa, Quoniam (inquit) serò iam est, illud totum in crastinum differemus: & Iuliani consilij adducti, prius quàm ad disputandum progrediamur, scēminam Aulicam vnà adducemus omni virtutum genere non minùs instructam, quàm Curialis ille, qui ab istis nobilibus ad eò curiosè institutus est. Faxit Deus (inquit Æmilia) vt neimini hoc negotium demus, qui cum Gasparo tacite sentiat, ne pro muliere illustrissima, culinariam nobis aliquam, aut operariam proponat. Certè quidem (inquit Phrisius) hæc sunt mulierum officia, nisi nimum fortè vobis ipsis placueritis. Tum Ducissa: Magni meherculè mihi in Iuliano repocita spes est, qui non dubito (quo est acumine atque iudicio) quia illud omne quod in muliere perfectum, atque exquisitum esse potest, laculentissimis verbis exprimet: ita penum instructam

*Virus sapi-
entibus scē-
mina grata
sunt.*

*Aulica scē-
mina fabri-
canda est.*

habebimus, quo falsas Gaspari accusationes refellamus. Nescio enim quidem Serenissima (inquit Iulianus) an consilium in ea re tuum approbem, quod istam mihi tam lubricam & scopulosam provinciam impolueris. Nam (vt ingenuè fatear) Litis sentio, quàm imparem tantæ rei facultati habeam. Neque verò Comiti, aut Frederico vlla ex parte conferendus sum. quis inaudita quadam facundia eum nobis Curialem efformarunt, qualis hæcenus nemo fuit, neque (vt credo) vnquam erit. Tamen si ita vestræ serenitati videbitur, istud onus suscipiam, ijs conditionibus, quibus superiores illi nimirum cuique vt liceat, quoad volet, obijcere: quod ego non contradicendi studium, sed disserendi adiumentum putabo. Quo cum errores quosdam interdum reuocauero, absolutam illam (quam quærimus) Aulicam, tandem fortasse aliquando reperiemus. Spero sanè (inquit Ducissa) adeò solidam tibi orationem fore, & accuratam, parum vt contra adferri possit. Huc itaque animum aduerte, in eoque cogitationes omnes aliùs defige, istamque terminam sic effinge, vt nostros aduersarios pudeat affirmare, eam non esse cum viro Curiali comparandam. Fredericus interim sileat: nimis ille quidem accuratè suum virum exornauit, cum eidem femina nostra conferenda sit. Parum aut potius nihil restat (inquit Fredericus) quod vltra adjiciam: & si quicquam animo iam antea conceperam, eadem omnia Bibienæ faceræ, atque ludicra excusserunt. Si ita res est vt ais (inquit Ducissa) istuc rursus crastino mane reuersi, vtramque laborem aboluemus. Quod ubi primum dixisset, omnes continuo erecti, & summa cum reuerentia Ducissæ (Vale) dicentes, cubiculis sese suis committunt.

De Curiali siue Aulico

Liber tertius.

Pythagoras ille egregius iam olim philosophus (vt memoriarum proditum est) subtili quadam & exquisita indagazione Herculei corporis mensuram tolerantissimè inuestigauit. Spatium siquidem illud, in quo vnoquoque lustro Olympiades in Achaia prope Elidem coram Iouis Olympici templo celebrabantur, ab ipso Hercule emensum cognouerat. Cuius cum stadium sexcentorum & viginti quinque pedum esset, & illis tamen stadijs aliquantò spatiosius, quæ a posteris illius in nonnullis Græciæ partibus constituta erant, (cum

(cū totidem tamen pedes continerent) facile Pythagorā ex illa *Pythagoræ exemplum aptissimum.* proportionē animaduertit, quanto Hercules reliquis hominibus pede longior esset: cūq; corporis magnitudinem ex pede collegisset, eundem reliquis tantō proceriorem diiudicauit, quantō illius stadium, cæteris omnibus longius, & spatiosius existerat. Tu itaque mi Alphonse eadem omnino ratione ex ista tam exili totius parte, coniectura facile consequi poteris, Vrbinatium Aula quantō cæteris omnibus Italix Regijs augustior fuerit, atque excellentior. In qua si ludi omnes, iociq; (quibus ad animi tantummodō relaxationem vtimur) reliquarum ciuitatum oblectamentis superiores fuerunt, quid de virtutum exercitijs atque operationibus dicendum erit, quibus omnium illis animi deuoti, atque consecrati videbantur? De istis sanè rebus (nescio quomodo) sed confidenter tamen prædicare libet. Neque herculè valdè extimesco, num mea fides in dubium cuiquam veniat, cū eas antiquitates non coner attingere, in quibus quicquid libuerit, liceret effingere; sed eos tantū homines oratione illustrare quorum res gestæ, vitæque consuetudines, recenti, eademq; fidelī viuentiū memoria confirmantur. Ego verō si quid in me ingenij, atque industriæ sit, omnes neruos intendam, vt hanc tam incredibilem illius Aulæ celebritatem, ab obliuionis inuidia vindicē: eosq; homines posterorum nostrorū animis ita prorsus quasi viuentes spirantesq; relinquam, vt huius ætatis sceleritati nonnulli forsitan deinceps inuideant. Nemo siquidem omnium est, qui cū de rebus antiquissimis legerit, maiorem animo earum opinionem non concipiat quā scriptorum quisquam licet exactissimorum, exprimere poterat. Nostri quoque istuc qualecunque opusculum, vbicunq; in hominum manus ceciderit (nisi forte virorum fœminarumq; nobilium aspectu indignum videatur) non dubito quin facilè effecerit, vt Vrbinatium Aulam longè illustriorem existiment, quā quæ à nobis crasso & leuidentis filo depingitur. Quod si tanta in me eloquentia esset, quanta illorum hominum virtutem gloriāque exæquaret, alio suāsu atque testimonio illis non esset opus, qui ista nunquam conspexerunt.

Cū igitur omnes insequentī die in locum sese consuetum recepissent, summoq; silentio vsi consediscent, in Fredericum atq; Iulianum oculos vniuersi conijciunt, & quis eorum huic tam optatæ disputationi fœlix principium daret, vehementer expectant. Tandem Ducissa cū aliquandū conticuisset: Valdè (inquit) Iuliane desideramus vniuersi, istam tuam tam præclaram muliercu-

*Pallas,
Iuno,
Venus.*

*Perisceli-
dem aure-
am Lelan-
dus appel-
lat.*

*Turca &
Sophi Aula
celebres.*

Iam intueri : quam si adeò vndique nobis ornatam non proposue-
ris, ut omnis illius venustas atque pulchritudo perspiciatur, nos te
fortasse suspiciosum & zelotypum suspicabimur. Ego illam, Sere-
nissima (inquit Iulianus) si formosam iudicarem, alio ornatu mi-
nimè perpolirem, quàm quo tres illæ Deæ utebantur, cùm à Pa-
ride conspicerentur. Verùm in eadem utcunq; exornanda, nisi
istæ dominæ mihi subsidiariam opem præstiterint (cùm optimè
id possint) vereor ne non Gasparus solum, & Phrisius, sed reliqui
etiam istius societatis viri nobilissimi eandem aspernentur. Et
quoniam eadem adhuc satis venusta existimatur, melius fortasse
fuerit, eandem paululùm celare, & Fredericum potiùs audire,
quid sit quod de Curiali dicendum restat: quem ista mea scemina
necesse est multò fore præstantiorem. Mihi quidem (inquit Fre-
dericus) si quid in animo etiamnum resisterit, non est adeò ne-
cessarium, quin idem sine dispendio omitti possit: immò fortasse
omnino diuersum atque alienum est ab eo, quod à me iam antea
dictum est. Et quid illud obsecro est (inquit Ducissa?) Constitue-
ram equidem (inquit Fredericus) de ordinibus quibusdam Eque-
stribus dicere, insignium varietate celeberrimis. Vt est illud de
S. Michaelè apud Gallos, de aurea Periscelide nomine S. Georgij
apud Anglos, de aureo Vellere apud Burgundios. Istuc etiam pu-
tabam adijcere, quibus modis istæ dignitates conferuntur, quibus
etiam malè meritis auferuntur, quibus iniitijs sunt ortæ, qui illarum
authores fuerint, deniq; in quem finem sunt institutæ, quoniam eos
homines in omnibus aulis illustrioribus permagni fieri videmus.
Ne id quidem omittere decreueram (nisi fortè temporis angustijs
exclusus essem) de diuersissimis Aularum Christianarum ritibus
& consuetudinibus, de Principum famulitijs, de conuiuijs, de spe-
ctaculis dicere. Quod dum facerem, commodè meherculè mag-
nus ille Turcarum Imperator, & Persarum Sophus sese mihi ob-
tulissent. Nam cùm ex nōnullis illarum Regionum mercatoribus
audiuissem, nobiles illarum gentium homines, magnam virtutem
atque humanitatem in dictis factisque præstare, dum vel secum
vnâ, vel cum mulieribus commercium haberent; in armorum ve-
rò exercitijs, & iocosis quibusque concertationibus, magnificos
esse, aut potiùs admirabiles: vehementer sanè intelligere deside-
rabam, quibus demùm modis ea conficerent, quæ maximo pre-
tio apud eos habebantur: qua potissimum in re illorum magnifi-
centia, & vestimentorum splendor consisteret: quomodò à nostris
discreparent, quousq; conuenirent: qua humanitate viri à mulieri-
bus exciperentur: postremò, qua modestia illis fauere solent for-
minæ,

minx, qui eisdem amando inferuere. Verum (vt ingenuè fatear) non est nunc narrandi locus, cum alia dicenda fuerint, nostro etiam proposito multò magis convenientia. Immo verò (inquit Gasparus) & hæc & alia istius generis nonnulla, cum re proposita meliùs coherent, quàm Aulica istæ mulierculæ: cum ex regulæ quæ de viro Curiali præscribuntur, foeminis etiam optimè consentiant, quæ & loci, & temporis, & reliquorum etiam præceptorum (quantum sexus imbecillitas patietur) rationem habere debent, non minùs diligentem. Quocirca meo iudicio præstiterit formulam quandam & quasi præcepta tradere, vel quomodo Principi optimè inferuiat, vel quomodo corporis exercitijs vti deceat, id est, equitare luctari, arma tractare: quorum difficultates cognitæ, perspectasque habere operæpretium erit. Arrisit hîc leuiter Ducissæ, Et principes (inquit) viros ad eò egregios in sua familia vix vîquàm habent. Corporis verò exercitia Pet'o Montano nostro relinquemus, Iuliano vnicam istam scæminam exornandam tradimus: quam tute iamdudum extimescere mihi videre, cum ex isto nos sermone in alium consultò auoces, Ablonum certè (inquit Philius) aut saltem minimè necessum est, de muliere fabulari, cum aliquid super sit de viro Curiali dicendum: neque sanè conuenit, res ad eò natura disiunctas simul commiscere. In magnum errorem incidisse mihi videris (inquit Cæsar: nam vt Aulæ quantumvis illustis, & eximia, splendorem, pulchritudinemque videatur amisisse, nisi in ea mulieres frequentissimæ sint: ita nec Aulicus res magnas & magnoperè expetendas aggreditur, nedum sermonem, artificiosa illa comitate, atque vrbāitate temperatum inire poterit, nisi cum foeminis commercium atque consuetudinem habeat, quarū aspectu, præsentia, atque applausu omnia clariora atque perfectiora fiunt. Arrisit hîc Octavianus, Et ò salacem (inquit) escam, qua si homines aliquando capiuntur, confessim desipiunt atque delirant. Tunc Iulianus in Ducissam conuersus, Quoniam tibi (inquit) Spectatissimæ ita vitum est, non dubitabo cuiquid primùm occurrit, dicere: valdè tamen hærens, atque dubius, ne dicendo vobis non possim satisfacere. Minori certè mihi molestia esset, mulierem aliquam sic effingere, vt mentis totius orbis Regina videatur, quàm Aulicam foeminam omni ex parte absolutam. Huius enim omnino nulla sunt, illius permulta restant exempla, ad eò vt si eam coner describere, satis erit Dominæ cuiusdam mihi iam pridem cognitæ diuinissimas animi virtutes mente cogitationeque complecti, easque doctis verbis exprimere, quas oculis indies perspicimus: & si alia

*Mulieris
aulicæ or-
namenta.*

*Pigmalio-
ni statua.*

*Forma fœ-
minis con-
uenientior.*

ratione huic muneri satisfacere non possem, tamen vel ipso illius nomine commemorando abundè satiscerem. Hic Ducissa, Noli (inquit) fines tibi constitutos præterire, quin impositis iam pridem legibus animum aduerte, fœminamque aulicam sic exornato, ut eadem non indigna videatur, cui optimus quisque inferuiat. Tum Iulianus: Ne autoritate apud me (amplissima princeps) minus quàm æquum est, valuisse videare, etiam illis in rebus quas ego vix, aut ne vix quidem præstare possum, ego istam Aulicam pro mea voluntate atque arbitrio efformabo: deinde si aliam neminem obtinere possim, ego illam Pigmalionis exemplo, tanquam meam amplexabor. Neque verò eadem sum cum Gasparo sententia, qui eadem præcepta, & viro Curiali, & Aulicæ mulieri conuenire existimat. Quædam enim etsi utrisque sint communia, alia tamen sunt solis hominibus propria, nonnulla muliebri conditioni tantummodò necessaria. Idem de corporis exercitijs dici potest. Verùm (vti mihi videri solet) mores, consuetudines, voces, gestus, tota denique fœminarum actio, virorum dissimillima esse debet. Nam ut istos constans quædam, solida, ac virilis habitudo decet: ita illas tenera, mollis, delicata, & effœminata suauitas, incessus, status, motus, oratio, nihil in se virile, nihil turbulentum ut habeant. Hæc itaque principia, si illis præceptis adiunxerit, quæ ab istis hominibus Curiali tradita sunt, non dubium est, ut Gasparus modò noster, quin sæpius eisdem fœmina uti fruique poterit. Nonnullæ siquidem virtutes perinde fœminis ac viris sunt necessariæ, ut prolapia nobili esse, affectationem curiosam effugere, decorum in rebus omnibus conseruare, humaniter apud quosque viuere, futuris prudenter prospicere, nulla superbia, nulla inuidia tabescere, nemini detrahare, nullquam contendere, dominæ (cuicumque inferuit) beneuolentiam conciliare, eandem perpetuò retinere, denique summa cum venustate eadem omnia exequi, & perficere, quæ illum sexum, atque conditionem decent. Forma verò in illa multò magis quàm in Curiali necessaria est. Nam ut planè dicam quod sentio, multum illi mulierculæ abest, cui forma deest. Fœmæ verò atque hominum opinioni, multò accuratius, quàm virorum quisquam consulere debet: non solum ut ipso crimine, sed omni etiam criminis suspitione vacet. Difficilius siquidem ignominix labem mulieres effugient quàm viri, dum pauciores à natura defensiones habeant. Sed quoniam primas viri Curialis partes, in rebus bellicis positas esse Ludouicus affirmauerit, illud quoque mihi necessum videtur, de præcipuis Aulicæ fœminæ officijs, meam quoque

que sententiam dicere: quod cum fecero, ego maximo impositi muneris momento satisfecisse mihi videbor. Intermissis itaque paulum animi virtutibus (quas illi cum nostro Curiali communes esse oportet) scilicet prudentia, magnanimitate, continentia, reliquique nonnullis, quæ omnibus ex æquo scemini conueniunt, ut sunt illa, synceram modestiamque esse, mariti facultates, familiam, liberos sollicitè curare: illud præterea in Aulica requiritur, ut iucunda quadam affabilitate in omni sermone, cum omni hominum genere utatur, tanta loci, temporis personæ, reliquarumque rerum consideratione, nihil ut exactius, tanta morum, actionisque modestia, nihil ut suavius, tanto acumine ac facilitate, nihil ut concinnius appareat: cumque se in omni tum dicto, tum facto pudicam, prudentem, dulcem, iucundam, arguram ostenderit, tum difficilem & incopulosam, sed tamen verè auream mediocritatem conseruet, *Aurea mediocritas faminis tenenda.* quam utrisque contrariis septam, & quasi oblesam, sine scelere præterire non potest. Nunquam igitur (ut honestior videatur) morosa, & difficilis. & ab humano cœtu, atque congressu auersa videatur, etiamsi quicquam in sermone petulantius exciderit: ne dum se velocius atque inhumanius subducat, vereri videatur, ne diutius manendo, occultum in se aliquid & reconditum prodidisse. Inciuilis ista austeritas, aut potius odiosa rusticitas appelletur. Neque tamen ut comes, & faceta habeatur, verborum obscenitatem addat, nec familiaritate intemperata & effræni utatur: ne illud fortè videatur, quod re ipsa non est. Sin eam aliquando necessitas eò detrulerit, ut huiusmodi colloquijs turpioribus necessario intersit, auster quasi inuitè audiat, sed tamen leuiter, utrumque muliebri verecundia persuadens. Illum verò errorem, qui multis communis est, religiosè declinare meminerit: nimirum nec ipsa mulieri cuiuspiam virulentius detrahat, quod est angusti animi: nec alij detrahenti libentius auscultet, quod est naturæ deprauatæ. Nam quæcumque aliarum mulierum vitia, vel inuitè vel cum indignitate, vel cum admiratione audit, faciliè cuique persuadet, immuam se ab illis malis esse, cum vel illis succenseat, vel minime vera esse credat. Verùm illæ mulieres futilissimæ, quæ in aliarum amores curiosè inquirunt, eadèque protinus articulatim cum hilaritate quadam effutiunt, & alijs mulierculis inuidere videntur, & viros tacitè efflagitare, ne consimilem in eis errorem existiment: dumque in risus gestusque affectatos quosdam incidunt, facile fides fit, tali quoque in re, non mediocrem se voluptatem percepturas. Undè euenit ut homines etiamsi inanissimis earum rumusculis diligenter attendere videantur, earum tamè semper in posterum mores

Quæ aliarum erroribus delectantur, eisdem inficiuntur.

deteriores putent. Immo istam illarum in re turpi voluptatem tãquam iustas sibi illecebras, atq; occasiones arripiunt, de earum pudicitia periculum vt faciant. Qua in re cum sese longiùs discurrere patiantur, eò subito ignominia, atque turpitudinis prolabbuntur, vt earum congressus, atque commercia, homines non modò non desiderant, sed etiam detestentur: cum interim nemo omnium ea impudentia, atque superbia sit, quin castas, honesta; q; mulieres (velit nolit) revereatur. Illa siquidẽ illarum grauitas cum integritate atq; prudentia temperata, tanquam clypeus, atque propugnaculum hominum improborum temeritati resistit: ex eoque fit, vt vnica illarum vox, risus, gestusq; minutissimus (si beneuolentiam in se tacitam habeant) magis cuiq; chara & accepta sint, quàm mulierculæ alterius, amoris indicia quantumcunque aperta. Ea enim etsi fortasse reip̃a impura, atque libidinosa non sit, facillimè tamen putatur esse, dum se fastidiosius contrahit, dum liberiùs rideat, dum profusiùs scurriliterq; loquatur. Et quoniam illa ferè verba, quæ certis quibusdam momentis non nituntur, irrita, atque puerilia sunt, sc̃eminam Aulicam diligenter oportet excubare, non solum quis sit, quicum vñi loquitur, sed vt illam habeat diuersarum rerum scientiam, vt nec desit, quod appositè, & concinnè dicat, & illud etiam in omni re iudicium, vt cum placere dicendo putat, stomachum non commoueat: nec illius aures proprijs laudibus obtundat, nec nimio sermone lassum & fatigatum detineat, nec seueris in rebus iudiculis scateat, nec grauia ludicris miscet, nec id sciat quod nescit, nec laudem ex eo quærat quod omnimò ignorat, deniq; affectata omnia tanquam Scyllam & Charybdim euitet. Istis animi dotibus, cum se decorè instruxerit, tum corporis exercitijs illi sexui conuenientibus vtatur: ea tamen veoulate, vt in omnibus tum dictis, tum factis dubitetur, prudentia ne maior illi, an inuenditas insit: ita illam omnes, non tantum amore, sed veneratione quadam & honore prosequuntur, fortasse etiam non indignam existimabunt, quæ cum isto tam magnifico Curiali nostro conferatur. Contigit h̃c Iulianus, & paululum ita restitit, quasi orationi finem imposuisset. Tum Gasparus: Egregiè meherculè sc̃eminam nobis istam exornasti, magnamque illi præstantiam attribuisti, satis tamen concilè & generaliter. Res sanè adeò multas atque magnas eidem accumulasti, vt verear ne eas noninarrè pudear, istasq; potius optes fore, quàm fieri putes: eorum more, qui cum nihil sperent, voluntatem tamen in impossibilibus defixam habent. Istæ ego exactiùs paulò atque luculentius exprimi desidero, quæ sin; illa corporis oblectamenta Aulicæ sc̃eminæ

*Lassu pro-
prio sordet
in ore.*

minæ

minæ convenientia, quis virorum humaniter excipiendorum *Excipiendi*
 modus, quæ res illæ sunt, quarum illa cognitionem habere debet: *sunt homi-*
 num prudentia, num animi magnitudo, num continentia? *num animi.*
 quoque illæ virtutes, inuolucris quibusdam à te recitatæ, in quem *Cic. de orat.*
 finem intendant, num ad familiam (quod tamen illam profiteri *lib. 1.*
 non vis) an ad humanitatis officia, & corporis relaxationem?
 Quod si sentias, tu pol videris, ne istas tantas dotes, tam turpi
 ministerio religaueris, vt eas prorsus tui, sui que pudeat. Ridens
 hic Iulianus: non potes (inquit) te continere Gaspere, quin acerbi-
 tatis tuæ virus semper in mulieres euomas. Mihi equidem de ista
 re abundè satis dixisse videbar, istis præsertim audientibus, quo-
 rum nemo (audeo dicere) ita communis sensus hostis est, vt scæ-
 minis armorum, equorum, palæstræ, pilæ, reliquarumque rerum v-
 sum attribuat, quæ solis hominibus conceduntur. Antiquitati me-
 herculè (inquit Aferius) satis placuit scæminas videre nudas cum
 viris collectantes: sed illa apud nos cum alijs nonnullis consuetudo
 inueterauit. Ego etiam mea memoria (inquit Cæsar) scæminas vidi, *Feminae*
 pili, armisque ludentes, venantes, equitantes, & alijs quibusque viro- *olim armis*
 rum exercitijs contententes. Ad hæc Iulianus: Sed quoniam (in- *vse.*
 quit) arbitrio meo domina ista efformanda est, non modò robu-
 sus istis, & asperis virorum exercitijs non vtetur, sed ea etiam,
 quæ mulierum propria sunt, illa facilitate, atque cura conficiet,
 quæ à nobis paulò antè descripta est. In saltatione igitur nec ce-
 leri, nec violento motu vtatur, nec in musicis frequenti illa, & dif-
 ficili tonorum diuisione, quæ plus in se scientiæ, quàm suauitatis
 habet. Instrumenta verò musica illius conditioni consentiant. In-
 forme enim turpeque esset scæminam videre tympanistâ, buccina-
 tricem, aut fistularioriam: istorum enim ea vis & asperitas est, vt le-
 uem illam, dulcem, & decoram scæminarum mansuetudinem di-
 strahat. Quoties igitur saltandum fuerit, aliquantulum prius exe-
 retur id vt faciat, in eoque timiditatem quandam, atque verecun-
 diam adhibeat, quæ temeritati atque impudentiæ sunt contraria.
 Eodem accedat ea vestitus consideratio, vt nec nimis dissoluta
 sit, quod est rusticitatis; nec nimium mollis, quod est inconstantia,
 & leuitatis. Sed quoniam mulieribus à natura conceditur maio-
 rem in forma operam collocare, quàm viris, quoniam ipsius quoque
 formæ diuersa ratio est, summo iudicio perpendendum erit, quæ
 vestimenti formula cum primis deceat: quod faciliè fiet, si pro ex-
 ercitiarum varietate vestes quoque componantur. Quod si ad hi-
 laritatem natura propensior sit, id obnixè contendet, vt vultus,
 voces, vestitus, eidem vno quasi concentu suffragentur. Sin

Vestitus
corporis &
ingenij fa-
bricam se-
quitur.

paulò ſeuerior ſit, atque remiſſior, cætera quoque naturalem grauitatem aptè comitentur: ſi obefa ſit, ſi gracilis, ſi pallida, ſi ſulca, naturam ſemper artiſcioſa ſolertia adiuuet: rectè tamen & ſapienter, vt quantumcunque delicata & polita ſit, nihil ſtudere, nihil affectare videatur. Et quoniam Gaſparus illud ſciſcitatur, quarum rerum notitiam amplecti debeat, quo officio, qua humanitate viros, ſcæminasque accipiet, & num in iſtum omninò finem illarum virtutes ſpectabunt; illud vobis confirmare non dubito, eadem illi cognoscenda eſſe, quæ viro Curiali ab iſtis viris eloquentiſſimis ſunt attributa. In illis verò oblectamentis, quæ ei non conueniunt, ſatis eſt tantum habere iudicij, quantum viris ſolet attribui in illis rebus, quarum exercitatio eiſdem non conceditur: quod meo iudicio ſatis eſt, ſi viros ſciant, pro cuiusque benemeritis magis minusque laudare. Et vt ea breuiter repetam quæ paulò iam antea commemorata ſunt, ego meam iſtam Aulicam in muſicis, in literis, in pictura, in tripudijs, in iocis, & facetijs peritam eſſe volo; tanta tamen modestia, atque pudore, vt nec opinionem in animis hominum penitus inſiram euellat, nec illis præceptis careat, quibus modò Curialis noſter eſt inſtitutus. Ita in omni congreſſu, in riſu, in iocis, in lepore, denique in omnibus humanitatis officijs grata erunt quæ faciet omnia. Et quanquam continentiam, magnanimitatem, temperantiam, prudentiam ad iſta quæ diximus humanitatis officia pertinere nemo arbitretur; iſtis tamen omnibus imbutam eſſe volo, non ſolùm vt omnes hominum conditiones humaniter tractet, ſed vt omnium vndique virtutum ſplendore emineat: quibuſcum omnes actiones ſuas conditas habeat, tum eam omnes tanquam mortalem deam intueantur. Subridens hîc Gaſparus, mirum hercè (inquit) cùm literas, continentiam, magnanimitatem ſcæminis conceſſeris, ni ciuitatum, & rerum publicarum etiam gubernacula concedas. Liceat igitur (ſi dijs placet) leges promulgare, liceat exercitus conſcribere, liceat imperare: homines verò penſum ſilùmque & culinaria edſcant. Arriſit viciffim Iulianus, & iſta fortalle (inquit) non adeò eſſent abſurda. Nónne Platonem meministi (qui mulierum vix vſquam amicus erat) ciuitatum, rei que bellicæ adminiſtrationem mulieribus credidiſſe? Num non multas exiſtimas reperiri poſſe, quæ illa non minùs quàm viri, egregie faciant? ſed ego illis iſta publica munera non attribui, quoniam ſcæminam Aulicam, non Reginam, formare decreui. Satis herculè video heſternam te illam Octauiani calumniam clanculum velle renouare, id eſt, imperfectas eſſe naturâ mulieres, virtutum expertes, nullius pretij, ſi cum hominibus conferantur.

Plato ſcæminis Rerum publicarum adminiſtrationem conceſſit.

ferantur. Magnus iste vtriusque vestrum error esset, si ita serio existimaretis. Non repetam (inquit Gasparus) quæ iamdudum dicta sunt, sed tu mihi aliquid libenter extorqueres, quod istas mihi dominas offensas reddat, cum tute interim assentatione aliqua easdem amicissimas habeas. Verum ego illas adeo prudentes, & perspicaces esse noui, ut simplicem veritatem (etsi verè sua minus fuerit) magis quam adumbratam gloriæ speciem amplectantur. Neque sane indignè ferent, si homines digniores appellemus: immò ipsæ sibi consciæ sunt, quam admiranda præscripseris, quam impossibiles Aulicæ sceminae conditiones prædicaueris, quam innumera-biles virtutes excogitaueris, multis iam ut gradibus Socrates, & Cato inferiores videantur. Et (ut liberè dicam quod sentio) miror verecundia te non esse præpeditum, quo minus rationis metas tam apertè defereres, Nonne satis fuerat istam mulierculam, pulchram, prudentem, honestam, affabilem, effingere, in humanitatis officijs sine suspitione sapientem, in Choreis sine rusticitate grauem, in sale & facetijs sine leuitate temperatam, nisi tam incredibilem ei rerum omnium scientiam attribuisses, easque virtutes addidisses, quas nec ista vnquam ætas, nec superiora (credo) tempora, in aliquo vnquam homine deprehenderunt? Quod verò ad imperfectam mulierum indolem, ad virtutum ineptitudinem, ad indignitatem attinet, nihil ego quidem affirmare velini, cum istarum, quæ adsunt dominarum virtutes, orationem meam confutarent. Id tamen non dubitabo dicere (cum tantorum virorum scriptis monumentisque commendetur) Naturam semper ad optima niti & contendere: & propterea viros semper (si fieri posset) procreare velle, adeo ut sceminae quotiescunque generentur, occultus aliquis in naturæ opificio error est, proposito quæ sine frustratur. Ut in hominibus cæcis, & claudis, in arboribus quarum fruges ad maturitatem nunquam perueniunt: ita quoque mulieres casu aliquo, & fortuito æditæ videntur; quod facilius perspicimus, si earum actiones cum hominibus comparemus. Ista tamen quoniam naturæ vitia atque defecta sunt, non est æquum mulieres odisse, nec minoris quam par est æstimare: plura tamen facere, quam illius sexus angustia patientur, id mihi videtur insanie proximum. Plura in hanc sententiam Gasparum dicturum esse Iulianus putauit: sed cum acquiescere eundem videret, Frigidè meherculè (inquit) de imperfecto mulierum ingenio disseruisse mihi videre, & licet istas tam subtiles rationes non ingrederer, tamen iuxta hominum prudentissimum auctoritatem, ipsamque adeo rei veritatem respondeo: Sub-

*Natura
contendit
ad optima.*

*Substantia
non suscipit
maius &
minus.*

stantiam cuiusque rei essentiamque nec intentionem recipere, nec remissionem. Nam ut lapis in eo quod lapis est, altero lapide perfectior non est: ita nec homo homine, nec mas proinde femina, quod ad formalem essentiam attinet. Vterque enim sub hominis specie continetur, & si qua in re differant, accidentarium est, non substantiale. Quod si verum dixeris, etsi non essentia, accidentibus tamen præstantiorem esse, sic vicissim occurro: Aut in corpore sunt ista accidentia, aut in animo: si in corpore, quoniam viri plerunque robustiores, agiliores, leuiiores, laborum patientiores sunt, cur illi (obsecro) maximè non sunt, qui istis rebus maximè excellunt? In bellis verò (in quibus virum atque roboris usus summus est) cur validissimus quisque maximo pretio non est? Sin autem in animo ista excellentia sit, utrique profectò sexui communis erit. Quæcunque enim sub intellectum virilem cadunt, eorundem etiam feminae sunt capaces: neque vnius ingenium rerum subtilitate facilius penetratur, quàm alterius; aut si differentia aliqua sit, potiores partes habent mulieres. Nonne illud tibi Philosophorum axioma iam pridem est cognitum: Molles carne, aptos mente esse? Quod si ita sit, minimè dubitandum est, quin feminae cum molliores sint, aptiores quoque existant ad rerum sublimium cognitionem, cōtemplationemque propensiores. Sed ut ista paulùm omittamus, quoniam ex illarum actionibus argumenta, iudiciumque peti desideras, illud dico: Naturam mulieres non fortuitò, sed certa quadam stabiliq̃ue ratione procreare. Quas etiam si corporibus non ita validis strenuisque, mentibus etiam placabilioribus fabricauit, multisq̃ue alijs qualitibus virili ingenio contrarijs, omnia tamen ad vnum eundemq̃ue finem, vnamq̃ue communem vtilitatem pertinent. Nam ut illa muliebris imbecillitas minùs animosa est, ita etiam plerunq̃ue magis cauta & attenta est. Et proinde matres primùm liberos enutriunt, patres deinceps instituunt: viri fortitudine quadam id foris acquirunt, quod feminae magna sedulitate domi conseruant, quod ego non minori laude dignum existimo. Quod si historias antiquissimas, recentelq̃ue euoluere placeat (etsi viri semper de feminarum encomijs partissimè scribant) virtutem in mulieribus semper non minorem fuisse, quàm viris perspicies: multas bella gessisse, obtinuisse victorias; regna, Respublicas summa prudentia, summa iustitia gubernasse, ea deniq̃ue omnia fecisse, quæ homines sibi gloriæ ducunt. Quid dicam de literarum scientia atque cognitione? Nonne tibi venit in mentem quot mulieres in philosophia, quot in arte poetica, quot in iure civili excelluerint? quàm multæ cum grauitate

*Mulierum
laudes.*

accusantur!

accusarint? alix quanta eloquentia coram iudicibus defenderint? Quid adijciam de artibus mechanicis? quas si omnes percurram, prolixior paulò futura est oratio: verùm in re minimè dubia, testibus vtor non necessarijs. Quòd si igitur nec essentiã viri, nec accidentibus perfectiores sint, (quod non tam ratione docti, quàm quod magis est, experti videmus) vbi demùm ista perfectio est, aut quo loco consistit? At naturæ (inquis) intentio est, semper quod optimum est producere, & proinde hominem semper generaret (si fieri posset:) quoties verò mulier procreatur, naturæ leginitas atq; vitium est. Ista sanè omnia perneganda mihi, & reiicienda videntur. Neque herculè video cur fœminam natura procreare non conetur, sine qua humanum genus non posset consistere: cùm illa plus quàm reliqua omnia, genera rerum, & species conseruare desideret. Ista siquidem maris & fœminæ coniunctione procreantur liberi, qui parentibus senio confectis accepta iuuentute beneficia rependunt, dum & eisdem decrepitos fouent, & alijs rursum filijs procreandis renouant, à quibus mutuam vicissim officium expectant: ita natura quasi in circulum conuersa, æternitatis seriè complet, & (quod est admirabilius) rebus mortalibus immortalitatem tribuit. Cui cùm muliebris sexus non minùs necessarius sit, quàm virilis, non video cur alterum casu, alterum certa lege natum dicam. Certum id quidem est, naturam semper ad optima contendere, sed vnumquodque tamen in sua specie: & non mari potius quàm fœminæ intentam esse. Quòd si masculum semper produceret, summa hìc imperfectio esset. Nam vti ex corpore atq; anima illud fit, quod vtrique seorsim parte nobilius est, id est, homo: ita ex mare atque fœmina, conseruatio totius speciei exoritur, sine qua partes ipsæ interirent. Itaq; istæ vtrique natura sic coniunguntur, vt diuelli aut diuidi nō possint: nam nec masculus dicendus est, cui nō est fœmina (secundum vtriusq; definitionem) nec fœmina nominanda est, cui masculus non est. Et quoniã vnus per se sexus tā inchoata & imperfecta ratio est, antiquissimi olim Theologi vtrumq; Deo attribuerunt. Vnde Iouem Orpheus marem fœminamq; dicebat esse. In sacris etiam literis illud legitur, Deum hominem, id est virum mulieremq; ad suam similitudinem effinxisse. Poetæ verò quoties de dijs fabulantur, sexum cōfundunt. Hic Gasparus, nollè (inquit) nos in ista mysteria sublapfos esse: siquidem dominæ nequaquā intelligent, & ego rationes quantumuis firmissimas adduxero, illæ tamen aut me credent deteriores partes in me lumpsisse, aut certe simulabunt, & iniquam iamiam sententiam pro arbitrio ferent. Tamen quoniam huc vsq;

Genera & species sine mulieribus interirent.

Antiqui deo vtrumque sexum attribuerūt

*Aristotelis
problemata.*

sumus ingressi, hoc vnum dicam: Sapientissimi cuiusque iudicio, Virum formæ, fœminam materiæ comparari. Quanto igitur forma materiæ præstat, à qua suam existentiam habet, tanto quoque viri mulieribus sunt præstantiores. Audiui equidem à magno quodam philosopho hoc in suis problematibus quæri, quæ ratio sit cur illum fœmina semper amet, à quo primum vitiata sit: viri è contra cur illas odio prosequantur, quibuscum primò libidinose congressi fuerint. Istis ab eodem Philosopho sic respondetur: Mulierem in illo actu tum primum suam perfectionem assequi, & propterea amare; virum imperfectiorem reddi, propterea odisse. Cuius rei illud apertissimo argumento esse potest, quòd omnes plerumque mulieres, se viros esse exoptant, dum eas occulta quædam naturæ vis, ad rei perfectioris desiderium impellat. Hic subito Iulianus, Istæ (inquit) miseræ, viros se esse non desiderant, vt perfectiores fiant, sed vt paulò liberiùs viuant; eosque seruitutis traxinos dilcutiant, quos sua autoritate homines eisdem iniecerunt. Illa verò de materia & forma comparatio tua, omni ex parte non conuenit. Nam nec fœmina adeò sit perfecta ratione viri quàm materia interuentu formæ, à qua existentiam mutuatur: & formæ quo plus materiæ habent, eo minùs perfectæ sunt; cùm verò solæ & per se sint, sunt longè perfectissimæ. At fœmina neque suam habet à viro essentiam: & illa vt ab homine, ita quoque ab ea, homo sit perfectiori. Ab utroque enim promiscuè procreantur liberi, ab altero seorsim generari non possunt. Amoris verò muliebris, aut virilis odij in eas quas primum complexi sunt, ego Philosophi tui causam inanem, aut potius nullam puto.

*Calor leui-
tatis, frigi-
ditas graui-
tatis causa.*

Ego equidem id muliebris constantiæ, aut humanæ potius leuitati tribuendum existimo. Nam masculus cùm natura calidior sit, est etiam leuior, mobilior, inconstantior: fœmina cùm frigidior rem corporis constitutionem habeat, firmior, sincerior, stabilior, existit. Hic Æmilia in Iulianum conuersa, Ego (inquit) te per deos oro, vt istam aliquando de materijs & formis, de masculis & fœminis disputationem relinquant, nos vt te faciliùs intelligamus. Satis Octauiani, & Gaspari calumnias percensuimus, sed tu quomodo nos defendas planè non perspicimus. Veremur itaque ne nunc præter causam atque propositum dicantur omnia, neue ista tam iniqua inimicorum nostrorum opinio, altius in hominum animis resideat. Noli (inquit Gasparus) nobis hoc nomen tribuere, multò meherculè meliùs Iuliano conuenit, qui dum falsas laudes mulieribus ascribit, faciliè declarat, nullas esse veras, quas eisdè attribuat. Tum Iulian. Ne vereare (lectissima) ne ego minus respon-
deam

deam vniuersis. Non libet in viros ita contumeliosè inuehi, quem-
admodum illi modò in fœminas : tamen si isthæc nostra fortè dis-
ceptatio literis mandaretur, nollem certè (vbi istæ materiæ, atque
formæ intelligerentur) Gaspari rationibus minùs responsum vide-
ri. Non video equidem (inquit Gasparus) quo pacto nobis in isto
satisfacias: Virum dicis naturæ calidiorè esse, mulierem frigidam:
calorem tamen frigiditate multò nobiliorem esse negare non po-
tes: cum in cætera actiuus sit, & ex se (vt ita dicam) productiuus.
Deinde vim illam cœlestem rebus inferioribus caliditatem im-
mittere nemo dubitat, nunquam autem frigiditatem: quæ concre-
tis, & impuris corporibus religata, naturæ opera penetrare non
potest. Quocirca cum mulieres frigidiorum corporis temperati-
onem habeant, tanræ earum timiditatis, & ignauix causam exi-
stimo. Itanè semper in subtiles istas argutias irrues (inquit Iulianus)?
Vide quomodo in aliud ex alio malum incidis. Negare certè non
possum, caliditatem ex se frigiditate perfectiorem esse: in com-
positis tamen & mixtis corporibus non est ita. Nam illa tum
essent perfectiora, quæcunque sunt reliquis calidiora. Quod
nullo modo concedendum est, cum ea sint omnium longè per-
fectissima, quæcunque sunt mediocriter temperata. Fœminam
equidem viro frigidiorum esse fateor, cum ille nimio calore me-
diocritatem excedat, at illa iusta quadam & æquabili tempera-
tura consistit, cum eam habeat humiditatis proportionem, quæ
nimia caloris intemperie, in hominibus citiùs exsiccat. Illa quoq;
frigiditatis tantum habet, quantum & caliditatis vehemētix potest
resistere, & calorem naturalem resistendo augere: ex qua contra-
riorum æqualitate, optima temperies nascitur: cum interim in
hominibus iste frigiditatis defectus, & naturalem calorem ad ex-
tremum discurrere patitur, & humiditate deficiente, seipsum con-
sumere & resolvere. Vnde homines cum in generatione mulieri-
bus citiùs desiccantur, breuioris etiam vitæ plerunque existunt, in
eoque ipso eisdem quoque imperfectiores sunt, cum illæ diutiùs
vivendo, naturæ ministerio atque intentioni faciliùs satisficiant.
De illo virtutis cœlestis infuso calore nihil iam loquimur, quo-
niam diuersus ab illo est, de quo nunc agitur: qui quoniam om-
nia promiscuè sub lunæ globo tum calida, tum etiam frigida con-
seruat, frigiditati muliebri contrarius esse non potest. Timiditas
verò muliebris, etsi aliquid in se imperfecti habeat, ex causa tamen
oritur minimè vituperanda. Vitales enim spiritus adedò celeres, &
subtiles in eis sunt, vt cum rerum formas intellectui quàm citissi-
mè deferant, ab omni specie extrinseca, facillimè perturbentur.

*Calor nobi-
lior Aristo.
Meteor. I.*

Viros contra plerumque libet cernere, qui nec morbi, nec ullius præterea rei periculum exhorreſcunt: neque fortes tamen appellandi ſunt, quia ita obtuſo, craſſoque ſpiritu ſunt, ut præcipientes & inſeſati quò fata ferant, inſequantur: nihil neque incommodi, neque diſcriminis proſpicientes. Homines itaque ſtupidi, ſtultiſque, magnanimi appellari non poſſunt, cum magnus animus deliberatione iuſta atque determinata quadam voluntate nitatur, pluriſque officium dignitatẽque æſtinet, quim ea omnia, quæ humana vita periculoculiſſima putat. Et quamvis mortis acerbitas præſtò eſſe videatur, adeò tamen inconcuſſus erit, ſenſibus adeò integris & quietis, quaſi nihil durum, aut infeſtum contingere poſſet. Iſto animo nonnullos iam olim viros fuiſſe à maioribus noſtris accepi-mus, nonnullos etiam fœminas, quæ magnanimitate, conſilij, re-buſque præclare gerendis, ipſis hominibus nulla in re inferiores ha-bebantur. Tum Phriſius Res iſtæ (inquit) tam præclaræ, tum pri-mum fieri cœperunt, cum prima omnium muliere illa, non ſolum ipla in Deum grauiter peccaret, ſed alios etiam in errorem eundẽ adduceret, omnes nobis dolores, omnes calamitates, omnem denique mortalitatem ita hæreditariam relinquens, ut ſimul cum lacte nutricis miſerias ſuſciſſe videamur. Quoniam ſacras literas (inquit Iulianus) tibi tanquam ſubſidiarias adiungis, nonne illud quoque, meministi, eoſdem errores à fœmina reuocatos deletoꝝque fuiſſe? quod noſtræ vtilitati adeò redundauit, ut vnus factum tot tantique benemeritis penſitatum, ſœlix culpa appelletur. Verum hic ego nõ inſtiti fuiſſus oſtendere, Diua virgo quàm multis gra-dibus vniuerſo hominum generi antecellat, ne ſeria atque ſacra lu-dicris noſtris, prophanisque rationibus immiſceam. Nihil dicam de mulierum incredibili conſtantia, quæ Chriſti nominis cauſa, acer-biſſimam mortẽ à tyrannis crudeliſſimis illatam, non recuſarunt: nihil de earum ſcientia & ingenio, quæ inſinitas idololatrarum lu-perſtitiones ſubtiliſſimis rationibus confutarunt, : quæ ſi miracula eſſe, & ſummi Numinis dona obijcias, ego nullam virtutem lau-dabiliorem eſſe reſpondeo, quim eam, quæ diuino teſtimonio comprobatur. Multæ præterea mulieres ſunt de quibus etiam ſi iniurioſe ſileatur, tamen ſi Sancti Hieronymi ſcripta intueri veli-mus, adeò mirificas illius ætatis mulierum laudes inueniemus, ut viros quosque, ſanctiſſimos adæquare videantur. Quod cum ita ſit, vos per vos conſiderate, quim ſint aliæ innumerabiles, de quibus nulla omnino mentio fiat. Illæ ſiquidem miſeræ vndique, incluſæ, at-que religatæ, inanem illam integritatis oſtentionem non aucu-pantur: Vt multi hodiẽ hypocritæ impuriſſimi, qui aut proriùs ob-liti,

*Euam ſen-
tit cum po-
mũ ederet.*

*De maria
Chriſti ma-
tre innuit.*

*Virgines
martyres.*

liti, aut penitus nihili facientes diuinum illud præceptum, scilicet
*(Cum ieiunaueris inunge faciem, ne ieiunasse videre: quotiescunque
 oraueris, aut elemosynam des, aut aliud quodcunque pium feceris, ne
 forum aut Synagogas intres, sed occultum aliquem locum, ne conscia
 manus sinistra sit quod dextera egerit)* astute prædicant nullum esse
 tam ingentem thesaurum, quàm aperte agendo, reliquis exemplū *De religiosis*
 benefactorum relinquere: deinde capite demisso, oculis humi de- *hominibus*
 fixis, rumusculos vndique disseminant, scēminas se nec intueri, nec *loquitur.*
 alloqui audere, nihil nisi crudas & fumolas herbas edere, vestibus
 tantum talaribus, & pannosis vti: cū interim & simplices fallant,
 & testamenta subuertant, & maritos cum vxoribus dissidere faci-
 ant, & venena poculis, nonnunquam philtrea, carmina etiam & id
 genus obscœna immisceant, illi suæ sententiæ semper consecrati,
Si non caste, tamen caute. Quam & vlceris cuiusq; medicinam cla-
 mant, & Deū omnia flagitia facile remissurum affirmant, si adeo
 fiant occulte, nihil ut inde erroris aut exempli mali consequatur.
 Isto sanctitatis velo, aut potius scelerum vmbraculo freti, huc om-
 nes curas, cogitationesq; conuertunt, ut domine cuiuspiā castæ atq;
 integre mentem impuritate aliqua inficiant, ut germanos discor-
 dij implicent, ut Republicas capeffant, ut alios efferant, alios pro
 eorum libidine deprimant, nonnullos capite puniant, quosdam
 custodijs teneant, aliquos proscribant; denique ut omnium scelerū
 ministri fiant, omnium rapinarum, spoliiorūque regionum custo-
 des, & quasi depositarij habeantur. Horum alij in summa inuere-
 cundia molles, & delicati esse volunt, nunc vertice nitidius raso,
 nunc vestibus accuratè compositis, quas aut eleuant, ut ingressu
 caligarum molliciem denudent, aut genu curiosè demittunt, ut
 pulchram corporis habitudinem ostendent. Alij dum rem diuinam
 faciant, oculorum aspectus, corporisq; gestus novos effugunt,
 hoc in illis valdè decorum, & admirabile existimantes. Impuri
 profecto homines & scelerati, non solum ab omni religione, sed
 honestæ vitæ consuetudine alienissimi: quorum si quando fla-
 gitia eisdem obijciantur, in ludum, iocūque conuertunt, eumque
 deridendum reliquis propinant, qui eadē aliquando commē-
 morat; vitia postremo omnia laudi sibi gloriæque ducunt. Hæc
 Emilia, tanta te (inquit) de religiosis maledicendi voluptas cepit,
 ut in sermonem incideris à proposito nostro longè alienissimum.
 Gravis iste error est, in absentes religiosos adeo acerbè murmu-
 rare: vide ne sine iusta aliqua occasione conscientiæ tuæ vim in-
 feras: illi nisi Deum perpetuis precibus delinirent, grauioribus
 certe plagis, atque vulneribus nos excruciare. Arrisit leuiter Iuli-

anus, & quomodo (inquit) Sagacissima subolet tibi me de religio-
 sis sensisse, cum ego neminem nominaverim? minimè sanè ob-
 murmurare mihi videbar, sed planè eloqui, atq; inuebi. Neque sa-
 nè de bonis viris, sed de malis sensi, quorum flagitia cum mihi sa-
 tis cognita sint, ne milleſimam quidem eorum partem attigisse
 videor. De religiosis noli ampliùs dicere (inquit Æmilia) ego cer-
 tè audire nefas existimo. Quod ne diutiùs faciam, discedere con-
 stituo. Placet certè (inquit Iulianus) de istis nihil vterius adijcere:
 & vt ad laudes mulierum iustissimas reuertar, illud audeo confir-
 mare, neminem tantæ virtutis hominem à Gasparo commemo-
 rari posse, qui vel vxorem, vel filiam, vel sororem, aut æqualem,
 aut superiorem non habuerit. Multis hoc mulieribus contigit, vt
 viros vel summis beneficijs afficerent, vel ab erroribus crassissi-
 mis reuocarent. Quocirca, cum ad virtutes naturâ non minùs pro-
 pensæ sint quàm viri, cum id non auribus solùm haufimus, sed o-
 culis vidimus, cum instituti, cum experti didicimus, nō video quor-
 sum Gasparo monstrosa & portenta prædicare videar: quum & ea
 illis attribuam, quæ fieri deinceps possunt, iamque antea contige-
 runt: & etiamnum mulieres spiritum ducant, quæ adeò propè
 Aulicæ fœminæ à me constitutæ accedunt, quàm hominum quic-
 quam ad Curialem ab istis modò descriptum accedere potest.
 Tum Gasparus: Illæ rationes quæ nulla nituntur experientia, om-
 ninò futiles & inanes sunt. Ego si abs te quærerem, quæ istæ tam
 illustres dominæ essent, quæ non minores laudes merentur, quàm
 illi, quorū vxores, filij, aut sorores erant; quæ tantis viros bonis af-
 fecerunt, quæ tot eorum errores reuocarunt, facesserem tibi credo
 negotium, vereor ne planè obtunderem. Sola meherculè fœmi-
 narum multitudo (inquit Iulianus) molesta mihi in recensendo
 esset. Nam temporis nisi angustias subuerer, de Octauia dice-
 rem Marci Antonij vxore, eademque sorore Augusti, de Portia
 Catonis filia Bruti que vxore, de Caia Cecilia nupta Tarquinio
 Prisco, de Cornelia Scipionis filia, & alijs etiam infinitis nō nostris
 solùm, sed etiam Barbaris: nimirum de Alexandra illa Alexandri
 Iudaici vxore, quæ cum maritum supremū diem obiisse videret, &
 populum vndiq; tumultuantem, & planè in perniciem duorum li-
 berorum deuotum, vt patris iniurias & tyrannidem in filijs vlcis-
 cerentur; illa vnico ferè momento exulceratos seruitute, inflam-
 matos iracundia animos sedauit, eolq; liberis confestim amicos
 prudentiâ reddidit, quos multis annis pater inimicos crudelitate
 fecisset. Dicitò saltèm obsecro (inquit Æmilia) quibus ista ratio-
 nibus atque adminiculis fecerit. Tum Iulianus: Illa cum præsen-
 tem

Romane
mulieres.

rem liberorum perniciem animaduertisset, Alexandri corpus in medium forum proijci curauit. Circumsufa deinde ciuium multitudi-
 ne, noui (inquit) vestros omnium animos iustissimis irarum fa-
 cibz incensos esse, quibus si mariti defuncti iniurias truculentissi-
 mas minores dicerem, multum sanè, indigneq; dissimularem. Ve-
 rum vt illum iam antea spirantem, de tanta immanitate quo-
 quo modo dehortata sum: ita eundem vita spirituq; spoliatum,
 vestro arbitrio, vel canibus dilaniandum, vel alijs cruciatibus excar-
 nificandum subiicio. Liberis tamen (quorum adhuc summa inno-
 centia est) parcatz oro, eoq; magis, quoniam nec paterni scele-
 ris participes, nec conscij esse potuerunt. Istius orationis tanta vis
 erat, vt furores omnium animis altius defixi, non solum deferbue-
 rint, sed in summam etiam pietatem degenerarint: nam & filios in
 principes rectoresq; Reipublicæ cooptrarunt, & corpus etiam
 funereum, exequijs honorificis terræ commiserunt. Constitit hic
 paulum Iulianus, deinde, nonne satis nostis (inquit) Mithridatis vx-
 orem, sororesq; multò minùs in summis periculis extimuisse, quàm
 ipsum Mithridatem? Nonne idem de Asdrubalis vxore affirmare
 licebit? Nonne illud memoriæ proditum est, Armoniam Hieronis
 Syracusani filiam, in ipsis patriæ suæ incendijs interire voluisse? Hic
 Plursius, vbicunq; (inquit) animi procacitas atque pertinacitas o-
 stendenda est, dubiù non est, quin propositi tenaces sint: vt illa, quæ
 cum matrem diutius pediculato conuictio vixere non posset,
 peruersæ voluntatis signum digitis commonstrabat. Subridens hic
 Iulianus, Illa (inquit) pertinacia quæ virtutem propositam habet,
 constantia veriùs nominanda erat: vt in Epicharia libertina Roma-
 na, quæ cum coniurationis cuiusdam in Neronem factæ conscia
 esset, & ob eam ipsam causam atrocissimis cruciatibus torqueretur,
 de nemine tamen coniuratorum confiteri voluit, cum multi inte-
 rim equites, & Senatores terrore percussi, fratres, amicos, & charis-
 simos quosque ignauiter accusarint. Quid dicam de Leona illa in
 cuius memoriam & trophæum, in ipsa casti porta Leenam æneam
 Athenienses construxerunt, eamq; clinguem, tanquam summæ
 illius constantiæ, & taciturnitatis indicium? Nam illa quoque cum
 contra tyrannos coniurasset, etiamsi duos illius cõsanguineos, eos-
 que egregios viros ante oculos dilaniatos videret, ipsaq; non ita
 multo post crudelissimis tormentis subijceretur, nullum tamen clan-
 destini illius consilij participem prodiderat. Hic Margareta Gonza-
 ga, Nimiùm (inquit) breuiter & succinctè mulierum res gestas per-
 currere videris. Nam ista etsi audiuerint sapiens, legerintque aduer-
 sarij nostri, nec audiuisse tamen, nec legisse dissimulant, nihilque

*Alexandre
Iudaica o-
ratio.*

*Mithridat.
& Asdruba-
lis vxores*

*Leona A-
theniensis.*

*Massilien-
sum consu-
tudo.*

desiderant seriùs, quàm earum memoriam obliuione deleri. Verùm si tu eas nobis explicare non graueris, nos illas saltem honore aliquo prosequemur. Placet herclè sententia (inquit Iulianus) ego tibi illam commemorabo, cuius ea extiterunt prèclarè acta, vt ipsum Gasparum confiteri non dubitem, eadem nisi ab hominibus paucissimis exæquari non possè. Perantiqua sane apud Massilienses consuetudo erat, eademquè à Græcis hominibus deducta putabatur, vt venenum Cicuta permistum publicè conseruaretur, idemquè ijs concedebatur, quos vitæ tardum, aut satietas cepit, vel quia resantern semper fortunam sustinere, intolerabile, vel quia de summo fœlicitatis fastigio, atque dignitate in miseras recidere, morte acerbius putaretur. Quocirca præsente Sexto Pompeio: Hic Phrius Iulianum non passus vltius dicere, Istuc (inquit) tam altè petatum principium, longam aliquam & prolixam fabulam videtur portendere. Tum Iulianus in Margaretam Gonzagam conuersus, Vides ne (inquit) vt me Phrius iniuriôsè interpellauerit? Dicturus equidem fueram de admirabili fœminæ cuiusdam magnanimitate, quæ cùm Senatui astante Sexto Pompeio persuasisset, mortem sibi iustissimis de causis expetendam, deposito omni timore, aut cum summa potiùs alacritate venenum hausit, tanta animi constantia, tanta fiducia, tam sollicita prudentiquè ad suos oratione; vt cùm lethalem succum per venas discurrere, mortemquè omnibus propè terribilem adeo intrepidè sustineri Pompeius, cæteri què vidissent, tam prudentem, inuictumquè mulieris animum non sine lacrymis suspiciebant. Arridens istis Gasparus: Ego contrà (inquit) in oratiunculam me incidisse memini, in qua maritus verè infelix moriendi veniam à senatu impensè rogat, quoniam dies noctesquè ita miserè rixis iurgijsquè vxorijs toqueretur, vt mortiferum illud poculum millies potiùs imbibendum putaret, quàm Stygiam vxoris vocem audiendam. Et quot obsecro mulieres (inquit Iulianus) idem quasi iure suo vendicare possent, non dico propter iniquas mariti voces, sed propter facinora longè iniquissima? Ego equidem permultas noui, quæ eas pœnas patiuntur, quæ apud inferos esse dicuntur. Hoc si ita sit (inquit Gasparus) nonne viros quoque innumerabiles existimas, quos ita coniuges malè torquent & excruciant, vt earum consuetudini mortem longè anteponant? Et quæ obsecro vis illa est (inquit Iulianus?) quod tantum fœminarum sine remedio malum? Sic enim ferè virorum in vxores sunt iniuriæ: quas illæ etsi non prè amore, prè timore tamen perpetuuntur. Certum herclè est (inquit Gasparus) exiguum istud quod faciunt

faciunt boni mulieres, timoris impulsu profluere. Vix enim in toto terrarum orbe aliqua existit, quæ in ipsis animi quasi penetrabilibus virum non oderit. Immo contrâ (inquit Iulianus) testes certè omnes historiarum sunt, viros magis ab vxoribus, quàm vxores ab eisdem amari. Quotusquisque nostrum est, qui illum viri cuiuspiam amorem aut viderit, aut legerit, quo Camma illa maritum suum complexa dicitur? Nescio (inquit Casparus) illa quæ mulier fuerit, vel quo amoris genere deflagauerit. Eadem quoque mihi sunt incognita (inquit Phrisius.) Arrige itaque aures, (ait Iulianus) & tu imprimis Margareta Gonzaga, alta mente quæ dicam reponito. Camma istæ tanta modestia, tantisque animi dotibus reliquis omnibus præstitit, diù multumque vt dubitares, maiore ne corporis venustate, an mentis virtute esset: in ea tamen nihil admirabilius quàm quòd Synatum virum incredibili amore prosequeretur. Eandem fortè Sinorix (maioris vir authoritatis quàm Syrius, idemque penè ciuitatis tyrannus) vehementer amabat: qui cum eam multis rationibus, & frustra tamen, pellicere conaretur, vnâ Synati vitam impedimento sibi putauit. Quam cum illi vi miserè ademisset, in eadem exoranda multò vehementius instabat. Illa in odium potius quàm beneuolentiam proclius, nec quicquam animi remittit, nec quicquam illius libidini concedit. Is magis facilem mulieris animum fore ratus, si eam (cuius obscurior paulò conditio erat) vxorem duceret, de nuptijs sollicitè agit, eiusque consanguineos, vt opem in tam honesta causa ferant, serò precatur. Illi vel illius potentiam veriti, vel illius pecunijs corrupti, mulieri persuadent quantum vilitatis in consentiendo esset, quantum in dissentiendo periculi. Illa cum aliquandiu obstitisset, tandem est assensa. Gaudebant non mediocriter consanguinei, & nuntium tam lætum Sinorigi deferunt, qui in communi omnium læticia, nuptias quàm primùm fieri curauit. Cum igitur vterque in Dianæ Templum solenniter processisset, coram Deæ statua dulcissimi cuiusdam poculi (quod antea furtim confecerat) dimidium sponso propinat, Ille (vt ibi mos erat) reliquum ebibit. Camma cum istuc ex voto successisse videret, coram Diana lætissimè prouoluta, Tu (inquit) satis nosti (sanctissima dea) post interfectum Synatum, quàm ego mihi violentas manus inferre cupiebam, quàm ægrè mihi pepercerim, quanta dolorum acerbitate funestam hanc vitam protraxerim: in qua hoc vnum solamen erat, scilicet vindictæ spes, atque desiderium. Quod cum iam videam contigisse, alacri sanè animo, summâque cum voluptate illius vmbra atque animam insectando exquiram, quem

*Camma Syrius
nata vxor.*

*Sinorix
tyrannus.*

*Venenatum
poculum.*

viuum morientemque plus quam meum spiritum diligebam. Tu verò omnium sceleratissime qui sponsus esse voluisti, pro thoro iugali, sepulchrum para. Ego te Synati cineribus sacrificium faciam, Istitis exanimatus Sinorix, & venenum iam visceribus infusum tumultuari per sentiens, creberrimis vsus est remedijs, cum nihil mederi, aut opulari posset. Camme verò adeò fortuna in extremis fuisse videbatur, vt Sinorigem antè interijisse audiret, quam illa moreretur. Quod illius auribus tanta voluptate circumsonuit, vt lectulo se statim committeret, & Synati nomine sæpius ingeminato, oculisque in cælum erectis, ô anime mi (inquit) quando nihil iam restat, quando vltimas has lachrymas, vindictamque istam, tanquam extrema amoris mei pignora, morti tuæ persoluerim, exolam hanc lucem, & fastidiosum sine te spiritum libens relinquo: quorum vtrumque mihi propter te vnum iam antea charius videbatur. Huc igitur quam primùm aduola (mi Synate) istamque animam non minus auidè complectere, quam eadem ad te obnixè properat. Hæc cum diceret, explicatis vlnis quasi eundem iam tum complexa, expirauit. Quid nunc Phrissi? quid tibi videtur de ista muliercula? Mihi sanè (inquit Phrissius) tu videris istis mulieribus lachrymas nimium extorquere velle: sed siogamus ista (quoniam ita vis) esse vera, ego ex illa, aliam in toto terrarum orbe non credo superesse. Immò (ait Iulianus) permultas esse alias ex me disces. Mea quidem memoria Thomas quidam Pisanus fuit, familiam non memini, etsi patrem (quem ille in intimis habebat) sæpius commemorantem audiuerim. Is cum à Pisa fortè versus Siciliam nauicula discederet, à Mauris quibusdam nauicatoribus ex improviso obsessus est. Quod etsi adeò repentinum malum erat, vt deliberari non posset, omnes tamen quam poterant sese gnauitèr defendunt. Sed cum numero pauci essent, à Mauris facillimè superati sunt, occisi aliquot, nonnulli capti: inter quos Pisanus iste fuerat, qui dum fortiter pugnaret, Maurorum ducis fratrem interémitt. Quod ille ægrè ferens (vt est credibile) eundem quotidie crudelissimè exerucians, in Barbariam tandem captiuum abduxit. Reliqui non ita multò post libertate donati, domum redeunt, & istum tam horrendum, tristémque casum, Argentinæ illius viro liberisque significabant. Illa in summa continuo sollicitudine nihil prætermittit in quo illi opulari posset: nihil intentatum reliquit, cum nihil tamen ex voto succederet. Cumque ille iam desperatione debilitatus, totam ætatem illis ærumnis dicaret, vnus ex illius filijs nomine Paulus, singulari in patrem pietate commotus, vel mortem sibi oppetendam, vel parentem ærumno-

*Argentina
Thome Pi-
sani vxor.*

sum liberandum decernit. Quod adeò feliciter & expedite effectum est, ut in Ligornum prius pater perueniret, quam è Barbaria discessisse cognosceretur. Ibi cum securus esset, ad uxorem literas mittit, liberatum se esse, incolumem, & postridie vnà cum ea futurum. Honestæ matronæ in animum tam subita, & inopinata lætitia incescit (quod & filium haberet nō minùs fortem, quàm prudentem, & quia maritum adeò charum & propè desperatum remissura esset) vt lectis literis, oculisque in cælum erectis, maritum nomine sæpius compellans, mortua in terram deciderit, nec ullis unquam medicamentis vita restitui poterat. Funestum meherculè & crudele spectaculum, in quo homines illud discere poterint, ne nimia lætitia elati, in extasi quandam prolabantur. Subridens hic Phriscus, Tūne (inquit) satis nosti, num illa præ dolore interierit, cum maritum rediturum intellexerat? Certe quidem (inquit Iulianus:) quoniam totius antea vitæ curriculum, illi suspicioni reclamare videbatur. Immo ego illius animam præ gaudio præstolari non potuisse suspicor, dum ille corporeis oculis aspiciendus erat, sed corpus nimio desiderio reliquisse, vt eò citius penetraret, quò (dum literæ legerentur) illius cogitationes aduolauerant. Tum Gasparus: Fieri certè potest, vt istæ muliercula nimis amando deliquerit. Sic enim mulierum ingenium est, vt omni in re extrema desiderent. Ista nimio amore vide quantum sibi, coniugi, liberis obfuerit, dum optatam, iucundamque libertatem, in luctum & mœrorem conuerteret. Hanc si inter eas connumeraueris quæ viros beare solent, iniuriam facies vniuersis. Ego illam (inquit Iulianus) inter eas recenseo, quæ diuino quodam affectu maritos amplexantur. De illis verò quæ humanum genus singulari beneficio affecerunt, si velim dicere, infinitus certè numerus erit. Quarundam etiam adeò antiqua memoria est, vt vear ne pro fabulis habeantur; cum illas veneranda antiquitas (quod adeò multa humanis vsibus necessaria adinuenerint) pro Diis celebrarit: vt Palladem, Cererem, Sybillas, à quibus ora- *Pallas, Cere, Sybilla,*
cula & futurorum euentus ipse Deus peti, atque intelligi voluit: *Aspasia,*
Aspasiam quoque & Diotimam, quæ & magnos viros erudic- *Diotima.*
runt, & pestem terribilissimam decem annis Athenis imminentem *Nichostrata*
prohibuerunt. Possem hic de Nichostrata Euandri matre dicere, quæ Latinos primùm literis instruxit: de illa quoq; quæ Pin- *ta.*
darum Lyricum Poëtam instituit. Quid de Corinna dicam? quid *Corinna.*
de Sapho? quarum vtraque in arte poetica excelluit. Verùm in rebus ita longè remotis & disiunctis, non insistam. Romam equidem ipsam, quæ ad tantam imperij maiestatem excreuit, non minùs

à mulieribus, quàm viris adauctam exist imo. Æquum est (inquit Gasparus) id nobis à te demonstrari. Faciam herelé, idque peribentur (inquit Iulianus.) Postquam vrbs Troiana euerla & exola est, nonnulli, qui tantæ cladi, & victoriæ superfuerunt, alij aliò spæ ac dissipati erant: è quibus aliqui cùm turbulentissimas maris tempestates perpeffi, Italiam (vbi Tybur mare illabitur) appulerunt: fame propè atque inopia confecti, in terram palantes prædatum exeunt. Fœminæ quæ in nauibus interim resisterunt tantarum calamitatum pertæ, omnes rationes ineunt, quibus & peregrinationibus finem imponerent, & pro amissa patria, nouam aliquam acquirerent. Cùm diù deliberatum esset, viris absentibus naues incendunt, & quæ huic facinori præfuit, Roma dicebatur. Non ita multò post virorum iam statim redeuntium iracundiam subuertit, summa cum humanitate eisdem occurrunt, primùmque impetum (qui ferè est acerrimus) maritos consanguinèque partim amplexando, partim osculando mitigarunt. Pacatis deinde omnium animis, rationis suæ consilia, & rei tam prudenter inceptæ causam explicant. Troiani & quia eò necessitas impulit, & quia illius loci incolis grati acceptique videbantur, istud mulierum factum valdè approbabant, eoque loci vbi nunc Roma est, cum Latinis habitauerunt. Inde antiqua apud Romanos consuetudo inualuit, vt viri fœminæq; quoties amicis obuiam procederent, osculis se inuicem salutarent. Videtis igitur, istæ mulieres quàm præclara Romanæ vrbs principia fundauerint. Neque sanè Sabinis mulierculis minus debetur, quòd eandem ita egregiè adauxerint, quàm Romanis, quòd fœlix initium dederint. Nam cùm Romulus propter illam mulierum rapinam vicinis omnibus in odium venisset, bellum illi vndique acerrimum est indictum. Quod ille tanta virtute confecit, vt apertam victoriam, cum optimis spolijs reportaret, vnico Sabinorum certamine excepto: quod diù incipiti fortuna stetit, quia Titus Tatius eorum Rex, homo in summa fortitudine, sapiens erat. Tandem post multas vtrinque clades, cum nouo sese eodémque infestissimo prælio committere putarent, accurrunt Sabinæ mulieres, vestitu nigro, pallis erinibus, summo squallore atque lachrymis, armaque iam nunc vulnera atque sanguinem minitanti, nihil mutuentes, inter viros patrèque mediæ consistunt, impensè orantes, ne loco: rum generorùmque cruore, manus inficerent. Quòd si noua istæ affinitas adeò illis inuisa, & exola esset, in eas potius quàm in se ferrum conuerterent, quæ multò magis emori desiderabant, quàm vel instar viduarum, vel sine patre itatribùque vi-

Roma.

*Sabina
mulieres
Romam
auxerunt.*

*Sabinarū
ratio.*

re; sapius funestum illud in memoriam reuocantes, aut liberos ex
 ijs prognatos esse qui patres occidissent, vel seipias ab illis ortas, qui
 maritos suos trucidassent. Earum nonnullæ infantes lacertis tene-
 bant, quæ linguam iam explicare, & cum auis colludere cœperunt,
 quibus lugubris ista matrum oratio accessit: Videte per deos ve-
 strum sanguinem, videte effigiem, intuemini spiritum quem ve-
 stris manibus in isto plusquàm belluino furore effundere conami-
 ni. Quid multa? Affectionis vel potius prudentia muliebris tanta
 vis erat; non solum ut reges inimicissimi scedere certissimo sint
 coniuncti, sed ut Sabini etiam (quod est admirabilius) Romæ habi-
 tant, vnâque promiscuè gentem è duabus facerent: ita mulie-
 bri virtute nouâque concordia adeò magnum populo Romano
 incrementum accessit, ut eundem Romulus cum postea in trigin-
 ta Curias distribueret, in foeminarum tam illustrium memoriam,
 Sabinas appellauerit. Respirans hîc aliquantulum Iulianus, cum
 nihil obijcere Gasparum videret, Nonne ista. (inquit) mulieres ho-
 minibus profuisse, & Romanæ urbis magnitudini multum adie-
 cisse existimas? Fateor equidem (inquit Gasparus) eas nonnihil
 in eo laudis promeruisse: verùm nisi earum vitia nimium inui-
 riosè occultares, illud etiam dixisses, quomodo in istis cum Tito
 Tatio certaminibus, eadem Roma à muliercula quadam prodita
 est, quæ viam rationemque hostibus Capitolij capiendi adeò
 facilem monstrauit, ut de tota penè republica actum vider-
 retur. Vnicam tu mihi malam commemoras (ait Iulianus) ego
 tibi probas innumerabiles recitavi. Infinitas præterea alias enu-
 merare possem, sine quibus (quæ nunc aliqua est) Roma nulla
 esset. Cur enim Veneri armata? cur etiam Caluæ templum ex-
 tructum est? cur ancillarum festa Iunoni consecrata, nisi quòd il-
 le Romam ab hostium insidijs liberauerint? Sed ut ista relinqua-
 mus, coniuratio illa Catilinaria, quæ Marco Ciceroni sempiter-
 nam nominis gloriam attulit, nonne ab infimæ sortis muliere pri-
 mum in lucem delata est? Annon illa totius Reipublicæ incolumi-
 tatis (de qua ille tantoperè gloriatur) causa & origo fuit? Hic
 ego etiam fortasse (nisi tempore excluderer) de illis hominum er-
 roribus dicerem, quos illæ sedulitate atque ingenio correxerunt:
 sed vereor ne nimis iamdudum prolixus fuerim. Cum itaque mu-
 neri ab istis foeminis illustribus mihi imposito utcunque satis fece-
 rim, cedam horum alicui, qui multò quàm ego meliora recensere
 poterit. Tum Æmilia, Noli (inquit) iustas mulierum laudes tacere.
 Nam etsi Gasparus, fortasse etiam Octavianus te cum indignitate
 & desapigatione audiant, nos tamen reliquosque dominos summa

*Triginta
 Curie Ro-
 manæ.*

*Philippus
Demetrii
filius.*

Cyrus.

*Spartanae
mulieres.*

Saguntinae.

voluptate afficit ista oratio. Voluit nihilominus desistere Iulianus, nisi eum omnis nobilium cœtus ad dicendum seriò reuocasset. Subridens igitur leuiter, Ne Gasparum (inquit) inimiciorum mihi reddam, de paucis tantummodò dicam, quæ primùm occurrant: de reliquis (quarum immensa copia est) prorsus silebo. Cùm Philippus Demetrii filius Chium ciuitatem obsideret, edicto publico decreuit, vt quisquis seruorum ex vrbe aufugeret, libertate simul cum herili vxore donaretur. Quod cùm palàm esset, mulieres oppidanæ in summa indignitate arma arripiunt, murosque tantanimatorum ferocia defendunt, vt Philippus, qui viris antè restitisset, non sine graui dispendio & dedecore repulsi pateretur. Eadem postea quoque scœminæ, vbi cum parentibus & germanis exules essent, in Leuconiamque peruenissent, facinus non minùs illustre & egregium fecerunt. Erythraei siquidem, qui ibi cum belli socijs aderant, prælio aduersus Chios tanta atrocitate decertabant, vt illi cùm impetum diutius sustinere non possent, eò adacti sunt, vt sola diploide, & camisia induti, pacti sint ex vrbe discedere. Cùm scœminæ adeò turpiter & inhonestè viros assensos intelligerent, magnoperè insensæ, ipsæ criminis vertunt, quòd cùm arma haberent, inermes sese inimicorum misericordiæ subijcerent. Illi cùm responderent iamdudum id conuentum transactumque esse: At clypeos (inquiunt mulieres) hastasque vnâ nudi educite, hostibus deinde persuadete, alias vobis vestes nequaquam superesse. Istis cùm essent assensi, dedecus illud quod omninò euitare non poterant, parte saltem aliqua occultabant. Cyrus quoque cùm magnas Persarum copias fudisset, illæ dum fugerent, mulieribus fortè in fuga dant obuiam, quæ cùm ante portas gregatim consisterent, Quid facitis (inquiunt) timidi? quò fugitis ignaui? oium in nostris vos vteris vnde miseri excessistis, recondituros putatis? Istis illi conuitijs irritati, cùm se animi magnitudinè scœminis inferiores perspicerent, in aciem verecundi reuertuntur, amissamque paulò antè victoriam recuperarunt. Hastenus cùm Iulianus perorasset, respirauit aliquantulum, & in Ducissam se replicans, Nunc tandem (inquit) per te vt spero (Serenissima) tacere mihi licebit. Necessè est herclè (inquit Gasparus) cùm nihil restiterit quod dicas. Subridens tum Iulianus, Tu (inquit) cùm me prouocare non desinas, periculum sanè est, ne te tota nocte mulierum laudibus detineam. Spartanæ certè mulierculæ, quoties earum liberi mortem honorificè oppetebant, summa lætitia efferebantur: eosdem quoties timidi insulsi que videbantur, vel prorsus repudiabant, vel suis manibus occiderunt. Scœminæ etiam Saguntinæ, cùm oppugnari,

& propè iam deleri patriam viderent, ferrum contra milites Puni-
 eos fortiter arripuerunt. Cimbræ quoque mulieres cum earum vi-
 ri à Mario deuicti essent, quoniam vt liberè Romæ viuerent obti-
 nere non poterant, dum Vestæ virginibus inseruiant, omnes sese
 cum infantibus interemerunt. Mille præterea earum præclare actis
 historicorum libri sunt refertissimi. Sed heus tu (inquit Gasparus)
 deus aliquis norit, qua istæc veritate nitantur: adeo antiquis iam
 diu temporum vestigijs insistis, vt mille commenta liceat effin-
 gere, quibus nemo reclamare possit. Tum Iulianus: quod si cuius-
 que ætatis viros sœminisque conferre placeat, faciliè reperi-
 es, nec olim fuisse, nec hodiè esse hominibus impares. Nam vt totum
 antiquitatis iter omittamus, & ad illas temporum tempestates ve-
 niamus, in quibus Gothi per vniuersam Italiam regnarunt, Amala-
 suntam reginam summa prudentia longo spatio imperasse repe-
 riemus: deinde Theodolindam Longobardorum Principem sin-
 gulari virtute fuisse: Theodoram quoque Græciæ imperatricem
 cum primis nobilem: in Italia denique (vt alias complures taceam)
 vnâ erat inter ceteras Comitissa Matilda, singularis cuiusdam vir-
 tutis & spectatæ indolis, quam ego Ludouico Corniti laudan-
 dam relinquo, quoniam ex veteri illius protapia fuit. Immò verò
 (inquit Comes) id potiùs ad te videtur spectare: meum non est
 liberè meorum quenquam laudare. Tum Iulianus: Quot obsecro
 in nobilissima Montesceltrensi familia? quot in Gonzagarum? quot
 in Estensi? quot in Priorum stirpe claras atque celebres nominare
 licet? Quod si hodierna atque præsentia magis placeant, ecce
 intra istos parietes omnium longè illusterrimas. Sed ego ab illis
 non petam subsidium, quæ indies nobis ante oculos obuersantur,
 ne id mihi humanitatis causa concessisse videamini, quod meo
 iure vindicare possem. Verùm vt ex Italia aliquantulum expati-
 emur, reuocate in memorias vestras Annam Gallorum Reginam,
 principem non minus virtutibus ornatam, quàm maiestate reue-
 rendam. Eius si iustitiam, clementiam, liberalitatem, vitæ, mo-
 rumque sanctitatem cum Carolo & Ludouico regibus confera-
 mus, (quibus vtrisque nupta fuit) nulla in re inferiorem putabitis.
 Margaretam intuemini Maximiliani imperatoris filiam, quanta e-
 quitate, prudentiaque rerum publicarum momenta hætenus sem-
 per gesserit, hodièq; administret. Sed (vt nihil de reliquis adijciam)
 dicto per deos Gaspare, num Principum quenquam nostra ætate
 videris, num apud seculum prius Regum aliquem, qui Isabellam
 Hispaniarum reginam ex æquare possit. Certe (inquit Gasparus) Hispana,
 Ferdinandum illius maritum. Valdè mehercule (inquit Iulianus)

*Cimbræ.**Amalasun-
ta.**Theodolin-
da.**Theodora.
Matilda.**Anna Gal-
lorum re-
gina.**Margareta
filia Maxi-
miliani.**Isabella
Hispana.*

iduc non negarem: nam cum illum Regina dignum putauerit, qui eam duceret, cum tantum amaret, cum obseruaret, dici non debet, quin cum ea conferri possit. Verum illum honorem, qui illi propter has nuptias est habitus, non minorem fuisse dotem existimo, quam vniuersum Castiliæ regnum. At ego contra (inquit Gasparus) Isabellam credo, multas laudes ex Ferdinandi rebus gestis consecutam. Tum Iulianus: Nisi omnium ordinum Hispani, nobiles, priuati, viri, scæminæ, diuites, egeni, in vno illius laudis mendacio mirifice conspirauerint, in toto terrarum orbe non vidit ætas nostra, tam illustre veræ probitatis exemplum, non magnanimitatis, non prudentiæ, non religionis, non humanitatis, non liberalitatis, non vllius denique virtutis aut pietatis. Et quamuis apud exteras nationes, omnesque propè gentes illius fama mirum in modum propagatur, penèque incredibilis existat: omnes tamen qui illius actus interfuerunt, istam nominis gloriam à vera virtute, certissimisque meritis enatam affirmant. Eiusdem erit sententiæ, quisquis illius vitam, facta, dictaque cum fama comparat. Omitto ea quæ & vera sunt, & dici possunt si ita vellem. Neminem omnium latet, eandem cum primum reguare cœpisset, Castiliam reperisse à magnis quibusdam & popularibus viris occupatam: quam cum eorum faucibus iussissime eripuisset, tanta illos modestia, prudentiæque tractauit, ut & eos pacatos, quietosque dimitteret, & illi de alienis possessionibus libentissime discederent. Quid? an illud cuiquam obscurum est, qua animi fortitudine, qua sapientia, aduersus inimicorum potentissimorum incursum regnum perpetuo defenderit? num non huic vni gloriosissima illa post hominū memoriam Granatæ victoria attribuenda, cum in tam longo & anticipi bellorum euentu, in quibus hostes ferocissimi pro aris & focis, pro legibus humanis & (ut illi somniarunt) diuinis etiam concertarunt, tantum consilij, tantumque virtutis præsens ostenderet, ut huius ætatis principes, illius diuinæ indoli potius inuidere, quam eandem imitari audeant? annon illam omnes in administranda republica tam incredibili ingenio fuisse contentur, ut sola illius voluntas vnumquemque in officio continere videretur? nonne illius nutus omnibus notis censorijs tantum præstitit, ut ne priuatè quidem intra domesticos parietes quicquam sceleris facere aut cogitare quisquam auderet? Huius tam admirandæ in gubernando scælicitatis, singulare quoddam iudicium in magistratibus deligendis causa erat. Ita enim quasi æquis examinatam ponderibus iustitiæ seueritatem, cum modestia, liberalitate, misericordia temperauit, vsq; nec bonus quisquam iusto præmio, nec malus aliis

Granatæ
victoria.

quis

quis iusta pœna caruisse vnquam videretur. Vnde totius in illam populi, tanta animorum propensio erat, tanta omnium ordinum reuerentia, ex amore constanti quodam, timorêque enata, facilè vt crederes istam eorum mentibus opinionem ressedisse, Eandem scilicet eorum mores quasi de cœlo diuinitus obseruasse: adeoque illius nomine, atque institutis eadem adhuc imperia facilè gubernantur, vt etiam si vita desit, authoritas tamen adsit, vt in rotis fieri solet, quæ violenter in circulo tractæ, eundem aliquandiu cursum tenent, etiam si vis illa mouens cessauerit. Ponito quæso ante oculos (Gaipare) vniuersos istius seculi Hispaniæ proceres, quorum nemo aliqua in re clarus & excellens est, quin eandem ab Isabella acceptam referat. Magnus certè ille imperator Gonsalvus Ferdinandus, huius vnius gratia celebrior est, quàm victorijs omnibus, quibus pace, bellôque floruit: & tamen (nisi fama de illo iniuriolius decernat) testes sunt omnes provinciæ, neminem nostrorum temporum principem, illius res gestas, fortitudinem, scientiam adæquasse. Verùm ad Italiam reuertamur, in qua dominæ nunquam defuerunt, omnium illustrissimæ. Harum dñæ Neapolitanæ erant, tertia Pannoniensis, sed Neapoli defuncta. Qua vti Sol nunquam clariorem vidit, ita cum illius viro Matheo Coruino iure optimo comparari potuit. Huc accedit Isabella Ducissa Aragonensis, eademque Ferdinandi Neapolitani soror, quæ turbulentissimis fortunæ tempestatibus, non secus quàm aurum igne, probata est. Altera quoque Isabella Marchionissa Mantuana, cui summam iniuriam facerem, si de illius laudibus adeò parçè & tenuiter dicerem, vt apud istos homines est necesse. Sed illud certè mihi vel maximè dolet, quòd eius sororem Beatricem Ducissam Mediolanensem non noueritis, tandem aliquando vt desineretis muliebri ingenium admirari. Aleonora etiam Ferraræ Ducissa harum vtriusque mater, talis habebatur, vt & propter virtutes regia proles videretur, & digna etiam quæ multò meliori regno imperaret, quàm illud erat, quod ei à maioribus est relictum. Quot quæso existimatis esse (homines cum sumus) qui animo impauido & inconcussio, tot fortunæ ictus atque procellas pateretur, quot Isabella Neapolitana: quæ postquam regno spoliata, viuumque Ferdinandum exulem, eundemque non ita multò post cum duobus liberis trucidatum vidisset, cum filium natu maximum, Calabriæ ducem, carcere religatum cognouerat, Reginæ tamen dignitatem, Maiestatemque semper retinuit, nec vllis cessit inopiæ calamitatibus, quibus noster sexus plerumque frangitur: vt etiam si fortunam commutasse, mentem tamen inuiolatam reseruasse videatur. Prætereo

*Gonsalvus
Ferdinandus.*

Isabella Aragonensis,

Isabella Mantuana.

Beatrice Mediolanensis.

Isabella Neapolitana.

alias infinitas, & magni nominis, & inferioris conditionis mulierculas: ut Pisanas illas, quæ dum patriam contra Florentinos propugnarent, illum mortis contemptum indicarunt, quem inuictissimus quisque animus solet ostendere. Id quod Poetæ nonnulli semper æternis monumentis commendandum putarunt. Possem hic ego nonnullas recensere in literis, in musicis, in arte statuaria peritissimas: sed quid attinet ea indagare exempla, quæ vestrum cuique sunt valde familiaria? Satis erit si ea tantum in memoriam reuocetis, quas ipsi optime per vos cognoscitis: quod dum facitis, facile perspicietis, eas parentibus, viris, fratribus omnino in te non esse inæquales: Immo eisdem sæpenumero vel bonis præceptis imbuisse, vel à malis erroribus reuocasse. Fateor equidem heroicæ illas Reginas spiritum iam non ducere, quæ regiones longinquas expugnent, quæ ædificia ingentia, Pyramides, ciuitates extruant, ut Thomiris Scythiæ Regina, Artemesia, Zenobia, Semiramis, Cleopatra: sed ne illud quidem concedo, superesse plures Cæsares, Alexandros, Scipiones, Lucullos, reliquosque Romanos imperatores. At ridens tum Phriscus, Noli (inquit) existimare scæminas vnquam Cleopatrarum, atque Semiramidi similiores fuisse, quam nunc sunt. Nam etsi possessionibus, diuitijs, potentia, minores fuerint: in omni tamen voluptatis, atque libidinis genere reperiuntur æquales. Nunquam ne verò te (inquit Iulianus) intra rationis limites continebis? Quod si multæ inter mulieres Cleopatrarum sint: multi quoque inter viros Sardanapali inuenientur, quod est multò deterius. Iniqua istæ comparatio est (inquit Gasparus). Neque verò id cogitare te velim, scæminis viros non esse continentiores: qui si non essent, peior tamen illorum conditio non existeret. Incontinentiam siquidem muliebrem, multa sequuntur incommoda: virilem non item. Et proinde (vbi heri ingenuè accepimus) præclare à maioribus constitutum est, ut reliquis in rebus omnibus cursu paulùm eis desistere liceat, ut in hanc vnâ pudicitia virtutem neruulos omnes adhibeant: sine qua & proles incerta est, & affinitates (quæ totius mundi compagines sunt) laxæ, liberæque, & amor in liberos vagus, & inconstans. Et propterea viri, si quando voluptatibus diffuant (quoniam nouem mensibus non parturiunt) nimis id in illis reprehenditur. Præclara meherculæ argumenta (inquit Iulianus) mirum ni ista literis commendetis. Sed dicite obsecro, cur vita libidinosa atque intemperans, æquæ in viris atque scæminis non sit odiosa. Nam cum illi naturâ maioris prudentiæ atque virtutis sint, quid ni se facilius contineant quod si facerent, nulla esset liberorum incertitudo. Nâ mulieres etsi in omnem

*Hodiernæ
scæminæ Cleo-
patræ &
Semiramidi
similes.*

*Scæminis
pudicitia
magis ne-
cessaria
quam viri.*

nem lasciviam atque luxuriam præcipites essent, nisi virorum pariter consensus accederet, liberis illæ ex se ipsis operam dare non possent. Sed (si vera fateri libet) satis ipsi intelligitis, nostra nobis auctoritate libertatem nos istam, aut potius licentiam vendicare, ut ea in nobis pro nihilo putemus, nonnunquam etiam laudamus, quæ in mulieribus, vel mortis crudelitate, vel ignominia sempiterna afficimus. Quæ quoniam tam altis defixa radicibus in animis nostris insedit opinio, æquum est illos gravissimis pœnis affici, qui spoliandæ Dignitatis gratia, maledicæ, contumeliosæque mulieribus detrahunt. Et nobilem quemque obligatum existimo, veritatem ut vi & armis defendat, præsertim si sceminam spectatæ virtutis iniuste accusari videat. Ego vespò (inquit Galpurnus) non solum id quod dicis à generoso quovis efflagito, verum etiam ut humanitatis ratione, multa earum crimina penitus defixa atque in hærentia, simulationis involucris obtegat. Ita me vides, quoties ratio suadet, à mulieribus magis quam te ipsum stare. Id equidem dissimulare non possum, libertatem sibi quandam viros, alciuisse, quoniam istuc communi omnium opinione confirmatur, vitam intemperanter actam, minus in illis vitiosam esse, quam feminis, quæ sexus imbecillitate facilius ab appetitu tanquam mancipia trahuntur: quæ si libidini aliquando pepercerint, pudore, non voluntate prohibentur. in eumque omnino finem viri illis ignominie metum tanquam pudicitie frangos iniecerunt, ut (velint nolint) eam virtutem insectentur, sine qua nullius pretij, aux momenti essent. Nulli siquidem rei inserviunt nisi liberis tantum procreandis. Non est eadem virorum ratio, qui civitates gubernant, capeunt respublicas, exercitus ducunt, aliæque permagni ponderis nonnullæ, quæ quomodo mulieres faciant, non disputabo, satis est nihil istorum facere. De virorum quoque continentia si periculum faciendum erat, in ea non minus quam reliquis virtutibus satis ostenderent, quanto mulieribus superiores essent. Ego tibi nec tantas historias, nec tot fabulas (quot tu nobis) commemorabo: tantum tibi summorum imperatorum par proponam, qui in ipsa victoria (quæ nos plerunque ferociores reddit) sese misericorditer continuerunt. Nam & Alexander superato Dario, formosissimis illius mulierculis *Alexandri continentia.* abstinuit. Et Scipio vix dum xxij. annorum cum in Hispanijs *Scipionis.* bem expugnasset, nobilis, eademque virgo longè venustissima, ad eundem est adducta: quam cum illius nationis Regulo desponsatam intelligeret, non solum in eandem nihil libidinosè egit, sed magnis cumulatam donis, intactam, inuiolatamque iuveni remisit. Illa quoque Xenocratis continentia penè incredibilis, *Xenocratis.*

cui cū pulcherrima mulier nudo lecto ad latus tota nocte accumberet, multisque illecebris atque lenocinijs (quo in genere peritissima fuit) vteretur, eundem tamen nunquam eo pellicere potuit, ut vel vnicui turpitudinis atque petulantiae signum daret. Periculis verò ea fuit in continendo leuiter, ut cū pueri cuiusdam formam vehementius à quodam laudari audiuerat, eundem continuo acerrimè reprehenderet. Multos præterea alios licet recensere, qui sua sponte pudicissimi, nullo impulsu, nullo metu, nullo pudore, sunt adducti; cū istæ interim, omnes ple- runque mulieres in officio continere soleant: quod ego tamen illis laudi potius, quàm vitio verterem: Immo eos grauissimis supplicijs afficiendos existimo, qui earum pudicitiae notam turpitudinis aliquam temerè & iniuriòse inurunt. Hic Cæsar postquam diuturno silentio vsus esset, Videte (inquit) diligenter, quo tandem orationis genere Gasparus noster vtatur, quoties mulieres vituperet, cū nunc easdem laudasse, videri velit. Verum si mihi per Iulianum licebit, falsissimis quibusdam illius calumnijs occurrere, vtrique fortassè nostrum non erit incommodum. Nam & ille cū se recollegerit, de Aulica fœmina melius & acrius dicet, & ego Athletæ inclyti officio fungar, dum vnicuique illi veritatis patrocinium suscepero. Ego verò (inquit Iulianus) magnoperè te oro, id ut facias, mihi quidem satis iam dudum dixisse videor: & ille qui mihi nouissimè termo propositus erat, vereor ne aliquantulum de re præsentī deflexerit. Tum Cæsar: Illud vobis etiam atque etiam non libet inculcare, præter liberorum suauissimorum procreationem quantæ & quàm inmensæ utilitates per omnes totius mundi partes, mulierum ope atque ministerio propagantur. Id vnum satis est, non solum nos omnes ex illis habere quod sumus, sed quod bene sumus. Verum ad te (Gaspare) venio: tu cū mulieres dicas appetitu & perturbationibus magis commoueri, quàm viros, & ab eisdem magis tamen abstinere, (nam id quoque concesseras) maiori meherculè laude cumulandæ mihi videntur, quò minus ad resistendum sexus imbecillitate valët. Quòd si verecundia ductas hoc dicas facere, vide ne dum vnam virtutē imminuere velis, duas attribuas. Nam pudor in illis si appetitui præualeat, si à turpitudine reuocet, ego illum pudorem (qui nihil est aliud quàm infamiae metus) præstantissimam virtutem existimo, eandemque in hominibus ipsis rarissimè inueniri. Ego hîc si absque summa virorum nota, ostendere possem, quot illorum fœdissimo impudentiæ cæno obuolati, aut potius immersi sunt, (quod vitium huic verecundia

diæ planè est contrarium) castissimas istas aures dicendi impunitate offenderem. Illud certè non tacebo, eos homines qui isto errore præ cæteris insignes, qui Dei ac naturæ hostes sunt, ætate plerunque prouectos esse, vel religioni, vel philosophiæ, vel sacris literis legibulque initiatos, eisdem Respublicas plusquàm Catoniana seueritate capeßlere, anta vultus constantia, tanto integritatis prætextu, vt scæminarum semper libidines & incontinentiam apertè detestentur: cùm ipsi interim nihil magis dolent, quàm suam ea in re impotentiam, cuius desiderium in eorum animis tenaciùs retinent; cùm ipsius corporis vires iam pridem *Nonnulli venerem veneficijs augment.* recesserint, ita & arte & veneficijs nonnunquam id supplent, quod natura & ætas denegauit. Sed quicquid hîc tetigero, vlcus erit. Satis est, id mihi iam antea concessum esse, scæminas ab impudicitia, quàm viros alieniores esse. Neque verò id dici potest, illis eas frænis cohiberi, quos sua voluntate ipsæ sibi non iniecerunt. Nam quæcunque earum curiosius obseruantur, vel coniugum verberibus, vel parentum minis coercitæ, illæ multò impuriore sunt, quàm eæ, quæ in summa libertate pro arbitrio viuunt. Ipse siquidem virtutis amor, ipsa fama, mulierum fræna sunt, quæ vel ipsius suauitati multas mea memoria postposuisse cognoui. Et si vera mecum recognoscere velitis, quot obsecro adolescentes meminimus, natu nobiles, prudentes ingenio, armis valentes, corpore & vultu formosos, qui totâ ferè ætatem miserè amando contererent, nullam sollicitudinem, nullas preces, nulla præmia, nullas lachrymas, nihil denique omittentes in quo aliquid præsidij putarent, cùm omnia tamen inania & plusquàm contempnenda erant? Mihi verò nisi iure possit obijci, nihil in me dignum esse quod ametur, ego mei ipsius familiarissimo exëplo vt possem, qui incredibili quadam mulieris constantia atque honestate eò adactus sum, nihil vt propiùs factum sit, quàm vt ipse mihi mortem consciscerem. Noli illud tantoperè admirari (inquit Gasparus.) Nam mulieres cùm valdè orantur, eum seriò oderunt, qui orat: illæ verò quæ à nemine exorantur, ipsæ alios exorare solent. Nunquam equidem eum cognoui (inquit Cæsar) qui à muliere oratus esset: id verò aliquos venditasse accepi, cùm se frustra contendisse animaduertissent. Ea enim est impudentium vindicta, vt eam se voluptatem percepisse glorientur, quam animo tantùm conceperunt, nunquam ne summis quidem labris degustarunt. Rumoribus deinde ignominiosis pugnant, noua inuenta, nouas fabulas spargunt, ijsque omnibus honestissimæ cuiuspiam scæminæ dignitati detrahunt, in eoque Curiales se egregios existimant. Verùm illi qui spectatæ cuiusque

Mulierum ingenium.

mulieris famæ siue verè siue iniuste derogant, grauissimis cense
pœnis afficiendi videntur: ijque qui eos eisdem excruciant, immor-
talitate remunerandi sunt. Nam illi, si mentiantur, quid est crude-
lius, quàm illud miseræ adimere mulieri, quod vita charius puta-
uit? si verum sit, quæ tormenta, quod supplicium illi sufficiet, qui
cùm assentionibus, lacrymis, fraude, precibus, lamentis,
periurijs, honestam eò pellexerit, vt se suasque omnia cum ma-
lo genio committeret, tanta demùm ingratitudine, tanta im-
manitate eandem pensitet? Sed ad illam Alexandri & Scipio-
nis continentiam veniamus, quàm et si singulari laude dignam
non negauerim, tamen recentissimæ memoriæ tibi fœminam
commemorabo (ne me peruetera atque ficta recensere dicas) cu-
ius multò admirabilior pudicitia videbatur. Memini equidem
non ita pridem mulierculam fuisse quandam honesta forma, te-
neraque ætate (nomen non libet apponere, ne illi statim insultent,
qui fœminas honestè amare non posse existimant) quæ cùm ab
adolescente nobili, ingenuoque plurimi fieret, in eum ipsa quoque
nonnihil commota est. Cuius rei non solum ipse auricus testis e-
ram, cui illa tanquam fratri, aut intimæ potius sororculæ omnia sua
consilia credidit, sed multi etiam alij, qui istam affectionem, tan-
quam apertissima luce positam conspexerunt. Nec ita tamen in
amore oscitans, aut supina fuerat, vt cùm toto biennio amasset, il-
lum vel minutissimum inueni amoris signum daret: ea tantùm ex-
ciderunt, quæ nullo modo celari poterant. Nunquam cum eo cel-
locuta est, nullas literas, nullas beneuolentiæ arras, nulla pignora
(quæ indiès oblata erant) acceperat: ea tamen quàm vehementer
desiderauerit, ipse mihi sum conscius, qui eam sæpius animaduerti,
quoties occultè in rem illius aliquam incidit (cuius nemo testis
erat) adeò eandem religiosè obseruasse, quasi vitam in ea fortu-
naque omnes positas haberet. Nihil tamen apertè, nihil sponè
videbatur facere, quod ille cuperet: id tantùm illi ius desiderio per-
misit, vt in spectaculis, & congressibus, eundem aspicere, & ab
eodem vicissim conspici, nonnunquam cum eo vnà sicut cum a-
lijs, saltare non recusaret. Tandem cùm tempus vtriusque animum
paulatim explicuisset, cùm nullum ferè conditionis, aut ætatis di-
crimen viderent, fœlicem tantæ beneuolentiæ successum, in ma-
trimonio reponere atque terminare vtrique desiderabant. Urbani
omnes viri fœminæque idem optabant, durus tantummodò pa-
ter obstitit, qui dum opibus vehementius inhiaret, maritum di-
torem parabat: cuius illa insanis conatibus, solis lacrymis, &
squallore resistebat. Cùm itaque nouæ hæ nuptiæ, non sine magna
populi

populi commiseratione, & summa amantium desperatione fierent, recens istarum fortunarum securis, antiquas benevolentiarum radices ita prorsus excidere non potuit, quin toto triennio tenacius inhaerent: et si easdem illas, & artificiosè recondiderit, & saepius amputare decreuerat, quas diutius sine periculo fouere non poterat. Quid dicam de singulari illius in continendo perseverantia? quæ cum planè perspiceret, eo honestè se frui non posse, quem summè reuerita est, rescindere potius illius consuetudinem, aspectum, literas, arras, monilia repudiare puravit, quàm honestatis rationes periclitari. In hac tam inaudita integritatis opinione, sensim contabuit, & post miseræ totius triennij ærumnas moritur. Tanti apud illam honesti existimatio valuit, ut omnes potius voluptates, immò ipsam vitam deferere, quàm illam exuere maluerit. Et quamvis neque consilijs, neque ope, neque oportunitate caruerit, quibus omnia sine suspitione, atque periculo conficeret, illi tamen rei per se restitit, quam ex animo tantoperè cupiebat, cum ille petitor esset, quem vnum ex omnibus solum diligeret: eaque interini omnia ad virtutis amorem, non ad periculi cuiusquam metum referebat. Quid de altera quadam virgine dicendum putabis? quæ cum totos sex menses in hortulo amœnissimo cum eo pernocteret, quem vnicè diligeret, tamen nec proprijs desiderijs cessit, nec petitionibus, & lamentis illius, quem suo spiritu chariorem habuerat. Et quamvis illius lacertis tanquam suauissimis catenis perpetuò teneretur, pudicitiam tamen religiosè intactam, inuiolatamque seruauit. Num istam (Gaspere) continentiam cum illa Alexandri conferri non posse existimas? qui non tam Darij multerculas, quàm gloriam quandam affectabat, quæ ut immortalitatem conequeretur: cum omnes labores, omnia pericula, omnes vitæ iucunditates aspernatus esset, quid est quod tantoperè admiremur, si ab eo abstinerit, quod nunquam valde desiderauit? Nam cum illas nunquam antea mulieres conspexerit, fieri non potest, ut illas tam subito amaret: quin potius Darij causa credibile est, easdem occultè odisse. Denique cum ista earum condicio fuerat, omnis illius actio libidinosa, iniuriæ potius in illis, quàm amoris nomen obtinisset. Mirum proinde non videtur, si Magnus ille, qui totum terrarum orbem fortitudine inuictoque animo superauerit, in mulierum miseriis iniuriosus esse noluerit. Scipionis etiam continentia valdè illa quidem laudanda, sed minimè tamen cum istis sceminis conferenda. Nam & ab illis abstinuit, quas vehementer non cupiebat, & in medijs hostibus fuerant, qui eum (tanquam in speculis) nouiter ingressum obser-

*Virginum
castissimarum
exemplum
placido.*

nabant : & magnam post se Romæ expectationem reliquerat, & iudicibus domi seuerissimis obnoxius erat, qui vt minimos sæpenumerò errores grauissimè puniebant, ita illius quoque victoriæ tenebras effudissent (præsertim cum nonnulli inimici essent) si virginem nobilem, eandemque virò illustri desponsatam, iuueniliter violasset. Ille in tantis difficultatibus & angustiis positus, leui & periculoso appetitui nihil concessit, sed liberali quadam & sincera temperantia, omnium ad se animos (vt memorix proditum est) allexit. Ad alterum quoque exercitum ita virtus istæ peruagata est, vt quorum fortasse ferocia, armis expugnari non potuit, eorum mentes beneuolentia delinire sint. Ita istud potius illius stratagemata quàm continentia appelletur. Quanquam ne ipsa quidem fama satis in eo sibi constet. Multi siquidem non parui momenti authores, istam sceminam Scipioni in delicijs diu fuisse scribunt : & ego sic se rem habuisse sine dubio vobis ausim confirmare. Tum Phritius : Tu ista fortassis in Euangelio reperisti. Istis quidem oculis sæpenumerò legi (inquit Cæsar) & propterea mihi de eo certius constar, quàm aut vobis, aut alij cupiam,

Alcibiades. Alcibiadem illum è Socratis lectulo alia mente non surrexisse, quàm filij solent de patrum cubilibus. Nam in istuc altius intenti, & lectus inopportunus, & nox aliquantum intempestius erat illius pulchritudinis contemplationi, quam adeò purè atque integre sine vilo inhonesti desiderio Socrates amasse dicitur. Et vt multa paucis contraham, cum animi magis formam, quàm corporis, amplexus fuerit Philosophus, senilis potius iste amor quàm puerilis extitisset. Verùm ad virilis continentix confirmationem, locupletiolem testem non desidero, quàm tuum Xenocratem, qui studio implicitus, labore defatigatus, religatus Philosophix, (quæ in agendo non loquendo consistit) annis & lenio confectus, vitali spiritu & calore spoliatus, nec animo ad eam rem propensus, nec corpore valens, denique totus languidus & exhaustus, à meretrice abstinuit, à qua in eo ipso quod communis erat, tanquam à publica sentina abhorreere poterat. Ego illum tum continentem dicerem, si integris acerrimisq; sensibus continentia vltus esset, aut si in vino (quo magis senes, quàm venereis certaminibus delectantur) abstemius esset. Sed cum illi multorum scriptis vinolentia attribuitur, quid potest à temperantia longius abesse? Et si rem veneram in illa annorum pigritie & frigiditate cohibuisse, adeò laudabile visum fuerit, quanto id in illa tam tenera duarum virginum ætate excellentius? Quarum altera, eam vniuersis sensibus caliginem & stuporem offudit, vt nec oculis videre vellet quod maximè cupiebat,

piebat, nec auribus audire, quod cordi atque animo suauissimo pabulo fuisset: altera cum illius brachijs implicata esset, quem toto orbe chariorem habuerat, & contra se pugnavit acriter, & contra eum quem seipsa magis amabat, easque affectiones tumultuantes eiecit, à quibus sapientissimi sæpe viri sunt deviecti. Tunc (Gaspare) iustam esse causam non existimas, cur Xenocratis scriptores pudeat, præsertim si temperatum dixerint? Quod sitantis post sæculis veritas elici posset, ego illum vino somnòque adeò lethali ter immersum & sepultum credo, ut etiamsi pellicis ille cæmentis sollicitaretur, nihil horum perenserit, nedam oculos in sequentis diei meridiem aperuerit. Ridebant hæc promiscue omnes: tandem Æmilia, si altius tecum (inquit) egeris (Gaspare) non dubito quin alterum continentis exemplum huic quàm simillimum memineris. Turn Cæsar: Annon istuc obsecro persimile est, quod de Pericle adduxerat? mirum herculè est, quòd illud argutè & continenter dictum non meminerit, scilicet: **NON EMAM TANTI PORNITERE**, cum propter vnius noctis insaniam, magna pecuniæ vis à quodam efflagitaretur. Arrisum est vehementius: deinde cum Cæsar paulum respicisset, Ignosces mihi (inquit) Gaspare, si vera dicam; nam istæ profectò temperatæ virorum actiones sunt, quas illi de seipsis prædicant, dum mulierum impotentias inculant, in quibus infinita quotidie continentis indiciaprehenduntur. Nam si æqua lance veritatem librare velimus, facile quidè perspicimus, nullam arcè adeò esse inexpugnabilem, quæ illis machinis & insidijs oppugnata, quibus mulierum animi tentari solent, primo quoque tempore se non dedat. Cum verò se suaq; omnia viris subiecerint, cum eisdem ad magnos honores euerint, cum possessiones fortunalesque omnes alterius voluntati tradiderint, quot obsecro sunt qui proditoris nomen nihili putantes, eadem omnia alijs quibus non debet nefarie largiantur? Horum vitioam hodiè tanta inopia foret, difficilius ut esset eos invenire, qui fecerint quod debebant, quàm eos nominare, qui id omiserint. Quot obsecro terrâ homines, latronum incuria spoliantur? Quot mari Piratarum prædis exponuntur? Quot sacerdotes sacrilegi sunt, dum res divinas venales prostituunt? Quot iurisperiti testamenta subvertunt? Quæ periuria ab illis emanant? Quot fictitias syngraphas ad quæstum excogitant? Quot quisque medicorum ægrotis venenum lucri gratia non subministrat? Denique mortis metusque impulsu, quàm nefanda & incredibilia homines ubiuis gentium agant? Quibus omnibus iuvenis sæpè & imbecillis muliercula restitit, dum periculose

*Virginum
castissima-
rum par.*

facere quàm turpiter pati maluerit. Tum Gasparus: Vix herculè crediderim istiusmodi in hoc seculo mulieres. Ego tibi (inquit Cæsar) antiqua non commemorabo, hodiè sanè reperiri possunt, quæ mortem nihili faciant. Nondum nobis è memoria excidit tempus illud, quo Capua à Gallis est direpta. In ea cùm nobilis eadèmq; venustissima virgo à Vasconibus capta esset, ne illi pudicitia eriperetur, finxit aliquid sibi obtigisse circa calceos negotij, cumq; laxam se, atq; liberam è manibus adducentis perspiceret, in medium se amnem qui Capuam alluit, iniecit. Quid de altera fœmina dicam, cuius obscurior paulò conditio erat, quæ cùm nuper Gazuoli in agro Mantuano frumentum vnà cum sorore legeret, in domum quendam dùm se calor frangeret, se recepit: quam cùm pater familias homo iuuenis honesta facie videret, eandem primò complexus verborum suauitate pellicere occœpit, cùm verba nihil proficerent, minis egit. Verùm cùm ne minis quidem concederet, verberibus & violentia, pro libidine res acta est. Illa deinde suspirijs & lamentis ad sororem in agrum reuersa, nullam doloris rationem indicare voluit, sed quasi ægitudine aliqua correpta, domum properat: cùmque iam mitiori paulatim animo videretur (ne illius conatibus obstisteret) negotij aliquid sorori committit. Postea cùm ad Oleum flumen propè Gazuolum peruenisset, paulùm secessit, seque subitò in amnem immisit. Soror quæ longè nondum aberat, mœrore & gemitu planè amentata, eò velocissimè insequitur, quò eandem vebat flumen: & quoties per summam aquam appareret, tunè quo frumenta ligauerat, eidem porrigit. Illa etiam apprehendere, firmièrque tenere poterat, spontè tamen renuens, eundem manu abiecit: ita propositi tenax, emori per virtutem maluit, quàm per dedecus viuere: cùm interim neque generis nobilitate, neque mortis metu, neque infamiæ periculo, sed vna pudicitia iactura torqueretur. Ex istis facillè licet colligere, quot aliæ fuerint egregiæ mulieres, cùm (vt ita dicam) vnò vix abhinc triduo, tantæ virtutis fœmina extiterit: de qua & ingens silentium est, nec illius (quod sciam) nomen, ad aures nostras percrebuit. Verùm nisi Episcopus Mantuanus Ducissæ nostræ patruus, adeò citò vita functus esset, Olei ripa, vbi illa se immerferat, magnifico sepulchro exornata esset, in illius animulae memoriam, quæ tanto honorificentior esse debuit, quo corpore ignobiliore habitauerat. Restitit hîc paulum Cæsar, deinde, Mea quoque memoria (inquit) Romæ illustris quædam eadèmq; pulcherrima virguncula, cùm à iuvene quodam vehementissimè ad amorem alluceretur, nullo modo ne aspectu quidem, aut oculorum

*Romana
virguncula
continentia.*

oculorum obtutu est assensu. Quod is cum planè animaduert-
 ret, ancillam illius pecunijs corrumpit: quæ ut & illi gratum faceret,
 & nummijs sæpius potiretur, dominæ profecto die persuadet, ut fa-
 rum Sebastiani adiret: adolescentem interim cum de tota re cer-
 tiorem fecisset, quidquæ agendum putaret monstrasset, he-
 ram in obsecras qualdam cavernas perducit, quas illi solent in-
 gredi, qui sanctum Sebastianum inuisunt. In illis adolescens iste
 furum delituit, cumque se solum cum sola intelligeret, blandè pri-
 mum & comitèr allocutus, suadet ut illius tandem misereat, & in-
 excorabilem animi duritiem, in amorem conuerteret. Sed cum
 illas nequicquam voces excidisse videret, confestim minas, deinde
 vim addidit; adeò iam illi certum fixumque animo erat, nefario
 voto quoque modo petiri. In quo etiam si flagitiosæ pedissequæ
 ope atque ministerio vteretur, nunquam tamen cum misera
 virgine (cuius exiguæ vires erant) in tantum conualuit, ut vel verbo
 vel gestu consentiret. Ille indignitate perculsus, cum nihil obti-
 nere poterat, & metuens etiam sibi, ne si illa viueret, amicis
 tum nefandos conatus indicaret, auxilio impurissimæ ancillæ,
 eandem suffocauit: ipse deinde sibi fuga prospererit. Ancilla tanto
 scelere occæcata, fugere non potuit: sed post aliquas suspiciones
 deprehensa, de tota re confitebatur, easque pœnas, quæ tantis fla-
 grijs debebantur, est perpessa. Corpus nobilissimæ virginis ma-
 gna celebritate Romam deferabatur, caput laurea redimitum est,
 magnòque virorum & mulierum comitatu circumstipatum: è qui-
 bus nemo adeò cordis adamantini erat, quin multas acerbissimæ
 lachrymas profuderit, multum ut dubitaretur maiore ne mor-
 tore eam omnes, an honore prosequerentur. Verum ut ad propiora
 aliquantum, & tibi ipsi notiora accedamus, nonne dominam Ec-
 cleciem Rouerentem accepisti: cum Saonam versus nauigaret, veri-
 tam de Alexandri pontificis nauiculis caperetur, in medium se pe-
 lagus potius præcipitare, quam famam periclitari decreuisse? Hoc
 illius leuitati tribui non potest, cum nemo ignoret, quanta semper
 ingenij acie, singularis illius forma condita erat. De nostra equi-
 dem Ducissa silere diuini non possum, quæ etiam si vnâ cum viro
 per totos quindecim annos solitariam instar viduæ alicuius vitam
 ageret, tamen nec illi vnquam consuetudini reclamare voluit, nec
 tantum animi morbum cuiquam mortalium indicare. Cum ab a-
 micis peruersam esset, ut istam vitæ acerbicatem exueret, exilium,
 inopiam, & omnes potius simul misérias amplexa est, quam eam
 vitæ consuetudinem iniret, in qua alij beatitudinem positam arbi-
 trantur. In istis cum iam ultra progressurus videretur, Quin aliud

*Dominæ
 Felix Re-
 uerendissimæ*

quæso aliquid attexe (inquit Ducissa,) satis tibi alijs in rebus quæ dicas superesse intelligo. Tum Cæsar: Vos mihi istuc (Phrisi & Gaspare) sat scio non negabitis. Sit ita, quoniam ita vis, (inquit Phrisius) sed illud meminisse debes: Vnitatem non facere numerum. Certum est (inquit Cæsar) istas tam raras & incredibiles animi virtutes in paucis deprehendi: omnes tamen quæ vehementissimis amorem flammis nihil concedunt, admirandæ molis videntur. quæ verò aliquid eisdem largiuntur, septenumero miserendæ. Tantæ enim sunt amantium illecebræ, tanta lenocinia, tot fraudes, tot insidiæ nihil vt admirabilius sit, quàm a tenera muliercula, eadem omnia cuitari posse. Quo obsecro die, qua hora, vel literis vel nummis, vel arrhis, vel alijs (quibus maximè delectari solent forminae) non sollicitantur? Quando illæ è fenestris prospicere possunt, vt amantes interim flebiliter obeuntes non videant, qui etsi verbis sileant, oculis tamen loquuntur? His accedunt vultus lubricis, color pallidus, gemebunda vox, ignita suspiria, lachrymæ propè innumerabiles. Quod si mulieri foris prodeundum est, si templum, aut locus alius adeundus, in omni ferè diuorticulo, istæ se statim vmbrae offerant, & coram facie consistunt, tanto equalore, tanta macie, vt illis iamiam moriendum putes. Hic ego prudens multa curiosè inuenta prætereo, multa symbola, epulas, choreas laruatis, hastarum gladiatorumque concertationes, quæ mulier omnia in suam gratiam excogitata esse cognoscit. Noctu verò si fortè è somno excitetur, musicam audiet rodique circumsonantem: aut si nihil musicæ fuerit, adedò omnia singultu & lamentis implebuntur, vt lemures præ foribus obuolare videantur. Si cum ancillis de istis fortè colloquatur, harum aliqua adulterinis nummis corrupta vel nuntium aliquem habet, vel manus, vel literas, vel aliquod denique in promptu lenocinium: nec hic desistit, quin statim significet, quomodo ille homo infelix amore ardeat, quomodo suam vitam, fortunæque omnes præ illius beneuolentia nihili faciat, cum nihil interim præter honestum molitur, nihil desideret, nisi vt vnâ paulùm colloquantur. Hæc si fortè non il libenter audiat, nulla difficultas esse potest, cuius non sit præsens remedium: sunt statim clauis fictitiæ, scalæ ex funibus, medicamenta somnifera, omnia tanquam facilia ad oculum depinguntur, exempla aliorum multò peiora adducuntur, denique sic omnia affabre conficiuntur nihil vt reliquum sit, nisi vt illa consentire te dicat. Quod si illa paululùm etiamnum se retrahat, suadent fortius, animos addunt argumentis, id denique instando conserunt, quod resistendo diutius stare non poterat, Audiui equidem nonnullos

*Amantium
illecebræ.*

nonnullos fuisse, qui cum victoriam desperarent, verborum suavitatem in terrorem conuerterent: nec minitari desisterent maritis iudicare se velle, id eas esse, quod re ipsa non essent. Alij cum patribus, nonnunquam etiam cum viris audacter paciscuntur, filiaque & uxores pretio prostituere impellunt. Alij philtiris, & mirificis carminum virtutibus, eam animis libertatem eripiunt, quam Deus liberaliter indidit. Mille vix anni sufficient, ad omnes illas machinationes dolosque commemorandos, quos viri (vt mulieres circumueniant) excogitare solent. Et ne priuata cuiusquam industria minus valere videatur, non desuerunt, qui libris ingeniose compositis, de sceminis decipiendis regulas & præcepta traderent. Vos interim vobiscum perpendite, quomodo istæ simplicis veritatis cultrices, ex tantis & tam multis rebus explicare se possint. Quod cum ita sit, quid est quod tantopere admitemur, si tandem aliquando muliercula amori cesserit, cum se ab adolescente fortasse nobili eodemque viro probo, tot annis coli, diligique videat, cum ille nullos labores, nulla discrimina refugiat, dum ei placere possit? Hæcine adeo sunt admirabilia, quæ ipsa marmora (quibus nihil durius) perpetuis vndarum guttulis penetrari videamus? Num si illæ in istas illecebras, sexus (vt dicis) imbecillitate inciderint, eam veniam non promerentur, quæ homicidis, latronibus, sicarijs, proditoribus concedemus? Num tanta istius erroris vis est, ut si in illum, vna aliquando muliercula nescia prolabatur, totum proinde genus muliebre incontinentiæ labe aspergatur? nihilno illarum constantia, nihil iouictus animus proderit, quæ quasi corde adamantino, sic omnibus amantium illectamentis solent occurrere, quemadmodum scopuli vndarum gurgitibus perpetuo resistunt? Hic cum paulum Cæsar taceret, coepit Galparus illius orationi respondere: quod cum Octavianus animaduerneret, Quin tu per deos (inquit) Cæsari victoriam concedito, ille vsque adeo triumphauit, tu vt parum profeceris, & (nisi me animus fallit) non mulieres solum inimicissimas tibi facies, sed plerisque etiam viros. Subridens tum Galparus, immo verò (inquit) est quod mihi valde gratias agant omnes sceminæ. Nam ego nisi Iuliano & Cæsari contradixissem, illæ tantas earum laudes nunquam intellexissent. Tum Cæsar, Illæ (inquit) laudes, quas ego & Iulianus eisdem attribuiamus, satis iam pridem cognitæ atque peruegatæ erant, nunc tantum superuacaneæ videbantur. Quis illud ignorat, nullam in ista vitæ communitate solidam, sinceramque voluptatem sine illis esse? quæ si non essent, & truces nostræ cogitationes, & plusquam belluinæ omnes actiones essent. Quis non

*Veneficia
detestanda.*

fatetur earum conuictu & commercio, omnem nobis ex animo metum, omnes dolorum faces, omnes miseras exui? Quid dicam de rerum sublimium, maximarumque intellectu, in quibus illæ non hebetem aut obtusam ingenij nostri aciem, sed acutam & perspicacem reddunt? Quid de rebus bellicis, in quibus illarum recordatio, omnem mortis terrorem è mentibus eiicit? Neque sane fieri potest, ut in illo pectore (in quo amor inest) ignavia aut socordia sedes esset. Quisquis enim verè amauerit, adeò se amabilem præstare desiderat, nihil ut loci turpitudini relinquat: immò milles vno die mortis periculum incurrit, ut illo amore cui tantoperè deuotus est, se non indignum ostendat. Hic ego Regum alicui persuaderem, ut ex solis amatoribus aciem institueret, qui coram amatis mulierculis depugnarent: quod si fieri possit, non dubito quin faciliè totius orbis victor existeret, nisi forte, cum alio aliquo exercitu confligendum esset, in quibus omnes pariter amantes essent. Quid? an vnâ Troiam vniuersæ Græciæ per totos decem annos resistere potuisse existimatis, nisi multi in ea heroes illustrium scæminarum amore exarsissent, quibus spectantibus nunc arma induere, nunc cum hostibus confligere consueverunt? Horum auribus quoties heroinæ aliquid insusurrarent, quoties de mœnibus eisdem cõspexerunt, animos plusquam humanos addiderunt: & dum illi semper laudem tanquam virtutis mercedem sperabant, omnia lumina aggressi, nihil intentatum reliquerunt. Sunt meherculè nonnulli, qui Ferdinandum & Isabellâ Hispaniarum principes, de rege Granatæ nunquam triumphasse putent, nisi mulierum subsidium accessisset. Nam exercitus Hispanicus, quoties instructo ordine in hostem processerat, venit etiam cum muliebri turma Regina Isabella, quarum pars magna, cum ab hominibus Equestribus vehementer diligerentur, cum illis vnâ collocuti sunt, donec in cõspectum hostium venissent: quibus presentibus cum bellicum canerent, & cum hostibus congregiendum viderent, vix dici potest quantam fortitudinem, quam inexpectatam audaciam, amor illis subministrauerat. Vnde sæpe uerò effectum est ut Hispani paucissimi, infinitas Maurorum copias, vel apertè fuderint, vel faciliè occiderint. Quocirca satis mirari non possum (Gaspere) quæ te præpostera, & deprauata ratio cõimpulerit, ut lexum muliebri tam tantoperè reprehendas. An non illud vides omnes corporis exercitationes, omnia oblectamenta, quibus omnes hominum ordines delectantur, solis mulieribus refferri? Quis saltationibus & choreis insudaret, nisi scæminarum gratia? Quis musicæ tam diligentem nauaret operam, nisi quòd eas

*Exercitus
amatorij
quanta vis
est.*

*Amor muliebris
Granatam expugnavit.*

illis suauitate demulcere speret? Quis tot carminum genera natua præsertim lingua componeret, nisi ut affectus animi inquietos mulieribus significaret? Quàm multa (quæso) eadẽque poemata egregia intercidissent, nisi poetis mulieres in magno honore fuissent? Nam ut reliquos omittamus, nonne grauissimo nobis dispendio videretur, si Franciscus Petrarca, qui adeò diuinitus suos amores nostro sermone scripserat, solis Latinis incubuisset? quod esset ab eo factum, nisi Laura aliquando obtigisset. Ego vobis præstantissima istius ætatis ingenia non commemorabo, quæ quoscunque fructus ediderint, eorum stirpes, & radices à mulieribus mutantur. Pomite vobis ante oculos Salomonem illum Sapientissimum, qui rerum diuinarum mysteria scripturus, meliore velo eadem adumbrare non posse putauit, quàm dialogo quoque inter duos amantes suauissimè confecto. Nihil ille quidem ad cœlestia propius accedere putauit, quàm syncerum illum amorem, qui à bonis omnibus, mulieribus debetur: nihil in quo diuinam naturam (quam ille plus alijs mortalibus pensauerat) reliquis hominibus facilius deriuaret. Hæc itaque (Gaspere) nec tanta disputatione, nec tanta verborum multitudine indigebant. Sed dum tu his apertè veritatem oppugnares, alijs rebus infinitis impedimento fuisti, Aulicæ nostræ mulierculæ valde necessarijs. Ego certè (inquit Gasparus) plura adijci non posse existimo: quod si illam præclarissimis dotibus à Iuliano nondum satis illustratam credideris, nulla meherculè illius culpa est, sed eius potius, qui plures virtutes à primis rerum initijs non constituerit. Omnes enim quæ usquam gentium sunt, Aulicæ scemina iam pridem sunt attributæ. Arridens tum leuiter Ducissa, Fieri (inquit) fortasse potest, ut etiam adhuc alias aliquas Iulianus inuestigare possit. Satis equidem (Illustrissima) inquit Iulianus iamdudum dixisse mihi videor. Et (ut vera fatear) satis mea mihi placet muliercula: quod istis nobilibus eadem pariter non arrideat, mihi illam (vtrunque est) relinquant. Hic cum vndiquè silentium esset, Ego tibi (Iuliane) inquit Fredericus, ut aliud aliquid etiam extorqueam, vnum illud à te sciscitabor, quod & tibi, & mihi in omni Aulica primas & maximè necessarias partes habere videtur: idque in vno peculiari humanitatis officio consistit.

Nam illæ etiam virtutes egregiæ, quas illi iam antea attribueris, iudicium, modestiam, denique singularem quandam in hominibus accipiendis, tractandisque rationem contineant: id tamen (quod est in primis necessarium) magno per se scire vellem, nimi-

tum; Qua ratione, aut qua potius oratione de amore illi differendum sit. Nam ut honestissimus quisque præclaris illis exercitiis institutisque se accommodat, quæ autem recensuimus, facilius cum sceminis ut inteat gratiam: ita sermonē sæpe numero mentis tellē, atque indicē facit, nec tum solum cum affectione aliqua vehementius incendatur, sed etiam cum nulla propē amoris scintilla sit: facilius ut illa intelligat quanti illius formam venustatemque æstimet, & quo honore dignam ducat, dum eandē amare profiteatur. Istuc cum non sit parui momenti negotium, libenter intelligerem, quomodo æqua lance in istis difficultatibus suas actiones scemina libreret: quomodo illi respondeat qui verē amat, quomodo illius veritatem occurrat, qui amare se fingit: num vel in tota causa dissimulare, vel eandem aliquo modo agnoscere, vel istos sermones prorsus effugere debeat: denique quomodo se in tam ancipiti tegerat. Tum Iulianus: Primum hercle instituenda est quomodo eos cognoscat, qui amores fingunt; deinde illos, qui sine suco amant: amorī verō nec ne consentiat, suo potius arbitrio, quā alieno relinquendum puto. At saltem id doceas (inquit Fredericus) ex certis quibuscumque aut probabilibus indicijis fictitiam benevolentiam à vera discernere. Arridens bis Iulianus, non possem equidem (inquit) cum ea sit hodie hominum astutia, ut lachrymas sæpe numero doloreque mentiantur, cum interim sint ad risum ludibriumque propensiores. In insulam igitur constantem aliquam relegentur, ut fideliter amantium fornicibus aliquandiu insistant. Verum Aulica istæ (quoniam mihi instituenda, in meo patrocinio acquiescet) in communem illum multarum errorem non incidet, id est, facilius se quā par est amari non credet; nedum illarum similis erit, quæ & omnium de amore sermones licet inuolucris obtegantur, quā citissime intelligere volunt, & omnes etiam profississimas laudes, primo quoque tempore agnoscunt: aut si illas fortē repudient, id adeo molliter faciunt & inuite, ut amorem potius allicere, quā renuere videantur. In omnibus itaque humanitatis officiis, in omni amorum sermone & colloquio, id semper Aulica scemina diligenter animadvertat, ne quenquam proinde credat amare, quoniam illius oratio sit in amore celeris atque volubilis: & quo ille minus modestiæ habet, qui cum ea colloquitur (quod multorum vitium est) eo planius id aget, ut minimè placere quæ dicit videantur. Sin eo iudicio atque humanitate fuerit quibus Curialis noster imbutus esse debet, si occultè artificiosæque de amore disserat, simulabit nostra Aulica se nihil horum intelligere: & cum in alium sensum illius verba retorserit, ingenua quadam sagacitate

*Hominum
versutia.*

citate de proposito causa defleat. Verum si ita res habeat, ut in re
 aperta dissimulare non possit, iocis quibuldam temerariam elu-
 det, & quasi plus illius honori, quam meritis tributum sit, huma-
 niter omnia interpretabitur: ita & illa sapientior habebitur, & fa-
 cile falli non poterit. Ista serè sunt quæ Anglicam scēminam, de a-
 more commentantem decent. Tum Fredericus: De istis tu rebus,
 Iuliane, perinde dicere mihi videris, quasi necessum esset, cum de
 amore loquimur, omnia dolis, mendaciisq; aspergere: hoc si ita
 esset, ego tuis præceptis, tanquam longè præstantissimis acquies-
 cerem. Verum si lyne. re quispiam amauerit, istæque affectionibus
 torqueatur, quæ hominum animos gravius exulcerare solent, nihil
 ne illius militiæ, nihil ægritudines proficiunt? nunquamne illi ne
 excarnificato quidē mulieres confident? nihil lachrymæ, nihil iura-
 menta, nihil tot suspiria, tot pietatis argumenta commovebunt?
 Cave (quæso) Iuliane, ne præter naturalem quandam scēminarum
 inhumanoitatem, tu etiam artificiosam crudelitatem adicias. Minimè
 ego quidem (inquit Iulianus) de eo qui amat verba feci, sed de eo
 qui in amore fabulatur: cuius illa præcipuè cura est, ne verba ali-
 quando desortiscatur: ille interim qui vero amore vritur, pectus in-
 flammatum, sed linguam frigidiorē, timidum & præfractum
 sermonē habeat, verum ut istuc tortale axioma videatur: Quisquis *Tacet qui*
 plurimum amat, idē parum loquitur: quanquā certas de istis rebus *amat.*
 regulas tradere non possumus, propter diuerlas indoles, multipli-
 cesq; hominū naturas. Nescio enim hic vel quid taceam, vel quid
 præcipiam, nisi ut semper caueat scēmina, semperque meminerit,
 homines liberius quam mulieres amorē profiteri posse. At ridens
 hic Gasparus: Quid, tunc (inquit) Iuliane, istam tuam dominam
 tam excellentem, mutram benevolentiam præstare non vis, cum
 certò seipsam amari intelligat, quandoquidem Curialis (qua est
 sapientia) cum id perspexerit, confectim receptui canet? Ita illa &
 eo honore, & eo ministerio obsequiūq; spoliabitur, quæ amatæ
 mulierculæ virtutibus homines deuouere solent. In eo equidem
 (inquit Iulianus) consilium dare vix audeo: sed illum amorē, quē
 tu nunc intelligis, solis nondum nuptis conuenire existimo. Nam
 quoties matrimonium finis illi propositus esse non potest, toties
 necesse est mulieris animum, tanquam rerum illicitarum stimu-
 li exagitari, & famam quoq; (non parui momenti thesaurū) in dis-
 crimē vocari. Subridens tum Fredericus, Auslra meherculè Iuli-
 ane, atque aspera (inquit) videtur ista sententia, & vereor ne illam
 ab aliquo concionatore didiceris, qui mulierum amores Laicis
 solent interdicerē, ut illi facilius eisdem fruantur. Nuptis quo-

que mulierculis seueras nimum leges indicis, quarum nonnullæ viris exolæ & contemptæ sunt, dum isti vel alienos thoros infectentur, vel suos iniuriolè detestentur. Aliæ eò à patribus impelluntur, vt morosis, aridis, & infirmis senibus nubant, totamq; in summis miseris ætatem transigant. His si istiusmodi viros repudiare liceret, ferendum fortasse non esset, vt alios diligerent. Verùm si vel cœli, syderumq; inclementia, vel humorum *antipathia*, vel malo aliquo genio, vel alio quocunq; fatali casu, in lecto (qui omnis beneuolentiæ & pietatis nidus esse debet) inimiciæ, suspiciones, fastidia, inciderunt (quæ miseris istas catenis per totam ætatem colligatas, crudelissimis furijs exagitant) nonne in tantis malis per fugium, in tantis incendijs refrigerium aliquod mulieri permittet nonne id illi licebit alteri concedere, quod maritus non modò contemnit, sed à quo etiam abhorret? Equum certè est quæ viros probos & cõuenientes habent, à quibus plurimum diliguntur, nihil in eos iniquum vt moliantur: verùm si illos amore prosequantur, qui eas nunquã redamant, sibi ipsis iniuriã faciunt. Immo verò (inquit Iulianus) in seipias iniuriolæ, cum alios præter maritum aliquos amant. Sed quoniam amor nostræ potestatis semper non est, sicubi casus ferat, vt vel mariti odio, vel alterius beneuolentiã Aulica nostra ad amorem propendat, solum animũ amatoris despondit, nec certum aliquod argumentum vel verbo, vel gestu, vel insinuatione aliqua significabit, qua ille se voti compotem sine dubio fore sperauerit. Subridens hæc Robertus Barrensis, ego (inquit) Iuliane, ab istac tua sententia tanquam iniqua appello: idem credo reliquos istos omnes facere. Sed quoniam nuptis mulieribus, istam tam duram addicis rusticitatem (ita enim nominãda mihi videtur) tum illam quoq; in nuptis necessariã putas, num illæ etiam adeo erunt inhumanæ, nulla in re amatoribus vt satisficiant? Aulica nostra (inquit Iulianus) si nondum nupta, amare aliquem in animum induxerit, eum saltem amet, cum quo matrimonium contrahere possit: illi si aliqua amoris argumenta ostenderit, nefas non putabimus. Id tamen religiose obseruet (quod minimè est difficile) vt omnia beneuolentiæ indicia demonstret, dum omnem tamen illi spem inhonestam præciderit. Hac in vna re cautio diligentissima adhibenda est, quoniam in eam partem peccant frequentissimè mulieres, dum formæ nimum curiosè incumbunt. Et quoniam amantium multitudinem, pulchritudinis testimonium arbitrantur, id agunt, vt quàm plurimos amatores habeant. In quo dum leuius occæcantur, facillimè se discurrere patiuntur, & relictis modestiæ limitibus (quæ illas adeo decet) in vultu, gestu, verbis lasciuia quadam

*Amor non
est in pote-
state nostra,*

*Amantium
multitudi-
nem pul-
chritudinis
testimoniũ
putant sæ-
mine,*

dam impudentia vtuntur : & ob eam causam à viris notari se, diligisque existimant, cùm interim toto cœlo errent. Nam si in eas prociuior cuiusquam voluntas fuerit, ea non tam ab honesta aliqua opinione, quàm potiundi spe atque facilitate proficiscitur. Nollem itaq; foeminam Aulicam ea morum leuitate esse, vt omnibus sui copiam facere videatur, omniumque ad se oculos affectionisque allicere : quin ea vitæ integritate sit, ea virtute, ea in omni actione suauitate, vt quisquis illam intueatur, in eam admirationem traducatur, quæ rebus verè laudabilibus tribuitur. Ita omnis inhonesti spes, omne turpitudinis desiderium funditus euascescit. Quisquis igitur à tali muliere amabitur, minimo quouis amoris signo contentus esse debet, plurisque vel vnicum illius aspectum æstimare, quàm ea vniuersa, quæ ab alijs vel sperari, vel haberi possunt. Huic foeminæ adeo vndiq; absolutæ, nescio sanè quid possit addi, nisi vt ab illo Curiali plurimum diligatur, qui ab istis hominibus egregiè est descriptus : quæ cùm illum vicissim amauerit, summa vtrinq; perfectio erit. Hic cùm paulùm taceret Iulianus, arripit leuiter Gasparus, & Nemo (inquit) opinor vestrum est, qui queri possit, dominam istam Aulicam à Iuliano exquisitissimè formatam non esse, & perpolitam. Næ ego illam (si talis aliqua est) dignam confitebor, quæ æquis ceruicibus cum nostro Curiali incedat. Tum Æmilia : Ego tibi meam astringo fidem, me illam vobis ante oculos posituram, vbicunque tu tuum Curialem inuenieris. Negari certè non potest (inquit Barrensis) Iuliani nostri Aulicam multò esse exactissimam : tamen in hac vltima de amore scena, eandem paulò seuerius videtur instituisse : præsertim cùm voce, vultu, gestu, adeo proterua esse debeat, vt amanti non solum spem omnem præcidere conetur, sed illius etiam mentem desperatione quadam occupare. Id enim satis ipsi cognoscimus, in his rebus quæ obtineri non possunt, desideria nostra non esse posita. Et quanquam aliquæ fuerint aliquando mulieres, quæ venustate atque forma nimium elatæ, in primo amoris congressu, nimiani verborum asperitatem adhibuerint, tamen cùm postea familiariorè vitæ consuetudinem tempus paulatim fecisset, cùm ad iucunditatem, & delicias peruentum esset, multò sunt factæ mitiores, factorum humanitate verborum asperitatem temperantes. Verùm si nunc istius, ea frontis nubecula sit, vt voce gestuq; omnem suauitatis fiduciã eripiat, Curialis credo noster (lapiens cùm sit) eandẽ nihili faciet. Nollem equidem (inquit Iulianus) meam Aulicam rerum omnium, sed tantummodò inhonestarum spem infringere, quam Curialis (cùm eo iudicio sit) non modò illi præclusam putabit, sed

in eandem nusquam incidet. Si enim venustas, candor, probitas, ingenium, modestia, multæq; virtutes alię Curialem vestrum ad Aulicę nostrę amore impellant, necesse est illius affectiones cum virtute esse cōiunctas deinde si prosapię nobilitas, si rerum bellicarum scientia, si literarum, & musicę cognitio, si humanitas, si in omni actione cum gravitate dignitas mulieris istius beneuolentię acquirant, necesse est propositum huic amori finem, eadē natura cum medijs & destinatis esse. Sunt lanē diuersa hominum studia, pro formę muliebris varietate: & proinde nonnulli, cū seminam in lesu, motu, incessu, iocisq; grauem quandā venustatem tueri videant, tanta illorū animos veneratio subit, vt amatorū obsequium offerre non audeant: ex quo in illas leuiiores, & deliciosas mulierculas conuersi (in quarum vultu, verbis, gestuq; languidę imbellesq; passionēs eminent) spem facilem verborum lenocinio sustinent. Alij vt à fraude & fallacia certissimē immunes sint, eas amore amplectuntur, quę in ipso oculo: ū obtutu, in omni oratione, actioneq; ad cō profusę & apertę sunt, vt cū id semper faciant quod earū animos primū perculerit, nullas ne intimas quidem cogitationes occultas habent. Alij augustiori quodam spiritu, dum omnia difficilia quę pulchra existimant, dum in eo vincere sperant, quod reliquis videtur inexpugnabile, eas aggrediuntur, in quibus substrictior quidam austeritas residet. Id enim satis magnificū putant, duos, rebelles, ac obstinatos quosq; animos amoris dulcedine emollire. Idem dum sibi ipsis nimis confidunt, dum se se falli non posse credunt, illas sponte mulieres adamant, quę ingenij sagacitate sub mediocri forma, mille simul astutias & insidias recondunt: nonnunquā etiā illas, quę aspectum fastidiosum, paucę verba, exiguum risum, tanquam decus aliquod affectant, idque agunt, vt & intuentem negligere, & obsequentem a peruari videantur. Deniq; nonnulli sunt homines curiosi, qui nullam formam suo amore dignantur, nisi & egregia oris figura, & exquisito sermone, & actione decenti, & inaudita sapiētia fuerit, & (vt vnoverbo dicam) nisi omnes simul virtutes, omnes in illa elegantię conspirauerint, tanquam in vno aliquo flore ex omnibus totius mundi suauissimis floculis composito. Aulicę proinde nostra si illorum penaria laborauerit, qui se aliqua inhonesta adducuntur, nunquam tamen decrinit, qui illam ament, vel illius meritis, vel sua virtute permoti, Heroicus siquidē animus facile se dignum putabit, qui ab illa Phœnice diligatur. Volebat istis libenter contradicere Barrensis, sed illius orationē interrupit Ducissa, cūque à deteriori parte stare dicebat, cū Iuliani sententia esset multò verissima: deinde

*Quidam
faciles, alij
difficiles,
affectant*

deinde, nihil est herclè (inquit) cur Iulianum incusemus, nam Aulicam credo illius scēminam, cum viro Curiali conferri posse, fortasse etiam antepōni. Nam eandem in amore accuratè instituit, quod ab istis dominis de suo Curiali factum non meminimus. Necessè sanè est (inquit Aretinus) mulieres in amando erudire: nunquam enim aliquam in eo satis instructam vidi. Nam omnium plerunquē illarum forma, cum tanta crudelitate coniungitur, ut & eos oderint, qui eas fidelissimè colunt, quorumque virtus & integritas meliorem mercedem prōmerentur: & eis turpissimè sese dedunt, qui stupidi, insulsi, timidi, ad fastidium, quā amorem sunt longè aptiores. Istum tam crassum errorem facilius ut declinarent, melius fortasse fuisset, aliquid illis de illius electione præcipere, qui amore dignus videretur: deinde ut eundem sine futo & fraude amarent. Hæc in hominibus præcepta minimè sunt necessaria, qui nimium ista ex seipsis sciunt. Testis hac in re nemo me locupletior, qui nunquam amare didicerim, nisi tum cum diuina quadam dominæ cuiusdam forma eò redactus sum, ut illius amore nec ne flagrare, non esset industriæ aut voluntatis meæ: ita mihi nec arte, nec præceptore opus erat. Idem credo vniuersis cōtingere, qui verè amant: adeò ut Curiali nostro magis necessarium sit ediscere, qua ratione amari possit, quā quomodo amet. Tum Æmilia: tu igitur (Aretine) de ista re quæso aliquantum discere. Ego mehercule (inquit Aretinus) rationi consentaneū existimo, mulierū beneuolentias inseruiendo placendoque acquiri. Verūm quæ illis ministeria & obsequia placeant, hoc ab ipsis mulieribus ediscendum opinor, quæ nonnunquam res adeò raras & monstruosas expetunt, ut eas homines cogitatione complecti non possint: immò verò ut ipsæ aliquando ignorent, quid ita diu desiderauerint. Æquum itaque videtur, ut tute (lectissima) cui mulierum voluntates satis sunt exploratæ, istum laborem suscipias, tantoque beneficio vniuersum genus humanum afficias. Quin tibi potius (inquit Æmilia) istuc faciendum: qui cum omnibus plerunque scēminis gratus fueris, credibile est, omnes te rationes cognoscere, quibus cum illis gratia inearur. Amanti profectò (inquit Aretinus) meliora consilia dare non possum quā ut rectè prouiderit, ne tu aliqua autoritate apud eam sis, cuius ille beneuolentiam aucupatur. Illæ siquidem omnes quæcunque in me vel fuerunt, vel fuisse existimantur virtutes, summum prætered obsequium, summa industria, tantum mihi ad amorem proficere non potuerunt, quantum vnius tuæ suasio, ad odium & fastidium. Absit herclè (inquit Æmilia) ut ego tam exosum in te aliquid machiner.

Nam præterquam quòd id facerem quod non deberem, exili etiam ingenio viderer, dum id molirer, quod efficere non possem. Sed quoniã me vultis de illis rebus dicere, quæ mulieribus placent, dicam certè: & si cui ex fortè displicuerint, vobis ipsis crimini detur. Ego certè ijs omnibus qui se amari volunt, præciperem, & ut amèt sincere, & se modis omnibus amabiles exhibeant. Duo ista ad mulierum benevolentiam conciliandam ex seipsis sufficiunt. Verùm ut ad illud accedam, quod tu mihi obijcis, fateor herclè & mihi & istis vniuersis valdè te videri amabilem: sed ita ne fideliter (ut dicis) in amore nec ne verferis, in eo posita est omninò controuersia. Nam cum paulò fueris iam antea amabilior, à multis quoque mulierculis amatus fuisse: verùm flumina quantumcunque ingentia, si multis partibus diuisa sint, in tenues riuulos deriuantur: ita quoque amor multis locis sparsus ac dissipatus, multò fit tenuior ac imbecillior. Illæ verò querimonix de mulierum, quibus inseruieris, duritiæ & ingratitude (nescio quid) in se inuolutum & subtile habent: verisimiles sanè non sunt, si meritorum tuorum multitudinem respiciamus: sed ista facis, & ut conceptam in amore voluptatem celes & dissimules, & ut scæminis (quæ tibi prædæ fuerunt) certissimè constet, clausa se sua consilia, & occultissima habituras. Quæ ut veros amores reconditos videant, non inique ferunt, ut fictam benevolentiam alijs ostentes. Quocirca si illæ mulieres, quas nuper amare occæpisti, ea credulitate non sint, qua tu eas esse desideras, id meo vitio factum non est, sed quia tuum in amando artificium iam tandem in vulgus emanauit. Non conabor (inquit Aretinus) istam orationem verbis confutare: nam id meo malo fato deberi video, ut nec mihi credatur, cum vera loquar; & tibi fides habeatur, cum falsa dicas. Quin bona fide (inquit Æmilia) fatere Aretine, te adeò vehementer non amasse, uti credi desiderabas. Nam si tu verè amares, nihil prius aut potius optares, quàm amatæ mulieri placere. Ea enim amoris lex est: Idem velle, atque idem nolle. Sed tu de illa cum toties quereris, vel aliquis in eo (ut dixi) dolus inest, aut tute id videris velle, quod illa non vult. Non est dubium (inquit Aretinus) quin ego cupiam quicquid illa desiderat, quod satis argumenti est, quàm illam amem: sed illud me malè habet, quòd quæ ego exoptam, illa non curet; quod (te iudice) planè ostendit, quàm illa me parùm aut nihil diligit. Quisquis amandi in se onus suscipit (inquit Æmilia) eundem primum placere oportet, deinde alterius ita se prorsus appetitui, & affectionibus componere & accommodare, ut & omnes sensus mancipia, & ipsam animam

*Ut amari
amabilis
est: ait O-
uidius.*

*Amantem
mala man-
cipium.*

animam amatæ pedissequam faciat : nec vnquam tibi adeò constare debet, quin istæc omnia, cum illa, quoties opus est, quasi per metamorphosim commutare videatur: Ista certè sunt verè amantium officia. Hæc ipsa (inquit Aretinus) ego mihi summæ felicitati putarem, si vna eadèmq; voluntas virique animulæ imperaret. Id vt fiat (inquit *ÆMILIA*) in teipso positum est. Sed hîc illam interpellans Bibiena, Certum est (inquit) homines verè amantes, omnes suis curas, cogitationesq; ad amatæ mulieris arbitrium conferre. Sed quoniam ista amoris obsequia satis aliquando cognita, atque perspecta non sunt, necessarium est illa nonnunquam adeò manifestè innuere, atque explicare, dissimulare scèmina vt non possit se non intelligere: ea tamen modestia, nihil vt de illius veneratione, atque reuerentia diminutum appareat. Tu itaque (clarissima Heroïna) quæ amatoris mentem pedissequam amatæ fecisti, istuc quoque mysterium non minùs necessarium, enunciatò. Arridens istis Cæsar, Quòd si (inquit) adeò mollis & verecundus amator fuerit, vt ista pudeat dicere, scribere (saltem ne vereatur. Immo verò (inquit *Æmilia*) si eo iudicio fuerit, quò esse debet, priusquàm de istis cum muliere egerit, certissimum esse oportet, nihil in illis offensionis fore. Omnes pol scèminæ (inquit Gasparus) de amore aliquid orari petiq; desiderant, etiam id quod petitur, antea negare constituerint. Falleris certè (inquit Iulianus) nam ego istæc Curialem nunquam pertentare optarem, nisi certò cognosceret, nullam se repulsam laturum. Quid igitur faciet, inquit Gasparus? Quòd si vel scriptis vel sermone (inquit Iulianus) mulieris animum pertentare libeat, id ita modestè cauteq; faciendum est, vt ambiguitatem illi aliquam relinquant, & quasi viam quandam struas, qua illa si volet, etiamnum dissimulet, se nihil de amore actum intelligere: ita si aliquid subest periculum, facilè te recipere possis, quasi in alium omnino finem id feceris: nimirum vt domestica illa consuetudine, & iucunda communitate fruarè, quæ cuique cum amicis solet intercedere. Nec ista tamen adeò religiosè affirmabis, quin postea vicissim neget, si tanquam certa amoris pignora atque argumenta concipiantur. Quicunque enim præcipientes paulòq; inuerecundiores sunt, omnia in primo impetu (nec iniuria) perdunt. Nam eximix cuique mulieri vehementer eorum insecitia atque impudentia displicet, qui de amore priùs audacter commètantur, quàm eisdem humaniter ac officiosè inseruiant. Curiali itaque vestro id mihi congruum videtur, vt signis magis & argumentis, quàm verbis amorem contestetur. Vos siquidem ali-

*Oculi amoris,
& nuntij,
& cause*

quando singultus, quasi timore aliquo, aut alio respectu emissus, certius affectionis indicium est, quam mille voces, etiam cuticulis excogitatae. Oculi deinde tanquam nuntij fideles accedant, qui cordis legationem sincerissimè deferant. Illi siquidem intimas animi cogitationes plùs literis omnibus, atque internuntijs exprimunt: nec explorant solum cum nolles, sed eis etiam quas amas, facies amoris qualdam admovent. Spiritus siquidem ille, & radius visualis, quoniam in locis cordi circumvicinis generatur, cum oculos penetraverit in quos iminittitur, nunquam consistit, donec ipsum corculum tanquam metam pertigerit; in quo quando cum optatis alterius spiritibus conquiescit, subtili quadam sanguinis vi, intensibiliq̃ue natura (quam vnà secum aduexit) sanguinem mulieris cordi suffusum paulatim inficit: qui cum lentim incaluerit, & agenti alsimuletur, illatae imaginis impressionem recipit, cumq̃ue innotatim optatae formae scintillas, cordi oculisq̃ue huc illuc ferat reteratq̃ue, cupidinis & desiderij flammæ gradatim incenduntur, quæ nunquam vrere desistunt, cum spei semper fomenta vni adducant, vere ut liceat dicere: Oculos amoris duces & moderatores esse; præsertim si naturalem in se suauitatem, dignitatemq̃ue retineant, si vel claram quandam dulcemq̃ nigretudinem habeant, vel cum alacri quadam hilaritate glauci & cerulei sint, denique si ita gratio & penetranti obtutu fuerint, ut aspicienti non per ipsos solum oculos, sed per ipsum etiam pectus perspicere videantur. Oculi igitur tanquam milites periti, in insidijs excubant, & si reliqua membrorum compositio apta & decora sit, eos alliciunt qui procul intuentur: dum propius accedant, subito deinde sagittas emittunt, & quasi veneficijs effascinant, tum vel maximè cum in se vtrò citroq̃ue directæ acie amantes intuentur. In illo enim congressu iucundissimo, alter alterius mores naturamq̃ue participat: quemadmodum in lippis ægrisq̃ue oculis perspicitur, qui dum sanos aspiciunt, eisdem aspiciendo contaminant. Et proinde ista ratione magnam amoris atque desiderij partem Curialis noster indicare posse mulieri videtur. Et tamen nisi arte quadam oculi gubernentur, amatorias perturbationes ijs maximè explorant, quibus minimè vellemus. Nam per illos lucidissimè nisi caueamus, transparent, dumq̃ue eas amatae mulierculæ conamur patefacere, illis sapenuerò ostendimus, quibus valde optamus reclusas atque obscuras esse. Proinde qui rationis frænos nimium non remiserit, tempus locumq̃ue diligenter obseruat, & quoties opus est, intentiones aspectus cohibet, quantumuis suauissimum animi pabulum existant. Difficile siquidem est cognitum perspectumq̃ue amorem

*Oculi nigri
& glauci.*

rem celare & reprimere. Tum Ludouicus: Omnia tamen aliquando planius & apertiùs agere, non videtur esse imprudentiæ. Sic enim spectatores iudicare solent, istas tam perspicuas actiones, communiem amorum finem non spectare, cum perspiciantur nec ut, omnino nihil curetur: proinde nihil negando, omnia publice profiteudo, libertatem eam sibi quis vendicat, ut stare, conuenire, colloqui sine suspitione possit. Quod in illis non contingit qui se quodammodo secretiores esse volunt. Nam & illi spe quadam sustentari, & imminens aliquod præmium expectare videntur, dum id sollicitè agunt, quod omnes præterea laret. Id sanè quandoque animaduerti, ut cum ne minima quidem initio amoris scintilla esset, magni tamen ignes consecuti sint, vel ob hoc vnum, quòd ita vulgo dicebatur, mulierem illum amasse. Huius hanc ego causam suspicor: Communis istæ multorum censura, ita apud feminæ animum conualuit, ut testimonium satis certum putaret, quàm ille homo amore dignus esset. Ipsa fama cum orator esset, amatoris causam agere videbatur, maiori fide atque veritate, quàm vel ipse per se, vel per literas agere potuisset: tantum itaque abest ut isti rumores obliuiscantur, valdè aliquando ut prodesse credantur. Amores sanè (inquit Iulianus) rumoribus oblatis, periculosi proinde existunt, quia digitis nos demonstrari faciunt. Quocirca qui illis vestigijs sapientior vult insistere, maiores internis flammis continere debet quàm foris ostenter, minimis quibusque rebus contentum esse oportet: desideria, suspiciones, miseriæ, voluptates, omnia dissimulanda sunt, ore tenus idendum est, cum corde & intestinis ingemiscat: liberaliter profundendum est, quod audivissimè retineret: quæ ita ancipitia atque difficilia sunt, propè ut impossibilia videantur. Hæc illi edocenda sunt (inquit Bibiena) quoniam haud parui momenti sunt: nam præterquam quòd occultis quibusdam indicijs, sine aliquo aperto gestu, in oculis & vultu sæpenumerò legitur, quod in corde occultissime delitescit; audiui equidem quorundam eam fuisse artem, ut longam de amore orationem haberent, cum nemo astantium quicquam intelligeret, aut tale aliquid agi putaret. Nam illi cum summo iudicio atque diligenti animaduersione uterentur, nusquam commiserunt, ut audiri nolle viderentur: dumque nonnulla palam commentabantur, quoties ad seria ventum esset, in auribus susurrabant, reliqua palam ea ambiguitate pronuntiabant, ut ad sensus diuersissimos retorqueri possent. Tum Fredericus: adeò minutatim de istis rebus disserere, nihil est aliud, quàm retrò in infinitum recedere. Malleim itaque (id quod magis mihi necessarium vide-

Fama quandoque amoris causa.

Bibiana

tur) præcepta quædam dari, quibus potissimum modis, amatores dominarum beneuolentiam, semper quasi ad aliquam æternitatem conseruare possint. Ea inquit Iulianus, quæ illi ad conciliandam profuerunt, ad retinendam quoque sufficient: quarum utraque in obsequendo placendoque sunt posita, nulla oblata offensionis occasione. Arduum itaque opus videtur, aliquid præcipere, cum illi qui perfectio iudicio non nitantur, in mille errores incurrant: qui etsi alijs leuiore appareant, mulieris tamen animû vehementius exulcerant. Idem illi præcipue sunt obnoxij, qui maioribus quam alij passionibus distrahuntur: qui quoties amanti occurrerint, in illos luctus & dolores incidunt, resque adeo lubricas & difficiles efflagrant, ut ipsa tandem importunitate odiosi fiant. Alij dum iniusta quadam Zelotypia laborant, adeo acerbè stomachantur, ita seuerè in eos inuehuntur, quos suspectos habent, (idque sæpius iniuria) ut nec eundem alloqui, nec aspicere dominas velint: qua illorum insania non modò mulierculas infensas reddunt, sed id quoque efficiunt, ut illæ eos quos antea nihili pendebant, amare occipiant. Insultus enim ille timor, qui quenquam grauiter excruciat, ne illum fœmina deserat, alterique se tradat, id videtur innuere, maiora alterius merita atque virtutes esse, quam sua: & quo magis alteri derogat (cû inuidiæ causa faciat) eo minùs ille à muliere creditur, etiamsi verum fuerit, immò maiorem semper opinionem, maiorisque de amore illecebras mente & cogitatione complectitur. Hic Cæsar: Non sum equidem ea sapientia, faciliè ut me contineam, quin riuali meo, quoad possim detraham, nisi tu meliores mihi rationes illius expediendi, discutiendisque possis præscribere. Subridens tum Iulianus, Tritum est (inquit) illud sermone prouerbiû: Si ad medium tantummodò corpus inimicus tuus in aqua consistat, manum porrige, quasi illum tanto periculo liberaturus: sin ad mentum usque miser inhereat, pedem capiti imposito, eumque protinùs immergito. Quorundam cum suis æmulis iste mos est: dissimulant scilicet, seque amicos præbent, dum certa ratio sit, qua illum anticipent. Postea cum aptè res ferat, ut illum omnino deiciant, & prosternant, nullis maledictis, nullis conuitijs (veris ne an falsis nihil interest) nulli arti, nullæ astutiz parcunt. Sed quoniam fraudes & insidias Curiali nostro tanquam veteratori ac vastro non permittimus, nulla alia ratione riualis conatus ac consilia præripiet, quam amore, industria, obsequio, fortitudine, modestia, denique benemeritorum multitudine, & illarum ineptiarum despicientia, in quasignari & imprudentes, tanquam in mille Meandros prolabuntur. Memini sanè quosdam in

sermone

*Riuali non
detrahendum.*

*Ad
confundendum.*

sermone atque scriptis, Polyphili verbis apud mulieres vfos esse: Itaque curiosè in Rhetorices mysterijs versatos, vt illæ cum diffidentia, ac pudore, quasi in summa rerum ignoratione discederent, honestèque se expedire desiderarent. Alij sine modo, sine sensu se venditant. Nonnulli id temerè & inconsultò effutunt, quod sibi ipsis dispendio est: vt illi quos ego ridere soleo, qui cum amorem profiteantur, Nunquam (inquiunt) sceminam reperire poteram quæ me amaret: cum interim omnes qui astant, nec amore eos, nec spiritu hoc quem ducunt, dignos existiment: sed cum stultor, hebetes, & insullos iudicent, nec illos beneuolentia complectuntur, nec id facere audent, ne in eo minoris, quàm reliquæ omnes existimentur. Multi vt suos amulos in inuidiam vocent, in illum sermonem futilissimè erumpunt: Ille homo omnium longè scilicissimus. Nam cum nec facie liberali, nec prudentia aliqua, nec fortitudine sit, nec vlla denique in re alijs hominibus præstantior, omnes tamen illum mulieres amant, & certatim insectantur. Ita dum acerbitalis suæ virtus euomunt, eiusque fortunæ invident, etsi re ipsa nec vultu, nec factis amabilis sit, suspicantur tamè mulierculæ occultam quandam in illo virtutem inesse: cumque à tam multis eum diligi audiuerint, aliarum quoque exemplo eundem videntur diligere. Ridens hîc Ludouicus, Meo periculo (inquit) Curialis noster ista tam crassa & hebeti facundia non vteretur, quando gratiam cum mulieribus iniret. Nec illo quidem leuidentis filo (inquit Cæsar) quo intra paucos hos dies generosus quidam vsus est, cuius nomen non libet recitare, ne virili dignitati iniuriam faciam. Dicito saltem (inquit Ducissa) quid illud sit, quod adeò ridiculè egerit. Ille (inquit Cæsar) cum à Domina quadam nobili plurimi fieret, ab eadem clanculùm ad villam vbi tum erat, est accersitus: quam cum vidisset, sermonemque cum ea quoad tempus pateretur extraxisset, multis demùm lachrymis, & suspirijs discedens vehemèter rogat, ne illius vnquàm obliuisci velleret: quibus statim addidit, vt omnes sumptus quos ille in diuersorio secerat, illa quam primùm lueret: æquum enim non esse, vt ille aliquas pecunias profunderet, cum illius rogatu illuc aduolauerit. Arrisum est vehementer, & in eo omnino consensum, generosi nomine hunc multò esse indignissimum: multi verò ea verecundia sunt affecti, quæ illi iure contigisset, nisi adeò iners & insensatus esset, vt quantum peccarit, penitus ignoraret. Tum Gasparus in Cæsarem conuersus: Melius tu quidem muliebri honori consuluisse, sit totam hanc rem celasses; quàm virili dignitati, cum illius nomen taceres. Illud enim faciliè ex eo colligitur, quàm præpostero & inepto iu-

Polyphilus.

Stultus amator.

dicio ista Domina fuerit, cum insultum illuc, & obtusum animal diligeret. Fortasse enim è multis qui illius beneuolentiam aucupari sunt, hunc unum tanquam reliquorum facile principem elegit, ceteros cum indignitate reiecit, quibus iste vix dignus erat qui inserviret. Quis nouit (inquit Ludouicus) an reliquis in rebus sapiens fuerit, & in solis diuersorij delirauerit? Ita sanè plerunque fit, ut nimio amore peccemus, & (si tute id ingenuè confiteri velles) non dubito, quin etiam atque etiam pari in causa lapsus fueris. Subtildens tum Cæsar, ne obsecro (inquit) de nobis ipsis dicamus, nostros errores non libet recognoscere. Fateamur certè (inquit Gasparus) ut eisdem facilius corrigere liceat. Verùm cum noster iam Curialis dominæ beneuolentiam conciliare, eandem diligenter obseruare, æmulos etiam quoad poterit ab ea depellere didicerit, tu id nobis (Iuliane) debes, ut sceminam quoque tuam instituas, quomodo amoris mysteria quodammodo religiose occultet. Satis mihi videor (inquit Iulianus) iam pridem dixisse: alium orate aliquem qui de secretis istis disserat. Instabat Bibiena, ne iam desisteret: idem reliqui omnes factitarunt. Tum ille: valde me herculè omnes in eo contenditis, in quo nimis iamdudum artifices periti videmini: quod si plura velitis cognoscere, Ouidium amabo legite. Et quomodo ego (inquit Bibiena) illius præcepta quicquam putem proficere, cum ille amanti suadeat, ut præsentem dominam, tenuentum se aliquando fingat? Hæccine iusta est ineundæ beneuolentiæ ratio? quid, quod amatores iubet quoties epulis cum sceminis interfunt, ut digitis vino tinctis, amatorium aliquid in mensa scribant, eoque modo tacitas animi affectiones insinuent? Hæc ut illa ferebant tempora (inquit Iulianus) in vitio non erant. Et proinde (inquit Bibiena) cum in illa ætate obscœnitas ista minime displiceret, verisimile est, nostram illam Curialem, inprimisque decoram concinnitatem eos in muliebribus officiis non habuisse. Verùm in quod modò de amore occultando propositum est, non omitramus. Tum Iulianus: istius equidem sum contentus: Quisquis amoris mysteria taceri vult, omnes occasiones fugiat, quæ eadem euoluere, atque explicare solent. Quarum prima est, cum nimis secreti, omnia sic comprimere, & celare putemus, nemini ut quicquam credimus. Nam cum unicuique amantium illud præcipue in votis sit, omnes ut animi cogitationes amantæ mulieri sint exploratæ, necessitate quadam impellitur, plura atque apertiora signa demonstrare, quàm si amico fideli illud negotium daret. Ea siquidem indicia, quæ ab ipso amatore proficiuntur, maiores habent suspiciones, quàm illa, quæ ab interuentijs deferuntur.

Et

*Nimis a-
morem ce-
lare obest.*

Ex quoniam hoc nobis natura est insitum, ut in res alienas curiosè inquiramus, ubi primum suspicari aliquid quis cœperit, nullam veniendi indagandi oportunitatem prætermittit: quod cum semel diligentia excusserit, mirum est, quàm idem in publicum effundere delectet. In amico idem non contingit, qui & consilium nobis, & opè præstat, & eos sæpenumero errores antevertit in quos cæcus amator præceps irrueret, & inuolucris omnia tegit, & futura proficit quæ alter prævidere non potest, & summo solatio est, quoties cum eo vel dolores, vel voluptates communicat. Tum Gasparus: alia causa subest, quæ multò frequentius amores explorat & effundit. Quæ tandem causa (inquit Iulianus?) Ambitio illa muliebris (inquit Gasparus) cum inficitia & crudelitate coniuncta. Fœminæ siquidem (quod vos iamdudum confirmastis) omnes si fieri possent amatores haberent, qui cum usque ad cineres amore flagrant, eosdem reuiuiscere optarent, ut denuò præ amore mortem oppeterent: & ipsæ quantumuis ament, amantium tamen ærumnis gaudent, ista quæ tam diras calamitates, tam infestos dolores, tantum mortis desiderium, testimonium in latè perspicuum existimant, quantùm diligantur, quamque formæ pulchritudine homines, vel beare, vel excruciare, iisdemque vitam vel dare, vel adimere possint. Hac una re tanquam pabulo suauissimo delectantur, cuius usque adeò sunt appetentes, ut ne illis idem aliquando desit, nec amatoribus satisfaciant, nec spem omnem eripiunt: sed ut eos passionibus & desiderijs semper suspensos teneant, minas primum fastidiosas, deinde sperandi argumenta subministrant, idque semper volunt, ut unica illarum vox, nutus, aut aspectus, pro summa beatitudine habeantur. Quibus ut aliqua honestatis & pudicitie opinio accedat, istam tam seueram asperitatem & duritiem publicè demonstrant, facillè quivis ut conijciat, quanta cum indignitate homines indignos tractarent, cum erga amantes & benemeritos, tantam vultus vocisque austeritatem adhibeant. In ista arte vel potius astutia nimium securæ, cum delpicatissimis interim calonibus noctu concumbunt, iisdemque quos antea vix viderint aut cognoverint. Atque ut generosi alicuius miseria & quereimoniis rideant, ijs se voluptatibus priuant, quas cum excitatione fortasse aliqua percipere potuissent: idque efficiunt, ut homo miserissimus, dum omnes secum rationes evolvit, dum intra se fremit ac tumultuatur, eò necessitatis impellitur, ut circumueundo, inveniando, pertentando, id tandem inuitus prodar, quod alioqui longè foret occultissimum. Aliæ nonnullæ sunt, quæ si multos illecebris, & insidijs eò deducere possunt, ut amari se putent, a mulatio-

*Ambitio
muliebris
amorem
prodit.*

nes quasdam inter illos fouent, dum alterum præfente altero, charitate quadam complectuntur. Cum aliquem viderint, certis quibusdam argumentis eò adactum, vt se maximè amari putet, verborum è vestigio ambiguitate fidaque indignitate vtuntur: & vt citius de tanta spe decadat, statim illi modis omnibus mentem, sensulque vulnerant, dum alijs se totas tradere simulant. Hinc odium, inimicitia, infinitæ contentiones, homicidium manifestum. Ille enim virilis animus est, vt cum istam acerbiter sentiat, sine vindicta consistere non possit, etiam si ad mulieris ignominiam redundauerit. Aliæ adhuc restant, quibus satis non est, magnas interriuales tragædias excitasse, sed postquam miser amator omnibus amoris argumentis, omni fide, omni obsequio vltus est, cum etiam mutuis quibusdam benevolentia indicijs sustentatus sit, sine causâ, sine ratione (cum id minimè expectetur) illum inculant, quasi amoris officijs frigescerem, nouas suspiciones excogitant, denique nihil propius est, quàm vt illum foras detrudant. Tum ille miser eò reductus, omnia de integro nouis signis agit, & quasi iam primùm seuire inciperet, tota die per plateam obambulat: si in publicum prodeat mulier, quoquò eat, ille continuo insequitur, nec oculos aliò contorquere audet. Hic nouas lacrymas, nouos vultus, nouam religionem, noua periuria addit, omnes denique furias, quibus istæ (quæ humanum sanguinem plusquàm tignescunt) homines exagitare solent. Lugubres istæ affectiones lucelariore sunt, faciliulque ab alijs quàm ab authoribus ipsis perspicuntur: cumq; semel notari ceperint, vnumquodque vestigiâ atque signum mille oculis obseruatur, & priusquàm aliquis amoris fructus metitur, omnibus apertus atque exploratus est. Cum enim amatorem ærumnosum, immanitate & ferocia conseruatum, propè iam morti succumbere, & proinde necessitate quadam receptui canere videant, illæ rursus blanditijs eundem aggrediuntur, & seriò se amare simulant; ne si ille omne desiderium exueret, & illæ amatoris obsequijs carerent, & illi minùs grata esset noua istar benevolentia, cum fera esset, & sempiternis rixis, atque inimicitijs coniuncta. Iste interim amor nouitijs in vulgus serpit, & illius ex eo euentus diutius latere non possunt, ipse quoque amator præterisse iam tempus, vitam breuiorem, seipsum calamitosum fieri perspicit, voluptates aut languidas esse, aut omninò nullas: quoniam non cum vellet, sed cum minime curaret, ei'dem potiretur. Nihil enim iam sensus, nihil spiritus, nihil delectationis superesse potest, cum ipsum cor atque intestina, ingemiscendo, suspirandoque exaruerint. Subridens hic Octauianus, iam diù (inquit) tacuisti,

nec mulieribus maledicere conatus es. Nunc verò illas ita tetigisti, ut eos imitatus videaris, qui retrò solent commere, ut maiori cum impetu congregiantur. Malè meherculè factum; nunc enim est, cum pacatus, & quietus esse debeas. Arrisit *Æmilia*, & in *Ducissa* conuersa, Vide (inquit) obsecro quid faciant inimici nostri: summa salutis spes est, istorum inter ipsos dissensio. Noli (inquit *Octavianus*) illo me nomine appellare: non sum certè inimicus, sed ista mihi contentio à quantulum displicuit, non quòd mulieribus victoriam inuiderem, sed quòd eas *Gasparus* maioribus conuiuijs, *Julianus* verò atque *Cæsar* maiore laude quàm par est, affecerint: tum verò adeò ista longa oratio visa est, ut multa de *Curiali* viro præclara omiserimus. Animaduerte quæso (inquit *Æmilia*) num nò aduersarius fueris, qui & antegressa oratione cominueris, & *Aulicam* hanc tam excel'entem fabricari nolles. Neque verò quicquam de viro *Curiali* dicendum restat, quum illis quæ ab istis hominibus dicta sunt, nihil addi possit: sed istæc tua inuidia omnium mulierum honorem, atque statum libentissimè conuelleret. Ego sanè (inquit *Octavianus*) præter ea quæ iam dudum dicta sunt, multa alia *Curiali* inesse optaré. Sed quoniam omnibus id placet, quod in eo est (quicquid est) mihi non displicet, nec illi quicquam adijciam, nisi ut mulieribus amicior sit, quàm *Gasparus*; nec ita tamen amicus, uti sunt ex istis quamplurimi. Certum est herèdè. experire (inquit *Ducissa*) num tantum ingenio valeas, ut exactius etiam adhuc *Curialem* nostrum instituere possis. Quicquid igitur mente conceperis, quamprimum exprimito: sin minus, non modò nihil addi posse putabimus, sed de *Aulicæ* scæminæ dignitate aliquid te detrahare voluisse; nunc enim *Curiali* vestro æqualem dicis, sed cum multis gradibus præstantiorem fieri potuissè. Arrisit hîc *Octavianus*, & illa (inquit) conuiitia, illæ etiam laudes, quæ præter modum *Aulicæ* scæminæ sunt attributæ, istorum omnium aures, atque animos sic occupauerunt, nihil ut loci pluribus relinquatur: sermonem etiam in multam noctem extraximus. Quòd si in crastinum ista differamus (inquit *Ducissa*) plus erit otij: tum illæ immoderatæ mulierum laudes atque vituperia istorum animis penitus excident, omnesque ad verè perceptionem aptiores erunt. Hæc cum primùm dixisset, attollit se *Ducissa*, & unicuique summa humanitate (Vale) dicens in condaue secessit; reliqui confestim omnes cubitum discesserunt.

De Ceriali siue Aulico

Liber quartus.

*Ciceronis
imitatio.*

Instituente mihi superiorum librorum sermone, quæ etiam noctis disputationes adiungere, grauis quædam & acerba recordatio occurrit, quæ mihi, & humanæ vitæ miseras ante oculos proponit, & fallacem spem nostram fragilemque fortunam: quæ iuvenes nostras contentiones in medio sæpè cursu frangit, aliquando in ipso portu, atque termino obruit, nonnunquam in ipsis initijs priusquam portum conspiceretur potuerunt, anteuerit. In istas animi curas molestiasque incido, quoties lustruosam illam domus nostræ orbitatem, statim post istas disceptationes, trium illustrissimorum hominum morte comminiscor. Horum primus Gasparus Pallavicinus erat, qui morbo grauissimo affectus, & in extremum vitæ discrimen sæpenuerò adductus, etsi inuita & repugnante morte, summo animi vigore, corpus spiritumque vnâ aliquandiu contineret, tandem tamen nondum exacto naturalis ætatis curriculo, immaturiùs vita excessit. Rem mehercule tristem & funestam non domesticis solum, parentibus, atque amicis, sed patriæ etiam & toti Longobardiæ. Huius funeri Cæsaris Gonzagæ supremus dies accessit, qui omnibus illi necessitudine aliqua coniunctis, summum mœrorem atque mœstitiam attulit. Natura enim cum tales viros raro atque æquè procreauerit, adeò citò illorum nos communitate priuare non debuit. Illum certè iam tum ex hac luce ereptum licet dicere, cum & de se plusquam honorificam spem dedisset, & virtutum splendore inter ceteros eluceret. Nam eximie nobilisque familiarum, literarum ornamenta, rerumque gestarum gloriam ita adiunxit, vt illius ingenium, consuetudines, scientiam, cum omnes admirari cœpissent, nihil non sperari de illo, atque expectari potuit. Non ita multo post Roberti Barrensis interitus, totam domum luctu atque lamentis compleuit. Vnusquisque enim quasi ratione eò impellente, egregij iuuenis mortem deplorandam putauit, cum in eo tanta humanitas, tam suauis actio, tanta vultus dignitas, tam apta membrorum omnium compositio extiterit, vix vt aliquid perfectius excogitari posset. Istis hominibus si fata longiorem ætatem concessissent, satis hercè ostendissent vniuersis, quantis laudibus Vrbinum merito essendum videbatur, quamque illustres in eo equites iam sum fuerant.

Nam

Nam ex equo illo Troiano tot egregios viros, ducēſque, virtutibus, bellōque inſignes, vix credo aliquando exceſſiſſe Fredericus ſiquidem Fregofus (vt ſcitis) Archiepiſcopus ſalernitanus inauguratus eſt: Comes Ludouicus, Baiolenſis: Octavianus verò, Dux Genueſis creatus: Bibiena, Cardinalis ſanctę Marię in portico: Petrus Bembus, Leonis Papę Symmiſta: Iulianus, & Dux Nemorenſis factus eſt, & alijs illis honoribus affectus, quibus hodiē eſt inſignis: Francoſcomaria Rouerēſis, Romę præfectus conſtitutus eſt, deinde Urbini Dux: quanquam non tam id ei, quā illi familię honorificum putō, in qua ille altus atque educatus, tantis virtutibus curculatus eſt, quas quidem omnes ab illo tam nobili ſodalitio, atque communione profectas exiſtimo. Ea itaque ſue ſortis, ſiue vis aliqua cœleſtis, quę Urbino principes tam eximios hæcenus elargita eſt, eandem (vt mihi videtur) etiam adhuc virtutem retinet. Neque deſperandum putō, quin fortunam adeo ſemper propitiā vrbs illa habitura ſit, vt vtrique & domo & Republicę felicitatis in poſterum magna fiat acceſſio atque incrementum. Huius rei præclarum ſanē vel illud teſtimonium eſt, quod Aleonora Gonzaga noua Ducisſa diuinitus quaſi cœlo elapſa videtur. Nam ſi in aliqua vnquā muliere ſapientia, venuſtas, pulchritudo, ingenij acumen, humanitas, cæteręque ſimul virtutes connexę fuerint: in ea certē adeo conſpirare videntur, & tanquam catena aliqua colligatę, vt vnumquemque illius geſtum actionēque iſtę ſimul omnes effingere, atque exornare videantur. Pergamus itaque de Curiali noſtro dicere, nec illud dubitemus, quin alij poſthac hodiernis Urbinaſis Aulae exemplis ita vten- tur, quemadmodum nos in iſto tempore anterioribus illius teſtimonijs vtimur.

Communis iam iſta omnium opinio fuit (vti faceret Gaſparus ſolus eſt dicere) poſt ſuperioris dici ſermonem, Octavianum huic ſerē vſquā apparuiſſe, ſed omne illud tempus in acerrima atque attentiffima cogitatione poſuiſſe. Cū itaque omnes hora conſue- ta ad Ducisſam adueniſſent, Octavianum omnes ſedulo exquirant: quem cū aliquandū inuenire non poſſent, nobiles viri ſezimāque ſaltationi, reliquisque iocis ſeſe componunt, nihil eo veſpere de Curiali actum fore exiſtimantes. Cum igitur vnumquemque ſuum iam ſtudium ſollicitum teneret, inexpectatō Octavianus ingreditur, & poſtquā Cæſarem & Gaſparum ſaltantes animaduertiſſet, officiōſe Ducisſam ſalutauit: & hic ſubridens, credideram (inquit) fore, vt Gaſparum iam denuō mulieres con- uicijs acceſſentem audirem. Sed cū illum videam cum vna

tripudiantem, inducias spero cum omnibus fecisse: ita controner-
fias nostras, aut potius de viro Curiali disceptationes intercidisse
gaudeo. Nihil est cur intercidisse putes (inquit Duciflas): nam tu es
mulieribus sis acerbior, ego tamen viris inimica non sum: neque
proinde pati possum Curialem vestrum illo honore atque appa-
ratu spoliari, quem tu illi hesternam nocte pollicebaris.

Hæc cum primùm dixisset, desitum est diutiùs saltare, omni-
bus deinde imperatur, vt solito more locum capeflant: cùmque
iam omnes in summa expectatione essent, in hæc verba præsta-
tur Octavianus. Cùm alia nonnulla præter ea quæ iam dicta sunt,
(Illustissima princeps) in nostro Curiali desiderauerim, promisso
quodam obligari videor, aliquid vt vtrâ adijciam. Id ego quoad
potero præstabo, non quòd omnia quæ dicenda sunt, recense-
re me posse existimem, sed vt hesternam illam suspicionem faciliùs
diluam atque anteuertam: me nimirum Curiali viro aliquid posse
adijci dixisse, non quòd ita esset, sed vt maiorem de eo omnibus
opinionem afferrem: Aulicæ verò læminæ laudes quoquo modo
imminuerem. Ego itaque vt me huic horæ (quæ senior paulò est)
accommodem, disseram breuiùs: & vt illa, quæ ab istis nobilibus
iam dudum dicta sunt (quæ valdè mihi arident) iisdem vestigijs
insequar: Sic equidem sentio, eorum quæ bona dicimus, quædam
simpliciter & sua naturâ talia esse, vt temperantia, fortitudo, san-
ctas, ea postremo omnia, quæ mentes nostras pacatas & tranqui-
las reddunt: Alia verò respectu quodam & relatione ad aliud quip-
piam adhibita, & finis gratia, cui destinantur; vt leges, beneficia,
diuitiæ, & eius generis infinita. Curialem itaque (si ita vni-
que absolutus fuerit, vii à Comitè & Frederico descriptus)
virum bonum & laude dignum arbitror: non simpliciter tamen
& per se, sed propter finem ad quem actiones vniuersas dirigit.
Nam si prosapiæ celebritatem, dignitatem, vrbanitatem, reli-
quaque tam liberalia exercitia sui solius causa expetat, nec eorum
fructus ad alia propagetur: nulla ratio est, cur tantum studij at-
que industriæ imperfectæ curialitatis consecutione impendamus:
immò nonnulla eidem iudicijs nostris attributa, scilicet saltatio,
festiuitates, cantus, ioci, futilia omninò essent atque inania,
& in tanto viro, vituperio fortassè quàm laude digniora. Quo-
rum enim isti tam curiosi ornatus? quò tripudia, quò tendunt
choreæ? nisi vt cum mulieribus (et si alij fortassè aliter sentiant)
liberius versemur: quæ & animos effœminatos, & iuventutem
luxu & lasciuia defluentem reddunt. Vnde Italia in tantam igno-
miniam turpitudinem nuper sublapsa est, nemo vt iam pro patria
sanguinem

*Omnis Cu-
rialitas aliò
referenda.*

sanguinem effundere, vñdum semet periculis obijcere audeat. Alia certè innumerabilia sunt, quæ pace bellòque multò sunt vtiliora, quàm ista tam mollis Curialitatis ratio. Verùm si omnia illius officia atque actiones bonum finem spectauerint, non est dubiùm, non modò animis nusquàm officere, sed summa cum omnium commendatione prodesse. Hæc itaque perfecti Curialis meta, hic terminus est (de quibus nulla adhuc mentio incidit) ita in Principis animum virtutibus ac benemeritis infloere, liberè vt ei liceat, vbi volet, cum eo conuenire atque colloqui: quod dum facit, veritatem illi in omni re necessaria intimè significabit, nec periculum aliquod veritus, nec illius iracundiam: cùmque illum indecorè aliquid molientem viderit, liberè contradicat: tanta tamen humanitate, tantòque officij cultu, vt vel ipsa gratia (qua cum eo est) ab omni conatu nefario eundem deflectat, & ad virtutis tramitem facillimè deducat. Ita ille si eo ingenij acuminè, suauitate, prudentia, cognitione sit (qua est ab istis hominibus nobis expositus) nullo negotio principi persuadebit, iustitia, liberalitas, magnanimitas, reliquæque virtutes bono principi quàm benè conueniant: vitia verò ijs contraria, quàm turpia & ignominiosa sint, quantumque ab homine liberali abhorreant. Quocirca musica, iocibilia, oblectamenta, Curialitatis tantummodò flores sunt: principem verò ad virtutem incitare, eundem ab erroribus teterrimis reuocare, illi demùm verissimi illius fructus videri solent. Et quoniam benè agendi laus, duabus potissimùm rebus continetur, quarum altera in finis electione consistit, altera in illis, quæ ad finem sunt destinata: quisquis operam dederit, vt Princeps nec assentatoribus, nec maledicis, nec vanis hominibus auscultet, ijsdè vñ circumueniatur, sed probos semper à malis & impuris discernat ac discriminet; ille meherculè finem longè præstantissimum propositum habet. Illæ verò virtutes, quæ Curiali nostro à nobis sunt attributæ, optima istius rei subsidia atque adiumenta esse possunt. Omnium enim vitiorum (quæ hodiè sunt principibus vsitata) teterrima sunt, Ignorantia & philautia, quorum fons & origo mendacium est, id est, vanitas dijs hominibusque exosa: qua magnis viris nulla capitalior pestis esse potest: quoniam eorum summa plerunq; penuria laborant, quorum maximam copiam haberent, id est, hominum integrorum, qui veritatem semper illis probitatemque inculcantes, vero amicorum officio fungantur. Inimici, enim amore atque beneuolentia (quæ nulla in eis est) impelli non possunt, vt ista faciant, cùm omnia illorum facinora, summæ illis voluptati sint: quæ si non essent, supplicij metu reprehendere

non auderent. Quòd si qui illis amiciores sint, liberum ad eos aditum atque ingressum non habent, & de eorum perinde, ac peruatorum erroribus dicere extimescunt: nonnunquam verò, ut chari atque intimi putentur, spreta amicitiae lege, illis rebus libere assecentiuntur, quibus illi delectantur, etiam si fuerint turpissimæ. Ita ex amicis paulatim assentatores fiunt, & ut lucrum aliquod ex ista familiaritate ferant, id vnum desiderant, semper ut placeant: cui auxilia quædam mendacia adiungunt, quæ rerum omnium sui præsertim ipsius inscitiam atque ignorantiam ingenerant. Summa istæ maximæque omoium infesta vanitas est, quæ illas menti stultissimæ tenebras offundit, ut ipsa de se intrinsecus crassissime mentiatur. Hinc illud est, quòd nihil magnates viri intelligant, quia in summa rerum licentia (quam secum vni potestas affert) remulenti, in voluptatibus & delicijs immersti, in omni denique causa deuij, supini, hallucinantes videantur. Quorum iudicium cum perpetuis obsequijs & veneratione præstringatur, cum nemo reprehendat, nemo contradicat in eam rerum omnium obliuionem atque ignorantiam prolabantur, ut nihil officij, nihil optis, nihil consilij admitrant. Hi cum facillimam regnandi imperandique rationem existiment, nec in eo vel artis, vel literarum subsidia requirant, solam vim amplectuntur, eamque quam nacti sunt: potentiam, confidentius retinent: eam demum felicitatem existimantes: *Quicquid libet, licet.* Iustitiam itaque & rationem aperte nonnulli detestantur, quoniam libertati suæ frænos ex illis iniectos putant: nec satis sinceram voluptatem, nec satis solidum imperium arbitrantur, quod rationis & honesti limitibus coercetur. Illa enim apud eos opinio inueterata confirmatur: Verè dominum non esse, qui alterius cuiuscunque præscriptis obtemperat. Istis principijs deuoti atque consecrati, & sui amore iam penitus deslagrantes, animi statim superbiam, vultusque nubeculam induunt, vestes addunt lautissimas, aurum, gemmas, monilia: denique raro in publicum prodeuntes, authoritate, existimationeque apud vulgus ex eo maiore se fore sperant: immò tanquam mortales dii adorari volunt: cum interim Colossus illis persimiles mihi videri solent, qui in superiori anno in Agonis profesto die Romæ sursum deorsum ferebantur. Qui cum hominibus equisque ingentibus exterius similes essent: inuis stipa, scruto, & lacinijs turgesciebant. Colossus tamē in eo deteriores sunt, quòd illi suo pondere atque vi erecti consistant: hi adeò iniquis ponderibus examinantur, ut nec recte rationis hincis, nec fundamentis æqualibus consistentes, sua se grauitate obruant, & ex alio in alium indies errorem incurrant. Nam inscitia falsaque

*Epicureæ
fælicitas,
vivere ut
velit.*

*Colossus in-
gentes fla-
tue,*

falsaq; opinione impliciti, dum se falli non posse suspicantur, dum potentiam suam sapientia quæsitam credunt, eò demùm insaniz redeunt, vt in aliorum possessiones præcipitanter irruant, vimque pro voluntate, voluntatem pro ratione habeant. Istis si benè consultū esset, (quod illi ferre non possunt) si omnia diligenter cum prudentia perpenderent, regnandi potius cupiditatem abijceret, quàm regnum appeterent. Satis enim perspicerent, quàm plenum periculi & dedecoris esset, tū imperare, cūm populus suo principe multo esset sapientior. In musicis, in saltatione, in equitando, parum scire nemini nocet: qui tamen imperitior est verecundia impeditur, ne istorū aliquid faciat. Verūm si in repub. administranda quis imprudentior fuerit, omnia rerum discrimina, mors, ruinz, incendia, vastitates, omnes denique pestes & rerumpub. vlcera erumpunt: & multi tamen principes, in summa rerum ignorantia, ad regnorum gubernacula audacissimè accedunt, clauūque non coram paucis tenent, sed aspiciente toto terrarum orbe: adeo enim alti & conspicui sedent, vt eorum non modò scelera, & flagitia, sed minimi etiam errores obseruentur. Cimonem siquidem memoriæ prodium est malè audisse, quòd vinum diligeret; Scipionē, quia somnium; Lucullum, quia epulas: sed vtinam per deos nostrorum temporum principes, cūm quid peccatum est, illud ipsum tot tantisque virtutibus expiarent, vt illi olim antiquissimi, qui sicubi errassent, dignis quibusdam viris nunc monentibus, nunc hortantibus nūquam defuerunt; immò verò summa cum industria ad aliorum arbitrium, suam vitam atque mores effinxerunt: vt Epaminondas, Lyfiz Pythagorei; Agesilaus, Xenophontis; Scipio deniq; Panæti; atque alij innumerabiles. Verūm si ad nostros fortè principes, seuerus aliquis philosophus, aut alius quispiam accederet, qui apertè sine aliquo artificio tremendam veræ virtutis maiestatem illis ostenderet, boniq; principis officiū atque mores describeret: non dubito quin ab eo, primo aspectu abhorrerent, quin cane peris & angue oderint, quin omnibus deridendum proponerent. Cūm igitur istius seculi principes, malis consuetudinibus, ignorantia, philautia sic delirauerint, veritatē virtutemque vt amplecti faciliè non possint; cūm homines vanissimi atque assentatores, iniquissimis rationibus eorum beneuolentiam, familiaritatemque aucupentur: præclare Curialis noster fecerit, si ea (qua est) prudentia, Regis ad se animum sic alliciat, liberè vt illi sine molestia, sine fastidio de rebus quibuscunque cum eo cōuenire & colloqui liceat. Quod quidē facillimè efficiet, si talis re ipsa fuerit, qualis est à Comite & Frederico descriptus, minimòque negotio in veri inuestigatione semper

cum eo versabitur: in cuius animum bonitatis naturam paulatim infundet, continentiam edocebit, magnanimitatem, iustitiam, temperantiam; virtutumque omnium dulcem iucunditatem instituet. Qui cum semel degustauerit, quantum suauitatis sub parua illa vitiorum profligandorum amaritudine lateat, (quæ nunquam dispendio, dolore, ignominia vacant:) tum illum summorum imperatorum exemplis confirmabit, quibus statuz nunc æneæ, nunc marmoreæ, nunc aureæ, in locis publicis sunt positæ, vt & illis ad æternitatem valeant, & alijs ad virtutis calcar atque incitationem, qui honesta quadam æmulatione permoti, eadem laudis & gloriæ trophæa insectentur. Ita aspera virtutis via, & frondium integumentis, & florum suauitate emollicenda est: præsertim si summa sit imbecillitas eodem contendenti. Istis accedant aliquando musica, nonnunquam arma, & equi, quandoque carmina, & inuenta amatoria, nihil denique omittatur, ex quo honestam voluptatem percipere possit: semper cum istis ludicris boni aliquid, & salutaris fallaciæ inmiscens; vt medici acuti, qui cum teneris infantibus amarum aliquid ministrant, vasis semper orificium dulcedine quadam perfundunt. Curialis itaque si in omni loco, tempore, atque exercitio voluptatis inuolucra in istum finem accominodet, facile quidem proposito tam honestè optato potietur, maioremque ex eo quam ex alia re quauis laudem atque remunerationem promerebitur: quoniam in tota hac rerum vniuersitate bono principe nihil melius, flagitioso verò nihil inutilius. Nulla itaq; pœna, nullus cruciatus, Aulicis illis satis magnus est, qui honestis, iucundisque consuetudinibus tanquam velo aliquo vtuntur, quo Principem occultè corruptum, ad vitia & improbitatem seducant, cum se illi istis modis semel insinauerint. Illi enim non vnicum vasculum ex quo tantum vnus, sed ipsum fontem ex quo omnes bibunt, veneno inficiunt. Hic quasi nihil præterea dicendum esset, tacuit paulum Octavianus. Verum Gasparus, non video (inquit) quomodo istam animi bonitatem, continentiam, reliquasque virtutes, quas Curiali docendas præscribas, ediscere aliquando possimus: ego illas diuinitus vel à natura, vel à deo aliquo concessas arbitror. Nemo enim adeò intemperatus & iniustus, adeò improbus & flagitiosus est, quin si ab eo quærat, talem se esse denegabit omnes contra iusti, continentes, probi haberi volunt: quod ita non esset, si virtus disci posset. Nihil enim est cur pudeat id nescire, quod nunquam ediscere studuisti: sed turpe tædumque ducitur eo carere, quod natura plerumque elargitur. Vnusquisque proinde naturalia tam animi quam corporis vitia, summo studio

Virtus suauiter docenda.

ab oculis remouet: vt in cæcis, claudis, incuruis, reliquisque natura malè insignitis, licet cernere. Nam ea etsi naturæ errori ascribi possint, vnusquisque tamen eadem videri non vult: quoniam quasi signum aliquod, & occultum ipsis testimonium videtur, aut imperfecti animi, aut deprauatę voluntatis. Istam certè lentetiam, Epimethei fabula confirmat, qui cùm naturæ dotes distribueret, homines eandem cæteris omnibus animantibus indigentiores reliquit: vnde artificiosam illam sapientiam, qua victum homines, cultumque acquirunt, à Minerua & Vulcano furtim Prometheus abstulisse dicitur. Neque tamen politicam illam prudentiam habebant, qua se in vnum locum congregatos mœnibus atque ciuitatibus continerent: quoniam eandem Iupiter alta turre repositam, firmissimis excubijs custodiuit, quæ Prometheo tantum terroris iniecerunt, vt propius accedere non auderet. Iupiter tandem hominum misertus, qui moralis virtutis defectu conuenire non possent, sed per agros dispersi, ferarum immanitati expositi erant, Mercurium in terras cum lussitia atque Verecundia legauit, vt istis duabus & ciuitates exornaret, & ciues in vnum cogeret. Neque verò istas ille tanquam artes, mortalibus concessit, in quibus vnus scientia (vt potè medicina) multorum inscitia nœdetur, sed vnicuique seorsim sine discrimine infudit: lege etiam, cauît, vt qui nihil iustitiæ, nihil pudoris haberent, tanquam capita'es Reipub. pestes, morte præciderentur. Istæ igitur virtutes naturaliter hominibus sunt inditæ & infusæ, nullis præceptis, nullis institutis, nulla scientia perdiscendæ. Arridēs hîc leuiter Octavianus, tunc (inquit) Gaspere, homines tam in cælice & puerilo iudicio natos putas, vt cùm arte atque industria, vrsorum, Leonum, luporum feritatem mansuescerint, cùm volucres natura vagas, atque celeres, huc, illuc, quoquò velint, circumuolare faciant; cùm eas è syluis atque libertate, in laqueos & seruitutem cùm velint alliciant, eodem artificio sibi ipsis prodesse, animosque perfectiores facere non posse existimant. Hoc perinde esset, ac si medici lenissimos vnguium ac gingiuarum dolores summa solertia curarent, febres interim, pleuritides, aliasque ægritudines truculentissimas contempnerent. Quod quantum cum ratione dissideat, quiuis apertè viderit. Ego sanè morales virtutes omnino à natura datas non opinor: nihil enim subito in contrariam naturam degenerat. Nam lapidem etsi nullies sursum summa vi proieceris, nusquam efficies, vt sursum ex se tendat: ita virtutes istæ, si nobis sic essent naturales, vt lapidi sua grauitas, nunquam bercè vitijs assuescere possemus. Nec vitia quidem ipsa sunt isto modo naturalia, quæ si essent,

*Epimethei
fabula.*

virtutibus nunquam liceret imbui: tum in eo permagni errores essent, si propter ea mala plecteremur, quæ natura nobis sine nostra culpa cumulauit: peccarent etiam leges, quæ præterita corrigere non debent, (cùm facta, infecta esse non possint) sed futura potiùs prospicere, vt nec in posterum delinquatur, nec malo delinquentis exemplo alij inquinentur. Sed ita virtutes atque vitia quodammodo discuntur, quoniam ad vtraq; aptos natura nos procreauit: vtriusq; deinde consuetudine habitus in nobis acquiritur, secundùm quem quoties operamur, vel studiosi sumus, vel vitiosi. In ijs, quæ nobis sunt naturalia non est ita. Primum enim in nobis est facere: deinde ea facimus, vt in sensibus: audire enim, videre, sentire priùs possumus, quàm audiamus, videamus, aut sentiamus. Hæc fortasse postea disciplina cultiora in nobis atque ornatiore redduntur. Vnde prædagogi quicunque approbati & periti sunt, non literis solùm pueros, sed decenti quadam actione, loqui, edere, bibere, mouere instituunt.

*Aristotelis
Ethica.*

Quocirca in virtutibus quemadmodum etiam in artibus magistro aliquo opus est, qui erudiendo, hortandoq; ad morales virtutes nos excitet (quarum semina in animis nostris inclusa & sepulta habemus:) deinde quasi frugi agricola, eadem excolat, vias quasdam eisdem patefaciat, spinas loliumq; libidinum nostrarum radicibus euellat, quæ animos nostros ita sæpe obscurant, atque suffocant, vt nec flores illos nec fructus sæciles producere possint, qui soli in mentibus nostris pullulare debent. Atque ista quidem ratione iustitia nobis atque verecundia naturaliter insunt, quas tu loquem ais ex æquo in terras omnibus immisisse. Verùm quemadmodum corpus quantumuis robustissimum, si absque oculis huc illuc moueatur, labi necesse est, atq; decidere: ita virtutes istæ, quarum facultates atq; igniculos in animis nostris habemus, nisi disciplina adiuentur, in nihilum plerumque recidunt. Nam si earum actionibus uti velimus, si perfectum habitum consequi, sola natura non sufficiet, sed rationis & iudicij subsidia adiungenda sunt, e quibus & lumen aliquod in animo appareat, & ignorantie vela (quæ errorum mater est) penitus detrahantur. Nam si boni & mali natura penitus nobis perspecta esset, bonum semper eligendum, malum repudiandum putaremus. Virtutem itaque prudentiã quandã & quasi boni electionem: vitium verò imprudentiam, ignorantiam, deprauatum iudicium licet appellare. Homines enim malum non eligunt, quod malum esse opinentur, sed falsa bonitatis specie atque effigie decepti. Multi tamen sunt (inquit Gasparus) qui cùm satis sciant, malum nihilominus agunt, præsentem voluptatem
futuris

futuris supplicijs præponderantes: vt latrones, homicidæ, sicarij, & id genus nepotes alij. Vera quidem voluptas (inquit Octavianus) semper bona est, & verus contrâ dolor perpetuò malus: sed illi valde cœcutiunt atque dilirant, dum inanes voluptates pro synce-
ris insectantur, & verissimos dolores pro fictitijs refugiunt. Vnde ex adulterina quadam iucunditate, in infestissimas acerbitates pro-
labuntur. Ars itaque illa quæ verum à falso discernere facit, edisci poterit. Ea verò virtus quæ illud quod re vera bonum est, ab eo
discriminat, quod specie tantummodò tale est, verissima scientia appellari poterit: cum ignorantiam propellat, quæ (vt modò dictum est) errorum omnium origo est. Hic Petrus Bemibus, nescio (inquit) Octauiane, quomodo ubi Gasparus concedat, flagitia ab
ignoratione profluere, scientesque nos & prudentes non peccare, in vera fictâque voluptate & dolore decipi. Incontinentes siquidem recta ratione iudicant, nusquam ignorant, aliò libidinem, aliò officium impellere: sed summo impetu reluctantes, appetitui rationi opponunt. Vnde acerrimæ illæ voluptatum, dolorumque cum iudicio contentiones exoriuntur: deniq; ratio audissimis desiderijs quasi vento & marinis tempestatibus cœcussa, relicto clauo atque anchora, fortunæ se & periculorum incertitudini committit. Incontinentes igitur suspensò & hæsitanti animo labuntur, & (vt dici solet) vis trahit inuitos. Quod ita non esset, nisi certò cognoscere-
nt, malum id esse quod agunt: spreta enim & contempta ratione, præcipites appetitui se traderent, iamque non continentes, sed (quod multò est deterius) intemperantes essent. Incontinentia enim quasi mancū est, & diminutum quoddam vitium, quoniã rationis aliquid admistum habet. Continentia verò virtus imperfecta, quoniam perturbatione aliqua tanquam procellis agitur. Quocirca incontinentiæ errores (vti mihi videtur) ab ignorantione proficisci dici non possunt: aut eos falli, & proinde minus peccare: cum nihil certiùs sciant, quàm seipfos grauiter delinquere. Tum Octavianus: satis meherculè artificiosum (Bembe) argumentum: sed vide ne specie, quàm re ipsa melius. Nam incontinentes etsi in summa ambiguitate & sollicitudine peccent, ratioque in ijs impotentius contra libidines digladietur, denique vitia omnia mala esse cognoscant: scientia tamen illorum inuolucris quibusdam obtegatur, nec ita (vt est necesse) exactè intelligunt: in ijsque leuis potius opinio, quàm certa cognitio videtur, quoties in illis ratio affectionibus turpiter concedit. Hic si vera scientia inesset, nihil sceleris, nihil peccati foret. Nam quoties appetitus iudicium vincit, inscitiz semper ministerio adiunatur. Neque sanè cognitio per-

*Vitium hoc
cultum non
est occultum
impotentia.
Arist.*

fecta, ab afflictione (quæ corporis magis quàm animi est) superari potest: quæ si rationem audiret, virtus esset, sin repudiauerit, in vitium degenerat. Sed ea rationis semper vis est, vt sensus nostros minuscè penetrans, serè obtemperantes faciat, ne ignorantia aliquando in suas possessiones irreat: vt etiam si spiritus, ossa, nervi rationem in se non habeant, in omni tamen animi permotione, in qua imaginatio seipsam erigit, & spiritibus quasi frænos quosdam remittit, omnia cõfestim membra in promptu sunt, pedes vt eant, manus vt apprehendant, reliqua vniuersa vt faciant quicquid mens præceperit. Hæc in illis manifestè perspiciuntur, qui nauseantem aliquem cibum & fastidiosum comedunt ita delicatè conditum, vt gustui iucundissimus videatur: eundem cum qualis sit postea intelligant, non solum cum dolore & fastidio ab eo abhorrent, sed animo cum corpore è vestigio conspirante, illam continuò euomunt & eiiciunt. Hic cum plura dicturus Octavianus videretur, interrupit illius orationem Iulianus, & Ego te (inquit) Octauiane (nisi malè intellexerim) continentiam virtutem quandam imperfectiorem dixisse memini, quoniam perturbationibus vadique septa, atque obfessa est. Quod si ita sit, si acerrima in animis nostris iudicij cum appetitu concertatio sit, virtus illa quæ post tot pugnas, tantæque tempestates rationi victoriam reportat, iure optimo perfectior videtur, quàm illa, cui nulla vis appetitus, nulla desiderij auditas, nulla libidinis flamma resistit. Animus etiam ille in quo inhæret, non tam virtutis amore à vitij abstinet, quàm quia nullis voluntatis illecebris impellitur. Vtrum obsecro (inquit Octavianus) imperatorem magis strenuum diceres, illumne qui se suâque omnia aperta pugna periclitatur, & hostem tamen superat: an eum, qui virtute atque scientia ita paulatim omnes illius nervos præcidit, vt cum eo periculosè configere non possit? Laudabilior certè est (inquit Iulianus) quisquis maiore securitate vicerit, dum ista victoria ex aduersariorum tarditate atque inertia non profluxerit. Placet herculè iudicium (inquit Octavianus:) nam ea continentie ratio est, vt illi imperatori persimilis sit, qui cum inimicis viriliter dimicat, eisdem quantumcunque validos & instructos profigat, tamen non sine aliqua nota atque periculo. Temperantia verò ab omni molestia inimunis atque libera, cum eo conferenda est, qui sine sudore atque sanguine triumphat. Omnes enim libidinis igniculos in suo regno non solum mitigauit, sed penitus etiam extinxit: vt princeps vñ rerum sapiens, cum bellum ciuile increbuerit, omne malum intestinum dissipat, atque dissoluit, sceptrumque rationis imperio committit. Ita virtus istæ mentem

*Continentia
& tempe-
rantia com-
paratio.*

mentem subito non distrahit, sed tempestiuè placabili quadam
suasione ad honestatem allicit, quietam & securam reddit ex om-
ni parte. a quabilem, & temperatam. nullum in ea dissidium, nulla
contentio, nihil impatiens, omnia libera, pacata, tranquilla, omnia
rationis monitui obsequentia, ut agni tenerimi, qui matrem ad
latus quoquò eat, insequuntur. Hæc itaq; virtus omnium lōgè per-
fectissima, plus quàm cæteræ omnes principem exornat, cum ex
alijs pluribus enascatur. Nescio profectò (inquit Cæsar) num prin-
cipibus conueniant virtutes illæ, quæ ab ista temperantia pro-
flunt, cum affectionibus animum liberent; sed Monacho aut
Heremita quopiam non indignas putarem. Gubernatores enim
cum animosi, liberales, magnifici fuerint, si iram, odium, beneuo-
lentiam, indignitatem non ostendant, non video qua auctoritate
apud plebem, militeq; existant. Non dico temperantiam (inquit
Octavianus) omnes funditus ex animo affectiones, radicitusque
euellere, (neque enim hoc utile esset, cum aliquid in eis boni insit)
sed tumultuantes tantummodò turpèsque perturbationes rationi
subijcere. Quod si ut omnem animo molestiam exueremus, om-
nes etiam affectiones abijceremus, perindè esset, ac si publico e-
dicto vinum interdiceretur, ne fortè in vinolentiam & ebrietatem
incidamus: neue aliquando curramus, quoniam aliquando curren-
tes corriuimus. Equorum domitores intuemini, num illi equum
à cursu atque saltu deterreant, an id potius tempestiuè ad Equi-
onis arbitrium fieri velint? Affectiones itaque temperantia limatæ
virtuti suffragantur. Nam & ira fortitudinis coticula est, & odium
improbiorum iustitiæ desiderium est, idemque in reliquis contin-
git: ita si omnes è medio tollerentur, imbecillè & vacillantem
rationem relinquerent; tanquàm nautam qui ventis destitutus,
summa tranquillitate nauigare non potest. Noli itaque mirari
(Cæsar) si è temperantia nonnullas virtutes enatas dixerim. Nam
cum istum vndique concentum plusquàm musicum animus habe-
at, veram facile fortitudinem induit, quæ illum & omnibus peri-
culis liberat, & supra istam mortalitatem intrepidum, & animi
passionibus incòcillum facit. Accedit eodem iustitiâ tanquàm vir-
go incorrupta, eademq; modestiæ amica, bonitatis mater, virtu-
tum regina, quæ omnia agenda præcipit, fugienda declinat, om-
nium reliquarum actiones, quasi sua fabrica perficit. Eam qui-
cunque habet non sibi solùm, sed etiam vniuersis prodest, verum
ut videatur antiquum illud: ipsum Iouem sine illa regnare non
potuisse. Accedit etiam magnanimitas, quæ omnia reliquis in
rebus mediocria, maiora efficit; verùm ipsa per se nusquàm solet

consistere, cum qui alias virtutes non habeat, verè magnanimus esse non possit. Huius moderatrix prudentia est, quæ in boni electione consistit. In ista tam felici atque aurea catena, liberalitas, magnificentia, veri honoris cupiditas, mansuetudo, comitas, affabilitas, multæque alæ (quarum nunc non est narrandi locus) suavissimè coniunguntur. Verùm si illis vestigijs Curialis noster insisteret, quæ nos illi iam antea proposuimus, istas faciliè omnes in principis sui animo defixas atque inhaerentes reperiet, quæ illos flores, fructusque proferent, ut nullis hortis, nullis viridarijs similes inveniuntur: ipse verò sibi ipsi magnoperè in hoc vno satisfaciat, cum se meminerit, non huiusmodi fortunæ ludibria dedisse, qualia alij homines leuissimi dare solent, non aurea atque argentea vasa, non vestes, non monilia, non eius generis alia (quibus & ille indiget qui dedit, & ille abundat qui accepit) sed illam virtutem, quæ nihil hominum generi diuinius contigit: nimirum rectam gubernandi, imperandique rationem, quæ & sola homines beare potest, & aureum illud denuò sæculum reducere, quod olim (serunt) regnante Saturno in terris fuisse.

Hic cum paulim Octavianus quasi respiraturus consisteret, Quam obsecro (inquit Gasparus) felicissimam gubernandi rationem existimas? Quænam illa est, quæ ad auream illam (quam dicis) ætatem facillimè conduceret? regnum ne, an verò forma Reipublicæ aliqua? Ego sanè (inquit Octavianus) boni semper Principis imperium reliquis omnibus anteponerè, quoniam naturæ videtur conuenientius, & (si parua magnis licet conferre) ipsi Deo similis, qui vons solusque gubernat omnia. Sed ut illud tam altum omittamus, in ijs omnibus, quæ humana prudentia atque industria conficiuntur (ut exercitus, naues, ædificia) vnus arbitrio omnia cõmissa videmus. In corporibus verò nostris omnia membra sic reguntur, quæ, nammodum vni cordi videtur. Deindè peræquè mihi consentaneum videri solet, homines vnus imperio perinde teneri, atque cætera animalia, quorum pleræque naturæ instinctu, vni alicui obsequuntur. Ceruos intuemini, grues, aliaque volatilia infinita, si principem semper aliquem non præponant, quem solertissimè insequuntur. Apes verò quasi rationû momentis adductæ, tanta reuerentia, atque sedulitate regem obseruant, ut cum obsecuentissimis totius mundi nationibus conferendæ videantur. Quæ quidem vniuersa istuc innuunt: Principis vnus imperiû magis esse secundum naturam quàm Rempublicam. Hic Bembus, At contrà (inquit) mihi videri solet. Nam cum omnes homines natura liberos procreauerit, æquum non est tantum illius beneficium nobis iniurio-

Vnius imperium præstantissimum.

suis extorqueri, & vni alicui plusquàm cæteris omnibus conferri:
 quod in monarchia contingit, quum in ea populus seruituti ferè
 sit obnoxius, & contrà in omni Republica bene constituta præci-
 pua libertatis cura habeatur. In iudicijs verò atq; deliberationibus
 facilius vnius quàm multorum opinio fallitur, vel amore, vel odio,
 vel ira, vel libidine; quæ in vno aliquo faciliè incenduntur, in mul-
 tos verò dispersa citius languescunt. Illa verò volucrum, & ferarum
 exēpla, nullo pondere nituntur. Nam nec Cerui, nec Grues, vnum
 eundemque sibi semper præficiunt, sed alterna quadam vicissitu-
 dine, iam hunc, iam illum insequuntur: quod non tam regni,
 quàm Reipublicæ speciem in se habet. Nam illa demum vera li-
 bertas est, cum certis vicibus parent homines, atque imperant. Il-
 lud etiam quod de apum rege dixeras, parui momenti videtur:
 quoniam non sui, sed alterius cuiusdam generis illorum Rex est,
 itaque qui dignum aliquem reliquis præficere velint, ex altero ge-
 nere & nobiliore natura aliquem delibare oportet. Pecudes enim
 æque armenta, pecudi aut bruto non obtemperant, sed pastori aut
 bubulco, qui præstantiori indole atque ingenio est. Istis ego ratio-
 nibus adductus, Rempublicam regno magis expetendam dijudi-
 care soleo. Ego huic opinioni tuæ (inquit Octavianus) vnico tan-
 tum argumento occurrani. Tres tantummodò sunt hominum re-
 gendorum rationes, prima Monarchia siue regium imperium
 est: secunda, Aristocratia, id est, optimatum potestas: tertia, Demo-
 cratia, seu popularis administratio. Ex verò Rerū pub. lites, illa
 vitia, ex corruptelæ, illæ pestes, quibus istæ sunt obnoxie (cum
 sint omnino contrariæ) istis nominibus designantur: Monarchia
 degenerat in tyrannidem; Aristocratia, in Oligarchiam, id est,
 paucorum diuitumque potentiam; Democratia, in confusam quan-
 dam & tumultuantem totius plebis sine ordine administrationem.
 Harum trium tyrannis est omnium infestissima, atque deterrima,
 quod infinitis rationibus licet ostendere; & proinde consentane-
 um est Monarchiam esse opprimam, quoniam pessimæ est oppo-
 sita. Nam, contrariorum (vt scitis) contrarij sunt effectus. Illi ve-
 rò quod de libertate obieceris, id respondeo, eam non esse veram
 libertatem, Viuere vt velis: sed pro legum sincerissimarum præ-
 scripto, atque norma spiritum ducere. Neque verò obtemperare
 minus naturæ congruum, vtile, aut necessarium est, quàm impe-
 rare. Immo ab ipsa natura quibusdam ista conditio imposita est,
 vt pareant; alijs verò, vt imperent. Certum herclè est, duo esse gu-
 bernandi genera; alterum herile est, & violentum, vt domini in
 seruos, animi in corpus; alterum mite & placidum, vt boni Prin-

Rerū pub.
species.

cipis in ciues legum ministerio, rationis etiam in appetitum. Vtrunque certe vtile, quoniam & corpus animo, & appetitus rationi vt obtemperent, ab ipsa natura informata videntur. Permulti sanè homines sunt, quorum omnes actiones operationesque ad corpus tantum spectant: hi à bonis studiosisque hominibus tantum differunt, quantum corpus ab animo; & quanquam rationis capaces sint, eam tamen facie tantummodò atque effigie cognoscunt, cum illam nec possideant, nec fruuntur. Isti naturaliter serui atque mancipia sunt, quos si penitus introspexeris, seruitutem illis, quam imperitum, vtiliorem iudicaueris. Quomodo igitur illis imperandum est (inquit Gasparus) quos natura seruili ingenio non instituit, sed liberali, & ad virtutem propenso? Ciuii nimirum illo, placabili, atque regio imperio, respondit Octavianus: quibus non iniquum fuerit illos magistratus delegare, ad quos natura eisdem aptos effinxerit, vt hominibus aliquando minoris prudentiæ imperent: ita tamen vt merum præcipuumque imperium, soli Principi inuiolatum reseruetur. Tu verò cum vnus mentem, sensumque facilius quam multorum iudicium corrumpi diceres, illud etiam meminisse debueras, vnum facilius probum sapientemque virum reperiri, quam multos. Neque sanè desperandum est, principem illum vnum bonum virum & prudentem fore: nam cum nobili familia sit, quid ni sua natura ad virtutem procliuis sit, & eximia maiorum memoria allectus, & honestis studiis à teneris aonibus educatus? & quoniam quàm hominis naturam non reuincat (quod tu aptum exemplo vis fieri) tamen si liberaliter instructus, si optimis præceptis imbutus, si illo artificio suffultus fuerit, quo isti nobiles Curialem exornantur, scilicet prudentia, fortitudine, temperantia, iustitia, liberalitate, denique si maiestate, pietate, misericordia, non minùs hominibus charus fuerit quàm ipsi Deo (cuius beneficio istas tam heroicas virtutes cumulare consecutus est) non est dubium quin & naturæ communis limites superare, & istam mortalitatem excedere, & inter mortales semideus esse videatur. Deus sanè illis principibus minimè delectatur, qui cum magnitudine & potentia imitari student, quiq; ab hominibus adorari volunt (sunt illi quidem superis ridiculi,) sed ipsi potiùs, qui in summæ rerum omnium potestate & licentia, pietati ac sapientiæ student: quarum ope, cum & satis bene sciant, & satis bene velint, tanquam ministri fidelissimi, ad reliquorum vltimū atque commodum, suas dotes atque beneficia elargiantur, quæ paulò antea ab illo solo acceperunt. Quemadmodum itaque in illo cœlesti globo, sol, luna, reliquaque sydera, tanquam in speculo aliquo Dei

Dei similitudinem mundo commonstrant: ita in terris multo magis expressam illius effigiem principes illi habent, quicumque illū *Princeps bonus Dei effigies.* sincere venerantur atque amant, quique clarissimum illud illius iustitiæ lumen populo exhibent, non sine umbra quadam supernæ illius rationis & cœlestis intellectus. Cum istis Deus diuinum aliquid cōmunicare non dedignatur, iustitiam infundit, integritatem, æquitatem, aliāq; ita sublimia, ut à me nominari non possint: cum illius mirificam deitatem illustrius nobis repræsentant, quàm vel illud admirabile Solis lumen, vel illa perpetua cœli circumgyratio, vel multiplex ille stellarum cursus & incredibilis operatio: Illius itaque solius nutu, populus principis custodiæ committitur, quo maior illius cura atque animaduersio esse debet, cum vicariam Deo operam impendat, eique ratio exquisita reddenda fuerit: immò verò in omnem rem, atque actionem ita diligenter excubare debet, ita plebem sollicitè diligere, ut illius emolumenta atque incommoda, sua existimet: illius incolumitatem, vitæque conditionem proprijs semper commodis anteponat. Principem itaque non solum ipsum probum esse oportet, sed reliquos etiam probos efficere: ut Architecti norma, quæ non tantum ipsa recta est & æqua, sed cætera etiam omnia rectiora, atque planiora facit. Illud enim vel maximum boni principis argumentum est, cum plebs virtuti, atque bonitati incūbit. Illius enim vita ciuium regula atque lex est, ad cuius se mores & ingenium cōponunt vniuersi. Illud interim malè cohæret, ut vel is qui in summa incitiis & ignorantia est, alios doceat, vel qui nullo modo aut ordine contineatur, alios officio contineat: aut qui ipse in præceps sæpius ruat, alios teneat, & sustentet. Quisquis itaq; istæ munera sincere exequi desiderat, sapientiæ omni industria inuigilet: deinde omni in re rationis leges diligentissimè teneat, easque nō chartis inscriptas, non ære insculptas: sed animo defixas habeat, tanquam familiares quoddā atque intimas sui ipsius partes, ut illum dies noctesque omni tempore, omni etiam loco illarum perturbationum turbulentissimarum admoneant, quibus mentes intemperatæ exagitantur: quæ nunc quasi alto ignorationis somno conlopitæ, nunc cœcis libidinibus distractæ, eas turbas patiuntur, quas nonnulli solēt extimescere, dum per insomnium prodigiosa quædam, & horrenda terribilissima persentiunt: quorum quo maiores desideriorum faces sunt, eo semper truculentiores molestiarum flammæ apparent. Nam principi cum quicquid libuerit libet, periculum est, ne id semper velit, quod non debeat. Præclarum itaque Bianstis illud est: *Magistratus virum indicat.*

cipis in ciues legum ministerio, rationis etiam in appetitum. Vtrunque certe vtile, quoniam & corpus animo, & appetitus rationi vt obtemperent, ab ipsa natura informati videntur. Per multi sanè homines sunt, quorum omnes actiones operationesque ad corpus tantum spectant: hi à bonis studiosiſq; hominibus tantum differunt, quantum corpus ab animo; & quanquam rationis capaces sint, eam tamen facie tantummodò atq; effigie cognoscunt, cum illam nec possideant, nec fruuntur. Isti naturaliter serui atq; mancipia sunt, quos si penitus introspexeris, seruitutem illis, quam imperitum, viliorem iudicaueris. Quomodo igitur illis imperandum est (inquit Gasparus) quos natura seruili ingenio non instituit, sed liberali, & ad virtutem propenso? Ciuili nimirum illo, placabili, atque regio imperio, respondit Octauianus: quibus non iniquum fuerit illos magistratus delegare, ad quos natura eodem aptos effuxerit, vt hominibus aliquando minoris prudentiæ imperent: ita tamen vt merum præcipuumque imperium, soli Principi inuiolatum referuetur. Tu verò cum vnus mentem, sensumque facilius quam multorum iudicium corrumpi diceres, illud etiam meminisse debueras, vnum facilius probum sapientemq; virum reperiri, quam multos. Neque sanè desperandum est, principem illum vnum bonum virum & prudentem fore: nam cum nobili familia sit, quid ni sua natura ad virtutem procliuis sit, & eximia maiorum memoria allectus, & honestis studijs à teneris annis educatus? & quinquàm hominis naturam non reuincat (quod tu aptum exemplo vis fieri) tamen si liberaliter instructus, si optimis præceptis imbutus, si illo artificio suffultus fuerit, quo isti nobiles Curialem exornant, scilicet prudentia, fortitudine, temperantia, iustitia, liberalitate, denique si maiestate, pietate, misericordia, non minis hominibus charus fuerit quam ipsi Deo (cuius beneficio istas tam heroicas virtutes cumulatè consecutus est) non est dubium quin & naturæ communis limites superare, & istam mortalitatem excedere, & inter mortales semideus esse videatur. Deus sanè illis principibus minimè delectatur, qui cum magnitudine & potentia imitari student, quiq; ab hominibus adorari volunt (sunt illi quidem superis ridiculi,) sed ijs potius, qui in summa rerum omnium potestate & licentia, pietati ac sapientiæ student: quarum ope, cum & satis bene sciant, & satis bene velint, tanquam ministri fidelissimi, ad reliquorum vltum atque commodum, suas dotes atque beneficia elargiantur, quæ paulò antè ab illo solo acceperunt. Quemadmodum itaque in illo cœlesti globo, sol, luna, reliquaque sydera, tanquam in speculo aliquo Dei

Dei similitudinem mundo commonstrant: ita in terris multò magis exprestam illius effigiem principes illi habent, quicunque illū *Princeps* *bonus Dei* *effigies.* sincere venerantur atque amant, quique clarissimum illud illius iustitiæ lumen populo exhibent, non sine umbra quadam suprema illius rationis & cœlestis intellectus. Cùm istis Deus diuinum aliquid cōmunicare non dedignatur, iustitiā infundit, integritatem, æquitatem, aliāq; ita sublimis, ut à me nominari non possint: cùm illius mirificam deitatem illustrius nobis representant, quàm vel illud admirabile Solis lumen, vel illa perpetua cœli circumgyratio, vel multiplex ille stellarum cursus & incredibilis operatio: Illius itaque solius nutu, populus principis custodiæ committitur, quo maior illius cura atque animaduersio esse debet, cùm vicariam Deo operam impendat, eique ratio exquisita reddenda fuerit: immò verò in omnem rem, atque actionem ita diligenter extubare debet, ita plebem sollicitè diligere, ut illius emolumenta atque incommoda, sua existimet: illius incolumitatem, vitæque conditionem proprijs semper commodis anteponat. Principem itaque non solum ipsum probum esse oportet, sed reliquos etiam probos efficere: ut Architecti norma, quæ non tantum ipsa recta est & æqua, sed cætera etiam omnia rectiora, atque planiora facit. Illud enim vel maximum boni principis argumentum est, cùm plebs virtuti, atque bonitati incūbit. Illius enim vita ciuium regula atque lex est, ad cuius se mores & ingenium cōponunt vniuersi. Illud interim male cohæret, ut vel is qui in summa incitia & ignorantia est, alios doceat, vel qui nullo modo aut ordine contineatur, alios officio contineat: aut qui ipse in præceps sæpius ruat, alios teneat, & sustentet. Quisquis itaq; istæc munera sincere exequi desiderat, sapientiæ omni industria inuigilet: deinde omni in re rationis leges diligentissimè teneat, easque non chartis inscriptas, non ære insculptas: sed animo defixas habeat, tanquam familiares qualdā atque intimas sui ipsius partes, ut illum dies noctesque omni tempore, omni etiam loco illarum perturbationum turbulentissimarum admoneant, quibus mentes intemperatæ exagitantur: quæ nunc quasi alto ignorationis somno concopitæ, nunc cœcis libidinibus distractæ, eas turbas patiuntur, quas nonnulli solēt extimescere, dum per insomnium prodigiosa quædam, & horrenda terriculamenta persentiunt: quorum quo maiores desideriorum faces sunt, eo semper truculentiores molestiarum flammæ apparent. Nam principi cùm quicquid libuerit libet, periculum est, ne id semper velit, quod non debeat. Præclarum itaque Bianis illud est: *Magistratus virum indicat.*

*Malus ani-
mus feli-
citatem
ferre non
potest.*

*Clearchus
tyrannus.*

*Aristode-
mus.*

Nam vt in vasculis rima aliqua sit, dum vacua sunt, haud facile deprehenditur; cum plena sunt statim effluunt, vitiumq; indicant: ita malus animus ægritudinem vix vsquàm explorat, nisi cum in summa dignitate constitutus fuerit. Onerosam enim imperij vim sustinere non poterit, cum seipsum, id est, rationem deserat: cum vndique superbia, ira, fastidio, tyrannide, ambitione turgeat; cum probos, sapientesq; deiciat, & iniquissimum quemque effert: cum nullas amicitias, nullos congressus, nullum consilium ferre possit; cum neminem æstimet nisi exploratores, homicidas, delatores, vt hominibus & metum terroremq; incutiant, & debiliores faciant, dum inter eos factiones contentionesq; enutiant. Vnde incommoda incredibilia, vastitates, ruinae, interitus consequuntur: nonnunquam etiam tyrannis ipsis timor quidam perpetuus. Nihil enim principes boni sibi ipsis solent metuere: sed ne quid mali ciuibus contingat. Tyranni etiam eos præcipue verentur, quibus imperant. Et proinde quanto maior ciuium numerus est, quoq; illi potentiores sunt, eo timent vehementius, eo plures habent inimicos. Quanta quælo animi anxietate, quanto timore Clearchus ille tyrannus Ponticus in foro, theatro, in conuiuijs, locisq; publicis interfuit, cum in cista obleratus (vix memorix prodium est) semper ferè dormiuerit? Quid de Aristodomo Argiuo dicam, qui lectulo tanquam carcere & vinculis vix erat? Nam intra palatium, minutissimum quoddam laubulum construxit, ab omni domus parte disiectum, & in aëre adeò altè suspensum, vt eo sine scala ascendere non posset: ibi cum meretricula pernoctabat, cuius mater vnoquoque vespere scalā auferabat, eandēque summo mane reduxit. Huic omnino contraria boni principis vita debet esse, libera, secunda, non minus ciuibus, quam sibi ipsi chara, & politicis actionibus, & contemplatiuis studijs tantum dedita, quantum multitudinis vtilitati videbitur conducere. Tum Gasparus: Quam obsecro vitam (Octauiane) principi conuenientiore existimas, moralēne & practicam, an speculatiuam & intelligentem? Subridens hinc Octauianus: Tu fortasse adeò me tibi placere existimas, vt me Curialē nostrum putem, qui adeò multis scientijs ornatus, harum vnaquaq; exactissimè vt cognouerim. Reminiscere (quæso) multas illi virtutes ab istis dominis attributas esse, quas ego in me nunquam agnoui. Primum itaq; in eo inuestigando demus operam: nam & in ista quæstione, & in reliquis omnibus principem bonum spectantibus, ego illi libentissimè concesserim. Credo equidem (inquit Gasparus) aut parum tibi deesse eorum, quæ Curiali nostro sunt attributa: aut si quid absit, musicam id potius esse

esse & saltationem, reliquæque nullius ponderis ludicra, quàm vel principis instituendi rationem, vel veræ curialitatis formam. Non sunt herclè parui momenti (inquit Octavianus) quæcunq; ad principis benevolentiam atq; gratiam conciliandam valent: eadem (vt iam antea diximus) cognita atq; perspecta esse debent, priusquàm illius animo virtutem inferere conemur, quæ gradibus quibuldam ediscenda est, tantû nq; semper prodest, quantum obest ignorantia, quæ & vitiorum mater est, & sui ipsius amorem ingenerat. Satis itaque iam pridem dixisse mihi videor, & plus etiam fortasse quàm vobis promiseram. Tanto tibi nos deuinctiores efficies (inquit Ducilla) quanto tu plus quàm pollicitus es, præstiteris. Quocirca ne pigeat Gasparo hac in re satisfacere: & principem tuum amabò vterius instituas, si alijs præceptis indigere putes, finge te illi iam nunc esse charissimum, liberè quicquid libuerit, persuadere. Arrisit hîc Octavianus, & si ego (inquit) principis cuiusdam mihi satis iam cogniti fauorem conciliaissem, non dubito, quin eundem liberè loquendo quim citissimè amitterem: & priusquàm ille docendus erat, necesse esset me aliquid dicere. Sed quoniam vestræ amplitudini ita placet, vt in ista quoque re Gasparo respondeam, id dico: Principibus vtramque vitam esse necessariam: magis tamen contemplatiuam, quoniam illa in duas partes distribuitur: quarum altera rectè cognoscit, & diiudicat, altera bene & cum ratione illi imperat, qui loco & tempore officiosè obtemperare debet. Atque id quidem est quod dux Fredericus solitus est dicere: *Illi semper morem geri, qui nouit imperare.* Illud verò Imperare, præcipuum semper regis munus est, & nonnunquam tandem dum res agantur, necesse est eos ipsos interesse, & oculis (vt

*Ignorantia
vitiorm
mater.*

*Oculis Re-
gis insitit
custos.*

trentur, nisi finitimos quosque subditos sibi habeant: populumque bellica quadam feritate enutrient, vt alios spolient, alios depopulentur, nonnullos interimant: isti que immanitati tanquam virtuti cuiuspiam mercedem constituunt. Vnde apud Scythas consuetudo inualuit, vt qui hostem aliquem non occidisset, solennibus epulis eratæra quadam vnâ cum socijs bibere prohiberetur. Alijs verò regionibus mortuorum sepulchris tot lapides quadratos pyramidis in morem (quos obeliscos vocant) solebant erigere, quot ij qui sepulti erant, aduersarios occidissent. Et hæc omnia in eum finem, vt homines strenui & bellicosi cum fierent, alij alijs imperarent: quod infinitum in se aliquid habet, cum semper aliquid restet, nisi totus terrarum orbis (quod fieri non potest) sub iugum mittatur. Neque verò naturæ legibus valde consentaneum videtur, quæ id nobis in alijs placere non vult, quod in nobis ipsis minimè approbamus. Populum itaque princeps bellicis rebus instruet, non propter dominandi libidinem, sed vt se melius defendat ab ijs, qui vel seruitutem vel iniuriam minitantur, vel vt tyrannos exterminet, vel vt eos liberos reddat qui sunt iniuriosius tractati: vel vt eos in seruitutem redigat qui sunt naturâ serui, quos summa humanitate, pace, atque otio gubernabit. Huc totius imperij iura, huc iustitia spectare debet, vt viri flagitiosi pœna plectantur: non odio aliquo, sed ne mali amplius existant, neque bonis hominibus suauitudo infestiores fiant. Inique enim comparatum esset, vt in bello (quod ipsum per se malum est) magnifici & sapientes habeamur: in pace verò (qua nihil melius) crassi, supini, oscitantes, adeoque insulsi simus, vt tanto bono frui non possemus. Quemadmodum igitur in bello vtilibus, ac necessarijs incumbendum est, vt sine, id est, pace potiamur: ita in pace (cuius finis est securitas) honestati studendum, quæ vtilitatis finis videtur. Ita & ciues boni erunt, & princeps plures habebit, quos præmijs atque laude, quàm quos pœnis afficiat: & regnum vtrique ex parte scelix erit, dum non imperiosa gubernatio sit, vt domini in seruos: sed lenis & patens, vt patris in liberos. Hic Gasparus, Intelligerem (inquit) idque perlubenter, quænam illæ virtutes sunt, quæ foris vtilis & necessaria, domi verò honestæ videantur. Omnes meherculè inquit Octavianus bonæ sunt, omnes percommodæ, quoniam bonum finem spectant. Verùm in rebus bellicis, primas partes fortitudo habet, quæ passionum imbecillitate animum sic exonerat, vt periculum non modò non extimescere, sed contemnere etiam putetur. Eam patientia comitatur constanti quadam aduersus fortunæ procillas, casusque humanos tolerantia circumsepta. Illæ etiam

virtutes

*Pacis quàm
belli non
minor cura.*

virtutes, quæcunque honestatem propositam habent, vt iustitia, continentia, temperantia, bellicis temporibus valdè conueniunt: sed paci tamen & otio magis necessariæ. Nam sic sunt hominum mores, vt cum fortuna scèlicèt afflauerit, cum in summa rerum securitate versentur, facillè iniusti, & intemperati fiant, facillèque se voluptatibus diffuere patiantur. Quorumcunque igitur ea conditio est, iisdem istarum virtutum maximus vlus est. Humanus siquidem animus otio languescens, facillimè corrumpitur: vnde antiquum est illud sermone prouerbiũ: Otium seruis non conceditur: adeo vt pyramides illæ Aegyptiæ, in nullum alium finem extructæ parentur, nisi vt plebi negotium facerent; vni- cuique enim nostrum nihil vtilius, quàm tolerandis laboribus se assuefacere. Restant nonnullæ virtutes aliæ cum primis viles: sed istæ hoc tempore sufficere mihi videntur. Nam ego si ista ratione meum principem educare atque instituere possem, probè Curialis officium atque suum abundè mihi viderer expressisse. Tum Gasparus, Quoniam recta (inquit) educatio à te tantoperè laudatur Octauiane, quoniam eam credis viros probos & scèlices efficere, illud valdè cognoscerem, num Curialis noster vlu & quotidianis actionibus Principem sic instituet, vt nihil cogitanti consuetudo vitæ optima enascatur: an potiùs colloquio & rationibus boni malique naturas patefaciet, priusquàm quid expectandum, quid fugiendum ostendat: denique num in illius animo virtutes persuadendo, præcipiendoque, an assuefaciendo disseminandæ sint? Tu me (inquit Octauianus) in infinitum discurre vis: tamen ne lentius & inuitius satisfacere tibi videar, illud non grauabor adijcere. Nos quidem vti ex duabus partibus consistimus, anima scilicet & corpore: ita ipsa quoque anima distributa est in Rationem, & Appetitum. Et quemadmodum in vniuscuiusque nostrum generatione, corpus anima prius est, ita quoque irrationalis animæ facultas, rationali est anterior: quod licet in infantibus cernere, qui statim vt nati sunt, iram quandam, vehementemque appetitum ostendunt, progrediente deinde tempore ratio elucet. Corporis itaque prius cura, quàm animæ habenda est, appetitus antea quàm rationis: & corporis tamen propter animum, & appetitus propter intellectum. Nam vt virtus contemplatiua, eruditione & doctrina: ita moralis, vlu & consuetudine perficitur. Cuius fundamenta exercitatione primùm iacienda sunt, quæ paulum desiderijs obstat, nondum ad rationem accommodatis: eadem postea leuiter ad bonitatem adducat, in qua cum aliquantulum acquirerint, intelligentia confirmanda sunt.

*Corpus ani-
ma in gene-
ratione pri-
us.*

quæ etiam si lumen suum nouissimè ostendat, perfectissimum tamen virtutis moralis vltim (quod omnium primum est) præscribere videtur. Priusquàm ulterius progrediare (inquit Gasparus) narra obsecro, quo pacto corpus nostrum curandum est, quoniam illius ante animum, curam habendam esse affirmasti. Subridens Octavianus, Ab istis (inquit) sciscitare, qui bene alti & nutriti, cuticulam sic curant, vt obesi & rotundi appareant: Ego verò vix benè curatus gracilis & macilentus sum. Quinquam de eo etiam permulta dici possunt: nam de tempore nuptijs opportuno, de exercitijs, de educatione simulatque in lucem fuerint æditi, de totius ætatis cursu diligenter considerandum est, si liberos benè dispositos, viuidos, atque animosos esse velimus. Nihil herculè (inquit Gasparus) mulieribus magis placeret in libris informandis, ornandisque, quàm illam communitatem inducere, quam Plato in sua Republica desiderat. De eo nondum est contentum (inquit Emilia) vt tu de integro mulieribus maledicas. Ego me illas (inquit Gasparus) valdè laudasse credideram, dum eas dicerem illius cõsuetudinis desiderio teneri, quæ à philosopho tam diuino approbatur. Arridens hic Cæsar, Videamus (inquit) num in omnibus præceptis ab Octauiano traditis (si saltem omnia tradiderit) hoc vnum reponi possit: deinde num istam legem principi promulgandam, neene decernat. Pauca equidem commemorauit (inquit Octavianus) sed (vt nunc sunt gubernatores) satis multa quæ probum principem efficiant: quinquam arctius & subtilius in ista inquirenti, permulta dicenda restant. Tum Ducissa: Quoniam verborum tantummodò dispendium erit, dicito sodes quæcunque tibi præcipienda ulterius occurrunt. Multa in herculè (inquit Octavianus) præterea instituerem, si eadem ipse cognoscerem: primùmque adinoperem vt statum nobilium numerum seligeret, qui essent omnium sapientissimi: omnia rerum grauissimarum momenta cum illis communicaret, liberè cum eo colloquendi persuadendique veniam concederet, facilè vt intelligerent, & quàm grata illi veritas, & quàm exola vanitas esset. Deinde plebeios aliquot in consilium etiam ascisceret, qui de ciuitatis statu cum nobilibus, & de communibus & de priuatis rebus conferrent. Ita ex principe tanquam omnium capite, & nobilibus plebeisque tanquam membris, vnum corpus constitueretur: cuius præcipua gubernatio ad principem spectaret, nec omnis tamen authoritas reliquis dempta esset: denique ex tribus illis optimis imperandi formulis, id est, Monarchia, optimatum potestate, atque populari, ista Respublica composita videretur.

Istis

*Platonica
Reipub
communi-
tas.*

*Principis
Consiliarij
quales.*

His bene positis inijs, suaderem illi inter omnia principum ne-
 goria præcipuam iustitiæ curam habendam: quam ut undique in-
 uiolatam conseruaret, viris prudentibus, & omnium longè specta-
 tissimis magistratus mandandos esse, quorum sapientia cum pro-
 bitate semper coniuncta esset, ne non tam sapientia, quàm verlu-
 tia videretur. Quotiescunque enim ista abest integritas, nihil aliud
 leguleij & causidici moluntur, nisi (ut veteratores) subtili quadam
 astutia, legum & iudiciorum vim infringant: quorum omnium
 errores, atque crimina illius ceruicibus imminet, à quo primùm
 sunt delegati. In ista siquidem iustitia, omnis in Deum pietas est
 implicita: quæ cum vniuersis hominibus vehementer excolenda
 sit, Principi cum primis videtur necessaria, qui eam plusquàm
 omnia amplecti debet, & omnes suas actiones ad eandem diri-
 gere. Deus siquidem (ut est apud Xenophontem) cum semper di-
 ligendus sit, tum vel maxime cum prospero fortunæ statu vimur:
 quia cum reslauerit, multò ex eo confidentius illius opem implo-
 rare posse videmur. Fieri enim non potest, ut vel se, vel alios sine
 Dei auxilio quisquam contineat ac gubernet, qui res aliquando se-
 cundas, tanquam suæ voluntatis ministras dat, ut nos calamitati-
 bus liberent; nonnunquam verò aduersas, ne prosperitatis quieti
 alè indormientes, vel illum ipsum obliuiscamur, vel humanam
 prudentiam diuinitis ab eo concessam negligamus: quæ res no-
 stras (si quid erratum sit) sic corrigit, ut illi solent qui peritè tel-
 leris ludunt, si male iacta sit alea. Hic illud obliuisci non possum,
 ne princeps religionis integumentis vel superstitiosus, vel præsti-
 giosus, vel vaticinijs (omnium rerum vanissimis) intentus sit. Nam
 si veram pietatem cum humana sapientia coniunxerit, non solum
 propitiâ semper præter spem fortunam habebit, sed Deum eti-
 am pace belloque propugnatorem. Dicerem etiam de illius in
 patriam atque populum amore: ut nec eos nimia seruitute oppri-
 meret, ne in odium, coniurationes factionesque inciderent; nec
 nimia licentia indulgeret, ne vita libidinosa, rapinæ, furta, homi-
 cidia, legum contemptus, ciuitatis ruinæ, Reipublicæ euersio
 consequerentur. Deinde qua charitate propinquos gradatim
 complecteretur, quomodo inter eos nunc æquabilitate vteretur,
 vti iustitia, magnificentia; nunc inæqualitate quadam prudenti,
 ut in præmijs & remunerationibus, cum vnicuique pro dignitate
 atque meritis tribuendum esset. Quæ si diligenter obseruaret,
 non solum amore illum omnes, sed veneratione quadam affi-
 cerent: nec corporis sui custodiam extraneis opus esset commit-
 tere, cum illum omnes in rem suam proprijs corporibus defen-

*Vaticinia
 rerum om-
 nium va-
 nissima.*

derent. Omnes enim legum authoritati religiosissimè obtemperarent, cum eam ipsum legum maiestatem venerari, earundemque custodem & defensorem intuerentur: omnes tantum in eo fiducia reponerent, ut si aliqua fortè in re eorum expectationem non exleret, bono tamen consilio factum putarent, non infinis illius voluntatem, quam leges reueriti. Vnde ita temperati civium animi essent, ut nec boni plus appeterent, quam est necesse: nec mali in summa rerum penuria funditus deperirent. Magna siquidem rerum externarum affluentia, magnorum sæpenumerò calamitatum mater est: ut in Italia nostra quæ & hodiè est, & longo iam tempore fuit exterorum dentibus prædæ atque pabulo, dum eadem & malis institutis & rerum omnium abundantia, in luxuriam atque molliem degenerauerit. Maior itaque civium multitudo, nec in summa copia vivat, ne superbi & temerarii: nec in summa inopia, ne furaces & fraudulentis fiant. Quicumque vitam in mediocritate quadam transigunt, nec alijs insidiantur, nec aliorum insidias reformidant: quoque numero maiores sunt, eò potentiores semper existunt. Vnde nec viri inopes miseri, nec diuites & superbi (etiamsi maximè velint) in regem aliòve conspirare, aut seditiosos concitare possunt: cum istuc malum, fortunarum semper mediocritate temperetur. Illud itaque diligentissimè princeps viderit, ne quid sit in quo ciues novis rebus studere, aut Reipub. statum labefactare & commutare desiderent: quod illi plerumque vel lucro, vel ambitione, vel spe, vel dispendio, vel repulsi, vel timore commoti faciunt: nonnunquam verò odio impelluntur, superiorum iniurijs, cupiditate, fastidio, crudelitate læcessi: sæpenumerò contemptu, & despicientia incitantur, quæ rectorum incuriæ & imprudentiæ sunt attribuenda. Istis erroribus, & amore quodam populari, & authoritatis maiestate occurrendum est; quod facillè fiet, si & bonos præmij, ne remissiores, & malos pœnis afficiat, ne insolentiores fiant: cum id minoris negotij sit prohibere ne eveniat, quam cum evenit, radicibus euellere. Hæc dum obnixè molietur, sedulo prævidendum, ne populus in mores & consuetudines vitiosas prolabatur, eas præsertim, quæ occultè & pedetentim in hominum mentes solent irrepere. Illæ enim peste teterrima civitates prias inficiunt, quam vel sanari, vel deprehendi possunt. His ego rationibus principi persuaderem, ut populi quieti & tranquillitati prospiceret, cui primum animi bona, deinde corporis, postremò fortunæ (quoad possit) conferret; corporis tamen & fortunæ, istis conditionibus, ut melius animi bonis vterentur, quæ quò sunt maiora, eò semper vtiliora

*Prohibere
malum facilius, quam
euellere.*

utiliora putantur, quod in reliquis non contingit. Populus itaque si bene institutus, & ad veram beatitudinem probè dispositus fuerit, eo princeps beator & augustior erit. Nam illud tandem verum magnūque imperium est, in quo bonis hominibus bene iustēque imperatur. Hic Gasparus, Credo equidem (inquit) perpūillum regulum fore, cuius plebs bona est: perpauca enim vbiuis gentium boni reperiuntur. Quodd si Ciree aliqua (respondit Octavianus) Gallos omnes in feras commutaret, nonne Gallorum regem, principem despiciatissimum diceres, etiamsi imperiū in tot belluas haberet? deinde si omnia hæc armenta, quæ nostris montibus circumuagantur, in sapientes & equites strenuos per metamorphosin transferrentur, nonne pastores & bubulcos tanquam dominos potentissimos suspiceres? Ita non multitudo, sed ciuium virtus atque dignitas, principes magnos & scēlices efficit. Hic Ducissa, & Æmilia, ceterique vniuersi, attentissimè subauditare videbantur. Tandem quasi exantlato labore, cum paulū respiraret: Dici sanè non potest (inquit Cæsar) quin recta atque vtilia præcepta, Octauiane, tradideris: tamen si illis principem erudires, ego te probum potius pædagogum, quàm Curialem dicerem, eumque honestum potius gubernatorem, quàm regem magnificum appellarem. Quod tamen ita intelligi nollem, quasi nulla iustitiæ, benèque viuendi cura esset: sed ad istas res satis est magistratus inferiores substituere, cum illius munus & officium (meo iudicio) sit multò superius & præstantius. Proinde si me illum Curialem egregium putarem, si tanta apud principem gratia, atque dignitate essem: ego sanè illius animum ad vitia propensorem non redderem: sed vt propositum Curiali existimo finem facilius pertingerem, ego omnes confestim rationes inuestigarem, quibus illius mentem ad magnitudinis cuiusdam & potentie desiderium impellerem. De splendore regali, de inuictō animo, de armorum gloria dicerem: nihil denique eorum prætermitterem, quæ illum reliquis omnibus vel amabilem, vel reuerendum facerent, quæque illius nominis celebritatem, per totum terrarum orbem propagare possent. Illud etiam admonerem, huic tanto splendori humanitatem adiungendam esse, suauitatem in sermone, affabilitatem in omnes tum suos, tum etiam extraneos, prout quisque optimè meritis esset: maiestatem interim sic retineret, vt dum omnibus copiam sui faceret nec quicquam de illius auctoritate diminutum appareret, nec nimia seueritate in odium suorum venisse videretur. Istis admiscenda nonnunquam liberalitas, sæpenumerò magnificentia, nullius elargiendi finis

esse debet. Deus siquidē principibus magnificis thesaurum infinitum suppeditat. Epulas igitur magnificas faciant, ludos, spectacula, triumphos: equos alant ab bellum cataphractos, canes, accipitres, belluas ad voluptatem: vt nostra memoria Franciscus Gonzaga, Marchio Mantuanus, qui istis in rebus totius potius Italiae Monarcha, quam vnus ciuitatis dominus videbatur. Ego illi præterea animos adderem, vt ædificia ingentia strueret, monimenta sempterna erigeret, quæ & viuenti honorem, & posteris æternitatem tribuerent: vt nuper in ista regia Dux Fredericus, hodiè pontifex Iulius, in templo Sancti Petri, & in vico qui inter palatium & domum Beluederensem interiacet, multisque alijs ædificijs. Quibus adiungi possunt antiquissimæ Romanorum reliquæ, Romæ, Neapoli, Pozzoli, in Baijs etiam Ciuitas Vecchia, atque Porto; & extra Italiam nonnullis præterea locis diuinissima tantorum animorum trophæa. Magnus siquidem Alexander: cum totum ferè orbem sub iugum misisset, satis se diu gloriæ vixisse non putabat, nisi Alexandriam in Ægypto, Bucephaliæ in India, aliâque vrbes alijs regionibus ædificasset: quibus vix dum peractis montem Athum in viri formam reducere putauit, in cuius sinistra ciuitas amplissima sita esset, dextra verò caeuerna ingens, circularis, in modum culinæ effoderetur, in quam omnes riuuli illac præterlabentes, se reciperent, deinde in mare decurrerent. Opus inehercule egregium; & Magno Alexandro non indignum. Hæc ego (Octauiane) stodia, vero, nobilique principi convenientia putarem: hæc illum pace, belloque gloriosissimum redderent. Neque verò illi aliquando res illas friuolas, minutissimæque inculcarem: illos nimirum armis subigere qui seruitute digni sunt, plebis vilitati consulere, malè imperantibus imperium adinere. Quod si Romani, si Alexander, si Hannibal, si alij innumerabiles, illis se limitibus continuissent, nunquam certè ad illud gloriæ, atque dignitatis fastigium ascendissent. Ridens hic Octauianus, Quicunque (inquit) istis se limitibus circumscribi noluerunt, melius multò atque præclariùs fecissent, si essent circumscripti: quanquam si altius ista tecum euolueris, permultos istis rebus curam adhibuisse planè perspicies; antiquissimos præsertim, vt Theseum, & Herculem. Quid enim dicemus fuisse Proculstem, Scyronem, Cacus, Diomedem, Anthaem, Geriorem, nisi tyrannos crudelissimos, quibuscum heroës isti perpetuò bella gesserunt: cumque importunissimis istis monstribus (sic enim tyranni appellandi videntur) humanum genus liberassent, multa Herculi templa, multa sacrificia, decreta atque consecrata sunt; quoniam tyrannos

*Alexandri
magnificen-
tia.*

tyrannos interficere, adeò omnibus vilis putabatur, ut premio maiore remunerandum videretur, quàm humanæ naturæ angustiae pateretur. Et quoniam in illius mentionem incidisti, nonne Alexandri victorias, victis salutis atque commodo fuisse existimas, cum nationes immanitate barbaras, moribus adeò civilibus delinuerit, ut è feris in homines subinde commutauerit? Multas ille quidem urbes multis provinciis fundauit, moralem vitam instituit, Asiam atque Europam quadam quasi amicitia, sanctissimisque legibus coniunxit. Ita maiora victis, quàm inuictis emolumenta propagata sunt, cum alijs matrimonium præscripserit, alijs agriculturam, alijs religionem in Deum, nonnullis pietatem in parentes, qui eisdem antea solebant occidere; quibusdam pudicitiam, qui incestuose cum matribus concubuerant, cum alia denique infinita edocuerit: è quibus licet perspicere, illius victorias ad communem totius orbis utilitatem redundasse. Sed ut ista peruertera omittamus, quid obsecro magis egregium excogitari posset? quid gloriosius? quid reipublicæ Christianæ utilius? quàm si omnes nequiores, omnem vim atque industriam in Ethnicis & infidelibus superandis, homines Christiani conferrent? Nonne istuc bellum pèd susceptum feliciterque confectum, tam victis, quàm victoribus commodissimum putares, cum tot hominum Myriades à tenebricosissima Mahometæ superstitione, in verum Euangelij nostrilumen atque spiritum vindicaret? Themistocles olim cum è patria exul magno honore, magnisque muneribus à Persarum Rege acciperetur, exilij socijs ita locutus dicitur: O comites, verè herclè cecidissemus, nisi nobis videremur cecidisse. Idem quoque Turcæ omnes, Maurisque iustissimis de causis possent dicere, cum istuc eorum naufragium, maioris incolumitatis, & latinæ origo esset. Ista tandem aliquando fruemur (vti spero) beatitudine, si Dei beneficio vixerit us, dum Engolismi regulus) quem superiori nocte Iulianus tantoperè laudauit) diademate Gallico potiat: dumque Henricus Walliæ princeps, Rex Anglus fiat, qui nunc in omni virtutis genere sub illustrissimo patre, non secus quàm summæ spei serculus, sub arboris eximie umbraculo crescit, quasi eandem vberiore fecunditate (cum tempus erit) renouaturus. Nam sic ex Anglia Castilio noster scribit: (nosque cum redierit certiores facturus est) Naturam in isto principe vim suam, ac peritiam mirificè ostendisse, cum in vnum tot tantæque virtutes contulerit, quot infinitis propè hominibus sufficerent. Carolus etiam Hispaniarum princeps (inquit Bibiena) magna omnes spe tenet, qui decem vix dum annos natus, illud ingenij, modestiæ, atque

*Themistocles
exilium salu-
tus fuit.*

*Henrici oct.
causæ laus.*

*Carolus 5.
imperator.*

animi lumen ostendit, vt si illi Christianitatis imperium (vt speratur) contigerit, credibile est, antiquissimorum imperatorum gloria tenebras offulurum, praestantissimorum verò famam facillè æquaturum. Pergit deinde Octavianus, & credo (inquit) principes istos tam diuinos à Deo in terras emissos, similèsq; animis, indole, armis, membrorum compositione atque forma ab eo constitutos, vt hac tanta & tam excellenti in causa vno animo sint, eadèmq; voluntate. Quòd si aliqua fortè inuidia aut æmulatione obrepserit, non dubito quin huc spectet, certatim vt contendant, quis in re tam pia, & incepto tam honorifico, primas & potiores partes habeat. Sed istis intermisit, ad institutum sermonem redeamus. Tibi itaque (Cæsar optime) id respondeo, res illas quas tu in principe tuo desideras, magnas quidem illas esse & dignitatis plenas: verum nisi illam prudentiam admisceat, quæ à me modò descripta est, nisi sic animum ad virtutis viam deflexerit, vix sanè, aut ne vix quidem magnanimus, liberalis, iustus, animosus, sapiens euadet. Nec istam illi in alium finem attribuo, nisi vt veræ virtutis vsum intelligat. Nam vt omnes qui ædificant, architecti periti non sunt: ita qui elargiuntur, non sunt omnes liberales. Nunquam virtus obesse potest: cum interim multi vt alijs dent liberalius, alijs exipiunt iniuriosius: aliorumq; fortunis imminet, vt suas augeant. Alij in eos propensiores sunt, quibus non oportuit eosq; miseros & calamitosos relinquunt, quibus multum debuerunt. Alij adeò lente & inuite tribuunt, vt necessitate coactos videre liceat. Alij beneficia non modò non occultant, sed vel testes aduocant, vel apertis quasi præconijs agunt. Alij ipsos liberalitatis fôres, adeò subito exhauriunt, de iisdem deinceps sicci perpetuò apparent. Hæc itaque largiendi ratio (vt cæteris in rebus sit) prudentia quadam gubernanda est, tanquam omnium virtutum comite necessaria: quæ quoniam vniuersæ in medio consistunt, duobus extremis (quæ in vitio sunt) valdè sunt vicinæ & obnoxix, in quæ facillè quisque labitur, si nescius, & imprudens fuerit. Nam vt in circulis ipsum centri punctum difficile est inuenire, cum in medio sit: ita minutissimum illud virtutis punctum, arduum est reperire inter duo vitia repositum: quorum alterum deficit, alterum redundat. Horum nunc vni, nunc alteri procliuiiores sumus: quod nostri in nobis dolores ac voluptates facillè declarant. Nam & vnus appetentia id facimus, quod non debemus: & alterius defectu id infectum relinquimus, quod facere debueramus. Periculosior tamen semper voluptas, quia iudicium ab ea nostrum facilius occæcatur. Sed quoniam difficile est intelligere, quantum absumus à medio-

*sed iocri-
tas tam-
quam pun-
ctum.*

mediocritatis centro, ab illo extremo gradatim nos recipere oportet, ad quod pos natura propensiores effluxit, ut illi solent facere qui ligna distorta, recta efficiunt. Hac vna siquidem industria proximè ad virtutem accedimus, quæ in ipso (vti iam diximus) mediocritatis puncto collocatur. Vnde illud euenit, ut ab eo desciscere & declinare multis modis liceat, vna tantum ratione officio satisfacere: ut sagittarij qui infinitis errant, vno tantum loco metam pertingunt. Nonnulli enim principes, ut humani & affabiles videantur, multa præter decorum agunt, adeoque se demittunt, ut contemptiores fiant. Alij ut maiestatem quandam præ se ferant, crudeles & importunissimi existunt. Quidam ut eloquentes habeantur, tantis ambagibus, tamque inaudito sermone vtuntur, ut dum se nimium audire delectent, reliquos audiendi defesse & fatigatos relinquunt. Noli itaque Cæsar aliquid minutum aut exile appellare, quod principem quoquo modo meliorem possit efficere. Neque verò quicquam meis præceptis detractum existimari velim, cum probum me potius gubernatorum, quam regem dicas instruere. Nihil enim principi laudabilius potest contingere, quam illud prohi gubernatoris nomen. Quocirca si mihi edocendus esset, non solum illi de istis præciperem (quæ à me iam antea recitata sunt) sed de rebus etiam multò inferioribus. Nihil enim eorum ignoraret (si fieri posset) quæ vel particulari aliqua ratione, ad vulgi commodum atque incommodum spectarent: nihil usquæ adeo cuiquam crederet, ut cum laxas iustitiæ habenas intelligeret, liberius arbitrio priuato uti, aut abuti posset. Omnes siquidem homines ad omnia non sunt apti, & prociues. Et principes credendo, sæpius quam diffidendo peccant. Timere siquidem & diffidere non modò non obest, sed valdè etiam sapenumero prodest: sed in eo iudicium præesse oportet. Absonum enim à principis prudentia esset, rectè non discernere, cui vel satis cõsidere, vel tutius diffidere possit. Magistratuum proinde actionibus, & interesse sæpius & aliquando præesse optarem, plebis controuersias dirimere, lites arbitrio finire, affinitatibus eam conglutinare, communi ciuitatis amicitia provide, eandem tanquam priuatam domum disponere, populi numerum Coloniaj ordinare, inopiæ quieti, artificibus, mercatoribus, vectigalibus consulere, omnibus liberalem esse, extraneis & religiosis hospitalè, denique luxum, & superuacanea summa industria præcidere. Quæ etiam si parua videantur, maximas tamen vires demolita sunt. Rationi proinde consentaneum videtur, priuatis hominibus in ædificando, in epulis, in dotibus, in mulierum monilibus, denique in victu cultuque modum imponere: quem si

*Pericula
luxuriosa.*

forte prætereant, atque excesserint, summæ stultitiæ, & penè amen-
tix argumentum est. Nam præter ambitionem, inuidiamque quæ
ex istis enascuntur, ita etiam patrimonium fortunâq; profundunt,
ita sæpè forinix viros circumueniunt, vt non solum res suas om-
nes, sed honestatem etiam venalem prostituunt, si emptorem re-
periant, gemmis & monilibus licitantem. Subridens hîc Bibiena,
tu meherculè (inquit) Octauiane paulatim in Gaspari, & Phrisij sen-
tentiam sublapsus videre. Arrisit quoque leuiter Octauianus, & to-
ta illa iam pridem (inquit) sublata est controversia; ego eandem nō
conabor reficere, nec quicquam de mulieribus adijciam, sed ad
principem meum reuertar. Immo illum quoque missum facito,
(inquit Phrisius) satis magna sunt, quæ illi iam antea inscripserat:
facilius certè Iuliani mulierem reperies, quàm tuum principem. ve-
reor ne Platonis Reipublicæ per similes sit, neuè illum vsquam (nisi
forfan in cœlo) videamus. Quæcunque possibilia sunt (inquit O-
ctauianus) etsi difficillima sunt, contingere tamen possunt: & proin-
de desperandum non est, quin nostris quoque temporibus, eun-
dem in terris conspiciamus. Nam cœli, etsi adeò ieiuni, parcq; fu-
erint in bonis principibus efformandis, procreandisque, vix vt mul-
tis seculis vnum concedant, ista tamen ætatis nostræ potest esse
fœlicitas. Ego quidem (inquit Ludouicus Comes) in magna spe
sum, istuc aliquando fore. Nam præter tres illos magnos à nobis
modò commemoratos (de quibus summa omnia sperari pote-
runt) sunt etiam nonnulli Italicorum principum filij, qui etiam si
potentia atque opibus aliquantulum absint, virtute tamen, animi-
que magnitudine quiduis præstabunt: quorum faciliè primus Fre-
dericus Gonzaga est Marchionis Mantuani hæres, idemque Ducis-
sæ nostræ nepos. Nam & in ista tenera ætate singulari indole,
moribûsque humanissimis videtur, & admirabilia etiam de eo il-
lius institutores prædicant: de ingenij acumine, de honoris cupidi-
tate, de magnanimitate, liberalitate, clementia, de iustitiæ amore,
propè incredibilia pollicentur: adeò vt de principiis tam faustis,
nihil nisi finis fœlicissimus expectandus videatur. Hîc Phrisius, De
istis (inquit) hætenus satis: Deus faxit, vt spei tuæ, & fiduciæ
omnia prosperè succedant. Tum Octauianus in Ducissam ita con-
uersus, quasi nihil dicendum superesset: Audisti (inquit) spectabilis-
sima Domina, illa quæ de proposito Curialis sine dicenda ha-
bui: & quantquam omni ex parte vestræ expectationi non satis-
fecerim, sufficit tamen aliquid me attexuisse, quod ab istis no-
bilibus esset prætermisum. Neque tamen eos vel istuc, vel alia
quæcunque credo omisisse, quia melius de his differere non po-
lent,

sent, sed quia tantum laboris versutius subterfugerent, illis itaque per me procedere licebit, si quicquam ultra adijciendum habuerint. Tum Ducissa: Quoniam serò iam est, nihil est cur alium sermonem orationi tuæ commiscere desideremus, in qua res tantas, tam diuersas, tam præclaras cumulasti, ut de vero Curialitatis fine, non solum perfectum illum te Curialem (quem expectimus) nominare liceat, sed adiuuante etiã fortuna, probum illum principem de quo dixeris: quod patriæ profectò tuæ magno enolumento erit. Arridens istis Octavianus, quòd si ego (inquit) ad illos dignitatis gradus ascenderem, ita fortasse mecum ageretur, quemadmodum etiam cum alijs, qui melius loqui, quàm facere solent. Hic cum inter omnes aliqua de re proposita altercatio esset, deinde laus aliqua orationi eius attributa, consensus est omni ex parte, nondum somni tempus instare. Tandem Iulianus, fraudi (inquit) atque dolis adeò sum ex professo hostis, ut non possum non aliquid in Octavianum dicere: qui quoniam nunc (quod ego semper dubitavi) tacitè cum Gasparo sentit, in geminum errorem incidit. Nam propter odium in mulieres inueteratum, dum suum Curialem Aulicæ fœminæ multis gradibus antecreret, ipsi etiam principi (quod est valde absolum) longè anteposuit. Deinde eum finem, illas metas illi præscripsit, quæ semper difficiles, nonnunquam impossibiles videntur: easque si aliquando pertigerit, Curialis viri nomen penitus attrahit. Ego equidem non video (inquit Æmilia) vel quorsum ad istum finem perueniri non possit, vel quo modo eundem Octavianum principi prætulerit. Nihil est cur id concedas (inquit Octavianus) cum à me commissum non sit: de fine verò perfectissimo nihil me cœcurire aut delirare ausim dicere. Istuc negare non potes (inquit Iulianus:) Propter quod vnumquodque tale est, illud ipsum magis tale esse. Curialis itaque cum suis præceptis principem adeò præstantem & absolutum faciat, necesse est eum ipsum multò esse præstantiorem: quod cum ita sit, regula Lesbia præcipi videtur. Quod verò de fine attulisti, tum locum habet, cum vterque pari ætate fuerit, quo nihil difficilius. Nam in ista annorum æqualitate, nulla plerunque cognitionis differentia est. Quòd si princeps ætate maturior fuerit, necesse est senem principem Curiali iuvene peritorem esse, etsi non semper, at certè sæpè: & quotiescunque ita fuerit, actum est de fine. Sin verò princeps iuuenilis fuerit, Curialis ætate prouectior, haud facillè illis virtutibus quas tu illi attribuisti, regis beneuolentiam conciliabit. Arma enim, cæteraque iuuentutis exercitia, quæ illam ætatem cum primis decent, in senili ætate valde

*Regula
Lesbia præ-
posterata.
110.*

sunt indecora. Musica verò, saltatio, epulæ, ludicra, amor, omnia sunt in senibus ridicula, istque vniuersis qui Principum animos morésque effingunt, quos annis atque autoritate (vix mihi videri solet) graues esse oportet, vsu atque experientia confirmatos, philosophos etiam (si fieri posset) ducésque belli egregios, retum denique propè omnium scientia valentes. Curialis itaque appellandus non est quisquis principem instituit, sed nomine magis honorifico insigniendus. Dabis itaque mihi veniam Octauiane, si istam calliditatem tuam denudauero: quod ego mihi necessarium ducō, si Aulicæ meæ dignitatem tueri velim, quam cum tu minoris momenti esse optes, quam tuum Curialem, ego mehercule id pati non possum. Arrisit hic Octauianus: & multò (inquit) Iuliane, Aulicæ tuæ honorificentius erit, ita seipsam erigere, vt æquis passibus cum Curiali incedat, quam eundem sic deprimere, vt cum Aulica tua æqualis habeatur. Neque verò fœmina tua indignum erit, dominam tuam sic instituere, vt ad illum Curialitatis finem tendant omnia, qui est à me vtunque descriptus. Verùm plus tu moliris Curialem vt vituperes quam vt Aulicam laudes: itaque me est æquum à viro Curiali aliquantulum stare. Sed vt tuis calumnijs respondeam, illud meminisse debes, me sola Curialis præcepta sufficere non dixisse ad regis animum quoquò velit impellendum. Nam nisi natura ad virtutem propèdeat, irrita omnis illius corroboratio, atque inanis est futura. Frustrà mehercule agricola insudauerit quisquis in litoris arenis grana frumentaria disseminauerit, cum naturalis eo loci sterilitas insit. Verùm quoties semini, solo fertili immisso, aëris primam, & cœli temperies, deinde humana industria accesserit, magna hic segetis vberitas est: nec solum tamen agricolam in causa esse dicendum est, etiamsi sine illo reliqua parùm proficerent. Multi itaque Principes sunt, qui satis probi essent, si eorum animi sedulò excolerentur: de illis instituta est oratio nostra, non de ijs, qui adeò iciuni sunt, & à bonitatis natura adeò diffiti & disjuncti, vt nullis monitis, nullis præceptis eos in rectam honesti viam deducere possimus. Et quoniam agendo, consuetudines, morésque probos acquiri diximus, virtutesque ipsa in actione consistit, minimè mirum est, si Curialis principem virtute potius instituere, quam ipse secundum virtutem operari possit. Iustitiam enim, liberalitatem, magnificentiam, rex (cui satis suppetit) quoties velit, ostentare possit, cum alter inter istarum rerum neruis careat: ita princeps Curialis ministerio virtutibus assuetus, multò eodem præstantior quam citissimè efficietur. Coticula enim est ferrum acutum reddat, eodem tamen

*Diuitia &
potētia vir-
tutum cr-
gana.*

tamen acutior non est dicenda: ita Curialis etiam si principem
punc cohortetur, nunc instituerit, excellentior tamen putandus
non est. Quod verò istum curialitatis finem semper difficilem,
sæpè impossibilem dixeris, quòd Curialem suo nomine quoties
illum assequitur, spoliaueris: ego quidem de difficultate et bi assen-
tior, (cùm non minùs arduum sit istum Curialem, quàm illum finem
reperire) nec tamen in eo quod est à te allatum, rei impossibilitas
consistit. Nam si ætatula tã iuuenili Curialis fuerit, vt earum rerum
peritiam non habeat, quam habere debuerat, quid est quòd de isto
verba faciamus, cùm idem non sit, quem nos iam inuestigamus?
Neque enim fieri potest, vt paulò iuuenilior sit, quem tantarum
rerum scientia valere oportet. Quod si feliciter contigerit, vt ea
prudentia, atque probitate princeps sit, vt aliorum neque consilijs,
neque cohortationibus indigeat, (quòd quàm sit in se difficile om-
nes intelligunt) satis est, eam esse Curialis indolem, ac præstantiam,
vt regi (si opus esset) ad virtutem suffragari possit. Tum enim alte-
nilli officij sui parti incumbere poterit, dum principem falli non
patiarur, dum veritatem omni in re significet, dum assensatores,
maledicos, & honesti animi corruptelas ab eo secludat. Ita quod
est in illius proposito sine præcipuum pertingit, cùm totum as-
sequi non poterit, quod illi vitio non erit, cùm id iustissimis ra-
tionibus faciat: medicus si fortè intersit, vbi omnes sani ac viribus
valentes sint, nihil profecisse dicendus non est, cùm nihil sit in
quo proficeret. Eadem omnino ratio est viri Curialis, in princi-
pum vitij corrigendis, quæ medicorum est in morbis curandis,
qua vtrisque satis est, insita hæc & infixæ retinere, cùm subiectæ
materiæ absentia, nihil sit in quo operentur. Verùm si ita ætate
Curialis prouectus esset, vt musicis, epulis, iocis, armis, alijsque
corporis exercitijs uti non posset, eorum tamen ope, atque op-
portunitate non posse illum cum rege gratiam inire, conceden-
dum non est. Nam ætas et si eorum usum sustulerit, non tamen in-
tellectum eripuit. Et si iuuenis illis in rebus exercitior fuit, iudi-
cium illius diuturna experientia confirmatum, id efficiet, vt mul-
tò facilius principem in ijs erudire possit, quantumvis nihil horum
ipse per se exerceat. Illum si iam tum Curialem non appellaueris,
mihi nulla ex eo fiet iniuria. Natura enim hominum dignitati
tam angustas metas non præfixit, quin gradibus quibusdam ex
alia in aliam ascendere liceat. Vnde gregalis miles post aliquot an-
nos imperator: priuati, reges: sacerdotes, pontifices: discipuli
postremo magistri fieri possunt, vnâque cum dignitatibus no-
mina quoque commutant. Minimè itaque absurdè quicumque

*Achilles.
Ulysses.
Phoenix.*

dixit: Principem instituire, Curialis finem atque officium esse: neque video, quid sit cur istam perfecti Curialis appellationem quicquam recuset, quæ meo iudicio nonnihil laudis, atque honoris promeretur. Homerus cum duos viros egregios tanquam humanæ vitæ exemplaria depinxisset, alterumque agentem, id est, Achillem; alterum patientem, id est, Ulysses, efformasset: ita quoque Curialem exactissimum (nimirum Phœnicem) describere volebat: qui cum suis amoribus infinitis, aliisque iuuentia demonstrasset, ad Achillem à Peleo patre missus dicitur, ut eundem in dicendo, faciendoque institueret: quæ utraque nihil sunt aliud, quam præscriptus Curiali nostro finis. Neque verò adducor, ut existimem Platonem atque Aristotelem Curialitatis nomen cum indignitate repudiasse, cum alter apud Alexandrum Magnum, alter apud reges Siculos, verum illius officium præstiterit. Quod quoniam in eo potissimum consistit, ut cognita principis natura, gratiam cum eo facilius inear, ne ullus illi adiutus in persuadendo interclusus esset: Aristoteles adeo perlustratum Alexandri ingenium semper habuit, cuiusque voluntati ita se effinxit, ut cum plusquam patrio amore, atque honore prosecutus sit. Quod ut plauis elucesceret, Stagiram civitatem (ubi ille natus erat) paulo ante direptam & excisam restaurauerat. Aristoteles verò præterquam quod eundem ad finem omnium longè gloriosissimum subornaret, scilicet ut totum terrarum orbem vnam quandam vniuersalem omnium patriam efficeret, in qua omnes concordia atque amicitia coniuncti, sub vno gubernatore, vnâque lege, tanquam vno communi solo viverent: scientiis etiam naturalibus, animique virtutibus instruxit, quæ illum sapientissimum, magnanimum, continentissimum, & Philosophum verè moralem, non verbis tantum, sed re ipsa effecerunt. Nulla enim nobilior philosophia est, quam ferum illum, & immanem Bactrix, Caucasus, Indus, Scythiaque populum ad vitam politicam & civilem traducere; matrimonium, agriculturam, parentum reuerentiam, à rapinis & cæde abstinendam edocere; tot urbes præclarissimas regionibus longinquis extruere, denique tot homines à feritate ad humanitatem reuocare. Harum rerum in Alexandro tam excellentium author & quasi fundator Aristoteles erat, dum veri Curialis officio fungeretur: quod Calisthenes facere non poterat, etsi methodum illi Aristoteles præscriberet. Adeo enim seuerus philosophus erat, adeo reprehensor intempestiuus, adeo inconditam suauis curialitate veritatem inculcavit, ut nihil profecerit, sed vita demum cum summo Alexandri dedecore

*Aristot. verè curialis.
Calisthenes reprehensor intempestiuus.*

core priuatus sit. Hac ipsa curiali philosophia, Plato Dionem Syracusanū informauit: cū n̄ verò postea idem in Dionysium tyrannū, tanquam librum lituris & maculis ita plenum incideret, vt omnino delendus potius quā corrigendus videretur: quoniam illam tyrannidis labem penitus inherrentem euellere non poterat, omnem curialitatis rationem inanem putauit. Quod nostro quoque Aulico faciendum existimo, sicubi forte principi tam deprauata natura interuierit: in eoque id obseruet, quod medici solent in morbo inueterato, seruitutem nimirum excutiat, atque deterat, ne vel regiae turpitudinis ignominiam ferat, vel illos dolores sentiat, quibus omnes boni conficiuntur, dum malorum libidinibus parere cogantur. Hic cū paulū respiraret Octavianus, non credideram (inquit Gasparus) talem virum fuisse Curialem nostrum: nunc verò cūm Aristotelem & Platonem comites habuerit, non est quòd quenkūq; illius nominis pudeat: valde tamen dubitare mihi videor, num Plato atque Aristoteles saltatores satis periti, aut musici vnquam fuerint. Vix herclè fas est credere (inquit Octavianus): diuinissima istorum hominum ingenia, vilius vnquam rei fuisse expertia: & propterea verisimile est, ijs vniuersis fuisse deditos, quæ veram Curialitatem illustrare putantur. Quoties n, ita res ferebat, vt de illis rebus scribendum esset, ita eadem ad viuum reseruant, vt ipsi artifices ex eorum scriptis facillè intelligerent, ipsas rerum illarum medullas, atque radices eisdem tenuisse. Curialis itaque seu principis institutor (hæbit enim quo libet nomine appellare) qui bonum illum finem, quem modò descriptimus propositum habet, illa etiam omnia quæ Aulico nostro ab istis nobilibus attributa sunt habere potest, etsi fuerit grauitate philosophus, sanctitate Theologus. Nulla enim ætate, nullo loco, honestatem, prudentiam, scientias excludunt. Memini tamen pace tua (inquit Gasparus) istos homines cū hesternò vespere de Aulici viri officijs differerent, amorem illi permisisse: quod si cum istis, quæ à te hætenus dicta sunt coniunxeris, concludere hæbit, Curialem qui & literarum scientia, & longo rerū vfu (quod soli senectuti cōceditur) principi grauissimè consulere debet, amatoriam etiam artem profiteri oportere: quod quidem qua ratione colereat non video, cū amor (vti illi postridiè lepidè) cum senibus non conueniat. Illa enim iuuenilis agilitas, illæ deliciae, illa humanitas tam curiosa, tam grata mulierculis, omnia sunt in senē inconcinna, eūmq; proponunt sceminis miserandum, alijs omnibus deridendam. Tuus itaque Aristoteles senex Curialis, idēque amator iuuenilis, si sic amaret, quomodo nos plerisque

*Aristoteles
& Plato,
musici ac
saltatores.*

meminiſſus: vereor ne principis erudiendi penitus obliuiſcere-
tur, pueri fortalle abſentem eluderent, ſcæminæ præſentem conui-
tijs infectarentur. Tum Octavianus: Cùm reliqua omnia Curialis
officia, eidem etiam ſenefcenci conueniant, iniquum mihi videtur,
iſtam illi in amando ſcælicitatem adimere. Immo æquum eſt (in-
quit Gaſparus) & nescio an diuinum beneficium dicã. Quicumque
enim ab amore immunis eſt, idem multis ærumnis liberatus, ſcæ-
licior eſt. Hic Bembus, an non memioiſti (inquit) Gaſpare, Octavi-
anum cùm ſuperiori nocte ſuum iocandi genus excogitaret (eſſi
iple ea in re artifex non ſit): quosdam amatores dixiſſe, ſæſtidia, ira-
cundiam, ininiicitias, cruciatus, in amore ſuauiſſima putare? dein-
de iſtius ſuauiſſitudinis cauſam à nobis ediſcere voluiſſet Curialis itaque
noſter ſi illos amores deguſtauerit, qui nullam acerbitatem admi-
ſſam habent, nihil mali, nihil inſcælicitatis perſentiet: idẽmque
ſi ſapiens fuerit (quod illum eſſe volumus) nihil ſibi diſſentane-
um putabit, quod iuuenibus conſentaneum videtur: & quoties illi
cum amore reſerit, adeo omnia prudenter, & conſultò ager, non
modò vt nihil turpitudinis, ſed multũ ex eo honoris illi contingat:
nulla hĩc indignitas, nullum ſæſtidium occurrat, quod in iuuenili
amore perrarò euitatur: nuſquam à principis inſtitutione excluda-
tur, nuſquam puerorum conuiſijs eludetur. Tum Ducilla: Gau-
deoque idem (Bembe) non mediocriter, nihil tibi laboris, aut
moleſtiæ, illius noctis diſputationem attuliſſe: poſſumus ſanẽ eo
conſidentius diſſerendi tibi iam onus imponere. Magnopere
profectò de iſto tam ſcælici amandi genere audire deſideramus,
quod cùm nullam ſecum ignominiam, nullam notam, nullum
malum adſerat, vnum fortalle eſt ex omnibus Curiali noſtro max-
imẽ neceſſarium. Tu itaque amabò id quod ſcis hac in re, ne nos
celaueris. Arriſit hĩc Bembus, & nollem (inquit) dum ego amare
ſenibus licere dicerem, iſtæ proinde me dominæ ſenem puta-
rent: quod ne eueniat, iſtuc obſecro munus alteri cuiſpiam dele-
gato. Non eſt quòd te doctrina ſenem diſſiteare (inquit Ducilla)
licet annis aliquantò fueris iuuenilior. Perge itaque obſecro, nihil
eſt quòd nobis te excuſes. Quòd ſi mihi neceſſitas aliqua dicendi
incubuerit (inquit Bembus) Lauinellus heremita priùs mihi con-
ſulendus eſt. Hic Æmilia quaſi ſubirata, nemo (inquit) omnium eſt
Bembe, quin te multò ſit in iſtis obſequentior: benẽ herculẽ Du-
ciſſa fecerit, ſi pœna aliqua plectare. Noli mihi (Optima) ſuccen-
ſere (inquit Bembus) ego quiduis potius dicam. Perge itaque (in-
quit Æmilia.)

Hic Bembus cùm aliquandiu ſiuiſſet, & quaſi de re grauiffima
diſcurus

dicturus, seipsum composuisset, Ego (inquit) viri optimi de senili amore facilius vt dicam, cumque non turpitudine solum & crimine vindicem, sed iuuenili per se pe scelciorem esse ostendam, longius fortasse oratione discurrere cogar, & ambagibus quibuldam explicare quid sit amor: deinde qua in re omnis omnium amanti-um beatitudo consistit. Oro itaque vt me attentè audiat. Minime enim dubitare mihi videor, quin facile probari possit, nemini nostrum dissonum esse amorem, & minus convenientem, etiamsi Morello nostro quindecim aut viginti annis prouectior esset. Hic cum aliquandiu arrisum esset, procedit Bemus. Amor itaque (vt sapientibus antiquissimis videbatur) nihil est aliud quam formæ ac pulchritudinis potiundæ desiderium: Et quoniam appetitus nisi rem cognitam non desiderat, necesse est cognitionem semper præcedere desiderium: quod etsi natura fortasse re-ctum expetat, ex se tamen occæcatum idem non cognoscit. Et proinde instinctu quodam comparatum est, vt omni virtuti cognoscibili, virtus quædam appetitiua coniungatur. Et quoniam in animis nostris triplex cognoscendi modus inest, nimirum per sen-
sum, per rationem, per intellectum: ex sensu nascitur appetitus, qui nobis cum brutis animalibus est communis: à ratione proficiscitur electio, quæ est hominis propria: ab intellectu (quæ homines cum Angelis communicant) voluntas exoritur. Quemadmodum igitur sensus tantum sensibilia cognoscit, ita appetitus eadem sola desiderat: & vt intellectus nihil nisi intelligibilia cõtemplatur, ita voluntas illa solis spiritualibus fouetur, ac sustentatur. Homo itaque naturæ instinctu ratione imbutus, tanquam horum medio inter duo illa extrema positus, electionis ope, vel ad sensum propendere, vel ad intellectum se erigere poterit. His itaque modis desiderari pulchritudo potest, cuius nomen vniuersale rebus omnibus siue naturalibus, siue artificialibus porrigitur, iust. quadam proportionem, & debito temperamento consistentibus Verum cum de ea forma loquamur, quam nos nunc intelligimus (quæ in corporibus nostris, & facie præcipue humana consistit, quæque ardentissimum sui desiderium nobis ingenerat) nihil aliud esse dicimus, nisi celestem diuinæ bonitatis influentiam. Quæ etiamsi per reliqua omnia tanquam solis lumen propagetur, tamen cum in vultum inciderit, apta compositione, iucunda colorum concordia, luminibus quibuldam, & quasi vmbraculis, spatijs, terminis, lineis affabre constitutum: in eum confestim seipsam infundit, pulchritudinem admirabilem ostendit, subiectum exornat, gratia, suauitate, splendore illustrat, non secus quam radius solaris, cum vas aurcum,

*Triplex cog-
noscendi
modus.*

gemmis vndique distinctum feriat. Vnde summa cum voluptate oculos ad se omnium allicit, quos cum subtiliter penetraverit, in animam se imprimat, eamque incredibili iucunditate commouens perfundit, cumque paulatim accenderit, summum sui desiderium in ea relinquit. Anima proinde cum formæ tanquam boni alicuius cupiditate deslagrauerit: si sensus iudicio nitatur, in errores grauissimos descendit. Nam cum corpus aliquod tantæ pulchritudinis causam existimet: ut tanto bono fruatur, necessarium arbitrat, cum illo se corpore quam fieri potest intimè vnire: quo nihil est à veritate disiectius. Fallitur enim quisque se formæ frui existimat, cum solo corpore potiatur: nec vera cognitione aut rationis electione mouetur, sed falsa opinione, & sensus appetitu decipitur, ipsaq; adeò voluptas quæ subsequitur, fallax omnino est, & errorum plenissima. In alterum itaque duorum vitiorum incurrunt vniuersi, qui amatis mulierculis vtuntur, ut iuam libidinem expleant. Quoties enim optatum desiderij finem pertingunt, non solum satietatem & fastidium sentiunt, sed amatas etiam oderunt, quasi appetitum erroris sui peremeret, planèq; ipsi recognoscerent, quantum falso sensus iudicio decepti essent, cum illi credendo, malum pro bono amplecterentur. Aut si hoc tum primum non agnoscunt, eadem cupidine, atq; auiditate, præcipientes in maiora mala feruntur, quasi metam propositam nondum contigissent. Et quanquam opinionis cæcitate, tanquam ebriosi hoc ipso temporis articulo voluptatem percipere videantur (vt homines ægroti qui claro se fonte bibere aliquando sompnant) tamen nec illic consistunt, nec in eo sibi satisfaciunt; cum interim verè bonum à nobis diu multumque desideratum, si aliquando possideamus, summa in eo tranquillitas inest, summèque nobis satisfacimus. Quod illis itidem euenerit, nisi boni specie decepti, ad efficiendam libidinem perpetuò redirent, ipsèmq; molestijs, quas primum sunt perpesti, in ignitam illam furiosamq; sitim illius rei prolaberentur, cuius perfectam possessionem frustra delirantes aucupantur. Isto amantium genere nihil est infelicius, qui vel nunquam potiuntur, vel si quando potiuntur, aliud ex alio malum incurrunt, paruasque misérias magnis sæpe accumulunt. Nam istius amoris, neque principia, neque media, quicquam habent aliud, quàm molestias, dolores, cruciatus, defatigationes: adeò vt miserum, & squallidum esse, mœrore, gemitu, tristitia, sollicitudine perpetua torqueri, semper tacere, semper lamentari, semper mortè optare, denique in summa infelicitate semper debacchari, certa amantiū signa, certaq; actiones existant. Tantarum in hominum animis ærumpnarum præcipua causa sensus est, qui æ-

*Non frui-
tur forma,
qui solo cor-
pore frui-
tur.*

*Amantium
mores.*

tate

tate iuuenili facillimè propterea dominatur, quia iam tum carnis & sanguinis tanta vis est, omnino mentem vt à ratione detorqueat, facileq; ad appetitum adducat. Nam cum se reperiat terreno huic carceri religatam, & quasi sepultam, idque muneris ei à natura delegatum sit, vt corpus gubernet: cœlesti iam contemplatione priuata, veritatem ex se perspicuè intueri non potest. Quocirca cum aliquid cognoscere desideret, à sensibus primùm opem implorare cogitur, quibus cum se crediderit, ab ijs circumueniri se patitur, præsertim cum tanta illorum vis sit, vt iam non tam volentem ducant, quàm nolentem in errores, falsissimâque opiniones trahant. Vnde plerumque fit, vt iuuenes sensuali isto amore implicentur, infestissimo rationis inimico, seque ex illo indignos faciât ea gratia, ipsque beneficijs, quæ amor solet in veros clientes suos conferre: nec vllas alias voluptates percipiunt, quàm bruta solent rationis experti, sed maiores multò dolores, atque molestias. Hæc cum ita sint (et cernè sunt) necesse est omnia istis contraria maturiori ætati contingere. Nam senes si pulchritudinis, & venustatis studio incenduntur (cum anima iam corporea mole oppressa non delumbetur, & calor ille naturalis defervescere occæperit) omnis eorum cupiditas cum ratione coniungitur, nusquam hallucinantur, nusquam offendunt, sed perfectissimam formæ possessionem obtinent: qua omnis bonitatis vis enascitur: quoniam forma ex se ipsa bona est, ipsius quoque formæ amor purus, atque sincerus, nihil nisi iustum, integrumque eorum animis ingenerat, qui sensus nequitiam rationis frœnis cohibent: quod senibus in promptu est, iuuenibus rarò conceditur. Absurdum itaque non est amorem illis permittere, qui multò amant scelericius, quàm iuuenes: non loquor de illis qui iam decrepiti, organa corporis adeò habent debilia, vt suas virtutes anima exercere non possit; sed de his, qui integris sensibus, ingenio, atque sapientia valent. Nec illud tamen tacere decreui, quòd etiam si in omni ætate sensualis ille amor reprehensione lignus putetur, in iuuenibus tamen quodammodo excusandus, fortasse etiam tolerandus aliquando videtur. Nam illis etiam si dolores, pericula, molestias, miseria adferat, multi tamen vt nobilis scæinæ cuiuspiam amore non indigoi existimentur, multis virtutum actionibus incumbunt, quæ etiam si ad finem bonum non tendant, ex se ipsis tamen bonæ sunt. Ita ex multa acerbitate duædinem aliquam eliciunt: & post multas res aduersas errorem ignoscunt. Vti igitur illos adolescentes qui appetitum in amandationi subiiciunt, pios dicerem, ita eos quoque excusare, qui sensibus nimium amando indulgerent, cum eodè illos humana

*Ratio domi-
na, Sensus
seruus.*

imbecillitas allicitat: dum tamen humanitatem, modestiam, magnanimitatem ostenderent, dumque inclinante iam adolescentia appetentem istam affectionem, tanquam infimum veri amoris gradum defererent. Verum si ingrauescente iam ætate appetitus flammæ frigidissimis cordibus etiamnum retineant, dominamque rationem seruii sensui subijciant, vix dici potest, quam grauitur sunt reprehendendi. Nam tanquam insensati, inter animalia rationis expertia enumerandi sunt cum amor illi qui ab appetitu defluerit, prout ætati valde dissentaneus videatur. Hic cum paulum Bembus respiraret, summumque undique silentium esset: Quod si sonum aliquis (inquit Morellus) multis iuuenibus viridior & valeatior fuerit, cur illi iuuenilem amorem non concedes? Iuuenilis amor (inquit Ducissa) si adeo infortunatus sit, quid est (Morelle) quod istam temeribus in amando in cœlicitatem exoptes? quod si tu reipsa seuer fuisses (quod isti te esse affirmant) nunquam istuc mali senio infligeres. Si quid mali (inquit Morellus) id non à me, sed à Bembo proficiscitur, qui eis illum in amando modum prescribit, quem ego sane non intelligo. Nam ista sine corpore formæ possessio tantopere ab eo laudata, quid aliud est, quam delirium & inornium? Tum Ludouicus Comes: Tunc (inquit) Morelle formam tam ingens boni existimas, uti est à Bembo descriptum? Minimè sanè (inquit Morellus.) Multas equidem mulieres formosas deprauati ingenij fuisse memini, crudeles, insidiosas: immò propè fatale hoc mali est, ut cum forma superbia concurrat, ex superbia crudelitas nascatur. Tibi fortasse (inquit Ludouicus) crudeliore proinde videntur quia votis tuis, & desiderijs non satisfaciant: sed effice (obsecro) ut i. tibi Bembus explicet, qua ratione forma muliebris à senibus desideranda: quid ab amiculis expectare, quousque contenti esse de eâ: quibus nisi egressus fueris limitibus, facili senties, nec fastidiosas esse, nec inhumanas, sed tuis semper desiderijs obsequentes. Hic paulum commotus (ut videbatur) Morellus: Ego (inquit) i. scire non desidero, quod me nulla ratione tangit: sed tu effice vobis commonstret, quomodo iuuenes, minus sæpenumero viritus valentes, minusque ad amorem dispositi quam senes, istam quam dicis formam expetere debeant. Tum Fredericus ut Morellum iam incalescentem mitigaret, istumque sermonem aliò contorquet, Ludouico responsum præripuit: & minimè meherculè (inquit) errasse mihi Morellus noster visus est, cum formam semper bonam non esse asseruauerit. Pulchritudo siquidem muliebris, multarum sæpe calamitarum, odiorum, incendiorum, vastitarum, bellorum causa fuit, cuius flebile illud urbis Troianæ excidium, testimonium esse potest

potest longè amplissimum. Ipsæ verò mulieres formosæ vel plerumque superbæ, vel crudeles, vel impudicæ sunt. Sed extremum hoc fortasse vitium Morello non videtur. Multi præterea homines cōscelerati honesta facie sunt, iraque à natura fabricati videntur, ut ista aspectus iucunditate, tanquàm hamo sub esca recondito facilius decipiant. Tum Bembus, nolite (inquit) aliquando existimare, quin forma semper bona sit. Ludouicus, ut ad superiorem quam primùm orationem rediret, eundem statim interpellauit: & quoniam (inquit) id Morellus intelligere non vult, quod illi adeò est necessarium; me (obsecro) in hoc fac erudias, quomodo istam in amando sceleritatem, lenes assequi poterunt. Nam id dum mihi prosit, ego nihil moror si omnes me lenem existiment. Arrisit leuiter Bembus, & ego (inquit) istum priùs errorem nobilibus istis ex animo eijciam; tibi demde satisfaciam.

Tum quasi de integro exorsus, Nollem equidem (inquit) amplissimi viri, cùm forma res adeò sancta & cœlestis fuerit, quenquam nostrum, profano, impioq; de ea sermone diuinam maiestatem inconsultis lædere. Morellum itaq; & Fredericum admonitos velim, ne (ut Stesichorus olim) oculis priuentur. Dignum sanè illis supplicium qui in formam temerè inuehuntur, quæ ab ipso Deo proficiscitur, similisq; habetur circumferentiæ, cuius medium ipsa bonitas videtur. Proinde uti nullus circulus sine centro consistit: ita nec forma, sine aliqua bonitate potest esse. Vnde in corpore benè constituto malus animus perrarò habitat. Exterior itaque forma, interioris boni indicium est. In corporibus verò ista venustatis effigies magis minùsue imprimitur, ut ex ista effigie atque charactere, extrinsecus anima cognoscatur: ut in arboribus, quarum flores atque gemmula, quo pulchriores sunt, eo fructus meliores semper sperantur. Idem in nobis plerumque contingit, ut in Physiognomia licet animaduertere, qui ex vultu sæpenumero mores nostros, cogitationesq; intelligunt: & quod multò magis est, in ipsis belluis animos quosdam & spiritus inesse ex aspectu iudicamus, qui sese semper in corpore quantū possunt, explicant atque ostendunt. Ponite vobis ante oculos Leones, Equos, Aquilas: videte si in ipso eorum aspectu ira, ferocia, superbia, non emineat: in Agnis verò & Columbibus simplex & aperta innocentia: in vulpibus atq; lupis, subtilis quædam & versipellis fallacia: quod ferè in reliquis animalibus licet obseruare. Informes itaque ut plurimum mali sunt, formosi verò boni; ipsaque adeò forma nihil aliud est, quàm facies quædam iucunda, hilaris, decora, tanquàm bonum aliquid appetenda: deformitas verò obscura, molesta, inuauis, tan-

*Stesichorus
poeta.*

*Forma
deformitas
in descriptio-
tione.*

quàm malum fugienda. Quòd si omnia quæcunque à primis rerum initijs constituta sunt, animo evoluerè placeat, planè perspicietis, in ijs omnibus quæ bona atq; vitia sunt, formam quandam, pulchritudinemq; inesse. Intuemini (obsecro) ingentem illam totius vniuersitatis machinam, ad salutē & incolumitatem rerum omnium à Deo fabricatam. Intuemini cælum rotundum tot diuinis luminibus vndiq; distinctum. Intuemini in horum medio terram, elementis omni ex parte circumscriptam, propriâque gravitate mirificè sustentatam. Intuemini Solem, qui circumgyrando istæ illustrans vniuersa, hyeme per signa interiora fertur, deinde gradatim ad summum contendit. Intuemini Lunam quæ suam ab illo lucem mutuatur, clariórque apparet quoties ad illum propè accedit, obscurior verò quoties longius descuerit: denique reliquas illas quinque stellas intuemini, quæ vario & diuerso motu eundem omnino cursum conficiunt. Hæc omnia tam pulchro ordine, tanta vi, tantaq; necessitate sunt connexa, vt vel minutissima parte commutata, consistere non possint sine totius interitu: tanta præterea pulchritudine, tantaque venustate sunt, vt pulchrius aliquid mortale ingenium ne excogitare quidem possit. Veniamus tandem ad humanam formam, quæ paruus mundus (nec iniuria) appellatur. Videte numnon omnes partes ea necessitate cohereant, vt arte potius, quàm casu constitutæ videantur: tota deinde compositio tam concinnam in se harmoniam habet, difficile vt sit discernere, num oculi, nasus, os, aures, brachia, pectus, reliquæque membra, maiorem vultui, corporique vtilitatem an dignitatem adferant. Idem in reliquis perinde animalibus dici potest. Volucrum deinde pennas animaduerti, solia etiam, atque ramos arborum: quæ quantumuis ad earum conseruationem, necessitatēque à natura sunt data, aspectum tamen habent longè iucundissimum. Sed naturam paululùm omittamus, veniamus ad artem. Quid quæso potest in nauib; tam esse necessarium, quàm prora, ratis, antennæ, malus, vela, clauus, remi, anchoræ, amplustræ istæ tamen vniuersa ita oculis nostris arrident, quasi ad voluptatem peræque atque vtilitatem essent fabricata. Columnæ etiam & trabes ingentissimæ quæ tecta nostra atque palatia sustinent, non minùs aspicienti iucunda, quàm ædificijs necessaria videntur. Cùm initio templa ac domos ædificare homines cœperunt, culmina in horum medio sic erexerunt, non tam ad ornatam quàm vt aqua vtrinq; velocius discurreret: & tamen (nescio quomodo) vtilitati statim ea venustas accessit, vt si fanum aliquod sub ea cœli parte extrueretur, vnde nec grando, nec pluuia decidit, si erectum

erectum in eum modum culmen non haberet, nihil neque pulchritudinis, neque dignitatis habere videretur. Inter omnes itaque omnium rerum laudes, nihil nobis familiarius aut vltatius est, quàm pulchram rerum vniuersitatem dicere, pulchrum cœlum, pulchram terram, pulchrum mare, pulchros riuulos, pulchras denique sylvas, arbores, hortos, vrbes, domos, exercitus: nihil potestremo est, cui sacra istæ & gratiosa pulchritudo incredibile quoddam ornamentum non attribuat. Neque sanè valdè absonum est, si formam bonitatēque vno communi nomine appellamus, in corporibus præsertim humanis, in quibus si insit venustas, proximam illius causam, animæ venustatem ego quidem existimo: quæ diuinæ formæ particeps, illud omne informat atque illustrat quod contigerit, corpus præsertim in quo habitat, nihil adeò turpis atque obiccenæ materiæ fuerit, vt veram sui ipsius effigiem imprimere non possit. Formam proinde anima, tanquam venissimum victoriæ suæ trophæum relinquit, quando illa materiale naturam deuicerit, & tenebras corporeas diuinissima sua luce dispulerit. Neque verò dicendum est (etiamsi Morello ita videatur) formam mulieres superbas, aut crudeles efficere. Neque illarum calamitatum, bellorum, incendiorum, mulieres formosæ causa sunt, sed effrænes virorum cupiditates. Nunquàm sanè negauerim, venustissimas quasdam impudicas esse, non tamen ratione venustatis (quæ illas semper dehortatur, & ad virtutem sui similem impellit) sed vitiosa plerunque educatione, amantium illecebris, inopia, spe, timore, fallacia, mille præterea artibus, quæ etiam sincerissimarum læminarum constantiam labefactarent, immò optimorum hominum sensum iudiciūque præstringerent. Hic Cæsar: quòd si (inquit) id verum sit, quod heri à Gasparo commemoratum est, dubium non est quin formosæ magis pudicæ sint, quàm informes. Et quid obsecro (inquit Gasparus) à me est dictum? Tu (si rectè commemorerim, inquit Cæsar) mulieres dixisti orantibus nunquam satisfacere: illas verò quæ à nemine rogantur, alios semper exorare. Hoc si ita sit, dubium non est, quin formosæ læpiùs orentur: & tum si semper negent, quis dubitauerit, quin longè sint castiores quàm deformes illæ, quæ alios rogare coguntur? Arrisit vehemēter Bembus, & huic (inquit) argumento responderi non potest, deinde sic pergit. Illud sæpe uenerò fieri videmus, vt quemadmodum reliqui sensus, ita etiam visus decipitur, vultūque minimè venustum, formosum, iudicet: & cū in ipsis oculis, totoque aspectu lasciuiam quandam & inhonestas blanditias depictas viderint, multi quibus ille obtutus placet,

Vitio materiæ forma sæpè later.

quique potiundi spe trahuntur, venustatem appellant, cum re ipsa nihil sit aliud, quam fucata quædam inuerecundia tam sacro & honorifico nomine multò indignissima. Tacuit hic Bembus: verum instabant vniuersi, vt de isto amore plura adijceret, deinde quomodo ista forma verè frui liceret. Tandem ille, satis (inquit) hercle probasse mihi videor, senes multò faciliùs quàm iuuenes amare posse: quod cum mihi in istius sermonis initio propositum erat, non est quòd vlteriùs progredi velim. Tum Ludouicus: Multò certè lucidiùs adolescentum infœlicitatem, quàm senum beatitudinem aliquam expressisti, cum eos minimè institueris, quibus gradibus ad istum illorum amorem contendant. Solam illis magistratam rationem concessisti, cum communi omnium opinione, summa sit rationis cum amore contentio. Voluit hic Bembus nihilominùs desistere, sed Ducissa cum illum ad dicendum reuocasset, ille quasi denud exorsus: Nimis (inquit) infœlicis natura humana esset, si anima nostra, in qua vehementes isti appetitus facillimè oriuntur, eisdem hac vna parte foueret, quæ illi cum brutis est communis, nec vllum in eo subsidium haberet, quæ nobiliori vi consistens, propria est & sua. Quocirca cum ita vobis visum fuerit, de re tam excellenti dicere, non recusabo. Et quoniam indignum me scio, qui de sanctissimis amoris mysterijs dicam, illud oro qui cogitationem, linguamque mouet, eisdem vt ita dirigat, vt ego præstantissimo huic nostro Curiali amorem ficeorum, non communem illum aut vulgarem ostendam. Et vt ego ab ineunte ætate totum vitæ anteaetæ curriculum illi dicauerim, ita faxit vt & meo desiderio, & illius gloriæ, oratio mea respondeat. Cum itaque natura nostra florente adhuc adolescentia, ad eò violentèr à sensibus distrahatur, dabimus Curiali nostro, vt in illa ætate aliquid sensui concedat. Verum cum illi annorum maturitas accesserit, si illius amoris cupiditate incendatur, omni cura atq; diligentia caueat, ne in illas spontè miseras prolabatur, quæ in illo iuuenili impetu miserandæ potiùs, quàm reprehendendæ videantur: in senili verò impotentia, deridendæ potiùs, quàm quoquo modo tolerandæ. Quoties itaq; in mulierè inciderit, quæ cum forma singulari, morum suauitatem coniunctam habet, cum ille in amore expertus, suam cum illius natura sympathiam animaduertat, cum oculos persenserit, formæ ad se imaginè cū aueritate quadã rapere: cum eandè ad cordis penetralia deferri, ab anima magna voluptate perlustrari intellexerit: cum vim illam atq; influentiam se interiùs commouentè paulatim incallescere viderit: cum subtiles illos spiritus in oculis scintillantes, noua semper fomenta incèdio submini-

stare perceperit: initijs prudenter ob stare debet, rationem sopitam *Obstandum*
 excitare. illius præsidij cordis propugnacula munire, omnes illius *principijs.*
 aditus appetitui sic recludere, vt ad eandem neq; vi aperta irruere,
 neq; fraude & insidijs subintrare possit. Ita resinctis iudicio incen-
 dip. omne quoque periculum rescindetur. Quòd si flamma aliqua
 etiamnũ resistit, si casu aut incuria excreuerit, tum Curialis, cum
 se deprehensum animaduertat, omnem vulgaris amoris turpitudi-
 nem abijciet: & sic ratione duce, sanctam quandã in amando pie-
 tatẽ ingreditur, vt corpus existimet, in quo pulchritudo apparet,
 venustatis fontem non esse, sed formã (cum res incorporea & cœ-
 lestis radius fuerit) multũ de sua dignitate detrudere, cum vili
 huic & mortali subiecto se coniunxerit: cum quo quanto se minũs
 comunicauerit, tanto est splendidior: cum verò penitus disijuncta
 fuerit, tum quidem multò est omnium perfectissima. Et quẽnad-
 modũ nec palato audire, nec auribus olfacere conceditur: ita nec
 pulchritudine tãgendo frui, nec illis animi voluptatibus satisfacere
 possumus, nisi solo vidẽdi sensu, cuius proprium obiectum forma
 est. Alios itaq; sensus in ea re cœcutientes declinet, eunq; tam ad-
 mirabilem splendorẽ, gratiam, scintillas amabiles, rursus, gestus sua-
 vissimos, cetera deniq; formæ ornamenta, solis oculis percipiat:
 vocis suauitatem, verborum cõsonantiam, musicam etiam (si mu-
 sicæ incubuerit) audiat, vt isto duorum simul sensuum tam dulci
 pabulo animũ reficiat, qui cum parũ in se corporeæ molis habeat,
 rationi facilius inserviunt, nec desiderio aliquo, nisi tantũ honesto,
 per corpus ad appetitum transeunt. Deinde amatam mulierem co-
 lat, reuereatur, veneretur, eidemq; omnibus officijs placeat, omnia
 illius cõmoda suis præferat, vita deniq; propria chariorem habeat:
 ita tamen vt animi pulchritudinem, corporis anteponat. In qua ex-
 colenda ita euigilet, vt in errorem aliquem labi non sinat: sed in-
 seruiendo, hortandoq; ad temperantiam, modestiam, honesta-
 tem, impellat, omnem cogitationum impuritatem, omnem vi-
 tiorum turpitudinem stirpitũs euellat. Ita dum virtutes in animi
 hortulo disseminauerit: & fructus pulcherrimos percipiet, & dul-
 cissimos degustabit, & veram tandem formam, veræ formæ im-
 primeret, atque ingenerabit, qui verissimus amoris finis à quibus-
 dam existimatur. Istis vestigijs si Curialis no ster insistat, & dominæ
 suæ gratissimus semper erit, & illa vicissim in illius desiderijs of-
 ficiosa, dulcis, affabilis, nec minũs illi placere, quàm ab eodem di-
 ligi optabit: in vtroque vna eadẽque voluntas erit, vtrique summa
 felicitas continget. Hic Morellus: Vera (inquit) forma, tum de-
 mũ formæ optimẽ imprimitur, cum in muliere formoso, pulchra

proles ingeneratur : hoc ego manifestius amoris argumentum putarem, quàm si me millies ista (quam dicis) verborum suauitate deliniret. Arrisit hic Bemus : & minimè (inquit) oportuit Morelle, limites quosdam isto modo transire. Non est (mihi crede) exiguum amoris signum, cum formam muliercula (rem tanti momenti) amatori concedat, cum per illos animæ meatus, id est, videndi, audiendisque organa, oculorum obtutum, vultus imaginem, vocem, verba (quæ omnia illius cordi infunduntur) tanquam beneuolentiæ testimonia liberè illi permittat. Falsi melièrulé testes (inquit Morellus) aspectus, atque verba, & sæpè sunt, & sæpius esse possunt. Quisquis igitur certiora amoris pignora non habet, is mihi stultè securus videtur. Expectabam sanè multò hanc tuam in Curialem nostrum humaniorem fore, quàm Iuliani scæminam : sed illis iudicibus persimiles utrique videmini, qui vt sapientes habeantur, contra suos sententiam ferunt. Ego sanè (inquit Bemus) meam Aulicam, Curiali meo minimè iuuenili affabiliorem esse volo, quàm suam Iulianus etiam inueni vult esse : quod eo cum ratione meliùs conuenit, quia meus ille, nihil nisi honesta efflagitabit, quæ sine reprehensione concedi poterunt. Verùm Iuliani muliercula, cui de iuuenili modestia vix constat, honesta sola concedet, reliqua repudiabit. Multò itaque meus iste felicior, cui nihil denegatur, quàm ille, cui aliquid conceditur, aliquid non permittitur. Et vt planiùs perspiciatis, quantum ille amor qui ratione nritur, eo præstantior est, qui à sensibus oritur, illud audeo confirmare, illi permulta concedenda esse, cum eadem ipsa huic posteriori deneganda sint : quoniam in altero turpia, in altero honesta existunt. Et proinde scæmina, vt sincerè amanti satisfaciat, non solum iucundissimè cum eo ridere poterit, familiariter & priuatè colloqui, iocari, ludere, manu sua uiter apprehendere, sed impune etiam osculari : quod in illo sensuali amore non licet, si Iuliani regulis credamus. Osculum enim cùn & corporis, & animæ coniunctio sit, metuendum vehementer ne iste amator sensualis, corpori quàm animæ sit procliuor. Amator verò rationalis, etiamsi os corporis partem esse non ignoret, tamen cum verba (quæ animæ sunt interpretes) ex eo tanquam illius vestibulo exeant, cum spiritus etiam noster (qui anima à multis appellatur) illac effluat, suum cum amatæ muberis ore coniungit, non vt illam honesto aliquo desiderio incendat, sed vt ex eo vinculo, animarum aditus utrinque patefaciat : quarum cum altera alterius studio efferatur, alternatim sese in utriusque corpus infundunt, atque commiscunt : vt è duabus vna fiat, quæ

*Osculum
quante
virtutis,*

quæ duo corpora mirificè gubernet: ita osculum animæ potius, quàm corporis est connexio. Nam & istam ad sese subtiliter attrahit, & ab omni sæce corporea quodammodo disiungit. Vnde omnes pudicè amantes osculum tanquam animarum catenam aliquam expetunt. Plato igitur diuino quodam amore incensus, quoties oscularetur, animam summis se labris, tanquam è corpore euolaturam tenuisse affirmat. Et quoniam animam à rebus sensibilibus segregare, nihil est aliud, quàm eandem cum intelligentibus vnire: quoniam ista tam mirifica combinatio, nulla re aptius quàm osculo exprimitur, diuinissimo illo Salomonis Cantorum libro sic scribitur: *O utinam ore me exoscularetur.* Quod est ab eo dictum, facilius vt ostenderet, quanto cœlestis formæ desiderio, anima illius quasi in extasi raperetur, quando (vt cum illa intumè coniungeretur) terrenum corpus exuere desideraret. Stabant arrectis iam omnes auribus, & Bembum diuinitus disrentem attentissimè audiebant: & quamuis paulùm iam statim respiraret, omnes tamen quasi illum admirati, siluerunt. Tum ille, Quoniam vobis hortantibus (inquit) sermonem istum de felici amore Curialis minimè iuuenilistum ingressus, eundem longius aliquantò insequar, quoniam hic consilere periculolum esset, cum animus noster ad sensus ferè sit procliuor. Et quam uiratio bene cum deliberatione eligat, formamque cognoscat à corpore nunquam oriri, & proinde libidinibus tæcenum imponit, tamen cum semper illam in corpore defixam intueatur, cum solam contemplari per se vix possit, sensum labascit iudicium, & longiore spatio sæpenuerò corrumpitur. Et si nullum aliud incommodum persentisceret, sola tamen amatæ absentia cruciatur, quoniam formæ vis illa cum præsens fuerit, mirificè delectat, humores cordi suffusus calefacit, sopitas & quasi congelatas in anima facultates resoluunt, atque excitat: quæ cum interius ebullientes, cordi se protuderint, tum spiritus illos subtilissimosque vapores, id est purissimas sanguinis partes per oculos emittunt; quæ cum obuiam formæ atque pulchritudinis imaginem exceperint, eandem secum mille modis exornant, & effingunt. Quod dum obnixè & sollicitè faciunt, anima nunc incredibili delectatione, nunc admiratione inaudita commouetur, dumque sola apud se lætatur, stuporem simul cum voluptate communicat: cumque illum timorè & reuerentiam persenserit, quæ rebus sacris & cœlestibus attribuitur, tum se tanquam in Campis Elisij positam, multò beatissimam existimat. Quisquis itaque amantium, corporis tantummodo pulchritudini inhæat, illud citò tam fragile bonum, lubricam-

que felicitatē anittit. Nam simulatq; mulieris splendor ab oculis remouetur, animus tanta voluptate orbatus languescit: quoniam vis illa amoris, absentes magis, quā præsentes vrit. Vnde omnes illi meatus appetitui deseruiētes, paulatim exarescunt, restat tamen aliqua venustatis memoria, quæ virtutes animæ nonnunquā sic mouet, vt spiritus exerere sæpenumerō contendat: qui cum omnes poros obstipatos reperiant, exitum vndique aliquē exquirunt, dumq; sese huc illuc frustra concitant, quasi stimulis quibuldam animam exagitant, illamq; doloris acerbiteratē admouent, quæ infantes sentiunt, cum per gingiuis tenerrimas dentes enascuntur. Hinc lachrymæ, mœrores, suspiria, hinc omnia amantiū tormenta. Anima enim malè ac molestè se habet, vixq; apud se consistere potest, donec optatam effigiem denuō præsentiū videat: quod si casu aliquo fiat, statim acquiescit, in eamq; vnā intentā, illius aspectu, tanquam pastu suauissimo nutritur, nec eo vnquam (si fieri posset) carere deinceps vellet. Ab istis molestiis vt liberior Curialis noster existat, vt veram formam sine perturbationibus cōtempletur, rationis subsidia adiungenda sunt, ipsaq; adeō forma ab omni corporis desiderio sejuncta, simpliciter & per se consideranda est: cumq; illam imaginatio ab omni materia abstraxerit, animæ familiarem charamq; faciat, secum noctes dielq; habeat, omni loco, omni tempore vnā gaudeat, nūquam amitti posse existimet, semper denique meminerit corpus à forma alienissimum quiddam esse, cuius perfectioni non modò nihil prodest, sed valdè etiam obest. Hac vna ratione Curialis iste minime iuuenilis ab illis malis immunis erit, quibus omnes plerunq; iuuenes sunt obnoxij: quos suspiciones, indignitates, iræ, desperationes, furores eō insanix redigunt, non solum vt amatis mulierculis vim inferant, sed vitam etiam sibi ipsis aliquando auferant. Ab istis tam crassis erroribus, ille noster tantum aberit, vt nec amata mulieris marito, nec patri, nec fratribus, nec consanguineis vllam iniuriam faciat: nihil committeret, quod ad illius quā reueretur, ignominiam redundare poterit: linguam atque oculos ita vbis continebit, nunquam vt animi mysteria explorent: nunquam discedens in mœsticiam, atque luctus incidet, quoniam illum tam diuinum thesaurum intimo corde repositum vnā secum serat. Et quod multò magis est, conceptam iam antea formam, imaginationis virtute multò illustriorem reddet. Verū præter istas tantas, & tam exoptatas commoditates, vnā multò omnibus excellentiorem amantes percipient, si istum amorem, tanquam gradum aliquem ad diuiniorē superioremq; accommodent.

Quod

*Forma non
est corporea.*

Quod facile quidem efficiunt, si alius secum agant, quanta illa vincula sunt iniecta, dum unus tantummodò formæ contemplationi sunt addicti. Ex istis se angustij tandem aliquando ut euoluant, infinita rerum diuersarum ornamenta, cogitatione paulatim complectentur: cumque omnes simul formas generali quodam mentis conceptu comprehenderint, multitudinemque immensam ad illam unitatem reduxerint, quæ per vniuersum genus humanum diffusa est, tam non iudicidnam vniuersi muneris pulchritudinem, sed vniuersalem illam quæ omnia simul corpora exornat, intuebuntur: istoque tam claro lumine stupefacti, inobscurius aliquod aciem non intendent, sed flammis quibusdam sublimioribus incensi, inferiores illas nihili pendens, quibus antea deflagrabant. Iste amoris gradus etsi planè heroicus sit, etique dignitatis, ut eò pauci perueniant, perfectus tamen dici non potest. Nam phantasia, cum potentia organica sit, et iique solis principijs cognitionem habeat, quæ à sensibus deferantur, à tenebris tamen materialibus omnimodò pergit, ita non est. Proinde etiam si formam vniuersalem per se abstractam intelligat, satis tamen perspicuè sine aliqua ambiguitate non discernit, propter eam quam habent phantasmata cum corpore conuenientiam. Vnde amantes istiusmodi, auiculis illis persimiles mihi videri solent, quæ plumis vix dum satis vestitæ, etsi paulùm se ad volatum attollant, a nido tamen discedere non audent, nec vento se, cæloque aperto committere. Curialis itaque poster, cum huc tandem aspirauerit, etsi felix appellari poterit, si cum illis conferatur, qui sensuali amore sunt immersi, hic tamen illum nolumus consistere, sed semper progredi, illam viam, illum ducem, insequi, qui eum ad veram demum beatitudinem adducet. Ita non modò in amentiam aliquam non incidet (quod illi ferè faciunt qui corpoream tantummodò pulchritudinem adstant) sed in se sapienter recedens, illam formam aspiciet, quæ solis animi oculis conspici poterit: qui tum demum acuti atque perspicaces esse incipiunt, cum corporis oculi hebetudinem quandam atque caliginem contraxerint. Anima itaque à vitiorum impuritate aliena, philosophiæ studijs exulta, rebus spiritualibus insistens, intelligendo exercitata, in sui ipsius contemplationem conuersa, tanquam somno alissimo excita, illos oculos aperit, quos omnes habent, pauci exercent. Cumque in se illius luminis radium viderit, quem cum cælitibus communem habet, cuius vel minimam umbram cum corpore communicat: tum in rebus terrenis cæca sit, in cælestibus multò oculatissima. Cum verò virtutes corporis motuæ, vel seria contemplatione

Abstractio

abstractæ, vel formosissimæ fuerint, nihil vt obistere, aut impedire possit: occultum quendam angelicæ pulchritudinis odorem sentit, illius lucis splendore rapitur, deinde paulatim inflammatur, eumque adeo auidè insequitur, vt eodem nunc inebriata, nunc extasi correpta videatur: dumque cum eo se vnire desiderat, ipsius Dei vestigia reperisse existimat, in cuius cõtemplatione, tanquam sine ultimo, atque beatissimo acquiescere desiderat. Ista tam scælici flamma, cùm vndique incendatur, ad nobilissimam sui partem, id est, intellectum se erigit, & terrenis vmbraculis nusquam amplius occæcata cœlestem pulchritudinem apertissimè intuetur: eadem tamen perfectè non fruitur, quoniam particulari tantùm intellectu contemplatur, qui vniuersalem complecti non potest. Amor itaque cùm isto beneficio sibi non satisfaciat, maiorem animæ scælicitatem attribuit. Nam vti è singulari aliqua forma, ad generalem illam omnium corporum perduxerat: ita ex infimo gradu intellectus particularis ad vniuersalis illius fastigium euehit. Ita anima veri, diuinique amoris sanctissimis ignibus accensa, ad cœlestem naturam aduolat, nec sensus tantummodò commercium repudiat, sed rationis etiam momentis amplius non indiget, cùm in angelum transformata omnia intelligat, cùm omni velo, omni que nube discussa, amplissimum illud pelagus diuinæ pulchritudinis videat: eamque in se recipiens, ea scælicitate gaudet, quam solus percipere non possunt. Quòd si igitur illius formæ (quam oculis cœcutientibus indiès tanquàm insomnium aut vmbram conspiciamus) tanta vis sit, vt magnas sui faces in nobis commoueat, vt nullam cum ea voluptatem conferendam arbitremur, quam ex vnico mulieris aspectu percipimus: quanta quæso, & quam scælix admiratio, quam beatus stupor, illas animas occupat, quæ ad diuinæ formæ conspectum accedunt? quæ tam dulcis flamma, quod suauius incendium putandum est, quàm illud quod ex ipso fonte veræ & cœlestis pulchritudinis exoritur? cùm omnis venustatis principium sit, quod neque augeri, neque diminui poterit, cùm semper pulchra, semper eadem, semper sui similis appareat, nihil alterius participans, nulla ex parte inæqualis: postremò, cùm vndique suauis & formosa sit, cùm cætera omnia, quòd formam habeant, ab ista forma acceptam referant. Hæc illa pulchritudo est, quæ à summa bonitate separari, atque diuelli non potest, quæ sua luce omnia ad se attrahit, quæ & intellectum intelligentibus, & rationem rationalibus, & sensum sentientibus, & appetitum animantibus, & vitam, motum, instinctum (tanquam sui vestigium) plantis, lapidibusque infundit. Tandò itaque amor iste reliquis præstantior

stantior est, quanto illius causa cæteris est excellentior. Et quem admodum ignis omnes auri faeces exurit, mirificeque diuidit: ita sanctissimus iste animarum nostrarum ignis, illud omne quod in ijs impurum atque mortale est rescindit, cœlestem illius partem exornat atque excitat, quæ in illa iam antea sensus iniquitate ob-
ruta, atque sepulta erat. Hic est ille ignis, quo Hercules in Oetæ montis vertice flagrasse à poëtis fingitur, cuius incendio diuinus & immortalis est effectus: Hic Moïsis subus igneus, hic disiectæ linguæ ardentes, hic currus Eliæ inflammatus, qui gratiam, beatitudinemque illorum animis ingeminat, qui illius aspectu dignantur, cum terreno carcere, & pedore soluti, ad antiquum domicilium, id est, cœlum, reuertuntur. Huic itaque diuinissimæ luci omnes curas, cogitationesque conferamus, quæ cœlestem viam commonstrat: cique omnes affectus posponentes, quibus depressi fuimus, per illam scalam, quæ infinito gradu amoris sensu-
lis umbram habet, supremam illam stationem ascendamus, ubi cœlestis illa, amabilis, & verissima omnium forma habitat, quæ in intimis Dei penetralibus ita reconditur, vt eam mortales oculi intueri nō possint. Ibi verissimum desideriorum nostrorum terminum, laborum requiem, miseriarum perfugium, ægritudinū medicinam, denique tempestatum ac procellarum huius vitæ omnium, portum tutissimum inueniemus. Quæ itaq; vox (ò amor sanctissime) quæ tandem mortalis lingua tuas laudes satis dignè iusteque commemorare possit? Tu omnis pulchritudinis, bonitatis, sapientie thesaurus, à diuina pulchritudine, bonitate, sapientia deriuatus in eadem persistis, & ab ea per eandem in circulum reuolueris. Tu dulcissima mundi cathena, tu medio inter cœlestia ac terrena repositus, suavissimo quodam temperamento superiorum virtutes rebus inferioribus immittis, & animos mortales ad suum principium reducens, cum eodem mirifice coniungis. Tu concordia quadam elementa commisceas, tu naturam ad producendum excitas, rerumque species successione sustentas. Tu res dissitas, ac separatatas adunis, imperfectis perfectionē attribuis, dissimilibus similitudinem, inimicissimis amicitiam, terris fructum, mari tranquillitatem, cœlo lumen vitale. Tu veræ voluptatis, gratiæ, pacis, mansuetudinis parens es; eadē rusticitatis, feritatis, ignauiæ hostis: omnis denique boni, & initium primum, & finis ultimus. Et quoniam te in ipso flore pulchrarum mentium atque corporum habitare delectat, non dubito, quin hic apud nos versere, eorumque oculis atque animis aliquando te commonstres, qui tuo aspectu non indigni putantur. Tu itaq; (ò summe Deus) votis nostris attēdere digneris,

cordibus te nostris infunde, p[ro]p[ri]o splendore, tuo sanctissimo igni caliginem nostram dispelle tanquam dux fidus in isto Labyrintho tenebricolo, veram viam ostende, tutius ad hallucinantes sensus corrige, & post istam tam inane[m] & vana[m] peregrinationem, sinceram, rectamque beatitudinem colluce[m] p[ro]p[ri]os illos spirituales, qui intellectus varietates viciosa[n]t, terkramus & haemioniam illam ecclesticam, concentu[m]que sic audiamus, nihil vt fore in nobis perturbationum discordie relinquatur. Inexhausto illo quietis & tranquillitatis fonte, nos inebriatos qui semper delectat, nunquam satiat, qui omnibus ex ea tam limpida aqua potantibus veræ beatitudinis gustum monstrat. Lucistur radijs adumbratam oculorum nostrorum ignorantiam ita discendas, vt mortalem posthac pulchritudinem contempnant, deinde intelligant res illas (quæ primò vidisse se credunt) omnino nullas esse: eas verò quas nondum viderunt, esse verissimas. Accipe animas nostras sese tibi tanquam sacrificium humillimè offe[r]entes illis eas flammis adure, quæ omnem scoria[m] & spurcitiam expurgant, vt à corpore disjunctæ, perpetuo & inextinguibili vinculo cum ecclesti forma coniungantur. Nos verò à nobis ipsis separati tanquam veri amatores in amaram commutemur, deinde à terra sublati, ad conuiuium illud angelicum admissi, ambrosia & nectare saturati, sanctissimam illam, semper viventem mortem obeamus. Vt antiquissimi olim patres, quorum animas Zelo ardentissimo contemplantes, tu è carcere corporeo eripuisti, & cum ipso Deo collocasti. Cum haecenus Bembus tanta vehementia perorasset, quasi cæstro aliquo diuino percitus fuisset, stabat tandem tacitus, & immobilis, & oculis in cælum eleuatis, in extasim sublapsus videbatur: cum tandem Emilia, quæ vnà cum reliquis attentissimè auscultabat, illum toga vellicans, quid est (inquit) Bembe? caue ne tute etiam ista tam defixa cogitatione animum quoq[ue] à corpore disjungas. Id si fieret (inquit Bembus) ne hoc quidem primum in me amoris miraculum esset. Instabat iam valde Ducissa, cæterique promiscuè omnes, vt in isto sermone longius progrediretur, nemòque omnium erat, quin diuini illius amoris scintillam se aliquam iam nunc persentiscere putaret. plurib[us]que vehementer inhuaret. At Bembus: Ego (inquit) haecenus viri optimi, id vobis disserui quod mihi sanctissimus amoris furor, nec præmeditanti, nec opinanti dictauit. Nunc verò cum nihil amplius ille suggerat, nescio, quid ego adiciam. Neque verò ipse fortasse amor, sua vltèrius mysteria proferri vult, nec Curialem illos limites præterire, quos ego illi demonstraui: & proinde plura attexere fas fortasse non erit.

Sanè

Sanè verò (inquit Ducilla) si Curialis noster minimè iuuenilis, illis vestigijs insistere possit, quæ tu illi expresseris, nihil est quòd tanta sollicitate satisfactum sibi non putet, nihil quòd iuuenibus amideat. Tum Cæsar, illa (inquit) via quæ ad istam beatitudinem adducit, adeò erecta, & difficilis est, ut verè ne cò perueniri non possit. Credo equidem (inquit Gasparus) id viris difficile, mulieribus impossibile esse. Subridens hic Æmilia, si adeò sæpè (inquit) in nos deliqueris, nos tibi amplius non ignoscemus. Nihil herculè deliqui (respondit Gasparus) si dixerim scempinarum animas à passionibus adeò liberas non esse, uti hominum mentes sunt, nec adeò contemplationi deditas, quemadmodum illis necesse est (ut Bembus confirmavit) qui cœlestem illum amorem degustare desiderant. Neque verò hoc unquam mulieribus contigisse legitur, sed viris nonnullis, ut Platoni, Socrati, Plotino, multisque alijs sanctissimis item patribus, ut Diuo Francisco, cui ardentissimus amoris spiritus, sacratissimum illud quoque vulnus fessum impressit. Neque sanè alia virtus aliqua nisi amatoria sanctum Paulum ad illa mysteria rapere potuit, quæ reuelanda non sunt: nec sancto Stephano claustra cœlorum aperientia commonstrare. Hic Iulianus: Ne ista quidem in re viri sceminis præstantiores sunt. Nam ipse Socrates omnia amorum arcana illi à muliere, nimirum Diotima, explicata fuisse ostendit. Idem quoque Angelus qui sacram illam effigiem diuo Francisco impressit, multas nostra ætate sceminas, eodem caractere dignas effecit. Illud etiam meminisse debes, Mariæ Magdalena multa peccata remissa esse, quoniam multum amavit. Eadem fortasse non minùs, quàm ipse Paulus angelico amore in tertium cœlum est euecta. Aliæ præterea innumerabiles (ut heri commemoravi) quæ Christi nominis amore, vitæ despicientes, pœnarum atrocitatem, mortemque omnibus terribilem nihili pendebant. Neque illæ sanè vetulæ erant (quod in nostro Curiali Bembo requirit) sed molles tenerræque virgunculæ, in qua ætate (si illi credimus) amor ille sensualis tolerandus videtur. Hic Gasparus plura dicturus erat, sed illi Ducilla orationem præripuit: & istius (inquit) rei Bembus iudex esto, num cœlesti illi amori mulieres æquæ atque viri non sunt aptæ, & idoneæ. Sed quoniam his illa longior fortasse iutura est, præstat in crastinum differre. Immo hac nocte terminetur (inquit Cæsar.) At hæc quomodo fiat, non video (inquit Ducilla.) Rectè sanè, (inquit Cæsar) nam iam dudum dies est, lucemque ostendebat, quæ iam tum per tenestrarum rimas penetrare cœperat. At tollunt sese confestim omnes, non sine lumina

admiratione quòd istas disputationes longiores non putassent: quod necesse fuisset, nisi & seriùs paulò, quàm solebant exoriri essent, & mira quadam suauitate, ita omnium animos ista disceptatio demulcisset, vt horas sensim labentes, animaduertere non possent. Nemo sanè somni grauedinem aut stuporem aliquem persensit, quod illis solet euenire qui horam dormiendi consuetam præterierunt. Cùm igitur fenestraz omnes apertæ essent, quæ in illa palatij parte sunt, quæ ad montem Catrium vergit, rosea iam se aurora per orientem ostendit, omnesque iam stellæ abierant, vna excepta Venere dulcissima cœli gubernatrice, quæ diei noctisque crepuscula custodiuit, à quibus aura suauissima perflare videbatur, quæ aërem tenui quadam frigiditate perfundens, aues ad cantilandum prouocabat, inter syluas murmurantes, collesque vicinos. Vnde omnes, Ducissæ serenissimæ summa reuerentia valedicentes, cubitum sine tardarum luce discedunt, cùm diei lumen sufficeret. Cùmque Camera ingenti excederent, Præfectus in Ducissam conuersus, vt Gaspari (inquit) & Iuliani litem componamus, citius hac nocte quàm fieri solet, coram Iudice conueniemus.

Hac conditione id fiet (inquit Æmilia) vt si Gasparus mulieres (vti solet) falsò calumnietur, pignora aut fideiussorem det, rationis se iudicio fisti. Nam ego illum inconstantem fore & fugitiuum suspicor.

In Balthazaris Castilionis Aulicum
à Bartholomeo Clercke Latinum ex
Italico factum.

Q Valem Plato REMPUBLICAM
Diuinus olim finxit, &
Qualem BEATVM prodidit

Regis magister maximi,
Et ille qualem RHETOREM
Descripsit omnium optimus
Rhetor Latinus Tullius:
Talem AVLICVM Castilio
Coloribus verissimis
Depinxit Hetruscis suis.
At illud ô factum malè,
Quòd non erat fas gentibus
Et cæteris cognoscere
Tam insigniter pictum AVLICVM
Donec Quirinalem togam,
Hetrusco ablato pallio,
Insigni huic dat AVLICO
Clercus Britannus aulicus:
Clercus, Minerua cui fauet,
Cui lingua, cui pectus sapit,
Vulgare qui profert nihil.
Ergo illud ô factum benè,
Quòd cæteris & gentibus
Nunc (Clercke) per te fas fiet
Illum AVLICVM cognoscere
Tam insigniter pictum AVLICVM.

T. Ringus.

Iulij Borgarucij Doctoris medici,
Carmen Hendecasyll.

IStos, Docte, tuos labore summo
 Præter, Clerke, animum omnium virorum
 Factos, & salibus libros refertos,
 Non mirabitur omnis hæc pigra Aetas?
 Factos dixerit ipse noster author
 Qui si viueret, osculis Latinos
 Ornatos melius, iocis repletos
 Fixis, in medio sinu locaret:
 Oh nunc Ausonia ipsa quid fatetur,
 Priscè cum videat tuos loquentes
 Aulæos? Decus omne conferendo
 Priscas (Clerke) tibi parat coronas.

Tullius, Oforius, Clerckus, flos, gloria, laurus,
 Florens, grata, virens, floret, abundat, onat.
 Tullius Ausonii dicatur flosculus horti,
 Oforius patriæ gloria sola sue:
 Clerckus & Angliaci memoretur germen agelli,
 Et meritò patriæ laurea tanta sue.

Henricus Dethick
Oxonienfis.

AULA,
DIALOGVS
GVIELMI INSV-
LANI MENAPII, GRE-
VIBRVGENSIS,

QVO LIBELLO PAR-

*tim refelluntur & deriuantur, partim
attenuantur Æneæ Syluij & Vlde-
rici Hutteni in Aulam cri-
minationes.*

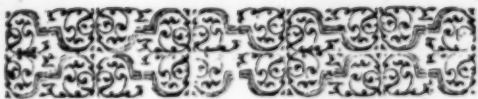

LONDINI,
Ex Officina THOMÆ ADAMS.
1612.

C
I
N
E

C
C
C

VI
VI
m
ja
ti
ni
de
b
p
m
in

GVLIELMVS
INSVLANVS ME-
NAPIVS, PRAEPOSITVS
ECCLESIAE DIVI ADELBERTI

Aquen. Bonifacio Amorbachio
suo S. P. D.

SO LET genus hominum literato-
rum, Bonifaci charissime, contra-
etiam semel familiaritatem crebra
inuitatione, zicisitudineque mu-
tua literarum ac xeniorum stabili-
re, confirmareque. Id nos inuicem
facere ut minime est necesse, manen-
te videlicet eadem utrobique amo-
ris constantia: ita forte per distantiam nimiam loco-
rum non licet, te Basilea, me Dusseldorpij commo-
morante. Caterum, ne videamur prorsus à vulgi sen-
su opinioneque discedere, amicitias hominum passim me-
tuentis à necessitudine, fructuque officiorum: entibi pig-
nus & documentam perpetua mea beneuolentia studiij,
delicatam nomenituo Aulam, Dialogum meum: neque
hoc solum, sed delatum etiam tibi arbitrium super re tota
pronuntiandi. Vides modo, quanta sit fiducia tui amoris
mea, nisi potius audacia dicenda est, qui munus tibi in-
iungam plenum molestia & periculi. Constat namque
S 2 palam.

palam, quanto in odio & invidia fuerit. Aellenus aula
 versata, quantoque studio & ardore ipsius causa sit ab
 amulis quibusdam impugnata. Verum enimvero facta
 diligenti collatione, non tam formidandam nobis puto
 auctoritatem, facultatemque scribendi aduersariorum,
 qua plurimum certe potuerunt, quam arbitror obfutura
 prauidicia iam olim facta, & inuidiam multitudinis
 suapte natura plus satis proclivis ad criminandas opes,
 amplitudinem, splendorem & ornatum aule. Ceterum
 intuentibus nobis acrius altercationem illam cum aula
 abs Aenea Sylvio & Huldérico Hutteno susceptam, qui
 soli apud Latinos (quod quidem sciamus) partes sibi
 sumpserunt & professionem cum ministris regis dimican-
 di, apparet rem ipsam parum distincte luculenter accep-
 tam, dum unius acerbitate censura omnes simul aulas, &
 cuiusque generis ministros perstringunt, ac per locos com-
 munes fere ingressi rem ita tractant, ut non, quales per se se
 necessario sint aula Principum, describant, sed cuiusmodi
 esse potuerint, si tali ingenio praediti sint alumni regis, quali
 finguntur abs Aenea & Hutteno: cum alioqui in confesso
 sit, magnam ubique ingeniorum & naturarum esse vari-
 etatem. Nam qui ita damnant aulam, ut formam sibi
 displicere gubernationis significant, ij pari argumento
 omnem quoque politiam conuellunt. Qui vero multa
 inibi committi vitia queruntur, metuerint idem ve-
 lim, nullos omnino conuentus aut societates hominum
 suis vacare criminibus. Hec quum ego apud me forte
 perpenderem, gavisus equidem sum datam mihi materi-
 am & occasionem bonis quibusque Principibus, & horum
 consimilibus ministris gratificandi, si, quod hucusque
 nemo in tanta copia nostri temporis scriptorum fecit, si,
 inquam, vindicarem quomocunque aulam ab im-
 positis criminibus per speciem lusus ab ociosis quibusdam
 scriptori-

scriptoribus. Fuit igitur in suscepto argumento precipua mihi cura & studium deriuandorum participandorumque criminum, si quando viderem negatam facultatem refutandi. Hic saepenumero usus tum nominum, tum rerum distinctionibus, diuisionibus, iisdemque interdum replicatis, ex more consueto Platonis id quidem. Tamen si quid nos ad hunc? Quo quidem in negotio quantum praestiterim tuum ego in primis facio iudicium, hominis doctissimi simul & integerrimi, ut non dubitem, te & pro excellenti tua eruditione posse, & pro aequitate animi iustam sententiam ferre velle, ita ut tuum unius suffragium, si à parte mea sicut confido, stabit, pro multorum mihi calculis sit futurum. Accedit altera causa, que me hortata est, ut tuo arbitrio censuraeque Dialogum meum permittendum putarem, quod utramque tu vitam complexus sis, & aula publicam, & priuatam istam domesticam, iterumque & consularem & philosophicam, sic ut ad studium usus, ad doctrinam accesserit peritia, & indicandi promptitudo. Contenditque de te apud Iacobum Sadoletum, Episcopum Carpentoracensis, Erasmus Roterodamus in epistola quadam passim euulgata, ut videri velis te tua sponte declinantem Principum frequentes congressiones, conuersumque ad curam & instaurationem rei familiaris, amplissime illius quidem, & studia philosophiae; nihilominus maxime idoneum interesse sermonibus & consilijs, futurumque auguratur, ut eo loci inuitus olim tu pertraharis. Cuius interim mentionem facientibus nobis in memoriam venit id, quod ego ad cumulum laudum tuarum arbitror pertinere, quod summo vir ille iudicio, multarumque rerum usu ex omnibus amicis suis, sed paucis illis, quos haberet charissimos, te potissimum sibi deligere maluit authorem

ultima sua voluntatis exequende, ut, in cuius fide, pietate, amore pridem in humanis agens conquieverat, mortuus etiam consisteret, & viventis suam de te opinionem, ultima quoque fata testarentur. Et reliquerat ille quidem materiam satis aptam & copiosam irritande cupiditatis, sed à qua te sciret multo alienissimum. Quam ego tanti viri suffragationem integritatis tuae maxime faciendam censeo. Verum ne minus saltem, quamvis gravissimi, sapientissimique viri, sed tamen minus iudicio niti videamur, praesto est fama tuae lux clarissima, longe lateque terrarum diffusa. Quae tot decora & ornamenta tua facile me excitauerunt ad amorem, observantiamque nominis tui, eoque adduxerunt, ut mecum statuerem nostram benevolentiam argumento aliquo publico testificandam. Nam ut ipse interim homo sim parum forsitan composita vita, nihil tamen segnius feror ad cultum & amorem excellentis alicuius virtutis in alio conspecta. Verum de tuis laudibus copiose dicendi alius est loci, & modestia ac pudor tuus vix mihi laturus videtur illustrem & amplam predicationem laudum tuarum. Quapropter hac parte ad praesens omissa, transibimus ad dialogos nostros, audieturi sententiam Hutteni super vita & moribus aulicorum hominum. Qui si minore spiritus impetu vehementiaque, quam olim, loqui videbitur, mitigatum tempore ingenium existimabimus (Quidenim non domat tempus?) & sedatur animum hominis, à, nescio, qua recens concepta offensione adversus certos Germaniae Principes: nisi forte putabimus, quod ego libentius sequor, non puniendi doloris sui, sed exercendi styli gratia luisse ipsum in aulam. Ceterum, quomodo tandem res habeat, Hut-

teni

teni linguam & ingenium amamus, nihil adeo in ipsum dicturi asperius, ut nec Socrates & Adimantus apud Platonem agant inuicem familiarius. Sed nunc ad opus accingimur. Simoni Gryneo & Oporino salutem dices. Vale.

Dusseldorphy, Calendis Martijs,

Anno M. D. XXXIX.

S 4 AVLA,

AVLA, DIALOGVS GVIELMI IN SVLANI, ME- NAPII GREVIBRVGENSIS.

MENAPIVS.

V M quandoque mecum admiratus, Flutene, susceptum abs te consilium fuisse migrationis ex Aula Moguntini Principis, quippe ubi conditionem satis honoratam & utilem habueras: viderenturque mihi cuncti propemodum Aulici præcipuo erga te amore affecti. Sed tamen dum super ea re disputationem tecum aggredior, sic habeas velim: non id me facere studio adducendi nomen tuum in periculum inconstantiae leuitatisve alicuius, sic vt criminationis inuidiam accuses: sed magis adeo, vt collatione argumentorum inuicem facta iustæ videlicet* disputationis ad instar, inter nos postremo constet: Tantumne commodorum & suauitatis in se habeat Aulica vita, vt bono frugique viro videatur expetenda: an contra potius tantum incommodorum & molestiæ, vt vitanda sit & fugienda? Priusquam autem ad caput quæstionis accedamus, gratum mihi feceris, vbi consilij factique tui rationem de relicta Moguntini Principis Aula mihi forte explicueris. H v r. Quia visum erat non ex honore meo futurum, si sententiam damnatæ vitæ Aulicæ proprio redarguerem exemplo: poteratque haberi ridiculum, si in Aulica vita colenda perseuerauissem, qui nihil ea miserius aut infelicius paulo ante edito libello docueram. Et certe res sic habet. Male igitur factum abs te, quod secus, ac oportuit, de grauitate prudentiaque consilij nostri existimaueris, et si verbis te dissimulare mentem intelligo. Nam quod ad initum generis seruitutis illius attinet, rem tibi significabimus simpliciter ac ingenue. Illecti captique fuimus specie quadam Aulici splendoris fastusque. Namque pulchra res & iucunda videbatur, vnâ cum Principe primoribusque nationis nostræ viuere & colloqui familiariter,

liariter, cedere nobis loco, & assurgere turbam inferiorem, amplius magnificisque titulis appellari passim consalutarique. Vestitus præterea nouitas & discrimen à vulgari placebat: vt concessæ authoritatis insigne quoddam circumtetremus vbiq̃ue, vnde sic attollebatur animus, mutabaturque, vt tragici histriones cum noua veste nouam subinde personam non sine decoro quodam actionis & scenæ paulu solent induere. Carterum postquam res tota penitus perspecta est, nullam ego viuendi conditionem iudicaui deteriore. Quod igitur aulam sum ingressus, præcipitis consilij errorisque fuit. Quod reliqui, magistra rerum humanarum experientia suavit & docuit. MENAP. Omitto deliberationem omnem dignitatis nominisque tui: nec sicuti tu putas, id in præsentia à me quaeritur. Erit hæc saltem liberalis inter nos disputatio, aberit inuidia contentionis. At vero ne existimes absque legitima causa disceptationem hanc mihi tecum institutam fuisse: duæ sunt res, quæ me coegerunt admirari in te penitentiam pristini consilij migrationemque ab Antistite tuo: Altera quod certissimam tibi spem sublimioris conditionis, ampliorisque fortunæ propositam videbas ab eo sane principe, qui & pro sua liberalitate amoreque erga doctos bonosque viros voluisset, & pro authoritate sua facultatumque magnitudine potuisset virtutes tuas meritis afficere præmij: ita, vt nullam ab ea parte stetisse culpam putemus. Altera causa nostræ admirationis est, & quæ tua fortasse culpa fuerat, quod Antistiti tuo seruando, præclaras naturæ ingenijque tui dotes ac munera conferre potueras ad studium de republica bonisque omnibus bene promerendi. Honorificum illud tibi quidem inprimis, propterea quod non largitionum ambitione, vel precium vndeunque emendicatarum improbitate ad aulam penetraueras, sicut interdum fieri videmus: sed optimorum gratissimorumque quorundam virorum commendationibus lætus, imo vero Principis ipsius studijs votisque expetitus adueneras. Cuius ego factum minime laudo proboque, pro eo, quod cum Platonis sententia in ea parte conuenit. Voluit summus ille vir & diuinus Philosophus in sua repub. vt ad munerum publicorum administrationem philosophi accederent rogati. Fieri siquidem putauit Plato hoc populorum studio, & hac inuitatione liberali honorisque plena, vt difficultates ac molestiæ laborum pro republica forte susceptorum, ab eo genere hominum facilius leuiusque sufferrentur, denique delationem eam honoris ad officium dignitatemque Rerumpublicarum est pertinere arbitratus. H V T. Quæ de liberalitate beneuolentiaque Principis commemoras, percepta meditatoque habeo,

&

& debetur illi à me gratia, Quæ sabiungis de neglecta facultate bene merendi; sic respondeo, vt negem eandem mihi facultatem in vita priuata ereptam. Siquidem scribendo docendoque alios, tam promouere vtilitatem publicam licet, quam in aulis Principum officium suum vnicuique præstando. Tametsi optabile sit, vt otium philosophicum coniungas cum negotijs publicis, quo gemina vtilitas ex te proueniat. Nam quod postea adducis ex Platone de priuilegio Philosophorum gentis, vt ij non nisi multis precibus exorati capeffant munia Rerumpublicarum, debeatur hoc sane illis: quippe quibus multum, pro eo ac decet, tribuo. Mihi porro Philosophi nomen vix audeo sumere; tantum abest, vt honores huius generi hominum debitos mihi velim vindicare. M E N A P. At percurrille te Philosophiæ campos omnes, libri abs te æditi testantur. H V T. De hoc aliorum facio iudicium, ac tuum quoque, vt interim nonnihil mihi de tuo blandiar, tibi que vicissim de iudicij tui approbatione. Veruntamen quod ad propositum argumentum attinet, opinor aulæ sordes, indignitatesque satis copiose, luculenterque à me descriptas fuisse eo libello, cui titulum Aulæ feci: legisse te puto. M E N A P. Legimus & quidem diligenter, tum eximiatu fama non sinis tui, expectationeque, tum ipsius natura argumenti delectati. H V T. Ecquod tuum iudicium? M E N A P. Postea, si voles, audies. H V T. Edocti proprio periculo visi nobis sumus melius potuisse iudicare de re tota: credimus vel curioso cuique ad cognoscendam aulicam vitam nos satisfecisse, adde vero etiam quod ad vitandam. M E N A P. Absterruisse ne te ab aulica vita mortaliū genus omne? falleris multum, si ita credis. Contemplantare Regum, Pontificum & Principum omnium nostri temporis palatia, si vacat & libet. Videbis nihilo minorem solito frequentiam omnis ordinis ministrorum. Adeo igitur dehortationes tuæ non extinxerunt studia hominum circa ambitionem aulicæ vitæ, vt nec remissiora quidem facta videas. Sed tamen demus, quando ita vis, terroris pauorisque paululum te certis hominibus iniecisse, vt pote natura fastidiosus & delicatus, quo minus putent appetendam seruitutem aulicam; nunquid nam ideo prorsus abalienatæ mentes cunctorum in diuersam sententiam abiire, scilicet, vt relinquendas domos, familiaritatesque Principum putent? Minime, inquam, mea sententia. Etenim vt quisque est optime natus & susceptus, ita demum ex regia clientela suis ornamentis accessionem factam remque suam melius constabilitam arbitratur & sperat. H V T T E N V S, Quæ spes sint & expectationes hominum, denique quantum sibi quisque promittere possit, aut merito debeat ex fiducia

fiducia Principum benevolentia, difficile est pronuntiare, præsertim in tanta varietate, diuersitateque ingeniorum, animorum, iudiciorum, fortunarum, meritum, fatalium quoque necessitudinum. Dicam tamen aliquid de fructu aulicorum spei, dum illud prius interiecero, peruersum videlicet, iudicia nos auspicari à factis & euentis, adeoque multitudinis ipsius, quæ, quod turbat omnibus plerumque obnoxia sit, nec serena tranquillaque mente polleat (quali ad contemplationem rerum acrium & subtilium opus in primis est) turba solet appellari, rem significatam nomine ipso verissime tuente comprobanteque. Quin potius spectare nos oportet, quod paucissimi, hoc est, sapientes fere decernunt & faciunt. Tametsi nec illud quidem satis adhuc videtur, imo quæ sapientem hominem decent, nos intueri & observare necesse est. Iam vero considera mecum diligenter, ut me interim conuertam, quo volebam, & fructus Regiæ seruitutis tibi dem degustandos. Nunquid in numero sapientum habendi sunt, qui duro iugique seruitio spes incertas mercantur apud Principes, & libertatem thesaurum preciosissimum iuxtaque suauissimum cum seruitute commutant, de ipso habitu ac specie seruitutis pueriliter gloriantes? Quasi vero referat aureis an ferreis catenis quis reuinctus teneatur. Tanto interrim stultiores Glauco Homérico, quanto hic rem inferioris quidem, sed tamen æstimandi precij cum Diomede in argumentum & pignus initi fœderis permutauit. Ij (si dijs placet) sapientes certissimam simul & optimam interdum vitæ conditionem mittunt in arbitrium fortunæ vel potius vnius hominis, imo plurium, quorum vno forte offenso, formidanda continuo sit ira domini & exclusio ab auribus, ab oculis; in speique blandissimæ locum, vnde sæpe, tanquam per somnium, sese oblectabat sapiens ille factus aulicus, pœnitentia comes succedat sequaturque perpetua. Intelligere te nunc credo, quorum euadant plerumque spes alumnorum regionum. Sed credo interim, descriptionem aulici apud Lucianum vidisti? **MENAP.** Ut modo viderim, quid postea? **HVT.** Quid si simulacrum adeo pulchrum rursus exhibeam? **MENAP.** Feram æquo animo, tametsi nullus moneat. **HVT.** Dignum hercule est, viuam te imaginem aulæ putes videre. **MENAP.** Et placet per Iouem plus adhuc ~~comparare~~ istud, quam imaginaria Luciani Aula. **HVT.** Sed pergo ad rem, tu interim ne interturbes diligentiam nostram. Pingatur vestibulum sublime inauratumque, non humi situm in solo, sed procul à terra in edito collis fastigio, prætereaque ex omni ferme latere inaccessum abruptumque aditu lubrico, sic ut plerumque, qui se iam ad summum verticem pene-

traſſe ſperauerat, lapſo pede in præceps frangat ceruicem: ſortis autem opulencia ſedeat tota ſic, vt videatur aurea maiorem in modum formoſa amabiliſque. Porro amator ubi vi tandem conſcendit, iamque ad fores acceſſerit, obſtupelſcat oculis in aurum intentis. Denique ſpes, quæ & ipſa ſpecioſo vultu eſt, ac verſicoloribus amiſta, manu prehena introducat, mire iam ipſo ingreſſu attonitum. Atque ab eo quidem tempore ſpes uſque illum antecedit ducatque. Tum aliæ mulieres ipſum excipientes, videlicet fallacia ſerutiſq; , tradant labori. At is miſerū penitus renudatum tandem ſenectæ tradat iam morbidum coloreq; commutato. Poſtremo contumelia arreptum illum ad deſperationē pertrahat, & hoc quidem tēpore ſpes auolans euaneſcat. Tum ille non per aureum illud atrium, per quod ingreſſus fuerat, ſed per poſticum quoddam & occultum exitum extradatur nudus, ventricoloſus, pallidus, ſenes, læua quidem pudorem occultans, dextra autem ſeipſum ſtranguans. Occurrat autem pœnitudo exeunti fruſtra lachrymans, & bis ſeipſam miſere conſiciens. Atque hæc deſcriptio Aulæ. Sentis nunc, quam author ille foueat ſoleturque ſpes Anticorum? **MENAP.** Scimus Lucianum ſatis argutum, & illuſtrum, & facetum circa fabularum narrationem, ita vt in exponenda re geſta pauci reperiantur meliores. Sed ille reſpexit ibi dubio procul ad Principes regionum quas ipſe incoluit, putes Syriæ aut Perſarum Reges. Siquidem iſtuum imperium exercent in barbaros ſeruientes. At Aulæ Principum Germaniæ circumiacentiumque nationum, ortos ex nobilibus & ingenuis tere ſuſcipiunt. Liberum ipſis ius relinquentes datam fidem ſoluendi, non depaſctos videlicet paſſim mercenariorum iſtorum more. Nec inter ſeruendum vt apud Græcos potas comicos Phryx aut Lydius, vel vt apud Latinos Dauus aut Gera trucibus plagis retinentur in officio, ſed bonitate & clementia. Quod ſi grauius delictum admiferint, quodq; vulgarem iſtam iuuentutis inſolentiam excedat, tum ſane in ipſos animaduertitur, ſicuti dignum eſt. Cæterum quoniam fabulæ illius propoſitione valde me vrget, viderique vis depiſtam ſuis coloribus Aulam: agendum & concedamus à Luciano quandam Aulæ deſcriptionem generatim comprehenſam. Conſentaneum tamen eſt, non omnem ſimul Aulam ab ipſo fuiſſe deſignatam, ſed eam ſaltem, ubi perſidus temerariuſue ſeruus ſeſe cum duro & inclementi Principe coniunxit, id quod perſæpe contingere videmus. Quod ſi fabulæ narrator nullius exceptionem Aulæ admittere voluit, tanquam vniuſmodi omnes illæ fuiſſent, quaſo quis illis temporibus ſuſtinuiſſet vlli Principi ſuam obligare fidem ſeruendi, aut quis ſpem aliquam

aliquam suscepisset futuræ remunerationis euentusque melioris, si nec vlli nec vquam bene cessisset officiorum promptitudo diligenterque? Nemo quippe (tanquam offensus alieni mali exemplo) serui postremi crudeliter inhumaniterue accepti successionem sibi dixisset optandam: Nemo, inquam, in quo vlla mica fuisset sanæ mentis. H v t. Fortassis simili cautione hodie vtantur homines, nisi si quis forte vquam sit, qui se norit attemperare ad regulam Apostoli Petri, ostendentis in priore epistola, parendum non solum bonis & modestis dominis, sed etiam dylcolis, & obiecto patientiæ (sic vt dicam) clypeo, contumeliæ omnis iniuriæ & impetum sustinere didicerit. Atqui illud homine libero indignum videtur, adde vero quod difficillimum quoque solidam inire gratiam apud dominum suum & morosum, quum vix fieri queat inter-dum, vt tenes & commodos dominos nobis penitus detineamus officij nostri sedulitate. Prætereaque spes omnis dubia sit, & suspecta fides, leuique momento pereat fructus obsequiorum præteritorum. Adeo in ancipiti discrimine versatur aulicorum fortuna, sintque posita officia eorum in interpretis domini arbitrio, sic, vt nec benefaciendo bene faciant quandoque, vt verum cernas Ennianum vetus illud: Benefacta mala locata, malefacta arbitror. MENAP. At nos in primis fidei, officijque nostri decet meminisse, nihil interim anxios. sollicitosue de interpretis studio. Quod si fortuna nostra nos detulit in aulam durioris Principis, adhibendâ operam: censeo, vt quam primum fieri commodè poterit, cum bona gratia illinc discedamus: Ita fiet, vt opinione boni hominis de nobis sulcitata, desiderioque nostri relicto, locum gratiæ illic perpetuo inuenerimus. H v t. Recte mones. At quotus quisque Princeps erit, qui ministrum ab initio statim quærentem fugæ materi-am & occasionem vlllo suo beneficio dignum duputet, aut cuius merita (si quæ sunt) grata memoria apud se recolat, quum veteres ministri & ætatis iam affectæ, sic interdum habeantur, vt canes antiqui venationibus inutiles, & ablegentur aliquo, vbi necesse sit viuere misericordia aliena, eademque tandem incerta. MENAP. Imo bonus Princeps facit ex more priscorum imperatorum belli. Nam vt ij defessos, emeritosque militia, veteranos puto milites, donabant immunitate & agris: ita ille fidem ministri iam inde multis annis cognitam, perspectamque præmio ducit munerandam, vitæ subsidia præbens in ætatem vltiorem. Erga nouitium autem seruum flagitantem missionem, sic erit affectus, vt cogitet apud se: Nisi ego essem homo rigidus & intractabilis, nunquam me omisisset seruus iste frugi & prudens. Quare concessa venia

ipsi utpote nihil mali commerito, posthac naturam, studiumque meum ad mores comparabo meliores. **H V T.** Cedo tu tam a-
eris defensor Principum causæ, forsan hac vafra calliditate quasi
sinuoso calle gratiam alicuius eorū ambiens, Sunt ne vquam boni
Principes? **M E N A P.** De ratione suscepti argumēti viderimus alias.
Ad propositam interrogationem sic respondeo, ut dicam, reperiri
passim bonos Principes, alios ingenio & natura bonos: alios vitæ
quoque institutione. At facile, manifestoque constat, paucos
esse quibus vtrunque eorum contigerit: Nempe, ut naturæ boni-
tatem par educatio moresque commendent. **H V T.** Confiteri ta-
men audes aliquos bonos esse? **M E N.** Ea bonitate qua virtuti-
bus moralibus præditum significamus esse bonum. Cæterum,
naturæ ipsius propensio in hanc aut illam partem non facit, ut bo-
nus, malusue quis dicatur. Ex usu & ratione viuendi iudicia de ho-
minibus sumentur. **H V T.** Quid censeres de sublimioribus illis vir-
tutibus, quas diuinas vocant, pietate videlicet & religione? Præ-
stiterit ne multum ipsidem præditum esse Principem, qualem nos
hic singimus, bonum scilicet? **M E N A P.** Magis eas optare licet
Principi ad fidem autoritatemque sibi conciliandam, quatenus ad
vitam exteriorem attinet (putabitur siquidem omnia recto bono-
que animo facere) quam quod per sese credantur id efficere posse,
ut Reip. gubernatio legitime, iusteque constituatur. Cæterum,
magis sunt in amore & admiratione populi morales illæ virtutes,
nempe iustitia, continentia, temperantia, fortitudo, liberalitas, mag-
nificencia, huiusque generis aliæ quædam. **H V T.** Verum enim-
vero quidam Ecclesiastæ ad Spiritus diuini benignitatem & vim
cuncta referentes, suadent Principibus iugem sacrarum lectionem
literarum, quod hinc pariter cum doctrina sacra Spiritum quoque
Dei inibi latentem credant hauriri, vno negotio pium doctumque
iuxta Principem facere conantes. **M E N A P.** Aut summus theo-
logus erit Princeps ille, aut nullus. Quia aut totum se tradet me-
ditationi rerum diuinarum celestiumque, posthabita cura Re-
rum publicarum: aut studiosius hanc persecutus illam præterbit.
Ceder actio contemplationi, aut hæc illi. Certe quod Plato in li-
bro suo, cui titulus, Ciuilis, à Principe requirit contemplationem
scientiarum, intellexit philosophiam, utpote ad iustam regni admi-
nistrationem apprime conducentem, in primis autem moralem,
sic à Cicerone quoque appellatam in disputatione sua de factorum
vi & natura, ne quis nouitium aut barbarum nomen putet: Sed
ita, ut fateatur primam eius nominis inuentionem impositionem-
que à se factam, tanquam ab eo qui omnibus modis conaretur
augere

augere linguam Latinam. Porro ad moralem philosophiam nos referimus quoque ius ciuile, historiam, præsertim veterum temporum, apophthegmata Sapientum, & fabulas eruditæ. H V T. Omisssa contentione hac tanquam aliena, continuo ingredimur aulam nostram percunctaturi quicquid erit illic boni, si modo quid erit. MENAP. Prope erat, vt ab instituta via decliues abijssemus, sed tamen nihil dum aberrauimus, quandoquidem eò leuissimè postea pertinuerat, vt exquireremus mutuo, si boni Principes vsquam reperiri queant. Quo sane concessio, sicuti par est coniequitur necessario, ministros etiam bonorum Principum in bonorum censu haberi posse. Præstabit hoc nimirum studium imitationis, cuius magna sane vis, multo tamen efficacior, vbi conuictus domesticus & familiaris vltus interuenerint. Frequens enim est, vt familia mutuetur & retineat aliquid domini sui morum. Hinc tam lepide quam blande Domitianum Cæsarem alloquitur Martialis:

Nemo suos (hæc est Aula natura potentis)

Sed mores domini Casarianus habet.

Nam etsi contagio morum valeat inter vicinos & æquales quoque, violentius tamen penetrat, hæretque tenacius, quæ à Principibus in subditos, à dominis ipsis mittitur in seruos: adeo, vt, iuxta Platonis sententiam, canicula quoque videatur à domesticis moribus domini sui aliquid acceptura. Nolle vis domini studia & mores? iotuere familiam. Quin quotquot vsquam sunt Principes sapientes, & honoris famæque studiosi, libenter sibi probatæ vitæ nominisque familiam adhibent, existimantes hoc ingenio leuem suspicionem, quæ de se forte concipiatur, facile deleri: propterea quod vulgare sit, accipi coniecturam vitæ nostræ interioris à moribus familiariter nobiscum viuentium. Pares siquidem, vt est in veteri prouerbio, cum paribus facillime congregantur. H V T. Video, quo pergis, sed tamen à me nunquam obtinebis, vt ingenia Aulicorum probanda putem. MENAP. Quid ita? H V T. Ad fraudem quippe & malitiam fere sunt instructa, & quæ acceptam optimam indolem facile breuique valeant deprauare. MENAP. Si istuc verum nossem, hortarer bonos omnes, vt liberos suos domi retinerent potius, quam talibus magistris darent erudiendos. H V T. Quid, si doceam verum? Sunt namque duæ artes apud aulicos in frequenti vsu, quarum altera ex se sola satis est ad tollendam boni hominis opinionem, & ad peruertendam communem quietem. MENAP. Quænam illæ? H V T. Adulatorum mendacia, & insidiarum delatorum. Præterea sunt alia pleraque eius generis

gentis vitia, quæ suo loco postea notabuntur. Verum duorum illorum criminum, quorum statim memini, infamia sunt alicui insignes supra reliquum genus mortalium. Quare ab ijs tanquam capitalibus ordiemur. **MENAP.** Iusto ordine rem digeris. At ego sic statuo, i lic multa peruerse, quædam inique fieri & administrari, ubi delatorum adulatorumque vocibus faciles porriguntur aures, & plurimum defertur. **HVT.** Cui dubium? **MENAP.** Præsertim cum ipsi forte in leuem & credulum & furiosum Principem inciderint. At prudentes Principes cautione vtuntur, qua inter nauigandum Vlysses: & ad huiusmodi Syrenarum cantus aures obstruunt cera, ne inuitati alliciantur. allesti capiantur. Videbitur autem prius de delatore, quo paucis valere iussu ablegatoque, tractabimus adulatorem, qua decet gratia scilicet. Quamuis enim delatores in maiori versentur odio & contemptu, quam adulatores, mihi tamen videntur ij nocentiores illis. Etenim comparatione eorum inter se facta, similes videri possint adulatores ijs, qui delicatum cibum veneno temperatum homini famelico propinât. Delator autem per insidias quidem te aggreditur, sed aperto Marte fortassis tecum congressurus. Sed paratum te forte suspicatus ad quemcunque ipsius impetum excipendum. Sed præoccupare studens animum Principis, dum factum tuum ante tempus aggrauat verbis, non ignorans interim dubium euentum accusationis, & futurum, vt obiecta crimina resellantur, aut saltem extenuentur. Itaque etsi pessimis artibus vtitur, dum in inuidiam plus satiste conatur adducere, non tamen celat personam suam, & totam habet animum in frontem tibi resistendi. Cæterum adulator mentitur personam suam, & sub habitu boni viri, sub specie fidei & amoris, tibi, nisi diligenter caues, imponit. Aptius igitur in Phædro suo Plato, quem nos statim venefico (tamen non abhererebat similitudo longe à natura rei) aptius, inquam, Plato adulatorem comparat sacrilego, qui rem sacram, iudicium scilicet rationis sub imagine boni surripiat atque subducatur. Sed enim deprehendimus bisarium esse genus delatorum, & qui vera Principi denuntiant, & qui vana. Iterum partimur eos, qui vera denuntiant. Nam aut res æstimatione dignas ad Principem deferunt, aut leues, & quas sciat nec ne Princeps, parum intersit. Sunt præterea res graues, & cognitu dignæ, variaz adhuc & multiplices, seu tentatum veneficium, coniuratio, seditio, victoria, casusue in bello. Nam qui hæc supprimunt causa non turbandæ regis mentis, plus interdum nocent, & maiorum periculorum materiam suscitant. Etenim malis tempestiue cognitis remedia quæri poterunt, quæ forte viribus

bus aucta nullum admittant auxilium aut consilium. Qui igitur & veras & graues res Principi suo annuntiant, nequaquam sunt improbandi, nec ij etiam offenduntur aliena inuidia, eorum, inquit, quibus bono fuisset celari Principem de rebus cognitu necessarijs, fide scilicet in custodienda regia dignitate, saluteque metum, odij alieni superante. Qui leues, lutelesque res Principi indicant, suam pariter ipsi leuitatem produnt, nisi hic appareat criminis augendi studium, nam id foret improbitatis cuiusdam. Sed quoniam in more est, vt delatores passim vocentur, qui calumniam alicui intendunt: cum hoc nihil nobis negotij. Siquidem bonus princeps, qualem nos intelligimus, calumniatorem in suam aulam non recipiet. nec receptum diu patietur, in eo neque malus Princeps facile vel studio retinenda animi tranquillitatis, vt modo fingamus neglectum honorem & decus regionum. Enimuero qui præbet aures quotidie calumniatori, fidemque habet, is infinitam sibi materiam arcessit litium &urbationum. Laudatus est scriptorum historijs Domitianus Cæsar, cætera fere illaudatus, quod exclusisset ab aula sua delatores. Hinc Martialis surgit in laudem ipsius his versibus:

*Turba grauis paci placidaque inimica quieti,
Quæ semper miseræ sollicitabat opes,
Traducta ad Getulos, nec capit harena nocentes;
Et delator habet quod dabat exilium.
Exulat Ausonia profugus delator ab urbe,
Impensis vitam principis annumeres.*

Vt rem igitur totam percipias & Poëtæ mentem, non contentus Cæsar Domitianus à se missos factos delatores, in asperrimas insuper & remotissimas insulas eisdem ablegauerat, Suetonio referente, tanquam maleficum & pestilens genus hominum. Leuio-ribus siquidem delictis mitior exilij pœna olim statuebatur, ita, vt Romani Ciuēs in propinqua loca relegarentur, Præneste Tyburne. Vnde Ouidius exilij Pontici acerbitatem & miseriam deplorans, sic loquitur secum in primo de Ponto:

*Quid referam veteres Romana gentis? apud quos
Exulibus tellus vltima Tybur erat.
Persequar vt cunctos, nulli datum omnibus ævis
Tam procul à patria est, horridiorne locus.*

Nos mitiore vtentes iudicio ac consilio fortassis meliorem censem, potius claudendam aurem & fidem abrogandam delatori- bus, posita vt confidentia omni desinant malis artibus vt apud Principes, quam quod vnquam putemus admittendqs; vt culpæ

gentis vitia, quæ suo loco postea notabuntur. Verum duorum illorum criminum, quorum statim memini, infamia sunt aulici insignes supra reliquum genus mortalium. Quare ab ijs tanquam capitalibus ordiemur. MENAP. Iusto ordine rem digeris. At ego sic statuo, illic multa peruerse, quædam inique fieri & administrari, ubi delatorum adulatorumque vocibus faciles porriguntur aures, & plurimum defertur. HVT. Cui dubium? MENAP. Præsertim cum ipsi forte in leuem & credulum & furiosum Principem inciderint. At prudentes Principes cautione vtuntur, qua inter nauigandum Vlysses: & ad huiusmodi Syrenarum cantus aures obstruunt cera, ne inuitati alliciantur. allesti capiantur. Videbimus autem prius de delatore, quo paucis valere iussu ablegatoque, tractabimus adulatorem, qua decet gratia scilicet. Quamuis enim delatores in maiori versentur odio & contemptu, quam adulatores, mihi tamen videntur ij nocentiores illis. Etenim comparatione eorum inter se facta, similes videri possint adulatores ijs, qui delicatum cibum veneno temperatum homini famelico propinât. Delator autem per insidias quidem te aggreditur, sed aperto Marte fortassis tecum congressurus. Sed paratum te forte suspicaris ad quemcunque ipsius impetum excipiendum. Sed præoccupare studens animum Principis, dum factum tuum ante tempus aggrauat verbis, non ignorans interim dubium euentum accusationis; & futurum, vt obiecta crimina refellantur, aut saltem extenuentur. Itaque etsi pessimis artibus vitur, dum in inuidiam plus satis te conatur adducere, non tamen celat personam suam, & forsam habet animum in frontem tibi resistendi. Cæterum adulator mentitur personam suam, & sub habitu boni viri, sub specie fidei & amoris, tibi, nisi diligenter caues, imponit. Aptius igitur in Phædro suo Plato, quem nos statim venefico (tamen non abhorrebat similitudo longe à natura rei) aptius, inquam, Plato adulatorem comparat sacrilego, qui rem sacram, iudicium scilicet rationis sub imagine boni surripiat atque subducatur. Sed enim deprehendimus bisarium esse genus delatorum, & qui vera Principi denuntiant, & qui vana. Iterum partimur eos, qui vera denuntiant. Nam aut res æstimatione dignas ad Principem deferunt, aut leues, & quas sciat nec ne Princeps, parum intersit. Sunt præterea res graues, & cognitu dignæ, variæ adhuc & multiplices, ceu tentatum veneficium, coniuratio, seditio, victoria, casus in bello. Nam qui hæc supprimunt causa non turbandæ regiæ mentis, plus interdum nocent, & maiorum periculorum materiam suscitant. Etenim malis tempestiue cognitis remedia quæri poterunt, quæ forte viribus

bus aucta nullum admittant auxilium aut consilium. Qui igitur & veras & graues res Principi suo annuntiant, nequaquam sunt improbandi, nec ij etiam offenduntur aliena inuidia, eorum, inquā, quibus bono fuisset celari Principem de rebus cognitu necessarijs, fide scilicet in custodienda regia dignitate, saluteque metum, odij alieni superante. Qui leues, futelesque res Principi indicant, suam pariter ipsi leuitatem produnt, nisi hic appareat criminis augendi studium, nam id foret improbitatis cuiusdam. Sed quoniam in more est, vt delatores passim vocentur, qui calumniam alicui intendunt: cum hoc nihil nobis negotij. Siquidem bonus princeps, qualem nos intelligimus, calumniatorem in suam aulam non recipiet. nec receptum diu patietur, inio neque malus Princeps facile vel studio retinendæ animi tranquillitatis, vt modo fingamus neglectum honorem & decus regium. Enimuero qui præbet aures quotidie calumniatori, fidemque habet, is infinitam sibi materiam arcessit litium &urbationum. Laudatus est scriptorum historijs Domitianus Cæsar, cætera fere illaudatus, quod exclusisset ab aula sua delatores. Hinc Martialis surgit in laudem ipsius his versibus:

*Turba graui paci placidæque inimica quieti,
Quæ semper miseræ sollicitabat opes,
Traducta ad Getulos, nec capit harena nocentes;
Et delator habet quod dabat exilium.
Exulat Ansonia profugus delator ab urbe,
Impensis vitam principis annumeres.*

Vt rem igitur totam percipias & Poëtæ mentem, non contentus Cæsar Domitianus à se missos factos delatores, in asperrimas insuper & remotissimas insulas eisdem ablegauerat, Suetonio referente, tanquam maleficum & pestilent genus hominum. Leuio-ribus siquidem delictis mitior exilij pœna olim statuebatur, ita, vt Romani Ciues in propinqua loca relegarentur, Præneste Tyburne. Vnde Ouidius exilij Pontici acerbiter & miseriam deplorans, sic loquitur secum in primo de Ponto:

*Quid referam veteres Romana gentis? apud quos
Exulibus tellus vltima Tybur erat.
Persequar vt cunctos, nulli datum omnibus ævis
Tam procul à patria est, horridiorne locus.*

Nos mitiore vtentes iudicio ac consilio fortassis meliore cense-
mus, potius claudendam aurem & fidem abrogandam delatori-
bus, posita vt confidentia omni desinant malis artibus vti apud
Principes, quam quod vnquam putemus admittendos; vt culpæ

materia dempta, nullus etiam pœnæ relinquatur locus. Fertur prouerbum Cæsaris eiusdem fuisse: Delatores qui non castigat, irritat. Placeat hæc sententia quasi ab authore magis idoneo pronuntiata. Huic opponimus è diametro Hadrianum Cæsarem. Cuius splendorem & gloriam nonnihil offuscavit proclive studium in delatores. Cæterum quoniam multitudo & varietas ingeniorum conuenientium in aulam verisimilem facit suspicionem, esse illic vtriusque generis delatores: quorum retro adhibuimus distinctionem: vel hoc boni nobis præstat illud hominum genus, vt metu insidiarum circumspectius viuere discamus, minusque licenter peccare. Delatorem porro nemo peius odit, quam ille quem scelerum suorum conscientia vexat, & sicuti est ingenium vt perpetuo verset animo formidines insidiarum, attentiusque obseruari se putet. Sed quid causamur reperiri delatores in domibus Principum? Quum in vrbibus sint frequentissimi, & ingenti pretio certoque ducantur stipendio Corycei isti, totaque illa natio *ut dicitur a præpauitudo*, vt aptius exprimunt Græci. Et id quidem consilio valde necessario. Etenim in magnis populosisque vrbibus multæ sunt causæ & oportunitates perficiendorum scelerum, apparetque inibi pieraque testium & occulte fieri, quæ nisi speculatorum indicio nunquam aut vix patescerent; & per hoc quoque aleretur licentia flagitiorum spe proposita impunitatis. Optime igitur aduersus tantas incômoditates excogitatæ & adhibitz delatorum auscultationes obseruationesque. Quin meminimus quasdam ciuitates suspectis temporibus publico edicto prohibuisse fieri ciuium cœtus & conuiuia, quibus non fuisset adiunctus vir aliquis Senatorius, accepto mandato deferendi ad magistratum si quos forte motus conspirationesque suscitatas nosset. Ergo quieti tranquillitæque Status Reipub. tum optimum remedium visum sedulitas & diligentia speculatorum. Nam hos quoque non multum seiungo à delatoribus. Quo minus Principum aulæ accusandæ fuerant, quasi vel solæ vel præcipue delatores alerent, quum illud crimen magis hæreat in vrbibus. Porro vt disputationem præsentem finiamus, idque etiam monitionis alicuius utilitate: Sualerim ego Principi vehementioris ingenij, vt ab homine delatore diligenter sibi caueat, ne interiori, hoc est, naturæ vitio fomitem exterius perpetuo ministrat, flammam oleo nutriendam, vt est in prouerbio. Non facile insidijs & artibus delatorum tentabitur, qui prorsus ipsos omiserit. Denique boni Principis est, ad minuta ista vulgariaque vitia conuiuere, nec singula quæque scrutari velle. Et hæctenus quidem cum delatoribus. Nunc agemus cum adulatore.

Tamen

Tametsi hic quoque delator suas partes agi agnoscat, eo quod nihil domesticarum, externarumue rerum celando studiosum se videri cupit domini sui dignitatis, vtilitatisue seu agendæ seu defendendæ, eatenus amorem præ se ferens. H V T. Quantum intelligo, totum adulatoris artificium consistit in torquendo, versandoque naturam moreque suos. MENAP. Ad gratiam & voluntatem eius, quem sibi sumpsit illudendum. H V T. Mirum profecto, nisi tandem animadvertatur studium simulationis. Ego quidem sic puto, rectiora decentioraque esse cuncta, quæ vis & habitus naturæ finxit, quam quæ expressit conatus artis. Adde vero, quod quæ melius sibi constant, etiam durant amplius. MENAP. Et mihi sic stat sententia. Sed cognosces rem apertius ex propositione similitudinis. Vt enim multo studio compta cæsaries ad quemlibet ventum turbatur & dissipatur, & illita faciei cerussa statim ad fluxum, sudoris per genas diluitur: Ita fucus ille & ornatus adulationis sese aperit & ostendit ad motum aduersæ fortunæ. Et forsitan fortuna suum cursum æquabiliter retinente nihilominus temporis successu proditur figmentum serui adulatoris. Fiet illud haud dubie, ubi Principem industrium & sapientem adulator erit nactus. Nam quoties sua facta, dictaque coram laudari & in admiratione haberi talis Princeps audierit, apud se sic cogitabit: Aut vera sunt quæ prædicat ille, aut falsa. Si vera, nihil opus hoc præcone, ipsa siquidem virtus sibi met abunde tetlis & gloria præmium. Sin autem falsa de se narrari audiet, hic iterum distinguo. Nam aut affectatio apparet imitationis, sic ut proxima virtutibus vitia pro virtutibus subiiciantur, aut nulla quæritur assimulatio. De posteriore suo loco dicemus. Prioris partis sensum planiorem faciemus exemplo adducto. Vt si Princeps inhumanus & crudelis vocetur magnanimus & fortis, si remissus clemens, negligens lenis, prodigus liberalis & magnificus, socors gravis & modestus: hoc genus adulationis facile cognoscat Princeps solers & accuratus. Sed ille omnium optime, qui philosophia magistra notionem aliquam & discretionem perceperit inter se virtutum vitiorumque omnium: quique totum sese ad vnguem explorauerit & cognouerit, nihil sibi met blandiatur. Ita demum fiet, ut quæ rem in se non agnoscit, sibi etiam nolit attribui. Quare sic statuo, fore videlicet, ut ab eiusmodi Principis congressu colloquutioneque adulator omnis absterreatur. Nam quum adulator semper vtilitatem spectet & quærat, profecto desinet eam illic spectare, ubi pro depræhensa illusionem (quam forte verbis & factis adornarit) indignationem sit & inhonestam missionem habiturus.

sed venio ad crassum illum adulatorem, qui nulla sermonis gratia sibi demereri Principem didicerit, nec artis vtatur affectatione aliqua, sed imperiri more coqui diuersissimos saporibus simul confundentis simpliciter vitia nominet virtutes nulla affinitatis fictione quæsitæ, vt si deforme pulchrum, indoctum doctum vocet, inuolidum robustum, tardum celerem, sordidum & deparcum, elegantem & splendidum. Qui ita perget adulari, hunc ego iubeo sibi quærere amentem aliquem Principem, dignum videlicet eius generis ludibrijs agitari. Siquidem expertus omnis bonæ mentis sit, oportet, qui tam rudem & inartificiosam adulationem non statim intelligat. Videtne modo nihil esse loci apud bonum & cordatum Principem adulatori? & accusationem Aulæ susceptam abs te tristes? H v t. At bonorum ea est fere natura, vt cito credant, de suo ingenio aliorum facientes æstimationem. Cæterum qui cito credit, facile decipitur, iuxta dictum vulgare. M E N A P. Suspicionibus non facile in animos bonorum illabuntur, abest siquidem ab ipsis temeritas omnis iudicandi. At vero tum magnitudine, tum iteratione periculorum suorum cautiore & attentiores redduntur, cum innocentia columbina iungentes prudentiam serpentinam, apto quodam temperamento, idque iuxta parabolam Evangelij. H v t. Qui hoc? M E N A P. Tradunt authores vetusti eam esse naturam serpentis, vt ad cantiones hominum sese in orbem contrahat, & utranque aurem obturet. Quod nihil ipsi sit intolerabilius vocis humanæ modulatione. Nostin' Virgilianum illud?

Frigidus in pratino cantando rumpitur anguis.

Ad hunc morem blandiloquentiæ adulatorum occluduntur aures à Principibus bonis & sapientibus. H v t. Verum reperire est ingenium sic instructum adulationis artificio, & in omnem partem versatile, nihil vt mirum sit prudentissimos quoque Principes in errorem duci fallique, ipsismet Principibus sua mala fouentibus. Namque eorum ceteri tam sunt tenera delicataque aure, tam sermonum afflueta blanditijs, vt nihil sustineant audire, nisi quod ad gratiam dicitur: seruos hac arte minus forte imbutos rejiciant, hos vt superbos, illos vt agrestes. M E N A P. Cui prurunt aures, quærit scalpillum, quodlibet iuuerit, tam ligneum quam eburneum. H v t. Quid hæc sibi vult parabola? M E N A P. Quod leui & nugatori Principi satisfecerit in tempore *ῥαυδὸς*, H v t. Teneo quid velis, etsi paucis ac tectum res ipsa dicitur. Sed quid de titulorum eulogij atque referre assentationis iniustissimo genere? M E N A P. Video quo tu pergis: Sed interim dum nemini parcis principum, memineris te otio tuo parcere. H v t. Dum id bono publico fiat,

flocci-

Accisecero studia & interpretationes hominum. MENAP. Dum
 tamen hoc iure muneris legitime suscepti facias. Vult Aristoteles
 in Ethicis suis institutionem Rerumpub. incumbere senatui seu
 praesidibus tenentibus proximum locum à Principe, ita vt hoc su-
 um officium negligente liceat illis cogere sua consilia, & de sum-
 ma rerum deliberare, constituereque. HV T. Quid si ij desides in-
 ueniantur & remissi? MENAP. Tum pertinebit cura constituen-
 darum rerum ad eos, qui deinceps habebuntur propiores, qui de-
 lecti è corpore ciuitatis primoribus aliquot faciant quæ sint è Re-
 publica. HV T. Quid si hic quoque peccetur? MENAP. Quid si
 cælum ruat? aut fatalis immineat interitus rerum omnium? Veri-
 simile est autem non à tota multitudine neglectum iri salutem
 communem, quippe in qua sua cuiusque salus includatur. HV T.
 Proba sententia prior, at displicet author, Ethnicus scilicet, MENAP.
 Habeo quod respondeam, sed locus praesens non exigit. Tu cœp-
 tapersquare. HV T. Sæpe mecum dubitavi plusne conueniret
 mirari scelus & arrogantiam Principum, immentos honores titu-
 losq; sibi sumentium, an improbitatem & vanitatem adulatorum,
 dum scientes prudentesque mentiuntur. MENAP. Quod illud?
 HV T. Clementissimum vocari se iure suo vult violentissimus quis-
 que Tyrannus, & Caesar, Inuictissimum, Triumphatorem, Augu-
 stum se dici, quum alioqui docere possimus, locordia negligentia-
 que Caesaris Romani factum terminum imperij Christianorum
 iam inde à septingentis annis quoditæ angustiores, & fere de no-
 bis hostes triumphauisse. Iam vero Pontifex Romanus non satis
 habet sanctum se appellari (id quod tolerari posset exemplo Pauli
 symmistas suos vocantis sanctos) sanctissimi nomen ille sibi arro-
 gat, & quod supergreditur humanam sortem, beatissimi titulo ho-
 nestatur. MENAP. Oblitus ne tu es veteris illius dicti: Sedes A-
 postolica aut accipit sanctos aut facit? HV T. Apage sis tu cum hac
 facetia, illud nequaquam ferendum, quandoquidem nemo mor-
 talium felix aut beatus. Etenim beatum voluit cum, qui extra ale-
 am sit fortunæ, qui que sortem suam nolit commutatam: quod viz
 scio an cuiquam mortalium contigerit vnquam, imo nec illi qui-
 dem L. Syllæ, qui propio cognomento dictus est Felix. Vera bea-
 tudo est æterna & cœlestis illa. Legi orationem cuiusdam docti
 viri Pontifici maximo satis adulantis ingeniose nec minus facete.
 Etenim cum laudibus suis Pontificem in cælum vsque sustulisset,
 tandem Deo optimo maximo parem faciebat, sola dempta mor-
 talitate, vno verbo totam corrumpens sententiam, admonensque
 illum beatissimum scilicet, superesse quiddam, quod in plenitu-

dine beatitatis illius suæ desideraretur. MENAP. Non caret mos compellendi pontificem beatissimum exemplo vetusto. Siquidem diuus Hieronymus ad Damasum papam æqualem suum scribens, in epigraphio titulum addit beatissimi, & vendicat sibi iuris aliquid interdum mos publicus. Sed tum præsertim, quum facti ipsius ratio aliqua subest probabilis. Sunt enim hæ titulorum ascriptiones ea gratia potissimum excogitatæ, ut inter audiendum Princeps cogiter se dignum tanto honore sublimitateque præstare, illud Horatii secum reputans, quod quia breuibus & argutis verbis in hanc sententiam scribitur, placuit subijcere:

Tu recte uiuis, si curas esse, quod audis.

HvT. Sed demus mori quantum tu modo vis. Quid? si morum publicum transgredimur? & in superiorum ius sineque irrum-punt inferiores? Ferendumne inualuisse consuetudinem nobiscum (tanta vis hinc æmulationis potentiorum, illinc Adulationis imbecilliorum) ut sibi hodie deferri sinant honores & ornamenta plebeij patriciorum, patricij equitum, equites regulorum, reguli maximorum Principum? Quid hinc tandem expectabimus, nisi ut cælo minata Babylon solo tenus ruat, & non se exaudiant inuicem & qui in sublimi ædificant, & qui super terram stant, cæmentum, lapides, ligna reliquamque materiam apparantes porrigentesque. Ut rem ipsam sub figura describam, sed quam à te potestem intellectam. MENAP. Intelligitur haud dubie ab ijs omnibus qui modo quicquam intelligunt. HvT. Sed mitto adhuc ordines, illud omnium fœdissimum quod Hispana gens amasiam quamuis appellat dominam. MENAP. Ignosco illis patrium ritum acceptum fortan ex disciplina magistri amorum Ouidij. HvT. Et illud apud Venetos, in republica alioquin opime morata, ut si alias usquam, quod ex media nobilitate promiscue magnifici domini & excellentes vocantur. Satis erat dominos dixisse, quod ipsum tamen nomen tanquam inuidiosum Cæsar Tiberius repudiavit, habuitque pro adulatorem eum à quo sic appellatus erat. MENAP. Tu me manu ducis quo volebam ipse. HvT. Quo tandem? alio ne parabas iter? MENAP. Pergebam docere maiorem esse frequentiam & assiduitatem adulatorum in ciuitatibus, quam palatij Principum, ut interim singula singulis recte conferantur. HvT. Mira narras & quæ hætenus extra communem hominum consensum opinionemque fuerint. MENAP. Sed vera, sed persuasibilia rationibus firmis & efficacibus. Etenim quum nulla re magis ali videamus improbitatem & audaciam adulatorum, quam ambitione & insolentia potentiorum opulentiorumque: quis iam dubitet,

dubitet, quantam materiam & opportunitatem adulandi Gnatho-
nibus suis porrigant Thrasones isti urbani? H v r. Qui isthuc?
M e n a p. Nam cum inter ciues ipsos mira sit æmulatio & super-
bia, alijs sese efferentibus de generis vetustate & origine, incusan-
tibus autem eisdem peregrinitatem aut nouitatem alienæ nobili-
tatis: alijs suas opes iactantibus; rursus inueniantur qui claritate
familix & diuitijs simul valseant. Præterea hi rerum publicarum ad-
ministratiõni præficiantur, illi autem contemptu quodam oborto
ab affluentia bonorum suorum, nolint onera ciuitatis in sese assu-
mere, aut præ socordia pigritiæ nequeant. Quosdam optimarum
artium studia, aut familiæ cura domi & in otio retineant. Alij
mercaturæ dent operam, aut militarem vitam sequantur. E plebe
porro sint etiam quos ingenij miorumque dexteritas, aut fortuna
benignior, ad altiorẽ forte gradum ac conditionem eueherit. In
tanta igitur diuersitate ac inæqualitate generis, originis, natura-
rum, studiorum, fortunarum, potentix, quis non intelligat multas
sele commoditates offerre adulandi? adoque in urbibus magnis &
factiosis? Etenim si per tumultum & violentiam eriguntur magi-
stratus ciuitatum, depulsa parte imbecilliore, nihil mirum, vt in
mutatione publici status rerum solet, turbam adulatorum sele ex-
erere, studiumque suum vendicare parti victrici. Aut legitimis sus-
fragijs designantur rectores ciuitatum. Iam iterum suspicari licet
redundare adulatoribus urbem, dum vndeunque suffragiorum
puncta colliguntur à candidatis. Sed enim qui magis prouidi sunt
& astuti, mentes præoccupant multitudinis ante tempus, artificio-
sa præparatione adhibita. Hinc illæ salutationes publicæ, & verticis
denudatio, & blandæ appellationes, & conuiuiorum apparatus;
omnia hæc ad occasionem futuræ petitionis magistratum qua-
sita. Quid attinet referre de ostentatione fidei & charitatis erga
republicam? Sunt enim in urbibus permulti in administratione
munerum inferiorum omne suum studium & officium demon-
strantes, vt hoc ingenio gradum sibi faciant ad altiorẽ locum.
Itaque sub specie promouendi boni publici, referunt in consilium
quicquid illud modo est, vnde plebis animi plurimum irritentur
essendanturque. Et quoniam intelligunt seruitutem suapte natura
molestam & odiosam, libertatem contra suauem & iucundam, &
vililitatem in primis spectari à plebe: sæpenumero potentiam ipsi
criminantur superiorum, & in inuidiam adducunt opes diuitijsque
quasi cum detrimento & iniuria multitudinis vrbisæ quasitas
possessasue. Et ne nihil ab ipsis curari videatur, quod ad salutem
vilitatemque reipublicæ pertineat, fidem interdum ærarij requi-

runt & rationem datorum expensarumque deposcunt. Subdolo & hoc genere adulationis, subrepentis videlicet sub iusta specie summi alicuius boni & probæ voluntatis. Quod si fidem sibi passim conciliatam senserint, concionem aduocant excitata seditione aduersus patres. Hac via & his artibus peruasit ad regnum Siciliae Dionysius Syracusanus, quum plebeio & obscuro loco natus aliquin fuisset. Solonem quinctiam sapientissimum ab omnibus iudicatum legimus Athenis exactum simili ingenio à Pisistrato. Huius tam tyrannidis quam eloquentiæ successor Pericles pari gratia Atheniensium rempub. arripuit, hoc saltem inter duos hos constituto discrimine, quod ille armis adiuuerat eloquentiam, hic solius linguæ gratia sibi aditum fecerat ad imperium. Simili propemodum ingenio imperium Populi Romani sibi quæsierat Tarquinius Superbus mixtæ quidem nobilitatis vir (auitum erat incertum genus) sed inferioris, quam ut in fastigio dignitatis regiæ statim collocaretur, nec latere potuit aliquandiu pressum ingenium. Si quidem alius in publica quam priuata vita, dum ad reliquam violentiam addit muliebris pudicitie expugnandæ vim & libidinem, fecit, ut ille finis esset vltimus regiæ tum potestatis apud Romanos. Sed ne omittamus è multis vnum Q. Terentium Varronem, in quem hominem etiam desinet citatio exemplorum, quæ à nobis fiat nominatim: (possimus autem multa adducere, sed nihil opus in re facile persuasibili,) ille, inquam, in illa difficultate secundi belli Punici post acceptam à nostris calamitatem Thrasymericam, abusus Q. Fabij cunctatoris fortuna ad occasionem ambitionis propriæ & patrum nomen suggillando apud plebem (quum alias natura tum ut in tali casu mobilem) suamque operam deferendo, leui negotio vir ignobilis obtinuit, ut inaudito prius exemplo imperium ipsi cum dictatore Q. Fabio Maximo æquaretur. Quod nisi temeritatem & insolentiam Varronis fregisset singularis quædam patientia & moderatio Fabij, in vltimum discrimen salutis fortunæque fuerat adducta res Romana. Sed vacet quæso hic audire versus Silij Italici poetarum heroicorum omnium statim post Virgilium festiuissimi in hanc sententiam sic capentis:

*Dumque Arpostendunt instructi pectora Panni,
Submixtus raptò plebeij muneri æstro
Sautitiam rostris Varro, ingentique ruina
Festinans aperire locum sata admouet vrbis.
Atque illi sine luce genus, surdumque parentum
Nomen, & immodice vibrabat in ore canoro*

*Lingua procax: hinc auctus opes, largusque rapina
Intima dum vulgi fouet, oblatratque senatum,
Tantum in quassata bellis caput extulit vrbe,
Momentum vt rerum & salū foret arbiter vnus,
Quo conseruari Latium victore puderet.*

Sed quid attinet de vafrie & astutia referre gentis vibanz, an non ipsum nomen astutiz tractum est à verbo ἀστῦν, censoribus priscis grammaticis, vt ex affinitate nominum intelligas inter se conuenire urbanis & astutis? Astus porro omnis simulatione tegitur. Simulatio sese commendat sub boni specie sic, vt mixturam aliquam intelligas assentationis. H v t. Verum enimvero præstat adhuc audire causam adulationis, vt cognoscam, cur hoc vitio magis ab vno, quam alio laboretur. M E N A P. Si causam inquirimus, iterum inter nos conueniet copiosorem esse materiam adulandi in vrbibus, quam alibi. Quandoquidem plures inibi sunt voluptatum & vitiorum illecebræ, quam foris: quibus qui forte capitur, eundem necesse est in egestatem incidere. Egestas facit, vt potentioribus opulentioribusque cogamur adulari. Et accedit ad cumulum mali, quod difficilior est restauratio fortunæ detrimetorum in ciuitatibus frequentibus, quam aliubi locorum, ita vt qui semel lapsus ad inopiam & miseriam fuerit, vix vnquam resurgat. Facilius aliquanto reparatio iacturæ rei familiaris in Principum domibus, quippe vbi aliena viuunt quadra, vt dixit ille poeta: Itidemque in agris, vbi victum ministrant inemptæ fere dapes. H v t. Sed aueo scire quænam illa sint voluptatum & luxuriæ irritamenta maiora apud vibanam gentem, quam reliquâ. M E N A P. Sunt in oculis illic greges conuiuatorum ex ordine cœnas & conuiuia sua agentium, à quorum commercio difficulter te subtrahas. Sunt tabernæ rerum omnium, tam ad luxum, quam necessitatem vitæ pertinentium. Est mira æmulatio & superbia vestitus & ædificandi. Sunt in oculis prostibula. Perstrepunt forum & plateæ cantionibus vocibusque impudicorum. Assidet argentarius scenerator, tantisper tibi numeraturus donec supererit, quod apponas pignori. His igitur causis necessario fit, vt abundant vrbes decoctoribus & obærat, quos otio & lautioribus cœnis assuetos, necessitas postremo cogit affectari & colere mensas ditiorum, & amœniore sermonis narratione gratiam capere. Iam vero circumeuntes nobis totam illam turbam vibanam (on. iito nunc partem ciuitatis viliorē) quot occurrent vulgo crediti sapientes, quibus sit quæstus adulatio? Adulantur in primis professores scientiarum auditoribus suis, dum spondent facile

facile compendium ipsis monstrare se ad eruditionem perfectam, spe vana delusos à se mittentes : dum nullare alia, quam leuibus quibusdam præceptionibus imbuerunt, assiduitate exercitationis in dicendo scribendoque prætermissa, sine qua tamen constar artem nihil vel parum valere. Adulantur Rhetores multis ipsi modis, ac tum sæpenumero artificiose, quum artem ipsi videntur negligere adulandi. Quam se accommodant ad studia nostra circa conciliationem beneuolentiæ? Quam se rursus aptant circa troporum vsum? Quoties adhibent ἱμῶσι, ἀποσιώπῃσι, παρρησίῃσι: vt semper æstimandum aliquid videatur auditori permittere? Præterea quæ excogitantur ad renouationem animorum, utpote ἀσφάλειαι, εἰρηναίαι, & adhibita ad eliciendam misericordiam diligentia? Quid? citius mihi liceat Ægæum mare viburnea scapula trajicere, quam explicare omnes modos & numeros rhetorum gentis adulationum. Vt non immerito Plato in Gorgia suo putauerit totum illud artificium oratoriæ facultatis consistere in adulationis vlu & dexteritate. Adulatur item medicus spe & promissione sanitatis futuræ subleuaturus ægrotum. Cuius licentia adulationis eo tandem processit, vt necesse fuerit Pontifici Romano ædico decreto cauere, vt Physicus ægrotum sibi creditum in primis adhortetur ad curam suscipiendam salutis æternæ. Et ne prolixius hic sim, quot falsa medendi blandimenta medicorum inuenit natio? Huc pertinent illa pharmaca ἀνιδύνα, παρηγορικά, μελαγχολικά, ἀπορία & quæ iterum innumerabilia apud illos blanditiarum sunt genera, tanto interdum postea maiorem inferentia noxam, quanto prius ad breue momentum temporis morbum ac dolorem videbantur amplius releuasse. Adulatur patronus forensis in causa etiamnum deplorata clienti, victoriæ certitudinem promittens. Adulatur Theologus, quoties accitus in consultationem super difficultate controuersiaque priuilegiorum concessionis, ita torquet leges diuinas, vt cum humanis voluntatibus consentiant, magis secutus, quæ sentiat illi placitura, in cuius gratiam forte priuilegium rogatur, quam quæ credat profore saluti animarum. Queruntur apud Pontificem maximum Paulum III. hanc labem religioni nostræ inspersam Sadoletus, Contarenus & Fregosus primarij ordinis viri in epistola quadam parænetica passim extante: ne quis falso aut inutiliter susceptam accusationem theologorum à me putet, quamuis, si oporteat, authore Thoma Aquinate liberrimo scriptore & exemplis rem nostram confirmare possimus. Iterum blandiuntur theologi negligentia segnitiaque nostræ, docentes inutilem omnem exercitationem pietatis officiorum. Hisdem profecto per

per figuram imprecatur Ezechiel dira, quum inquit, capite 13. Vx qui consuunt puluinar sub omni cubito manus, & faciunt cervicalia sub capite vniuersæ civitatis ad capiendas animas. Adulantur præterea scriptores artium nuncupatione suorum operum, æternitatis spem offerentes ijs, quorum ambiunt gratiam. Et quamvis singatur quæri patrociniū aduersus vinū & iniuriā æmulorum, re vera fauor ex prædicatione laudis alienæ captatur. Sed reuertor ad incolas urbium, splendidiore modo taxare cupiens. Adulantur mercatores & institores sibi inuicem, tursusque ij emptoribus in officio continendis. Adulantur ciuitatum rectores subditis in difficultatibus annonæ & bellorum, summam ipsi industriam & curam adhibentes, ne qui motus noui exoriantur. Adulatur prudens paterfamilias seruo crasso & moroso, sed cuius fidem interim habeat compertam. Adulantur Principes subditis quoque. Hinc olim excogitata congiaria & sparsa in plebem munera, & ludorum magnificentia, & apparatus spectaculorum, & præbitum vulgo epulum, & permissa administratio munerum publicorum patribus minorum gentium dictis ac plebi quoque; & designatio magistratuum facta per sortitionem, vt æquatum quodammodo ius promiscuæ multitudinis & primorum ciuium videretur. Adulantur etiam ora seruitia domestica ætatis consimilis dominis suis (sub spe futuri post orbitatem coniugij; nec id fere successu infelici, cuius rei passim cernimus exempla in frequentibus ciuitatibus. Adulantur alienis bonis ac patrimonijs incumbentes, iccirco disti hæredipetæ, ex deliris senibus dementes interdum facientes. Adulari præterea certarum nationum populi plus reliquis videntur, unde amplexatio illa & benigna susceptio ignoti cuiusvis hospitis apud Aduaticos cui non videatur adulationis simillima? Quapropter si forum, aræ, porticus, rostra, curia, scholæ, libri, ac ipsa propemodum templa, vindicare tuerique se plane ab adulationis nota suspicioneque nequeunt; si omnis ordo, sexus, ætas, gens, natio est huic crimini obnoxia, magna profecto fuerit iniuria, solam Principum aulam tanquam singularem sedem & domicilium adulatorum accusare. H v r. Rem ad viuum vique refecare mihi videris. Et quamuis vrgeas multum, nondum euicisti, vt persuasum habeam aulam vacare adulationis vitio. MENAP. Nec eo nostra tetendit contentio. H v r. Et facis tu quidem medicorum in morem. Horum namque est, vt desperata sanationis integritate ceu ambages & diuerticula quarant. Si igitur parum prospere succedat *artibus*, *medicis* non adhibent. Ita à te factum videmus. Nam quum diffidas causam aulae plane defendi ab accusatione proposita

posita posse, crimen statim deriuas ad alios, nihilo tamen magis aulam relinquens expurgatam, cum in ipsius, vt ita dicam, corpore alioqui infideat malum pristinum. **MENAPIVS.** Si dixerio innocentem ac tutam opera nostra aulam ab adulationis vitio factā, mentiar profecto. Sed si meum fuit studium, crimen impositum cum alijs quoque participandi atreuandique, atque ita, vt tandem ostensum sit penes vrbanos populos maiorem esse culpæ partem: à te prouoco & æquum appello arbitrum. **HVT.** Vt me factiosum haberi intelligam? **MENAP.** Sic existimes velim: Eum qui ad iudicandum accedere velit, duas conditiones necessario habere. Quarum altera est, vt priuatis affectionibus minime corripiatur: altera, vt doctrinam peritiāque teneat iudicandi. Nam sic Aristoteli philosophorum omnium post Platonem principi video in Ethicis suis placere. Ac fortasse Platomet non refragetur. Imo neque tota theologorum turba. Sed quid illud? Si doceamus circa vim & proprietatem nominum pueriles prope errores admitti, & conuerti passim ad opinionem assentationis eam, quæ vere sit *εὐπράγμια*, quo verbo intelligimus gratiam quandam incrum elegantiam & sermonis festiuitatem: licet angustius rem totam capientes, vnius comitatis verbo designent munus naturæ gratuitum ac paucis fere concessum, & quod à studio & arte frui fortassis expetatur, nisi quod artis adminicula naturæ benignitati plurimū suffragari concedimus: vt mihi iam sit sententia cum Platone decernente in Gorgia suo, non esse studium artificiosum adulationis, sed sagacis animi apti natura atque potentis ad hominum studia sibi concilianda. Quia tamen *εὐπράγμια* interdum quidam naturæ quadam malignitate insita secus, ac decet, accipiunt: nos freti conscientia recti honestique, patiemur potius plus apud nos officij residere, quam id committere, vt fuga calumniæ obtreccionisque alienæ parum fuisse humani officiosique videamur, libenter nos accommodaturi ad iussionem Sapientis illius inter reliqua sua prouerbia dicta nos admonentis, vt linguam habeamus *ἡγχιον*. Idem docuit Paulus in Epistola scripta ad Coloss. vt sermo noster sale sit conditus. Sed quid? Quod veteres nunquam sua sacrificia peregerunt absque sale. Inde relicto documento nobis, & sermonem & actionem omnem nostram habere gratiam & decentiam quandam debere. Sed quid indignentur soli aulici de accusationis inuidia? quum legamus Paulum apostolum apud Thessalo. à se deprecari crimen adulationis: Et Christum se purgare coactum à Iudæa gente, quod familiarius blandiusque se dedisset in cœtus & societates

ſocietates hominum peccatorum. Quis non putaret prophetam Nathan adulatum fuiſſe Dauidi Regi mollius timidiuſque increpato propoſita parabola ouis & diuitis ac pauperis? At ſi ſpectemus conſiliū prophetæ, nihil habemus quod ipſi exprobretur. Viderat namque quale ſuſcepiffet ingenium curandum. Igitur ſumens initium à leni placidoque ſermone, & per interrogationem ænigmaticam ex more ſcholæ Stoicæ ingreſſus, hominem ad agnitionem pœnitentiamq; commiſſi erroris perpulit. Quis non crederet etiam adulatum Dionyſio Syracuſano Platonem fuiſſe, dum cauſam ſuam parem cum cauſa Æſchines faciens ſeſe in gratiam inſinuat Dionyſij, his verbis exorſus: Si quem ſenſeris inimicum in Siciliam appuliſſe Dionyſi, qui mali quippiam tibi facere voluerit, cæterum non data opportunitate nihil mali fecerit, num hunc ſineres abire, citraque noxam dimitteres? Multum abeſt, inquit Dionyſius, vt id faciam, ô Plato. Oportet enim hoſtium non facta tantummodo, ſed animi quoque propoſitum odiſſe & vlcifci. Ergo ſi quis, inquit Plato, tui amore beneuolentiaque huc profeſtus boni quippiam tibi cupiens afferre, non faciat autem te non præbente illi opportunitatem: num par eſt hunc nulla cum gratia contemptum abijcere? Hic cum iam Dionyſius interrogaret, quiſnam is eſſet, Æſchines, inquit, vir & moribus cum quouis amicorum Socratis conferendus, & qui poſſit dicendo meliores reddere cum quibus habeat conſuetudinem. Is cum huc multum emenſus maris ad nauigauerit vt philoſophiæ commendatione tecum haberet conſuetudinem, neglectus eſt. Hæc Platonis oratio eo permouit Dionyſium, vt protinus illum complecteretur beneuolentia & familiaritate, quem prius ſuo congreſſu dedignabatur, ingenio & ſtudijs hominis plurimum delectatus; Æſchinem vero etiam honoribus afficeret. Hæc Plutarchus. Vides ne modo quam nobis promptum ſit adulationis nota reſpergere grauiffimum ſanctiſſimumque philoſophum, vbi paulo ſuperſtitioſius ſtudium propoſitumque ipſius fuerimus interpretati? Iam vero ad Eutrapeliam referimus illam vendicationem ſtudioſam officiij ſui erga alium, qualem peruerſus & malicioſus interpres facile confundat cum adulatione, vbi vel modica deſlectio fuerit à mediocritate. H v r. Difficilis eſt conſeruatio mediocritatis. M E N A P Hoc igitur cognoſcentes non temere delabemur ad licentiam iudicandi niſi ſit exceſſus multus vltra mediocritatem & certa exploratio vitiſcorum alterius. Quod ſi præſtet in alterutram partem peccare, in cautionem partem potius peccauerim, nempe vt bono, vel ſaltem non peſſimo

pessimo animo quid factum dijudicem, & quod defendi nequit, purgem: quod purgari non potest, excusem: & pro studio necessitatem, pro consilio imprudentiam, pro voluntate subijciam casum, vel quod restat postremum, ut iudicium meum silentio significem dubium. H v t. Utinam eo ingenio cuncti homines essent præditi, & quietius & sanctius passim viveretur, MENAP. Suauitatem igitur sermonis & delatam ultro gratificandi voluntatem qui subinde suspicatur ad fraudem & insidias tendere, dignus profecto est, ut in suspicata mala incidat. Verum reperiuntur certi homines perpetuo materiam circumferentes timoris & suspicionum, ut sub blandis sermonibus dolos regi putent & adulationem arbitrentur, natura videlicet melancholici, alieni ab omni humanitate, difficiles, increduli, morosi, lucifugi, soliuagi. Quidam ex his plane sunt *muris & pueris*, hos nauibus simul impositos mittentem Anticyras, ut hausto veratro mente ipsi redeant meliore. H v t. Vel potius tanquam insanabiles suis moribus relinquemus. MENAP. Ut igitur propositum argumentum luculentius exequamur: humiliores quosque decere mihi videtur alacritas & expedita quædam officij sui promptitudo. At Principis beneficium fortassis gratius reddat ornetque sumpta modici temporis deliberatio, ut iudicio ad dandum ductus, non impetu fortuito raptus fuisse videatur: in homine inferioris notæ inora omnis odiosa. Iuvat recitare ex Plutarcho bellam quandam facetiam huc pertinentem. Sic enim habet ille in vita Demetrii Regis: Demetrius Antigoni filius, quum de victoria nauali apud Salaminam parva, nuntium Aristodemum misit, istunc ex his rebus blandiendi occasionem nactus, remouenit qua in Antigonum vteretur adulationi accommodam. Nam quum è Cypro decedens prope eum locum venisset, ubi versabatur Antigonus, iactis anchoris procul à litore, nauim consistere, & nautas omnes quietem ac silentium agere iussit. Ipse deinde scapham conscendens, cunctis alijs qui secum venerant in naui relictis, solus continenti applicuit. Erat eo tempore Antigonus in magna solitudine constitutus, quod expectabat, ut par erat, incredibili cura eius pugne euentum, quæ iam fuerat apud Salaminam commissa, cupiebatque vehementer audire quam fortunam Demetrius filius habuisset, quum sibi allatum est venisse tunc, iamque prope adesse Aristodemum Milesium, nuntium a Demetrio missum, subita re perculsus Antigonus, quum vix seipsum domi continuisset, extemplo alios atque alios obuiam Aristodemo mittit; qui cognitis omnibus quæ ille afferebat, summa cum celeritate ad se reuertantur. Is autem quum

quum nihil percontantibus responderet, tum lento gradu tacitusque veniret, magis quam vnquam antea perturbauit Antigonum, atque incredibili vrgente animum cura, quum se amplius continere non posset, vsque ad fores citato gradu obuiam Milesio accessit, ille vero stipatus frequenti hominum turba, quæ vndique rei nouitate commota ad regiam confluerat, vt prope Antigonum venit, porrigens dextram alta voce exclamauit: Salue Rex Antigone: pugna nauali Regem vicimus Ptolomæum, & Cyprum tenemus, & militum captiuorum supra decem millia in nauibus nostris habemus. Exhilaratus Antigonus, Et tu per Iouem, inquit, salue. Sic autem nos vrere voluisti Milesi? par profecto referam pari, sero enim præmium reportabis. HVT. Merebatur profecto Milesius nullo affici præmio: homo nequam, qui dominum suum ludificaretur, & longæ expectationis molestia torqueret. Deter enim bene instructam familiam, sicuti retro attigisti, obsequium domino prompte & liberaliter deferre, ostentatione simulationeque omni postposita: nec ad oculum seruire, vt Ephesip suis olim scripsit ille. MENAP. Nec Milesij nec cuiusquam hominis fucum probamus. Sed tamen placendi sui gratificandique studium non est cur necessario ac perpetuo referendum putemus ad assentationem. Mihi quidem videtur ipsam naturam nos genuisse: instituisseque ad blanditiarum, vt sic dixerim, inuitamenta, tanquam nobis necessariâ. Quandoquidem cernere liceat in tenellis adhuc pueris & infantibus quædam propria blandimenta. Hinc illa subblestitas linguæ & lallatio verborum, & renidentes ac graui quiddam spirantes oculi, & cætera quæ vsus quotidie magis docet, quam vt ea opus sit copiosius persequi. Quam certe oris vultusque gratiam nunquam nobis concessisset sagax & ad omnia prouida natura, vel potius author naturæ Deus, nisi profuturam intellexisset ad leniendas multas & graues nutricum molestias pro ea ætate forte suscep-tas. Præterea pacari videmus cholera commoda blanditiæ verborum, & concordia cum his gestu vultus corporisque. Jam vero vt quodque animal sese magis insinuat in conuictum consuetudinemque nostram, ita plus aliquid habet, quo placendi studium demonstret. Ad blanditur nobis aurium vibratione equus, cæcus modulatione volucris, iactatione caudæ canicula, vt de reliquis interim taceamus. Ego quidem sic statuo, res omnes creatas esse non modo ad subleuationem quotidie ingruentium nobis necessitatum, verum etiam ad fructum voluptatum quarundam honestarum. Ne autem singulas quasque partes conlectando discredidi videar ab instituto sermone, vocis humanæ saltem mentio fiet.

fiet. Eius in primis facultas actusque est, vt expedite locutus apertè intelligaris. Alter, vt gratiam & festiuitatem sermo tuus habeat, vt interroganti benigna des responsa, doceri cupientem, humaniter erudias: acceptum hospitem exhilaras, mœstum quemque soleris, affabilem te cunctis præbeas, peccantem modeste obiurges, sic tamen vt decorum officij interim meminerimus obseruare, & ratio geratur circumstantiarum. Nempe loci, temporis, rei, personæ, quam & tu & alter ille iustinet, apud quem sermo tibi instituitur. Quamobrem si natura nos finxit ad comitatem affabilitatemque, si placido denique sermone bilis bonæ valetudini instissima sedatur, & in rabiem acti homines mitigantur: non video cur blandius loquendi mos debeat in crimine poni, aut cur metu interpretationis peruersæ pœnitere nos humanitatis comitatisque nostræ debeat. Plato ipse grauis & seuerus philosophus moleste tulit in discipulo suo Xenocrate Chalcedonio adolescente tristem vultus austeritatem: admonere eundem per iocum solitus, vt Gratijs sacra faceret. Illud videl. significans, vt quantum naturæ defectu acerbitateque demptum Xenocrati fuisset, tantundem ipse studij diligentiaque adferret in vitio naturæ corrigendo. Vides ne modo tetricam oris vultusque speciem illis ipsi sapientiæ seueritatisque professoribus dissimulasse? Quò minus damnandi sunt aulici nostri aut vlli reliquorum mortalium, si ad studium gratificandi sese proptius componant, modo fide nitantur & amore. **H V T T E N V S.** Communis est mos Gnathonibus illis aulicis, vt profectentur se admiratione Domini tui virtutum captos retineri apud Aulam, quum te vera solummodo aspiciant ad ampliores opes facultatesque comparandas, vel cum damno Principis irreparabili. Tantum abest, vt fidem studiumque suum ex animo & vere prædicent. **M E N A P I V S.** Si huius acerbitate centuræ taxas cunctos aulicos, erras multum. Siquidem petrari consenscunt in domibus Principum. Cæterum sapiens Princeps, qualem ego volo liberalitatis suæ documenta copiose declarabit in numeranda fide integritateque ministri tui. Sin autem erit, cuius auaritiā nulla saturare beneficentia Principis valeat, omittetur, ceu noxius quæpiam scenerator ciuium suorum substantiæ quotidie incubans. **H V T T E N V S.** Quæ de adulatione hætenus docuisti, teneo, & illum fructum ex ea disputatione collegi, vt videar mihi notionem ac di'crimen aliquod percepisse inter se hominis adulatoris & officiosi. Eff. cistique vt necessario confitear illud crimen cum aulicis esse commune multis alijs quoque. Sed quid nunc de fastu & superbia aulicorum satis, vt dignum est, referri potest? vitio,

inquam,

inquam, quo non aliud detestabile inuisumve magis sit Deo: Scis quid sibi velit mysterium illud lapsi in fulguris speciem Sathanæ & cœlis? MENAPIVS. Expecto dum quid velis. HVTTEVS. Gra-
uissima & fœdissima flagitia celesterrimo plerumq; impetu olim vindicata legimus. Iam te expendere mecum depectnereque velim,
num quid penetrantius velociusque sit fulgur. MENAPIVS. Ni-
hil sane rerum omnium quæ corpore & spiritu constant, quando-
quidem tantum orbis terrarum spacium quantum acies oculorum
metitur, vnus istius momento peruadit fulgur. HVTTEVS. Ex
hac nimirum fulguris comparatione potes intelligere perodiosam
Deo superbiam, vt quam non interposita mora paulatim à se ma-
gis atque magis alienauerit, sed subito ac repente in barathrum
infernæ præcipitem egerit. MENAPIVS. Agnosco gravitatem vi-
tij. Tamen si fateri licet omnibus modis intolerabilem superbiam
DEO OPTIMO MAXIMO insultantem, nihilo secius in
vniuersum quamlibet ego superbiam damno. HVTTEVS. In
anlis Principum maior est huius insolentia vitij, quam vquam ter-
rarum alibi. Habemus ad mapam testimonium Christi confirman-
tis alumnos regios molliter & delicate vestitos, (vt interim recita-
tionem exemplorum omittamus,) vestitos, inquam, purpura, bys-
so, holosericis, multicijs: huc refero torques, annulos, phaleras,
omnis generis lapillos preciosos à remotissimis patribus terrarum
peritos, auctaque in immensum eorundem precia procerum aulicorum
ambitione. MENAPIVS. Exterior idemque consuetus
nobilitatis ornatus iste indicat quidem superbiam, at non necessario
coarguit, nisi forte illic emineat ἀναισθησία. Caterum sæpe in
splendida preciosaque purpura animus latuit demissus & humilis,
contraque sub panno sordidoque pallio vasta mens & elata. Su-
perbia internum est malum, nascitur ab amore sui met, vt qualis
tibi videris intus, talis cupias foris haberi. Alitur autem prosperiori
successu rerum nostrarum, sic vt iudicij propriij errore tribuamus
prudentiæ naturæue dotibus, quod debebatur fortunæ. Qui fallus
error vbi iam coaluerit opera industriaque adiutus adulatorum,
cœclamatum est de spe recti iudicij futuri, quoad fortuna manebit
propitia. Sed valet hic natura plurimum sicuti alibi quoque.
Tradunt astrorum periti, vim & affectionem Iouis lyderis in nobis
excessos magnosque animos gignere, itidemque copiam boni pu-
rique sanguinis & flauæ omnino bilis: sicut è diuerso atræ bilis
multitudo, pusillanimitatis & sui met dissidentiae causa creditur.
Porro conlectantibus nobis naturam proprietatemque nominis
apparet superbum iure dici, quilibet se esse supra modum ordi-

nis fortunæque suæ, & æquales aut meliores se contemnit, inferiore loco à se habet. Cuius ego contemptus fastidium adeo non tolero æquanimiter, ut multo rectius sapientiusque facere censeam, qui minus sibi ipse, quam par est, tribuit, quam qui plus aliquanto: probemque mirifice consilium Pauli Philippen-sibus suis optimam viam monstrantis declinandi fastum & arrogantiam omnem, ut si quis alium se existimaret præstantiorem, arbitratus est vir optimus & prudentissimus inductione hac animi voluntaria futurum, ut melius vitæ suæ ratio cuique constaret, nec efferretur animus plus iusto, si subinde nobiscum repeteremus cogitationem imbecillitatis propriæ. Quanquam quod ad inutilem istam æmulationem vestitus pertinet, existimem facile posse nostri temporis mores ad exemplum frugalitatis priscæ reuocari, si legibus editis appositisque pœnis restringantur luxus & licentia ornatus, idque exemplo latarum olim L. L. Oppiæ & Gabinæ. Quod si meum consilium procedet, coercerentur nonnihil sumptus immodici plebeiorum circa ornatum vestium. Valebit hoc ad firmiorem constitutionem quietis communis. Siquidem diuites & nobiles tacita quædam capit indignatio tanquam æmulationis iniustæ obiectæque necessitatis augendorum sumptuum, & tenuiores secum ipsi certamen suscipientes circa cultum splendoremque exteriorem sibi modum statuere non didicerunt. Et est res ista alioquin DEI OPTIMI MAXIMI legibus aduersa, aduersa bonis moribus & exemplis, aduersa naturæ, paucis nos contentos fore iubentis. HVT TENVS. Verum in palatii Principum maior assiduitas æmulationis quam alibi, videmus co-quos & atrienles ornatum modo sibi sumere procerum. MENAPIVS. Si hic forte ab vno alterove peccatur, immerito vni-versa simul aula communi crimine inuoluitur. Quin vidimus nos quandoque satis probe mulctatam æmulationis impudentiam & reiectos turpiter ab aula humiles illos genere & fortuna, sed nimia elatos superbia ministro, melioribusque se conatos æquare, quo minus illic propriam firmamque sedem sibi contigisse superbiam putabimus. HVT TENVS. Eodem subinde mihi videris reuolui, ut aulicæ gentis vitia familiariter alijs quoque imper-tias, nulla velis aulæ propria. Sed quæ de superbia dixisti, satis faciunt ad præsens, dum id vitium contendis animi magis quam corporis, naturæ potius esse quam fortunæ; & remedium ostendis facillimum, utilissimumque aduersus æmulationem ornatus nimium hodie consuetam indiesque magis crescentem. Quamobrem à disputatione præsentē seruari cupientes

pientes, qua de studio & amore calumniandi & adulandi, super-
 bisque aulicorum sumus altercati; quod disputationis superest,
 cras & reliquis deinceps diebus persequemur, interea te va-
 lere iubeo. MENAPIVS, Placet sen-

tentia. Et tu quoque

VALE.

V 2

RERVM

RERVM ET VER-
BORVM, QUÆ TVM IN QVA-
TVOR BALTHASARIS CASTILIO-
nis Comitis de Curiali siue Aulico libris, tum in sub-
iuncto Gulielmi Insulani Menapij Greuibru-
gensis de Aula Dialogo comprehendun-
tur, Index locupletissimus.

A

Abatis cuiusdā cras- sum responsum 718	Adulationis Christi infimulatus 288
Per accidens dele- tantium & of- fendentium exem- pla 72. 73	Adulationis D. Paulus infimu- latus ibid.
Achilles & Vlysses, humana vite exemplaria 240	Adulationis fucus quando se ape- riat 279
Actio loquentis affectionem expri- mere debet 49	Adulationis multa speciem habet, eiusdem tamen expertia 289
Actionis dignitas qua re violetur 40	Adulationes beredipetarum 286
Actionis dignitas quomodo acqui- ratur 41	institorum 287. iuriconsulto- rum 286. medicorum ibid. mer- catorum 287. patrum familiis ibid. Principum ibid. professio- rum scientiarum 285. rectorum ciuitatum 286. rhetorum ibid. Theologorum ibid.
Actionis dignitas docendo incul- cari non potest 39	De Adulatore 279. & seqq.
Actionum differentie, ex I. cap. I. Ethic. ad Nicomach. 226	Adulator quid spectet ibid.
Actiue vite finis speculatiuus 225	Adulator sacrilego comparatur 276
Adamantus 267	Adulatoris artificium in quo com- sistat 279
Adamati corporis sine animo nul- la possessio 146	Adulatoris crassi descriptio 280
Adolescens cum senibus compa- ratio 85	Adulatoris ingenium in omnem partem versatile ibid.
Adolescens virtutes & vitia ibid.	Adulatores an delatoribus nocen- tiores 276
Adulatici adulatores 287	Adulatores seditiosi 283
Adulandi materia copiosior in vr- bibus, quam alibi 285	Adulatorum maior frequentia in ciuitatibus, quam Principum palatys 282. & seqq.
Adulatio dilemmate deprehendi potest 279	Adulatores

INDEX.

<i>Adulatorum improbitas qua ve maxime alatur</i>	289	<i>Alexander an Achilli præconium Homeri inuiderit</i>	61
<i>'Egyptiæ pyramides in quem finē extructæ</i>	227	<i>Alexander Magnus armis ne an literis plus tribuerit</i>	62
<i>Æmilia Pia</i>	22	<i>Alexander Magnus musica & in- census & placatus</i>	63
<i>Ærummosi ludicra sunt ærumma- rum incrementa</i>	138	<i>Alexander Magnus Homeri ve- nerator</i>	58
<i>Æschines à Dionysio Syracusano honoribus affectus</i>	289	<i>Alexandri Magni cōtinentia</i>	179
<i>in Æsopo quid Socrates desidera- rit</i>	74	<i>de Alexandri Magni continentia iudicium</i>	183
<i>Ætas constans seu media (seu sta- tus virilis) omnium perfectissi- ma</i>	85	<i>Alexandri Magni in Aristotelem amor 240. mira in iocando dexteritas 101. magnificentia 232. de mundorum infinitate vox & lachryme 35. quatenus probanda ibid. victoria ad cō- munem totius orbis utilitatem redundarunt</i>	233
<i>Ætas nostra præstantiorum viro- rum feracior quam superiores 75</i>		<i>de Alexandro Magno & Apelle historia</i>	67
<i>Ætatis iuuenilis officia</i>	86	<i>Alexandra Alexandri Iudaici u- xor</i>	106
<i>Ætatis nostre homines cur & vi- tia & virtutes altius imbibant 75</i>		<i>Alexandra Iudæicæ oratio</i>	167
<i>Affectatio curi oſa fugienda</i>	40	<i>Alij ad alia idonei</i>	91
<i>Affectata incuria cariositas vi- detur</i>	41	<i>Alphonſi regis Aragoniæ iocus in furem annulorum</i>	131
<i>Affectiones humane quomodo cō- parate</i>	72	<i>Amalaſionta</i>	175
<i>Affectiones temperantia limatæ virtuti ſuffragantur</i>	218	<i>Amans amatæ mancipium</i>	198
<i>Affectus interiores comparatione rerum externarum nonnunquā diſiudicantur</i>	96	<i>Amans, peſtus inflammatum, lin- guam frigidiorem habet</i>	256
<i>ex Affectu, non ex aſpectu naſci- tur amor</i>	68	<i>Amans, qui ſolo corpore potitur, forma non ſruitur</i>	193
<i>Agendi laus duabus rebus conti- netur</i>	211	<i>Amantis faſtidium in amatam unde promanet</i>	244
<i>Agæſtaus Xenophonti paruit</i>	213	<i>in Amantis peſtore ignavia ſedes nulla</i>	190
<i>Alcibiades</i>	184	<i>Amanti cuique quid religioſe ob- ſeruandum</i>	146
<i>Alcibiades cum virtutibus litera- rum ſtudia coniunxit</i>	58	<i>Amantium diuerſa ſtudia pro ſor- mæ muliebriſ varietate</i>	196
<i>Alcibiades inſtrumentalem muſi- cam repudiavit</i>	84		
<i>Alcibiades in omni re peritia</i>	37		

INDEX.

<i>Amantium in corpore amando error</i>	244	<i>Amicus, alter idem</i>	ibid.
<i>Amantium illecebræ</i>	188	<i>Amor quid</i>	243
<i>Amantium leues sunt suspiciones</i>	27	<i>Amor ex affectu, affectus ex affectu</i>	68
<i>Amantium multitudinem pulchritudinis testimonium putant</i>	194	<i>Amor metaphysicus, i. e. in se</i>	255 & seqq.
<i>Amantium officia</i>	198	<i>Amor muliebris Granatū expugnavit</i>	196
<i>Amantium vehemētiore affectus quas nebulas eorum mentibus offundant</i>	23	<i>Amor nō est in potestate nostra</i>	194
<i>Amantium vita misera</i>	26	<i>Amor rationalis & eius commoda</i>	254
<i>in Amore quid de muneribus sentiendum</i>	147	<i>Amor rationalis gradus ad superiorem quandam & diuinorem amorem</i>	255
<i>Amatorum mulierum quodnam pabulum suauissimum</i>	250	<i>Amor senilis & verus</i>	243. 244 & seqq.
<i>Amator rationalis</i>	252	<i>Amor in senili ætate ridiculus</i>	84
<i>Amatoris mens, amata pedissequa</i>	199	<i>Amor sensualis quomodo à corde arcendus</i>	250
<i>Amatoris stulti exemplum</i>	203	<i>Amor sensualis infestissimus rationis inimicus</i>	244
<i>Amatorij exercitus</i>	190	<i>Amor sensualis in iuuenibus excusandus</i>	245
<i>Amatores sinceri quid spectent</i>	147	<i>Amor signis magis quam verbis contestandus</i>	199
<i>Amatoriorum spirituum in oculis scintillantium effectus</i>	250. 253	<i>Amor sincerus vulgari oppositus</i>	251
<i>Ambiguorum multa sunt genera</i>	159	<i>Amoris argumentum quodnam luculentissimum</i>	ibid.
<i>Ambitio hodierni seculi notata</i>	282	<i>Amoris causa non forma tantū</i>	69
<i>Ambitio hominem supra se collocat</i>	77	<i>Amaris fama quandoq; causa</i>	201
<i>Ambitiosi & inuidi natura</i>	106	<i>Amoris lex</i>	198
<i>Ambitio est sollicita</i>	89	<i>Amoris mulierum insani exemplum</i>	102. 103
<i>ut amaris, amabilis esto</i>	198	<i>Amoris nuntij oculi</i>	200
<i>Amicitia hypocritica</i>	109	<i>Amoris, qui non nisi in corpus fertur, incommoda</i>	244
<i>Amicitia omne sacrosanctum</i>	99	<i>Amoris principijs obstandum</i>	26
<i>Amicitia, religiosum sedus</i>	ibid.	<i>Amoris sensualis incommoda</i>	253
<i>in Amicitij existimationis vis magna posita</i>	98	<i>Amoris sinceri elogium</i>	257
<i>Amici veri hodie perpauci</i>	ibid.	<i>Amoris vera ratio, seu forma essentialis</i>	244

INDEX.

<i>sensualis</i>	244	<i>tribuerunt</i>	161
<i>Amori non contactu, medium concubitu, sed visu & auditu solis opera datur</i>	251. 252	<i>Antiquis verbis nimis esse ad dictum, est à frumentis ad glaudes redire</i>	48
<i>Amori venia danda</i>	146	<i>Antiquitatis in loquendo affectatio futilis & inanis</i>	51
<i>Amorem nimis celare obest</i>	104	<i>Antiquitati in verborum usu non nimium tribuendum</i>	47
<i>Amorem viri liberius, quam mulieres profitentur</i>	193	<i>Antonius melius locutus quam scripsisse putabatur</i>	11
<i>ab Amore immixtus, multarum expert arummarum</i>	242	<i>Apelles</i>	5
<i>de Amore multis locis sparso simile</i>	198	<i>Apelles Protogenis immodicam diligentiam reprehendit</i>	42
<i>de Amore philtris, carminibus, suspiria somniferis edulato quid iudicandum</i>	147	<i>Auriponadia</i>	293
<i>in Amore præcipites omnia primo impetu perdunt</i>	199	<i>Apophtegmata & facetie naturæ potius quam artis esse videntur</i>	105
<i>Anglorum aula, Vrbinatum nulla re inferior</i>	4	<i>Apes monarchia delectantur</i>	220
<i>Anima humane facultates principis due</i>	227	<i>Appetitus cur in iuuenibus dominetur</i>	245
<i>Animam Deo lucrifacere, questus longe uberrimus</i>	24	<i>Appetitus quoties rationem vincit, inficitia semper ministerio adiunatur</i>	217
<i>Animi seruitio, corporis imperio multi magis utuntur</i>	222	<i>Appetitus unde nascatur</i>	243
<i>in Animis hominum multi sunt recessus & Meandri</i>	98	<i>Aquila magnanimitatem natura insequit</i>	86
<i>Animus magnus quid</i>	164	<i>Argentina Thome Pisani uxori latitia inopinata subitanæam mortem attulit</i>	170
<i>Animus malus felicitatem ferre non potest</i>	224	<i>Argutum leguleij cuiusdam responsum</i>	122
<i>Animus humanus in amore varius</i>	23	<i>Argutum obesi cuiusdam responsum</i>	ibid.
<i>Animus humanus ad sensus procliuor</i>	253	<i>Aristocratia</i>	221
<i>Anna Gallorum regina</i>	175	<i>Aristocratia degenerat in oligarchiam</i>	ibid.
<i>Arma literis, an literæ armis sint ornamento</i>	61	<i>Aristodemus tyrannus</i>	224
<i>Antique voces ubi usurpanda</i>	48	<i>Aristoteles in Alexandri Magni ingenio fingendo quo spectauit 240. Alexandro Magno prima literarum elementa instituit</i>	240
<i>Antiqui utrum antiquiores sint imitati in dicendo</i>	51		
<i>Antiqui Deo utrumque sexum at-</i>			

INDEX.

<i>laui</i> 40. <i>utrum musici &</i>	<i>Aule</i> <i>scurris</i> <i>carere</i> <i>non possunt</i>
<i>saltator fuerit</i> 241. <i>utrum vi-</i>	113
<i>tam aulicam improbarit</i> 24	<i>Aule</i> <i>superbia</i> <i>solennis</i> 291
<i>Armonia Hieronis Syracusæ filia</i> 167	<i>Aule</i> <i>vituperatores</i> <i>in accidenti-</i>
<i>Armorum in pace usus ubi</i> 37	<i>bus tantum sese iactant</i> 264
<i>Ars sine stylo nihil aut parum va-</i>	<i>à singulari vel particulari ad</i>
<i>let</i> 383	<i>uniuersale argumentantur ibid.</i>
<i>Artemesia</i> 178	<i>Aularum fatale malum</i> 83
<i>Artis est artem dissimulare</i> 41	<i>Aulica mulier</i> 154
<i>Arundinis ludus</i> 79	<i>Aulica mulier affabilitate iucun-</i>
<i>Asinus canis blanditiis stulte imi-</i>	<i>da præstare debet</i> 155
<i>tatus</i> 91	<i>Aulica mulier mortalis quadam</i>
<i>Aspasia</i> 171	<i>deâ esse debet</i> 153
<i>ex Aspectu nasci amorem, quate-</i>	<i>Aulica mulier quarum rerum pe-</i>
<i>nus verum, quatenus falsum</i>	<i>rita esse debeat</i> <i>ibid.</i>
69	<i>Aulicæ mulieris descriptio</i> 153. &
<i>ex Aspectu quomodo nascatur a-</i>	<i>segg.</i>
<i>mor</i> 250	<i>Aulica præcepta tradere, res e-</i>
<i>Assentatores nec dominos amant</i>	<i>accurata</i> 13
<i>nec amicos</i> 88	<i>Aulicam mulierem de amore cõ-</i>
<i>Assertationis stultæ exemplum ab</i>	<i>mentantem quæ deceant</i> 192
<i>asino ductum</i> 91	<i>Aulicalitas, vox inaudita & ab-</i>
<i>Affiduitate omnia vilescunt</i> 82	<i>sona</i> 16
<i>Astus omnis simulatione tegitur</i>	<i>Aulicus armamentis omnibus a-</i>
285	<i>pte & artificioso utisciat</i> 36
<i>Astutiae nomen unde ductum ibid.</i>	<i>Aulicus Castilionis Reip. Platoni-</i>
<i>Athus mons</i> 232	<i>cæ, & Tulliano rhetori similis</i>
<i>Auari exemplum dispendium plu-</i>	236. 259
<i>vis quam suspendium pendens</i>	<i>Aulicus quæ certamina, quos ad-</i>
130	<i>uersarios fugere debeat</i> 81
<i>Audere plus æquo in rebus magnis,</i>	<i>Aulicus cur Curtialis in hoc opere</i>
<i>hominis est parum considerati</i> 4	<i>sæpe appelletur</i> 16
<i>Augurum de Dario omen</i> 96	<i>Aulicus currendi, profiliendi, saxi</i>
<i>Augustus</i> 281	<i>etiam proyiciendi facilitate va-</i>
<i>Aula num singularis adulatorum</i>	<i>leat</i> 35
<i>sedes</i> 287	<i>Aulicus flagitioso principi ne in-</i>
<i>Aula Sophi Persæ celebris</i> 152	<i>feruiat</i> 92
<i>Aula Turcarum celebris</i> <i>ibid.</i>	<i>Aulicus à fraudibus & insidijs su-</i>
<i>Aule natura</i> 275	<i>alienuis</i> 203
<i>Aule Principum Germaniæ</i> 272	<i>Aulicus honores oblatos quomodo</i>
	<i>accipere debeat</i> 90
	<i>Aulicus</i>

INDEX.

Aulicus ne sit histrio aut vultuosus 116
Aulicus ne sit invidius 92
Aulicus ne sit maledicus 88
Aulicus musica peritiam non ostendet 83
*Aulicus palatium & quidam doli-
 o fugiat* 33
*Aulicus populari applausui in non-
 nullis se accommodet* 37
*Aulicus prima existimationis sue
 fundamenta prudentur ponat* 104
*Aulicus, Proteus quidam esse de-
 bet* 100
*Aulicus quando manus cum alio
 conferere debeat* 36
*Aulicus qua ratione invidiam de-
 clinare possit* 38
*Aulicus rarissime à Principe ali-
 quid emendicet* 89
*Aulicus quibus literis exultus es-
 se debeat* 59
Aulicus sit Topicus Dialecticus 92
*Aulicus subtilitatem facetijs, fa-
 cetias subtilitate permutet* 109
Aulicus venationem non aspernetur 37
*Aulicus quomodo vitam & actio-
 nes omnes componere debeat* 78
Aulici descriptio apud Lucianum 271
*Aulici præcipue partes in quibus
 consistant* 32
*Aulici forma omnibus numeris
 absoluta à Castilione expressa* 13
Aulici perfecti meta 211
Aulici primum requisitum, fami-

lie splendor 29
*Aulici apud Principem prima cu-
 ra* 32
Aulici cum Principe communicatio 87
Aulici vestitus 97
*Aulici virtutibus an parentum ig-
 nobilitas tenebras offundat* 31
*Aulico acumen ingenij necessari-
 um* 30
*Aulico amicorum electio confide-
 randa* 98
*in Aulico ars in equum insultandi
 requiritur* 37
*Aulico chartarum pictarum &
 tesserarum ludis ars conveniat* 100
*Aulico que corporis habitudo con-
 ueniat* 36
*in Aulico describendo certis & de-
 signatis præceptis author non in-
 nititur* 18
Aulico facies honesta necessaria 30
*in Aulico musica tum vocalis
 tum instrumentalis requiritur* 62
in Aulico nihil sit dissonum 80
*Aulico luctandi & supplantandi
 notitia necessaria* 36
*Aulico omne solum patria esse de-
 bet* 92
*Aulico pictura seu ars pingendi
 necessaria* 64
*Aulico pala palmaria cur non in-
 digna* 37
*Aulico quando miti, quando se-
 roci esse conveniat* 34
Aulico quatenus iocus concessus 38
*Aulico quam ludicra indigna
 ibid,*

Aulico

INDEX.

Aulico suspicio timiditatis vitanda 33
Aulico utrum amatori esse liceat 241
Aulicum quod genus vestitus deceat 95. 97
Aulicum omnium horarum hominem esse oportet 37
Aulicum saltatio curiosa non decet 82
Aulicorum fortuna dubia 274
Aulicorum ingenia 275
de Aulicorum vestitu vox Christi 293
quid Aulicos duæ artes in frequentu usu 276
Aures & oculi, animæ meatus 252
Axiomatis (posito vno contrariorum, ponitur & alterum) vitiosa interpretatio & applicatio 74

B

B *atus quis vulgo dicatur* 281
Beatissimus *ibid.*
Beatitas & mortalitas se mutuo perimunt *ibid.*
Beatitudo vera que *ibid.*
Beatrix Ducissa Mediolanensis 177
Belluarum ingenium in ipso aspectu eminet 247
Bellum quo fine gerendum 225
in Bello quam virtus primas tenet *ibid.*
Bellorum finis 7
Benefacta male locata, malefacta 273
Bilis atræ effectus in homine 293
Bisbizzi, quid Italici 123
Blanditiarum, commoda 291
ad Blanditiarum inuitamenta natura

tura videtur hominem genuisse *ibid.*
Blandius loquendi mos in crimine poni non debet 292
Boccacius & Petrarcha de lingua Italica optime meriti 45
Boni vocabulum æquiuocum 274
Boni ex suo ingenio alios indicant 180
Borum publicum rebus omnibus anteponendum 180
Bona corporis & fortune, bonorum animi instrumenta 230
ijs, quæ Bona sunt, omnibus forma quedam & pulchritudo inest 247
Bonorum diuisio 210
in Bonorum animos suspiciones non facile illabuntur 280
à Bonis abest temeritas iudicandi *ibid.*
Botton 135
de Bubulco quodam historia ridicula 139
Burlas Itali quos appellant 16

C

C *elestia corpora inferioribus caliditatem immittunt* 163
Cælestis vis amicitias cōglutinat 99
Cælestium corporum inclinatione amicitie cōglutinantur *ibid.*
Cæsar quæ interdum gessit, noctu diuissime scripsit 58
Calamitates cur inueltæ 74. 75
Calamitosi miseria non est ridenda 114
Calurnius unde dictus 114
Callisthenes reprehensor intemperius 240
Calor causa leuitatis 162
Calor frigore multo nobilior 163
Caluitiei laus 87
de

INDEX.

de Camma Cynati uxore historia		Ciceronis imitatio	53
169		Ciceronis apta imitatio	39
Campaspes pulchritudo	69	le de ingeniorum diuersitate	54
Campi Elysi	253	de sua Demosthenis & Aeschini	
Capua à Gallis direpta	186	orationum conuersione consilium	8
Canticum canticorum Salomonis		vel potius querela	8
191. 253		Ciceronis sententiâ quando historici,	
Cardinales omnes hac oratiuncula		quando comici imitandi	8
continentur : Oremus pro		Ciceronem laudant multi, sed laudes	
schismaticis & hæreticis	124	eius intelligunt pauci	55
in Cardinales quosdam duos iocus		Cimbræ mulieres	175
pietatis cuiusdam	133	Cimon quo nomine male audierit	
Carnispræuium	142	213	
Carolus V. Imperator	233	Circe	231
Castilionis laudes	13. 14. 15	Circulatorum & circumforaneorum	
Casus humani prudentia corrigendi	229	ingenium	144
Catenis aurois vinciri idem, quod		Clearchus tyrannus	224
ferreis	271	Clementissimus	281
Catilinaria coniuratio ab infima		Cleopatra	178
fortis muliere primum in lucem		Clerici de Nizolio iudicium	8
delata	173	Clerici laudes 11. 12. 14. 15. omi-	
Catonis facietia ironica familiares		natio de iudiciorum (quod ad	
131		huius operis translationem at-	
Causidici iniusti	229	tinet) varietate 7. de Seneca	
Cæua, Minerva	249	iudicium	9
Cervi monarchia delectantur	220	Clerico latine scribere persacile esse	
Chiris in iocando parcendum	114	videtur	16
Chiro Achillis præceptor	93.	Cognoscendi modus triplex	243
Achilli Muscam permisit	ibid.	Colores nigri aut fusci & subob-	
Chium oppidum à mulieribus de-		scuri vestibus aptissimi	96
fensum	174	Colorum in vestibus splendor tri-	
Chorea mimice	113	umphis aptior	ibid.
Cicero dictionem Galbæ propter		Colossi, ingentes statuae	212
antiquitatem reprehendit	48	Comitas	288
multa Catonis verba repudi-		Constitutus etiam felix, non tamen	
auit	ibid.	summe necessarius, est reprehendendus	36
nonnullis phrasibus		Consilia euentis ponderantur	94
aliter utitur, quam alij autho-		Consuetudo linguarum	magistra
res 55. nec solus nec semper imi-		51	
mitandis	8	Consuetudo multarum rerum ma-	
		gistra	

INDEX.

Detrahēre alteri, angustū est ani-
 mi 115
 Deus à Sibyllis oracula & futu-
 rorum euentus peti voluit 171
 Deus cur res secundas aduersis al-
 ternatim permutet 229
 Deus quando maxime (secundum
 Xenophontem) diligendus ibid.
 Deus quibus principibus delecte-
 tur 296
 Deo utrunque sexum antiquitas
 attribuit 160
 Dicendi nouum genus suo Marte
 quidam adinuenerunt 53
 Dicta seu dictoria quid 110
 Difficilia, quæ pulchra 45
 Difficillima, possibilis 236
 Dissidere nimium insulsi timidi-
 que est 4
 Dissidere sæpenumero prodest 235
 Dignitas quid complectatur 39
 Dignitas doceri non potest ibid.
 Dignitatis & gratiæ vera formula
 90
 Diligentia immodica, vitiosa 42
 Diomedes Homericus 271
 Dionysius Syracusanus plebeio &
 obscuro loco natus 284
 Dionysius Syracusanus quibus ar-
 tibus ad regnum Siciliæ perua-
 serit ibid.
 Dionysius tyrannus libro lituris &
 maculis plenissimo comparatus
 241
 Diotima 171
 Discipuli probi officium 40. apum
 solertiæ assimilatum ibid.
 Dissimulatio in loco non reprehē-
 denda 108
 Dissimulatione industria gloria pa-
 rat 83

Diuitiæ virtutum organum 238
 Doctorum, prudentiumque iudici-
 um semper candidum & ami-
 cam 7
 Domitianus delatores in asperri-
 mas & remotissimas insulas
 relegauit 277
 Domitiani prouerbiū in delato-
 res ibid.
 apud Dominum sæcum solidam
 inire gratiam difficile 273
 Δόλις ἀπομαρτυρεῖ 27

E

Gestas adulationis mater 285
 Electio unde nascatur 243
 Eliæ currus inflammatus 257
 Elizabetha Gonzaga, Vrbinatium
 ducissa 20
 Elizabethæ Anglorum reginæ laus
 4. 5. 14. 15.
 Elysi campi 253
 Epaminondas Lysie Pythagoreo
 paruit 213
 Epaminondas Musicam adamauit
 63
 Epicharia libertina Romana 167
 Epimethei fabula 215
 Epistolarum vicissitudo amicitie
 pabulum 263
 Error facti ignorantia modis peior
 38
 Errores à natura liberalius profu-
 si, diligentia reuocandi 86
 Erroribus aliorum qui delectan-
 tur, eisdem inficiuntur 155
 Eux peccatum, felix culpa 164
 Eux peccati incommoda ibid.
 Exemplo proprio redargui, turpe
 263
 Exercitus amatorij πλοῖος 190
 Existimationis vis magna in a-
 micitijs

INDEX.

<i>micitys posita</i>	98
<i>Expectatio, nonnullis grauis aduersaria</i>	77
<i>Experientia, iudicij mater</i>	72
<i>Extemporanea de seria re oratio cum difficilis, tum periculosa</i>	38
<i>Externarum rerum comparatione interiores nonnunquam affectus diiudicantur</i>	96
<i>Eurpatroia quid</i>	288

F

F <i>Abins cognomento pictor</i>	65
<i>Fabri ferrarij cum musico comparatio</i>	85
<i>Fabula de portis sine lingua loquentibus, &c.</i>	115
<i>Faceti natura</i>	138
<i>Facetiae & apophthegmata naturae potius quam artis esse videntur</i>	110
<i>Facetiae ironicae</i>	131
<i>Facetiae an scriptis etiam exprimi possint</i>	116
<i>Facetiae in unius sententiae breuitate, vel unius verbi acumine consistentes</i>	122
<i>Facetiae, quae a corporis orisq; prauitate sumuntur, latissime patent</i>	116
<i>Facetiae quanam venustissima</i>	129
<i>Facetiarum dignitas in quo consistat</i>	116
<i>Facetiarum duo sunt genera</i>	110
<i>Facetiarum, quoad effectus, diuisio</i>	137
<i>in Facetys ipsam veritatem licet nonnunquam mendaciuiculis aspergere</i>	115
<i>in Facetys generalia non delectant</i>	122
<i>Faciei pulchritudo in quibus con-</i>	

<i>sistat</i>	243
<i>Facinora egregia in lucem sunt proferenda</i>	79
<i>Facta infecta esse non possunt</i>	216
<i>Facultate diuersi, gloria possunt esse pares</i>	52, 53
<i>Fama, velox & loquax dea</i>	123
<i>Famae fides suspecta nobis esse debet</i>	101
<i>Familiae splendor, aulici primon requisitum</i>	29
<i>Febris quartanae encomium</i>	87
<i>non Fecisse bene peius est, quam, quomodo facias, non intelligere</i>	38
<i>Felicitas Epicurea, vinere ut velis</i>	212
<i>Felix, cognomen L. Syllae</i>	281
<i>Ferdinandi regis prudentia</i>	108
<i>Festiuitas seu urbanitas quid</i>	110
<i>Fidelitatis infelicitis exemplum</i>	95
<i>Figurae dictionis quid sint</i>	50
<i>Flagitia grauissima celerrime plerunque olim vindicata</i>	293
<i>Flagitia ridiculis non satis pensitantur</i>	113
<i>Flammam oleo nutrire</i>	278
<i>Florentinorum vestitus</i>	97
<i>de Florentinis iocus</i>	118
<i>Feminae materiae, vir formae comparatur</i>	164
<i>Feminae aulicae descriptio</i>	153 & seqq.
<i>Feminei sexus necessitas</i>	161
<i>Fama amoris quoadque causa</i>	201
<i>Forma quid</i>	247
<i>Forma seu pulchritudo corporis quid</i>	243.
<i>ad animum non ad corpus amandum allicit</i>	251
<i>feminae conuenientior quam viris</i>	

INDEX.

- viris 154 cum superbia ple-
 rumque coniuncta 246
 Forma ex se ipsa bona 245
 Forma exterior interioris boni in-
 dicium 247
 Forma vitio materie sepe latet
 249
 Forma inutilis ad tutandam pu-
 dicitiam 247
 Forma res sancta & celestis ibid.
 Forma muliebris an calamitatum
 quandoque causa 249
 Forma quando formae optime im-
 primatur 251
 Formae humane luculenta descri-
 ptio 248
 Formae humane proxima causa
 249
 Formae, & earum, quae in ipsa
 sunt, suavitatum fructus solis
 oculis conceditur 251
 Formae seu pulchritudinis via hy-
 potyposi pulcherrima descripta
 250. 253
 Formae quo plus habent materie,
 eo minus sunt perfectae 162
 Formae venustas adulterina 250
 Forma multi pro hamo abutuntur
 247
 Forma tangendo frui non licet,
 cum sit visus, non tactus obie-
 ctum 251
 a Formae seu pulchritudine omnia
 laudabilia commendari solent
 249
 Formosarum mulierum impudici-
 tia unde 249
 Fortitudo praepostera 29 79
 Fortuna conatus nostros in medio
 sepe cursu frangit, aliquando in
 ipso portu obruit 208. magnis
 in rebus invidiam plerumque
 suam perfundit 19. paribus im-
 paria tribuit 31
 Fortuna humane vitae domina 31
 Fortuna secunda magnarum in-
 terdum calamitatum mater
 230
 Fortuna propitia cum iudicii peri-
 culo coniuncta 293
 Franciscus Petrarcha 191
 Frederici, Ducis Urbinate, laus
 18
 Fregosi de religionis labe ad Pau-
 lum 111. querela 286
 Frigiditas causa gravitatis 162
 Frigiditatis defectus in viris in-
 commoda 163
 Frons, animi index 30
 e Frontis parva nubecula tempe-
 stas nonnunquam maxima ori-
 tur 114
 Frugalitas prisca quomodo reno-
 canda 294
 Fulguris cum Sathane lapsu com-
 paratio quid sibi velit 293
 Fulguris velocitas ibid.
 G
 Galli, agiles 105 minime cere-
 moniales 91. qualibus vo-
 tantur vestibus 96. quibus lu-
 dorum equestrium generibus
 celebres 37
 Gallica aula totius Christianae Rei-
 publicae florentissima 91
 Gallinae male pariunt, cum e nido
 sunt exterminatae 126
 Genius cuique suus (in artibus &
 linguis) dux optimus 54
 Generis ignobilitas virtuti caligi-
 nem non offundit 31
 Genera & species sine mulieribus
 interi-

INDEX.

<i>interirent</i>	161	<i>Hasdrubalis uxor</i>	167	
<i>Generosus maiore infamia degenerat, quam terræ filius</i>	29	<i>Herculis ignis in Oete montis vertice 2. 7. studia</i>	231	
<i>Generosi multi cum natali splendore turpitudinem vite coniungunt</i>	31	<i>Herculei corporis statura qua ratione à Pythagora inuenta</i>	150	
<i>Germani qualibus utantur vestibus</i>	96	<i>Heroum exempla, qui literas maniferunt & secuti sunt</i>	58	
<i>Gladiatoria num in serijs pugnis prorsus inutilis</i>	36	<i>Hetrusca lingua reliquis in Italia multo clarior</i>	44. 47	
<i>Glaucus Homericus</i>	271	<i>Hetrusca lingue idioma</i>	44. 45	
<i>Gloria, multorum iudicio collecta, certam existimationem indicat</i>	101	<i>Hetrusci & Hispani facetissimi</i>	110	
<i>Glorioso militi argute responsum</i>	33	<i>Hieronymus</i>	164	
<i>Γραμματικῇ videntur</i>	36	<i>Hispania mos in crucis supplicio destinata</i>	133	
<i>Græca lingua è quadruplici idiomate efformata</i>	50	<i>Hispani, graues 150. uere curialitatis magistri uideri uolunt</i>	91. quaruis amasiam appellant dominam 282. quibus ludorum equestrium generibus celebres	37
<i>Græcorum adolescentes nobiliores pingendi artem didicerunt</i>	64	<i>Historia de Camma Synati uxor</i>	169	
<i>Granatam amor muliebris expugnauit</i>	190	<i>Historia, è qua conuicium, modestia laus, & argute dictum emersit</i>	114	
<i>Gratia & dignitatis uera formula</i>	90	<i>Historia de Franciscano quodam</i>	143	
<i>Gratys sacra facere quid</i>	292	<i>Historia de insano amore complurium muliercularum in quodam nobilem</i>	102. 103	
<i>Gravia ludigijs non miscenda</i>	156	<i>Historia lepida ex Plutarcho</i>	290	
<i>Gressus, incessus, &c. operationes non sunt</i>	97	<i>Historici quando imitandi ex sententia Ciceronis</i>	8	
<i>Grues monarchia delectantur</i>	220	<i>Historia de quodam, qui se cæcum esse, ab alijs persuasus, credidit.</i>	140	
<i>Gubernatoris probi finis</i>	225	<i>Historia de quodam Signorize</i>	169	
<i>Guidubaldus, Vrbinatum dux, Frederici filius</i>	19	<i>Historia de rustico quodam in precioso duorum caponum defraudato</i>		
H				
<i>Hadrianus Caesar in delatores procliuis</i>	278			
<i>Hæredipete adulatores</i>	287			
<i>Hannibal Græce scripsit</i>	58			
<i>Harmonia musica in quo consistat</i>	41			

INDEX.

Incontinentie errores utrum ab ignoratione proficiantur ibid.	fiurem annulorum	131
Incuria afflicta, curiositas vide- tur	Iocus cuiusdam buccinatori.	130
Incuria quando virtus	Iocus cuiusdam medici in rusticum monoculum	134
Ineptie risum magis nonnunquam mouent, quam argutie	Iocus de confitente	124
Ingenium an ex veste iudicandum	Iocus de Florentinis	118
97	Iocus de literis A. V. I. item N. P. P. V. porte cuidam Romæ in- scriptis	115
Ingenij acumen, magister optimus	Iocus de religioso, qui quinque mo- nachas impregnauit	123
52	Iocus de rustico asinam sibi furto ablata querente	117
Inhonesti mandanti utrum sit ob- temperandum	Iocus de simia Scacchij ludi perita	110
de inimico vel subleuando vel sup- primendo prouerbium impium	Iocus è vocula, Damascus	134
202	Iocus è vocula, expeditus	132
Inimicorum inter ipsos dissentio, spes summa salutis	Iocus ex ambiguitate verbi	121
207	Iocus ex ambiguitate vocula sero	125
Institutores adulatores	Iocus ex consentaneis	135
Instrumenta fidium & neruorum an libero homine digna	Iocus ex dissentaneis	ibid.
84	Iocus ex illo Virgiliano: Furiarum maxima iuxta Me cubat	123
Instrumentalis musica	Iocus in baiulum, qui prateruen- tem offenderat	133
83	Iocus in Cardinales vero verior	133
Intemperantia in viris minus vi- tiosa, quam in fœminis	Iocus in mulierem, que se de sicu suspenderat	133
179	Iocus inhumatus in quendam mo- noculum	122
Interpres operis de Cuiuali siue Aulico cur vocabulis utatur fictitijs	Iocus quidam ipsa stultitia ridicu- lus	117
16	Iocus & ludus quibus concedan- tur conditionibus	38
Interpretes in magnas angustias sæpenumero detruduntur ibid.	Ioci impij vitandi	128
Inuictissimus	Ioci in actione consistentes quomo- modo appellantur	138
281	Ioci in actione positi certis princi- pijs circumscribi possunt	138
Inuidi & ambitiosi natura		102
106		
Inuidorum ingenium		
78		
Inuidia, angusti animi labes		
92		
Inuidia in vita communi quomo- do declinanda		
38		
Iocandi tria genera		
115		
in Iocandi artificio quid maxime laudabile		
134		
in Iocando mulierum pudicitie parcendum		
144		
Iocus Alphonsi regis Aragonie in		

INDEX.

Ioci qui in una voce consistunt, ingeniosi magis quam faceti sunt
122

Iocosus cuiusdam, qui virgis cadebatur, responsum
117

Iocosus de colloquio quodam mercatorum mendacium
120

Iouis sideris effectus in homine
293

Ira, fortitudinis cotricula
219

Ironica facietie
121

Isabella Ducissa Aragonensis
177

Isabella Marchionissa Mantuana
ibid.

Isabella Regina Neapolitana
ibid.

Isabella Hispaniarum regina
175

Italia omen
96

Itali Hispanis quam Gallis similiores
105

Itali literis dediti
59

Itali quibus ludorum equestrium generibus celebres
37

Italica lingua, disertissima
12

Italicarum mulierum in amore ingenia
205. & seqq.

Iudicij errore saepe tribuitur prudentiae, quod debebatur fortu-

ne
293

Iudicij mater experientia
72

Iudicij recti requisita
288

Iudicia peruerse ab euentis fiunt
271

Iulius Caesar cur laurea caput redimuerit
109

Iupiter ipse sine iustitia regnare non potest
219

Iupiter mas & femina
161

Iuriconsulti adulatores
286

Iustitia quomodo (secundum fabulas) in genus humanum introducta
215

Iustitia, virtutum regina
219

Iuuenilis aetatis officia
86

Iuuentutis vitia peculiaria
ibid.

in Iuuentute cur sensus domineatur
245

L

Lætitia immodica perniciofa
170

Largiendi ratio prudentia quadam gubernanda
334

Largientes non omnes, liberales
ibid.

Largientium varia genera, varique fines
ibid.

Larmato sua persona non est temenda
82

Laruatum esse mirificam secum licentiam affert
82

Latine scribere, Clerko perfacile esse videtur
16

Latina lingua quomodo in Italicam mutata
47

Latrina pro latina
123

Laus propria cui & quatenus concessa
34

Laus propria quando non sit odiosa
ibid.

Laus proprio sordet in ore
136

Laudis propria moderatio difficilis & ardua
34

Laudem & vituperium unusquisque ex animi affectionibus metiri solet
29

Laudis nostrarum sonus suavis
60

Laudant & vituperant multi aliorum iudicio freti
55

Lectus omnis beneuolentiae & pietatis nidus esse debet
194

Leguleij iniusti
229

Leona Atheniensis
167

Leoni magnanimitatem natura ingenerauit

INDEX.

generavit	85	<i>Lucius Sylla cognomento Felix</i>	281
Lesbia regula	237	<i>Lustandi & supplantandi notitia</i>	
Leues auras consecrari, futile	97	37	
Lex Gabinia	294	<i>Lucullus quo nomine malus audie-</i>	
Lex Oppia	ibid.	rit	213
Libertas suapte naturâ suavis &		<i>Ludus arundineus</i>	79
iucunda	283	<i>Ludus Schacchius, ingeniosus</i>	100
Libertas vera quæ	221	in Ludo quæ fugienda	ibid.
Librum ex aliena lingua transfer-		<i>Ludi, spectacula, & alia huius</i>	
re difficile	12	generis cur excogitata	112
Lingua quælibet in proprijs quas		<i>Ludicra quæ dicantur</i>	138
alienis inuentis animiue con-		<i>Ludicra ex iisdem locis, è quibus</i>	
ceptis enuntiandis plenior prior-		<i>ales & facetiæ deriuntur</i>	139
orque	5	<i>Ludicra illiberali & immoderata</i>	
è Lingua in linguam conuersio est		licentia vacare debent	144
styli coticula	4	<i>Ludouici, Galliarum regis magni-</i>	
Lingue dissectæ ardentes	257	fica vox	127
Linguae omnis temporis progressus		<i>Ludicrum quid</i>	138
expoliuntur	47	<i>Luxuria incommoda</i>	236
Linguarum consuetudo magistra		<i>Luxus atrocitas seu turpitudine</i>	294
51		<i>Lycurgus Musicam legibus suis</i>	
Linguarum vicissitudo fatalis	47	approbavit	63
Linguis omnibus quæ sint inter se			
communia	ibid.		
Litteræ armis, an arma literis sint			
impedimento	61		
Litteræ quo locobabende	57. 58		
Literarum cognitio, summus ve-			
rum omnium thesaurus	59		
Literarum nomen Gallis inuisum			
56			
Linianæ diffioni patavinis at-			
tributa	50		
Longobardi taxati	43		
Longobardorum vestitus	27		
Loquendi formula optima à qua-			
libus propagetur	50		
Courtiership quid Anglis	16		
Lucianus argutus, illustris & fa-			
cetus circa fabularum narra-			
tionem	272		
		<i>Magistratus officium</i>	223
		<i>Magistratus probi finis</i>	225
		<i>Magistratus qualibus mandandi</i>	
		228	
		<i>Magistratus virum indicat</i>	223
		<i>Magistratus vita, ciuium lex at-</i>	
		que regula	ibid.
		<i>Magnorum virorum beneuolen-</i>	
		tis conciliande ratio	90
		<i>Magnarum rerum conatus ani-</i>	
		mum magnum, verba pauca	
		desiderat	35
		<i>Magnanimitas quid</i>	164
		<i>Magnanimitas heroica quæ dica-</i>	
		tur	86
		<i>Magnanimitas vera quæ sit</i>	33
		<i>Magnanimitas virtus per se im-</i>	
		perfecta	218
		<i>Magnani-</i>	

INDEX.

Magnanimitatis moderatrix prudentia	220	Merie pranks quos Angli vocent	16
Magnifica magnis viris, non oc- cultis, petuntur	33	Metrodorus Philosophus, idemque pictor eximius	68
Magnificencia Alexandri Magni	132	Mimica choreæ	113
Malus animus felicitatem ferre non potest	224	Minerva musicam instrumenta- lem repudiavit	84
Malum non faciens, cum id nesci- at, laudem non meretur	75	Ministri senio confecti annosorum canum loco habentur	273
Mandati finibus num excedere li- ceat	96	Mara' d'pomas	290
Manly Torquati severitas in fili- um	ibid.	Misericordia quando periculosa	38
Manuetudo cum fortitudine con- iungenda	72	Mithridatis uxor	167
Margareta Maximiliani Impe- ratoris filia	167	Modestia, alyis destituta virtutibus infirma	92
Maria Magdalena	259	Molles carne, apti mente	160
Maria mater Christi	164	Monarchia cur omnium præstan- tissima	220, 221
Marranus	136	Monarchia est regum imperium	221
Martialis versus de aula	275	Monarchia in tyrannidem dege- nerat	ibid.
Massiliensium consuetudo	168	Mos publicus interdum iuris ali- quid sibi vendicat	281
Medici adulatores	286	Mosis rubus igneus	257
de Medicorum apud ægrotos of- ficio, pontificis Romani decretum ibid.		Morum contagio multum valet	275
Mediocritas difficilis & scopulosa		vax, Moralia, à Cicerone primum inuenta	274
155. aurea	ibid.	Morosorum descriptio	99
Mediocrilitatis commoda	230	Mortalitas & beatitas se mutuo perimunt	281
Mediocrilitatis punctum inuentu arduum	234	Muliebris amor Græcatam ex- pugnavit	190
à Mediocrilitate in extrema facilis lapsus	ibid.	Muliebris ambitio amorem prodis	205.
Melancholici	290	Muliebris incontinentia incom- moda	178
Mens multo exquisitius & cumu- latius ornanda quam corpus	57	Muliebris sexus intimum votum	55
Mentes humane sunt ad amorem atque odium mixtice proclives	32	Mulier curillum semper ames, à quo primum est viciata	162
Mercatores adulatores	287		X 3

INDEX.

<i>Mulier, fallax & astutum animal</i>	<i>Mulieres hadierne Semiramidis</i>
25	& Cleopatra similes 178
<i>Mulier fame multo accuratius,</i>	<i>Mulieres iniurias virorum non</i>
<i>quam virorum quisquam, con-</i>	<i>pro amore sed pro timore per-</i>
<i>sulere debet</i> 154	<i>petiuntur</i> 168
<i>Mulier materia, vir forma com-</i>	<i>Mulieres non minus quam viri</i>
<i>paratur</i> 162	<i>Romam auxerunt</i> 171
<i>Mulier non parvi precij quam</i>	<i>Mulier ex olim armis use</i> 157
<i>dicatur</i> 114	<i>Mulieres omnes se esse viros exop-</i>
<i>Mulier quomodo forma sua copi-</i>	<i>tant</i> 152
<i>am amatori faciat</i> 251	<i>Mulieres omni in re extrema defi-</i>
<i>Mulier in saltatione quali motu</i>	<i>derant</i> 171
<i>uti debeat</i> 157	<i>Mulieres pauciores à natura de-</i>
<i>Mulieres amantium ærumnis gau-</i>	<i>fensionibus habent, quam viri</i>
<i>dent</i> 205	154
<i>Mulieris aulicæ descriptio 153. &</i>	<i>Mulieres quando propositi tenaces</i>
<i>seqq.</i>	167
<i>Mulieris fucata cæcitas & stulti-</i>	<i>Mulieres Romane</i> 166
<i>tia 56. hypotyposis</i> ibid.	<i>Mulieres Sirenibus comparate</i> 15
<i>Mulieris generatio utrum natura</i>	<i>Mulieres sorices detestantur, ser-</i>
<i>error</i> 159. 160	<i>pentes veroplurimi faciunt</i> 24
<i>Mulieri multum abesse, cui forma</i>	<i>Mulieres viris imperfectiores at-</i>
<i>deest</i> 154	<i>que indigniores</i> 145
<i>Mulieri semel verecundie limites</i>	<i>Mulierum in amando facilitas</i>
<i>transgressæ ad pristinam existi-</i>	103
<i>mationem nulla est reditio</i> 33	<i>Mulierum benevolentia quomodo</i>
<i>Mulierem circa formam incurie</i>	<i>paranda</i> 197
<i>quam sincera & grata 56. 57</i>	<i>Mulierum curiosus ornatus</i> 56
<i>Mulierem viro graviori esse fri-</i>	<i>Mulierum forma que</i> 181
<i>giditatis argumento probatur</i>	<i>Mulierum fucatus color suspectus</i>
162	<i>& exosus</i> 56
<i>Mulierem tympanum, buccina, fi-</i>	<i>Mulierum ingenium</i> 181
<i>stula cur non deceant</i> 157	<i>Mulierum laudes</i> 160
<i>Mulieres multitudinem amanti-</i>	<i>Mulierum ministerio multe utili-</i>
<i>um pulchritudinis testimonium</i>	<i>tates propagantur</i> 180
<i>arbitrantur</i> 194	<i>Mulierum quædam crimina simu-</i>
<i>Mulieres antiquitus nude cum vi-</i>	<i>lationum involucribus obtegenda</i>
<i>ris colluclate</i> 157	178
<i>Mulieres cur in dentibus perpoli-</i>	<i>Mulierum temperatura</i> 163
<i>endis minus laborent</i> 56	<i>Mulierum timiditatis causa</i> 163
<i>quam Mulieres facillissime</i> 155	164

Mulierum

INDEX.

Mulierum vestitus qualis esse de-
beat 157
Mulierum virtutes non esse mi-
nores quam virorum, iocoso ar-
gumento probatur 149
Mulieribus aut viri præstantiores
159
Mulieribus aurea mediocritas te-
nenda 155
Mulieribus continentia cur ne-
cessaria 145
Mulieribus pudicitia magis neces-
saria quam vis 178
Mulieribus plus operæ licet in
forma collocare, quam vis
157
sive Mulieribus nulla solida &
sincera voluptas 189
Mundus cum omnibus suis parti-
bus nil videtur esse aliud nisi
nobilis quedam pictura 65
Multitudo serena tranquillaque
mente non pollet 271
Multitudo quare turba dicatur
271
de Musica volumen 27
Musica ab Epaminonda adamata
63
Musica harmonia in quo consistat
42
Musica est & ἡδονή & ἰσχύς
62, 63
Musica instrumentalis 83
Musica laudes 63, 64
Musica Lycurgi legibus approbata
63
Musica senem non decet 84
Musica varietas 83
Musici cum fabro ferrario compa-
ratio 85

N

Narratio quænam fabule per-
similis 115
Natura alijs mater, alijs nouerca
30
Natura aliud alijs bonum largitur
23
Natura aut omnibus eiusdem spe-
ciei indiuiduis parem virtutem
indiderit 31
Natura artem superat 279
Natura, circulus 161
Natura hominem ad comitatem
affabilitatemque finxit 191
Natura humana perfectam virtu-
tum fabricam non admittit 23
Natura in conferendis animi doti-
bus generis nec claritatem nec
obscuritatem sequitur 31
Natura quomodo ad optima con-
tendat 161
Natura à nemine unquam supe-
rata 13
Natura semper ad optima conten-
dit 159
Natura nihil omni ex parte perfe-
ctum expoliuit 13
Natura quid omnibus rebus infe-
uerit 30
Natura rebus mortalibus immor-
talitatem tribuit 161
Natura suauitatem orationis ho-
minibus ingenerat 110
Naturæ bona industria excolum-
tur & absoluuntur 39
Naturæ defectus industriâ sup-
plendi 30
Naturæ humanæ in alieni laboris
censura prauitas 16
Naturæ propria ratio & gradatio
235
Nicostrata 171

INDEX.

<i>è Nibi'o nihil fit</i>	239	<i>Orationis scriptæ & pronunciata</i>	
<i>Nimia diligentia in vicio est</i>	42	<i>differentia</i>	44
<i>Nixoliste praposteri, irrisi</i>	8	<i>Orationis tot genera, quot egregy</i>	
<i>Nobilitas ignobilitate fauorabilior</i>		<i>oratores</i>	53
31.32.		<i>Orationi maiestatem quidam</i>	
<i>Nobilium quis copus esse debeat</i>	29	<i>conciliet</i>	48
<i>Nosce teipsum</i>	91	<i>Oratores multi, sine imitatione,</i>	
<i>Nouis rebus noua nomina sunt</i>		<i>solius nature ductu facti sunt</i>	53
<i>imponenda</i>	16	<i>Oratores summi, ad plebem verba</i>	
O		<i>facientes, cur artem oculia-</i>	
<i>Belisci</i>	216	<i>uerint</i>	41
<i>Obiectatorum natura</i>	78	<i>Orpheus Iouem marem summa-</i>	
<i>Ocium seruis non conceditur</i>	227	<i>que dicebat esse</i>	161
<i>Oculus Regis, iustitiæ custos</i>	225	<i>Oscæ lingua interijt</i>	51
<i>Oculi ad amati suauissimum ani-</i>		<i>Osculi consuetudo apud Romanos</i>	
<i>mi pabulum</i>	200	<i>unde manavit</i>	172
<i>Oculi amoris duces & moderato-</i>		<i>Osculum quantæ virtutis</i>	252
<i>res</i>	200	<i>Ostentationis artificij in dicendo</i>	
<i>Oculi amoris nuntij</i>	ibid.	<i>incommoda</i>	41
<i>Oculi ad amatis faces amoris ad-</i>		<i>Ostentationis ridiculæ in quadam</i>	
<i>mouent</i>	ibid.	<i>saltatore exemplum</i>	ibid.
<i>Oculi & aures, anima meatus</i>	250	<i>Ottomani Turcæ de ludis equestri-</i>	
<i>Oculi cerulei</i>	200.	<i>bus iudicium</i>	127
<i>glauçi</i>	ibid.	<i>Ouidius magister amorum</i>	282
<i>nigri</i>	ibid.	<i>Ouidij quædam præcepta de amore</i>	
<i>Oculi remidentes</i>	291	<i>taxata</i>	204
<i>in Oculis sepe legitur, quod in cor-</i>		<i>Ouidij querela de exiliij Pontici a-</i>	
<i>de occultissime delitescit</i>	201	<i>cerbitate</i>	277
<i>Oligarchia</i>	221	<i>Ouidij tempora</i>	277
<i>non Omnia possumus omnes</i>	91	P	
<i>Operationum differentie, ex lib.I.</i>		<i>Acis finis</i>	216
<i>cap.I. Ethic. ad Nicomach.</i>	97	<i>Pallas</i>	171
<i>Opinio prima de aliena virtute,</i>		<i>sub pallio sordido pannofoque cla-</i>	
<i>magni momenti</i>	101	<i>ta sepe & vassa mens latet</i>	293
<i>Opinio quanti momenti</i>	104	<i>Parere & imperare, lex natura</i>	
<i>Opinio, quæ primum mentem ho-</i>			221
<i>minis perculit, magni momenti</i>		<i>Pares cum paribus facillime con-</i>	
32		<i>gregantur</i>	98
<i>Oratio pura non est gladius Del-</i>		<i>Partis peritiam peritiam totius co-</i>	
<i>phicus</i>	16	<i>arguere videtur</i>	42
<i>Oratio pronunciata eo melior, quo</i>		<i>Passiones animi cur à natura</i>	
<i>scriptæ est similior</i>	44	<i>mini</i>	

INDEX.

mini tribute	75	Pile palmarie usus	37
Patientia quid	216	Pisistratus quibus artibus Solonem	
Patresfamilias adulatores	287	Athenis eiecerit	284
Paupertas adulationis mater	285	Plato adulatorem comparat sacri-	
Pericles Pisistrati tum tyrannidis,		lego	276
tum eloquentie successor	284	Plato Dionem Syracusanum infor-	
Periclis continentia	180	mauit	241
Periclis & Pisistrati in adipiscendi		Plato mulieribus Pericompub. ad-	
imperij ratione discrimen	284	ministrationem concessit	258
Pericelis aurea apud Anglos	152	Plato mulierum vix usquam ami-	
Perse magnam humanitatem in		cus	ibid.
dielis factisque prestant	152	Plato à Principe requirit contem-	
Perficæ mulieres	174	plationem scientiarum	274
Personatum esse, mirificam secum		Plato in Xenocrate tristem vultus	
licentiam affert	82	austeritatem moleste tulit	292
Petrarcha & Boccacius de lingua		Plato Philosophiam in magistratu	
Italica optime meriti	45	requirit	269
Perarum reges	272	Plato utrum musicus & saltator	
Petrus Bembus	27	fuerit	241
Phantasia, potentia organica	255	Plato utrum vitam aulicam im-	
Phlauntia luculenta descriptio	60	probarit	240
Philippus Demetrii filius	164	Plato ingeniose questiuncula Di-	
Philippus rex Macedonum Ari-		onyso Syracusano propofita, quid	
stotelem Alexandro filio in pri-		effecerint	289
mis literarum elementis prefe-		Platonis iudicium de oratorie fa-	
cit	40	cultatis artificio	286
Philosophia moralis ad iustam re-		Platonica Reip. communitas	228
gni administrationem apprimè		Plautum non per omnia probat	
conducit	275	Horatius	48
Philosophia quam nobilissima	240	Plebs in summa infcitia suspiciosa	
ad Philosophiam moralem que re-		41	
ferantur	275	Plebs natura mobilis	284
Physiognomia	247	Plebs utilitatem imprimis spectat	
Pictura res inestimabilis	68	283	
Picturano, an Statuaria sit excel-		Pœnitere tanti non emo	185
lentior	65. & seqq.	Pœta de dijs fabulantes sexum	
Pictura in rebus bellicis utilitas		confundunt	161
65		de Politiarum ortu fabula	215
Pictura summa veneratio apud		Polyphilus	203
Romanos fuit	65	Pontificis Romani decretum de me-	
Pigmalionis statua	154	dicorum apud aegrotos officio	286
		Populares	

INDEX.

Populares vena sepius tenenda	37	212	quinam Principes à delatoribus	
Potentes iocis non sunt percellendi	114		sibi cauere debeant	273
Potentia, virtutum instrumentum	238		Principes quid magnos & felices	
Practica vite finis theoreticus esse	debet	225	faciat	231
Præceptoris probi officium	53		Principum ingenia varia	235
Prædictus, Italice Prælibato	118		Principum iudicia quibus rebus	
Præscriptam mandati formulam	an liceat relinquere	93. 94	præstingantur	214
Primis magis quam postremis mo-	uemur	79	Principum huius seculi fastus &	
Princeps bonus, Dei effigies	223		insolentia	ibid.
Princeps legum maiestatem vene-	rari debet	229	Principum quorundam immodi-	
Princeps ne sub religionis prætextu	fit superstitiosus, &c.	ibid.	cum bellandi studium	225
Princeps normæ architecti compa-	ratus	223	Principum quæ vitia teterrima	
Princeps prudens, Ulyssis imitator	276		211	
Principes quam facillime falluntur	32		Principibus quinam grati hodie	
Principis boni erga ministros affe-	ctio	273	91	
Principis consiliarij quales	228		quibus Principibus Deus delecte-	
Principis officium	223		tur	223
Principis officium per congeriem	ostensum	235. 236	Proceritas immodica formam non	
Principi maiestas sua tuenda	231		commendat	35
Principi & theoretica & practica	vita necessaria	225	Professores scientiarum adultores	
Principem magnificencia decet	231		285	
Principe bono in toto rerum uni-	uersitate nihil melius	214	Prohibere malum facilius, quam	
Principes adulatores	287		excellere	230
Principes credendo sepius quam	diffidendo peccant	235	Promethens	215
Principes insipientes colossus similes			Propheta nemo acceptus in patria	
			sua	11
			Proprium nihil habere aut su-	
			um, de quibusnam dicatur	114
			Propter quod unumquodque tale	
			est, illud ipsum magis est tale,	
			237	
			Prospectiva pictura pedissequa	67
			Protogenes	5
			Protogenes cur ab Apelle repre-	
			hensus	42
			Protogenis tabula Demetrius pe-	
			percit	68
			Prudentia magnanimitatis mode-	
			ratrix	219
			Prudentia serpentina cum simpli-	
			citate	

INDEX.

citare columbinam iungenda	280	Rationis summa cum amore contentio	290
Prudentium doctorumque iudicium semper candidum & amicum	7	Rebus magnis magna verborum lumina & ornamenta adijcere, arduum est	14
Pudor quid	180	Rectores civitatum adulescentes	287
Pulchra, quae difficilia	45	Regio quaevis suos & stultos alit & sapientes	97
Pulchrorum definitio	243	Regula Lesbica	237
Pulchritudo muliebris multarum saepe calamitatum causa	246	Rei familiaris reparatio in civitatibus frequentioribus difficilior	285, in aulis cur faciliior ibid.
Pulchritudo corporis unde oriatur	250	de Religionis laebe Contareni, Fregosi, Sadoleti ad Paulum III. querela	286
Pulchritudo summae bonitatis	256	Religiosorum castitas egregia hypotyposi depicta	164. 165
Pulchritudinis vox naturae & artis communis	243	Rhetores adulescentes	285
in Pulchritudine seu forma omnes res laudabiles commendari solent	249	de Rep. bene mereri non uno tantum modo licet	270
Pyramides Aegyptiae in quem finem extructae	227	Reip. Platonicae communitas	228
Pythagoras à musica non abhorruit	84	Rerum ambiguarum multa sunt genera	122
Pythagoras qua ratione Herculei corporis mensuram investigaverit	151	Resp. an Monarchia potior	220
		221	
		Resp. multae ocy beneficio frui non possunt	225
Q Fabii cunctatoris moderatio & patientia	284	Res multae, in hoc opere comprehensae, Latinis temporibus prorsus fuerunt ignotae	6
Terentius Varro quibus artibus imperium Dictaturae obtinuerit ibid. eius temeritas & insolentia	ibid.	Res principibus Latinae linguae incognitas satis est utrumque exprimi	16
		Res omnes in quem finem conditae	291
R Adius visualis ubi generetur	200. quid in amore efficiat ibid.	Ridiculi locus & quasi fons	113
Ratio actionum omnium clauum tenere debet	84	Risus cuius rei sit argumentum	112
Ratio cur in iuuenibus ab appetitu vincatur	245	Risus obiectum quodnam	113
		Risus quanta vis	113
		Risuali non detrahendum	202

INDEX.

Roma à muliercula quadam ali-	173	Sauetissimus	281
quando prodita	173	Sappho	171
Roma non minus à mulieribus	172	Satanas in fulguris speciem è calo-	
quam à viris adauclā	172	lapsus	29;
Roma, mulier	ibid.	Schacchius ludus, ingeniosus	100
Romane mulieres	166	Schacchij ludi peritia mediocri	
Romane urbis origo	172	melior, quam præcellens	ibid.
Romani quomodo ad tantam im-	172	Scientia debet esse vana	77
perij maiestatem peruenerint	232	Scipio Panetio paruit.	213
Romauum imperium iam inde à		Scipio quo nomine male audierit	
septingentis & amplius annis		ibid.	
quotidie angustius	281	Scipionis continentia	179
Romulus populum Romanum in		de Scipionis continentia iudicium	
triginta curias diuisit	173	183	
Romuli cum Sabinis bellum an-		de Scipionis continentia authores	
piti fortuna diu stetit	172	variant	ibid.
Rota locus ecclesiastici iudicij Ro-		Scipionis Nasica iocus	132
ma	135	Scipioni Africano minori ironice	
Rumusclos inanes consellari fu-		facetie familiares	131
tile est	79	Scipioni Xenophontis libri fami-	
Rusticis victum ministrant inem-		liares	58
ptæ clapes	285	Scommata quid	110
S			
Sabine mulieres Romanas auxce-		Scriptum quid	44
runt	172	quib. verbis constare debeat	44
Sabine mulieres pacis inter Romu-		Scurrarum mores	105
lum & Titium Tatium autores		Scytharum consuetudo	226
173		Seculum aureum	220
Sacerdotes chr. mulierum amores		Sedes Apostolica aut accipit san-	
laicis interdican	193	ctos aut facit	281
Sadoleti de religionis labe ad Pau-		Semiramis	178
lum III. querela	286	de Seneca iudicium Clerki	
Saguntine mulieres	174	Senectus vegeta permagni	
Salorum versus	47	manda	87
Salomonis Canticum canticorum		Senectus usum quarundam re-	
191		rum, non intellectum eripit	293
Salomonis in mulieres affectio	ibid	Senem musica non decet	84
Salutis summa spes, inimicorum		Senem saltatio non decet	ibid.
inter ipsos dissensio	207	Senes è portu in altum soluentibus	
in Salute communi sua cuiusque		similes	72
salus includitur	281	Senes febricitantium similes	73
		Senes huic seculo iniqui	74
		Senes	

INDEX.

Senes quoniam huius seculi repre-	nium, &c. Q. Terentij Varronis
hendunt 73	describentes 284
Senum corda Cupido suis flammis	Simia ludj Schacchij perita 120
nonnunquam tepescit 84	Simile simili gaudet 98
Senum errores de praeiis tem-	Simulatae apicitiae hypotiposis
poribus 71	109
Senum officia 85. 86.	Simulatio sub boni specie se com-
Senum regule adolescentibus pra-	mendat 285
scriptae 75	Si non caste, tamen caute 165
Senum virtutes & vitia 85	de Sinorige quodam historia 169
Senibus quibusnam amor permit-	Socrates ironicarum facietiarum
tendus 245	artifex 131
In Senibus quoniam ridicula 238	Socrates quid in Alcibiade sit am-
Senilis & verus amor 243. &	plexus 184
seqq.	Socrates à musica non fuit alie-
Senilis amor perfectissimam for-	nus 84
ma possessionem obtinet 245	Socrates quid in Aesopo desidera-
Senilis amor in iuuenibus excu-	rit 74
sandus ibid.	Socratis dictum de virtute homi-
Senilis amor, infestissimus ra-	nibus instillanda 57
tionis inimicus 244	Socratis modestia 107
Sententiarum non minor in dicen-	Solon quibus artibus à Pisistrato
do, quam verborum copia esse	Athenis exactus * 284
debet 48	Sontibus nimis ignoscendo, inson-
Serpenti humane vocis modulatio	tibus fit iniuria 38
intolerabilis 280	Sophi Persa aula celebris 152
Serpentis natura ibid.	Spartanae mulieres 174
Seruis otium non conceditur 227	Speciebus aut gradibus quae diffi-
Seruitus suapte natura molesta &	runt, parem saepe laudem me-
odiosa 284	rentur 52
Sibille * 117	Splendor natalitius nec vi, nec in-
Silium mundo Dei similitudinem,	genio, nec arte paratur 31
tamquam in speculo aliquo,	Spectacula, ludj, & alia huius ge-
commonstrant 223	neris cur excogitata 113
Sikris Iouis effectus in homine	Speculativae vitae finis actius 225
293	Speculatorum commoditates 278
Silius Italicus poetarum heroico-	Spiritus vitales in mulieribus ce-
rum post Virgilium festinissi-	leres & subtiles 163
mus 284	Spirituum amatoriorum in oculis
Silium quo à Virgilio differat 54	scintillantism effectus 250.
Sily Italici versus, genus, inge-	253

INDEX.

Stagira ciuitas	240	T Acitus in quo à Cicerone dicitur	
Statue magnorum virorum ad quid posite	214	ferat	14
Statuaria an Pictura sit excellentior	65. & seqq.	Tarquinius Superbus quo ingenio imperium populi Romani sub quaesierit	284
Statura corporis quam conuenientissima	35	Tarquinius Superbus ad imperium violentiam pudicitie mulieribus expugnanda vim & libidinem adiunxit	ibid.
Stesichorus poeta	247	Tarrantula, musce genus	23
Stulti dum vitant vitia, in contraria currunt	109	Temperantia & continentia duobus imperatoribus comparatur	218
Stultitie varia genera	24	Temperantie definitio Rhetorica	218. 219
Stylus, res laboriosa	60	Temperantie & continentie comparatio	218
Styli coticula, linguarum conuersio	4	Temperantie effectus	219
Stylus unde oriatur	54	Temperies optima unde nascatur	163
sine Stylo ars nihil aut parum valet	286	Tempus nihil non domat	266
Substantia non recipit magis & minus	116	Theatrorum origo	112. usus 113
ad Summa contendendum, cum mediocria sunt laudabilia	106	Themistoclis ars	72
Superbi etymon	294	Themistocli exilium saluti fuit	233
Superbie declinandæ quænam optima ratio	ibid.	Theodolinda	175
Superbie fons quænam	293	Theodora	ibid.
Superbia natura magis viciū quam fortune	294	Theologi adulatores	286
Superbie pabulum	293	Theorice vitæ finis practicus	225
Superbia solenne aulicis viciū	ibid.	Theſci studia	232
Superbia vitium, quo non aliud Deo magis inuisum	ibid.	Terræ-filius minore infamia generat, quam generosus	29
Superbus quisnam dici mereatur	293	Timere, sæpenumero prodest	235
Suspiciones in bonorum animos non facile illabuntur	280	Titius Tatinus Sabinorum rex	172
Susurri somniferi	147	Titulorum eulogia, genus adulationis iniustissimum	281
Suum cuique pulchrum	77	Titulorum bones cur inuentus	284
Symbola vocalia	79	Thomas Aquinas scriptor liberrimus	286
Syriæ reges	272		de

INDEX.

de Thoma Pisano historia	170	Veneris armata templum	173
Thraſonum duorum stultia iasian-		Venerem nonnulli venescijs au-	
tia	34	gent	181
Thomyris Scythiae regina	178	Verba suam habent tum iuuentu-	
Tonorum in musicis diuisio	157	tem tum senectutem	51
Triumphator	281	Verba sine sententys sunt corpus	
Troiani excidij causa	246	sine anima	48
Troianarum quarundam mulie-		Verecundia, honorum mala sus-	
rum exulum factum	172	fragatrix	91
Turce humanitatem in dictis fa-		Verecundia quomodo (secundum	
ctisque praestant	152	fabulas) in mundum introducta	
Turcarum aula celebris	ibid.		215
Turcarum nobilium filij quibus		Virgilius hominibus sui seculi non	
rebus à primis annis studeant		totus Romanus in sermone vi-	
	127	sus	50
Turpia verbis honestis & concin-		Veritas simplex, error contra mul-	
nis circumscribenda	128	tiplex	234
Tuscae linguae abusus	53	Veritas natura recondita	29
Tiberius Caesar nomen Domini,		Veritati nonnunquam parcendum	
tanquam inuidiosum, repudia-			109
uit	282	Vestes splendidi, eplorts triumphis	
Tyranni descriptio	224	aptiores	96
Tyranni importunissima monstra		Vestis virum indicat	97
sunt appellandi	232	Vestium splendor superbiæ cordis	
		non necessario coarquit	293
V		Vestitus nigri aut fuscæ & subob-	
Anitatis incommoda	211	scuræ colores aptissimi	96
Vastorum corporum incom-		Vestitus corporis & ingenij fabri-	
moda	36	cam sequitur	157
Vaticinia (ariolorum) rerum		quinam Vestitus stultum aut scur-	
omnium vanissima	229	ram coarquat	96
Vellus aureum apud Burgundios		Vestitus varietas	98
	252	Veteres cur sacrificia sua nunquæ	
Venatio belli similima	37.	absque sale peregerint	288
magnis		Vetustatis magna maiestas	45
viris non indigna	ibid.	Violarum quadruplex concentus	
Venetis Nobiles gregarij solent			83
magnifici Domini appellari	282	Virgilius Homerum in lingua non	
Venetorum Respubl. optime mo-		est imitatus	48
rata	282	Virgilius imitator Homeri	45
Venetorum vestitus	97	Virgilium laudare magis quam	
Venus stella, dulcissima cali gu-		imitari	
bernatrix	260		

INDEX.

Stagira ciuites	240	T Acitus in quo à Cicerone dicitur	14
Statua magnorum virorum ad quid posita	214	ferat	14
Statuaria an Pictura sit excellentior	65. & seqq.	Tarquinius Superbus quo ingenio imperium populi Romani sub quaesierit	284
Statura corporis quenam convenientissima	35	Tarquinius Superbus ad imperium violentiam pudicitiae mulierum expugnanda vim & libidinem adiunxit	ibid.
Stefichorus poeta	247	Tarrantula, muscae genus	23
Stulti dum vitant vitia, in contraria currunt	109	Temperantia & continentia duobus imperatoribus comparantur	218
Stultitiae varia genera	24	Temperantiae definitio Rhetorica	218. 219
Stylus, res laboriosa	60	Temperantiae & continentia comparatio	218
Styli coticula, linguarum conuersio	4	Temperantiae effectus	219
Stylis unde oriatur	54	Temperies optima unde nascatur	163
sine Stylo ars nihil aut parum valet	286	Tempus nihil non domat	266
Substantia non recipit magis & minus	116	Theatrorum origo	112. vsus 113
ad Summa contendendum, cum mediocria sunt laudabilia	106	Themistoclis ars	72
Superbi etymon	294	Themistoclis exilium saluti fuit	233
Superbiae declinande quenam optima ratio	ibid.	Theodolinda	175
Superbiae fons quinquam	293	Theodora	ibid.
Superbia naturae magis vicium quam fortune	294	Theologi adlatores	286
Superbiae pabulum	293	Theoricae vitae finis practicus	225
Superbia solenne auxilium vicium	ibid.	Thesei studia	232
Superbia vitium, quo non aliud Deo magis inuisum	ibid.	Terrae filius minore infamia natus, quam generosus	29
Superbus quisnam dici mereatur	293	Timere, saepenumero prodest	235
Suspiciones in bonorum animos non facile insuntur	280	Titius Tatius Sabinorum rex	172
Susurri somniferi	147	Titulorum eulogia, genus adulationis iniustissimum	281
Suum cuique pulchrum	77	Titulorum honores cur inuentus	284
Symbola vocalia	79	Thomas Aquinas scriptor liberrimus	286
Syriae reges	272		de

INDEX.

de Thoma Pisano historia	170	Veneris armata templum	173
Thrasonum duorum stultia iactan-		Venerem nonnulli veneficijs au-	
tia	34	gent	181
Thomyris Scythiae regina	178	Verba suam habent tum iuuentu-	
Tonorum in musicis divisio	157	tem tum senectutem	51
Triumphator	281	Verba sine sententys sunt corpus	
Troiani excidij causa	246	sine anima	48
Troianarum quarundam mulie-		Verecundia, honorum mala sis-	
rum exulum factum	172	fragatrix	91
Turca humanitatem in dictis sa-		Verecundia quomodo (secundum	
ctisique praestant	152	fabulas) in mundum introducta	
Turcarum aula celebris	ibid.		215
Turcarum nobilium filij quibus		Virgilius hominibus sui seculi non	
rebus à primis annis studeant		totus Romanus in sermone vi-	
	127	sus	50
Turpia verbis honestis & concin-		Veritas simplex, error contra mul-	
nis circumscribenda	128	tiplex	234
Tuscae linguae abusus	53	Veritas naturae recondita	29
Tyberius Caesar nomen Domini,		Veritati nonnunquam parcendum	
tanquam inuidiosum, repudia-			109
uit	282	Vestes splendidi, eploris triumphis	
Tyranni descriptio	224	aptiores	96
Tyranni importunissima monstra		Vestis virum indicat	97
sunt appellandi	232	Vestium splendor superbiam cordis	
		non necessario coarguit	293
V		Vestitus nigri aut fusci & subob-	
Anitatis incommoda	211	scuri colores aptissimi	96
Vastorum corporum incom-		Vestitus corporis & ingenij fabri-	
moda	36	cam sequitur	157
Vaticinia (miolorum) rerum		quinam Vestitus stultum aut scur-	
omnium vanissima	229	ram coarguat	96
Vellus aureum apud Burgundios		Vestitus varietas	98
	152	Veteres cur sacrificia sua nunquā	
Venatio belli similima 37. magnis		absque sale peregerint	288
viris non indigna	ibid.	Vetustatis magna maiestas	45
Venetis Nobiles gregarij solent		Violarum quadruplex concentus	
magnifici Domini appellari	282		83
Venetorum Republ. optime mo-		Virgilius Homerum in lingua non	
rata	282	est imitatus	48
Venetorum vestitus	97	Virgilius imitator Homeri	45
Venus stella, dulcissima celi gu-		Virgilium laudare magis quam	
bernatrix	260	imitari	

INDEX.

imitari possumus	45	tie diuelli non possunt	70
Virgilius multa Ennii verba repudiau	47	Virtutis adipiscende compendium	234
Virginum castissimarum exempla duo	183	Virtutis de seipsa testimonium est omnium firmissimum	5
Virgines martyres	164	ad Virtutem adipiscendam voluntas vel sola sufficit	57
Virginis cuiusdam Romane castitas	186	Virtutem unam habens, omnes habet, quanquam diuersis gradibus	78
Virginum castissimarum pars	186	quenam Virtus maxime laudabilis	164
Vir formae, foeminae materiae comparatur	162	Virtutes diuinae quenam	274
Viri cur illas mulieres odio prosequantur, cum quibus primum sunt congressi	ibid.	Virtutes foeminis ac viris communes quenam	154
Viri liberius, quam mulieres, amorem profitentur	193	Virtutum instrumenta, diuitiae & potentia	238
Viri nonnulli cur nullius rei periculum exhorrescant	164	Virtutes inter se prudenti temperatura coniungende	78
Viri utrum mulieribus praestantiores	159	Virtutes morales magis sunt in admiratione populi, quam diuinae	274
Virum foemina leuiorem esse caloris argumento probatur	162	Virtutes quaedam utrum natura hominibus indite	215
Virorum multi Sardanapali	178	Virtutes vitiorum coloribus inficiuntur	29
Virilis aetas (id est, status) longe optima	85	Virtutum aurea catena	219
Viris sapientibus foeminae gratiae sunt	149	Virtutum foemina in animis nostris sepulta	216
Virtus contemplatiua quare perficiatur	227	Vis pro voluntate, voluntas pro ratione	213
Virtus moralis quare perficiatur ibid.		Vitae conditio in vnius viri arbitrium non mittenda	271
Virtus naturam praesupponit	238	Vitae ratio securissima quae	109
Virtus nunquam obesse potest	234	Vitia nunquam dispendio, dolore, ignominia vacant	214
Virtus simplex, vitium vero multiplex	235	Vitia tollere est virtutum vias exhaurire	76
Virtus suauiter docenda	214	Vitia virtutum nominibus designantur	29
Virtus utrum scientia, vitium vero ignorantia	217	Vitia virtutum nominibus appellantur	
Virtutis actiones quidam illas feres	78		
à Virtutis actionibus circumstan-			

INDEX.

latur	279	<i>Urbanitas seu festiuitas quid</i>	110
<i>Vitiorum mater ignorantia</i>	225	<i>Urbinense palatium</i>	19
<i>Vitiorum virtutumque accurata discretio e Philosophia petenda</i>		<i>Urbes cur oberatis & decolioribus abundant</i>	285
279		<i>Urbini descriptio</i>	18
<i>Vituperium & laudem unusquisque ex animi affectionibus metiri solet</i>	29	<i>Vsus, quam ratio, maioris momenti</i>	18
<i>Vlisses & Achilles, humane vite exemplaria</i>	240	<i>Vulgus amicitias utilitate probat</i>	263
<i>Vinguiabus leonem cognoscimus</i>		<i>Vulgus primis magis quam postremis mouetur</i>	79
43		<i>Vulgi verum omnium prematura satietas</i>	83
<i>Virtus non facit numerum</i>	188	<i>Vultus tetricus ipsis sapientie professoribus displicuit</i>	291
<i>Vocis humane vsus</i>	291		
<i>Vocis moderatio qualis esse debeat in loquendo</i>	48		
<i>Vocum antiquarum vsus an & quando licitus</i>	43		
<i>Voluntas unde oriatur</i>	241		
<i>Voluntatem multi in impossibilibus defixam habent</i>	156		
<i>Voluptas sincera que</i>	212		
<i>Voluptates quid commendat</i>	74		
<i>Voluptatum illecebre plures in vrbibus, quam alibi</i>	285		
<i>Voluptuarium manet egestus ibid.</i>			

X

<i>Xenocratis continentia</i>	179
<i>de Xenocratis continentia iudicium</i>	184
<i>Xenocrati multorum scriptis volentia tribuitur</i>	ibid.

Z

<i>Zelotypia iniusta</i>	202
<i>Zenobia</i>	178
<i>Zeuxis</i>	5. 69

FINIS.

BALTHASARIS
CASTILIONIS CO-
MITIS, DE CVRIALI
SIVE AVLICO

Libri quatuor, ex Italico sermone in
Latinum conuersi:

BARTHOLOMÆO CLERKE *Anglo. Acad.
Cantabrigiensis, Interprete.*

Quibus additus est in fine *Aula Dialogus, cum*
Indice locupletissimo.

*Editio postrema nunc denuo verò reuisa, emendata & à
multis mendis repurgata.*

LONDINI,

Ex officina THOMÆ ADAMS. 1612.

candore & clementia: quibus tantum inter ceteros eminuit, ut ipsos Gallos sexcentum numero increparet, quod tam alieno essent animo à Musis & scientijs, cum adeo propinquam haberent Parisiorum Academiam, omnium gentium concursu nobilissimam. Miras (inquit Comes) in tam tenera & iuuenili ætate, solius naturæ beneficio, contra communem illius regionis consuetudinem, tam præclaram exortam esse indolem. Et quoniam Principis exemplo populus plerumque in vtramque partem flexilis est, fieri potest, ut literis Galli tantum breui tribuant, quantum eisdem iure optimo debetur. Quod quidem in promptu erit, si illis persuaderi possit, homini libero nihil esse cognitione melius, nihil utilius: Quod si quisque non agnoscat, implicita mehercule cum imprudentia incutita erit. De eo si mihi cum illis conuenire & colloqui liceret, aut cum alio quouis qui alterius sententiæ est, darem operam, ex me ut intelligerent, literarum quam essent humanæ vitæ necessariæ, quas à Dijs immortalibus hominum generi tributas esse æquum est existimare. Neque mihi peruetera clarissimorum imperatorum exempla deessent, qui ad bellicam virtutem literarum etiam subsidia adiunxerunt. Nam apud Alexandrum tanta semper Homeri veneratio fuit, ut dormientis capiti illius perpetuò Iliades subiacerent philosophiæ verò tanto studio idem incendebatur, ut Aristotelem acutissimum aliquando legentem, nonnunquam disputantem audierit. Alcibiades etiam aliarum virtutum opinionem & literarum incremento, & Socratis præceptis adauxit. Cæsar verò quanto earundem desiderio exarserit, vel ex eo colligitur, quod ea quæ interdum gessit, noctu diuinissimè scripserat. Scipio denique Africanus illos Xenophontis libros semper in manibus habuisse dicitur, in quibus Cyri appellatione atque nomine perfectissimum Regis munus & officium describit. Possum equidem Lucullum, Syllam, Pompeium, Brutum, multosque alios Romanos, & Græcos vobis commemorare, verum vno Hannibale erimus contenti. Qui etsi truci animo, labili fide, natura feroci, perfido Dijs hominibusque ingenio esset, tamen ut dux belli egregius fieret, literarum Græcæque linguæ imperitus esse noluit: adeo ut librum (nisi tallor) sua manu Græcis characteribus conscriptum, post se moriens reliquerit. Verum in re minimè dubia testibus vtor non necessarijs. Nemo enim vestrum, opinor, est, qui non intelligat, quam valde in eo Galli cœcutiant, si literarum cognitionem armorum nobilitati obesse putent. In rebus magnis & scientia militari, verum virtutis calcar & stimulus (ut probè nostis) gloria solet existere. Nam qui lucri cupiditate aut cuiusvis præ-

*Cæsar
scriptæ e-
gregia.
Scipioni,
Xenophontis
libri fa-
miliares.*

*Hannibal
Græcè scrip-
sit.*

tere

terea rei prætextu, ad easdem impellitur: is nec quicquam laude dignum efficiet, nec cum virum fortem & strenuum, sed mercatorem subterpem dicere solemus. Quod quàm sit verum, illi præcipuè dijudicare possunt, qui in literarum cognitione, tanquam in summo rerum omnium thesauro acquiescunt, à quo illi sunt alienissimi, qui infelicitè nati, in summis inscitæ umbraculis educati, tam incredibilem iucunditatem nunquam degustarunt. Quis animus adeò demissus, humilis, abiectus, ut cùm Alexandri, Cæsaris, Scipionis, Hannibalis res gestas legerit, eorum similes fore vehementissimè non desideret, eamque immortalitatem huic viæ (quæ toto fortasse triduo vix permanebit) longè non anteponat, præsertim cum nec morte deleri possit, & multo post interitum clarior existat? Verùm qui admirabilem literarum voluptatem nunquam perlenfit, laudis & gloriæ magnitudinem, quæ illarum ope atque ministerio conseruatur, cognoscere non potest. Illam siquidem vnus atque alterius hominis ætate metiri solet, quia hebetem vnus atque obfusam mentis aciem vterius intendere non potest. Neque proinde momentaneo isto & adumbrato encomio tantum delectabitur, quantum iustissimo illo delectaretur, si tanta caligine ingenium illi non esset offusum: neq; illis se periculis insciens obijciat, quæ sciens prudensque aliquis nihili æstimat. Nolle equidem propositi defensores quempiam in hoc mihi occurrere, qui contrariam sententiam quò probabilius defenderet, nimis verum Italorum exemplum poserat, qui per aliquantulum iam temporis, sepositis armorum negotijs, literarum otio vehementer incubuerunt. Paucorum sanè hic potius error quàm omnium fuit, qui reliquos non minori damno quàm ignominia affecterunt. Nam eorum desidia, sprete & neglecta virtus in animis nostris aut prorsus interijt, aut propè excessit. Verùm id publicè confiteri maiori nobis dedecori futurum est, quàm Gallicis hominibus literas nescire: proinde tacere magis iuuat quàm cum dolore eloqui. Istis itaque intermissis in quæ inuitus incidi, ad Curialem nostrum reuertamur, quem plus quàm mediocriter literis instructū esse volumus: in illis saltem scientijs quas humaniores appellamus, non latine solum, sed etiam græcè, propter illarum rerū excellentiā quæ in vtriusq; illis præclarissimè scriptæ reperiuntur. Oratores legat, poetas euoluat, historicos percurrat, deniq; carminibus & oratione prosa (præsertim in lingua vulgari) multū se exerceat. Nam præter quā quòd ipse sibi mirum in modum satisfaciatur, cum mulieribus etiā (quæ istarum rerum voluptate capiuntur) iucundissimè versabitur. Quòd si vel ita magnis negotijs implicatus

*Itali tantū
literis dedi-
ti, vt armo-
rum sint
obliui.*

*Literæ Cu-
riales neces-
sariæ.*

istuc non negarem; nam cum illum Regina dignum putauerit, quæ eam duceret, cum tantum amaret, cum obseruaret, dici non debet, quin cum ea conferri possit. Verum illum honorem, qui illi propter has nuptias est habitus, non minorem fuisse dotem existimo, quam vniversum Castiliæ regnum. At ego contra (inquit Gasparus) Isabellam credo, multas laudes ex Ferdinandi rebus gestis consecutam. Tum Iulianus: Nisi omnium ordinum Hispani, nobiles, priuati, viri, foeminae, diuites, egeni, in vno illius laudis mendacio mirifice conspirauerint, in toto terrarum orbe non vidit ætas nostra, tam illustre veræ probitatis exemplum, non magnanimitatis, non prudentiæ, non religionis, non humanitatis, non liberalitatis, non vllius denique virtutis aut pietatis. Et quamuis apud exteras nationes, omnesque propè gentes illius fama mirum in modum propagatur, penèque incredibilis existat: omnes tamen qui illius actis interfuerunt, istam nominis gloriam à vera virtute, certissimisque meritis enatam affirmant. Eiusdem erit sententiæ, quisquis illius vitam, facta, dictaque cum fama comparat. Omitto ei quæ & vera sunt, & dici possunt si ita vellem. Neminem omnium latet, eandem cum primum regnare cœpisset, Castiliam reperiisse à magnis quibusdam & popularibus viris occupatam: quam cum eorum faucibus iustissime eripuisset, tanta illos modestia, prudentiaque tractauit, vt & eos pacatos, quietosque dimitteret, & illi de alienis possessionibus libentissime discederent. Quid? an illud cuiquam obscurum est, qua animi fortitudine, qua sapientia, aduersus inimicorum potentissimorum incursum regnum perpetuo defenderit? num non huic vni gloriosissima illa post hominū memoriam Granatæ victoria attribuenda, cum in tam longo & arduo bellorum euentu, in quibus hostes ferocissimi pro aris & focis, pro legibus humanis & (vt illi somniarunt) diuinis etiam concentrarunt, tantum consilij, tantumque virtutis præsens ostenderet, vt huius ætatis principes, illius diuinæ indoli potius inuidere, quam eandem imitari audeant? annon illam omnes in administranda republica tam incredibili ingenio fuisse contentur, vt sola illius voluntas vnumquemque in officio continere videretur? nonne illius nutus omnibus notis censorijs tantum præstitit, vt ne priuatè quidem intra domesticos parietes quicquam sceleris facerent aut cogitare quisquam auderet? Huius tam admirandæ in gubernando felicitatis, singulare quoddam iudicium in magistratibus deligendis causa erat. Ita enim quasi æquis examinatam ponderibus iustitiæ severitatem, cum modestia, liberalitate, misericordia temperauit, vt nec bonus quisquam iusto premio, nec malus a-

*Granata
victoria.*

quis iusta pœna caruisse vnquam videretur. Vnde totius in illam
populi, tanta animorum propensio erat, tanta omnium ordinum
reuerentia, ex amore constanti quodam, timorēque enata, facile vt
credere istam eorum mentibus opinionem resedisse, Eandem sci-
licet eorum mores quasi de cœlo diuinitus obseruasse: adeoque il-
lius nomine, atque institutis eadem adhuc imperia facillè guber-
nantur, vt etiam si vita desit, autoritas tamen adsit, vt in rotis fieri
solet, quæ violenter in circulum actæ, eundem aliquandiu cursum
ment, etiam si vis illa mouens cessauerit. Posito quæsto ante ocu-
los (Gaspere) vniuersos istius seculi Hispaniæ proceres, quorum ne-
mo aliqua in re clarus & excellens est, quin eandem ab Isabella
acceptam referat. Magnus certè ille imperator Gonsalvus Ferdi- *Gonsalvus*
nandus, huius vnius gratia celebrior est, quàm victorijs omni- *Ferdinan-*
bus, quibus pace, bellōque floruit: & tamen (nisi fama de illo iniu-
riosis decernat) testes sunt omnes prouinciæ, neminem nostro-
rum temporum principem, illius res gestas, fortitudinem, scienti-
am adæquasse. Verùm ad Italiam reuertamur, in qua dominæ
vniquam defuerunt, omnium illustrissimæ. Harum duæ Neapo-
litanae erant, tertia Pannoniensis, sed Neapoli defuncta. Qua viri
sol nunquam clariorem vidit, ita cum illius viro Matheo Coruino
re optimo comparari potuit. Huc accedit Isabella Ducissa Ara- *Isabella A-*
gonensis, eadē inque Ferdinandi Neapolitani soror, quæ turbulen- *ragonensis.*
tis fortunæ tempestatibus, non secus quàm aurum igne, pro-
tata est. Altera quoque Isabella Marchionissa Mantuana, cui sum- *Isabella*
mam iniuriam facerem, si de illius laudibus adeò parce & tenuiter *Mantuana.*
loquerem, vti apud istos homines est necesse. Sed illud certè mihi
maximè dolet, quod eius sororem Beatricem Ducissam Medi- *Beatrice*
olensem non noueritis, tandem aliquando vt desineretis mulie- *Mediola-*
re ingenium admirari. Aleonora etiam Ferraræ Ducissa harum *nenfis.*
vniqusque mater, talis habebatur, vt & propter virtutes regia pro-
videretur, & digna etiam quæ multo meliori regno imperaret,
quàm illud erat, quod ei à maioribus est relictum. Quot quæsto
ultimatis esse (homines cum sumus) qui animo impauido & in-
saculo, tot fortunæ ictus atque procellas pateretur, quot Isabella *Isabella Ne-*
apolitana: quæ postquam regno spoliata, viuumque Ferdinandū *apolitana.*
virem, eundemque non ita multo post cum duobus liberis tru-
stem vidisset, cum filium natu maximum, Calabriae ducem,
ante religatum cognouerat, Reginae tamen dignitatem, Mate-
rimque semper retinuit, nec vllis cessit inopiæ calamitatibus, qui-
bus noster sexus plerumque frangitur: vt etiam si fortunam com-
passasse, mentem tamen inuiolatam reseruasse videatur. Præterea

alias infinitas, & magni nominis, & inferioris conditionis mulierculas: vt Pisanas illas, quæ dum patriam contra Florentinos propugnarent, illum mortis contemptum indicarunt, quem inuictissimus quisque animus solet ostendere. Id quod Poetæ nonnulli sempiternis monumentis commendandum putarunt. Possem hęc ego nonnullas recensere in literis, in musicis, in arte statuaria peritissimas: sed quid attinet ea indagare exempla, quæ vestrum cuique sunt valde familiaria? Satis erit si eas tantum in memoriam reuocetis, quas ipsi optime per vos cognoscitis: quod dum facitis, facile perspicieris, eas parentibus, viris, fratribus omni in te non esse inæquales: Immo eisdem sæpenumero vel bonis præceptis imbuisse, vel à malis erroribus reuocasse. Fateor equidem heri eas illas Reginas spiritum iam non ducere, quæ regiones longinquas expugnent, quæ ædificia ingentia, Pyramides, ciuitates æstruant, vt Thomiris Scythiæ Regina, Artemesia, Zenobia, Semiramis, Cleopatra: sed ne illud quidem concedo, superesse plures Cæsares, Alexandros, Scipiones, Lucullos, reliquosque Romanos imperatores. Aridens tum Phrysius, Noli (inquit) existimare scæminas vnquam Cleopatraz, atque Semiramidi similiores fuisse, quin nunc sunt. Nam etsi possessionibus, diuitijs, potentia, minores fuerint: in omni tamen voluptatis, atque libidinis genere reperitur æquales. Nunquam ne verò te (inquit Iulianus) intra rationis limites continebis? Quodd si multæ inter mulieres Cleopatraz sint: multi quoque inter viros Sardanapali inueniuntur, quod multò deterius. Iniqua istæ comparatio est (inquit Galsparius). Neque verò id cogitare te velim, scæminis viros non esse continentiores: qui si non essent, peior tamen illorum conditio non existeret. Incontinentiam siquidem muliebre, multa sequuntur incommoda: virilem non item. Et proinde (vti heri ingenuè accepimus) præclare à maioribus constitutum est, vt reliquis in rebus omnibus cursu paulum eis deflectere liceat, vt in hanc vnam pudicitiam virtutem nerulos omnes adhibeant: sine qua & proles incerta, & affinitates (quæ totius mundi compagines sunt) laxæ, liberæ, & amor in liberos vagus, & inconstans. Et propterea vni quando voluptatibus diffuant (quoniam nouem mensibus parturiunt) nimis id in illis reprehenditur. Præclare mehercule gumenta (inquit Iulianus) mirum ni ista literis commendetas. dicite obsecro, cur vita libidinosa atque intemperans, æquæ in viris atque scæminis non sit odiosa. Nam cum illi naturæ maiori inditiæ atque virtutis sint, quid ni se facilius contineant? quod si ecerent, nulla esset liberorum incertitudo. Nā mulieres etsi in

*Hodiernæ
femina Cleo-
patraz &
Semiramidi
similes.*

*Feminis
pudicitia
magis ne-
cessaria
quam viris.*

sem lasciviam atque luxuriam præcipites essent, nisi virorum pariter consensus accederet, liberis illæ ex se ipsis operam dare non possent. Sed (si vera fateri libet) satis ipsi intelligitis, nostra nobis auctoritate libertatem nos istam, aut potius licentiam vendicare, nec in nobis pro nihilo putemus, nonnunquam etiam laudi ducamus, quæ in mulieribus, vel mortis crudelitate, vel ignominia sempiterna afficimus. Quæ quoniam tam altis defixa radicibus in animis nostris insedit opinio, æquum est illos gravissimis poenis affici, qui spoliandæ Dignitatis gratia, maledicæ, contumeliosæque mulieribus detrahunt. Et nobilem quemque obligatum existimo, veritatem ut vi & armis defendat, præsertim si foeminam spectatæ virtutis iniuste acculari videat. Ego verò (inquit Gasparus) non solum id quod dicis à generoso quovis efflagio, verum etiam ut humanitatis ratione, multa earum crimina penitus defixa atque inhaerentia, simulationis involucris obtegat. Ita me vides, quod ratio suadet, à mulieribus magis quam teipsum stare. Id equidem dissimulare non possum, libertatem sibi quandam viros, acivisse, quoniam istuc communi omnium opinione confirmatur, vitam intemperanter actam, minus in illis vitiosam esse, quam foeminis, quæ sexus imbecillitate facilius ab appetitu tanquam mancipia trahuntur: quæ si libidini aliquando pepercerint, pudore, non voluntate prohibetur: in eumque omnino finem viri illis ignominie metum tanquam pudicitie frænos iniecerunt, ut (velint nolint) eam virtutem insectentur, sine qua nullius pretij, aut momenti esset. Nulli siquidem rei inserviunt nisi liberis tantum procreandis. Non est eadem virorum ratio, qui civitates gubernant, capeflunt republicas, exercitus ducunt, aliaque permagni ponderis nonnullasque quomodo mulieres faciant, non disputabo, satis est nihil istorum facere. De virorum quoque continentia si periculum faciendum est, in ea non minus quam reliquis virtutibus satis ostenderent, quanto mulieribus superiores essent. Ego tibi nec tantas historias, nec tot fabulas (quot tu nobis) commemorabo: tantum tibi memorum imperatorum par proponam, qui in ipsa victoria quæ nos plerumque ferociores reddit) sese minime continuerunt. Nam & Alexander superato Dario, formosissimis illius mulierculis *Alexandri* continevit. Et Scipio vix dum xxij. annorum cum in Hispanijs ut *continentia.* expugnasset, nobilis, eademque virgo longè venustissima, ad *Scipionem.* eundem est adducta: quam cum illius nationis Regulo desponsam intelligeret, non solum in eandem nihil libidinosè egit, sed magnis cumulatam donis, intactam, inviolatamque inveni misit. Illa quoque Xenocratis continentia penè incredibilis, *Xenocratis.*

rum; Qua ratione, aut qua potius oratione de amore illi differendum sit. Nam uti honestissimus quisque præclaris illis exercitiis institutisque se accommodat, quæ antè recensuimus, facilius cum scemini ut inteat gratiam: ita sermonè sæpenumerò mentis testè, atque indicè facit, nec tum solum cum affectione aliqua vehementius incendatur, sed etiam cum nulla propè amoris scintilla sit: facilius ut illa intelligat quanti illius formam venustatemque aestimet, & quo honore dignam ducat, dum eandè amare profiteatur, istuc cum non sit parui momenti negotium, libenter intelligerem, quomodo æqua lance in istis difficultatibus suas actiones scemina libreret: quomodo illi respondeat qui verè amat, quomodo illi veritatis occurrat, qui amare se fingit: num vel in tota causa dissimulare, vel eandem aliquo modo agnoscere, vel istos sermones prorsus effugere debeat: denique quomodo se in tam ancipiti ngerat. Tum Iulianus: Primum herclè instituenda est quomodo eos cognoscat, qui amores fingunt; deinde illos, qui sine fucumant: amorì verò nec ne contentiat, suo potius arbitrio, quam alieno relinquendum puto. At saltem id doceas (inquit Fredericus) ex certis quibusdam aut probabilibus indicijs scemini benevolentiam à vera discernere. Arridens his Iulianus, non possem equidem (inquit) cum ea sit hodiè hominum astutia, ut lachrymas sæpenumerò doloresque mentiantur, cum interim sint ad risum ludibriumque propensiores. In insulam igitur constantem aliquam relegatur, ut fideliter amantium fornicibus aliquandiu insistant. Verum Aulica istuc (quoniam mihi instituenda, in meo patrocinio acquiescet) in communem illum multarum errorem non incidet, id est facilius se quam par est amari non credet; nedum illarum similis erit, quæ & omnium de amore sermones licet inuolucris obagatur, quàm citissime intelligere volunt, & omnes etiam profundissimas laudes, primo quoque tempore agnoscunt; aut si illas foris repudient, id adeò molliter faciunt & iouitè, ut amorem potius allicere, quàm renuere videantur. In omnibus itaque humanitate officijs, in omni amorum sermone & colloquio, id semper Aulica scemina diligenter animaduertat, ne quenquam proinde credat amare, quoniam illius oratio sit in amore celeris atque volubilis & quo ille minus modestiæ habet, qui cum ea colloquitur (quod multorum vitium est) eo planius id aget, ut minime placere edicere videantur. Sin eo iudicio atque humanitate fuerit quibus Cerialis noster imbutus esse debet, si occultè artificioseque de amore differat, simulabit nostra Aulica se nihil horum intelligere, cum in alium sensum illius verba retorserit, ingenua quadam sci-

*Hominum
versutia.*

estate de proposita causa desistat. Verum si ita res habeat, ut in re aperta dissimulare non possit, iocis quibuldam rem teriam eludet, & quasi plus illius honori, quam meritis tributum sit, humaniter omnia interpretabitur: ita & illa sapientior habebitur, & facile falli non poterit. Ista serè sunt quæ Aulicam foeminam, de amore commentantem decent. Tum Fredericus: De istis tu rebus, Iuliane, perinde dicere mihi videris, quasi necessum esset, cum de amore loquimur, omnia dolis, mendacijsq; aspergere: hoc si ita esset, ego tuis præceptis, tanquam longè præstantissimis acquiescerem. Verum si sincere quispiam amaverit, istæque affectionibus torqueatur, quæ hominum animos grauius exulcerare solent, nihil ac illius miseræ, nihil ægritudines proficiunt: nunquamue illi ne excarnificato quidè mulieres confident? nihil lachrymarum, nihil iuramenta, nihil tot suspiria, tot pietatis argumenta commouebunt? Cane (querit) Iuliane, ne præter naturalem quandam foeminarum inhumanitatem, tu etiam artificiosam crudelitatem adijcias. Minimè ego quidem (inquit Iulianus) de eo qui amat verba feci, sed de eo qui in amore fabulatur: cuius illa præcipuè cura est, ne verba aliquando desint; cum ille interim qui vero amore viritur, pectus inflammatum, sed linguam frigidiorē, timidum & præfractum sermonē habeat, verum ut istuc fortassè axioma videatur: Quisquis plurimum amat, idè parum loquitur: quanquā certas de istis rebus regulas tradere non possumus, propter diuersas indoles, multiplicèq; hominū naturas. Nescio enim hic vel quid taceam, vel quid præcipiam, nisi ut semper caueat foemina, semperque meminerit, homines liberius quam mulieres amorē profiteri posse. Arridens hic Gaspars: Quid, tunc (inquit) Iuliane, istam tuam dominam tam excellentem, mutuam beneuolentiam præstare non vis, cum certo seipsam amari intelligat, quandoquidem Curialis (qua est sapientia) cum id perspexerit, confestim receptui canet? Ita illa & eo honore, & eo ministerio obsequiūq; spoliabitur, quæ amatæ mulierculæ virtutibus homines deuouere solent. In eo equidem (inquit Iulianus) consilium dare vix audeo: sed illum amorē, quē tu nunc intelligis, solis nondum nuptis conuenire existimo. Nam quoties matrimonium finis illi propositus esse non potest, toties necesse est mulieris animum, tanquam rerum illicitarum stimulum exagitari, & famam quoq; (non parui momenti thesaurū) in dispendium vocari. Subridens tum Fredericus, Austera meherculè Iuliane, atque aspera (inquit) videtur ista sententia, & vereor ne illam aliquo concionatore didiceris, qui mulierum amores Laicis interdicare, ut illi facilius eisdem fruantur. Nuptis quo-

*Tacet qui
amat.*

consistere, cum qui alias virtutes non habeat, verè magnanimus esse non possit. Huius moderatrix prudentia est, quæ in boni electione consistit. In ista tam felici atque aurea catena, liberalitas, magnificentia, veri honoris cupiditas, mansuetudo, comitas, affabilitas, multæque aliæ (quarum nunc non est narrandi locus) inuicissimè coniunguntur. Verùm si illis vestigijs Curialis noster insisteret, quæ nos illi iam antea proposuimus, istas faciliè omnes in principis sui animo defixas atque inhxrentes reperiet, quæ illos flores, fructusque proferent, ut nullis hortis, nullis viridarijs similes inueniantur: ipse verò sibi ipsi magno opere in hoc vno satisfaciatur, cum meminere, non huiusmodi fortunæ ludibria dedisse, qualia alij homines leuissimi dare solent, non aurea atque argentea vasa, non vestes, non monilia, non eius generis alia (quibus & ille indiget qui dedit, & ille abundat qui accepit) sed illam virtutem, qua nihil hominum generi diuinius contigit: nimirum rectam gubernandi, imperandique rationem, quæ & sola homines beare potest, & aureum illud denuò sæculum reducere, quod olim (ferunt) regnante Saturno in terris fuisse.

Hic cum paulum Octavianus quasi respiraturus consisteret, Quam obsecro (inquit Gasparus) felicissimam gubernandi rationem existimas? Quenam illa est, quæ ad auream illam (quam dicti) ætatem facillimè conduceret? regnum ne, an verò forma Reipublicæ aliqua? Ego sanè (inquit Octavianus) boni semper Principis imperium reliquis omnibus anteponerè, quoniam naturæ videtur conuenientius, & (si parua magnis licet conferre) ipsi Deo similis, qui vnos solusque gubernat omnia. Sed ut illud tam altum omittamus, in ijs omnibus, quæ humana prudentia atque industria considunt (ut exercitus, naues, ædificia) vnius arbitrio omnia commissa videmus. In corporibus verò nostris omnia membra sic reguntur, quæ: namadmodum vni cordi videtur. Deinde per æquè mihi consentaneam videri solet, homines vnius imperio perinde teneri, atque cætera animalia: quorum pleræque naturæ instinctu, vni alicui obsequuntur. Ceruos intuemini, grues, aliæque volatilia infinita, si principem semper aliquem non præponant; quem solertissimè insequuntur. Apes verò quasi rationum momentis adductæ, tanta reuerentia, atque sedulitate regem obseruant, ut cum obsequentijs totius mundi nationibus conferendæ videantur. Quæ quidem vniuersa hæc iuuunt: Principis vnius imperiū magis esse secundum naturam quàm Rempublicam. Hic Bemus, At contrā (inquit) mihi videri solet. Nam cum omnes homines natura liberos procreauerit, æquum non est tantum illius beneficium nobis iniuri-

Vnius imperium præstantissimum.

extorqueri, & vni alicui plusquam cæteris omnibus conferri: quod in monarchia contingit, quum in ea populus seruituti serè obnoxius, & contra in omni Republica bene constituta præcipue libertatis cura habeatur. In iudicijs verò atq; deliberationibus vnius vnus quam multorum opinio fallitur, vel amore, vel odio, ira, vel libidine; quæ in vno aliquo facillè incenduntur, in multis verò dispersa citius languescunt. Illa verò volucrum, & ferarum copia, nullo pondere nituntur. Nam nec Cervi, nec Grues, vno eodemque sibi semper præficiunt, sed alterna quadam vicissitudine, iam hunc, iam illum insequuntur: quod non tam regni, quam Reipublicæ speciem in se habet. Nam illa demum vera libertas est, cum certis vicibus parent homines, atque imperant. Illa etiam quod de apum rege dixeras, parui momenti videtur: quoniam non sui, sed alterius cuiusdam generis illorum Rex est. Itaque qui dignum aliquem reliquis præficere velint, ex altero genere & nobiliore natura aliquem delibare oportet. Pecudes enim æque armenta, pecudi aut bruto non obtemperant, sed pastori aut herulo, qui præstantiori indole atque ingenio est. Illis ego rationibus adductus, Rempublicam regno magis expetendam diiudicare soleo. Ego huic opinioni tuæ (inquit Octavianus) vnico tantum argumento occurrani. Tres tantummodò sunt hominum re-
Rerumpub.
species.
 gendorum rationes, prima Monarchia siue regium imperium; secunda, Aristocratia, id est, optimatum potestas; tertia, Democratia, seu popularis administratio. Ex verò Rerumpub. labe, illa, ex corruptelæ, illæ pestes, quibus istæ sunt obnoxie (cum omnino contrariæ) istis nominibus designantur: Monarchia degenerat in tyrannidem; Aristocratia, in Oligarchiam, id est, paucorum diuitumque potentiam; Democratia, in confusam quantum & tumultuantem totius plebis sine ordine administrationem. Earum trium tyrannis est omnium infestissima, atque deterrima, quod infinitis rationibus licet ostendere: & proinde consentaneum est Monarchiam esse optimam, quoniam pessimæ est opposita. Nam contrariorum (vt scitis) contrarij sunt effectus. Illi verò quod de libertate obieceris, id respondeo, eam non esse veram libertatem, Viuere vt velis: sed pro legum sincerissimarum præcepto, atque norma spiritum ducere. Neque verò obtemperare iuris naturæ congruum, vtile, aut necessarium est, quam imperare. Immo ab ipsa natura quibusdam ista conditio imposita est, vt parcant; alij verò, vt imperent. Certum herclè est, duo esse gubernandi genera; alterum herile est, & violentum, vt domini in suis, animi in corpus; alterum mite & placidum, vt boni Prin-

cipis in ciues legum ministerio, rationis etiam in appetitum. Vtrumque certe vile, quoniam & corpus animo, & appetitus rationi vt obtemperent, ab ipsa natura informata videntur. Per multi sane homines sunt, quorum omnes actiones operationesque ad corpus tantum spectant: hi à bonis studiosique hominibus tantum differunt, quantum corpus ab animo: & quanquam rationis capaces sint, eam tamen facie tantummodo atque effigie cognoscunt, cum illam nec possideant, nec fruuntur. Isti naturaliter serui atque mancipia sunt, quos si penitus introspexeris, seruitutem illis, quam imperitum, vtiliorem iudicaueris. Quomodo igitur illis imperandum est (inquit Gasparius) quos natura serui ingenio non instituit, sed liberali, & ad virtutem propenso? Ciuili nimirum illo, placabile atque regio imperio, respondit Octavianus: quibus non iniquum fuerit illos magistratus delegare, ad quos natura eisdem aptos efflauerit, vt hominibus aliquando minoris prudentiæ imperent: ita tamen vt merum præcipuumque inperium, soli Principi inuolaram referuetur. Tu verò cum vnius mentem, sententiamque facilius quam multorum iudicium corrumpi diceres, illud etiam meminisse debueras, vnum facilius probum sapientemque virum reperiri, quam multos. Neque sane desperandum est, principem illum vnum bonum virum & prudentem fore: nam cum nobis familia sit, quid nisi sua natura ad virtutem procliuis sit, & eximia maiorum memoria allectus, & honestis studiis à teneris annis educatus? & quanquam hominis naturam non reuincat (quod aptum exemplo vis fieri) tamen si liberaliter instructus, si optimis præceptis imbutus, si illo artificio suffultus fuerit, quo isti nobiles Curialem exornarunt, scilicet prudentia, fortitudine, temperantia, iustitia, liberalitate, denique si maiestate, pietate, misericordia, non minus hominibus charus fuerit quam ipsi Deo (cuius beneficio istas tam heroicæ virtutes cumulatè consecutus est) non est dubium quin & naturæ communis limites superare, & illam mortalitatem excedere, & inter mortales semideus esse videatur. Deus sane illis principibus minimè delectatur, qui eum magnitudine & potentia imitari student, quique ab hominibus adorari volunt (sunt illi quidem superis ridiculi,) sed ipsi potius, qui in summa rerum omnium potestate & licentia, pietati ac sapientiæ student: quarum ope, cum & satis bene sciant, & satis bene velint, tanquam ministri fidelissimi, ad reliquorum vnum atque commodum, suas dotes atque beneficia elargiantur, quæ paulò antea illo solo acceperunt. Quemadmodum itaque in illo cœlesti globo, sol, luna, reliquaque sydera, tanquam in speculo ali-

Dei similitudinem mundo commonstrant: ita in terris multò magis expressam illius effigiem principes illi habent, quicunque illi nocere venerantur atque amant, quique clarissimum illud illius iustitiæ lumen populo exhibent, non sine vmbra quadam supremæ illius rationis & cœlestis intellectus. Cuiusmodi Deus diuinum aliquid cōmunicare non dedignatur, iustitiam infundit, integritatem, æquitatem, aliaq; ita sublimia, vt à me normari non possint; cum illius mirificam deitatem illustrius nobis representant, quàm vel illud admirabile Solis lumen, vel illa perpetua cœli circumgyratio, vel multiplex ille stellarum cursus & incredibilis operatio. Illius itaque solius nutu, populus principis cussodix committitur, quo maior illius cura atque animaduersio esse debet, cum vicariam Deo operam impendat, eisque ratio exquisita reddenda sit: immò verò in omnem rem, atque actionem ita diligenter incubare debet, ita plebem sollicitè diligere, vt illius emolumentum atque incommoda, sua existimet: illius incolumitatem, vitæque conditionem proprijs semper commodis anteponat. Principem itaque non solum ipsum probum esse oportet, sed reliquos etiam probos efficere: vt Architecti norma, quæ non tantum ipsa recta est & æqua, sed cætera etiam omnia rectiora, atque planiora facit. Illud enim vel maximum boni principis argumentum est, cum plebs virtuti, atque bonitati incubat. Illius enim ita ciuium regula atque lex est, ad cuius semores & ingenium disponunt vniuersi. Illud interim malè colitur, vt vel is qui in summa incitiis & ignorantia est, alios doceat, vel qui nullo modo in ordine contineatur, alios officio contineat: aut qui ipse in princeps sæpius ruat, alios teneat, & sustentet. Quisquis itaque ista munera syncerè exequi desiderat, sapientiæ omni industria inuigilet: deinde omni in re rationis leges diligentissime teneat, easque non duris inscriptas, non ærè insculptas: sed animo defixas habeat, utquam familiares qualdā atque intimas sui ipsius partes, vt illum dea noctique omni tempore, omni etiam loco illarum perturbationum turbulentissimarum admoneant, quibus mentes intemperatè exagitantur: quæ nunc quasi alto ignorantis somno concipit, nunc cœcis libidinibus distractæ, eas turbas patiuntur, quas nonnulli solè extimescere, dum per insomnium prodigijs quædam, & horrenda terriculamenta perferunt: quorum quæ maiores desideriorum faces sunt, eo semper truculentiores molestiarum flammæ apparent. Nam principi cum quicquid libuerit libet, periculum est, ne id semper velit, quod non debeat. Præclarum itaque Bianpi illud est: *Magistratus virum indicat.*

*Princeps
bonni Dei
effigies.*

*Malus animus
fili-
citatem
ferre non
potest.*

*Clearchus
tyrannus.*

Aristodemus.

Nam ut in vasculis rima aliqua sit, dum vacua sunt, haud facile deprehenditur; cum plena sunt statim effluunt, vitiumque indicant: ita malus animus ægritudinem vix usquam explorat, nisi cum in summa dignitate constitutus fuerit. Onerosam enim imperij vim sustinere non poterit, cum seipsum, id est, rationem deserat; cum undique superbia, ira, fastidio, tyrannide, ambitione turgeat; cum probos, sapientesque deiciat, & iniquissimum quemque effret: cum nullas amicitias, nullos congressus, nullum consilium ferre possit, cum neminem æstimet nisi exploratores, homicidas, delatores, hominibus & metum terroremque incutiant, & debiliores faciant, dum inter eos factiones contentionesque enutrient. Unde incommoda incredibilia, vastitates, ruinae, interitus consequuntur: nunquam etiam tyrannis ipsis timor quidam perpetuus. Nihil enim principes boni sibi ipsis solent metuere: sed ne quid mali civibus contingat. Tyranni etiam eos precipue verentur, quibus imperant. Et proinde quanto maior civium numerus est, quoque illi potentiores sunt, eo timent vehementius, eo plures habent inimicos. Quanta quæso animi anxietate, quanto timore Clearchus ille tyrannus Ponticus in foro, theatro, in convivijs, locisque publicis interfuit, cum in cista obleratus (vi memorix præditum est) semper ferè dormiverit? Quid de Aristodomo Argivo dicam, quicquidulo tanquam carcere & vinculis usus erat? Nam intra palatium minutissimum quoddam latibulum construxit, ab omni domus parte disiunctum, & in aëre adeo altè suspensum, ut eo sine scali ascendere non posset: ibi cum metreticula pernoctabat, cum mater unoquoque vespere scalam auferebat, eandemque summo mane reduxit. Huic omnino contraria boni principis vita debet esse, libera, securus, non minus civibus, quam sibi ipsi chara, & politici actionibus, & contemplatiuis studiis tantum dedita, quantum multitudinis utilitati videbitur conducere. Tum Gasparus: Quam obsecro vitam (Octavianæ) principi convenientiorem existimas, moralemne & practicam, an speculativam & intelligentem? Subiiciens hinc Octavianus: Tu fortasse adeo me mihi placere existimas, ut me Curiale nostrum putem, qui adeo multis scientijs ornatus, harum unaquaque exactissime uti cognoverim. Reminiscere (quæso) multas illi virtutes ab istis dominis attributas esse, quas ego tamen nunquam agnovi. Primum itaque in eo investigando demoror: nam & in ista quaestione, & in reliquis omnibus principum bonum spectantibus, ego illi libentissime concesserim. Credo quidem (inquit Gasparus) aut parum tibi deesse eorum, quæ Curiali nostro sunt attributa: aut si quid absit, musicam id potius

esse & saltationem, reliquisque nullius ponderis ludera, quàm vel principis instituendi rationem, vel veræ curialtatis formam. Non hinc herclè parui momenti (inquit Octavianus) quæcunq; ad principis beneuolentiam atq; gratiam conciliandam valent: eadem (vt iam antea diximus) cognita atq; perspecta esse debent, priusquàm illius animo virtutem inlerere conemur, quæ gradibus quibuldam ediscenda est, tantumq; semper prodest, quantum obest ignorantia, quæ & vitiorum mater est, & sui ipsius amorem ingenerat. Satis itaque iam pridem dixisse mihi videor, & plus etiam fortasse quàm vobis promiseram. Tanto tibi nos deuinctiores effices (inquit Duciss) quanto tu plus quàm pollicitus es, præstiteris. Quocirca ne pigeat Gasparo hac in re satisfacere: & principem tuum amabo vterius instituas, si alijs præceptis indigere putes, sive te illi iam nunc esse charissimum, liberèq; licere, quicquid libuerit, persuadere. Arrisit hic Octavianus, & si ego (inquit) principis cuiusdam mihi satis iam cogniti fauorem conciliaßem, non dubito, quin eundem liberè loquendo quàm citissimè amitterem; & priusquàm ille docendus erat, necesse esset me aliquid dicere. Sed quoniam vestræ amplitudini ita placet, vt in ista quoque re Gasparo respondeam, id dico: Principibus vtramque viam esse necessariam: magis tamen contemplatiuam, quoniam illa in duas partes distribuitur: quarum altera rectè cognoscit, & diiudicat, altera bene & cum ratione illi imperat, qui loco & tempore officiosè obtemperare debet. Atque id quidem est quod dux Fredericus solitus est dicere: *Illi semper morem geri, qui nouit imperare.* Illud verò imperare, præcipuum semper regis munus est, & nonnunquam tantum dum res agantur, necesse est eos ipsos interesse, & oculis (vt

*Ignorantia
vitiis: ni
mater.*

*Oculus Regis
insistit
causis.*

que feclicitatē amittit. Nam simulatq; mulieris splendor ab oculis remouetur, animus tanta voluptate orbatus languescit: quoniam illa amoris, absentes magis, quā præsentes vrit. Vnde omnes illi meatus appetitus deseruientes, paulatim exarescunt, restant tamen aliqua venustatis memoria, quæ virtutes animæ nonnunquam sic mouet, vt spiritus exerere se penumerō contendat: qui cū omnes poros oblipatos reperiant, exitum vndique aliqū exquirunt, dumq; sese huc illuc frustra concitant, quasi stimulis quibundam animam exagitant, illamq; doloris acerbiteriam admovent, quæ infantes sentiunt, cū per gingiuas tenerrimas dentes enascuntur. Hinc lachrymæ, mœrores, suspiria, hinc omnia amantium tormenta. Anima enim malè ac moleste se habet, vixq; apud se consistere potest, donec optatam effigiem denud præsente vdeat: quod si casu aliquo fiat, statim acquiescit, in eamq; vnam intentam illam aspectu, tanquam pastu suauissimo nutritur, nec eo vnquam (si fieri posset) carere deinceps veller. Ab istis molestijs vt liberior Curialis noster existat, vt veram formam sine perturbationibus cōtempletur, rationis subsidia adiungenda sunt, ipsaq; adeo forma ab omni corporis desiderio seiuicta, simpliciter & per se consideranda est: cumq; illam imaginatio ab omni materia absit, ætatem animæ familiarem charamq; faciat, secum noctes diesq; habeat, pūni loco, omni tempore vna gaudeat, nūquam amitti posse existimet; semper denique meminerit corpus à forma alienissimum quiddam esse, cuius perfectioni non modò nihil prodest, sed vix etiam obest. Hac vna ratione Curialis iste mimine iuuenilis ab illis malis immunis erit, quibus omnes plerunq; iuuenes sunt obnoxij, quos suspiciones, indignitates, iræ, desperationes, furores eò infaniz redigunt, non solum vt amatis mulierculis vim inferant, sed vitam etiam sibi ipsis aliquando auferant. Ab istis tam crasse erroribus, ille noster tantum aberit, vt nec amatæ mulieris marito, nec patri, nec fratribus, nec consanguineis vllam iniuriam faciat: nihil committet, quod ad illius quam reueretur, ignominiam redundare poterit: linguam atque oculos ita vbique continebit, nunquam vt animi mysteria explorent: nunquam decedens in mœsticiam, atque luctus incidet, quoniam illum tam diuini thesaurum intimo corde repositum vna secum ferat. Et quod multò magis est, conceptam iam antea formam, imaginationis virtute multò illustriorem reddet. Verum præter istas rationes & tam exoptatas commoditates, vnam multò omnibus excellentiorem amantes percipient, si istum amorem, tanquam gradum aliquem ad diuiniorē superioremq; accommodent.

*Forma non
est corporea.*

quod facile quidem efficiunt. Si alius se cum agant, quanto illis
 calculant iniecta, dum totius instanti in forma contempla-
 tionis sunt addicti. Ex illis se angustijs tandem aliquando et euo-
 lutis, infinitis rerum diuersarum ornamenta, cognitione paulatim
 complectentur: cumque omnes simul formas generali quodam
 conceptu comprehenderint, similitudinemque amantem
 ad illam veritatem conuerterint, quae per vniuersum genus hu-
 manum diffusa est, tum non indidnam vnius mulieris pulchri-
 tudinem, sed vniuersalem illam quae omnia simul corpora ex-
 celsa, diuebuntur: illo quidem claro lumine stupefacti, in ob-
 scuris aliquod aciem non intendunt: sed summis quibusdam
 altioribus incensi, inferiores illas nihil pendunt, quibus an-
 te desagrabant. Iste amoris gradus etsi planè heroicus sit, e-
 tiam dignitatis, ut eo pauci perueniant, perfectior tamen dici non
 potest. Nam phantasia cum potentia organica sit, ex ipsa solis
 principij cognitionem habeat, quae a sensibus deseratur, a tene-
 bris tamen materialibus omnino peragata non est. Proinde et
 illi formam vniuersalem per se abstractam intelligat, satis tamen
 aspiciend sine aliqua ambiguitate non disceruit, propter eam
 cum habent phantasmata cum corpore convenientiam. Vnde a-
 nantes istiusmodi, simul illi per similes mihi videri solent, quae
 vix dum satis vestire, et paulum se ad volatum attollant,
 sed tamen discedere non audent, nec vero se, exloque apertio
 committere. Curialis itaque noster, cum huiusmodi alpij quere, etsi
 illi appellari poterit, si cum illis conferatur, qui sensuali amore
 immersi, hic tamen illum nolumus consilire, sed semper
 ingredi, illam viam, illum ducem, insequi, qui eum ad veram de-
 ium beatitudinem adducet. Ita non modo in amantiam ali-
 quid non incidet (quod illi se fieri faciunt qui corpoream tantum
 pulchritudinem ad amant) sed in se sapienter recedens, illam
 vnam aspiciet, quae solis animi oculis conspici poterit: qui tum
 acutiusque perspicaces esse incipiat, cum corporis oculi
 modum quandam atque caliginem contraxerint. Anima ita-
 que a visorum impuritate aliena, philosophiae studiis exulta, re-
 spiratualibus insistent, intelligendo exercitata, in sui ipsius con-
 templationem conuersa, tanquam somno altissimo exerta, illos o-
 culi aperit, quos omnes habent, pauci exercent. Cumque in se
 humiliter radium videt, quem cum caelibus communem
 habet, cunctas vel minimam vnam cum corpore communicat
 in rebus terrenis eorum sit, in caelestibus multo oculatissima.
 In vero virtutes corporis motuum, vel seria contemplatione

Abstractis.

abstractæ, vel formæ sic ligare fuerint, nihil ut obflare, aut impedi-
 re possit: occultum quendam angelicæ pulchritudinis odorem
 sentit, illius lucis splendore rapitur, deinde paulatim inflammatur,
 eumque adeo amide inlequitur, ut eodem hunc inebriata, non ex-
 trahi correpta videatur: dumque cum eo se mire desiderat, ipsius
 Dei vestigia reperille existimat, in cuius contemplatione, tanquam
 sine ultimo, atque beatissimo acquiescere desiderat. Ista tamen solius
 flamma, cum undique incendatur, ad nobilissimam (sui partem, si
 est, intellectum se erigit, & terrenis umbraculis nusquam amplius
 occurrata celestem pulchritudinem apertissime innotetur: & tam-
 tamen perfectè non fruitur, quoniam particulari tantum intellectu
 contemplatur, qui vniuersalem completi non potest. Amor itaque
 cum isto beneficio sibi non satisfaciat, maiorem animæ fortiori-
 tem attribuit. Nam vti è singulari aliqua forma, ad generalem il-
 lam omnium corporum perduxerat: ita ex ultimo gradu intelle-
 ctus particularis ad vniuersalis illius fastigium euehit. Ita animi
 veri, diuinique amoris sanctissimis ignibus accensa, ad celestem
 naturam aduolat, nec sensus tantummodo commercium repulsi-
 sed rationis etiam momentis amplius non indiget, cum in apu-
 lum transformata omnia intelligat, cum omni velo, omni-
 que sube discussa, amplissimum illud pelagus diuinæ pulchritudinis vi-
 deat: eamque in se recipiens, ea felicitate gaudet, quam sensu
 percipere non possunt. Quod si igitur illius formæ (quam oculi
 cœcuscensibus indies tanquam in formam aut umbram consi-
 cimus) tanta vis sit, ut magnas sui faces in nobis commoueat, &
 nullam cum ea voluptatem conferendam arbitremur, quam in
 vniuersi mulieris aspectu percipimus: quanta quæso, & quam solius
 admiratio, quam beatus stupor, illas animas occupat, quæ ad di-
 næ formæ conspectum accedunt? quæ tam dulcis flamma, quæ
 suauis incendium putandum est, quam illud quod ex ipso
 veræ & celestis pulchritudinis exoritur? cum omnis vniuersi
 principium sit, quod neque augeri, neque diminui poterit, ob-
 semper pulchra, semper eadem, semper sui similis appareat, in
 alterius participans, nulla ex parte inæqualis: postremo, cum
 dique suavis & formosa sit, cum cætera omnia, quod formam
 beati, ab ista forma acceptam referant. Hæc illa pulchritudo
 quæ à summa bonitate separari, atque diuelli non potest, quæ
 luce omnia ad se attrahit, quæ & intellectum intelligentibus,
 rationem rationalibus, & sensum sentientibus, & appetitum
 manibus, & vitam, motum, instinctum (tanquam sui vestigi-
 plantis, lapidibusque infundit. Tandem itaque amor iste reliquis
 statim

maior est, quanto illius causa ceteris est excellentior. Et quem
 ignis omnia aut facies exurit, mirificusque diuidit ita
 inaccessus illic animarum postitarum ignis, illud omne quod in
 impurum atque mortale est, calcindit. Celestem illius partem
 ornatur atque exornatur, quia illa iam antea lenius inquinata ob-
 scura, atque sepulta erat. Hic est illis ignis, quo Mescules in Oeta
 montis vertice flagrant, a poetis fingitur, paucis incendio: diuinus
 & immortalis est effectus. Hic. Mosis tubas igneus, hic disiectis
 ignem adentes, hic sursum Elias iussuq; stat, qui gratiam beati-
 tudinisque illorum quibus ingeminat, qui illius aspectu dignan-
 tur, non terreo carcere, sed potens solui, ad arcium domi-
 ciliū, id est, cælum, transtulit. Hic, inque diuinitatē dei
 quæ caræ, cogitationesque conferamus, quæ celestem fidem
 demonstrat, cique beatus affectus, postponentes, quibus de-
 cessi fuimus, per illam scalam, qua infuso gradu amoris sensus-
 a, umbram habet, supponit illam stationem ascendamus, ubi
 celestis illa, amabilis, & verissima omnium terra habitat, quæ
 cunctis Dei penetrabilis, ita reconditur, ut eam mortales oculi
 non possint, ibi verissimum desiderium nostrorum termi-
 num, laborum requiem, miseriarum per fugiunt, regitudo in e-
 dem denique tempestatum ac procellarum huius vitæ omnium,
 primum nullum inueniunt. Quæ æque vox (ô amor sanctissi-
 mus) quæ tandem mortali lingua hæc laudes satis dignè mæque
 commemorare possit? Tu omnia pulchritudinis, bonitatis, sapien-
 tiæ, diuinæ, diuinæ pulchritudinis, bonitatis, sapientiæ, deuotæ
 in eam peristi, & ab ea per eandem in circuitum reuolueris. Tu
 mollissimæ mundi cathena, tu medio inter celestia ac terrena te-
 perata, suauissimo quodam temperamento, superiorum virtutes
 in inferioribus immitis, & animos mortales ad suam princi-
 palia reducens, cum eodem mirifice coniungis. Tu concordia
 pulchra elementa commiscet, tu naturam ad producendum ex-
 ita, rerumq; species successione sustineas. Tu res distitas, ac sepa-
 ratas adunæ, imperfectis perfectione attribuis, dissimilibus simili-
 tudinem, inimicissimis amicitiam, terris fructum, mari tranquilli-
 tatem, cælo lumen vitale. Tu veræ voluptatis, gratiæ, paciæ, man-
 suetudinis parens es: eadē rusticitatis, feracitatis, ignauitatis hostis: om-
 ni denique boni, & initium primum, & finis ultimus. Et quoniam
 in ipso flore pulchrarum mentium atq; corporum habitare de-
 bet, non dubito, quin hic apud nos versere, eorumque oculis atque
 auribus aliquando te commonstres, qui tuo aspectu non indigni
 sumus. Tu itaq; (ô summe Deus) votis nostris ac digne digneris,

cordibus te nostris infunde; tuo splendore, quo sacro Assensu
 caligebam nostram dispelle, tanquam lux ignis in isto. Labris
 tenebricoloris terram, viam ostende; fuitos ac hallucinationes sensu
 corrige; & post istam tantum inueneris & demum peragris rationem
 sinceram, totumque huiusmodi concedat. Quod ubi ubi Spiritus
 qui intellectus virtutes significat, sensu arripit. Huiusmodi illi
 confestim, concentumque sic indicamus, ubi ubi in nobis
 rationum discordia relinquitur. Inest illis illis quibus
 tranquillitatis fons perhibet inebriat, qui temper delectat, in modum
 sanis, qui omnibus ex ea tam limpidus aqua potantibus vera
 titudinis gustum inibstrat. Quod ubi ubi ubi ubi ubi
 ram nostrorum inportantiam in diuinitate, ubi ubi ubi
 pulchritudinem contemplant, delectant. Inest illis
 primo visibile te credis, quibus ubi ubi ubi
 duntaxat, ubi ubi ubi ubi ubi ubi ubi
 tanquam sacrificium inuicem offerentes. Illis ubi
 ubi, quibus ubi ubi, & ipse ubi ubi, ut & corpore
 distinetur; perpetuo dulcissimum, vinculum ubi celesti forma
 iungatur. Non ubi ubi ubi ipse separari tanquam ubi
 in amata huiusmodi ubi, deinde a terra labi ubi
 lud ubi ubi ad ubi, ubi ubi, & ubi
 illis, temper ubi ubi, ubi ubi, & ubi
 ubi, quorum animi ubi, & ubi
 carcere corporeo eripuit, & cum ipso Deo collocat. Cum
 ubi, & ubi, & ubi, & ubi, & ubi
 diuino peritus fuit, & ab at ubi, & ubi
 culis in celum eleuatis, in extasi ubi, & ubi
 dem Emilia, quae ubi, & ubi, & ubi
 huiusmodi, quid est (inquit) Emilia, & ubi
 istam defixa cogitatione animam quod a corpore distinetur, &
 si fieret (inquit Emilia) ne hoc quidem primum in me amoris
 miraculum esset. Instabat iam valde dilectis, ceterisque promiscue
 omnes, ut in illo sermone longius progrediretur, neminemque
 um erat, quin diuini illius amoris scintillam se aliquam iam
 perferre putaret, pluribusque vehementer inhiaret. At Emi-
 bus: Ego (inquit) hactenus viri optimi, id vobis disserui quod
 mihi sanctissimus amoris furor, nec praemeditanti, nec opinanti
 dictauit. Nunc vero cum nihil amplius ille suggerat, nescio, quid
 ego adiciam. Neque vero ipse fortasse amor, sua ulterius my-
 ria proferri vult; nec Cuiusmodi illos limites praeterire, quos ego
 demonstravi: & proinde plura addere fas fortasse non erit.

sanè verò (inquit Ducissa) si Curialis noster minimè iuuenilis, investigari inbistere possit, quæ tu illi expresseris, nihil est quod cum sanctitate satisfactum sibi non putet, nihil quod inuenibus indest. Tum Cæsar, illa (inquit) via quæ ad istam beatitudinem adducit, adeò erecta, & difficilis est, ut veterari eò peruenire non possit. Credo equidem (inquit Gasparus) id viris difficile, mulieribus impossibile esse. Subridens hic Æmilis, si adeò sæpè (inquit) in nos deliqueris, nos tibi amplius non ignoscemus. Nihil verculè deliqui (respondit Gasparus) si dixerim sceminarum animas à passionibus adeò liberarè non esse, uti hominum mentes, nec adeò contemplationi deditas, quemadmodum illis esse est (ut Bembus confirmavit) qui cœlestem illum amorem agnoscere desiderant. Neque verò hoc unquam mulieribus contrahi legitur, sed viris nonnullis, ut Platoni, Socrati, Plotino, multis alijs: sanctissimis item patribus, ut Diuo Francisco, cui angelicissimus amoris spiritus, sanctissimum illud quinque vulnerum signum impressit. Neque sanè illa virtus aliqua nisi amatoris (sanctum Paulum ad illa mysteria rapere potuit, quæ reuelanda non erat: nec sancto Stephano claustræ cœlorum aperientia committere. Hic Iulianus: Ne ista quidem in te viri sceminis præstantior sunt. Nam ipse Socrates omnia amorum arcana illi à muliere, minum Diotima, explicata fuisse ostendit. Idem quoque Angelus qui sacram illam effigiem diuo Francisco impressit, multas ultra ætate sceminas, eodem charactere dignas effecit. Illud etiam meminisse debes, Mariæ Magdalene multa peccata remissa esse, quoniam multum amavit. Eadem fortasse non minus, quam si Paulus angelico amore in tertium cœlum est euecta. Aliæ quædam innumerabiles (ut heri commemoreram) quæ Christi nominis amore, vitam despicientes, pœnarum atrocitatem, inortemque omnibus terribilem nihili pendebant. Neque illæ sanè mulieres erant (quod in nostro Curiali Bembo requirit) sed molles & lenæque virgunculæ, in qua ætate (si illi credamus) amor de sensualis tolerandus videtur. Hic Gasparus plura dicturus esset illi Ducissa orationem præripuit: & istius (inquit) rei Bembo iudex esto, num cœlesti illi amori mulieres æquæ atque viri non sunt aptæ, & idoneæ. Sed quoniam lis illa longior fortasse foret, præstat in crastinum differre. Immo hac nocte terminetur (inquit Cæsar.) At hoc quomodo fiat, non video (inquit Ducissa.) Rectè sanè, (inquit Cæsar) nam iam dudum dies est, lunæque ostendebat, quæ iam tum per fenestrarum rimas penetrare cœperat. Atollunt sese confestim omnes, non sine summa

facile compendium ipsis monstrare se ad eruditionem perfectam, spe vana delusos à se mittentes : dum nullare alia, quam leuibus quibusdam præceptionibus imbuerunt, assiduitate exercitationis in dicendo scribendoque prætermisſa, sine qua tamen constat artem nihil vel parum valere. Adulantur Rhetores multis ipſi modis, æt tum sæpenumero artiſcioſe, quum artem ipſi videntur negligere adulandi. Quam ſe accommodant ad ſtudia noſtra circa conciliationem beneuolentiæ? Quam ſe rursus aptant circa troporum vſum? Quoties adhibent *ἱμῶν, ἀπορίτων, ἀναισθητοῦ* : vt ſemper æſtimandum aliquid videatur auditori permittere? Præterea quæ excogitantur ad renouationem animorum, vt pote *ἀσφαλὲς, εὐπρεπὴς*, & adhibita ad eliciendam miſericordiam diligentia? Quid citius mihi liceat *Ἄγραν* mare viburnea ſcapula traicere, quam explicare omnes modos & numeros rhetorum gentis adulationum. Vt non immerito Plato in Gorgia ſuo putauerit totum illud artiſcium oratoriæ facultatis conſiſtere in adulationis vſu & dextérité. Adulatur item medicus ſpe & promiſſione ſanitatiſ futuræ ſubleuaturus ægrotum. Cuius licentiæ adulationis eo tandem proceſſit, vt necelle fuerit Pontifici Romano ædito decreto cauere, vt Phyſicus ægrotum ſibi creditū in primis adhortetur ad curam ſuſcipiendam ſalutis æternæ. Et ne prolixus hic ſim, quot falſa medendi blandimenta medicorum inuenit natio? Huc pertinent illa pharmaca *ἀναιδύα, παρηγορὰ, ἀλῆκτα, ἀνῶνα* & quæ iterum innumerabilia apud illos blanditiarum ſunt genera, tanto interdum poſtea maiorem inferentia noxam, quanto prius ad breue momentum temporis morbum ac dolorem videbantur amplius releuaſſe. Adulatur patronus forenſis in cauſa etiamnum deplorata clienti, victoriæ ceritudinem promittens. Adulatur Theologus, quoties accitus in conſultationem ſuper difficultate controuerſiæque priuilegiorum conſeſſionis, ita torquet leges diuinas, vt cum humanis voluntatibus conſentiant, magis ſecutus, quæ ſentiat illi placitura, in cuius gratiam forte priuilegium rogatur, quam quæ credat profore ſaluti animarum. Queruntur apud Pontificem maximum Paulum III. hanc labem religioni noſtræ inſperſam Sadoletus, Contarenus & Fregoſus primarij ordinis viri in epiſtola quadam parænetica paſſim extante. ne quis falſo aut inutiliter ſuſceptam accuſationem theologorum à me putet, quamuis, ſi oporteat, authore Thoma Aquinate liberrimo ſcriptore & exemplis rem noſtram confirmare poſſimus. Iterum blandiuntur theologi negligentia ſeguitiaque noſtræ, docentes inutilem omnem exercitationem pietatis officiorum. Hiſdem proſecto

per figuram imprecatur Ezechiel dira, quum inquit, capite 13. Vix qui consuunt puluinar sub omni cubito manus, & faciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ciuitatis ad capiendas animas. Adulantur præterea scriptores artium nuncupatione suorum operum, æternitatis spem offerentes ijs, quorum ambiunt gratiam. Et quamuis fingatur quæri patrocinium aduersus vim & iniuriam æmulatorum, re vera fauor ex prædicatione laudis alienæ captatur. Sed reuertor ad incolæ urbium, splendidiore modo taxare cupiens. Adulantur mercatores & institores sibi inuicem, rursusque ij emptoribus in officio continendis. Adulantur ciuitatum rectores subditis in difficultatibus annonæ & bellorum, summam ipsi industriam & curam adhibentes, ne qui motus noui exoriantur. Adulantur prudens paterfamilias seruo crasso & moroso, sed cuius fidem interim habeat compertam. Adulantur Principes subditis quoque. Hinc olim excogitata conglaria & sparsa in plebem munera, & ludorum magnificentia, & apparatus spectaculorum, & præbitum vulgo epulum, & permissa administratio munerum publicorum patribus minorum gentium dictis ac plebi quoque; & designatio magistratuum facta per sortitionem, vt æquatum quodammodo ius promiscuæ multitudinis & primorum ciuium videretur. Adulantur iuniora seruitia domestica ætatis consimilis dominis suis sub spe futuri post orbitatem coniugij; nec id fere successu infelici, cuius rei passim cernimus exempla in frequentibus ciuitatibus. Adulantur alienis bonis ac patrimonijs incumbentes, iccirco dicti hæredipetæ, ex deliris senibus dementes interdum facientes. Adulari præterea certarum nationum populi plus reliquis videntur, unde amplexatio illa & benigna susceptio ignoti cuiusvis hospitis apud Aduaticos cui non videatur adulationis simillima? Quapropter si forum, aræ, porticus, rostra, curia, scholæ, libri, ac ipsa propemodum templæ, vindicare tuerique se plane ab adulationis nota suspitioneque nequeunt; si omnis ordo, sexus, ætas, gens, natio est huic crimini obnoxia, magna profecto fuerit iniuria, solam Principum aulam tanquam singularem ledem & domicilium adulatorum accusare. Hv T. Rem ad viuum vique refecare mihi videris. Et quamuis vrgeas multum, nondum euicisti, vt persuasum habeam aulam vacare adulationis vitio. MENAP. Nec eo nostra tetendit contentio. Hv T. Et facis tu quidem medicorum in morem. Horum nanique est, vt desperata sanationis integritate ceti ambages & diuertacula quærant. Si igitur parum prospere succedat *ὑποκρίναι*, *ὑποκρίναι* adhibent. Ita à te factum videmus. Nam quum diffidas causam aulæ plane defendi ab accusatione proposita

posita posse, crimen statim deriuas ad alios, nihilo tamen magis aulam relinquens expurgatam, cum in ipsius, vt ita dicam, corpore alioqui insideat malum pristinum. MENAPIVS. Si dixerio innocentem ac tutam opera nostra aulam ab adulationis vitio factam, mentiar profecto. Sed si meum fuit studium, crimen impositum cum alijs quoque participandi attenuandique, atque ita, vt tandem ostensum sit penes vrbano populos maiorem esse culpæ partem: à te pronoco & æquum appello arbitrum. H V T. Vt me factiosum haberi intelligam? MENAP. Sic existimes velim: Eum qui ad iudicandum accedere velit, duas condiciones necessario habere. Quarum altera est, vt priuatis affectionibus minime corripiatur: altera, vt doctrinam peritiāque teneat iudicandi. Nam sic Aristoteli philosophorum omnium post Platonem principi video in Ethicis suis placere. Ac fortasse Platonem non refragetur. Imo neque tota theologorum turba. Sed quid illud? Si doceamus circa vim & proprietatem nominum pueriles prope errores admitti, & conuerti passim ad opinionem assentationis eam, quæ vere sit *ὑπερμαλίσ*, quo verbo intelligimus gratam quandam motum elegantiam & sermonis festiuitatem: licet angustius rem totam capientes, vnius comitatus verbo designent munus naturæ gratuitum ac paucis fere concessum, & quod à studio & arte frustra fortassis exspectatur, nisi quod artis adminicula naturæ benignitati plurimū suffragari concedimus: vt mihi iam sit sententia cum Platone decernente in Gorgia suo, non esse studium artificiosum adulationis, sed sagacis animi apti natura atque potentis ad hominum studia sibi concilianda. Quia tamen *ὑπερμαλίσ* interdum quidam naturæ quidam malignitate insita secus, ac decet, accipiunt: nos freti conscientia recti honestique, patiemur potius plus apud nos officij residere, quam id committere, vt fuga calumniæ obtestationisque alienæ parum fuisse humani officiosique videamur, libenter nos accommodaturi ad iussionem Sapientis illius inter reliqua sua prouerbia dicta nos admonentis, vt linguam habeamus *ὑχαρί*. Idem docuit Paulus in Epistola scripta ad Coloss. vt sermo noster sale sit conditus. Sed quid? Quod veteres nunquam sua sacrificia peregerunt absque sale. Inde relicto documento nobis, & sermonem & actionem omnem nostram habere gratiam & decentiam quandam debere. Sed quid indignentur soli aulici de accusationis inuidia? quum legamus Paulum apostolum apud Thessalo. à se deprecari crimen adulationis: Et Christum se purgare coactum à iudea gente, quod familiarius blanditiæque se dedisset in cætus & societate

societates hominum peccatorum. Quis non putaret prophetam Nathan adulatorem fuisse Dauidi Regi mollius timidiusque increpato proposita parabola ouis & diuitis ac pauperis? At si spectemus consilium prophetæ, nihil habemus quod ipsi exprobrentur. Viderat namque quale suscepisset ingenium curandum. Igitur sumens initium à leni placidoque sermone, & per interrogationem ænigmaticam ex more scholæ Stoicæ ingressus, hominem ad agnitionem penitentiamque commissi errati perpulit. Quis non crederet etiam adulatorem Dionysio Syraculano Platonem fuisse, dum causam suam patens cum causa Æschinis faciens sese in gratiam insinuat Dionysij, his verbis exorsus: Si quem senseris inimicum in Siciliam appulisse Dionysi, qui mali quippiam tibi facere voluerit, cæterum non data opportunitate nihil mali fecerit, num hunc fineres abire, citraque noxam dimitteres? Multum abest, inquit Dionysius, ut id faciam, ô Plato. Oportet enim hostium non facta tantummodo, sed animi quoque propositum odisse & vlcersci. Ergo si quis, inquit Plato, tui amore benevolentiaque huc profectus boni quippiam tibi cupiens afferre, non faciat autem te non præbente illi opportunitatem: num par est hunc nulla cum gratia contemptum abijcere? Hic cum iam Dionysius interrogasset, quidnam is esset, Æschines, inquit, vir & moribus cum quouis amicorum Socratis conferendus, & qui possit dicendo meliores reddere cum quibus habeat consuetudinem. Is cum huc multum emensus maris adnauigauerit ut philosophiæ commendatione tecum haberet consuetudinem, neglectus est. Hæc Platonis oratio eo permouit Dionysium, ut protinus illum complecteretur benevolentia & familiaritate, quem prius suo congressu dedignabatur, ingenio & studijs hominis plurimum delectatus; Æschinem vero etiam honoribus afficeret. Hæc Plutarchus. Vides ne modo quam nobis promptum sit adulationis nota respergere grauissimum sanctissimumque philosophum, ubi paulo superstitiosius studium propositumque ipsius fuerimus interpretati? Iam vero ad Eutrapeliam referimus illam vendicationem studiosam officij sui erga alium, qualem perversus & maliciosus interpres facile confundat cum adulatione, ubi vel modica deflectio fuerit à mediocritate. H v r. Difficilis est conseruatio mediocritatis. M E N A P Hoc igitur cognoscentes non temere delabemur ad licentiam iudicandi, nisi sit excessus multus ultra mediocritatem & certa exploratio vitijs alterius. Quod si præstet in alterutram partem peccare, in cautio-rem partem potius peccauerim, nempe ut bono, vel saltem non pessimo

INDEX.

interirent	161	Hasdrubalis uxor	167	
Generosus maiore infamia degenerat, quam terræ filius	29	Herculis ignis in Oeta montis vertice 2. 7. studia	231	
Generosi multi cum nataliū splendore turpitudinem uitæ coniungunt	31	Herculei corporis statura qua ratione à Pythagora inuenta	150	
Germani qualibus utantur vestibus	96	Heroum exempla, qui literas magnificerunt & secuti sunt	58	
Gladiatoria num in scrijs pugnis prorsus inutilis	36	Hetrusca lingua reliquis in Italia multo clarior	44. 47	
Glaucus Homericus	271	Hetrusca lingua idioma	44. 45	
Gloria, multorum iudicio collecta, certam existimationem indicat	101	Metrusci & Hispani facetissimi	110	
Glorioso militi argute responsum	33	Hieronymus	164	
ΓΑΜΤΤΥΑΧΥ videntur	36	Hispania mos in crucis supplicio destinatus	133	
Græca lingua è quadruplici idiomate efformata	50	Hispani, graues 150. vere curialitatis magistri videri volunt	91. quamuis amasiam appellant dominam 282. quibus ludorum equestrium generibus celebres	37
Græcorum adolescentes nobiliores pingendi artem didicerunt	64	Historia de Camma Synati uxore	169	
Granatam amor muliebris expugnauit	190	Historia, è qua conuiciū, modestiæ laus, & argute dictum emersit	114	
Gratia & dignitatis vera formula	90	Historia de Franciscano quodam	142	
Gratys sacra facere quid	292	Historia de insano amore complurium muliercularum in quendam nobilem	102. 103	
Grauia ludicris non miscenda	156	Historia lepida ex Plutarcho	290	
Gressus, incessus, &c. operationes non sunt	97	Historici quando imitandi ex sententia Ciceronis	8	
Grues monarchia delectantur	210	Historia de quodam, qui se cæcum esse, ab alijs persuasus, credidit.	140	
Gubernatoris probi finis	215	Historia de quodam Signorige	169	
Guidubaldus, Vrbiniatium dux, Frederici filius	19	Historia de rustico quodam precio duorum caponum defraudato	143	
H				
H Adrianus Caesar in delatores procliuus	278			
Hæredipete adulatores	287			
Hannibal Græce scripsit	58			
Harmonia musica in quo consistat	41			

INDEX.

<i>Historia de Thoma Pisano</i>	170	untur	31
<i>Homo ad similitudinem Dei effi-</i>		<i>Hippolytus Eftenfis, Cardinalis</i>	
<i>ctus</i> 161. <i>Homo inter brutam</i>		<i>Ferraria</i>	30
<i>& angelicam naturam medi-</i>		<i>Hypocrita nostri temporis</i>	164
<i>us</i> 243. <i>Homo linguam ὁμιλῶν</i>		I	
<i>habere debet</i> 288. <i>Homo na-</i>		I dea rei, imaginando efformata,	
<i>tura ad malum reprehenden-</i>		<i>re ipsa sepius exquisitor</i>	102
<i>dum quam ad bonum laudan-</i>		<i>Ignobiles multi virtutis cultu no-</i>	
<i>dum propensor</i> 78. <i>Homo in</i>		<i>bilitatem sibi pepererunt</i>	36
<i>suis talpa, in alienis lynx</i>	21	<i>Ignobiles quomodo erga gloriam a-</i>	
<i>Hominis animus, corpus, fortuna</i>		<i>ninati</i>	29
<i>quorum sint</i>	90	<i>Ignorantia, vitiorum mater</i>	225
<i>Hominis omnia penes alios sunt</i>		<i>Ignoti nulla cupido</i>	243
<i>ibid.</i>		<i>Illustribus viris libertas quaedam</i>	
<i>in Homine quolibet stultitiæ semi-</i>		<i>in dictis factisque placere solet</i>	
<i>urrimus aliquod</i>	21	89	
<i>quinam Homines cum primis for-</i>		<i>Imitatio in quo consistat, cognitu</i>	
<i>tunati</i>	31	<i>difficile est</i>	54
<i>Homines, cum quibus iocari con-</i>		<i>Imitatio, quæ inuitâ Minervâ su-</i>	
<i>uenit, quales esse debeant</i>	114	<i>scipitur, infelix</i>	105
<i>Homines intellectum cum Ange-</i>		<i>Imitatio vitiorum reprehendenda</i>	
<i>lis communicant</i>	243	40	
<i>Hominum iudicium varium &</i>		<i>Imperandi duo genera</i>	222
<i>multiplex</i>	29	<i>Imperandi gnaro semper mos geri-</i>	
<i>Hominum versutia</i>	192	<i>tur</i>	225
<i>Homerus, heroicorum poetarum</i>		<i>Imperandi & parendi conditio à</i>	
<i>& tempore & excellentia pri-</i>		<i>natura imposita</i>	222
<i>mus</i>	51	<i>Imperatorum statua quid mone-</i>	
<i>Homeri imitationem in Virgilio</i>		<i>ant</i>	214
<i>monstrare, difficile</i>	55	<i>Imperium quodnam verum ma-</i>	
<i>Homeri operum (Iliadis & Ody-</i>		<i>gaumque</i>	231
<i>ssæ) scopus seu intentio</i>	240	<i>Imperium solidum quodnam</i>	227
<i>Homines oblatis quomodo accipien-</i>		<i>Imperium vnius omnium præ-</i>	
<i>di</i>	90	<i>stantissimum</i>	220
<i>Horatius in epistulis nobis con-</i>		<i>Imperiorum finis</i>	226
<i>cedit</i>	49	<i>Impudentia, honorum ianua ho-</i>	
<i>Horatij de Plauto iudicium</i>	48	<i>die</i>	91
<i>Humiles proceris tolerabiliores</i>	35	<i>Incontinentes appetitum rationi</i>	
<i>Humiles quid deceat</i>	290	<i>opponunt</i>	217
<i>Humili loco natis summa natu-</i>		<i>Incontinentia, mancum vicium</i>	
<i>ra dona nonnunquam conspici-</i>		<i>ibid.</i>	

INDEX.

Incontinentiæ errores utrum ab ignoratione proficiantur ibid.	41	furem annulorum	131
Incuria affectata, curiositas vide- tur	41	Iocus cuiusdam buccinatoris	130
Incuria quando virtus	42	Iocus cuiusdam medici in rusticum monoculum	134
Ineptiæ risum magis nonnunquam mouent, quam argutia	111	Iocus de confitente	114
Ingenium an ex veste iudicandum	97	Iocus de Florentinis	118
Ingenij acumen, magister optimus	52	Iocus de literis A. V. I. item N. P. P. V. portæ cuidam Romæ in- scriptis	115
Inhonesti mandanti utrum sit ob- temperandum	93	Iocus de religioso, qui quinque mo- nachas impregnauit	123
de inimico vel subleuando vel sup- primendo prouerbiū impium	202	Iocus de rustico asinam sibi furto ablata querente	117
Inimicorum inter ipsos dissentio, spes summa salutis	107	Iocus de summa Scacchij ludi perita	110
Institores adulatores	287	Iocus è vocula, Damascus	134
Instrumenta fidium & nervorum an libero homine digna	84	Iocus è vocula, expeditus	132
Instrumentalis musica	83	Iocus ex ambiguitate verbi	121
Intemperantia in viris minus vi- tiosa, quam in feminis	179	Iocus ex ambiguitate vocula sero	124
Interpres operis de Curiali siue Aulico cur vocabulis utatur fictitijs	16	Iocus ex consentaneis	135
Interpretes in magnas angustias, sepenumero detruduntur ibid.	281	Iocus ex dissentaneis	ibid.
Inuidiosissimus	106	Iocus ex illo Virgiliano: Furiarum maxima iuxta Me cubat	123
Inuidi & ambitiosi natura	78	Iocus in baiulum, qui pratercum- tem offenderat	133
Inuidorum ingenium	92	Iocus in Cardinales vero verior	133
Inuidia, angustij animi labes	38	Iocus in mulierem, quæ se de fide suspenderat	133
Inuidia in vita communi quomo- do declinanda	115	Iocus inhumanus in quendam mo- noculum	121
Iocandi tria genera	134	Iocus quidam ipsa stultitia ridicu- lus	117
in Iocandi artificio quid maxime laudabile	144	Iocus & ludus quibus conceden- tur conditionibus	38
in Iocando mulierum pudicitie parcendum	144	Ioci impij vitandi	123
Iocus Alphonsi regis Aragonie in		Ioci in actione consistentes quomo- modo appellantur	138
		Ioci in actione positi certis princi- pijs circumscribi possunt	138

INDEX.

<i>Lociq ui in una voce consistunt, ingeniosi magis quam faceti sunt</i>	111	<i>Iustitia, virtutum regina</i>	119
<i>Iocosum cuiusdam, qui virgis cedebatur, responsum</i>	117	<i>Iuuenilis ætatis officia</i>	86
<i>Iocosum de colloquio quodam mercatorum mendacium</i>	110	<i>Iuuentutis vitia peculiaria</i>	ibid.
<i>Iouis sideris effectus in homine</i>	293	<i>in Iuuentute cur sensus dominetur</i>	245
<i>Ira, fortitudinis coticula</i>	219	L	
<i>Ironica facetiæ</i>	131	<i>Lætitia immodica perniciosa</i>	170
<i>Isabella Ducissa Aragonensis</i>	177	<i>Largiendi ratio prudentia quadam gubernanda</i>	334
<i>Isabella Marchionissa Mantuana</i>	ibid.	<i>Largientes non omnes, liberales</i>	ibid.
<i>Isabella Regina Neapolitana</i>	ibid.	<i>Largientium varia genera, varique fines</i>	ibid.
<i>Isabella Hispaniarum regina</i>	175	<i>Larvato sua persona non est tenebunda</i>	81
<i>Italia omen</i>	96	<i>Larvatum esse mirificam secum licentiam affert</i>	81
<i>Itali Hispanis quam Gallis similes</i>	105	<i>Latine scribere, Clerico persacile esse videtur</i>	16
<i>Itali literis dediti</i>	59	<i>Latina lingua quomodo in Italicam mutata</i>	47
<i>Itali quibus ludorum equestrium generibus celebres</i>	37	<i>Latrina pro latina</i>	113
<i>Italica lingua, disertissima</i>	11	<i>Laus propria cui & quatenus concessa</i>	34
<i>Italicarum mulierum in amore ingenia</i>	105. & seqq.	<i>Laus propria quando non sit odiosa</i>	ibid.
<i>Iudicij errore sæpe tribuitur prudentia, quod debebatur fortune</i>	293	<i>Laus proprio sordet in ore</i>	176
<i>Iudicij mater experientia</i>	72	<i>Laudis propriæ moderatio difficilis & ardua</i>	34
<i>Iudicij recti requisita</i>	288	<i>Laudem & vituperium unusquisque ex animi affectionibus metiri solet</i>	19
<i>Iudicia peruersæ ab eventis fiant</i>	271	<i>Laudis nostrarum sonus suavis</i>	60
<i>Iulius Cæsar cur laurea caput redimiuerit</i>	109	<i>Laudant & vituperant multi aliorum iudicio freti</i>	55
<i>Iupiter ipse sine iustitia regnare non potest</i>	219	<i>Lectus omnis benevolentia & pietatis nidus esse debet</i>	194
<i>Iupiter mas & femina</i>	161	<i>Leguley iniusti</i>	229
<i>Iurisconsulti adulatores</i>	286	<i>Leona Atheniensis</i>	167
<i>Iustitia quomodo (secundum fabulas) in genus humanum introducta</i>	215	<i>Leoni magnanimitatem natura ingeneravit</i>	

INDEX.

generavit	85	L. Sylla cognomento Felix	281
Lenia regula	237	Lullandi & supplantandi notitia	
Leues auras consecrari, futile	97	37	
Lex Gabinia	294	Lucullus quo nomine male audie-	
Lex Oppia	ibid.	rit	213
Libertas suapte naturâ suavis &		Ludus arundineus	79
iucunda	283	Ludus Schacchius, ingeniosus	100
Libertas vera que	221	in Ludo qua fugienda	ibid.
Librum ex aliena lingua transfer-		Ludi, spectacula, & alia huius	
re difficile	12	generis cur excogitata	112
Lingua qualibet in proprijs quam		Ludicra que dicantur	138
alienis inuentis animiue con-		Ludicra ex ysdem locis, è quibus	
ceptis enuntiandis plenior puri-		sales & facetiæ derivantur	139
orque	5	Ludicra illiberali & immoderata	
è Lingua in linguam conuersio est		licentia vacare debent	144
stylî coticula	4	Ludouici, Galliarum regis magni-	
Lingua dissecta ardentes	257	fica vox	127
Lingua omnis temporis progressu		Ludicrum quid	138
expoliantur	47	Luxuriæ incommoda	236
Linguarum consuetudo magistra		Luxus atrocitas seu turpitudine	294
51		Lycurgus Musicam legibus suis	
Linguarum vicissitudo fatalis	47	approbauit	63
Linguis omnibus que sint inter se			
communis	ibid.		
Literæ armis, an arma literis sint			
impedimento	61		
Literæ quoloco habende	57. 58		
Literarum cognitio, summus ve-			
rum omnium thesaurus	59		
Literarum nomen Gallis inuisum			
36			
Liniana dictioni patavinis at-			
tributa	30		
Longobardi taxati	43		
Longobardorum vestitus	97		
Loquendi formula optima à qua-			
libus propagetur	50		
Courtierstip quid Anglis	16		
Lucianus argutus, illustris & fa-			
cetus circa fabularum narra-			
tionem	272		

	M
Magistratus officium	223
Magistratus probi finis	225
Magistratus qualibus mandandi	228
Magistratus virum indicat	223
Magistratus vita, cuius lex at-	
que regula	ibid.
Magnorum virorum beneuolen-	
tia conciliande ratio	90
Magnarum rerum conatus ani-	
mus magnus, verba pauca	
desiderat	35
Magnanimitas quid	164
Magnanimitas heroica que dica-	
tur	86
Magnanimitas vera que sit	33
Magnanimitas virtus per se im-	
perfecta	218

Magnani-

INDEX.

<i>Magnanimitatis moderatrix prudentia</i>	220	<i>Merie pranks quos Angli vocent</i>	16
<i>Magnifica magnis viris, non occulta, petuntur</i>	33	<i>Metrodorus Philosophus, idemque pictor eximius</i>	68
<i>Magnificentia Alexandri Magni</i>	232	<i>Mimica chorea</i>	113
<i>Malus animus felicitatem ferre non potest</i>	224	<i>Minerva musicam instrumentalem repudiavit</i>	84
<i>Malum non faciens, cum id nesciat, laudem non meretur</i>	75	<i>Ministri senio confecti annosorum eorum loco habentur</i>	173
<i>Mandati finibus num excedere liceat</i>	96	<i>Mora d'apurus</i>	290
<i>Manly Torquati severitas in filium</i>	ibid.	<i>Misericordia quando periculosa</i>	38
<i>Mansuetudo cum fortitudine coniungenda</i>	78	<i>Mithridatis uxor</i>	167
<i>Margareta Maximiliani Imperatoris filia</i>	167	<i>Modestia, alyis destituta virtutibus infirma</i>	92
<i>Maria Magdalena</i>	259	<i>Molles carne, apti mente</i>	160
<i>Maria mater Christi</i>	164	<i>Monarchia cur omnium prestantissima</i>	220, 221
<i>Marranus</i>	136	<i>Monarchia est regum imperium</i>	221
<i>Martialis versus de aula</i>	275	<i>Monarchia in tyrannidem degenerat</i>	ibid.
<i>Massiliensium consuetudo</i>	168	<i>Mos publicus interdum iuris aliquid sibi vendicat</i>	281
<i>Medici adulatores</i>	286	<i>Mosis rubus igneus</i>	257
<i>de Medicorum apud aegrotos officio, pontificis Romani decretum</i>	ibid.	<i>Morum contagio multum valet</i>	275
<i>Mediocritas difficilis & scopulosa</i>	155. aurea	<i>vix, Moralis, à Cicerone primum inuenta</i>	274
<i>Mediocrитatis commoda</i>	230	<i>Morsorum descriptio</i>	99
<i>Mediocrитatis punctum inuentu arduum</i>	234	<i>Mortalitas & beatitas se mutuo perimunt</i>	281
<i>à Mediocritate in extrema facilis lapsus</i>	ibid.	<i>Muliebris amor Græcatum expugnauit</i>	190
<i>Melancholici</i>	290	<i>Muliebris ambitio amorem prodit</i>	205.
<i>Mens multo exquisitius & cumulatius ornanda quam corpus</i>	57	<i>Muliebris incontinentie incommoda</i>	178
<i>Mentes humane sunt ad amorem atque adium mirifice proclives</i>	32	<i>Muliebris sexus intimum uolunt</i>	55
<i>Mercatores adulatores</i>	287	<i>Mulier cur illum semper amet, à quo primum est uisitata</i>	162

INDEX.

<i>Mulier, fallax & astutum animal</i>	<i>Mulieres hodierna Semiramidis & Cleopatra similes</i>
25	178
<i>Mulier fame multo accuratius, quam virorum quisquam, consulere debet</i>	<i>Mulieres iniurias virorum non prae amore sed prae timore perpetiuntur</i>
154	168
<i>Mulier materia, vir forma comparatur</i>	<i>Mulieres non minus quam viri Romanos auxerunt</i>
162	171
<i>Mulier non parvi precij quenam dicatur</i>	<i>Mulieres olim armis usae</i>
114	157
<i>Mulier quomodo formae suae copiam amatori faciat</i>	<i>Mulieres omnes se esse viros exoptant</i>
251	152
<i>Mulier in saltatione quasi motu uti debeat</i>	<i>Mulieres omni in re extrema desiderant</i>
157	171
<i>Mulieres amantium erumnis gaudent</i>	<i>Mulieres pauciores à natura defensiones habent, quam viri</i>
205	154
<i>Mulieris aulica descriptio</i>	<i>Mulieres quando propositi tenaces</i>
153. & seqq.	167
<i>Mulieris fucata caecitas & stultitia</i>	<i>Mulieres Romanae</i>
56. hypotyposis ibid.	166
<i>Mulieris generatio utrum natura error</i>	<i>Mulieres Sirenibus comparatae</i>
159. 160	25
<i>Mulieris multum abest, cui forma deest</i>	<i>Mulieres sorites detestantur, serpentes vero plurimi faciunt</i>
154	24
<i>Mulieris semel verecundiae limites transgressa ad pristinam existimationem nulla est reditio</i>	<i>Mulieres viris imperfectiores atque indigniores</i>
33	145
<i>Mulierem circa formam incuriae quenam sincera & grata</i>	<i>Mulierum in amando facilitas</i>
56. 57	103
<i>Mulierem viro graviori esse frigiditatis argumento probatur</i>	<i>Mulierum benevolentia quomodo paranda</i>
162	197
<i>Mulierem tympanum, buccina, fistula cur non deceant</i>	<i>Mulierum curiosus ornatus</i>
157	56
<i>Mulieres multitudinem amantium pulchritudinis testimonium arbitrantur</i>	<i>Mulierum forma quae</i>
194	181
<i>Mulieres antiquitus nude cum viris copulatae</i>	<i>Mulierum fucatus color suspectus & exosus</i>
157	56
<i>Mulieres cur in dentibus perpoliendis animus laborent</i>	<i>Mulierum ingenium</i>
56	181
<i>quoniam Mulieres futillissimae</i>	<i>Mulierum laudes</i>
155	160
	<i>Mulierum ministerio multae utilitates propagantur</i>
	180
	<i>Mulierum quaedam crimina simulationum inuolucris obtegenda</i>
	178
	<i>Mulierum temperatura</i>
	163
	<i>Mulierum timiditatis causa</i>
	163
	164

Mulierum

INDEX.

Mulierum vestitus qualis esse debeat	157	Narratio quoniam fabule per- similis	115
Mulierum virtutes non esse mi- nores quam virorum, iocoso ar- gumento probatur	149	Natura aly mater, aly nouerca	30
Mulieribus an viri praestantiores	159	Natura aliud aly bonum largitur	23
Mulieribus aurea mediocritas te- nenda	155	Natura an omnibus eiusdem spe- ciei individuis parem virtutem indiderit	31
Mulieribus continentia eor ne- cessaria	145	Natura artem superat	279
Mulieribus pudicitia magis neces- saria quam viris	178	Natura, circulus	161
Mulieribus plus opera licet in forma collocare, quam viris	157	Natura hominem ad comitatem affabilitatemque finxit	292
fine Mulieribus nulla solida & sincera voluptas	189	Natura humana perfectam virtu- tum fabricam non admittit	23
Mundus cum omnibus suis parti- bus nil videtur esse aliud nisi nobilis quaedam pictura	65	Natura in conferendis animi doti- bus generis nec claritatem nec obscuritatem sequitur	31
Multitudo serena tranquillaque mente non pollet	271	Natura quomodo ad optima con- tendat	161
Multitudo quare turba dicatur	271	Natura à nemine unquam supe- rata	13
de Musca volumen	87	Natura semper ad optima conten- dit	159
Musica ab Epaminonda adamata	63	Natura nihil omni ex parte perfe- ctum expoluit	13
Musica harmonia in quo consistat	42	Natura quid omnibus rebus infe- nerit	30
Musica est & iusta & iusta	62. 63	Natura rebus mortalibus immor- talitatem tribuit	161
Musica instrumentalis	83	Natura suavitatem orationis ho- minibus ingenerat	110
Musica laudes	63. 64	Natura bona industria excolum- tur & absoluntur	39
Musica Lycurgi legibus approbata	63	Natura defectus industriam sup- plendi	30
Musica senem non decet	84	Natura humana in alieni laboris censura prauitas	16
Musica varietas	83	Natura propria & gradatio	235
Musici cum fabro ferrario compa- ratio	85	Nicostrata	171

N

X 4

in

INDEX.

è Nibi'o nihil fit	239	Orationis scriptæ & pronuntiata	
Nimia diligentia in vicio est	42	differentia	44
Nixoliste præposteri, irrisi	8	Orationis tot genera, quot egregij	
Nobilitas ignobilitate favorabilior		oratores	53
31.32.		Orationi maiestatem quidnam	
Nobilium quis copus esse debeat	29	conciliet	48
Nosce teipsum	91	Oratores multi, sine imitatione,	
Nouis rebus noua nomina sunt		solius nature ductu facti sunt	53
imponenda	16	Oratores summi, ad plebem verba	
O		facientes, cur artem occulta-	
Obelisci	226	uerint	41
Obtreclatorum natura	78	Orpheus Iouem marem sæminam-	
Ocium seruis non conceditur	227	que dicebat esse	161
Oculus Regis, iustitia custos	225	Osca lingua interijt	51
Oculi adamati suauissimum ani-		Osculi consuetudo apud Romanos	
mi pabulum	100	unde manarit	172
Oculi amoris duces & moderato-		Osculum quantæ virtutis	252
res	200	Ostentationis artificij in dicendo	
Oculi amoris nuntij	ibid.	incommoda	41
Oculi adamatis faces amoris ad-		Ostentationis ridicula in quodam	
moment	ibid.	saltatore exemplum	ibid.
Oculi & aures, anime meatus	250	Ottomani Turcæ de ludis equestri-	
Oculi cerulei 200. glauci	ibid.	bus iudicium	127
nigri	ibid.	Ouidius magister amorum	282
Oculi venientes	291	Ouidij quedam præcepta de amore	
in Oculis sæpe legitur, quod in cor-		taxata	204
de occultissime delitescit	201	Ouidij querela de exilij Pontici a-	
Oligarchia	221	cerbitate	277
non Omnia possumus omnes	91	Ouidij tempora	277
Operationum differentia, ex lib.I.		P	
cap.I.Ethic.ad Nicomach.	97	Pacis finis	226
Opinio prima de aliena virtute,		Palles	171
magni momenti	101	sub pallio sordido pannosoque ela-	
Opinio quanti momenti	104	ta sæpe & vasta mens latet	293
Opinio, que primum mentem ho-		Parere & imperare, lex natura	
minus perculit, magni momenti		221	
32		Pares cum paribus facillime con-	
Oratio pura non est gladius Del-		gregantur	98
phicus	16	Partis peritia peritiam totius co-	
Oratio pronuntiata eo melior, quo		arguere videtur	43
scriptæ est similior	44	Passiones animi cur à natura	
		mini	

INDEX.

mini tributa	75	Pile palmarie usus	37
Patientia quid	226	Pisistratus quibus artibus Solonem	
Patresfamilias adulatores	287	Athenis eiecerit	284
Paupertas adulationis mater	285	Plato adulatorem comparat sacri-	
Pericles Pisistrati tum tyrannidis		lego	276
tum eloquentia successor	284	Plato Dionem Syracusanum infor-	
Periclis continentia	180	mauit	241
Periclis & Pisistrati in adipiscendi		Plato mulieribus Rerumpub. ad-	
imperij ratione discrimen	284	ministrationem concessit	158
Perisælis aurea apud Anglos	152	Plato mulierum vix usquam ami-	
Perse magnam humanitatem in		cus	ibid.
dislis factisque præstant	152	Plato à Principe requirit contem-	
Perseica mulieres	174	plationem scientiarum	274
Personatum esse, mirificam secum		Plato in Xenocrate tristem vultus	
licentiam offert	82	austeritatem moleste tulit	192
Petrarcha & Boccacius de lingua		Plato Philosophiam in magistratu	
Italica optime meriti	45	requirit	269
Perfarum reges	272	Plato utrum musicus & saltator	
Betrus Bambus	27	fuerit	241
Phantasia, potentia organica	255	Plato utrum vitam aulicam im-	
Piblautie luculenta descriptio	60	probarit	240
Philippus Demetrii filius	164	Plato ingeniose quaestiuncule Di-	
Philippus rex Macedonum Ari-		onysio Syracusano propositæ, quid	
stotelem Alexandro filio in pri-		effecerint	289
mis literarum elementis præfe-		Platonis iudicium de oratorie fa-	
cit	40	cultatis artificio	286
Philosophia moralis ad iustam ve-		Platonice Reip. communitas	228
gni administrationem apprimè		Plautum non per omnia probat	
conducit	275	Horatius	48
Philosophia quæ nã nobilissima	240	Plebs in summa inscitia suspiciosa	
ad Philosophiam moralem quæ re-			41
ferantur	275	Plebs natura mobilis	284
Physiognomia	247	Plebs utilitatem imprimis spectat	
Pictura res inestimabilis	68		283
Picturane, an Statuaria sit excel-		Pœnitere tanti non emo	185
lentior	65. & seqq.	Pœtæ de dijs fabulantes sexum	
Pictura in rebus bellicis utilitas		confundunt	161
65		de Politiarum ortu fabula	215
Pictura summa veneratio apud		Polyphilus	203
Romanos fuit	65	Pontificis Romani decreti de me-	
Dignationis statua	154	dicorum apud ægros officio	286
		Populares	

INDEX.

<i>Populares vena sapius tenenda</i>	37		
<i>Potentis iocis non sunt percellendi</i>	114	<i>quinam Principes à delatoribus sibi cauere debeant</i>	273
<i>Potentia, virtutum instrumentum</i>	238	<i>Principes quid magnos & felices faciat</i>	231
<i>Practica vite finis theoreticus esse debet</i>	225	<i>Principum ingenia varia</i>	235
<i>Præceptoris probi officium</i>	53	<i>Principum iudicia quibus rebus præstringantur</i>	212
<i>Prædictus, Italica Prælibato</i>	118	<i>Principum huius seculi fastus & insolentia</i>	ibid.
<i>Præscriptam mandati formulam an liceat relinquere</i>	93. 94	<i>Principum quorundam immodicum bellandi studium</i>	225
<i>Primis magis quam postremis mouemur</i>	79	<i>Principum quæ vitia teterrima</i>	211
<i>Princeps bonus, Dei effigies</i>	223	<i>Principibus quinam grati bodie</i>	91
<i>Princeps legum maiestatem venerari debet</i>	229	<i>quibus Principibus Deus delectetur</i>	223
<i>Princeps ne sub religionis prætextu sit supersticiosus, &c.</i>	ibid.	<i>Proceritas immodica formam non commendat</i>	35
<i>Principis norma architecti comparatus</i>	223	<i>Professores scientiarum adulatores</i>	285
<i>Princeps prudens, Ulyssis imitator</i>	276	<i>Prohibere malum facilius, quam euellere</i>	230
<i>Principes quam facillime falluntur</i>	31	<i>Prometheus</i>	215
<i>Principis boni erga ministros affectio</i>	273	<i>Propheta nemo acceptus in patria sua</i>	11
<i>Principis consilii quales</i>	228	<i>Proprium nihil habere aut suum, de quibusnam dicatur</i>	114
<i>Principis officium</i>	223	<i>Propter quod unumquodque tale est, illud ipsum magis est tale,</i>	237
<i>Principis officium per congeriem ostensum</i>	235. 236	<i>Prospetiva pictura pedissequa</i>	67
<i>Principi maiestas sua tuenda</i>	231	<i>Protogenes</i>	5
<i>Principi & theorica & practica vita necessaria</i>	225	<i>Protogenes cur ab Apelle reprobatus</i>	42
<i>Principem magnificencia decet</i>	231	<i>Protogenis tabula Demetrius percipit</i>	68
<i>Principe bono in toto rerum vniuersitate nihil melius</i>	214	<i>Prudentia magnanimitatis moderatrix</i>	219
<i>Principes adulatores</i>	287	<i>Prudentia serpentina cum simplicitate</i>	
<i>Principes credendo sapius quam dissidendo peccant</i>	235		
<i>Principes insipientes cotossus similes</i>			

INDEX.

citare columbina iungenda 280	Rationis summa cum amore con- tentio 290
Prudentium doctorumque iudici- um semper candidum & ami- cum 7	Rebus magnis magna verborum lumina & ornamenta adiacere, arduum est 14
Pudor quid 280	Refflores ciuitatum adulatorem 287
Pulchra, quæ difficilia 45	Regio quæuis suis & stultis alit & sapienter 97
Pulchrorum definitio 243	Regula Lesbica 237
Pulchritudo muliebris multarum sepe calamitatum causa 246	Res familiaris reparatio in ciuita- tibus frequentioribus difficilior 289, in aulis cur facilius ibid.
Pulchritudo corporis unde oriatur 250	de Religionis labe Contareni, Fre- gosi, Sadoleti ad Paulum III. querela 286
Pulchritudo summa bonitatis 256	Religiosorum castitas egregia hy- potyposi depicta 164. 165
Pulchritudinis vox nature & arti communis 243	Rhetores adulatorem 286
à Pulchritudine seu forma omnes res laudabiles commendari so- lent 249	de Rep. bene mereri non uno tan- tum modo licet 270
Pyramides Ægyptiæ in quem fi- nem extruæ 227	Reip. Platonicæ communitas 228
Pythagoras à musica non abhor- ruit 84	Rerum ambiguarum multa sunt genera 122
Pythagoras qua ratione Herculei corporis mensuram inuestiga- uerit 151	Resp. an Monarchia potior 220 221
Q	Resp. multa oculi beneficio frui non possunt 225
Q. Fabij cunctatoris modera- tio & patientia 284	Res multe, in hoc opere compre- hensæ, Latinis temporibus pro- sus fuerunt ignotæ 6
Q. Terentius Varro quibus arti- bus imperium Dictaturæ obti- nuerit ibid. eius temeritas & insolentia ibid.	Res principibus latine lingua in- cognitas satis est utique ex- primi 16
R	Res omnes in quem finem conditæ 291
R. Adus visualis ubi generetur 280. quid in amore efficiat ibid.	Ridiculi locus & quasi fons 113
Ratio actionum omnium clauum tenere debet 84	Risus cuius rei sit argumentum 112
Ratio cur in iuuenibus ab appetitu vincatur 245	Risus obiectum quoddam 113
	Risus quanta vis 113
	Risuali non detrahendum 202
	Roma

INDEX.

Roma à muliercula quadam ali-	Sanctissimus	281
quando prodita	Sappho	171
Roma non minus à mulieribus	Satanas in fulguris speciem è celo	
quam à viris adaucta	lapsus	293
Roma, mulier	Schacchius ludus ingeniosus	100
Romane mulieres	Schacchij ludi peritiae mediocritas	
Romane urbis origo	melior, quam præcellens	ibid.
Romani quomodo ad tantam im-	Scientia debet esse vana	77
perij maiestatem pervenerint	Scipio Panætio paruit	213
Romanum imperium iam inde à	Scipio quo nomine male audierit	
septingentis & amplius annis	ibid.	
quotidie angustius	Scipionis continentia	179
Romulus populum Romanum in	de Scipionis continentia iudicium	
triginta curias diuisit	183	
Romuli cum Sabinis bellum an-	de Scipionis continentia authores	
piti fortuna diu stetit	variant	ibid.
Rota locus ecclesiastici iudicij Ro-	Scipionis Nasæi iocus	132
ma	Scipioni Affricano minori ironice	
Rumsculos inanes consellari su-	facetiae familiares	131
tile est	Scipioni Xenophontis libri fami-	
Rusticis victum ministrant inem-	liares	58
ptæ dapes	Scommata quid	110
	Scriptum quid	44
S	quib; verbis constare debeat	44
Sabine mulieres Romam auxerunt	Scurrarum mores	105
Sabine mulieres pacis inter Romu-	Scytharum consuetudo	226
lum & Titium Tatium autores	Seculum aureum	220
173	Sedes Apostolica aut accipit san-	
Sacerdotes cur mulierum amores	ctos aut facit	281
laicis interdican	Semiramis	178
Sadoleti de religionis labe ad Pau-	de Seneca iudicium Clerici	9
lum III. querela	Senectus vegeta permagni asti-	
Saguntinae mulieres	manda	87
Salorum versus	Senectus usum quarundam re-	
Salomonis Canticum canticorum	rum, non intellectum eripit	293
191	Senem musica non decet	84
Salomonis in mulieres affectio	Senem saltatio non decet	ibid.
Salutis summa spes, inimicorum	Senes è portu in altum soluentibus	
inter ipsos dissensio	similes	72
in Salute communi sua cuiusque	Senes fabricantium similes	73
salus includitur	Senes huic seculo iniqui	74
	Senes	

INDEX.

Senes quam huius seculi repre-	nium, &c. Q. Terentij Varronis
bendant	describentes
73	284
Senum corda Cupido suis flammis	Simia ludj Schacchij perita
nonnunquam tepescit	110
84	Simile simili gaudet
Senum errores de prateritis tem-	98
poribus	Simulate amicitie hypotiposis
71	109
Senum officia	85. 86.
Senum regule adolescentibus pra-	Simulatio sub boni specie se cam-
scriptae	mendat
75	285
Senum virtutes & vitia	Si non caste, tamen caute
85	165
Senibus quibusnam amor permit-	de Sinorige quodam historia
tendus	169
245	Socrates ironicarum facetiarum
In Senibus quam ridicula	artifex
238	131
Senilis & verus amor	Socrates quid in Alcibiade sit am-
243. &	plexus
seqq.	184
Senilis amor perfectissimam for-	Socrates à musica non fuit alie-
ma possessionem obtinet	nus
245	84
Sensualis amor in iuuenibus excu-	Socrates quid in Æsopo desidera-
sandus	rit
ibid.	74
Sensualis amor, infestissimus ra-	Socratis dictum de virtute homi-
tionis inimicus	nibus instillanda
244	57
Sententiarum non minor in dicen-	Socratis modestia
do, quam verborum copia esse	107
debet	Solon quibus artibus à Pisistrato
43	Athenis exactus
Serpenti humane vocis modulatio	284
intolerabilis	Sontibus nimis ignoscendo, inson-
280	tibus fit iniuria
Serpentis natura	38
ibid.	Sophi Persæ aula celebris
Seruis ocium non conceditur	152
227	Spartane mulieres
Seruitus suapte natura molesta &	174
odiosa	Speciebus aut gradibus qua diffè-
284	runt, parem sæpe laudem me-
Sibyllæ	rentur
117	52
Sidera mundo Dei similitudinem,	Splendor natalitius nec vi, nec in-
tanquam in speculo aliquo,	genio, nec arte paratur
commonstrant	31
223	Spectacula, ludi, & alia huius ge-
Sideris Iovis effectus in homine	neris cur excogitata
293	113
Silius Italicus poetarum heroico-	Speculativæ vitæ finis ætius
rum post Virgilium festuissi-	225
mus	Speculatorum commoditates
284	278
Silius in quo à Virgilio differat	Spiritus vitales in mulieribus ce-
54	lerici & subtiles
Silius Italicus versus, genus, inge-	163
	Spirituum amatoriorum in oculis
	scintillantium effectus
	250.
	253

INDEX.

Stagira ciuitas	240	T Acitus in quo à Cicerone dis- ferat	54
Statue magnorum virorum ad quid posite	214	Tarquinius Superbus quo ingenio imperium populi Romani sibi quasiuerit	284
Statuaria an Pictura sit excellen- tior	65. & seqq.	Tarquinius Superbus ad imperij violentiam pudicitie muliebris expugnande vim & libidinem adiunxit	ibid.
Statura corporis quam conue- nientissima	35	Tarrantula, musca genus	23
Stesichorus poeta	247	Temperantia & continentia du- obus imperatoribus comparan- tur	218
Stulti dum vitant vitia, in con- traria currunt	109	Temperantie definitio Rhetorica 218. 219	
Stultitie varia genera	24	Temperantie & continentie com- paratio	218
Stylus, res laboriosa	60	Temperantie effectus	219
Styli coticula, linguarum conuer- sio	4	Temperies optima unde nascatur 163	
Stylus unde oriatur	54	Tempus nihil non domat	266
sine Stylo ars nihil aut parum va- let	286	Theatrorum origo 112. usus 113	
Substantia non recipit magis & minus	116	Themistoclis ars	72
ad Summa contendendum, cum mediocria sunt laudabilia	106	Themistocli exilium saluti fuit 233	
Superbi etymon	294	Theodolinda	175
Superbie declinande quam o- ptimaratio	ibid.	Theodora	ibid.
Superbie fons quinquam	293	Theologi adulatores	286
Superbia natura magis viciū quam fortune	294	Theorica vita finis practicus	225
Superbia pabulum	293	Thefei studia	232
Superbia solenne ancicis viciū ibid.		Terra filius minore infamia dege- nerat, quam generosus	29
Superbia vitium, quo non aliud Deo magis inuisum	ibid.	Timere, sepe numero prodest	235
Superbus quisnam dici mereatur 293		Titius Tatus Sabinorum rex 172	
Suspiciones in bonorum animos non facile illabuntur	280	Titulorum eulogia, genus adula- tionis iniustissimam	281
Susurri somniferi	147	Titulorum bonos cur inuentus 284	
Suum cuique pulchrum	77	Thomas Aquinas scriptor liberr- mus	286
Symbole vocalia	79		
Syrie reges	372		

T

INDEX.

de Thoma Pisano historia	170	Veneris armata templum	173
Thrasonum duorum stulta iactantia	34	Venerem nonnulli venificijs agent	181
Thomyris Scythiae regina	178	Verba suam habent tum iuventutem tum senectutem	51
Tonorum in musicis divisio	157	Verba sine sententijs sunt corpus sine anima	48
Triumphator	281	Verecundia, bonorum mala susfragatrix	91
Troiani excidij causa	246	Verecundia quomodo (secundum fabulas) in mundum introducta	215
Troianarum quarundam mulierum exulum factum	172	Virgilius hominibus sui seculi non totus Romanus in sermone visus	50
Turcae humanitatem in dictis factisque praestant	152	Veritas simplex, error contra multiplex	234
Turcarum aula celebris	ibid.	Veritas naturae recondita	29
Turcarum nobilium filij quibus rebus à primis annis studeant	127	Veritati nonnunquam parcelandum	109
Turpia verbis honestis & concinnis circumscribenda	128	Vestes splendidi coloris triumphis aptiores	96
Tuscae linguae abusus	53	Vestis virum indicat	97
Tyberius Caesar nomen Domini, tanquam inuidiosum, repudiavit	282	Vestium splendor superbiam cordis non necessario coarguit	293
Tyranni descriptio	214	Vestitus nigri aut fuscij & subobscuri colores aptissimi	96
Tyranni importunissima monstra sunt appellandi	232	Vestitus corporis & ingenij fabricam sequitur	157
V		quinam Vestitus stultum aut scurrilem coarguat	96
Vanitatis incommoda	211	Vestitus varietas	95
Vastorum corporum incommoda	36	Veteres cur sacrificia sua nunquam absque sale peregerint	288
Vaticinia (ariolorum) rerum omnium vanissima	229	Vetustatis magna maiestas	45
Vellus aureum apud Burgundios	152	Violarum quadruplex concentus	83
Venatio belli similima 37. magnis viris non indigna	ibid.	Virgilius Homerum in lingua non est imitatus	48
Venetijs Nobiles gregarij solent magnifici Domini appellari	282	Virgilius imitator Homeri	45
Venetorum Respubl. optime morata	282	Virgilium laudare magis quam imitari	
Venetorum vestitus	97		
Venus stella, dulcissima caeli gubernatrix	260		

INDEX.

imitari possumus	45	tia diuelli non possunt	70
Virgiliana multa Ennii verba repudiavit	47	Virtutis adipiscenda compendium	234
Virginum castissimarum exemplum duo	183	Virtutis de seipsa testimonium est omnium firmissimum	5
Virgines martyres	164	ad Virtutem adipiscendam voluntas vel sola sufficit	57
Virginis cuiusdam Romane castitas	186	Virtutem unam habens, omnes habet, quanquam diuersis gradibus	78
Virginum castissimarum pars	186	quam Virtus maxime laudabilis	164
Vir forma, femina materie comparatur	162	Virtutes diuinae quam	274
Viri cur illas mulieres odio prosequantur, cum quibus primum sunt congressi	ibid.	Virtutes feminae ac viri communes quam	154
Viri liberius, quam mulieres, amorem profitentur	193	Virtutum instrumenta, diuinitas et potentia	238
Viri nonnulli cur nullius rei periculum exhorrescant	164	Virtutes inter se prudenti temperatura coniungende	78
Viri virum mulieribus praestantiores	159	Virtutes morales magis sunt in admiratione populi, quam diuinae	274
Virum femina leuiorem esse calarii argumento probatur	162	Virtutes quaedam utrum naturae hominibus indita	215
Virorum multi Sardanapali	178	Virtutes vitiorum coloribus inficiuntur	29
Virilis aetas (id est, status) longe optima	85	Virtutum aurea catena	219
Viris sapientibus feminae gratiae sunt	149	Virtutum semina in animis nostris sepulta	216
Virtus contemplatiua quae perficiatur	227	Vis pro voluntate, voluntas pro ratione	213
Virtus moralis quae perficiatur	ibid.	Vitae conditio in vniui viri arbitrium non mittenda	271
Virtus naturam praesupponit	238	Vitae ratio securissima quae	109
Virtus nunquam obesse potest	234	Vitia nunquam dispendio, dolore, ignominia vacant	214
Virtus simplex, vitium vero multiplex	225	Vitia tollere est virtutum vinulas exhaustire	76
Virtus suauiter docenda	214	Vitia virtutum nominibus designantur	29
Virtus utrum scientia, vitium vero ignorantia	217	Vitia virtutum nominibus appellantur	29
Virtutis actiones quidam illustret	78		
a Virtutis actionibus circumflari			

INDEX.

<i>Lantur</i>	379	<i>Urbinitas seu festiuitas quid</i>	110
<i>vitiorum mater ignorantia</i>	215	<i>Urbinese palatium</i>	19
<i>Vitiorum virtutumque accurata</i>		<i>Urbes cur obaratis & decore</i>	
<i>discretio è Philosophia petenda</i>		<i>abundant</i>	285
279		<i>Urbini descriptio</i>	18
<i>Vituperium & laudem unusquis-</i>		<i>Ufus, quam ratio, maioris mo-</i>	
<i>que ex animi affectionibus me-</i>		<i>menti</i>	18
<i>tiri solet</i>	29	<i>Vulgus amicitias utilitate probat</i>	
<i>Vlysses & Achilles, humana vite</i>		263	
<i>exemplaria</i>	240	<i>Vulgus primis magis quam postre-</i>	
<i>ex Vaguis leonem cognoscimus</i>		<i>mis mouetur</i>	79
43		<i>Vulgi verum omnium præmatura</i>	
<i>Vnitas non facit numerum</i>	188	<i>satietas</i>	83
<i>Vocis humane usus</i>	291	<i>Vultus tetricus ipsis sapientiæ pro-</i>	
<i>Vocis moderatio qualis esse debeat</i>		<i>fessoribus displicuit</i>	291
<i>in loquendo</i>	48		
<i>Vocum antiquarum usus an &</i>		X	
<i>quando licitus</i>	43	<i>Xenocratis continentia</i>	179
<i>Voluntas unde oriatur</i>	243	<i>de Xenocratis continentia iu-</i>	
<i>Voluntatem multi in impossibili-</i>		<i>dicium</i>	184
<i>bus defixam habent</i>	156	<i>Xenocrati multarum scriptis vi-</i>	
<i>Voluptas sincera que</i>	212	<i>nolentia tribuitur</i>	ibid.
<i>Voluptates quid commendet</i>	74	Z	
<i>Voluptatum illecebræ plures in vr-</i>		<i>Zelotypia iniusta</i>	201
<i>bibus, quam alibi</i>	285	<i>Zenobia</i>	178
<i>Voluptuarium mares egestas ibid.</i>		<i>Zeuxis</i>	5. 69

FINIS.